

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**RAİF NECDET KESTELLİ’NİN HAYAT VE MEKTUPLAR I-II ADLI
ESERİNİN ÇEVİRİ YAZIYA AKTARIMI VE İNCELEMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Salome BURDULİ

Enstitü Anabilim Dalı :Türk Dili ve Edebiyatı

Tez Danışmanı: Dr.Öğr.Üyesi Hülya ÜRKMEZ

HAZİRAN – 2021

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**RAİF NECDET KESTELLİ’NİN *HAYAT VE MEKTUPLAR* I-II ADLI
ESERİNİN ÇEVİRİ YAZIYA AKTARIMI VE İNCELEMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Salome BURDULİ

Enstitü Anabilim Dalı : Türk Dili ve Edebiyatı

**“Bu tez sınavı 24/06/2021 tarihinde online olarak yapılmış olup aşağıda isimleri bulunan
jüri üyeleri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir.”**

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ
Prof. Dr. Yılmaz DAŞCIOĞLU	Başarılı
Doç. Dr. Soner AKPINAR	Başarılı
Dr. Öğr. Üyesi Hülya ÜRKMEZ	Başarılı

	T.C. SAKARYA ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TEZ SAVUNULABİLİRLİK VE ORJİNALLİK BEYAN FORMU	Sayfa : 1/1
Öğrencinin		
Adı Soyadı	: Salome BURDULİ	
Öğrenci Numarası	: 1660Y11018	
Enstitü Anabilim Dalı	: Türk Dili ve Edebiyatı	
Enstitü Bilim Dalı	: Türk Dili ve Edebiyatı	
Programı	: ☒ YÜKSEK LİSANS ☐ DOKTORA	
Tezin Başlığı	: Raif Necdet Kestelli'nin Hayat ve Mektuplar I-II Adlı Eserinin Çeviri Yazıya Aktarımı ve İncelemesi	
Benzerlik Oranı	: %1	
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,		
☒ Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi beyan ederim.		
8/6/2021 İmza		
☐ Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen öğrenciye ait tez çalışması ile ilgili gerekli düzenleme tarafımda yapılmış olup, yeniden değerlendirilmek üzere@sakarya.edu.tr adresine yüklenmiştir.		
Bilgilerinize arz ederim.		
...../...../20..... İmza		
Uygundur		
Danışman Dr.Öğr.Üyesi Hülya ÜRKMEZ		
8/6/2021		
KABUL EDİLMİŞTİR REDDEDİLMİŞTİR EYK Tarih ve No:	Enstitü Birim Sorumlusu Onayı	

ÖNSÖZ

Bu çalışmada Raif Necdet Kestelli'nin arşivlerde kalmış eserlerinin gün yüzüne çıkarılması ve edebi araştırmalara katkı sağlaması hedeflenmiştir. Yaşadığı devri her kesimin gözünden tarafsız anlatan yazıları kaleme almış yazarın eserleri, dönemin edebi kültürel ve siyasi yapısı hakkında birer vesika niteliği taşıma potansiyeline sahiptir. Mektuplardan oluşan *Hayat ve Mektuplar* isimli eser, adından da anlaşılacağı üzere dönemin yaşantısını mektuplarla anlatan bir eserdir. Osmanlıca Türkçesi ile yazılmış olan eser, çeviri yoluyla günümüz Türkçesine aktarılmış, yazıldığı dönem hakkında daha fazla bilgiye ışık tutmak amaçlanmıştır.

Bu Yüksek Lisans çalışmama başından beri daima sözleriyle ve hissettirdiği desteği ile motive eden, gerek yaptığım çevirilerde gerekse makale aşamasında tecrübelerini ortaya koyarak çıkmaz sokakları çıkılır hâle getirdiği için sevgili hocam Dr. Öğr. Üyesi Hülya ÜRKMEZ'e teşekkür gönül borcumdur. Gerek maddi gerekse manevi olarak her daim desteğini arkamda hissettiğim canım arkadaşım Salome TSİKARİSHVİLİ'ye de buradan teşekkürlerini iletmek isterim. 2016 senesinden beri, Türkiye'de eğitim öğretim gördüğüm süreç boyunca maddi ya da manevi herhangi bir problem ile karşılaşmamam için biz yabancı öğrencilere Türkiye'de yeterli ve gerekli ortamı hazırlayan Yurtdışı Türkler ve Topluluklar Başkanlığı'na (YTB) da şükranlarımı sunarım.

Salome BURDULİ

03.06.2021

İÇİNDEKİLER

ÖZET	II
ABSTRACT	III
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1. MEKTUBUN TARİHÇESİ	5
BÖLÜM 2. RAİF NECDET KESTELLİ’NİN HAYATI, EDEBÎ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ	14
BÖLÜM 3. HAYAT VE MEKTUPLAR	17
3.1. Dil ve İmla	17
3.2. Eğitim	20
3.3. Ekonomik ve Siyasi Yapı.....	26
3.4. Din.....	31
3.5. Sağlık	34
3.6. Kadının Toplumdaki Yeri	39
BÖLÜM 4. ÇEVİRİ.....	45
SONUÇ	466
KAYNAKÇA.....	468
ÖZGEÇMİŞ	470

Sakarya Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Özeti

Yüksek Lisans	×	Doktora	
Tezin Başlığı: Raif Necdet Kestelli'nin <i>Hayat ve Mektuplar</i> I-II Adlı Eserinin Çeviri Yazıya Aktarımı ve İncelemesi			
Tezin Yazarı: Salome BURDULİ		Danışman: Hülya ÜRKMEZ	
Kabul Tarihi: 26.02.2019		Sayfa Sayısı: III+470	
Anabilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı			
Raif Necdet'in <i>Hayat ve Mektuplar</i> adlı eserini inceleme gayemiz günümüz Türkçesine çevrilmemiş ve bugünkü okura ulaştırılamamış, yeni neslin anlamadığı çeviri metinlerin kalmamasına yardımcı olmaktır. Mektup türünün Türk kültürü içindeki önemini irdelemek için böyle bir çalışmaya girmiş bulunuyoruz. Raif Necdet Kestelli'nin döneminde yazmış olduğu el emeği göz nuru metinleri tarihin karanlık sayfaları arasından gün ışığına çıkartılıp birer tarihî vesika edasıyla tek tek incelendi. Bu incelemenin sebebi I. Dünya Savaşı döneminde yaşanan olayları her bir mektubunda farklı bir kesimden insanın ağzından yazmış olduğu mektupların tarihî belge niteliği taşımasıdır. Bu belgeleri günümüz Türkçesine çevirerek hem Türk Edebiyatına yeniden kazandırmak hem de yeni neslin geçmişini görmesinde, tanınmasında mektupların da bir etkisinin olduğunu göstermektir. Öncelikle Raif Necdet Kestelli hakkında bir araştırma yapılarak teze başlandı. Yazarımız her ne kadar edebiyat tarihinin gizemli yazarlarından olsa da elde edilebilen kısıtlı bilgiler ile onu ve kalemini tanımaya yönelik çalışmalar yapıldı. Metnin hiçbir kelimesine hatta ve hatta hiçbir noktalamasına dokunmadan, yani tamamen metne bağlı kalınarak incelendi ve Çeviri yazıya aktarıldı. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman incelemesi yapılmış, tarama ve çeviri metodu kullanılmış, 20. yüzyıl başlarında meydana getirilmiş olan eserin günümüz tekniklerine bağlı olarak incelemesi yapılmıştır. Raif Necdet Kestelli'nin mektupları, o dönemde yaşayan çeşitli kesimden insanların ağzından yazarak dönemin sosyal, ekonomik, siyasi, dinî ve sağlıksal yapısını ortaya koyar. Yazarın aşağı yukarı her mektubunda dile getirdiği "kadının toplumdaki yeri" konusu geniş yer tutar. İncelemede Raif Necdet'in hayatı, edebi kişiliği ve eserleri sıralanmış olup dönemin yapısı hakkında bilgiler verilmiştir			
Anahtar Kelimeler: Raif Necdet KESTELLİ, Mektup, Çeviri Metin, <i>Hayat ve Mektuplar</i>			

Sakarya University
Institute of Social Sciences Abstract of Thesis

Master Degree	☒	Ph.D.	☐
Title of Thesis: Transcription and Analysis of Raif Necdet Kestelli's Life and Letters I-II Translation			
Author of Thesis: Salome BURDULI		Supervisor: Hülya ÜRKMEZ	
Accepted Date: 26.02.2019		Number of Pages: III+ 470	
Department: Turkish language and literature			
Aiming to deliver a contemporary Turkish version of the work, "Life and Letters" of Raif Necdet has been the subject of this thesis, as to simplify its reading to the current generation. Furthermore, it scrutinizes the importance of the work in the Turkish culture. Brought to light from the dark pages of history, Raif Necdet Kestelli's letters, were examined one by one as historical documents, depicting the events of the First World War. The translation of these letters into modern Turkish, aims to both restore the work as part of the Turkish Literature and draws the clearer picture of the past to the new generations. The thesis starts with a research about Raif Necdet Kestelli. Being one of the mysterious writers in the history of literature, the author and his oeuvre are explicated in this work using the limited information that could be obtained. The translation is entirely adhering to the text, taking place without touching any word or punctuation of the original work. In the thesis, one of the qualitative research methods such as scanning, translation methods and document analysis are used. The work created in the early 20th century, was examined via current techniques. Raif Necdet Kestelli's letters reveal the social, economic, political, religious, as well as the sanitary structure of that era. The concept of "women's place in society" is widely mentioned in almost every letter. Raif Necdet's life, his literary identity and works were listed in this study, providing information about the system of that period.			
Keywords: Raif Necdet Kestelli, Letter, Translated Text, Life and Letters			

GİRİŞ

Çalışmanın Konusu:

Bu çalışmaya konu olan eser Raif Necdet Kestelli'nin *Hayat ve Mektuplar* isimli eseridir. Eserde, eserin yazıldığı dönemin yaşantısı mektup yolu ile anlatılmıştır. Her mektup tek tek incelenerek o dönemin yaşantısı hakkında bilgiler verilmiştir.

Çalışmanın Önemi:

Hayat ve Mektuplar isimli eser gerek tarafsızlığı gerekse toplumun her kesiminin ağzından yazılmış oluşuyla önemli bir tarihi ayna özelliği taşımaktadır. Bu çalışma sayesinde Osmanlı Devleti'nin girdiği savaşıardan halkın ne kadar etkilendiğini görebiliyoruz. Savaşların; eğitim, ekonomi, sağlık gibi unsurları hangi ölçüde sıkıntıya soktuğu da bu eserde açıkça görülmektedir. Eser, yazıldığı dönemde yaşamış insanların düşüncelerini, sıkıntılarını ve memnuniyetsiz oldukları konuları yansıtmaları açısından tarihi bir önem taşımaktadır.

Çalışmanın Amacı:

Bu çalışma Türk Edebiyatında önemli bir yere sahip olan Raif Necdet Kestelli'nin *Hayat ve Mektuplar* isimli eserinin günümüz Türkçesine çevirilip, bu tarihten sonraki nesillere aktarılması için yapılmıştır. Mektup alanında yazılmış olan bu nadide eserin tarihin tozlu raflarında yok olup gitmesine göz yummak yerine yeni neslin anlayabileceği bir dilde Türk Edebiyatına yeniden kazandırılması hedeflenmiştir.

Çalışmanın Yöntemi

Raif Necdet Kestelli hakkında detaylı literatür taraması yapıldı. Elde edilen sınırlı bilgi ile yazar hakkında fikir sahibi olmaya çalışıldı. *Hayat ve Mektuplar* isimli eseri seçildi ve Osmalıca Türkçesinden günümüz Türkçesine çevirisi yapıldı. Yapılan çeviride ne manaya geldi tespit edilemeyen kelimeler farklı sözlüklerden araştırıldı ve en yakın anlamları

bulunup çevirinin tamamlanması sağlandı. Eser günümüz Türkçesine çevirildikten sonra bütün mektuplar tek tek incelendi. Dil ve İmla, Eğitim, Ekonomik ve Siyasi Yapı, Din, Sağlık ve Kadının Toplumdaki Yeri konu başlıkları altında sınıflandırıldı. Mektuplarda yer alan bu konu başlıklarına dair önemli bilgilerin altı çizilerek notları alındı ve tez çalışmasına eklendi.

Yaptığımız çalışmanın içeriğine baktığımızda Osmanlı Türkçesi ile yazılmış mektupların günümüz Türkçesine aktarılmış hâlini görüyoruz. Yazar bu eseri geleceğe yönelik birer tarihî belge niteliği taşıması amacıyla I. Dünya Savaşı ve Cumhuriyet'in kurulduğu ilk dönemlerde kaleme almıştır. Eserde yer alan her bir mektup ülkenin bir başka köşesinden, farklı düşünce yapısına, sosyal sınıfa, farklı siyasi görüşe ve farklı ekonomik güce sahip insanların ağzından yazılmıştır.

Raif Necdet Kestelli'nin *Hayat ve Mektuplar* isimli eseri iki ciltten oluşmaktadır. İlk cilt I. ve II. Kısımı barındırırken II. cilt yalnızca III. Kısımı barındırır. Eser toplamda 70 mektuptan oluşmuştur. İlk kısımdaki mektuplarda uzun uzadıya girizgahlar bulunur. Mektubu yazan kişi, muhatap aldığı kişiyi süslü cümlelerle selamlar. II. Ve III. Kısıma bakıldığı zaman mektubun selamla kısmı kısa tutulup direkt içeriğe geçilmiştir. Bu da okuma yazma seviyesi yükseldikçe insanların mektupları süslü ve uzun cümlelerle yazmak yerine mektubun içeriğine önem verdiklerinin en büyük göstergesidir. Mektuplar ilk kısımda belirli başlıklar altında yazılmıştır. İkinci kısımda bu başlıklar ya kısaltılmış ya da tamamen ortadan kaldırılmıştır. Eserin üçüncü kısmına bakıldığı zaman hiçbir mektubun herhangi bir başlık altında yazılmadığı görülmektedir. Yazar eserin başında mektupları kime göre ve neye göre yazdığını açıklamıştır. Yapıla kasti hataları, mektupları sahiplendirdiği kişileri ve aile yapılarını, topluma ve hayata bakış açılarını detaylandırarak anlatmıştır. Eseri yazarken dönemin olaylarına yaklaşımı, tarafsız olmaya çalışması ve toplumu çok iyi analiz etmesi esere başarılı bir mektup roman sıfatı kazandırmıştır.

Eserde bulunan mektupların birbiriyle herhangi bir bağlantısı bulunmamaktadır. Bu durum eserde her ne kadar kopukluk varmış gibi düşündürse de herhangi bir kopukluk yoktur. Mektuplar, içlerinde çok fazla tezatlık barındırır. Bunun sebebi yazarın; esere, tarihe tanıklık eden tarafsız bir şahıs gözüyle yaklaşmak istemesidir. Misal bir mektubunda kadınların

eğitim ve öğretim hayatının olmaması gerektiği, hatta ve hatta kadınların dışarı dahi eşlerinden izinsiz çıkmaması gerektiğini yazarken bir başka mektubunda kadınlara yapılan haksızlıklara yönelik tepkiler sıralanmıştır.

Bu eseri önemli kılan bir diğer taraf ise dilidir. Mektuplarda kasti yazım yanlışları bulunur. Noktalama işaretlerine çoğu zaman dikkat edilmemiştir. Eserde çok fazla yabancı isim bulunmaktadır. Bu isimler, Türkçe çeviri yapılırken yazarın kaleme aldığı gibi yazılmış lakin isimlerin kendi dillerindeki doğru karşılıkları da parantez içerisinde belirtilmiştir. Çeviri metinde, metnin sayfaları köşeli parantez içinde koyu olarak sayfaların sonlarında eklenmiştir. Okuyamadığımız kelimeler yerine üç nokta konulup koyu renk ile belirtilmiştir. Eserde geçen ve günümüzde kullanılmayan kelimelerin yanında parantez açılıp parantez içerisine açıklamaları yazılmıştır. Metinde keskin değişiklikler yapmayarak orijinalliği korunmuştur. Örneğin, orijinalinde köşeli parantezle yazılmış yerler aynı şekilde günümüz Türkçesine çevirilip aynı noktalama işaretler kullanılmıştır. . Dil kimi zaman sade ve yalın kimi zamansa Farsça ve Fransızca kelimelerle süslenmiştir. Dikkat çeken nokta şöyledir; halkın eğitilmiş kesiminin ağzından yazılan mektuplarda bir düzen ve tertip bulunur. Noktalama işaretlerine ve kullanılan kelimelere özellikle dikkat edilip her bir tabir özenle seçilip kullanılır. Lakin alt tabaka insanların ağzından yazdığı mektuplarda noktalama işaretlerine dikkat edilmez ve kullanılan kelimeler gelişigüzel seçilir. Bu yüzden mektuplar yazılı bir metin değil de, köylünün, halkın gündelik konuşmasından bir kesitmiş izlenimi bırakır (sankim, belkim, sonram, bilem vb). Aslında bu durum da dönemi ve halkı çok yakından tanıma fırsatı sunar.

Raif Necdet'in *Hayat ve Mektuplar* eseri alışlagelmiş mektup kalıplarının ve mektup düzeninin dışına çıkmış bir eserdir. Resmîyetten uzak ve düşüncelerin ifade edilmek istendiği gibi samimi bir şekilde kaleme alınan mektuplar herkes tarafından kolayca okunabilir ve anlaşılabilir olması özelliğiyle de ön plana çıkmıştır.

Eserin belirli bir kurgusu yokmuş gibi gözükse de iki cilt ve üç bölüm olarak sınıflandırılmıştır. Aslında her bir bölümde ağzından mektup yazılan kişiler ortalama aynı sınıf içerisinde yer almaktadır. Örneğin birinci bölümde yoksullar, ikinci bölümde orta

sınıflar, üçüncü bölümde ise yüksek tabakadan insanlar şeklinde sınıflandırabiliriz. Bu duruma ekonomik olarak da eğitim seviyesi açısından baktığımızda da aynı sonuca ulaşırız.

Mektupların kendi içlerinde bir kronolojik sıralaması vardır. I. Dünya Savaşı'nın başlangıcından Cumhuriyet'in ilanına kadar savaşın farklı dönemlerinden mektuplar barındırır. İlk iki bölümde daha karamsar ve kasvetli bir hava sezilirken üçüncü bölümde Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte daha özgürlükçü daha aydınlık ve yeniliklere daha açık bir halk izlenimi verir.

Yazar eserini yazarken halkın farklı tabakalarının üslup ve biçiminden yararlandığı için 3 sınıfa ayırmıştır. Biz de her bir konu başlığını bu ayrılmış olan üç sınıf içerisinde ayrı ayrı inceleyeceğiz.

BÖLÜM 1. MEKTUBUN TARİHÇESİ

Mektup, yaşananları, kişisel problemleri, düşünceleri kişinin çevresinde bulunan insanlara iletme ihtiyacı neticesinde ortaya çıkmıştır. Düşünce alışverişi yapma hedefi barındıran bir türdür ve insanlık tarihinde uzunca bir geçmişe sahiptir. İnsanoğlu, geçmişten günümüze çeşitli yollarla iletişim kurmayı sürdürmüş, yazının henüz icat edilmediği çağlarda eşyalardan faydalanmıştır. “*Herodot’un bildirdiğine göre İskitler, onlarla savaşan İranlılara eşyaya ait ilk mektubu gönderirler. Bu mektubun içeriği; bir kurbağadan, bir sıçandan, bir kuştan ve beş oktan oluşmaktadır. İran hükümdarının çevresindeki alimler uzunca tartışmaların neticesinde mektubu okurlar. Onların analiz sonucuna göre, İskitler bu mektupla; “Eğer siz kurbağa gibi suda gizlenseniz de, sıçan gibi toprağa girseniz de, kuş gibi göğe uçuşanız da bizim oklarımız sizi her yerde haklayacaktır.”* demek istemişlerdir. (ÜSTÜNOVA, 1998, s. 1)

Türk Dil Kurumu, mektup için “Bir şey haber vermek, sormak, istemek veya duyguları bildirmek için birine çoğunlukla posta yoluyla gönderilen, zarfa konulmuş yazılı kâğıt, name” diye bahsederken (Türkçe Sözlük, 2011, s. 1647) şair, yazar ve edebiyat tarihçisi Seyit Kemâl Karaalioğlu “Birbirinden uzaktaki insanların, anlaşmak ve haberleşmek amacıyla yazdıkları, duyguları, dilekleri, düşünceleri tek kelimeyle maksadı bildirmek gayesiyle şahısların birbirlerine gönderdikleri yazıdır” şeklinde açıklar (1982, s. 187). Yukarıda da birden fazla tanımından bahsedilen mektup; bir başkasıyla iletişim kurmak, muhatap aldığı kişiye bir gayeyi bildirmek veya fikir ayrılığı yaşayan kişilerin hislerini, fikir ve umularını birbirlerine iletip anlaşmalarını sağlamak gayesiyle kullandıkları bir iletişim kurma aracıdır. Bu araç, içerik kısıtlaması olmaksızın tüm yaşamı içinde barındırır. Bununla birlikte yazan şahsın benliğini, kainata ve yaşama bakış açısını, kişisel gelişimini, bulunduğu dönemi, kültürel ve siyasi yapısını da yansıtır.

Geçmişten günümüze insanlığın var olduğu süreçte farklı adlarla ve farklı gayelerle olsa dahi mektup, insan yaşamında her daim var olan bir tür olmuştur. Bu açıdan “[m]ektup, insanların birbirleriyle haberleşmelerini, düşünce alışverişinde bulunmalarını sağlayan bir anlatım şeklidir.” (KEFELİ, 2002, s. 9) Ancak mektup, çok eskilerde daha çok iletişim kurma gayesiyle kullanılmıştır; bir nevi, günümüzdeki gazetelerin görevini üstlenmiştir. İnsanın mektup yardımıyla hislerini ve düşüncelerini iletmesi, çok daha sonralarda gerçekleşmiştir. Sınırları

yazarın belirlediği mektup, bazen de ele aldığı konuya göre farklı nitelikler sergilemiş ve ona göre şekil almıştır. Tabii ki kişinin yakınlarına yazdığı mektup ile diplomatik meseleleri ele alan mektuplar birbirinden farklı özellikler sergileyecektir. Kimi zaman sevgiyi, kederi, elemi içerisinde barındıran mektup kimi zaman da gizli bilgileri, tarihsel gerçekleri, felsefi veya edebî düşünceleri hatta harp yahut sulh haberlerini taşımıştır. Bu bakımdan “*Yazarın iç dünyasını, duygularını, hatta belki de kendi kendisine dahi itiraf edemediği bazı duygu ve düşüncelerini ortaya koyduğu mektup türü, zaman zaman da diplomatik meselelerin, edebi konuların, tenkitlerin ya da seyahat izlenimlerinin aktarıldığı bir tür olarak karşımıza çıkar.*” (KEFELİ, 2002, s. 9)

Mektup çeşitleri hakkında birden fazla yaklaşım bulunmaktadır. Kimi insanlar mektupları resmî ve özel mektup olmak kaydıyla iki çeşide ayırırken; Seyit Kemâl Karaalioğlu, iş ve özel mektup olarak sınıflandırmaktadır (1982, s. 187). Bu tarz farklılıklar olsa da mektuplar; özel, iş, resmî, açık ve edebî olarak sınıflandırılmaktadır.

Mektup türlerinin kısaca tanımı şu şekildedir:

Resmî mektuplar; devlet dairelerinin ve tüzel kişilerin karşılıklı olarak yazdıkları resmî yazıların yanı sıra; bunların kurumların, vatandaş başvurularına karşılık olarak yazdıkları yanıtlardır.

Açık mektuplar; bir düşünceyi, fikri izah etmek, bir tezi savunmak amacıyla devlet erkânına yahut vatandaşa hitaben, bir şahıs ya da kuruluş tarafından kaleme alınan, cerideler yahut dergiler vasıtasıyla yayımlanan mektuplardır.

Edebî mektup; edebiyat tarihinde namlanmış şahısların, hısımlarına ve çevrelerine yazdıkları mektuplardır. Bu mektuplarda yazar; farklı sanat kollarını ve cemiyeti alakadar eden mevzuları işlediğinden edebî yönden önem arz ederler.. Sonraki kuşağa aktaracakları bu edebi ve kültürel miras ile dönemler içinde nesillerin kaynaşmasını ve sağlamlaşmasına altyapı oluşturan edebî mektuplar; dönem ilerledikçe, tarihsel bir yapı oluşturarak birer vesika konumuna geçerler (KAPLAN, 1999, s. 3).

İş Mektupları: isminden de anlaşılacağı üzere konusu iş olan yazışmalar ve mektuplara iş mektupları denir. İçeriği mühim olmayan bu mektuplarda bir hizmet yahut bir iş mevzubahistir.

Özel mektuplar, aile, eş, dost, hısım ve işdaşların, birbirlerine yazdıkları mektuplardır. Bu tarz mektuplarda samimiyet daha çok öne plandadır. Özel mektuplar; giriş, gelişme ve sonuç bölümü olmak üzere 3 kısımdan meydana gelir. Mektubun gayesi giriş kısmında belirtilir ve mektup selamlama ile başlar. Gelişme bölümünde mektubun teması yer alır. Sonuç bölümünde ise sevgi, saygı ve iyi dileklere yer verilir.. Mektubun sağ alt kısmında mektup yazarının adı ve imzası, mektubun sağ üstünde de yazıldığı yer ve tarih bulunmalıdır.

Mektup kullanım alanı bakımından o denli geniştir ki yazarlar kimi zamanlarda diğer edebî türlerden eserler ortaya çıkartırken mektuplardan faydalanmışlardır. Gerek Türk Edebiyatında gerekse Dünya Edebiyatında mektuplardan oluşmuş hikayeler ve romanlar mevcuttur. Ayrıca şiirleşmiş mektuplara da rastlamak mümkündür.

Orhan Okay mektuba “Edebî Türler Arasında Bazı Alt Kategoriler” başlığı altında yer verir. *“İnsanların özel hayatını veya sadece yazdığı kişilerle ilişkilerini ilgilendirdiği için doğrudan doğruya bir edebî metin sayılma(yacağı)”* söyler. (2010, s. 226) Dil, üslup, kompozisyon ve belli bir oranda kurmaca nitelikleri barındırdığında literatürde kabul göreceğini belirtir. *“Ancak, mektup şeklinde yazılan, bir çeşit deneme/eleştiri yazısı sayılabilecek metinler ile manzum mektuplar, klasik mesnevilerdeki mektuplar ve bazı romanlardaki mektup metinleri, hatta tamamen mektuplardan ibaret romanlar hakkında bir edebî türden veya tür içinde edebî anlatım tekniğinden bahsedilebilir.”* (BURDULİ, 2021, s. 364) Orhan Okay, *“özel mektupların bir edebî tür olmasının dışında netice itibarıyla birer belge değeri taşımalarının daha ön planda geldiği(ni)”* belirtir. (2010, s. 226)

Yazılı mektubun tarihi çok eski çağlara kadar uzanır. Yakın tarihte keşfedilen bir mektup; Sümer alfabesiyle ve çivi yazısıyla bir kil tablete yazılmıştır. Mektubun yazıldığı tarih yaklaşık olarak M.Ö. 2100-2016 tarihleri arasında bir zaman dilimine tekabül eder. . Tarihte yaşamış olan bir çok medeniyetten -Sümerler, Asurlular, Hititler bugüne kadar,, dönemin siyasi kültürel ve ekonomik yapısı ile ilgili ya da şahsi onlarca mektup kalmıştır. Kültepe, Boğazköy, Alacahöyük, Maşat, Hatay ve son olarak da Çorum-Ortaköy’de yapılan kazılar yardımıyla arşivlerdeki binlerce mektup gün ışığına çıkarılmıştır. Çivi yazısı ile tabletlere yazılmış olan bu mektuplar o dönemde yaşamış olan bu medeniyetler hakkında edindiğimiz bilgilerin büyük kısmını oluşturmaktadır. (ÖZAKTÜRK, 2000, s. 143).

Mektup türü yazının bulunmasının tarihi kadar eskidir lakin Firavunların diplomatik yazılar barındıran mektupları; bizleri Mısır'daki Çömelmış Katip heykeli kalıntılarından daha da eskilere götürebilir.

Antik Yunan'da mektup türü dönemin halkının yaşantısında önemli bir yere sahiptir. Bu dönemde yaşamış ve yazdıkları günümüze kadar ulaşmış olan Platon, Demosthenes ve Sokrates'in mektupları günümüzde dahi okunmaktadır. Roma dönemindeki savaşlar, iletişim kurma ihtiyacı ve devamlı yapılan seferlerden dolayı mektup sıkça kullanılmış ve iletişim kurma alanında oldukça gelişmiştir.

Cicero Latin Edebiyatının ilk ve en büyük ustalarından birisidir. Cicero'nun yazdığı mektuplar tarihi nitelikler barındırır da yaşadığı ve yazdığı devrin siyasi ve kültürel yapısının gözlemlenebilmesi açısından oldukça önemlidir.(EROĞLU, 2000, s. 3).

Tarihte mektuplar kağıdın icadı ile birlikte daha sık kullanılmaya başlanmıştır lakin o dönemde okuma yazma bilen insan sayısı az olduğundan mektupları çarşı ve pazarlarda bulunan katipler kaleme yazmışlardır.

Mektubun tarihini incelendiği zaman İlk Çağ ve Orta Çağ'da çok fazla kullanılan bir tür olmadığı görülür. Bunun en belirgin sebeplerinden birisi, okuma yazma bilen insan sayısının az olmasıdır. Bir diğer sebebi de kâğıdın üretiminin henüz pratikleştirilememesi ve bundan ötürü pahalı olmasıdır. XIV. yüzyıl itibarıyla kâğıt üretimindeki gelişmeler ve okuma yazma bilen insan sayısındaki artış, mektup türünün yaygınlaşmasına olanak sağlamıştır. Farklı gereksinimlerden kaynaklı kullanılan mektup, dünya edebiyatının ilk dönemlerinde, çoğunlukla, öğretici nitelik taşımıştır ve daha çok siyasi ve politik amaçlarla yazılmıştır.

“Eski Mısır’da, Mezopotamya’da, papirüse, kil tabletlere yazılan mektuplar da çoğunlukla ya din, ya politika, ya da ticaret konusundadır. Ortaçağ’da mektup genellikle aynı özellikleri sürdürür. Gerek İlkçağ’da, gerekse Ortaçağ’da yazı bilenlerin sayısı çok sınırlı olduğu için, çarşılarda pazarlarda bir köşeye oturmuş yazıcılar yazar mektupları. Ortaçağ’da kil ya da papirüs yerine tirşe kullanılır. Mektup ancak on dördüncü yüzyılda kâğıdın bulunmasıyla daha yaygın bir bildirişme aracı olur.” (GÖKTÜRK, 1974, s. 513)

Orta Çağ'da mektuplar hakkında yeteri kadar bilgi yoktur. O çağda mektuplar nadir olarak yazılmakla beraber hümanizm etkisiyle yeniden ortaya çıkmıştır. Hümanizmin etkisiyle mektup türleri artmış bu da mektubun önemini bir kere daha ortaya çıkarmıştır.

Dante'nin oldukça az yazılmış olan sürgün mektupları, Petrarca, Machiavelli, Aretine, Tasso ve Ariosto'nun düşünce odaklı mektupları, Almanya'da Luther'in yazmış olduğu mektuplar bu önemli ve hızlı yükselme için birer örnek niteliği taşımaktadır. Lakin mektup türünün edebiyatta tam olarak yer kazanabilmesi XVII. Yüzyılda başlamıştır. Bu yüzyıldan sonra dünya edebiyatında yer edinmiş ve keyifle okumaya değer mektuplar ortaya çıkmıştır. (EROĞLU, 2000, s. 3).

Fransız Edebiyatında mektubun gelişmeye başladığı dönem XVII. yüzyıl olarak kabul edilir. Fransız edebiyatındaki en ünlü mektup yazarı Madame de Sévigné'dir. "*Fransız mektupları söz konusu olunca hep Madame de Sevigne'nin adı anılır; türün simgesidir sanki.*" (TUNCEL, 1974, s. 415) Evlenip yanından ayrılan kızına yani Françoise'ya yazdığı bu mektuplarda dönemin Paris'ini ve 14. Louis sarayını, entrikalarını, aşk hikâyelerini günümüze taşır. Sévigné'nin kızına olan sevgisini 30 yıl boyunca yazmış olduğu ortalama 1220 mektup ile anlatmıştır. Bu mektuplar o devir hakkında bilgi sahibi olabileceğimiz eşsiz vesikalardır.. (KARATAŞ, 2012, s. 2176). Fakat XVIII. yüzyıl felsefeci ve yazarlarından Voltaire'in mektupları, Sevigne'nin yazdığı mektupları gölgede bırakmış ve yazarı mektup tarihinin en mühim yazarlarından birisi haline getirmiştir. Voltaire yirmi binden fazla mektubunda Fransız tarihinin sosyal ekonomik ve kültürel yaşantısına dair önemli detaylara yer vermiştir. Fransız Edebiyatında hatırı sayılır eserler ortaya çıkarmış önemli yazarlardan bazıları; Flaubert, Stendhal, Proust, Diderot ve Mallarmée'dir. Mektup roman türünün Fransız edebiyatında en ileri teknik ile yazılmış eseri Balzac'a aittir. Eserin ismi İki Yeni Gelinin Hatıraları'dır.

Mektup türü Alman Edebiyatında zirvesini XVIII. Yüzyılda yaşamıştır. Goethe'nin *Genç Werther'in Acıları* adlı eseri barındırdığı mektuplar bakımından dünya edebiyatında eşsiz bir konuma sahiptir. Schiller de Alman edebiyatındaki önemli mektup yazarlarından birisidir. (KARATAŞ, 2012, s. 2176).

İngiliz edebiyatındaki özel mektupların ilk örnekleri, XV. yüzyılda yazılmıştır. Bu noktada, birbirinden değişik özel mektup örneklerinin bulunmasının yanı sıra dönemin önemli bir yazarının yazdığı mektup kayda değerdir. "*Utopia yazarı ünlü Thomas More'un Londra*

Kulesi'nde tutsaklığı sırasında kızı Margaret'e bir kömür parçasıyla yazdığı mektup, genellikle, bir yazın adamından bize ulaşmış ilk özel mektuplardan biri diye anılır." (GÖKTÜRK, 1974, s. 514) İngiliz edebiyatında Jonathan Swift'in çocuk edebiyatı bakımından da mühim bir yere sahip olan çalışması *Journal to Stella* ile Lady Mary Wortley Montagu'nun *The Turkish Embassy Letters* isimli eserleri kayda değer yapıtlardır. Bunun dışında Emily Charlotte ve Anne Brontë kardeşlerin birbirlerine yazdığı mektuplar kadın edebiyatı bakımından özel bir önem taşımaktadır. (KARATAŞ, 2012, s. 2176).

Mektup türü öteki bölgelerdeki gibi Amerika'da da toplumsal olaylar ve siyasal konular hakkında bilgi edinebilmek için kullanılmıştır. Ancak daha sonra mektup bireysel bir ivme kazanmış olup XVIII. yüzyılda zirveye ulaşmıştır. "*Amerikan yazınında mektup türünün önem kazandığı çağ, tıpkı İngiliz yazınında olduğu gibi on sekizinci yüzyıldır... Amerikan yazınında mektup türünün evrimiyle ilgili önemli bir nokta, başlangıçta bu türün örneklerinin çoğunlukla politik olmasıdır.*" (GÖKTÜRK, 1974, s. 565) Amerikan literatürünün en ünlü mektup yazarları; Wolda Emerson, Edgar Allan Poe, Mark Twain, Henry James, Ezra Pound'dur.(KARATAŞ, 2012, s. 2176).

Rus edebiyatında mektubun ilk belirtileri XVI. yüzyılda görülmüştür. Bu türün Rus literatüründeki en bilinen örnekleri Nikolay Karamzin'in *Rus Gezginin Mektupları*, Puşkin'in *Mektuplarla Roman* ve Dostoyevski'nin *İnsancıklar* isimli yapıtlarıdır.. Bu alanda Gorki ve Lermantof'un mektupları da Rus Edebiyatında yer edinmiş mektuplardır.. Tolstoy'un mektupları ise edebî, felsefî, toplumsal içerikler barındırması ve döneme dair içli eleştiriler barındırması açısından Dünya Edebiyatı'nı ilgilendirecek derecede önem arz etmektedir. (RİJOVA & DİYAKOVA, 2013, s. 15). "*Mektupları yazın yönünden önemli yazar azdır Rus edebiyatında... Rus yazınında mektupları üzerinde durulması gereken yazarların başında Lev Tolstoy gelir... On dokuzuncu yüzyıl Rus yazınının eleştiri dalında en büyüğü Belinski'nin ... Bu arada Dostoyevski'nin, Gorki'nin mektuplarını da anmak gerekir.*" (ALTAY, 1974, s. 579)

Türk edebiyatında mühim konulara değinmiş değerli mektup örnekleri Divan Edebiyatında görülmektedir. Bu örneklerden yola çıkarak yapılabilecek en büyük çıkarım Arap Mektup geleneğinin örnek alındığıdır. Türk Edebiyatında yeri olan Münşeât adlı eserler İlk mektupların görüldüğü eserlerdir. Tanzimat öncesi mektuplar inşa denen nesirlerin bir parçası olarak sınıflandırılmıştır. İnşa adı verilen eserlere o dönemde bir sanat dalı değil de

bir bilim türü olarak yaklaşılmıştır. Bir mektubu yazabilmek için ihtiyaç duyulan iki şey vardır; birincisi tecrübe, ikincisi ise yetenektir. Mektupların yazıldığı ilk dönemlerde gaye sadece anlatım yapmak iken zamanla yerini süslü ve gösterişli cümlelere bırakmıştır. Bu değişimin en büyük etkeni ise İran üslubudur. Bu durum mektubun asıl amacının kaybolmasına sebep olmuştur. aksine sade bir dil ile yazılarak bu kalıpların dışına çıkmış eserler de vardır. Bu eserlerin en bilineni Şikayetname isimli eserdir. Bu eser dönemin önemli yazarlarından biri olan Fuzuli'ye aittir.

Divan Edebiyatında yazılan diğer bir mektup biçimi ise bir nevi gövde gösterisi yapmak için yazılan şekilsel deneylerin yapıldığı mektuplardır. *“Noktasız harflerle belli bir konunun, tersane, dil bilgisi, müzik terimleri ile kuş, meyve, çiçek adlarıyla; müstezatlı ifadelerle baştan sonra aynı harfin ayağına bağlı secilerle ve benzeri hüner göstermek için yazılmış mektup sayısı hiç de az değildir”* (GÖKYAY, 1974, s. 20).

Mektup için birden fazlaca isim kullanılmıştır. Lakin mektubun ismi, yazarı ve yazılan şahsa göre de farklılık gösterebilmektedir. Ancak mektubun adı, yazan kişiye ve yazılan kişiye göre farklılık gösterebilir. Divan Edebiyatında bir mektup yazılırken barındırması gereken temel bölümler şunlardır: *hû, beduh, elkab, dibace, asıl konu, dua, selâm ve imza*. Dönemin kültürel yapısı incelendiği zaman aşk ve asker şirirlerinin farklı bir yere sahip olduğu görülmektedir. (KARATAŞ, 2012, s. 2177).

Tanzimat'tan Cumhuriyet dönemine kadar sade ve yalın bir dilin tercih edildiği, mübalağalı ve gösterişli bir dilden uzaklaşılarak yazılan mektuplar da, dönemin mektup anlayışı içerisinde kendini göstermiştir.

Tanzimat döneminden sonra yazarlar mektuplarını bir tek eser içerisinde toplamaya başlamışlardır. Bu durum yenilikçi bir edebiyat anlayışının oluşmasına büyük oranda destek sağlamıştır. Tanzimat'tan sonra mektuplar tek bir kitap içerisinde toplanmaya başlamış bu da yeni bir edebiyat anlayışının oturmasına büyük katkı sağlamıştır. Akif Paşa'nın yazdığı mektuplar, *Münşeât-ı Elhac Akif Efendi* (1843) ve *Muharrerât-ı Husûsiye-i Akif Paşa* (1884) isimli iki farklı eserde derlenmiştir. İlk kitap çoğunlukla Mabeyn'e yazmış olduğu resmi yazılardan meydana gelmiştir. İkinci kitabındaysa ise sürgün edildiği zamanlarda yaşadığı sıkıntılardan bahsetmiştir. Dönemin en ilgi çeken mektuplarından biri de Şinasi'nin

Paris'teyken annesine yazdığı mektuplardır. Ayrıca Namık Kemal ve Abdülhak Hamit Tarhan dönemin en çok mektup yazan sanatçılarındandır. (DONBAY, 2011, s. 87).

II. Meşrutiyet'in ardından Safveti Ziya'nın *Hanım Mektupları* (1913) ve Ahmet Rasim'in *İlaveli Hazine-i Mekâtib yahûd Mükemmel Münşeat* (1331/1915) gibi çeşitli ve önemli eserleri yayımlandığı gibi, Millî Edebiyat döneminden Cumhuriyet dönemine geçiş yaparken mektup türüne dört farklı eseriyle hizmetlerini sunan Raif Necdet [Kestelli] gibi esercilerin de yetiştiği görülmektedir: *Fikri ve Ahlaki Mektuplar* (1328), *Hayat ve Mektuplar I-II* (1925), *Yeni Mektup Numuneleri* (1925) ve *Talebe Mektupları* (1927). Halide Nusret [Zorlutuna] in *Hanım Mektupları* (1342-1923) da yine Cumhuriyet'in ilk yıllarında yayımlanır. (BURDULİ, 2021, s. 366)

Mektup yazmak ve yazdığı mektuplarda birini muhatap alıp ona göndermek, Türk Edebiyatında geçmişten günümüze daima zevk alınan bir şey olmuştur. Mektuplarda; mektubu yazan kişiye ait özelliklere ve mektubun yazıldığı dönem hakkındaki izlere ulaşmamız mümkündür. Bu durum tarihçilerin ve edebiyat tenkitçilerinin yanı sıra okuyucuların da mektuplara duyduğu ilgiyi bir hayli arttırmaktadır.

Türk Edebiyatında mektuplardan oluşan roman girişimini ilk defa Mutallaka isimli eseriyle Hüseyin Rahmi Gürpınar yapmıştır. Mektubu bir anlatım tekniği olarak romanın içerisine ilk yerleştiren kişi ise Ahmet Mithat Efendi'dir. Bunu "Felsefe-i Zenan" isimli eserinde yapmıştır. İlk Türk Romanı olma özelliği taşıyan Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat'ın yanı sıra "Cezmi" isimli eserde de anlatımı kolaylaştırmak gayesiyle mektup türünden destek alınmıştır.

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın *Sevda Peşinde'nin ikinci bölümü*; Ömer Seyfettin'in *Bahar ve Kelebekler*, *Tarih Ezeli Bir Tekerrürdür*, *Aşk ve Ayak Parmakları*, *Sivrisinek*, *Memlekete Mektup Hikâyeleri*; Halide Edip Adıvar'ın *Handan'ı*; Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun *Kadınlık ve Kadınlarımız*, *Bir Serencam*, *Millî Savaş Hikâyeleri*; Reşat Nuri Güntekin'in *"Sönmüş Yıldızlar"*, *"Bir Damla Gözyaşı"*, *"Yalan"*, *"Bir Hayal Kırıklığı"* isimli öyküleri mektup türündedir. Bunların dışında Halit Ziya, Mehmet Rauf, Ahmet Hikmet ve Sait Faik de birtakım öykülerini mektup tarzında yazmışlardır. (KAPLAN, 1999, s. 9).

Anlatıldığı üzere Raif Necdet Kestelli'nin mektup türünde, Türk Edebiyatı için önemli sayılabilecek eserleri vardır. Bu eserlerden bir tanesi de çalışmamızın konusu olan *Hayat ve Mektuplar* isimli eserdir.

BÖLÜM 2. RAİF NECDET KESTELLİ’NİN HAYATI, EDEBÎ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ

Raif Necdet Kestelli 1881 senesinde İzmir vilayetinde hayata gözlerini açmıştır.. İlköğrenimini İzmir’de, ortaöğrenimini İstanbul’da Kuleli Askerî Rüştiye ve İdadisi’nde, yükseköğrenimini ise Mekteb-i Harbiye’de yapmasının ardından subay rütbesiyle Türk ordusunda görev almıştır. 1909 senesinin Eylül ayından itibaren *Resimli Kitap* mecmuasının her sayısında mensur şiir, edebî musahabe, edebî tenkitler ve öyküler yayımlamaya başlar. 1914 yılının mart ayına kadar süregelen bu faaliyetiyle II. Meşrutiyet döneminin en önemli eleştiri yazarı olarak tanınır. Diğer yandan Kuleli Askerî Lisesi’nde edebiyat hocalığına devam eden Necdet, bu yıllarda eserlerini kitap hâline getirir. Tolstoy’un *Bir İzdivacın Romanı*’nın 1910 yılında, Fransızcadan, *Anna Karenina* eserini ise M. Sadık ile birlikte 1912’de ortak olarak 4 ciltte tercüme ederek yayımlar. 1910’da yayımladığı *Hisler ve Fikirler* adlı eserinde 1901-1910 yılları arasında *Servet-i Fünûn*, *Musavver Muhit*, *Resimli Kitap* gibi mecmualarda yayımladığı felsefî, edebî yazılarını ve hikâyelerini toplamıştır. 1911’de Paris’e yaptığı seyahatte şehrin tarihi ve kültürel mekânlarını inceleyip gözlemlerini *Resimli Kitap* mecmuasında anlatmıştır. (KARADOĞAN, 2003, s. 9) 1325/1909 senesinde *Resimli İstanbul* mecmuasında yayımlattığı mektuplarını *Fikrî ve Ahlâkî Mektuplar* ismiyle 1912 senesinde bastırmıştır. Raif Necdet, 1911’de Balkan Harbi’nin başlamasıyla birlikte Edirne’de görev almak üzere orduya çağrılır, 1913 yılında esir düşüp yaklaşık altı ay Sofya’da kalır. *Hayat-ı Edebiye* adlı eserinde esir olarak geçirdiği günleri şöyle anlatır: “*Bir senelik hayatımın yarısı mahsur Edirne’de muharebede ve yarısı mağrur Sofya’da esarette geçti.*” (1925, s. 288) 1913 yılının Eylül ayında Bulgaristan ve Osmanlı arasında imzalanan İstanbul Antlaşmasından sonra vatanına döner. (TONGA, 2018) 1913 senesinde *Üfûl* adlı eserini yayımlamıştır. Bu eserde gençlere seslenen Raif Necdet’in yaptığı gözlemler ve gözlemlerin sonucunda dile getirdiği tespitleri de oldukça dikkat çekmektedir. Aynı zamanda 1913 senesinde Mehmet Rauf ile birlikte kaleme aldıkları *Tiraje* adındaki oyunu yayımlamıştır. Kestelli, Birinci Dünya Savaşı ile alakalı yazılarıyla birlikte birtakım mensur şiir öykülerini *Ziyâ ve Sevdâ* (1924) isimli kitapta birleştirir. Mustafa Kemal Atatürk’ü lider olarak görür. Cumhuriyet rejiminin Türkiye için bir çıkış yolu olduğunu dile getiren yazar,

eserinin sonunda yer alan “Edebiyat Âleminde” isimli yazısında edebiyatın siyaset için bir yol olarak kullanılıp siyasete alet edilmesinden dolayı yaşadığı üzüntüyü anlatır. (KARADOĞAN, 2003, s. 11) 1925’te iki ciltlik *Hayât ve Mektuplar* adlı eserin basımı gerçekleştirilir. 1927’de *Yeni Resimli Türkçe Kamus* 840 sayfa olmak üzere basılır. O sene içerisinde *Yeni Mektup Numuneleri*’ni ve *Talebe Mektupları*’nı bastırır. 1932’de eski yazılarından derlediği yapıtları ve yeni yazdığı makalelerini birlediği *Yirminci Asır*’ı yayımlar. *Semavî İhtirâs* 1933 tarihinde yazılmıştır. 1935’te 3 ciltten oluşan *Süzme Sözler* adlı eserinde vecizelerini yayımlamıştır. Son eseri 1936 yılında basılmış olan ve kronolojik bir yapıt niteliği taşıyan *Yaşayan Mısralar* isimli şiir antolojisidir. (BURDULİ, 2021, s. 367) Raif Necdet Kestelli yalnızca asker ve edebiyatçı değildir. Dönemin sosyal, ekonomik ve kültürel yapısı incelendiği zaman o dönem için aydın sıfatı kullanılabilecek de bir insandır. Çevirmenlik yapmış, kuramlar ortaya atmış ve eleştiriler yazmıştır. Birden fazla dile hakim olan yazar tiyatroculukla ilgilenip siyasette aktif rol almıştır. Birtakım konularda muhalefetten yana olmasına rağmen kalemi eline aldığı zaman Milli Edebiyat akımına yakın olduğunu hissettirmiştir. Yazarın vatan, millet, adalet ve hürriyet anlayışının yanı sıra milli ve manevi değerlere yaklaşımları ele alındığı zaman bu özelliği açıkça görülebilmektedir.

Raif Necdet, bir Namık Kemal hayranıdır. Bu hayranlığını *Bir Hatıra-ı Sabavet* adlı yazısında edebiyata ilgisinin küçük yaşlarda başladığını belirtir. Bilhassa *Resimli Kitap* mecmuasında (1908-13) Fecr-i Âti’yi eleştiren *Muhasebe-i Edebiyye* başlıklı eleştiri yazılarıyla ismini duyurur ve II. Meşrutiyet sonrası, eleştiri türünün en önemli sanatçıları arasında yerini alır. Bu yazılarda edebiyat ile alakalı kişisel görüşlerini dile getirmesinin yanında Fransız edebiyatıyla alakalı teorik bilgiler verip, o dönemde basılan kitaplar ile alakalı tenkitler kaleme almıştır. Sanatçı; sanat, toplum içindir anlayışını benimsemiştir. 1908-1913 seneleri arasında yayımlanan *Resimli Kitap* mecmuasında edebi tartışmalara katılmış ve Fecr-i Ati topluluğunun edebiyat anlayışını eleştirmiştir. Milli Edebiyat akımının öze dönüş anlayışını benimsemiştir lakin sanat ve estetiğin de milli ideolojiyle birlikte korunması gerektiğini savunmuştur. *Hayât-ı Edebiyye* adlı eseri, onun edebiyat musahabelerinde yer alan bu yönlü eleştiri yazılarını barındırır. Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Mithat Cemal Kuntay ve Mehmet Fuat Köprülü ile yapmış olduğu edebi

tartışmalarında ortaya attığı yenilikçi fikirler sayesinde II. Meşrutiyet döneminin eleştiri alanında önemli yazarları arasında yerini almıştır. (BURDULİ, 2021, s. 367)

“Edebiyatı ahlak ile birlikte ele alan Raif Necdet, edebiyatı, cemiyetin içinde bulunduğu durumu izah eden ve millete yol gösteren bir sanat faaliyeti olarak nitelendirmiştir. Ona göre sanat, sanatçıların beşerî teranelerini anlattığı bir uğraş değil, toplumun faydasını amaçlayan bir çalışmadır”. (TONGA, 2018)

Raif Necdet Kestelli'nin algıları ve gözlem yeteneği oldukça gelişmiştir. O dönemdeki edebi tartışmalarına her zaman eleştirel yaklaşmıştır. Eleştirilerini bazen sert bir dille bazen alaycı bir tavırla dile getiren yazar her daim dikkatleri üzerinde toplamayı başarmıştır. Raif Necdet Kestelli'nin yüksek bilgi birikimi ve olaylara gösterdiği farklı bakış açıları eserlerindeki belirleyici faktörlerin başında gelmektedir.

İnceleyecek olduğumuz *Hayat ve Mektuplar* isimli eserde gerçekçiliğe vurgu yaparak; genellikle bilgi eksikliğine, yazım ve imla yanlışlarına, Birinci Dünya Savaşı'na, eğitim öğretimin ve çalışkanlığın önemine, devrin cahilliğine ve sosyal sıkıntılara, halkın bütün kesiminden insanların ağızlarından mektuplar kaleme alarak yer vermiştir. Ramazan Aydın, *Râ'if Necdet ve Yeni Mektûb Numûneleri* incelemesinde eserden şöyle bahseder:

“Hayat ve Mektuplar eseri bir bakıma dönemin bütün hayatını anlatması yönüyle tarihe, ekonomiye, siyasete, kültüre dair birçok meseleye el atması, bir romana girebilecek derecede ayrıntılı olması nedeniyle geçmişi ve geleceği aydınlatan gerçekçi bir eser olmuştur.” (AYDIN, 2015, s. 29)

BÖLÜM 3. HAYAT VE MEKTUPLAR

3.1.Dil ve İmla

Raif Necdet Kestelli'nin *Hayat ve Mektuplar* adlı eserinin “Birinci Kısım”ı ele aldığımız zaman eserin giriş bölümünde kendisinin de belirttiği üzere dil ve imla kurallarına çok fazla dikkat edilmediği görülür. Yazar mektupları yazarken yaşananları elinden geldiğince birebir yansıtmaya çalışmış ve kullandığı cümleleri ona göre seçmiştir. Örneğin bir çiftçinin ağzından yazdığı mektup ile bir soylunun ağzından yazdığı mektubu bir tutmamıştır. Aradaki eğitim, kültür ve statü farkını daima göz önünde bulundurmıştır. Vaziyet böyle olunca eğitim seviyesi düşük olan kesimin ağzından yazılmış mektuplarda hem çokça yazım hatasına hem de fazlasıyla kelime hatasına rastlarız. Mektuplar resmi bir dille ve üslupla yazılmadığı için aslında okuduğumuz her satırda Anadolu insanını görebiliriz.

Bakıldığı zaman mektup yazan her bireyin okuma yazma bilmediği de görülmektedir. Mektuplar mahallenin ya da köyün okuma yazma bilen sayılı gençlerine yahut bu işten para kazanan kişilere yani kâtiplere belli bir ücret karşılığında yazdırılmıştır. Aynı köyde oturan ya da komşu olan kişiler birbirinden para almasa da bu işten para kazanan insanlar da olmuştur. Buradan çıkarabileceğimiz sonuç şudur: Birinci bölümdeki mektuplardaki yapılan yazım hataları ve kullanılan dil aşağı yukarı aynıdır. Bunun sebebi de mektupları yazan kesimin eğitim seviyesinin birbirine çok yakın olmasıdır. Mektuplarda yer alan “Kızım benim elimde kalemim, yanımda katibim mi var?”, “Bir defa benim elimden mektup yazmak gelmediği gibi kimseye boyun eğmek de istemem”, “Bereket versin Hafize Molla’ya, zavallı hatuncağız ne söylersem birer birer inci gibi kağıda hemen dizer” gibi cümlelerden dönemin insanların okuma yazma vaziyetlerini anlayabiliriz.

Yazar “Birinci Kısım”ın dil ve imlasından günümüz Türkçesiyle şöyle bahseder: Yazım ve imlaya dair bütün kusur ve eksikliklerin bulunduğu, çirkin bir dil ile yazılan bu mektupların hemen hemen hepsi aynı “fabrikanın” mahsulü gibidir. (1925, s. 10)

Eserin “Bir Kaç Söz” başlığı altında yazılmış bilgilendirme kısmında yazar mektuplardaki uzun uzadıya giriş cümlelerinden ve bu cümlelerin mektubun önemini yitirmesine sebep

olmasından bahsediyor. Bahsedilen uzun uzadıya selamlamalı girişlerine bakıldığı zaman Türk milletinin geçmişinden kalan bir geleneği olduğu ortaya seriliyor. Hâl böyle ki okuma yazma dahi bilmeyen insanların kâtiplere bu mektupları yazdırırken bu alışkanlığa devam etmesi bu kalıbın Türk milletinde uzak geçmişten beri yer edindiği sonucuna ulaşmamızı sağlıyor.

Eserin bu kısmında dil ve imla hataları ilk kısma göre daha az görülmektedir. Yazar “İkinci Kısım”da ağzından mektup yazdığı kişileri yarım yamalak tahsil görmüş kişiler olarak tanımlamıştır. Her ne kadar ilk kısma nazaran daha az kelime ve noktalama hatası görölse de bu kısımda da oldukça fazla hata bulunmaktadır. İnsanlar gündelik yaşamlardaki kelimelerini mektuplara dökmekten kurtulamamış, hâlâ “bilem, kerem” gibi kelimeleri kullanmaya devam etmiştir.

Bu kısımda mektubu yazan, aşağı yukarı her bireyin okuma yazma bildiği görülmektedir. Mektupları yazan insanlar çok iyi tahsil görmemiş olmasına rağmen, dertlerini anlatabilecek kadar okuma yazma bilgisine sahiptirler.

Mektupların girişlerinde uzun uzadıya selamlama cümleleri bulunmamaktadır. Kısa girişlerle mektuplar daha anlaşılabilir ve okunabilir kılınmıştır. Mektuplardaki uzunca selam ve sevgi sözleri kullanmak yerine doğrudan sadede geçilmiş ve mektup türünün kullanım amacına uygun mektuplar kaleme alınmıştır. Kestelli’nin bu kısımda anlatmak istediği şeyler daha çok gerçeğe yakın meseleler olduğu için ağır bir dil kullanılmamış, sade bir dille yazılmıştır.

Eserin “Üçüncü Kısım”ı ele alındığı zaman ilk iki kısmın aksine bambaşka bir dünya karşımıza çıkıyor. Yazarın giriş bölümünde de bahsettiği üzere yüksek tahsil görmüş, seçkin tabakanın mektuplarından oluşmuş bir kısımdır. Yazar ilk kısımlarda karşılaştığımız yazım ve noktalama hatalarını bu kısımda en aza indirmiştir. Yazım hatalarını tamamen ortadan kaldırmamıştır. Bunu, gerçeklikten tamamen uzaklaşmamak için yaptığını dile getirmiştir:

“Üçüncü kısım yüksek tahsil görmüş münevver (aydınlanmış) ve güzîde (seçkin) tabakanın mektuplarından tereküb etmiştir (karışıp birleşmek, meydana gelmek). Mümtaz dimağların tahassüsât ve tefekkürâtına (düşünmeler) ma'kes olmayı (ayna olmak) istihdâf eden (hedef edinmek)

bu sahîfeler diledim ki şebâb (gençlik, tazelik) için, yeni nesil için az çok bir kudret-i tehzîbe (düzeltme; temizleme) malik olsun.. Bu mektuplarda da insanlığa has o ezeli zaaf, hususıyla (özellikle) iğrenç şekilde ihtiras kâh vuzûh (açıklık) içinde, kâh mübhemiyetin (belirsizlik) silik bulutları arasında hissedilecektir.

Hasılı mektupların seviyesini umûmiyyet itibarıyla hakikatin pek fevkine (üst) çıkarmamaya dikkat etmekle beraber hayale ve ideale de küçük bir menfez (pencere, delik), cazip bir kanal ayırmaktan men'-i nefis edemedim (engellemek). Bir taraftan mektup şeklinde levhalar ve hikâyelerle hayatımızın nasıl olduğunu göstermeye çalışırken diğer cihetten (taraf) de ihtimal nasıl olması lazım geleceğini ihsas etmiş (sezdirmek, ima etmek) bulundum.” (1925, s. 12)

Eserin “Üçüncü Kısım” belirtildiği üzere iyi eğitim görmüş insanların ağzından yazıldığı için, ilk iki kısımda rastladığımız, başka birilerine yazdırma olayına rastlanmamaktadır. Herkes kendi mektubunu güzel bir Türkçe ile yazmış, duygularını tam anlamıyla kendi cümleleri ile ifade etmiştir. Bu kısımdaki mektuplar oldukça uzundur. Giriş ve selamlama kısımları kısa tutulmuş, içeriğinde yaşanan olaylardan uzun uzadıya bahsedilmiştir.

Kestelli, eserin “Üçüncü Kısım”da bulunan her mektup için birer başlık belirlemiştir. Bu başlıklar mektupların içeriği hakkında fikir sahibi olmamızı sağlar. İlk iki kısmı incelediğimizde herhangi bir başlığa rastlamazken “Üçüncü Kısım”da bu başlıkların bulunması, eserde yer alan “Üçüncü Kısım”ın önemini vurgulama açısından önemli ipuçlarından birisidir.

“Üçüncü Kısım”da gerek yurtiçinde gerekse yurtdışında tahsil görmüş insanların mektupları bulunduğundan, fazla yabancı kelimeye rastlarız. Bunlar Osmanlı Türkçesi içerisinde yer almayan Fransızca, İngilizce, Almanca gibi dillerden, Türkçeye geçmeye başlamış kelimelerdir. O dönemde, bu vaziyetten şikayetçi olan birçok yazar bulunmaktadır. Türkçenin saflığının korunması, yabancı dillerden Türkçeye yeni kelimelerin girmemesi için çabalar gösterilmiştir.

Mektubu yazan ve mektupta muhatap alınan kişiler aşağı yukarı aynı eğitim seviyesine sahip olan insanlar olduğu için, iletişim kurulurken insanlar kendilerini en iyi şekilde ifade edebileceği kelimeleri seçebilmişlerdir. Yani insanlar, muhatap olduğu kişinin kendini

anlayabilmesi için ayrı bir gayret göstermemiştir. İnsanlar mektupları yazarken kendini herhangi bir kısıtlamaya tabi tutmamış, duygularını olduğu gibi dile getirmiştir. Lakin bu durum, yukarıda da bahsedildiği üzere çokça yabancı kelimenin kullanılmasına sebebiyet vermiştir. Yabancı kelimelerin kullanılması artık normal bir şeymiş gibi karşılanmaya başlamıştır. Bu da dilin orijinallliğini kaybetmesine ve yabancı dillerin Türkçe üzerinde etkili olmasına zemin hazırlamıştır. Bunu bir nev dil asimilesi olarak tanımlayabiliriz.

3.2. Eğitim

1876 da Kanun-i Esasi'nin ilanı ile Osmanlı Devleti'nde Meşrutiyet Dönemi başlamıştır. Bu dönemde eğitim alanında birçok yenilikler yapılmıştır. Bu yenilikler halkın eğitim ve öğrenim seviyesini yükseltmeye yönelik yenilikler olsa da halkın büyük çoğunluğu eğitimden uzak kalmıştır. Eğitim için bu dönemden itibaren fazlasıyla çaba göstermiş vermiş önemli şahsiyetler bulunmaktadır. Bunlar Emrullah Efendi, Abdullah Cevdet, Prens Sabahattin, Ziya Gökalp, Ethem Nejat ve Satı Bey gibi isimlerdir. Halka eğitim verme amacıyla kurulan ve halihazırda eğitim kurumu statüsü taşıyan yerlere yenileri eklenmiştir. Ancak cami ve mescitlerden, tekke ve zaviyelerden, kütüphanelerden, loncalardan ve kıraathanelerden; genellikle din ağırlıklı eğitimlerin ön planda tutulmasından dolayı istenen verim alınamamıştır.

Hayat ve Mektuplar isimli eserin “Birinci Kısım”ı ele alındığında eğitim konusunda çok büyük eksiklikler olduğu da gözler önüne serilmiştir. Halkın okuma yazma bilmesindeki eksiklikler bir yana dursun, okuma yazma öğrenmeye çalışan yahut okuma yazma isteği bulunan insanlara yönelik tepkiler dönemin cehaletini gözler önüne sermektedir. Bilhassa doktorlara ve hemşirelere olan ön yargılar halk arasında oldukça yaygındır. Eğitimin ve sanatla ilgilenmenin alafrangalığa özenmek ve dinden uzaklaşmak olduğu düşüncesi vardır.

“...Bir de bana başım geçmedi, saçlarım dökülüyor diyorsun.. Elbet geçmez ya.. Nerede görülmüş doktorun reçetesiyle çibanlar geçsin, saçlar dökülmesin. Artık sen de alafrangalığa özeniyorsun...” (1925, s. 64) gibi cümlelerden doktorlara ve tıbbı olan karşıtlık çok net bir şekilde anlaşıyor.

Elbette ki o dönemde yaşayan her insan eğitime karşı cephe almış durumda değil. Eğitimin ve okulun faydalı bir şey olduğunu, insanın ufkunu genişlettiğini, vatana millete faydalı bir birey olmasını sağlayacağını düşünen insanlar da var. Genellikle yaşlılar eğitime karşı iken onlara nazaran genç nesil biraz daha ılımlı yaklaşıyor. Bunun sebebi köy yaşamının dışına çıkıp eğitim öğrenim görmüş insanları görmeleri ve onlarla muhatap olmalarıdır.

Bilhassa kız çocuklarının eğitim görmesine karşı olma durumu fazlasıyla mevcut. Bu dönemde ve eserin “Birinci Kısım”da yer alan halk sınıfına göre kadınlar; yemek yapmak, temizlik yapmak, çamaşır yıkamak gibi ev işlerini yapıp, çocuk doğurup, onu büyütmekle yükümlü bir varlık gibi görülüyor. Hastalansa dahi doktora gitmelerine izin vermeyen, elin erkeği göreceğine ölsün daha iyi düşüncesine sahip erkeklerin yönetiminde bir yaşam sürüyorlar.

Kadınların küçük bir şiir ezberlemelerine, iki satır yazı okuma çalışmalarına dahi izin verilmiyor:

“Güya doktorlar söylüyormuş, hava almak lazım imiş! Bakalım daha neler işiteceğim senin ağzından.. Halt etmiş doktorlar... Kadın cinsinden bir hatuna hava almak ne oluyormuş?. Hiç taze bir kadın insandır diye sokağa çıkar mıymış?. Zayıf imişsin, benzinde kan yokmuş; bir şeyler de bir şeyler.. Hep martaval.. Çocuğunu emzir, inek gibi otur evinde.. İlaç ile, hava ile sanki çok yaşayacaksın değil mi?. Allah ne kadar ömür vermiş ise o kadar yaşarsın...” (1925, s. 82)

Görüldüğü üzere kadınların eğitim görmesi bir yana, hava almak için dışarı çıkmalarına bile kaşı bir zihniyet hâkim. İlaçların insan sağlığı için en ufak bir faydasının olmayacağı ve Allah ne kadar ömür biçerse o kadar yaşanacağı için kulun hiçbir çaba göstermeden acılarına katlanması bekleniyor. Aslına baktığımız zaman burada yalnız ilmi değil dini eğitim eksikliğinin de olduğu görülüyor. Tevekkül kelimesinin anlamını bilen bir insanın böyle bir zihniyete sahip olması mümkün değildir. Bu durumun en büyük sebebi de her manada eğitimsizliktir.

“Bu doktor maskaralığı yetiştirmiyormuş gibi bir de başıma mektep zırlıtısı çıkarıyorsun.. Artık sen sahihten çok oluyorsun.. Kıza ezberlettiğin şiir midir, ne

herzedir o saçmalar az gelmiş de şimdi mektebe vereceksin, öyle mi?. Utanmıyor musun sen? Kız çocuğa okumak ne oluyormuş?. İşte meydanda.. Sen okudun, yazdın da ne oldun?..” (1925, s. 83)

Bu satırlardan anlaşılacağı üzere okumuş eğitim görmüş insanlar, eğitimin önemini kavramış ve çevresindekilere de yansıtma çabası içine girmişlerdir. Lakin eğitim görmemiş cahil kişiler bu çabaları gereksiz görüp karşılarında durmuş ve önünü kesmişlerdir. Kadının her konuda önünü kesip, onu eve bağlı kalması gereken bir varlık olarak nitelendirmeleri yetmezmiş gibi bir de okumanın faydalarına yönelik hesap sormuşlardır. Böyle bir ortamda eğitimin gelişmesi ve yayılması ne yazık ki mümkün olmamıştır.

16. mektubunda, mektubun ağzından yazıldığı kişi eğitimin askerî başarıyı düşürdüğünü iddia ediyor. Oysaki Osmanlı tarihine bakıldığı zaman sınırlarının en geniş olduğu dönemlerdeki padişahların daha çok küçüklükten iyi eğitim almaya başladıkları ve dört beş yaşlarında birden fazla dil bildikleri bilinir. Ama eğitim o dönemde belirtilen tabakadaki insanlarda kulaktan kulağa öğretildiği için ya bazı bilgiler eksik verilmiş ya da hiç verilmemiştir. Bir milletin eğitimi kendi tarihini öğrenmesiyle başlar.

Ayrıca o dönemde insanlar; eğitimi alafrangalığa özenmek ve dinden uzaklaşmak olarak gördüklerinden, başlarına gelen musibetleri de buna bağlamışlardır:

“Elimden gelse alimallah bütün mektepleri yakar, yıkardım.. Sanki mektepler çoğalıyor da dünya düzeliyor mu? Gâvurlara karşı kuvvetsiz olmamız hep bu fazla okumak, hep bu alafranga mektepler yüzünden değil mi?. Ne hacet; işte görüyoruz, okumak yazmak bilmez eski zabıt ağalarla mektepten çıkma yeni zabıt beyleri...” (1925, s. 84)

Eserin bu kısmında mektupları yazan ve mektupların yazıldığı bireyler belirli seviyede eğitim görmüş insanlardır. Okuma yazma oranı yüksek olmasına rağmen eğitim seviyesi hâlâ yeterli değildir. Lakin eğitime olan bakış açıları bir miktar daha genişlemiş ve eğitimin önemini fark etmişlerdir. Özellikle kız çocuklarının eğitimine yönelik ayrı bir gayret gösterilmiş ve bu da aşağı yukarı her mektupta dile getirilmiştir. Kaliteli eğitim almış kişiler daha çok gençlerden oluşmaktadır. Yaşlı insanlar kendi imkanlarıyla bir şeyler öğrenmiş ve eğitimin önemini

anladıktan sonra, kendinden sonra gelen her bireye eğitim görme imkanı vermeye çalışmışlardır.

İnsanların eğitime olan ön yargısının kırılmasının ardından halk arasında yaygınlaşan “okulun önemine” dair yapılan vurgu ön plana çıkmıştır. Ancak bu defa da eğitim verilen kurumların yetersizliği insanların karşısına çıkmıştır. Sınıf kapasitelerinin yetersiz olması bir kenarda dursun, var olan sınıfların kümeslere benzediğine dair yazılan mektuplar bulunmakta:

“Buranın mektebinde bir türlü okumayı ilerletemediler.. Buradaki mektep de mektep değil ya, tavuk kümesi.. Ders okudukları odada pencere bilem yok.. Artık üst yanını sen düşün.. Adam akıllı iyi bir mektebe gidemezlerse sonra benim gibi cahil kalırlar; günahtır.. Hem bu zamanda iyi okumamış, incelmemiş kızlara koca bulmak güç.. Benimkine ben okuma, yazma mı derim? İnsan okuyup yazdıktan sonra mühendislerin Selma Hanım gibi okuyup yazmalı ki bir şeye benzesin..” (1925, s. 130)

“Birinci Kısım”ı incelediğimizde görmüştük ki eğitim görmemiş cahil kesimin eğitime karşı ön yargısı hayli büyüktü. Eğitimin insanları dinden uzaklaştırdığı, özellikle kızları sapıttığına yönelik tabirler vardı. Lakin “İkinci Kısım”ı incelediğimizde, insanlar bunun aksine eğitim öğretimin ne kadar önemli bir şey olduğuna dair vurgular yapmaktadır. Yukarıdaki alıntıya bakıldığı zaman insanları eğitimden mahrum bırakmanın günah olduğunu düşünenler dahi vardır.

Kadına yönelik eğitim karşıtlığı “İkinci Kısım”da neredeyse hiç yoktur. Hatta ve hatta kadınlar eğitim ve tahsilleriyle örnek alınacak birer birey hâline gelmişlerdir. İnsanlar kızlarının okumalarını ve tahsil görmüş eğitimli kadınlar gibi olmasını istemektedir.

Sürekli böyle bir zamanda okumamış erkek/kadın, hayvana benzer, tabiri kullanılmaktadır. Buradan da anlaşılacağı üzere “İkinci Kısım”daki mektupların yazıldığı dönemlerde insanlar eğitime ve öğretime çok fazla önem vermektedir. Eğitime verilen önem, beraberinde aydınlığı, ileri görüşlülüğü ve sanata saygıyı da getiriyor. İnsanlar artık tahsil görmekle

yetinmiyor, kendilerine sürekli bir şeyler katmak istiyorlar. Müzik, resim, dans vb. sanatsal faaliyetlere yönelen insanlar oldukça fazla.

Eskiden cehaletten kaynaklanan ölümler gözler önüne seriliyor. Analar yavrularını kaybetmenin en büyük sebebini eğitimsizliğe bağlıyorlar.

“Zira sizce de malum ki pederiniz yazı yazmak bilmez.. İhtimal mektup yazdıracak adam bulamamıştır.. Bizde okuyup yazan acaba yüzde kaç?. Bir bu yüzde kaç düşünmeli, bir de doğan çocukların cehalet, sefalet yüzünden yüzde kaçının öldüğünü tefekkür etmeli de ondan sonra rahat rahat, horul horul uyumalı!. İşte ibret alınacak, daha doğrusu ağlanacak bir levha..” (1925, s. 206)

İnsanlar geçmişteki cehaletlerinin bedelini hâlâ ödediklerini düşünmekte;

“Zaten biz bu menhûs cehaletin cezasını hem böyle birer birer, ayrı ayrı çekeriz; hem de bütün millet hep birlikte çekeriz..” (1925, s. 207)

Eserin “Üçüncü Kısım”ı incelendiği zaman insanların eğitilmiş ve kültürlü bireyler olduğu sonucuna ulaşabiliyor. Daha çok şehirde yaşayan ve eğitimin önemini kavramış insanların ağzından yazılmış olan bu kısım, dönemin en aydın insanlarını içerisinde barındırıyor. Mektuplarda bahsedilen konular, yazılış biçimleri ve üslupları, bunların diğer kısımlardan ayırt edici özellikleri arasında yer alıyor.

Bu kısımda kadınların eğitime ve güvenliğine verilen önem had safhalarda. İnsanlar çocuklarını sadece okula göndermek için çaba göstermekle kalmıyor, kadınların yatılı olarak okuyabileceği okullara destek sağlıyor. Halihazırda var olan okullara yönelik yenileme çalışmaları yapılıyor ve eğitim görülecek yahut eğitim verilecek binaların fiziki olarak şartları daha güzel hâle getiriliyor. Sınıfların birer ahır izleniminden çıkartılıp ferah, zihin açan yerler hâline gelmesine yönelik çalışmalar çokça bulunuyor.

Halk Türk milletinin Avrupa’nın gerisinde kalmaması için elinden geleni yapıyor. Aydınlanmış her birey Türk milletinin, Avrupa insanından bir eksiğinin olmaması gerektiğinin bilincinde. Avrupa ile aradaki eğitim farkını en aza indirebilmek için insanlar

eğitime gerekli yatırımı yapıyor ve yurdu muasır medeniyetler seviyesine çıkarabilmek için çabalar gösteriyor.

Şehirde ğretmenlik yapan insanlar Anadolu'ya eğitim vermeye gönderiyorlar lakin karşılaştıkları manzaradan çok fazla şikayetçiler. Okulların temiz ve ferah olmayışından dert yanıyorlar. İnsanların sağlıklı bir eğitim alabilmesini etkileyen faktörlerden birisi bulunduğu evre ve ortamdır. Okulların pis ve düzensiz oluşu eğitimin gelişmesine ve ilerlemesine büyük lde engel olmaktadır. Şehirlerden kasabalara ve köylere giden öğretmenlerin ilk yaptığı çalışmalar, öğrencileriyle tanışıp eğitime başlamak yerine, tayin oldukları okulları temizleyip, düzenlemeye çalışmak olmuştur. Bu durum dönemin köy ve kasabalardaki eğitimin durumunu gözler önüne seren önemli bir örnektir.

Okulların vaziyetleri düzene sokulsa bile Anadolu insanının yaşadığı sıkıntılar ve yoksulluklardan dolayı öğrencilerin kıyafetleri iler acısıdır. Herhangi bir düzenin bulunması bir yana, öğrenciler üzerlerine giyecek doğru düzgün kıyafetler bulamamaktadır. Bütün bunlarla uğraşılırken, belirli bir ekonomik güce sahip olmayan insanların sağlıklı bir eğitim alması ne yazık ki çok da kolay olmamıştır. Bu durumu şehirden kasabaya/köye atanmış bir ğretmen şu şekilde tasvir etmiştir:

“Mektepte biraz umrn yapabildikten, mektebin pejmürde ve perişan manzarasını biraz düzelttikten sonra sıra talebeye geldi.. İtiraf ederim ki bunda tamamıyla muvaffak olamadım.. Aman ya Rabbi, o ne müthiş bir herc  merci-i kıyafet?! Kenarı yağlı çoğu psklsz ve yeşil boncuklu fesler tıpkı hamam tası şeklinde.. orapsız ayaklar, yemeniler, terlikler, hatta... Evet hatta nalınlarla sürüklenmekte!. Solgun şalvarın üstünde rengi uçmuş redingot... Mavi cepkenin altında dona çok benzeyen beyaz pantolon... Kuşakla mutaassıb-ane sarılmış belin fevkinde yamalı bohça hâlinde mintan... şmemesi için bi-aman bir itina ile sarılmış bir başa mukabil çırılçıplak iki ayak!..” (1925, s. 434)

Bu kısımda insanlar eğitim ve siyaset arasındaki ilişkiyi anlamış durumdadırlar. Sadece siyaset ve eğitim arasındaki değil, ekonomi ve eğitim arasındaki bağlantıyı anlayıp yorumlayabilecek seviyededirler. Devletin önemli kademelerinde görev alan insanların

eğitimsiz, kültürsüz olmalarından kaynaklı olarak ülkenin siyasetinin ve ekonomisinin kötüye sürüklendiğinin bilincindeler. Dine çok fazla yatırım yapıp insanların eğitimden mahrum bırakılması sonucu ülkenin bu hâlde olduğunu savunuyorlar. Eğer ki aradaki denge kurulabilmiş olsaydı Osmanlı Devleti çok daha iyi yerlere gelebilirdi düşüncesine sahipler.

Üçüncü kısmı eğitim ile bağdaştırarak incelediğimizde aslında bu mektupları yazan insanların ülkenin parlak geleceği olduğu sonucuna varılabilir. Her şeyin bilincinde olan bu bireyler, herhangi bir dayatmayı kabul etmeyip, karşı çıkarak sorgulayabiliyorlar. Bunlar, yanlış gördükleri düşünceleri yahut işleri çekinmeden dile getirip, düzeltilmesi için çaba gösteren kişilerdir. Ülke bu insanların sayesinde yükselişe geçecek, eğitim ve öğretim bu insanlar sayesinde ilerleyebilecektir.

“Üçüncü Kısım”da bahsi geçen mektuplar ve mektupları yazan bireyler Osmanlı döneminin eğitim açısından en parlak zamanlarını yaşayan ve eğitimin gelişmesine zemin hazırlayan bireylerdir.

3.3. Ekonomik ve Siyasi Yapı

Tarih boyunca Osmanlı Devleti yüzlerce savaşın içerisinde bulunmuştur. Günümüzde dahi askerî kuvvetlere ayrılan bütçeler ülke ekonomisinde büyük bir yer kaplarken o dönemlerde bu bütçenin hesaplanması neredeyse imkansızdır. Bu kadar savaşın içerisinde bulunup uzunca yıllar ayakta kalabilmesi Osmanlı Devleti’nin ekonomik olarak güçlü dönemler geçirdiği anlamı taşımaktadır. Ancak ardı arkası kesilmeyen ve peş peşe gelen bu savaşlar haliyle ülke ekonomisini zayıflatıp halkı zor duruma sokmuştur. Kestelli’nin *Hayat ve Mektuplar* isimli eseri incelendiği zaman mektuplarda anlatılan en büyük sıkıntı da budur. Yüzlerce yıl savaşmış onlarca padişah değiştiren Osmanlı Devleti, yanlış siyasi politikalar ve yanlış yönetim yüzünden hem askeri hem de ekonomik açıdan zayıflamış, bu durum ülkeyi zor durumda bırakmıştır.

Mektuplarda en çok sözü edilen konu, Balkan Savaşı’nın henüz etkileri geçmemiş, yaraları sarılamamışken, Osmanlı Devleti’nin I. Dünya Savaşı’na dahil olmasıdır. Bu durumdan en çok etkilenen kesim tabii ki de halk olmuştur. Bu durum halkın kafasında, yönetimdekilerin

yanlış kararlar aldığı algısı oluşturup, yönetime karşı bir tepkinin meydana gelmesine sebep olmuştur. Eserin “Birinci Kısım”da yer alan mektuplarda halk, yiyecek ekmeğin dahi zor bulunmasından, tek geçim kaynağı olan, tarım için kullanılan hayvanlarının savaş için ellerinden alınmasından oldukça şikayetçidir. Yönetimin aldığı yanlış kararlar yüzünden genç erkekler savaşmak üzere askere çağırılmış, birçok hanede geçim sağlanamaz hâle gelmiştir. Erkekleri savaşa giden hanelere her ne kadar yardım yapılmış olsa da bu yardımlar yetersiz kalmış, insanlar büyük sıkıntılarla karşı karşıya bırakılmıştır. Savaşın gidişatının kötü yönde olması sonucunda mebusların aileleriyle birlikte İstanbul’u terk etmesi de halkta büyük bir hayal kırıklığı yaratmıştır.

Yiyecek bir şey bulamayıp ağaç kabuğu kemiren insanlardan bahsedilir. İnsanlar günü tek bir öğünle geçiştirmek zorunda kalmıştır. Yiyecek sıkıntısının yanında ısınma ve barınma ihtiyaçlarında da büyük problemler yaşanmıştır. İnsanlar ellerinde avuçlarında ne var ise devlete verdiğinden, damları akan, boyası eskien, duvarları çatlayan evlerine bakım ve onarım yaptıramamıştır. IV. mektupta hayvanların ahırlarının insanların yaşadığı evden daha sıcak olduğundan bahsedilir:

*“Hükûmet kalan hayvanlarımızın da kâffesini aldı.. Çoluk çocuk aç kaldık..
Otları pişirip yiyoruz.. Hiç ağaç kalmadı; ateş bulamıyoruz. Daha sıcak olur diye ahırda
yatıyoruz.. Daha doğrusunu istersen lâgar (cılız) hayvanlardan hiç farkımız yok!..”
(1925, s. 27)*

Vaziyet böyle olunca insanlar devlet yönetimine serzenişlerde bulunmuş ancak ne olursa olsun vatan sağ olsun diyebilmişlerdir. Siyasi yapı bir bakıma ekonomik yapıyı çökertmiş halkı yoksul ve muhtaç bırakmıştır. Ekonomik olarak zor duruma giren halkın ise tahammül sınırları tükenmiş ve hayata dair herhangi bir gayeleri kalmamıştır. İnsanların yaşadığı yoksulluğun yanında ülkenin bir de düşman işgalinde olması halkta derin bir üzüntünün yanında büyük de bir korkunun hâkim olmasına sebep olmuştur. Yönetime dair bütün inançlarını kaybetmiş ve herhangi bir başarının elde edilme ihtimaline olan inançlarını yitirmişlerdir. Artık herkes ya bir kurtarıcının ya da ölümün gelmesini bekler hâle gelmiştir.

Raif Necdet Kestelli'nin *Hayat ve Mektuplar* adlı eserinin “İkinci Kısım”daki siyasi ve ekonomik yapıyı inceleyeceğiz. Aslına bakıldığında zaman bahsedilen sorunlar ve sıkıntılar, aşağı yukarı aynı. Lakin anlatım biçimi ve anlatan kesim arasında farklar var.

Eser incelendiğinde zaman halkın, devlet dairelerindeki işlerini görebilmek için rüşvete başvurdukları görülüyor. Örneğin hasta bir erkek askere çağırılıyor. Hastalığının ispatı için doktora gidiyor ve hastalığını doktor raporlarıyla ispat ediyor. Tüm bunlara rağmen Osmanlı ordusu o kişiyi yine de askere götürüyor. Halk da bunun çözümünün rüşvet vermek olduğunu düşünüyor. Bir başka örnek ise devlet dairesinde onaylatılması gereken bir belgeyi onaylamayan memura, rüşvet yoluyla onaylatma çabası görülüyor. Bunun gibi birçok örneğin bulunması halkı ekonomik açıdan yıprandıkları o dönemde oldukça zorluyor.

Rüşvet konusu ele alındığında zaman ülkenin yönetiminde açıklar olduğu anlaşılabiliyor. Rüşvet konusunun kontrolünün sağlanmaması ve denetlenmemesi, insanları en küçük birimden en büyüğe kadar rüşvet almaya ve rüşvet vererek işlerini çözdürmeye itmiştir.

Halk I. Dünya Savaşı'na katılmış olmaktan bu kısımda da oldukça şikayetçi. Ülkeyi topal eşeğe benzetip, topal eşekle bu kervana katılmamalıydık tabirini kullanıyorlar. Hiç kimse ekonomik açıdan rahat değil ve büyük geçim sıkıntıları mevcut. Hükûmetin halkı yönetemediğinden yakınıyor. Halka dağıtılan ekmeğin çamur gibi oluşundan ve halk sağlığının tehdit altında oluşundan bahsediliyor. Tüm bunlardan sorumlu tutulan kurum ise tabii ki devlet ve yönetim.

“Hükûmet hiç olmazsa benim midemi idare edişimden ibret alsın da ahaliyi güzel güzel idare etsin; ekmeğe diye Ümmet-i Muhammed'e çamur yedirmesin!. Ben vesika ekmeği dedikleri o çamuru ağzıma koymuyorum..” (1925, s. 308)

Bir kesim yoksulluktan ve açlıktan kırılırken, bir başka kesim bolluk ve sefa içerisinde yaşıyor. Partiler, eğlenceler düzenliyor, kumar oynuyorlar. Kadınlara binlerce lira harcıyorlar ve bu paragözlerine para olarak gözükmüyor bile. Belirli bir kesim sanatın ve eğlencenin keyfini sürerken, alt kesimler açlığa karşı mücadele veriyorlar.

“İttihatçıların karıları hep zevk ü sefâda.. Her gün o tiyatro senin, bu konser benim, geziyorlar. Lastikli arabalar, otomobiller, köşkler, yalılar, apartmanlar, telefonla görüşmekler hep onlar için.. Muharebe herkese cehennem oldu, onlara cennet..” (1925, s. 174)

Gaz, şeker, sabun, kahve gibi ürünlere yedi sekiz kat zam gelişinden ve halkın bunları alım gücünün düştüğünden şikayet ediliyor. Bütün ekonomik sıkıntılar yetmiyormuş gibi bir de çekirge istilasası olduğundan ve mahsulleri helak ettiğinden söz ediliyor. Hükûmete duyulan saygı kaybolmuş durumda. Zaten savaşın gidişatı ele alındığında koskoca Osmanlı Devleti’nin şanının yerle bir olduğu gözler önüne seriliyor. Bütün bunların yanında devlet adamlarının toprakları satması ve paraya doymaması halkı daha fazla kızdırıyor:

“Devlet hem Anadolu’yu soyup soğana çeviriyor, hem de daima onun hesabına muharebe yapıyor!. Ne devlet, ne millet muharebeye bir türlü doymadı, gitti!. Her vakit muharebe, muharebe.. Bari bu kadar döktüğümüz kanlara göre hiç olmazsa şu muharebelerin hayırlı bir sonu gelse.. Ne gezer? Moskof yine emsali misillü ilerliyor; kumandanlarımız ise pastırma ticareti yapıyor!.. Bu hadiseyi tarih bir yere kaydetsin.. Tekâlif-i harbiyyeden olarak ordu için toplanan top top patiskalar, Amerikan bezleri vesair levâzım da işitiyoruz ki ötekinin berikinin elinde kalıyor, satılıyor!..” (1925, s. 192)

Balkan Savaşı ve I. Dünya Savaşı’ndan çıkıp Kurtuluş Savaşı mücadelesine giren halk ekonomik açıdan son derece yıpranmıştır. Lakin siyasi olarak hâlâ ufak da olsa bir ümitleri vardır ve Mustafa Kemal Atatürk’ü bir kurtarıcı olarak görmektedirler. Osmanlı Devleti’nin savaşı kaybettiği ve parçalanmak üzere olduğu halkın çoğunluğu tarafından bilinmektedir. Hemen her vatandaşta, vatanın düşmandan kurtulacağına dair bir ümit vardır. İçerisinde bu ümidi barındırmayan kişiler komutanlar ve devlet adamlarıdır ki onlar da çoktan ailelerini ve eşyalarını toplayıp yurtdışına kaçmışlardır.

Kötü bir yönetimden kaynaklı olarak büyük bir felakete ve sefaletе sürüklenen halk son bir gayret ile vatanını kurtarmak için elinden geleni yapmaktadır. Osmanlı sınırları içerisinde yaşayan insanların çoğunluğu önceki kısımlarda olduğu gibi bu kısımda da Osmanlı

Devleti'nin savaşa girmesinin hiçbir mantığının olmadığını, bu durumun yalnız Türk halkını yıpratıldığını savunmaktadır.

Ekonomik olarak en kötü dönemlerini geçiren Osmanlı Devleti'nde halk her savaşa kendilerinin sömürülmesinden şikâyet etmektedir. Yeni bir savaşa girildiğinde halkın elinden ya bir öküzü ya da bir oğlu alındığı için, haneler her zaman zor durumda kalmış ve çok büyük geçim sıkıntısı çekmişlerdir.

İşgal edilen şehirlerde herhangi bir Türk'ün söz hakkı yahut can güvenliği bulunmamaktadır. Yabancı askerler ve komutanlar Türklere, kendi ülkelerinde birer sığıntıymış gibi yaklaşır en ufak bir bahaneyle önüne gelen Türk'ü tutuklamışlardır. Karakollar ve şehrin güvenliği Osmanlı ordusunun değil, o şehri işgal eden devletin ordusunun kontrolünde olduğu için, mağdur olan Müslümanlar haklarını hiçbir şekilde arayamamış, yapılan zulümlere boyun eğmek zorunda kalmışlardır.

Ülkenin ticaretini, halihazırda Türkiye'de ticaret yapan gayrimüslimler tamamıyla ele geçirmiş, Türk esnafları ve tacirleri iş yapamaz hâle getirilmişlerdir. Müslümanların dükkanlarını kapatmaya yönelik bir sürü hamle yapılmış, hatta ve hatta dükkanları ellerinden alınıp, gayrimüslimlere devredilmiştir. Müslümanlar kendi ülkelerinde yabancılaştırılmıştır.

Türk milletinin tarım ve ziraatta yeteri kadar gelişemediği konusundan bahsedilir. Kıyaslamalar genelde yurtdışı ile yapılır ve Türk insanına tembel damgası yapıştırılır. Ülke ekonomisinin büyük bölümünü tarım ve hayvancılık oluşturan bir devletin ne tarım ne de hayvancılık konusunda belirli bir düzeninin olmaması, ülkenin zaten yıpranmış ve tükenmek üzere olan ekonomik yapısını daha da kötüye sürüklemiştir.

“Üçüncü Kısım”da bahsi geçen mektuplarda, ülkenin ekonomisinin nasıl güçleneceğine dair çalışmalar yapmaları için talebeler yurtdışına gönderilmiştir. Buralarda çalışmalarda bulunulması istenmiş ve yapılan bu çalışmalar sonucu hazırladıkları raporları Türkiye'ye getirip uygulamaları uygun görülmüştür. Tarım ve ziraat için Almanya'ya, tıp ve bilim için Avrupa'nın farklı ülkelerine gönderilen öğrenciler aylarca, belki senelerce hazırladıkları

alışmaları yanlarında getirmiş, ülke ekonomisinin düzelmesi için uygulamaya koymaya çalışmıştır.

Eserde daha önce de söylendiği üzere belirli bir kronolojik sıralama yoktur ancak Cumhuriyet'ten ve Mustafa Kemal Atatürk'ten bahsedilen tek kısım bu kısımdır. Ülkenin yönetim şeklinin değiştini, eğitim sağlık sanat vb. alanlarda çalışmalar yapılmaya başlandını, kadınlara yeni haklar tanındını ve gerek ülkenin haberleşme kanallarında gerekse orduda görev aldıklarını bu kısımda görebiliyoruz.

Devlet dairelerine yahut yönetime atanan memurların ya da muallimlerin yeteneksizliklerinden bahsedilirken, gerçekten bilgili, kendini geliştirmiş, dolu kişilerin nnn kesilip yüksek yerlere getirilmediği anlatılır. Bu dönemde Osmanlı'da torpil konusunun hâlâ yaygın olduğu görülür.

Eserin bu kısmı, ülkenin yönetim şeklinin değiştini ve bazı şeylerin yoluna girdiğinin en büyük göstergesidir. İnsanların Kurtuluş Savaşı sonrası yaralarını sarmaya başladıkları ve hayatlarının düzene girmeye başladınıın göstergesi diyebiliriz.

Yönetim şeklinin Cumhuriyet'e dndği, şeriatın kaldırıldığı anlatılır. Cephede kadın erkek ayrımı gözetmeksizin savaşan Türk insanının gücünden ve kudretinden bahsedilir. Osmanlı döneminde alt tabaka olarak görülen köy insanının aslında Türk milletin efendisi olduğu anlatılır. Mustafa Kemal Atatürk'ün çok başarılı bir siyaset adamı ve dahi bir asker olduğundan, Türk halkının da ona minnettar olmasından bahsedilir..

3.4. Din

XVI. yüzyılın başından Cumhuriyet'in ilanına kadar halifelik Osmanlı Devleti tarafından sürdürülmüştür. Bu da halkın din odaklı bir yönetime tabi tutulması anlamına gelmektedir. Ülkede dine her daim nem verilmiş ve ön planda tutulmuştur. Bu da ülkedeki eğitimden siyasete kadar her alanda dinin ağırlıklı olmasına vesile olmuştur.

Eserin “Birinci Kısım”daki mektupları ele aldığımız zaman eğitimin ve tıbbın ilerlemesi dinin geri planda bırakılacağı, insanların Mşlmanlıktan uzaklaşacağı algısını yarattını için,

gelişmeye ve ilerlemeye yönelik her türlü faaliyete karşı olunmuştur. Örneğin insanlar tıbbi ilaçlar yerine kocakarı ilaçlarını tercih etmiş, tıbbi ilaçlara yönelen kişilere kafir gözüyle bakmışlardır.

Gece yatağa pisleyen çocuklar için yahut başka bir hastalığı olan çocuklar için hacı hocaların yazdığı muskalardan medet umulmuş, halk bir dilek tutmak ya da bir musibetten kurtulmak için türbelere mumlar dikmiştir. O dönemde halk; hasta insanların doktorlara gösterilecek olmasını şeytana uymak olarak yorumlamışlar, keşfedilen hastalıkları para tuzağı olarak görmüşlerdir:

“Sakin şeytana uyup da doktorlara göstereyim deme.. İnsanı çileden çıkarırlar.. Allah onlara bir defa fırsat vermesin yoksa.. Bütün dünyayı hasta ederler.. Bu muharebe hastalığı dedikleri şey de ne sanki.. Doktorların uydurması.. Para kazansınlar diye bütün âlemi zorla hasta ediyorlar..” (1925, s. 26)

Müslümanlar, gayrimüslimlerle araya mesafe koymak istiyorlar, onların yaşadığı, girip çıktığı yerleri şartlıyorlar. onları günahkâr olarak görüyor. Gayrimüslimlerin yaşadığı, girip çıktığı yerleri, şartlayarak günahtan arındırmaya çalışıyorlar. Kişinin iyi bir insan olmasından önce, Müslüman olmasını ön planda tutuyorlar. Halk, gayrimüslimlerin genelini, her ne kadar hoşgörülü, nazik, insancıl ve iyi insan olsalar da Müslüman olmadıkları için kendinden görmüyor ve onlardan çekiniyor:

“Şimdiki ev sahibi olan Rumlar bizle beraber oturuyor.. Her vakit evi şartlıyorum ama bilmem artık.. Hiç yüreğim rahat etmiyor.. Burada müstakil boş hane yok.. Hep ev sahipleri ile beraber oturuyorlar.. Ev rahat, aydınlık; lakin ev sahibi Müslüman değil.. Gayet nazik, terbiyeli bir ana kız... Erkekleri geceleri geliyor; aşağıda oturuyor.. Sabahleyin erkenden gidiyor.. Evde bir gölge gibi, sesi sedası işitilmiyor.. Bir de ufak bir oğlu var.. O da her gün mektebine gidiyor.. Hasılı her yüzden rahatız.. Yalnız kusuru Hristiyanlarla beraber, oturuyoruz.. Cenâb-ı Hakk bu kusurumuzu afv eder, elbet..” (1925, s. 75)

İnsanlar camiye, hocaya ve namaza çok fazla önem veriyor. Ellerinden geldikçe İslam’ın şartlarını yerine getirmeye çalışıyorlar. Şartlar ne olursa olsun anneler evlatlarına, beş vakit

namazı ihmal etmemelerini, kurtuluşun Allah'tan geleceğini tembih ediyorlar. Avrupa'ya özenmemeyi, dine sahip çıkmayı öğütüyorlar.

Eserin bu kısmında insanlar, kendine Müslümanım diyenlerin, Müslümanlığı ne kadar doğru yaşadıklarını sorgulamaktadır. İnsanlara bin bir türlü eziyeti, kötülüğü yapıp, insanların kalplerini kırıp hala kendine Müslüman diyen insanları eleştiriyorlar.

İkinci Kısım ele alındığı zaman kadınların dini açıdan biraz daha özgürleştiği görülebiliyor. Erkeklerin giyim kuşamlarına karışmalarına karşı çıkıp, özgürce giyinme ve dolaşma çabası içine giriyor, bu da boşanmalara sebebiyet veriyordu. Erkeklerin kafa yapısı hala aynı kalmışken kadınların düşüncelerinin değişmesini insanlar kız çocuklarının okula gönderilip dinden çıkarıldığı sonucuna bağlıyor. Lakin dönemin kadınları bu sebeplerden dolayı meydana gelen boşanmalardan kesinlikle şikayetçi olmadıklarını açıkça belirtiyorlar.

İnsanlar hâlâ tıbbi bilgisizlikten ve eksiklikten kaynaklanan ölümleri kul hatası gibi görmeyip Allah'tan gelen bir şey gibi görüyor. Peşine düşmüyor sorgulamıyor, böyle bir şeyin Allah'tan başka bir sebepten kaynaklanmış olabileceğini düşünmeyi dahi gûnahtan sayıyorlar.

İkinci Kısım incelendiğinde din ile alakalı çok fazla içeriğe rastlamıyoruz. Lakin o dönemdeki insanların din anlayışı aşağı yukarı birbirine benziyor. İnsanlar yine her daim dini ön planda tutuyor ancak bu kısımda bilime verilen önemin biraz daha fazla olduğu görülebiliyor.

Kestelli'nin *Hayat ve Mektuplar* isimli eserinin “Üçüncü Kısım”ı ele alındığında, insanlar dine körü körüne bağlı olmanın insanın itikadına da gelişmesine de zarar verdiği kanaatinde. Dini doğru yaşamının, her şeyi olduğu gibi kabul etmek yerine düşünüp, araştırdıktan sonra İslam'ın şartlarını uygulamaya çalışmak olduğunu savunuyorlar.

Eserin “Üçüncü Kısım”da, o dönemki yaşanan gelişmelerden, ülkenin ekonomik ve siyasi durumundan dolayı dini konulara çok fazla değinilmemiştir. Ancak din konusu göz ardı edilmeyerek kısa cümlelerle de olsa dile getirilmiştir. İnsanlar yapılan yeniliklere,

gelişmelere her ne kadar açık olsalar da, yürüttükleri faaliyetleri dinden uzaklaşmadan İslam'ın şartları dışına çıkmadan yapmaya gayret göstermişlerdir.

3.5. Sağlık

Eserde yinelenen konulardan bir diğeri insanların doktorlardan değil koca karılardan medet ummasıdır.. Doktorları, özellikle hemşireleri dinden çıkmış insanlar olarak görüyorlar. Erkekler, eşlerini erkek bir doktora göstermeye kesinlikle karşı. Ucunda ölüm dahi olsa eşlerini doktorlara götürmüyor acılar içinde kıvranarak ölmelerine sebep oluyorlar.

Eğitime gereken önemin verilmemesi aslında sağlık anlayışını da büyük ölçüde etkiliyor. İnsanların eğitim seviyeleri düşük olduğundan kafalarında kalıplaştırdıkları şeyleri değiştirmek hayli zordur. O dönemde yaşayan insanlar yaşamları boyunca çareyi kocakarı ilaçlarında, tekkelerde, türbelerde aramışlardır. Bu yüzden tıbbın ilerlemesi ve tıbbi ilaçların üretilmesinin insan sağlığına herhangi bir katkı sağlamayacağını düşünmektedirler.

Yönetim ve eğitim kurumları tabii ki sağlık alanında çalışmalarda bulunmuşlardır. Okullarda tıbbi eğitimler verilmiş, öğrenciler tıp alanında gelişme kaydetsinler diye yurtdışına eğitime gönderilmişlerdir. Ancak eserin bu kısmında incelediğimiz halk sınıfının, eğitim seviyesinin düşük olmasından dolayı bu konulara yabancı kaldıkları görülmektedir. Sağlık sektörü ilk olarak şehirlerde gelişmeye başlamıştır. Köylerdeki halk bu dönemde şehre gidecek ekonomik güce sahip değildir. Ekonomik güce sahip olanlar ise insanların kendilerine; dinden çıkmış, kafır gözüyle bakmamaları için şehre, doktora gitmeyi tercih etmemişlerdir.

“Ve lakin zavallı karısına yani Hürmüz Hanım'ın kızına fena bir hastalık vermiş.. Yarın Hürmüz Hanım sevgili kızını alıp İstanbul'a getiriyor. Orada hastahânelerde tedavi ettirecekmış. Gece gündüz ana kız ağlaşıp duruyorlarmış. Ben de çok acıdım. Ve lakin İstanbul'a gitmelerine pek hoşlanmadım.” (1925, s. 117)

İnsanlar doktorlara yönelik her ne kadar tepkili ve karşı olsalar da içlerinde tıba dair bir ümit bulunmaktadır. Köy ya da kasaba içerisinde doktora gidip derdine deva bulan insanları gördükçe olaya daha sıcak yaklaşmaya ve ön yargılarını kırmaya başlarlar. Eserin 21. mektubunda bütün Anadolu'da salgın bir hastalığın yayılacağından ve insanların bu

hastalıktan dolayı öleceğinden bahsediliyor. Bu hastalığa karşı savaşıacak kişilerin doktorlar olduğu kabul edilmiştir. Doktorların da bu savaştan alınlarının akıyla çıkmalarının ümit edildiği anlatılıyor: “Doktorlara pek o kadar emniyet ve itibarım yok ama inşallah bu savaştan yüzü pak çıkarlar” (1925, s. 117)

Yazar önsözde eserde belirli bir kronolojik sıralamanın olmadığını bahsetmiştir. Ancak eserin “İkinci Kısım”ın sağlık açısından yazılmış bölümleri incelendiği zaman, İkinci Kısımın ilk kısma göre bir miktar daha ileri vakitte yazıldığı görülebiliyor.

Bu bölümde tıp, ilk kısma nazaran daha fazla ilerlemiştir. Artık kocakarılar olan inanç yitirmeye başlamış, insanlar devayı kocakarılardan değil, okumuş tahsil görmüş doktorlarda aramaya başlamıştır. Eğitimin ilerlemesiyle doğru orantılı olarak ilerlemiştir tıp. İnsanlar eğitime yöneldikçe, hükûmet eğitime daha fazla önem verdikçe, eğitim gören öğrenci sayısı artmıştır. Tıp edebiyat, kimya gibi alanlarda ilerlemeler kaydedilmiştir. İnsanlar çocuklarını daha iyi tahsil görebilmeleri için yurtdışına göndermiştir. Burada tahsilini tamamlayan öğrenciler ülkelerine dönüp, öğrendiklerini buradaki insanlarla paylaşmıştır. İlaçlar geliştirilmiş, hastalıklara çareler bulunmaya başlanmıştır.

Tüm bunları gören halk, doktorlara ve hemşirelere daha fazla güvenmeye başlayıp ön yargılarından kurtulmuştur. Önceleri doktorları şeytan, hemşireleri iffetsiz kadınlar olarak gören halk, artık onlardan medet ummaya başlamıştır. Bu da ülkedeki tıbbın ilerlemesini, hemşire ve doktor sayısındaki artışı tetiklemiştir.

Her ne kadar tıbbı dair olumlu görüşe sahip insan sayısı artmış olsa da, doktorları dinlemeyen ve onların verdiği tavsiyeleri yanlış bulan insanlar elbette vardır.

“Sen doktorların her dediğine kulak asacak olursan vay bizim hâlimize vay..
Geçen sene hastalığımda bilirsin doktor Cavid Mehmet Bey bana en aşağı iki ay perhiz tavsiye etmişti.. Perhizi bozarsam güya hastalığım hiç geçmeyecekti.. Adamcağız az kalsın beni açlıktan öldürecekti.. Beş günde perhizi bozdum da ne oldum sanki?. Ara sıra mide bozukluğu ise herkeste olur, sade bende değil ya!.” (1925, s. 139)

“Vaktiyle doktorların dediklerini dinlemedik de halt ettik.. Sedat da gittikçe zayıflıyor..” (1925, s. 164)

Yukarıdaki cümleden anlaşılacağı üzere insanlarda doktorların söylediklerine uymamış olmanın pişmanlığı da var. Kısa vadede doktor tavsiyelerinin hemen etkisini görmek isteyen insanlar o an için gözle görülür bir sonuca varamadığı için, tavsiyelerin yanlış ve boş olduğunu düşünüyorlar. Lakin uzun vadede hastalığın devam ettiğini ve başka hiçbir çare bulunamayacağını anladıklarında, bu düşüncelerinin yanlış olduğu kanaatine varıp pişmanlık duyuyorlar.

Doğumları, mektepten çıkan, eğitim görmüş bilgili ebeler tarafından yaptırılması taraftarı olan ve eski usul yaşlı ebelerin yaptırması taraftarı olan iki kesim arasında bir çatışma var. Eski usul taraftarları yaşlarından dolayı daha fazla söz sahibi. Doğum esnasında ebeler yanlış bir şey yapsa dahi sonucu Allah’a bağlayıp, konuyu kapatıyorlar. Bu düşünce doğum esnasındaki bebek ölümlerini artırmakla beraber, doğum yapan kadınların canını da tehlikeye atıyor.

“Belediye doktorunu getirtelim, dedim. Çünkü aynı zamanda da belediye doktoru lavta imiş.. Aman hemşire, görseniz sözümü hemen nasıl ağzıma tıkadılar.. Haydi babam, annem ihtiyar, cahil, mutaassıp eski zaman insanları.. Eniştem olacak beyinsiz adama ne dersiniz?. Hepsinden ziyade o köpürdü. Katiyen olmaz, ellin gâvur erkeğine haremimi göstermem!. diye gözlerini gözlerime bir dikişi vardı ki adeta korktum. Ya zavallı biçare ablacığıma da ne dersiniz?. Aman beni son zamanlarımda kâfir ellerinde bırakmayınız, diye bağırmaya başladı!. O da istemedi. Ben ablamın bu derece düşüncesiz, mutaassıp olduğunu hiç ümit etmezdim. Bu eski, beyinsiz, mutaassıp kafalar arasında yalnız başıma kaldım.” (1925, s. 183)

Görüldüğü üzere doktorlara yönelik gavur yakıştırmaları halen devam ediyor ve erkekler kendilerini kadınların sahibi olarak gördüğü için, ölümlerini dahi göze alarak onları doktorlara götürmeye karşı çıkıyorlar. Birinci bölümde neredeyse bahsi geçen bütün erkekler bu düşünceye sahipken ikinci bölümde birkaç örnek dışında bu algıdan kurtuldukları görülür.

Eserin “Üçüncü Kısım”ı incelendiği zaman sağlık konusunda büyük ilerlemeler kaydedildiği görülür. Eğitimin ilerlemesi ve gelişmesiyle birlikte gelen aydınlanma, tıbbı ve ilime verilen önemin de artmasını sağlamıştır. Bu kısımdaki insanlar ilk iki kısma nazaran kocakarılar ve üfürükçü hocalara itimat etmek yerine, doktorlara, hemşirelere güvenir ve sağlıklarını, onların ilimle irfanla bezenmiş ellerine bırakırlar.

“Üçüncü Kısım”daki mektuplar; diğer kısımlarda gördüğümüz eski kafalı zihniyetin farkında olan bir kesimin ağzından yazılmıştır. Şehirlerde sağlığın, tıbbın ve ilimin önemi her ne kadar kavranmış olsa da, köylerde ve kasabalarda, durum aynı değildir. İnsanlar ikiye ayrılmıştır. Birinci gurup modern tıbbı saygı duyup destek veren kişilerden oluşur. İkinci gurup ise eski kafalı, özellikle yaşlı insanların oluşturduğu kısımdır. Bu kişilerin hâlâ kocakarı ilaçlarından medet umdukları, doktorlara önyargılı yaklaştıkları hakkında bilgiler verilir.

“Aşağı tabakada ve hatta vasati muhitte bulunan kadınlarımız öyle müzlim bir zihniyete, öyle elim bir halet-i rûhiyyeye maliktirler ki doktorların, mektepten çıkmış kabilelerin en fenni tavsiyeleri, en makul sözleri o zavallı dimağlarda maalesef hiçbir tesir husule getiremez.. Fakat ihtiyar kadınların, fakat cahil ebelerin ve hocaların, hele o ma’hud üfürükçü babaların ufak bir işareti, bir ihtarı onlara en gülünç, en feci tedbirleri, ilaçları tehlikelerle yaptırmak için kafi gelir..” (1925, s. 394-395)

Bu alıntıdan da anlaşılacağı üzere o dönemde yaşayan bazı insanlar için doktorların sözünün ufak da olsa bir anlamı yoktur. Hiçbir şey ifade etmez lakin kocakarıların ve üfürükçü hocaların ağızlarından çıkacak tek bir kelama dikkat edip, söylenenleri harfiyen uygulayacak insanlar vardır.

İnsanların eğitim seviyesi yükseldikçe çocuk yapma oranlarındaki azalma geçmişten günümüze kadar yapılan araştırmalarla kanıtlanmış ve gözler önüne serilmiştir. Eğitimle birlikte tıp da ilerlemiş, ve doğum sırasında yaşanan ölümler en aza inmiştir. Yani tıbbın ilerlemesi çocuk ölümlerindeki oranların azalmasını da sağlamaktadır. O dönemde bu durum için en uygun örnek olarak Almanya ve Fransa gösterilir. “Nüfus yalnız çok doğurmakla değil, az doğanları çok yaşatmakla da artar” sözü doğum esnasındaki ölümlerin ülkenin nüfus artışını ne ölçüde etkilediğini ortaya koyar. Tıbbın ilerleyip bu ölümlerin azalmasıyla artan

genç nüfus ülkenin geleceği hâline gelir ve ülkeyi geliştirmekte olan ülkeler statüsüne sokar. Bakıldığı zaman her şey birbiriyle bağlantılıdır. Eğitimin ilerlemesi sağlık sektörünü, sağlık sektörünün gelişmesi yaşanan ölümleri en aza indirmesini, ölümlerin azalması ülkenin nüfusunu, ülkenin nüfusu da gelişmişlik ve gelişebilirlik düzeyini etkiler.

Sağlık dendiği zaman akla ilk gelen şey insan vücudunun sağlığı olsa da insanın ruh sağlığı da yaşantısını etkileyen en önemli faktörlerden birisidir. Yüzlerce yıldır savaştan ve neredeyse savaşız hiçbir yılı geçmeyen bir milletin son zamanlarda ağır yenilgilere maruz kalması ve ekonomik olarak da çok yıpranması ele alınırsa, akıl ve ruh sağlığının dengeli tutulabilme ihtimali neredeyse yoktur. Özellikle I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı'nda askerlerin gördüğü manzaralar, halkın yaşadığı ekonomik ve siyasi sorunlar insanların ruh sağlığını tehlikeye atmış, sağlık alanında buna yönelik çalışmalar yapılması konusunu hızlandırmıştır.

Halk sağlığını etkileyen bir diğer faktör ise halkın yaşadığı ortamdır. Şehirlerde sağlıklı bir ortam oluşturulmayıp, buna yönelik bir çalışma yapılmayıp halk sürekli bir savaşa sürüklenince, ülkenin sağlık kalitesi de kötü duruma sürüklenmiştir. Mektuplarda, şehirlerin yakınlarındaki bataklıkların kurutulmadığına yer verilir. Halk, insanı hem psikolojik hem de fiziksel olarak buhrana sürükleyen bu durum yetmezmiş gibi bir de devletin sürekli savaş halinde olma politikasından oldukça şikayetçidir.

“Birçok lüzumsuz harplerde halkı bol bol harcamayı pek iyi bilen padişahlar, vezirler sulh zamanı – hiç olmazsa biraz – milletin sıhhatini düşünmelidirler, değil mi?!. Evet, kıymetli Anadolu’nun sıhhatini, fedakâr milletin varlığını tehdit eden bataklıklar kurutulmuyor, fakat onların yerine kahraman Türk ırkı kurumakta ber-devâm!.” (1925, s. 452-453)

“Üçüncü Kısım”da insanlar, sağlıksız bir beden, zayıf bir vücudun kendilerine ve vatana bir faydasının olmayacağını bilincindeler. Bundan dolayı yaşama şartlarını iyileştirmek için çabalar gösterip sağlık sektörünün ilerlemesini istiyorlar. Buna yönelik çalışmalar yapıp, (eğitim başlığında da bahsi geçtiği üzere) yurtdışına öğrenciler, profesörler gönderip tıbbi ilerletmeye çalışıyorlar. Kimi zaman hâli vakti yerinde insanlar yurtdışından tedavileri için doktor çağırırken, kimi zaman da hastalar tedavi amaçlı yurtdışına çıkıyor.

“Fikren, dimağen bu kadar çalışkan olan Fehmi'nin bedenlen bu derece tembel ve uyusuk oluşuna insan cidden şaşar.. Vatan, emin olmalı, böyle evlatlardan hiç istifade edemez.. Midesi bozuk, siniri bozuk, ruhu heyecansız, vücudu harekete ve teşebbüse düşman bir adamda sağlam dimağ, sağlam muhâkeme, sağlam azim ve irade ne gezer?..” (1925, s. 457)

Kısacası “Üçüncü Kısım”daki mektupları kaleme alan insanlar eserdeki en bilgili ve en aydın kişilerdir. Eğitime, sağlığa, ekonomiye kısacası ülkenin gelişmesine ve insanların sağlıklı ve refah seviyesi yüksek bir hayat sürmesine fayda sağlamak için elden gelen yapılmıştır ve bu yolda ilerleyen insanlara her türlü destek sağlanmıştır.

3.6. Kadının Toplumdaki Yeri

Dönemin zihniyeti kadını yemek yapmak, ev işleriyle ilgilenmek ve çocuk doğurmaktan sorumlu bir obje olarak görmektedir. Herhangi bir kültür sanat faaliyetine katılmayı bir yana bırakın evden dışarı çıkmalarına dahi izin verilmemektedir. Yaşlı kadınlar evlatları tarafından el üstünde tutulurken genç kadınlara, özellikle genç kızlara adeta hiçbir şeylermiş gibi davranılmaktadır.

Kadınlara çoğu okuma yazma bilmemektedir. Bunun sebebi de yaşantılarına karar veren kişilerin, okula gönderilmemeleri gerektiğini düşünmesidir. Toplum birkaç kelam okuma yazma öğrenen genç kızları sözleriyle dövüp, çalgı çalmayı öğrenen kızlara gavur damgası yapıştırmıştır. Çalgı öğrenme çabası içine giren genç kızlara “çalgı da neymiş, çalgıcıya mı karı olacaksın” gibi ithamlarda bulunulmuştur.

Şehirlerde başlayan modernleşmeye karşı da büyük tepki göstermişlerdir. Kadın ve erkeğin aynı tramvayda yolculuk yapmasına laf edip, aynı yönde yürütmesine dahi karşı çıkmışlardır. İstanbul’da kadınların mektebe, eğlence merkezlerine hatta meyhanelere bile gidiyor olmasına şaşırarak, İstanbul’u gavurlaşmaya başlamakla suçlamışlardır. Bu tepkiler ne yazık ki sadece erkekler tarafından gösterilmemiştir. Hatta bu tepkileri gösteren başlıca kişiler kadınlardır. Oysa gayrimüslimlerin eşleri özgür bir hayat sürerken kendilerinin esir bir şekilde yaşamayı kabul etmeleri hayret vericidir.

Kadınların kıyafetlerine çok fazla dikkat edilirdi. Kadınlar çarşafa bürünüp hiçbir yerleri gözükmeden dışarı çıkmak zorundaydılar. Hatta herhangi bir mecburiyetlerinin bulunmaması durumunda dışarı çıkmaları dahi yasaktı. Çarşaflarını giyip yüzlerine peçelerini geçirip öyle gezmeleri gereken kadınlar bu durumu kabullenmiş, kabullenmeseler bile seslerini çıkarmaya korkar olmuşlardır. Öyle bir zihniyet hâkimdir ki peçelerin bile sadece kadının önünü görmesine yetecek kadar bir görüş açısı sağlaması gerektiğini savunurlar:

“Eğer bitişik komşular Hâce Nefise Hanımlardan başka bir komşuya gidersen seni harap ve berbat ederim.. Onlar neyse Müslüman hatunlar.. Oraya giderken de peçen kalın olacak. Yüzünü sımsıkı kapayacaksın. Öteki peçeni yırttığı için anamın elleri sağ olsun... Ne oluyorsun, düşmeyecek kadar önünü gör, yetişir de artar bile..”
(1925, s. 85)

Kadınların komşuya dahi gitmesi yasaktır. Yalnızca bitişik evlerindeki komşularına gidebilir, onlara giderken de başlarını önlerinden kaldırmamaları gerekirdi. Kocaları kadınlara sürekli tehditler savurur, annelerinin sözünden çıkarlarsa onları öldürmekle ya da boşamakla tehdit ederlerdi.

Kadın toplumda öyle basit ve muhtaç bir varlık olarak görülürdü ki onlar hakkında şöyle bir tabir bile kullanılmıştır: *“Karı cinsi başka ne işe yarar?.. Kullan kullan.. Baktın ki edepsizlik ediyor, sümüklü mendil gibi at sokağa, al başkasını..”* (1925, s. 88)

Bu bölümü ele aldığımızda kadınların bir nev statü atladığını görebiliyoruz. Kestelli’nin eserin girişinde de bahsettiği üzere “İkinci Kısım”, “Birinci Kısım”a nazaran eğitim seviyesi biraz daha gelişmiş insanların ağzından kaleme aldığı mektuplardan oluşmaktadır. Eğitim seviyesi arttıkça okuma yazmaya verilen önem de artmıştır. Özellikle kız çocuklarının eğitim görmeleri için çok büyük çabalara gösteren insanlar bulunmaktadır.

İnsanların eğitim seviyesi arttıkça, kadına olan bakış açıları ve yaklaşımları da değişmiştir. Kadınlar, önem ve değer kazanmış, toplumun her yerinde statü sahibi olmuşlardır. Okullarda

öğretmen, hastanelerde doktor, sağlık ocaklarında hemşire gibi halk açısından ciddi önem arz eden yerlerde göre yapmaya başlamışlardır.

Aslında eğitimini sorunsuz bir şekilde tamamlayabilmiş çoğu kadın/kız, bunu kendileri için ciddi savaşlar vermiş, aydın görüşlü aile büyüklerine borçludurlar. Kadınlar, özellikle anneler kız çocuklarının okuması ve toplumda yer edinmesi için çabalamıştır. Erkekler ise eğitimin, kızların bir işine yaramayacağı düşüncesini savunmuş ve bu doğrultuda, kızların okutulması fikrine karşı çıkmışlardır. Direnebilen kadınlar binbir türlü zorluklarla kız çocuklarının okumasını sağlamış ve topluma kazandırmışlardır.

“Seni de bu kadar okutuncaya kadar ben bilirim çektiklerimi! Rahmetli, kızlar için fazla okumak ne olacak, hoca mı olacak, kâtip mi der, dururdu.. Zamanın değiştiğini bir türlü anlamazdı.” (1925, s. 131)

Kıyafetlerden yana modernleşmeye gidilmiş, şehirlerde çarşaf modası değişip yerini daha modern kıyafetlere bırakmıştır. Köylerdeki insanlar bu kısımda, bu konuya oldukça tepkilidir ve ellerinden geldiğince kadınlarını ve çocuklarını şehirden uzak tutmaya çalışmaktadırlar. Kadınların yoldan çıkacağını ve namuslarını, iffetlerini kaybedeceğini düşünüp, bu korku doğrultusunda hareket etmişlerdir.

Kadınların artık gazete okuyup gündemi takip etmesi, ülkede ne olup bittiğine dair fikir sahibi olmaları gerektiği düşüncesi oluşmaya başlamıştır. Artık onların da diğer insanlardan geri kalmaması ve herhangi bir sual edildiği vakit, kendi düşüncelerini, fikirlerini, herhangi bir şeyden etkilenmeden beyan edebilmeleri gerektiği savunulmaktadır.

“Sen de artık ara sıra gazete okumalısın.. Bir parça ahvâl-i âlemden haberdar olmalısın.. Bir şey sordukları vakit beyan malumat etmelisin. Kadınlar da ba'd-ezîn bir parça bir şeyler bilivermeli.. Yalnız şu kadar var ki zinhâr tangoluğa heves etmemeli. Bilirim sen, cerideyi Kur'an gibi çabuk sökemezsin, selis okuyamazsın; fakat çalışmalı...” (1925, s. 144)

Dönem incelendiğinde erkekler kadınlara herhangi bir hak herhangi bir özgürlük tanımamaktan yana. Onları gerekirse evden çıkarmayıp gün yüzü göstermeme çabası

içerisindeler. Eğitimden uzak, sanattan ve bilimden uzak birer birey olarak dünyaya sadece hizmet etmek için gelip gidecekleri düşüncesine sahipler. Erkekler, kadınların kıyafetlerine, oturmalarına, kalkmalarına, yemelerine, içmelerine karışmakta, kısacası kadınların kendi hayatlarını yaşamalarına izin vermemekteler. Lakin bir erkek yurtdışına çıkıp ülkeye geri döndüğünde en sık karşılaşılan olay şudur: Türk kadınlarını beğenmeyip küçümsemeleri. Tezatlık burada çok net bir şekilde görülüyor. Türk erkekleri Türk kadınlarının Avrupalı kadınlara benzememeleri için her türlü kısıtlamayı yaparken Avrupalı kadınları gördükleri zaman da Türk kadınlarının yüzüne dahi bakmıyorlar:

“Sizin sevgili Makbule yine geçen gün kocasından zehir zenbelek bir mektup aldı..... Niye vaktiyle iyi tahsil etmedin?. Doğru dürüst yazı yazmayı öğrenmedin?. Ne piyano çalmasını bilirsin, ne tuvalet yapmasını; ne giyinmesini, ne söz söylemesini.. Sade bayağı, mantıksız bir yığın laf.. İbtidâ’î kadınlara mahsus an'anevî bir gevezelik.. Sende, nasıl anlatayım bilmem, adeta bir kocakarı ruhu var..” (1925, s. 159)

O dönemde erkekler kadınları insan yerine koymayıp toplumun gerisinde bırakmışlardır. Kendilerini geliştirmeleri için hiçbir fırsat vermemiş, aksine önlerini kesmişlerdir. Bütün bunlar yetmezmiş gibi bir de Avrupalı kadınları görünce, kendi kadınlarını suçlamış, Avrupalı kadınları onlara karşı övmüşlerdir.

Eserin “Üçüncü Kısım”ı o dönemde yaşayan kadınlar için en aydın ve en insani düşüncelerin dile getirildiği kısımdır. Kadın toplumda silik bir varlık olmaktan çıkmış, insan olarak yer almaya başlamıştır. Yaşlı kadınlar, özellikle anneler toplumda statü sahibi iken, genç kadınlar ve kız çocukları için belirgin bir şekilde negatif ayrımcılık vardı. Daha ayrıntılı incelendiği zaman, sevilen, sayılan, sözü geçen kadınların yaşlı kadınlar olmasından çok; kocası ölmüş, ailenin en büyüğü olan kadınlar olduğu görülür.

“Üçüncü Kısım”da kadınlara bir hiç gözüyle bakma anlayışı ortadan kalkmış, toplumda onlara yer verilmiştir. Kadınların gerek devletin gerekse ordunun her bölümünde görev alabilecek bir vaziyette oldukları açıkça görülebiliyor.

Evlenmek isteyen genç kızlar önceki kısımlardakinin aksine, kendi fikirlerini beyan edebiliyorlar. Görücü usulü ile evlenmek istemeyen kızlar bunu dile getirebiliyor ya da görücü usulü evlilik için yapılan girişimlerde, karşısındaki kişiyi beğenmediğini, sevmediğini, istemediğini açıkça söyleyebiliyorlar. Kadınların görücüye çıkmasının yazılı olmayan bir kural olarak görüldüğü o dönemde, buna itiraz edebilen kadınlar, diğer insanların gözünde ayrı bir saygı ve değer kazanıyorlar.

“Bir kız, izzet-i nefsin ne olduğunu bilen fıtraten asil ve zeki bir kız tanımadığı kadınların tetkik ve tenkitine maruz kalmak istemedi mi hemen onun cebîn-i sâfına “Mutlaka gönlü bir başkasında..” ünvanlı bir etiket yapıştırırsınız.. Hem istirhâm ederim, iyi ve serbest, tabii ve mantikî düşününüz. Farz edelim ki Ulviye izdivâc için bizzat kendisi bir genç intihâb etmiş bulunsun.. Ne olur?” (1925, s. 371)

Ailenin ve yakın çevrenin baskısından dolayı, onların isteklerini dayatması sonucu yapılan evliliklerin sağlıklı olmadığı anlatılıyor. Bir erkeği dışarıda değil, ev içerisinde yaptığı hareketler doğrultusunda değerlendirmenin en doğrusu olacağı düşüncesi hâkim. Kadınların, tanımadığı erkeklerle evlendirilip onlarla birlikteliğe zorlandıkları için mutlu bir yaşamlarının olmayışından bahsediliyor. Mutsuz bir ailede yaşayan bireylerin/çocukların, büyüdükları zaman yine mutsuz bir ailenin temelini atacağı düşüncesi savunuluyor.

Toplumda kadın konusunda değişimi gösteren en önemli noktalardan birisi kadınlar ve erkeklerin aynı haklara sahip olmaya başlamasıdır. Şehirlerde, özellikle İstanbul’da kadınların ve erkeklerin aynı mekanlarda oturup çay içebilmeleri yahut beraber sinemalara gidebilmeleri halk tarafından ilk başlarda yadırgansa da zamanla kabul edilmiştir. Köylerde ve kasabalarda, evlerinden çıkarılmayan kadınların olduğunu düşünürsek bu gelişme toplum için, özellikle kadınlar için büyük bir önem teşkil eder.

“Kadın erkek hep bir arada verilen çay ziyafetleri bu sene İstanbul’da pek moda imiş.. Ben bundan memnun oluyor, bunu medeni ve ictimâ’î bir inkılabın adeta mübeşşiri gibi telakki ediyorum.. Yalnız isterim ki bu ziyafetlerde nezâhet ve zarafet, medeni ve Avrupalı şekil tamamıyla muhafaza edilsin..” (1925, s. 416)

“Kız Talebeler Arasında” isimli mektupta kadınların ve kız çocuklarının okumasına yönelik özel kurumların kurulduğundan ve bu kurumların giderlerinin bağışlarla karşılandığından bahsedilir. Bu da gösterir ki okuyup eğitimini tamamlamış kadınlar, geride kalanları ve geleceğin kadınlarını düşünüp, eğitim almaları için ellerinden gelen çabayı göstermişlerdir.

Kız öğrenciler yurtdışına okumaya gönderilmiş ve bu dönemlerde devletten bir şey beklenmemiştir. Kısaca eğitim öğretim kurumlarına yapılan yardımlarla bu giderler karşılanmış ve kız çocuklarına Avrupa eğitim görme imkânı sağlanmıştır. Sadece eğitime yönelik değil kadınları korumaya yönelik hamleler de yapılmıştır bu kurumlarda. Yatılı okullar kurulmuş, kocasından yahut ailesinden şiddet gören, kısıtlanan kadınlar korumaya alınmış, onların her türlü ihtiyacı giderilmiş ve okuması için yapılabilecek her şey yapılmıştır. Bu kurumlardan çıkan kadınlar da eğitimlerini hakkıyla tamamlamışlardır. Bunlar toplum içerisinde güzel yerlere gelip, kendinden sonraki kız çocuklarına yardım etmişlerdir.

Cumhuriyet’in ilanıyla birlikte kadına verilen önem had safhaya ulaşmış, Türk kadını el üstünde tutulmaya başlanmıştır. Yapılan devrimlerle modernleşme yolunda büyük adımlar atılmış, kadınlara seçme ve seçilme hakkının verilmesiyle birlikte Türk kadınına ülke yönetiminde de söz hakkı tanınmıştır.

Kadının önemini ulu önder Mustafa Kemal Atatürk şu sözüyle ifade eder:

“Ey kahraman Türk kadını, sen yerde sürüklenmeye değil, omuzlar üzerinde göklere yükselmeye layıksın.”

BÖLÜM 4. ÇEVİRİ

Râ'if Necdet

HAYAT VE MEKTUPLAR

Birinci Cilt

İstanbul – İkdâm Matbaası

1925

Muharririn Diğer Eserleri

Hisler ve Fikirler	Mevcudu bitmiştir.
Üfûl	Mevcudu bitmiştir.
Fikrî ve Ahlaki Mektuplar	İkinci tab'.
Tîrâje	Mevcudu bitmek üzere.
Hayât-ı Edebiyye	Mevcudu bitmek üzere.
Ziyâ ve Sevdâ	Mevcudu bitmek üzere.
Hayat ve Mektuplar	[İkinci cilt] tab' edilecek.
Bir İzdivâcın Romanı	Tolstoy'dan mütercem.
Anna Karenina	Tolstoy'dan mütercem [dört cilt].

Ziyâ' ve Sevdâ

Muharririn en iyi eseridir. Kısmen son on senelik hâdisât-ı muazzamadan (çok büyük hadiseler) mülhemdir (ilham olunmak). Hissî ve ictimâî (toplumsal) hikâye ve mensûrelerden, vatani ve insani tahassüs (duygulanma) ve teheyhüclerden (heyecanlanma) teşekkül eden (oluşan) eserin mündericâtı (içindekiler) şunlardır:

Ziyâ ve Sevdâ – Delinin Mektubu – Ma'bed-i Hülyâ – Aşkın Kudreti – İdeal Karşısında – Yeni Bir Ufuk – Seyahat İntibââtı – Şi'r-i Hicâb – Tîrâje – Emeller ve Elemler – Asrî İzdivâc – Bulutlar Parçalanırken – İlk Şehitler – Vatana Hitap – Moskof – Zulmet – Dörtlere İtâb – Siyah Mektup – Siyah Leke – Büyük Adam – Cumhuriyet Perisi – Islâhât – Şafak – Hîle-i Hulûl – Şehit Yavrusu – Kerime'ye – Çocuk Ruhu – Elem ve Mâtem Demeti – Edebiyat Âleminde...

Yegâne tevzî' (dağıtım) ve müracaat mahalli (yeri): Tefeyyüz Kitaphânesi.

Hisler ve Fikirler

Mensûr şiirlerden, edebî ve felsefî parçalardan, hikâye ve musâhabelerden (konuşma) müteşekkildir (oluşturmuştur). Mevcudu tükenmiştir. Yalnız pek mahdûd (sınırlı) miktarda Çemberlitaş'ta İstikbâl Kitaphânesi'nde vardır.

Üfûl

Balkan Harbi'nde Edirne'deki muharebe ve muhâsara (kuşatma) safhasına (aşama) ait hâtîrât ve intibââtan (izlenimler). Sofya'da geçen altı aylık esaret hayatına müteallik (ilgili) müşâhedât (gözlem) ve tahassüsâtan teşekkül eden [Ufûl], ayruca vatani ve ictimâ'î mensûre ve hikâyeleri de muhtevîdir (içerir). Mevcudu bitmiştir. Ancak birkaç nüsha İstikbâl Kitaphânesi'nde bulunabilir.

Birkaç Söz

Yazacağım bir eserle, bir romanla ictimâ'î hayatımızın ruha heyecan ve ziyâ verebilecek bir fotoğrafını almak öteden beri en büyük, en muazzez (kıymetli) bir emelimdi (arzu). Émile Zola'nın “Edebiyat, hayât-ı ictimâ'iyenin ifadesidir.” ta'rîf-i mûcezi ihtimal bunun için beni son derece cezb ve teshîr etmişti (ele geçirmek). Fakat ma'a't-te'essûf (ne yazık ki) bu edebî idealime muvaffak (başarılı) olmak için kendimde kâfi derecede kudret göremiyordum. Öyle ciddi ve beşerî bir eser, vesâ'ik-i ictimâ'iyeye (sosyal belgeler) ile mücehhez (donanmış) bir eser-i san'at vücuda getirmek istiyordum ki orada hayatımız ve ruhumuz, zaafımız ve kudretimiz, asaletimiz ve gılgitemiz (kabalık), aşkımız ve kinimiz ayn (göz) ile gözüksün; dertlerimiz ve yaralarımız, olduğu gibi, teşhîr edilsin (sergilenmek, göstermek).. Eserim hakikatin öyle bî-amân (amansız), öyle merhamet ve riya tanımaz bir tasviri olsun ki Rusya'ya ilk defa medeniyet nuru akıtan Büyük Petro'nun zeki ve sihirli asası gibi benliğimizi kamçılasın; ruhumuza hayat ve intibah ra'seleri (titreme), teceddüd (yenilenme) ve i'tilâ' (yükselme) şerâreleri (kıvılcım) saçsın.. Fakat heyhât!. Aczim ebediyetle hem-hayât!.

Böyle tahassürle (hasret çekme, üzülmeye), hüsrânla geçen uzun bir intizâr (bekleme) devresinden sonra bir gün kalbimi birden bir fikrin, bir emelin heyecanı selamladı: Bu derece

muazzam ve nevvâr (çok nurlu) bir eser, bir roman yazamıyor, hayat ve hakikati [5] sanatkârane (sanatçıya yakışır şekilde) tasvir ve tersîm (resmetme) edemiyorsam acaba muhtelif hatlarla kabataslak ictimâî ve ruhi bir kroki de mi yapamam? Bu suale kalbim, biraz tereddütten sonra, müsbet (olumlu, delilli) bir cevap verdi.. Ve bu cevaptan aldığım cazibe ve şetâret ile hemen çalışmaya başladım.

Şüphesiz ictimâî ve edebî bir kroki tecrübesi yapmak için de evvela – bittabi Avrupalıların realist romancıları derecesinde olmasa da – az çok mevsûk (güvenilir) ve müsbet anâsırdan (unsurlar) müstefid (fayda gören) olmak, hayatın girdaplarında, hakikatin derinliklerinde tetkikat ve tefahhusâtta (derinlemesine araştırma) bulunmak elzem (çok gerek).. Sonra da hayal melekesinin (beceri) ictimâî tetkikat ve tettebbu'âta (incelemeler) müstenid (dayanan, güvenen) en ciddi ve hakiki romanlar üzerindeki o muhteşem ve füsûn-kâr (büyülü) tesirini unutmamak lazım.. Filhakika hayalin, şiirin cazip ve esrarlı nefhaları (nefes) herhangi bir eseri ilahi bir kanatla yükseltmedikçe o eserin bir nefise-i san'at olması gayr-i kabil (imkânsız).. Zaten en hakiki romanlarda da vakayi' (olaylar) ekseriya hayalî değil midir?. Fakat bu, eserin “Realizm” hatta “Natüralizm” malikânesine girmesine mâni olamaz.. Muharririn eserinde yaşattığı eşhâs (şahıslar) vakayi' sahne-i hayâtta ihtimal aynen yoktur; fakat gördüğümüz insanlardan bir kısmının hakiki bir timsali, bir mümessilidir (temsilci). Filhakika o eşhâs simalarıyla, ruhları ve kafalarıyla, tebessümleri ve işmîzâzlarıyla (surat ekşitme, can sıkma; titreyip ürperme), hasılı asap ve adaleleriyle romanda takip edilince derhal teslim olunur ki biz bu tipte, bu hilkat (yaratılış) ve zihniyette adamlara aynen hayât-ı hakîkiyyede tesadüf ettik; bunlarla temasta bulunduk.. İşte realist bir sanatkârın muhayyilesinde (hayal gücü) ibdâ' ettiği (yaratmak) eşhâs bu kadar canlı, bu kadar hakiki ve bu kadar hayattan kopyadır. [6]

Benim çizeceğim edebî krokinin hatlarını ve unsurlarını mektuplar teşkil edecektir (meydana getirmek). Evet, sadece mektuplar.. Bu fikir bana geldiği zaman masum heyecanlarla, âdeta bir çocuk gibi sevindim... Düşündüm ve tahayyül (hayal) ettim ki bir milletin filan zamanda veya devrede yazdığı mektuplar kadar o milletin ve o devrenin ruhunu, hayatını, hatta biraz da – cüz'idan külle intikal suretiyle – beşeriyet-i umûmiyyenin temâyülât (eğilimler) ve ihtirâsâtını gösterir emin (güvenilir) ve metin (dayanıklı) bir vesika

az bulunur. İşte bunun için muhtelif tabakalara mensup fertlerin muayyen (belli, belirli) bir devre esnasında yazdıkları binlerce, hatta milyonlarca mektuplara muhayyilemde muntazam (düzenli) bir “Resm-i geçid” yaptırdım. Oradan seçtiğim mütebâruz (belirgin, açık), kabiliyyet-i temsîliyyeyi haiz (bir şeyi olan, elinde bulunduran, taşıyan) tipleri, “Karakteristik” numuneleri bir araya toplamak suretiyle Türk hayatının, Türk ruhunun ve muayyen bir zamanın – velev ki (diyelim ki) kabataslak olsun – krokisini çizmek istedim. Bu suretle şu naçiz (değersiz) eser, târîh-i edebiyâtın şimdiye kadar gösterdiği envâ'-i edebiyeden (edebiyat çeşitleri) hiçbirine ithali (dahil etme) mümkün görünemeyen şu *müstakil (bağımsız) mektuplardan müteşekkil roman* vücuda geldi.

Filhakika düşünülecek olursa hayat ile, muhit ve zaman ile mektuplar arasındaki münasebet ve rabitanın pek derin, ezeli ve samimi olduğu teslim edilir. O hâlde bir milleti ve bir devreyi hakiki simasıyla yaşatacak vesâ'it (araçlar, vasıtalar) ve vesâ'ik arasında mektupların müstesna bir kıymet ve ehemmiyete malik olduğuna kanaat getirmek lazım gelir. İşte ben bu kanaatin verdiği şevk iledir ki uzun müddet çalışarak bu nevi şahsına münhasır eserimi ikmal edebildim (tamamlamak). [7]

Fakat eserim yalnız hayatımızın ve ruhumuzun bir krokisi olsun, istemiyordum.. Mektupların büyük bir kısmını Harb-i Umûmî zamanında yazılmış farz ve tasavvur ettiğim (zihinde kurmak) için kitabım aynı zamanda bu nazîrsiz (benzersiz) harbin, bu iktisadi ve ahlaki tesirleri ile insanlığa yeni bir karn (asır, devre) ve yeni bir ufuk açacak korkunç ve meş'ûm (uğursuz) devrenin cılız, kırık dökük bir nev tarihi, hikâyesi olsun, arzu ediyordum. Evet, istiyordum ki içtimai, hayatımızı kabataslak gösterecek şu edebî krokide Harb-i Umûmî'ye ait intibâlar, müşâhedeler (gözlem), müheyyic (heyecan verici) vakalar ve iğrenç hadiseler hiç olmazsa müphem birer nokta, birer zerre-i târîh gibi gözüksün.. İstiyordum ki naçiz eserim facialar ve saralar (sinir hastalığı, epilepsi) dolu bir mazinin ufak bir katre-i hâtırasını (hatıra damlası) nazarlarda yaşatsın.. Bilmem şu âciz (güçsüz) kalemle bu kudretli işe – velev ki kısmen olsun – muvaffak olabildim mi?

Eseri yazarken önümde ruhumu cezbeden iki emel, iki hedef vardı: Hakikat ve sanat.. İstiyordum ki sanat ile fâ'ideyi, güzellik ile iyiliği ve hayal ile hakikati muvaffakiyetkâr-âne

mezc edeyim (karıştırmak).. Güzelliğe, sanata hâlel (zarar) getirmemek kalbimde nasıl âteşin bir arzu ise, eserimle Türklüğe ve insanlığa az çok müfid (faydalı) olmak ruhumda o derece kutsi (kutsal) bir endişe idi. Bilmem bu edebî prensipler ve bu heyecanlı hamlelerle hedefime biraz olsun yaklaşabildim mi?..

Levsi (kir, pislik), ahlaksızlığı, bütün o müz'ic (sıkıntı ve rahatsızlık veren) ve sefil hakikatleri göstermekte müfrit (aşırı, haddini aşan) ve mütehâlik (acele eden) bir vaziyet almamakla beraber pek muhteriz (kaçınan) ve mütereddid (tereddütlü) de davranmadım. Mamafih daha ziyade emelim faziletin kudretini, iyiliği ve güzelliği ve bir gelin [8] tarâvetiyle ideali teşhirdir. Eserimde bittabi vâ'iz-i hakaik (gerçek vaazlar) olmuş değilim.. Zaten böyle olabilmek için ne kudretim, ne de salâhiyyetim (yetki) vardır. Şu kadar ki, güzel ve çirkin, mudhik (güldürücü) ve feci, istinsâh ettiğim (yazarak çoğaltmak, kopya etmek) hayat levhalarının kendi kendine bir mişvâr-ı irşâda malik olmalarını diledim. Vatanı ve insanlığı gıll ü gışsız (kin ve hile) sevmekten tevellüd eden (doğmak) bu ezeli ve samimi arzumu bunca tahavvülât (değişmeler) ve inkılâbât (dönüşümler) rağmen hâlâ bilâ-kayd ü şart (şartsız, kesin) “Sanat, sanat için” nazariyesine (teori) yapışıp kalanlar mazur görürler, sanırım..

Levsleri, çirkinlikleri, budalalıkları tersîm ederken maksadım iğrendirmek; iyilikleri, güzellikleri, aydınlıkları tasvir ederken emelim imrendirmektir. Fakat bilmem ki hakikati ve hâdisâtı olduğu gibi göstermekte câmid (cansız, donuk) ve bî-taraf (tarafsız) kalabildim mi? Eserimi yazarken istedim ki şahsiyetim bir heykel gibi tahaccür (taşlaşma) ve incimâd (donma) etsin; âfâkî (dereden tepeden söz, rastgele; objektif), gayr-i şahsî bir nefha bütün hakaike derin bir hissizlikle hulûl ve nüfuz eylesin.. Lakin ezeli heyecan kalbimde hiç de hayat ve hararetini azaltmadı.. Yâbis (kuru) ve iğrenç hâdisâta – hakikatin ruhunu fazla rencide etmemek şartı ile – hayal ve şiirin taşkın mevcelerini (dalga) serpmek suretiyle muvâzene-i te'mîne (dengeyi sağlamak) uğraştım..

Eseri, yani bir nev küçük hikâye telakki (anlayış, görüş) edilebilen mektupları üç esaslı kısma ayırdım: **Birinci Kısım** köylünün, askerinin, halkın, ruhen temiz fakat fikren aşağı tabakada bulunan kitle-i nâsın (insan topluluğu) mektuplarıdır ki umûmiyyet itibarıyla cehl-

i mutlakı (tam bir cahillik) safvet (temizlik, saflık) ve zulmeti (karanlık) temsil eder. Bu mektuplarda canlı ve heyecanlı safhalar belki azdır.[9] Hayat, fikir belki pek basit ve ibtidâî (ilkel).. Fakat ara sıra asi ve şefik (şefkatli, merhametli), belîğ (açık ve düzgün) ve müessir (etkileyici) bir feryadın aks-ı te'sîri ruhta en hissî, en derin elemeler ve şiirler ibdâ' edebilir. Bu tabakada, hususıyla köylülerde, za'f-ı ahlâk, zulmet-i ihtirâs (aşırı sıkıntı) pek az.. Lakin cehlin ve gafletin zulmü o kadar çok ki bu azlığı elîm (acı) bir tarzda telafî ediyor.. İşte şimdiye kadar bütün siyasi inkılaplara, şekl-i hükûmet nokta-i nazarından (görüş açısı) cidden mesut ve medeni tahavvül ve tekâmüllere (olgunlaşma, evrim) rağmen bize nurlu, adil ve asrî (modern) bir idare nasip edemeyen sebebi, o bî-amân menfî (olumsuz) kudreti cehlin bu zulmünde, bu kesâfetinde (kalabalık) aramalı!.

Serâpâ (baştan sonra) imla ve rabîta hatalar ile lafzî (söz ile ilgili) ve manevî nakîsalar (kusur) ve şaibelerle (leke; art düşünce) âlûde (bulaşmış, bulaşık) olan ve çirkin bir hat ile yazılan, daha doğrusu, yazdırılan bu saf mektupların hemen hepsi bir fabrikanın, selam fabrikasının malı ve mahsulü gibidir. Bilinmez hangi asrın, hangi serâir-engîz (sırlar veren) mazinin yadigârı olan bu tûfân-ı selâm arasından bazen milletin, şahsiyyet-i ırkıyyenin bariz katreleri (damla), nişaneleri (işaret) hissedilir; fakat silik ve sönük bir tarzda.. Seneler, asırlar geçmiş, her şey değişmiş, cihanda en metin ve rasîn (sağlam) telakkiler de verilmiş, muazzam inkılaplar meydana getirilmiş; fakat bütün bunlara rağmen gafîl (gaflet) ve anûd (inatçı) bir muhafazakârlıkla mektupların şu köhne, bilmem ta'bîri suistimal etmiyor muyum, şu klasik mukaddimesi, daha doğrusu mevzuyu her türlü tahavvül sadmelerinden (çarpma, vurma) masûn (korunmuş) kalmıştır. Sağlam, ilme ve hakikate istinâd edebilen (dayanmak) i'tiyâdlarımız (alışkanlık), meziyetlerimiz de keşke aynı masûniyeti göstermiş [10] olsaydı.. Mektubun bütün sahîfelerini insafsızcasına yutan bu doymak nedir bilmez selamlarda Türk ruhuna ait yalnız bir seciye (karakter, yaradılış) keşf olunur: Samimiyet ve vefakârlık, bütün manası ile hâtır-nevâzlık (gönül okşayan).. Selamın, hâtır-nevâzlığın Türk ruhunun derinliğine salan kuvvetini bu birinci kısım mektuplar kadar hiçbir şey gösteremez. Mamafih bu samimiyet ve vefakârlığın böyle iptidai ve âdeta gayr-i tabîî (doğal olmayan) bir tarzda izhârı (gösterme) o samimiyet ve vefakârlıkta rikkat (incelik) ve şi'riyyetten eser bırakmıyor.. Nezîh ve hassas bir ruh, selamın kocakarı gevezeliğini andıran bu muttarid (devamlı), bu

müz'ic ve yâbis şeklinde hiç de memnun ve mütebassıt (yayılmış, serilmiş olan) olmasa gerek.. Temenni edelim ki maarifin güneşi zulmet ve hurafe dolu bu birinci kısım mektuplara yakın bir âtîde biraz nur ve ziyâ saçsın!.

Hayât-ı tadrîsiyyemin bidâyetlerinde (başlangıç), verdiğim mektup mevzularını bazı talebenin o ma'hûd (sözü geçen, bilinen) istifsâr (sorma, açıklama ve yorum isteme) ve selam mukaddimesi ile yazdıklarını görünce ne derin, ne samimi bir tesir duyardım. Filhakika bu köhne, ta'bîr-i mahsûsî ile, arapgir mektuplarının mektuplara kadar hulûlü irfân-ı memleket namına pek elîm bir manzara idi..

İkinci kısım yarım yamalak tahsil görmüş tabakanın derece derece yazılmış mektuplarından müteşekkildir. İstedim ki bu mektupların bazı safhaları ve sahifeleri içtimai yaralarımızı teşhîr eden birer teşrîh (bir meseleyi bütün yönleriyle inceden inceye tetkik edip açıklama) masası mahiyetinde olsun.. Burada medeni ve içtimai, fikrî ve ahlaki nakîsalarımız gösterilmeye çalışılmıştır. Bu tabakada seyyi'ât-ı ictimâ'îyye (kötülükler, günahlar) daha mütebârüz ve mütebellirdir (belirgin). Bu mektuplarda hakikate daha fazla yaklaşmak ihtiyacını hissettim. [11]

Üçüncü kısım yüksek tahsil görmüş münevver (aydınlanmış) ve güzîde (seçkin) tabakanın mektuplarından terekkeb etmiştir (karışıp birleşmek, meydana gelmek). Mümtaz dimağların tahassüsât ve tefekkürâtına (düşünmeler) ma'kes olmayı (ayna olmak) istihdâf eden (hedef edinmek) bu sahifeler diledim ki şebâb (gençlik, tazelik) için, yeni nesil için az çok bir kudret-i tehzîbe (düzeltme, temizleme) malik olsun.. Bu mektuplarda da insanlığa has o ezelî zaaf, hususuyla iğrenç şekilde ihtiras kâh vuzûh (açıklık) içinde, kâh mübhemiyyetin (belirsizlik) silik bulutları arasında hissedilecektir.

Hasılı mektupların seviyesini umûmiyyet itibarıyla hakikatin pek fevkine (üst) çıkarmamaya dikkat etmekle beraber hayale ve ideale de küçük bir menfez (pencere, delik), cazip bir kanal ayırmaktan men'-i nefis edemedim (nefsi engellemek). Bir taraftan mektup şeklinde levhalar ve hikâyelerle hayatımızın nasıl olduğunu göstermeye çalışırken diğer cihetten (taraf) de ihtimal nasıl olması lazım geleceğini ihsas etmiş (sezdirmek, ima etmek) bulundum.

Mektuplarda hakikatte mevcut olması lazım gelen imla ve kaide (kural, esas) hatalarını bittabi ibka etmedim (devam etmek). Aksi taktirde bu, hiç de hoş gitmeyecek bir “Realizm” olurdu. Eserde, tasvîb ettiğim (uygun görmek) tarz-ı imlâ takip olunmuştu. İşârât-ı tenkitiyye (noktalama işaretleri) de keza (böyle).. Yalnız birinci kısım mektuplarda pek tabii ve hakiki olduğu için bazı gülünç terkîb (birleşim, tamlama) ve rabıta hataları bi'l-iltizâm (bilerek ve isteyerek) bırakılmıştır. Mektuplar seviye sırasıyla, yani her mektup pek ince bir fark ile mâkabline (önceki) tefevvuk (üstünlük) edebilecek bir tarzda tertip ve tasnif (sınıflandırma, bölümlleme) edilmiştir. Farazâ (diyelim ki) on dördüncü mektup yedinci mektuptan, kırk sekizince mektup kırk ikinci mektuptan seviye, üslup ve fikir itibarıyla herhâlde biraz yüksek bulunacaktır.

Râ'if Necdet

[12]

Birinci kısım

1

Benim fütüvvetlü (delikanlı), saâdetlü ciger-gûşem (ciğer köşesi) mahdûmum (evlat)
Ali Ağa Hazretleri,

Evvela derûn-i dilden (gönülden) ve cân ü gönülden (kalbin bütün samimiyetiyle) mahsus selam edip evvel mübarek hâtır-ı şerîflerinizi (temiz gönül) günbegün sual ederim. İyâlm (aile fertleri, hanım, eş) ehl-i beytim (aile) hatuna dahi ayruca selam edip bilhassa rûz-şeb (gece gündüz) hâtır-ı nâzik-ânelerini takbîl eylerim (öpmek). Gözüm nuru ıyâlnız hanıma selâm-ı mahsûs edip gül hatırını istifsâr ederim. Ciger-pâreniz (ciğer parçası) mahdûmunuzun ayruca dîde-i enverlerinden (güzel gözler) pûs eylerim. Eğer tarâf-ı ahvâlimden zerrece miktar su'âl-i şerîf ve erzân-ı lâtif şeref-i vuku' bulursa hamdolsun vücûd-ı âciz-ânem sıhhatte (doğruluk, sağlık) ve kemâl-ı âfiyette olup sizlerin dahi vücûd-ı âciz-âneleri ber-kemâl (mükemmel) üzere olmasını evkat-ı hamsede (namazların kılındığı vakitler) evvel Cenâb-ı Mevlâ'dan niyaz eylerim. Bunu böylece bilersiniz. Hemen Cenâb-ı Takdîs Hazretlerine bu dâr-ı dünyâda (dünya) rû-be-rû (yüz yüze) dîdâr (yüz) müşerref nail buyursun âmin, yâ mu'în (yardımcı)..

Ol tarafta sagîr (küçük, ufak) biraderiniz Hasan Ağa'ya, hemşire-i ma'sûmeniz (küçük kız çocuğu; suçsuz, günahsız (kadın)) Fatma Hanım'a ve Hatice Hanım'a mahsus selamlar edip ol mübarek hâtır-ı nâzik-ânelerini talep ederim. Amuceniz Durmuş Ağa'ya ve hanesi tarafına ferâde ferâde (tek tek) selam edip istifsâr -ı şerîflerini pûs ederim. Dayınız Osman Ağa'ya [13] selâm-ı mahsûs edip hâtır-ı mübâreklerini sual ederim. Komşumuz hamiiyyette yektâ (eşsiz), şefkatte bî-hem-tâ (eşsiz) Hüseyin Ağa'ya, makam-ı pederim Satılmış Ağa'ya, makam-ı mahdûmum Veli Ağa'ya ve Hasan Çavuş'a ferâde ferâde selâm-ı mahsûslar sevk ve tesyâr ederim (göndermek). Hasan Çavuş'un oğlu Mehmed Ağa'ya ve Mehmed Ağa'nın

dayısı Mustafa Ağa'ya ve Mustafa Ağa'nın kebîr ü sagîr mahdûmlarına ayrı ayrı selamlar edip hâtır-ı kasır-ânelerini (alçakgönüllülükle) istifsâr ederim.

[Selâm-ı tûfânı aynı tarz ve şekilde bî-insâf-âne iki sahîfe daha devam ettikten sonra mektup şu cereyanı alır:]

..... ve dahi bi'l-cümle (bütün) akrabalara, konu komşulara, ahabplara selâm-ı mahsûslar eder, evvel mübarek hâtır-ı şerîflerini ferâdeten (tek tek) pûs ederim. Ve buna da siz mahdûmum Ali Ağa'yı memur eylerim.. Ve bu zahmetinize mukabil (karşı) olmak üzere zât-ı hümayûnlarının hâtır-ı kasır-ânelerini sad-hezâra (yüzbinlerce) selâm-ı kesîre (çok selam) ile beraber tekrar be-tekrâr (bir defa daha) istifsâr ederim. Ve yedi yaşından yetmiş yaşına kadar beni sorup sual edenlerin kâffesine (hepsi) ve “Bana selam yok mu yahu!” diyenlerin cümlesine ve okuyan efendiye, dinleyen cemaate ferâde ferâde sıdk u hulûs (gönül temizliği) üzere mahsûsen selamlar ederek evvel mübarek istifsâr-ı nâzik-ânelerini sual ederim. Bu tarafta Hüseyin oğlu Mehmed Ağa da sizlere ve hanesi halkına mahsus selamlar eder. Hamdolsun Ahmed Ağa'nın âfiyet-i âciz-ânelerini sıhhat ü kemâle daimdir. Böylece bilesiniz.

Ey benim mahdûmum! Bununla beraber sana üç dört şukka (yazı) arz ettim. Hiçbir cevap terkîm etmedin (yazmak).. Ben burada harçlıksız kaldım. Her mektupta para istiyorum, göndermiyorsun.. Eski veya yeni zeytinden satıp [14] herhâlde acele bâ-posta para gönder. Bağları kendin buda. Tarlayı bellediğin kadar belle. Burada askerde olanların tarlalarını köylülere zorla ektiriyorlar.. Karye (köy) muhtarları tohumu olmayan muinsizler için tohum alıyorlar.. Hatta Hacı Mustafa Ağalara hükûmetten yedi şinik tohum verildi. Altı şiniğini ekti. Hükûmet sizlere oralarda bakmıyor mu?. Her yerde başka başka çeşit çeşit hükûmet olmaz ya?. Tarlayı yalnız başına belleyemezsen vâlîde-i müşfikân (şefkatli) ve hemşire-i ma'sûmen hanımlar da sana yardım etsin.. Siz de müracaat edip hükûmetten tohum alabilirsiniz.. Bağların budama zamanı geçiyor.. Kazma vakti geldi.. Bu meseleleri düşünecek senden başka kim var.. Maşallah artık hem baba oldun, hem de on sekizi doldurdun. Bu gidişle neredeyse seni de askere alacaklar.. Hükûmetin zaten asker almaktan, köylüyü soymaktan başka işi gücü ne?. Sen de asker olursan sonram bu işlere kim bakar?. Şimdiye kadar bir nâmenize nail

olamadığım için gece ve gündüz âh u figân etmekteyim. Bu yaştan sonram askerlik, hasret güç geliyor ama neleyesin? Başa gelen çekilir; sabrın sonu selamet. Hemen Cenâb-ı Hakk dîn ü devlete Hazret-i Ali kuvveti versin.. Bizler böyle dua ediyoruz. Sizlerden de böyle dua talep ederiz..

Ey benim kebîr mahdûmum Ali Ağa Hazretleri, niçün bana şukka göndermiyorsun. Yoksa kâğıt ya zarf veyahut yazacak efendi mi bulamıyorsun? Bana sık sık mektuplar tesyâr edesiniz ki şâd-mân (sevinçli) olayım. Şimdi ise harçlığım tamamen inkırâz (tükeniş, çökme) bulduğundan üç adet sîm mecîdiyyeyi (gümüş para) tez elden, [15] uçan kuşun kanadıyla gönderesiniz. Bu tarafta şimdilik çok havadis yoktur. Lakin yine ben sana bazı havadisler tesyâr edeceğim: Mithat Paşa vapurunun battığına çok hayıflandık. “Köprüköy”de Moskof gâvurunu tepelediler, demek istiyorlar.. Her tarafta çok Moskof kırılmış diyorlar.. Hep cerîdeler yazmış; buna çok sevindik. Lakin kırılmakla biter şey değil ki büyük gâvur!. İnşallah Rabbim bize acır da bu defa dökülen Müslüman kanları bedavaya gitmez.. Sizden daha hâlâ uzun bir havadis alamadım.. Alan her taraftan harıl harıl asker topluyorlarmış. Acaba benden sonra memleketten daha kimleri askere aldılar.. Burnu düşük İsmail askerlikten büsbütün kurtuldu mu? Ol tarafta her ne havadis varsa tarafıma takdim edesiniz.. Böylece malumunuz olsun.. Hepiniz şimdiden gözümde tutmaya başladınız.. Talim (uygulamalı olarak yapılan askerlik eğitimi) zamanında, angarya (ücretsiz iş) zamanında hiçbir vakit hatırımdan ferâmûş (unutma) olmuyorsunuz. Bir de mektup yazdığınızda zarfa bulunduğum kasabanın ismini zinhâr koymayınız.. Yalnız fırka-ı âlâyı taburu yazınız. Kâfi gelir. Çünküm düşmanlarımıza kahraman askerlerimizin yerleri belli olmasın diye.. Bâkî cümleiniz Allah’a emanet olasınız, mahdûmum Ali Ağa Hazretleri.

El-malûm peder-i vâlâ-şânınız (şanı yüce)

. . . .

[16]

Devletlü (refah, saadet ve nimet sahibi), dirâyetlü (zeki, bilgili), canımdan aziz biraderim Mehmet Ağa,

Bu kere zatınıza mine'l-kadîm (eskiden beri) derkâr (belli) olan arz-ı hulûs üzere mahsûsen selâm ü senâ olup evvel mübarek hâtır-ı nâzik-ânelerinizi sual eder ve dü-dest hümâyûnuzu istifsâr eylerim. Ve dahi hayır duanızı Cenâb-ı Hakk'tan temenni ederim. Saâdetlü, kemal derece merhametlü pederim ağanın yed-i âlîlerini rûz u şeb takbîl ederek duâ-ı hayriyyelerini (hayırlı dua) Cenâb-ı Mevlâ'dan niyaz eylerim. Şefkatli, hakikatli; gözü yaşlı, bağı taşlı; ciğeri püryân (yanık, yaralı), yüreği üryân (çıplak); elleri havada, dili duada, gözü yollarda; gece ve gündüz âh evladım diye uykularını terk eden, seher vaktinde bülbül misali âh u figân ile Hazret-i Yakup gibi gözyaşları döken biçare garip vâlideciğimin ellerinden öperek evvel mübarek hâtır-ı kasır-ânelerini sual ederim. Makam-ı vâlidem Havva kadına arz-ı hulûs üzere selâm-ı mahsûs edip kızanlarının (erkek çocuk, delikanlı, çoluk çocuk) dü çeşm-i enverlerinden (parlak gözler) pûs ederim. Makam-ı pederim amucem Hüseyin Ağa'nın, makam-ı teyzem Nefise Molla'nın, yengem hanımın ve mahdûmu Süleyman Ağa'nın, diğeri İsmail Ağa'nın, diğeri Ahmet Ağa'nın, kerîmesi (kız evlat) Hafize Hanım'ın, diğeri Binnâz Hanım'ın hâl ve hatırını sorup sual ederim. Sarı Mustafa Ağa'ya ve hanesi tarafına ayruca selâm-ı mahsûslar ederim. Komşularım Selim Ağa'ya, Memiş Ağa'ya, Artın Ağa'ya ferâdeten selamlar edip hâtır-ı âciz-ânelerini istifsâr eylerim. Ve dahi bizi soranların cümlesine ferâde ferâde selamlarımı arz [17] edersiniz.. Çok rica ederim biraderim, olmayana bir kimseye selamımı söylememiş olasınız.. Sonra yarın ahirette hakkımı helal etmem. Târîh-i şukkaya değin vücûd-ı birâder-ânem (dostça) sıhhat ü kemâl üzere olup sizlerin de sıhhat üzere olmanızı hemîşe (her zaman) Cenâb-ı Hakk'a dua etmekteyim.. Eğer taraftan sual ederseniz cümle-i hemşehrîler afiyet üzere olup cümlenize selâm-ı mahsûslar irsâl ederler (göndermek).

[Teşrîfât-ı selâm (selam protokolü) aynı mişvâr ile bir sahîfe devam ettikten sonra]

Ey benim hakikatli biraderim! Bu kere bir kıt'a-ı şukkanızı (bir parça yazı) alarak kırâ'at ettiğimde (okumak) mali malum âcizanem olmakla sevineceğimden şevk ve sürûrum (sevinç) terakkî etti. Ol kadar memnun oldum ki dil ile tarif mümkün olmadığı gibi kalem ile de tahrîr (yazma) kabil değildir. Ve ağaçlar kalem olsa, denizler mürekkep olsa ve dahi yine şâd-mânlığımı tarif edemem. Yalnız taraf-ı aleyhime bir miktar akçe tesyâr etmediğiniz için hatırım perişan, gönlüm viran oldu. Bir haftadır beş param kalmadı. Ne yapacağımı şaşırdım. Bir kıt'a-ı tasvîr birâderânemi arkadaşlardan ödünç alarak çıkarttım. Şu işlere teessüf ederim (kederlenme). Biraz para göndermek yok mu? Sâî (çalışan, haberci) yine işte geldi.. Buraya yüz bin kişilerin eşyalarını, çamaşırlarını getirdi.. Öyle adamların eşyaları, paraları çıktı ki memleketlerinde ne babası, ne kardeşi, ne de malı var. Bu kimin gücüne gitmez acaba? Artık emsal (yaşıt) ve akrân (yaşıtlar) içinde mahcup olduğum günahtır.. Arkadaşlara param yok desem inanmıyorlar.. Çünkü senin memlekette hâlin vaktin iyidir, diyorlar.. Siz bana hiçbir şey göndermediniz. Ben ise siz biraderime sâî ile iki **[18]** kıt'a-ı tasvîrimi irsâl ediyorum. Rica ederim, kusura nazar buyurmayarak kabul edesiniz.. Nasıl bana askerlik yakıştı mı?. Eh, bizim tarafta daha kavga (savaş) olmuyor ki.. Bir muharebe olsa dîn ü vatan aşkına kâfirlerin üzerine öyle bir saldırış saldıracağım ki, bak göresin..

Benim nişanlım ne âlemde.. Gece ve gündüz kara gözlü Fatıma'mı düşünüyorum. Bazı gece uykularım kaçıyor, bazı gece düşüme giriyor.. Fena oluyorum. Acaba onun gönlü de benim gibi cayır cayır yanıyor mu? Eğer tasvirim yakışıklı çıktıysa bir adedini yavuklum tarafına iletirsiniz.. Sakın bana bir kancıklık etmesin.. Aman biraderim, ne olursa senden olur; dikkat üzere bulun. Benim tarafta muharebe olur da ben şehit düşersem istiyorum ki Fatma başka ere varmasın.. Böylece malumunuz ola..

Kel Hüseyin'in yaptığı edepsizliğe şaşakaldım. Ona Cenâb-ı Hakk bir hainlik vermiş. O artık ıslah (iyileştirme, düzeltme) kabul etmez. Kayınbabanın söylediği kelâm (söz) çok doğru.. Bu kaçınıcı hatun?. Ona kız verenin aklına şaşayım.. Hastalığı var diye askere de almıyorlar.. Edepsizliğin tâlî'i (kısmet, talih) var. Zaten yıl uğursuzun. Ne oluyorsa bu dünyada özü sözü bir olanlara oluyor. Burada da kalleş, açık göz olanlar taburdan çıktılar,

öteye beriye hizmetçiliğe yerleştiler, rahata kondular.. Dedim ya, her yerde yıl uğursuzun, vesselam (işte o kadar, artık bitti).. Kel Hüseyin hükûmete, ahz-ı askere (askere alma) para mı yedirdi, ne halt etti.. Pis bir çıbanı var diye askerlik edilemez mi?. Bizim canımız yok mu?. Zira biz de insanlardanız.. Orada ne havadis varsa [19] buraya tesyâr ediniz.. Burada şâyân havadis yok. Yalnız Allah a'lem işler yolunda gidiyor.. Gidişat öyle gösteriyor.. Bizimkiler ta Mısır'a hücum ediyorlarmış. Nâl Kalesini [Kal'ate'l-Nehl] almışlar. Dörtnala gidiyorlarmış. Moskof gâvurundan Ardahan da almışlar. Hatta mebuslar vasıtasıyla oradaki din kardaşlarımızdan Der-i Aliyye (İstanbul) canına ferâde ferâde selamlar ile tesyâr edilmiş demek istiyorlar. Hemen Cenâb-ı Mevlâ Ümmet-i Muhammed'e (Hz. Muhammed'in takipçileri) bu sefer nusretler (yardım; başarı, üstünlük) ihsan eyle (bağışlamak). Yalnız benim pek bu Mısır işine aklım yatmadı ama elbet bu büyükler bizden iyi düşünüyorlar. Şimdilik burada kumandanlarımız, zabitlerimiz, çavuşlarımız bize iyi bakıyor.. Dayak sövmek yine var lakin eskisi gibi değil.. Allah nazardan saklasın.. Dayak ne ise ne ama doğrusu sövmek çok gücüne gidiyor. Bir de biraderim, köye gelen havadislerden bize de malumat vermelisiniz. Sanmayınız ki sizden ayrıldım diye sizi ferâmûş ettim. Hasretinizden gözyaşı dökmekteyim.. Muhabbet-nâmenizde (sevgi mektubu, dostça mektup) arz ediyorsunuz ki kayınlığınız Ali ile dargınsınız. Bunun için zât-ı âlînize biraz gücenir gibi oldum. Bugün vicdanen düşünülecek olursa dargınlık oradan kalkmıştır. Cihâd-ı ekber zamanındayız.. Bugün düşman düşman iken bile düşmana bir parça su vermek elimizden gelmelidir. Velhasıl sizi hiç münasip görmem.. Kayınlığınızla barışınız.. Bugüne bugün bütün Ümmet-i Muhammed kardeşlerimizle barışıküzereyiz..

Bir de yazıyorsun ki Osman benim beygirimi arabaya koşmuş ve hayvanımı zayıflatmış.. Osman bundan sonra sevgili ve hasretli beygirime zerre miktarı [20] el sürmeyecek ve benim beygirime binip hiçbir tarafa gitmeyecektir. Kendisine öylece söyle.. Ben askere gittimse ölmedim ya. Yoksa beni bir daha köye gelmeyecek mi sanıyor? Ben buradan bir yol oraya varacak olursam sonra kendisi düşünsün.. Benim orada sevgili nişanlım olsun, sevgili hayvanım olsun, evvel Allah'a, sonra sana emanettir.. Başka hiç kimse karışmayacaktır. Biraderciğim, bu şukkayı kırâ'at ettiğinizde mektubumun buralarını Osman'a oku.. Tekrar terkîm ediyorum ki Osman benim hayvanlarıma zinhâr ilişmesin;

sahibi orada yok diye, yani ben orada nâ-mevcûd diye benim hayvanlarıma sahip olmasın; sonra onu rezil kepaze ederim. İşte şimdilik bu kadar söylüyorum.

Bir de biraderim tahrîr ettiğiniz gibi benim hükûmete borcum yok. Hâlbuki ben orada iken vergileri vermiştim.. Mal müdüründen yüz seksen kuruşluk vergiye dair makbuz almıştım. Makbuz benim odamda sandığımın gözündedir. Hükûmete gösteriniz.. Bizi artık soyup soğana çevirmesinler.. Sizin bir beygirinizi askerden mekkâre (yük hayvanı, kira ile tutulan hayvan) için almışlar diyorsunuz.. Ne ise siz sağ olunuz.. Bu da millet ve vatan uğruna feda olsun..

Kuzum biraderim, bu günlerde para fıkândan (yokluk) ötürü şaşırdım kaldım. Bana bir miktar akçe gönderesiniz.. Askerlikte parasızlık ahirette imansızlığa benzer. Her ne kadar biraz fazla oluyor isem de tabii kusurumu zaman ile afv (bağışlama) buyurursunuz.. Ben birader âcizlerine bir parça kaşar peyniri, pastırma, birkaç paket Bafra tütününü göndermenizi [21] hâssaden (özellikle) rica ederim.. Bu sefer de arkadaşlarım arasında benim koltuklarım biraz kabarsın.. Bâkî Mevla'm dîde-i dünyâ gözüyle bir daha görüşmek nasip eyle âmin, yâ mu'în..

El-malûm makam-ı mahdûmunuz biraderiniz

.....

3

Ciger-gûşem nurum, evladım Hüseyin Efendi

[Selam ve istifsâr-ı hâtır-ı ale'l-usûl (yol yordam gereğince) üç sahîfeyi işgal (oyalamak) ettikten sonra]

Benim sevgili hasretli mahdûmum! Ne kadar zamandan beri senden nemîka (mektup) alamadım. Meraktan ne yapacağımı şaşırdım. Ağlamaktan gözlerimden yaş yerine kan aktı. Gözlerim hûn (kan), yüreğim dil-hûn (yüreği kanlı, içi kan ağlayan) oldu.. Hayırdır inşallah, “Rabbi yessir velâ tüasir Rabbi temmim bi'l-hayr (Rabbim! Kolaylaştır zorlaştırma. Rabbim hayırla sonuçlandır)” dün gece bir rüya gördüm.. Korkumdan öyle ağlamışım ki yastığım sırsıklam oldu. Sabah köpeklere ekmek doğradım.. Meğerse sevinecekmişim. Bir kul sıkılmayınca Hızır yetişmez, derler.. Ne kadar doğrumuş.. Rabb'im bir saat sonra bana nâmeni nasip eyledi. Oğlum, mektubun geldiğinde gözlerim iki çeşme olup nâmeni gözüme ve yüzüme sürüp muska (nüsha) yapıp boynuma taktım.. Bana söylüyorsun ki mektuplarına cevap yazamıyorum.. Hâlbuki her vakit nemîkanız geldikte hemen bizim Hacı İbrahim Efendi'ye gidip kırâ'at ettiririm.. Ertesi günü de, Allah razı olsun kendisinden, cevabını yazdırırım. Hem ben ne söylersem İbrahim Efendi tıpkı onu yazar. Yazdırdığımı tekrar ona bir defa okuturum. İstedğim şeyleri ilave [22] ettiririm. Ah evladım dîde-i dünyâ gözüyle bir defa kavuşmak ne zaman müyesser (kolaylıkla olan) olacak? Hafız Ahmet Efendi ile gönderdiğin selamların cümlesi ve kâffesi yedime (el) vusûl (ulaşmak) buldukta dünyalar kadar şâd-mân oldum. Cenâb-ı Mevlâ'm seni de iki cihanda aziz ve mesrûr (sevinçli, memnun) eylesin. Tam yedi yıldır ayrı yaşıyoruz, evladım. Bu kadar uzun bir hasrete kavuşmak Hicâz'a gitmek kadar sevaplıdır. Nezâketlü gelinim hanıma, zekâvetlü gözüm nuru torunuma mahsus selamlar edip hâtır-ı behiyyelerini (güzel hatırlar) sual ederim. Hiçbir gûnâ (çeşit) keder ve elem görmesinler. Torunum Aliciğim bu tarafta Dervîş'in Kadir ile yaşıttır.. Kadir'e baktıkça hep yavrumun yavrusunu hatırlıyorum. Yavru dedim de hatırıma geldi.. Bizim ineklerin ikisi de doğurdu. İkisinin de yavrusu erkektir. Büyük ineği sağlıyoruz. Küçüğün yanına varamıyoruz.. Kapının deliğinden bakıyoruz. İkisinin de rengi sarıdır. İkisi de koşuyor.. Ah Aliciğim olsa onlarla ne güzel oynardı!. Eğer tarafınıza varan bir adam olursa size bir miktar tarhana ile yoğurt göndereceğim. Ehl-i ıyâlım Bekir Ağa Hazretlerinden hiç şukka almadın mı oğlum?. Pederine hiç nemîka tahrîr etmiyor musun? İstanbul'a gideliden beri ondan ancak bir mektup alabildim.. Daha hâlâ işleri bitirememiş. Burada yapıyınız kaldım. Meğer sahih imiş.. Gözden ırak olan gönülden de ırak olurmuş!. İstanbul ona çoluk çocuğu unutturdu galiba. Ben rûz-şeb firkatinle (ayrılık) âh ediyorum evlatçığım.

Bu günlerde pek fena, pek karışık rüyalar görüyorum. Cenâb-ı Hakk hayırlara tebdil (değiştirmek) eyleye.. [23]

Bu tarafta havadis sual edersen Hacıların Hüsniye ile Tatar'ın Asiye barıştılar.. Bizim Çopur Mehmet karısından ayrıldı. Hafız Nuri de nikâhlısından sabaha akşama ayrılmak üzere.. Sebep olanlar Allah'tan bulsun. Hele şimdi Hafız cayır cayır yanacak.. Pek yazık oldu zavallıya.. Komşunun Mustafacık yine yatağa düştü.. Bereket versin, tütsüler yaptık; kurşunlar döktürdük de biraz açıldı.. Ben yeni bir muska diktim.. Okudum, üfledim.. Artık eyüleşir gibi oldu.. Fakat sarılığı daha geçmedi. Bilsen köyümüz şimdi nasıl kimsesiz, ıssız kaldı. Bütün delikanlıların hepsi askere gitti. Nihayet kardeşin İbrahim'i de aldılar. Giderken ne gözyaşları döktüm.. O kadar çocuktan da ne istiyorlar, bilmem ki.. Hükûmet sade evlatlarımızı değil, hayvanlarımızı da aldı.. Herkes yakında kıtlık olacak diyorlar.. Her şey ateş bahasına.. Rabb'im encâmını hayır eyleye.. Daha evvelki yıl muharebeden çıktık.. Bulgar, Yunan gibi dünkü uşaklarımıza o kadar memleketler, diyarlar verdik. Tekrar yedi düvel (devlet) ile bizim cenk etmemiz neyimize?. Başta bulunanlarda hiç insaf, merhamet kalmamış.. Ümmet-i Muhammed'in evlatlarını istedikleri gibi harcıyorlar, kırdırıyorlar. Bir taraftan Moskof ile cenk olurken diğer taraftan da Ermenilerle muharebeler oluyormuş. Ermeniler Müslümanları, Müslümanlar da mukabeleten (karşılık olarak) Ermenileri kesiyorlarmış.. Ne çocuk bırakıyorlarmış, ne ihtiyaç!. İşte dünyanın sonu diye buna derler.

Sen gözüm nuru mahdûmuma bir havadis daha. Komşumuz Emine Kadın geçen [24] gün birden lakırtı söyleyemez oldu. Şey şey dedi, arkasını getiremedi. Meğer oğlunun "Sarıkamış"ta şehit oluşunu haber almış, üzerine [selâmün kavlen..] (Allah'tan sağlık dileme) inme inmiş.. Zavallının şimdi ne dili söylüyor, ne de kimseyi tanıyor.. Sade kütük gibi yatıyor. Şehidin nişanlısı o güzel Zehra bir hafta içinde gül gibi sarardı soldu; söndü, eridi.. Dünyada artık ne tat kaldı, ne bereket.. Bu gidişle galiba yavaş yavaş ot yemeye başlayacağız.. Rabb'im beterinden saklasın.. Bir de muharebe hastalığı varmış.. Herkesi öldürüyormuş.. Aman evladım, Allah'ın birliğine emanet, dikkat et.. Yanından muskanı ayırma.. Muskan olduktan sonra evvel Allah, hiç korkma.. Hem de ben senin için geceleri yatağımdan kalkıp kalkıp okuyup pencereden üflüyorum.. Bereket versin ki asker değilsin;

fakat senin memurluğun, kolculuğun da askerlikten beter ya! Bizi birbirimizden yedi sene ayırdı; hâlâ da ayırıyor.. Dağ dağa kavuşmaz, insan insana kavuşur derler ama, hani ya?.

Ha, az kaldı unutacaktım, evladım! Vücudunuzda olan kabarcıklar, yaracıklar için evvelce bir iki nüsha göndermiştim.. Nasıl olduğunu bildirmediğiniz.. Geçen gün kasabadan gelen Hâce (bayan hacı) Hanım’a danıştım.. Bana güzel bir ilaç sağlık verdi. Kuzum evladım ihmal etme, yaptır.. Halis elli dirhem zeytin yağı, kırk paralık bit otu iyice durulacak, yirmi paralık sürüver.. İşte bu üçü birçok çömlek içinde kaynayacak, kaynarken iyice köpürecek, köpürdüğü hâlde bir çubuk ile iyice karıştırılacak.. Sonra vücudunuza sürülecek.. Allah’ın izniyle bire birmiş!. Sakın [25] şeytana uyup da doktorlara göstereyim deme.. İnsanı çileden çıkarırlar.. Allah onlara bir defa fırsat vermesin yoksa.. Bütün dünyayı hasta ederler.. Bu muharebe hastalığı dedikleri şey de ne sanki.. Doktorların uydurması.. Para kazansınlar diye bütün âlemi zorla hasta ediyorlar..

Ah mürüvvette (cömertlik) bî-nazîr (eşsiz), muhabbette bî-kusûr, tenden azizim, şekerden lezzetim, kalpte sürûrum evladım.. Cenâb-ı Mevlâ’m Hazret-i Eyüp gibi bana sabırlar ihsan eyleye.. Sen ciger-pârem aklıma geldikçe Hazret-i Yakup gibi gözlerim kan ile doluyor.. Yalnız nemîkanızı okuyup dinlerken ihtiyar gönlüm baharda açılan gonca gül gibi tazeleniyor.. Dinledikçe dinlemek şevkim (neşe) artıyor..

Lakin mektubunun bir yerinde hakikatsiz vâlideciğim diyorsun ki bu söz ciğerime ok gibi işledi. Seni çok sevdiğim için bu siteme katlandım. Bir daha kalbimi böyle pürâyân etme.. Seni düşünmekten insanlık kıyafetinden çıktım. Sakın hiçbir şeye üzülme, benim inşirâh-ı derûnum (iç mutluluğu), gözüm nuru, ciger-güşem evladım.. İnsana ne hastalık gelirse hep üzüntüden gelir.. Bir de oralara ara sıra düşmanın muharebe kuşları geliyormuş.. Ahir zaman alametleri .. İsmi bir türlü beceremiyorum.. Tayyâr Ağa mı, Tahir Ağa mı, neyse öyle bir şey. Artık kuşlar ağa olduktan sonra ağalar bey, paşa olmuş çok bir şey mi?. Bu musibet (sıkıntı, felaket) ağalar ateşli tulumba atıyorlarmış. Aman kuzum evladım, öyle bir şey olursa sokakta dolaşma, evciğine gir.. Evvel Allah muska varken bir şey olmaz sana ama, ne kadar olsa yine analık yazdırıyor.. Seni Tanrı’nın birliğine emanet ederim arslan bıyıklı [26]

toraman evladım.. Şu dağlar olmasaydı, çiçeği solmasaydı, ölüm Allah'ın emri, ayrılık olmasaydı..

Yüreği yanık hasret-keş (hasret çeken) vâliden

.

4

Makam-ı pederim fütüvvetlü amucem Mustafa Ağa Hazretleri

Bu kere bilhassa hulûs ve hâssiyyet-i âciz-ânem iktizâ'sınca (gereğince) dermân-ı dilden ve cân-ı gönülden mahsûs-ı selâm edip evvel hâtır-ı âciz-ânenizi istifsâr ederim. Eğer bizler hatıra hutûr (hatırlama) edip de bir miktar su'âl-i şerîfi ve erzân-ı latîf vârid (gelen) olacak olursa târîh-i şukkaya değin lehü'l-hamd (Allah'a hamd olsun) vücudumuz sıhhat ve afiyet üzere olup sizlerin dahi sıhhat ve afiyetleri ber-kemâl olmasını rûz-şeb evvel Cenâb-ı Mevlâ'dan istifsâr olunur.

[Selam ve istifsâr-ı hâtır iki sahîfe daha devam eder]

... Benim makam-ı pederim amucem, burada bir öküzüm daha öldü.. Buğdayı da bulamıyoruz.. Hükûmet kalan hayvanlarımızın da kâffesini aldı.. Çoluk çocuk aç kaldık.. Otları pişirip yiyoruz.. Hiç ağaç kalmadı; ateş bulamıyoruz. Daha sıcak olur diye ahırda yatıyoruz.. Daha doğrusunu istersen lâgar (cılız) hayvanlardan hiç farkımız yok!. Hepimiz cılızlaştık. Masum yavrucukların hâlini sormayasın.. Bir deri bir kemik kaldılar.. Nedir bu Ümmet-i Muhammed'in başına gelenler?. Buraya gelen hemşehriler Âsitâne'nin de çok pahalı olduğunu söylüyorlar.. Fakat yine ol cânibde zevk ü sefâ (eğlence) [27] yerindeymiş!. Bende-i âciz-ânem zât-ı âlîlerinin telâşelerini bilmiyor değilim. Şimdi İstanbul'da aşçılara konaklarda eskisi kadar para vermiyorlarmış. Zaten verseler de kâğıt paradan ne hayır

umulur? Fakat buna da zât-ı seniyyenizden (yüce) başka kimse medet etmez (yardım).. Mümkün ise biraz harçlık iş'âr buyurmanızı (haber vermek, yazı ile bildirmek) rica ederim. Çabuk tahrîrât tesyâr etmezseniz külliyetli (çok) merak ederim. Hâlim size ayan beyan.. Tekrar niyaz ederim ki kusurumu afv buyurasınız.. Çünkü başımda her cins telâşeler vaki olmuştur. Fakat en büyük telâşe açlıktır. Bu gidişle göz göre göre açlıktan öleceğiz. Elbet sizin vicdân-ı âlîniz buna rıza getirmez.. Hâlimizi böylece bilesiniz.. Bir de evvelce de size iş'âr ettim, Hüseyin buraya iki manda derisi bırakıp gitmişti.. Şimdi hâlâ duruyor.. Yine öyle mi dursun, kurutalım mı?. Görseniz burasını hiç tanıyamazsınız. Nerede eski hâl, eski şenlik.. Hepimiz ölü gibi olduk. Gül gibi sararıp solduk.. Sanki civarımızdaki mezarlık her gün köyümüze hücum yapıyor.. Mezarlık büyüyor, köy küçülüyor. Herkes hasta.. Herkes sıtmal.. Bu kadar sıkıntıya göre bari bu işlerin bir sonu gelse.. Buraya hep şehit haberleri geliyor.. Komşu Emine Molla'nın Hasan Erzurum'da şehit düşmüş. Hasan'ın nişanlısı iki gözü çeşme ağlıyormuş.. Durmuş Çavuş'tan bir senedir hiç haber yok.. Çanakkale'de Arıburnu'nda şehit olmuş diyorlar. Zavallı Ali Onbaşı da Arabistan'da yaralanmış, sonra hastahânedede vefat etmiş.. İki el bir baş içindir. Hâl bu ise biz Alman gâvuruna yardım ediyoruz, hudutlarımızı [28] Moskof gâvuruna açıyoruz. Bu perhiz ne, bu lahana turşusu ne? İşte senin anlayacağın Safiye Kadın'ın küçük mahdûmu Şaban Romanya'da Alman gâvuruna yardım ederken yaralanmış, yolda sizlere ömür, merhum olmuş. Hasılı bu gidişatla işlerimizin kademe kademe harâbâta uğrayacağı muhakkaktır.

Buradaki felaketlerimiz yetişmiyormuş gibi dün Bolu'dan vâlidem kadından bir mektup aldım. Mektubun bir kısmını buraya yazıyorum. Diyor ki: “Oğlum İsmail sakın ağlama. Hemşiren Halime'nin bir kız evladı dünyaya geldi. Masumcağız sekiz gün ömür sürdü. Mevla'sına kavuştu. Sonra senin çok sevdiğin muhtarın Ali de fena hasta.. Çıban çıkarmış, burnu düşmüş.. Sanki doktorların sözünü dinlememiş de öyle olmuş; alnın yazısı imiş vesselam.. Bu hastalık Frenk (Avrupalı) hastalığı imiş.. Ali Frengistan'a gitmedi ki Frenk hastalığı olsun.. Güya ferâde ferâde bütün ailesi halkına da geçmiş.. Buna hiç aklım ermiyor. Hiç hastalık, çıban durduğu yerde başkasına nasıl atlar? Bacağı yok ki sıçrasın.. Kanadı yok ki uçsun. Olacağı varmış da olmuş.. Bakalım daha ne icatlar işiteceğiz. Tevekkeli bu hâle gelmiyoruz. Ne itikat (inanç) kaldı, ne iman..”

İşte makam-ı pederim amucem.. Her yerden böyle musibet haberleri alıyoruz. Ali benim süt kardaşım idi kendisini çok seviyordum. Yazık oldu arslan gibi oğlana.. Nereden çattı o gâvur hastalığına? Ha, unutacaktım.. Burada daha birçok fena havadisler var. Bir defa bizim komşu Hâce Hamide [29] Kadın bize cennette şefaât (af için aracılık etme) etmek için ahirete gitti.. Hafız Ali Efendi'nin çocuğu ile Hanife Kadın'ın kızı geçende bir günde öldüler.. Herkesi âh u vâh içinde bıraktılar.

Size en acıklı, sıkıntılı haberi sonraya bırakıyorum.. Söyleyim de üzerimden günah gitsin.. Ol tarafta bulunan yoldaşınız Salih Ağa'nın buradaki ıyâlî hanım ehli gideliden beri sabah akşam geziyor.. Nereye dilerse oraya gidiyor.. Çolak Hacer'den hiç ayrılmıyor.. Evvelden çıkan lafların esah (doğru) olduğunu artık anladım.. Terk etmeden başka çaresi yoktur.. Herkesin aklıktan adım atmaya takati yok.. O bir gün yerinde oturamıyor.. Ne ise, günaha girmeyeyim.. Neler söylüyorlar, neler. Kasabada bir mal memuru varmış.. İşte ne ise, siz arıfsınız (bilgili), anlarsınız.. Salih Ağa bu tarafa talâk (boşama) için beyan etsin.. Kendisi orada iken kadın nikâh hakkı için bir şey talep edemez, diyorlar.. Benim tarafımdan söyleyiniz. Salih Ağa terk ettiğine memnun olsun, mükedder (kederli) olmasın, ben Veli'ye bakarım; merak etmesin..

İşte size talep ettiğiniz üzere uzun havadisli bir şukka terkîm ettim.. Siz de bana bir adet akçeli nemîka tahrîr buyurasınız. Gözüm yollarda.. Bâkî hepimizle beraber âlem-i İslâm'ın da vücûd ve afiyeti kemal üzere olmasını evvel Cenâb-ı Perverd-gâr'dan temenni ve niyaz ederim..

Çend (birkaç) senelerden beri kendisini makam-ı mahdûmunuz bilen

....

[30]

Fütüvvetlü erim Nuri Ağa Hazretleri

[Malum mukaddime ve silsile-i selâmdan sonra]

Hanemiz tarafına gönderdiğiniz bir kıt'a tahrîrâtınız yedime takdim kılındı. Siz erime kavuşmuş gibi şâd-mân oldum. Çok şükür Mevla'ya, hepimiz afiyetteyiz. Sizden başka bir kederimiz yoktur. Zât-ı erlerinin dahi afiyet üzere olmasını Cenâb-ı Hakk ve Feyyâz-ı Mutlak (sınırsız bereket veren Allah) Hazretlerinden leyl ü nehâr (gece gündüz) niyaz etmekteyim. Tarafınıza iki adet kâğıt lira gönderiyorum. İki çift çorap, bir adet mendil, bir adet mintan (gömlek) da postaya teslim edilmiştir, bunları alasin.. Güzel güzel, koklaya koklaya giyesin.. Aman paranı idare ile kullanasın.. Ötesi deryâdır varamam, kanadım yoktur uçamam, bana yârdan vazgeç derler, ben yârdan geçemem.. Lakin fütüvvetlü erim Nuri Ağa, mektubun içerisinde Tanrı'nın bir selamına nail olamadım.. Okuyan sevindi, dinleyenler sevindi. Ben inim inim inledim.. Bendenizden bu kadar ne kötülük gördünüz de birden bire unuttunuz?. Bu hâlinizden dolayı âdeta içime kurt düştü.. Siz beni bu kadar hatırdan ferâmûş ettiniz ise ben rûz-şeb zâtınızın hayaliyle meşgul oluyorum.. Ne çare alnımıza ayrılık yazılmış.. Sağ olalım da sabreden derviş muradına ermiş.. İnşallah yakın vakitte gelirsiniz, yine bir arada bulunuruz, cilveleşiriz. Bu sefer çok tez ayrıldık. Birbirimize doyamadık.. Bari bir kolayını bulsan da izin ile hiç olmazsa bir iki [31] gecelik gelip görüşsek.. Ah, sevgili efendiciğim, senin ol tarafa bendenizi muhafaza edecek kadar yerin olsa âdeta niyeti kurdum gelmeye.. Sen de kim bilir bana tezden kavuşmak için ne kadar üzüntü çekiyorsundur.

Sabretmede Eyyûb ol

Gam çekmede Yakûb ol

Yûsuf gibi mahbûb ol

Ken'an'a irem dersin

Bu taraftan havadis sual edersen inek süt vermiyor. Yavrusunu tepiyor.. Teke içün de sual vârid olursa çok büyüdü, ayı kadar oldu..  k z sizlere ömür, öldü.. Y re im çok yandı. İdris A a derisini satacak.. Bizim ahvalimizi sorarsan bu günlerde zahiresiz (saklanan yiyecek) kaldık. Demincek söylediğim gibi bir aralık gelip bizim bir  aremize bak.. Çoluk  ocuk babacığım diye haykırıyorlar. Bizim gelin de başladı çok huysuzlu a.. Beni dertli yapacak.. Çocuktan beter, ne laf anlar, ne s z.. Burnu Kafda ı'nda.. Artık tamamıyla zıvanadan  ıktı.. Onu bundan sonra kimse imlaya getiremez. Zavallı on altı ya ında evlat ı ımı n ra yaktım (zarar vermek).. Ahmedci imi yılan gibi emip bitiriyor.. Bıktım, usandım.. Âdetâ gen li imi bana bildirmiyor..  ekilir, yutulur bela değil.. O lan da buna   yeste (yara ır, yakı ır, uygun) ya. Ne vardı, elin kızına o kadar yüz verecek.. Tevekkeli ana gibi y r olmaz, Bağdat gibi diyar olmaz, dememi ler.. Fakat devlet Bağdat'ın kıymetini bilmedi ki evlatlar anaların kıymetini bilsinler.. Ah, o Bağdat'a da içim cayır cayır yanıyor.. K r olsunlar, inşallah sebep olanlar.. [32]

Fatma'dan sual edersen kocası olacak herif arsasını satıyormu .. Evvela Fatma'nın haberi yoktu. Sonradan duyunca hemen ka mı  anasının evine.. Pazartesi günü h kime çıktılar..    gün sonra da bo andı. Böylece malumunuz ola..

Geçen gün H sn  ansızın çıkageldi. Bir aylık hasret bilem bana ne çok tesir etmiş.. Görür görmez evvela pek fena hâller geçirdim. Sonra çok sevindim.. Kayıkta az kaldı batıyormu .. Alnı  i mi .. Hemen a ızca ımızla ekmek  i neyerek alnına koydum. Az daha yavrucu un ba ı delinecekmi . Rabb'im korumu ..

Buradan sana bir havadis yazayım. Hüseyin Reis'in oğlu Kazım Efendi'nin nur topu gibi bir kızı dünyaya geldi.. Fakat çok zahmet çekti. Az kaldı gidiyordu.. Bereket versin Fatma Molla'ya.. Öyle bir alı  aldı ki be  saat bilem sürmedi. Şimdi sana bir niyazım var.. Bizim o lanların ikisi de geceleri yatağına pisliyor.. Bunun içün ol tarafta muteber (güvenilir, hatırı sayılır) bir hocaya iki adet muska yazdırasın.. Gelirken getiresin.. Yahut posta ile g nderesin. Senin hastalığın içün de bu kere türbeye mumlar diktim; dualar ettim.. İnşallah bu dua üzerine artık hastalığın tamamıyla geçer.. İy  olacağım diye beyhude oralara kadar

gittin.. Gittiğine göre bir iş görsen, biraz ticaret yapıp para kazansan bari.. Nerede, mebuslardan, arkasını hükûmete dayayanlardan vakit yok ki..

Bizim bu sene keçilerim hep ikiz doğuruyor. Süt veya yoğurt yerken sen [33] yoksun diye kaşık elimizden siniye düşüyor.. Beygirlerimiz biraz zayıfladı, hep seni arıyorlar. Bir püsküllü heybe geldiğin vakit hediye getir.. Bakalım bu işlerin sonu ne olacak.. Elimizde, avucumuzdakini yiyoruz. Rabb'im sonunu hayır eyleye.. Buraya gelen havadisleri hiç beğenmiyorum.. Ümmet-i Muhammed kırılıp dökülüyormuş.. Her tarafta hastalıktan, açlıktan ölen ölene imiş.. Muharebede de bozgun varmış. Gâvurlarla birlik olarak gaza yapmanın sonu elbet böyle olur.. Ne vardı o Alman gâvuruna o kadar tapınacak! Padişah da Anka misali, sen söyle melek, ben diyeyim heykel; ne etliye karışır, ne sütlüye.. Öteki her şeye burnunu sokar, canavar gibi Ümmet-i Muhammed'i ezim ezim ezerdi. Şimdiki de sanki tınmaz melaike (melekler), bunun hiç ikisi ortası yok mu?.

Siz erime ehemmiyetli bir havadis.. Bak, az kaldı unutacaktım.. Bilmem ne dersin.. Büyük ağasından hiç ibret almamış.. Bizim oğlan Hüsnü nihayet derdini açtı.. Evlenmek istiyor.. Ağam on altısında evlendi, ben de on altısına girdim, evleneceğim deyip tepiniyor.. Hem kiminle.. Çerkes İsmail'in küçük kızı Hürmüz ile.. Gördün mü şimdi bizim başımıza gelenleri... O kıza fena gönül vermiş.. O kızın uğuruna öleceğim deyip duruyor. Bir deri bir kemik oldu.. Yatağı gün aşırı lekeler içinde kalıyor.. Hürmüz'ü alırsam turp gibi olurum; eğer o kıızı bana almazsanız kendimi vururum, diyor.. Ah, sen de vaktiyle benim için ölmüyor muydun.. Oğlan da tıpkı sana çekmiş.. Ne dersin Hüsnü'yü Hürmüz'le baş göz edelim mi? Daha ne yazayım, bilmem ki.. Dağlarda [34] kar kalmadı, hasretlik çeke çeke yürekte yağ kalmadı, daha çok şey yazacaktım ama, kâğıtta yer kalmadı..

Fütüvvetlü Nuri Ağa'nın sevgili

Iyâlı hanım tarafından

İffetlü (namuslu), ismetlü (günahsız) ehl-i ıyâlüm hanım

Bu kere evvela üzerimize vâcibe-i zimmet (gerekli sorumluluk) olan selamımızı hâsseten (özellikle, ayrıca) tebliğ ve ferâmûştan sonra arz-ı ubûdiyyetle dâmen (etek, taraf, kenar)-i âczinize sarılarak evvel güzel ve şîrîn-i hâtır-ı nâzik-ânelerinizi pûs ederim. Beni zahmet edip sorarsanız lehü'l-hamd vücudum sıhhat ve afiyet üzere olup hasret ve iştiyâkınızdan (şiddetli istek) başka kederim olmadığı Hüda'ya ayan beyandır. Pederim makamında fazîlet-me'âb (faziletli) Hacı Abdullah Ağa'ya ve hanesi tarafına ve mahdûmu Mustafa Ağa'ya ve kebîre ve sagîre kerîmelerine selâm-ı mahsûslar niyaz eylerim. Şefkatli vâlidem hanımın dü-dest-i şerîflerini pûs ederim. Ve dahi benim aziz başlı, kalem kaşlı, inci dişli; başımın tacı, gönlümün ilâcı; elleri ak, gerdanı pak; ruhları (yanak) ay, kaşları yay, lebleri (dudak) la'l; şirin sözlü, şeh-bâz (yiğit, şanlı) gözlü; hokka (minik) dehân (ağız), kirpikleri yâmân; servi boylu, güzel huylu, cihanda bir tanem, kimseye veremem; medh ü senâya (çok övme) layık, sözünde sadık sevgili kızım Hatice'min dîde-i enverlerinden pûs ederek hâtır-ı nâzik-ânelerini sual ederim.. [Selam ve istifsâr bir sahîfe daha devam eder.]

[35]

Ey benim sevgili ıyâlüm hatun!. Bu kere taraf-ı hümayûnuma tesyâr buyurduğunuz... tarihli, taahhütlü (garanti, üstlenme, söz verme) hakikat-perver-âneniz dest-i âcizî olup ne derece şâd-mân olduğum evvel Cenâb-ı Mevlâ'ya malumdur. Her mütalaam esnasında kalb-i âciz-ânemde hasıl olan memnuniyet ve mahzûniyyeti (hüzünlü olma) tarif etmek haşa (asla, katiyen, uzak olsun) haddim değildir. Hasretim arttıkça nemîkanızı kırâ'at edip arz olunan afiyet nâmenizden ferahlanıyorum.. Bir de şimdiye kadar tarafıma kaç şukka gönderdinizse cümlesi yedime vusûl bulmuştur. Lakin şimdi postalarda sansür olduğundan mektuplar geç gidip geç geliyor.. Sansür demek sanki mektupların tarafları açık gittiği hâlde mektuplar taharrî edilmektedir (aramak, araştırmak).. İşte sansür demek bu demektir. Yoksa bizim

tavukları boğazlayan uğursuz hayvan demek değildir. Böylece malumunuz olsun.. Evlenmek tevâtürünün (yaygın söylenti) katiyen aslı yoktur. Bu fesatlara sakın bir daha inanmayın.. Evvel Allah sizden ölünceye kadar ayrılmam. Öyle ötekinin berikinin sözlerine kulak asıp üzülmeysin.. Cenâb-ı Hakk bağışlasın, gül gibi iki evladım var. Bendeniz zât-ı âliyelerinden daima iyilik gördüm, kötülük görmedim. Kalbini ferah tut.. Bu gözleri senden başkasını görmemek üzere kör olmuştur. Mektubu alınca sersem tavuk gibi gezdim.. Ben asla kabul etmem vefasızlığı.. Böyle iftiradan Hüda saklasın.. Böyle şey yazmayı iyi görüyor musun?.. Ben de sana yazsam kabul eder misin? Fakat ben kabul etmem. Vefasız demekten birçok mana çıkar.. Ben kimseye fenalık, eziyet etmedim ki bana vefasız diyorsun! Bence vefasız demekten iyi canımı almak.. Bu söz bu kadar gücüme gidiyor.. Zıyan yok, benim defterim geniştir. [36] Hâlbuki sen bana yazılan mektupta Allah'ın bir adet selamını bile esirgedin.. Ben ise köye yolladığım nemîkalarda evvela sana selamlar yazdım.. Sana her vakit ayrıca mektup göndermiyorum diye darılıyorsun.. Mektuplar hep açık gidiyor. Zâbitân (subaylar) Efendilerimiz kırâ'at ve hatta mütâlâa ediyor. Ben sana nasıl sık sık nâme terkîm ederim. Ayrıca olarak sana selâm-ı mahsûs yazmıyor muyum?. Eğerçe mektuplar kapalı gitmiş olsaydı her vakit yazardım. Bu mektubu elden gönderiyorum da onun için böyle her şey yazıyorum sevgili ıyâlım.. Yârim, karanfil kurutmadım.. Yârim, seni unutmadım.. Bir salkım üzüm gibi gönlümde rûz u şeb deverân ediyorsun (dolaşmak, dönmek).. Sık sık mektup göndersem zabıtlarımız nedir bu her vakit uzun mektuplar diye darılırlar.. Hem ben utanırım.. Anam sana takıldığı vakit sen pek güzel cevap vermişsin ya.. Çok doğru.. Mektuplar açık gittiği için göndermediğimi anlamışsın.. Aferin benim ferasetli (anlayışlı, sezgili), kemal derece dirâyetli ıyâlım, işte böyle anlayışlı olmalı.. Leb demeden leblebiyi anlamalı. Hasret cana tak dedi ama ne yapalım âlem ile gelen düğün bayram.. Nasıl benim hasretli küçük Hüsnü'm su taşıyor mu?. Çocuklarla kavga dövüş yapıyor mu?. Kızak kayıyor mu, kaydırak oynuyor mu?. Bildiresiniz..

Ah benim hakikatli ıyâlım!. Gönderilen mektubun içinden biraz tütün ile üç dört tane sigara kâğıdı çıktı.. Elbette bunları mektubun derununa pamuk ellerinle sen ithal eyledin.. Tütüne derecesiz memnun oldum.. Yedigâr olduğu için her gün enfiye gibi kokluyorum.. Koklarken sanki seni koklar [37] gibi oluyorum. Bir de sevgili ıyâlım, sana bir şey rica

edeceğim, sakın evvela ki şefkatli anacığımın dizinin dibinden zerre miktarı ayrılmayasın.. Sonra hakkımı helal etmem... Sen üvey hemşirem Hafize'ye hiç kulak asma.. Sakın üzülme.. Ona da ne oluyor.. Şimdi beş vakit namaz kılıp Hakk'a dua edecek zamandır.. Fitnecilik, görümcelik zamanı değil.. Yoksa ahir vakitte ihtiyar anneciğimin yüreğine indirip de ölümüne mi sebep olacak; yoksa seni kahırdan mahv mı edecek? O Hafize olacak kadın istediği kadar beddua etsin.. Onun bedduası eceli gelen köpeğin uluması kabilindendir (benzer). Âdeta deveye kulak gibidir. Cenâb-ı Hakk neylerse güzel eyler, sen merak etme nurum..

Yarın öbür gün bizim alay (asker topluluğu) da galiba Çanakkale'ye gidecek.. Yedi düvel asker çıkarmış.. Cenk pek kızışmış.. Düşmanı hep denize döküyorlarmış.. Kâfirin zırhlıları, gemileri pek yamanmış, diyorlar.. Onların zırhlıları varsa bizim de iman dolu göğsümüz, Allah'ımız var.. Kâfirin geleceği varsa göreceği de vardır.. Bir yol çarpışalım, bakalım ne mal olduklarını anlarız.. Ben erinize gelince Seddülbahir'de Mustafa oğlu Muhammed Çavuş' un kahramanlığı günbegün gözümün önünde tütüyor. Ya gazi, ya şehit.. Şehit olursam hiç merak etme, Fatmacığım!. Devlet hepinize bakar.. Ne olur ne olmaz hakkınızı helal ediniz. Kıymetli, kemal mertebe hasretli Hatice'mi Allah'a emanet eylerim. Duadan ferâmûş buyurmayınız..

Yeşil ipek büküne

Gül sarılmış dikene

Mevla'm sabırlık versin,

Sizden hasret çekene..

El-malûm sevgili ehliniz

...

[38]

Fütüvvetlü, izzetlü (değerli) oğlum ağa

[Gayet mebzûl (bol), samimi ve iltifatkâr (iltifat eden) selam ve istifsâr-ı hâtırdan sonra]

Ey benim vicdansız, iz'ânsız (anlayışsız) kebîr mahdûmum!. Üç mâhtır (ay) ben ol cânib-i âliyeden bu tarafa geleli, sana ve vâliden olacak kadına nasılsa yanıldım da bir kere bir kat çamaşır göndermiş oldum, yıkanmak üzere.. İki ayda ancak gönderdiniz.. O da eksik olarak.. İç donunu göndermediniz.. Üç aydır bir insan bir iç donu ile vakit geçirir mi?. Dünya ve insaniyet ve vicdan böyle midir?. Siz de anladınız ki şimdi bende para olmadığını.. Ne selam var ne mektup. Ama evvelden Fizan'a gitsem para bulup gönderirim diye şukkanızı eksik etmez, belki muhabbet-nâmenizi tahrîr ederdiniz.. Hâlbuki şimdi bulunduğum yer on saatlik yerdir. Hiç olmazsa giden gelen pek eksik değildir.. Sıhhatinizden olsun malumat veriniz, ne olur?. Askere gideni öldü zannediyorsanız merak etmeyiniz, ben sağım. Elbet bir gün olacak, bu da senin başına gelecek.. O vakit nasılmış, anlarsın.. Eğer nasıl siz vicdansız ve insaniyetsiz iseniz bir de ben başlarsam ila yevmü'l-kıyâme cümleiniz çok âh vâh ve eyvâh edersiniz.. Fakat bilirim asıl kabahat sende değil, vâliden olacak kancıkta.. Bir taneniz bir saat eksik olacak olursa evlatlarım diye sabaha kadar ağlar, inim inim inler.. Beni ise hiç umursamaz.. Benim için vaktiyle [39] yanıp tutuştuklarını çok çabuk unuttu galiba.. Hâlbuki insan olan insan ancak vicdanını ispat eder. Ben sizden para istemem.. Hiç olmazsa hâl ve ahvalinizden malumat veresiniz.. Ne vicdan sahibi olduğunuzu ispat ettiniz.. Kaç defalar yastık ve yorgan istedim, göndermediniz.. Gömlek ile mintanı gönderip iç donunu göndermemekte maksat ne?. Onun kabahati ne idi?. Yoksa iç donumu satıp sabun mu

aldınız?. Eğer bu haltı da yemiş iseniz aşk olsun size!. Demek siz de sair insanlar gibi hıyanet (vefasız, hain) oldunuz.. İşte cevabım bundan ibarettir..

*

Mektubu bitirip zarfa koyacağım zamanda familyam kadından bir şukka geldi. Keşke gelmez olaydı.. Vicdansızlığınıza esef ederim (acımak, üzmek). Bu mektubun bu tarafını iki gün sonra yazıyorum.. Göndermiş olduğunuz nâmede yazıyorsunuz ki biz burada açlıktan ölecek miyiz?. İnşallah ölmezsiniz de can çekişirsiniz.. Hayflar (yazıklar) olsun sizin insanlığınıza.. Allah'tan korkmadan, utanmadan nasıl bu kelâmı sarf etmişsiniz?. Yazık benim de hayvanlığıma ki sizi şimdiye kadar dost ve yâr sanıyordum.. Şimdi bana iyi kulak ver kebîr mahdûmum ağa!. İnşallah yine seninle bu dâr-ı dünyâda rû-be-rû görüşürüz. Hanemizde olan kiracıdan para alıp posta ile her hâlde bana iki adet lira gönderesin.. Eğer göndermezsen ben de senin için vicdansızlığımı büsbütün ele alacağım; böylece haberin olsun.. [40]

Şimdi gelelim en büyük habere!.. Ben burada dün anan olacak hatun için bazı münasebetsiz şeyler duydum.. Tevekkeli o beni ferâmûş etmemiş.. Ona işte şimdi haddini bildiriyorum. Fena hâlde olan bir insan hiçbir kimseye yaramaz, yâr olamaz.. Bu güne bugün senin anan benden boştur!. Ve hem dahi boşadım.. Böylece malumun olsun.. Şimdiye kadar benim taht-ı nikâhım altında idi. Bugünden itibaren resmen ve şer'an (şeriata uygun olarak) benden boştur. Bu ana değin merhametli hemşire-i müşfikamın sözlerine inanmadım da halt ettim. Meğer vaktiyle Emine her şeyi ne doğru sezmiş. Sen zaten öteden beri baba düşmanısın.. Anana tapınırsın. Şimdi anlarsın, Hanya'yı Konya'yı.. Karaman' ın koyunu, sonra çıkar oyunu.. İşte yine tekrar ederek sana söylüyorum ki şu dakikadan itibaren ıyâlım olacak hatun benden boştur, boştur.. Köye böylece bildir, resmen tantana ile ilan et. Zira bildirmeyecek olursan günah ve vebal senindir.. Şahitler de kimdir diye su'âl-i şerîf ve erzân-ı latîf vârid olacak olursa şahit olarak boşadığıma dair isimler şunlardır: Şahit Ada karyesinden Alioğlu Ramazan; şahit Beypazarı karyesinden İbrahimioğlu Yakup, şahit Kestanelik karyesinden muhacir Osman Dayı.. Ve dahi sair hep arkadaşların huzûr-ı

âlîlerinde senet-i seniyye ve şer'-i şerîf mûcibince (gereğince) terk ve ihmal eyledim.. Muhtar ve hey'et-i ihtiyâriyye vasıtasıyla ona hiçbir eşya vermeyeceksin.. İnşallah oraya vardığımda alacağı varsa bendenizden alsın.. Tekrar ediyorum, habbe-i vâhîde (hiçbir şey) vermeyeceksin.. Boş kâğıdını zarf içinde gönderiyorum.. Salimen (sağlam, güvenle) vusûlünü uçan kuşun kanadıyla bildiresin.. [41]

Bir de dayın olacak katır gelirse sakın yüz verme.. Geçen gün yine bir inek çalmış. Üç arkadaş satmışlar.. Ben buradayım ama, her şeyden haberim var... Hafızdan para aldı, iş yapacağım diye... Kaçtı gitti Edremit'e.. Oradan da bir bâr-gîr (beygir) çalmış.. Sonra tutmuşlar, hapsedmişler.. Hapisten de kaçır it oğlu it.. Hırsızlıktan, edepsizlikten yana birinci .. Buradayken bizim Zülfikar Ağabim dükkanıma devam et, sana sanat öğreteyim dedi, hiç kâr ettiremedi. Var mı ona hayırsızlık, tütün kaçakçılığı... Kaçakçılık yaparken yaralandı da yine akıllanmadı.. Hepsi silsilece soysuz, sopsuz .. Mevla artık beni şerlerinden (kötülük) kurtardı; çok şükür Hak Teala'ya.. Sen de adam olmaz, babanın hatırını saymazsan alimallah (Allah bilir) seni de merâsim-i mahsûsa ile evlatlıktan tard (kovma) ve def' (uzaklaştırma) ederim. Bu güne bugün sen âdetâ bir gazi mahdûmu demeksin.. Çünkü zâbitân efendilerimiz diyorlar ki yakında biz de muharebe yerine hareket edeceğiz. Ben şehit olursam yerime geçecek kebîr oğlum sensin.. Fesini önüne koy da bir iyice düşün.. Son pişmanlık para etmez.. Bâkî bütün beyan edecek havadislerim bunlardan ibarettir. Mûcibince amel (iş, niyet) oluna.

El-malûm kahraman peder-ı vâlâ-şânın

...

[42]

Benim azametlü, merhametlü, saâdetlü pederim İsmail Ağa Hazretleri

Evvela zât-ı âlînize yüzümü gözümü sürerek dâmeni pûs ettikten sonra dest-i peyvestinizi (cömert eli) takbîl ederek hâtır-ı kasrınızı sual eylerim.. Bu tarafta güveyiniz ağa ve kerîmeniz hatun ayruca selâm-ı mahsûslar edip yed-i âlînizi pûs ederler.. Fakat pederim, eğer bunlardan sorup sual ederseniz damadınız ağa kerîmeniz kadın yüzünden kendi anasıyla çekişmişler, kavga etmişler.. Anası çıktı, gitti. Sonra benim vâlidem yani sizin ıyâlınız hatun tekrar barıştırdı.. Fakat üç gün sonra yine kavga ettiler. Bir türlü gelini çekemiyor. Bu kere damadınız ağa yemin etmiş, hanesine vâlidesini koymamaya.. Şimdi kerîmeniz ile damadınız yalnız oturuyor.. Biz de ara sıra gidip geliyoruz. Artık her ikisi de zırlıttan, dırıltıdan kurtuldular. Şerife ve Habibe kadınlar ise bu ayrılığa çok sevindiler.. Böylece malumunuz ola.. Fındık Mustafa, Pomak Ahmet, Kasap Hüseyin, Çolak Hasan mahsûsen selam ederler.. [Bir sahîfelik selamdan sonra]

Benim sevgili pederim, tahrîrâtınızı nasıl okuduğumu tarif edemem. Âdeta meşâyih (şeyhler) ve dedegânın evrâd ü ezkârı (vird ve zikirler, belli vakitlerde düzenli olarak okunan ayet, salevât, zikir ve dualar), tespih ve tehlîlâtı (“Lâ-İlâhe illallah” sözlerini söyleme) gibi okumaya başladım... Okudukça erenler gibi hâletler (hâl) geçirdim. Mektubunuzu yüzüme gözüme sürdüm. Misk ü anber (hoş ve güzel koku) koklar gibi kokladım. Pederciğim bu taraftan ve taraf-ı mahdûm-ânemden bir şey sorarsanız bende-i âlîlerini sa'y ü gayret (gayretle çalışma) [43] ve terbiye ve nezaket-i âczîye mebnî muhtar yamağı yaptılar.. Bilhassa mahdûmunuzu tebrik edesiniz..

Gelelim Fethiye teyzeme: Hâli Bekir'den ötürü pek yaman.. Bekir galiba kendisini hâlâ Drama'da zannediyor.. Ah, o Drama çoktan gitti... Onları da bu hâle koydu; perişan ve muhacir etti.. Bak Bekir'in yaptığı işe ki vâlidesinin gönderdiği iki lira harçlığı kabul etmemiş, illa ki dört lira istiyorum diye inat ediyormuş; o zavallı kadına da para dereden akar gibi gelmiyor, ya.. Anlaşıldı, bu gidişle anasını emip bitirecek.. Biçare şaşkın kadın bu hayırsız evladını o kadar da çok sever ki.. O boyuna para yollasın; Bekir de akşamları rakı ziftlensin; karı oynatsın.. Madem ki ona dört lira lazım imiş. Evvela iki lirayı alsın; bir iki

hafta sonra iki lira daha bulur, gönderirdi. Böyle olmaz mıydı? Teyzem hanıma çok acıyorum.. Bilirsin ya, evvelsi yıl İstanbul'da Bekir nasıl keyifler çatıyordu.. Biz burada ekmek parası bulamıyorduk.. Hatta bazen hayvanlar gibi ot yiyorduk. O, Galata'da karılarla vur patlasın, çal oynasın, zamparalık yapıyordu.. Öküzleri satıp parası ile hovardalık ettiği günleri unutmadık. İstanbul'da hiç hazır yemek başa çıkar mı? Gideydi de hükûmet dairelerinde hademe (hizmetçi) olaydı.. Bizim kasabalılar içinde hademelikten ne para yapanlar var; hatta maaş çıkmadığı vakit İstanbul beylerine ödünç para istikrâz (borçlanma) edenler bilem var.. Nerede onda bu ince kaygılar.. Hâlâ o dokuzdan sekize inmek [44] istemiyor.. Vira (sürekli) kurt masalı okuyor.. Sonra kendisi pişman olur. İş başa düştü mü kaptan paşa bile küreğe oturur.. Hâlbuki o hâlâ Drama'daki saltanatı sürmek hevesinde.. Kardeşi Yusuf Kuvâ-yi Milliyye'ye (Millî Kuvvetler) gönüllü gitsin, bu kış kıyamette vatan ve millet, namus ve istiklal aşkına karlı dağlar üstünde arslanlar gibi haydut Yunan gâvuruyla kavga yapsın, o haşa huzurunuzdan köpekler gibi zevk ü sefâya dalsın.. Ah, cennetten çıkma dayak.. Ama kabahat hep teyzem hatunda.. Yüz vere vere, her dediğini yapa yapa işte bu hâle getirdi.. Bari siz onun bir haddini bildirseniz..

Hocanın Ali'yi bu kere askere almışlar.. Afyonkarahisar'ına gitmiş.. Ah, yurtlarımıza kuduz köpek gibi salan bu yumurcak Yunan'ı bir yol tepelese, denize atsak... Diyorlar ki Moskof bu sefer bizimle berabermiş... Bize çok yardım ediyormuş.. Hay Allah razı olsun koca gâvurdan!..

Komşumuz Bıçakçı Tevfik Usta târîh-i şukkadan on gün mukaddem (önce) kerîmesinin yanına gitti. Çünkü güveyisini bu defa yeniden askere almışlar, Ankara'ya göndermişler. Harb-i Umûmî zamanında askerlerin bir kısmı dağlara kaçardı.. Kaçanları hükûmet tutmazdı da yeniden başkalarını askere alırdı.. Şimdi ise askerden firar eden yok gibi. Çünkü bu sefer dünkü uşağımız Yunan'a esir olacağımızı herkes anladı. Artık bıçak kemiğe dayandı. Millet bu muharebenin vacip (gerekli) olduğunu sezdi; haydutların cezasını vermeye meram etti (amaçlamak). Hemen Cenâb-ı Hakk [45] neticeyi getirsin.. Cephane arabalarını yağmur, kar altında hep kadınlar haydıyor (çifte koşular hayvanı sürmek). Silaha sarılanlar, onbaşı çavuş olanlar içinde kadınlar da var. İstanbullu çok okumuş bir hanım bilem

bugüne bugün orduda onbaşılık ediyormuş. Biz de kağı arabalarını cân-ı gönülden orduya verdik.

Burada mürüvvetlü kerîmenizin tavukları yumurtluyor.. Piliçleri bahçeye salıvermişler, ıspanakları yiyor.. Hikmetinden sual olunmaz, bu mevsimde badem ağacı çiçek açtı. Komşumuz Emine Hanım doğururken vefat etti.. Timur Mustafa'nın küçük oğlu da sizlere ömür.. Ali Ağa'nın ortanca mahdûmu Hüseyin ile imamın kardeşi Tosun Ağa da sıtmadan vefat ettiler.. Açlık ve pahalılık gittikçe efzâyiş (artış) buluyor. Varımızı, yoğumuzu hükûmete veriyoruz.. Ama yine ara sıra jandarmaların ellerinden çekmediğimiz kalmıyor..

Kaç gecedir ben de rüyamda dişi bir yılan ile uğraşıyorum. Hayırdır diyelim de hayr olsun.. Bizim de başımıza bir musibet gelecek diye korkuyorum.. Artık siz de bir an evvel hareket ediniz.. Bol balık mevsimi olan şu günlerde teşrifinizi beklemekte isem de düş-i âciz-ânemde gördüğüme göre sizi ancak kiraz ve vişne zamanına kadar beklemek icap ediyor. İnşallah yine evvelki minvâl (tarz, yol) üzere rû-be-rû görüşmek nasip ve müyesser olur (kolaylıkla nasip olmak).. Siz de ol cânıbden bizlere münasip olan havadisleri eksik etmeyesiniz.. Bendeniz burada ufak büyük her ne havadis varsa cümlesini taraf-ı vâlânıza tesyâr ettim.. Bâkî hemîşe olunuz pederim ağa hazretleri.

El-malûm büyük mahdûm kulları

...

[46]

Fütüvvetlü Hacı Ömer Ağa;

[Selam ve istifsârdan sonra] bir kıt'a acı dil-hırâş nâme-i âlinizi aldım. Mütâla'a-ı vefiresinden (bol, çok okumak) azîm (çok) mükedder oldum. Hemen Cenâb-ı Hakk an-karîb zamanda (yakında) zât-ı birâderlerini de böyle mektuplarla mahzun eylesin âmin yâ mu'în. Benim kendi derdim yetişmiyormuş gibi bir de siz hepiniz başıma amir memur kesildiniz. Fakat sözüm ihtiyar mübarek pederinize karşı değildir. Ancak ve ancak siz biraderimedir. Çünkü pederiniz benim makam-ı pederimdir. Yazmış olduğun nemîkayı onun bana katiyen münasip görmeyeceği bilirim. Teessüf ederim ki yapmış olduğum iyiliği kemlik bilmişsin, heyhât!. Nemîka sizin yazınız değildir, bilirim. Olabilir ki yazan kâtip efendi ifadeniz haricî olarak keyfi gibi yazmıştır; bu da olur. Eğer öyle ise ayrıca olarak gâ'ib-âne (gizli, gizliden) o kâtip efendiye de mukabeleten şöyle elli kıyyelik (dört yüz dirhem) bir te'essüf-i azîm tesyâr eylerim. Ben senden ticaret istemedim ki bana o yolda mektup yazıyorsun.. Belki iki hafta dükkânım sizin için kapandı. Tayyârem yok ki eşyaları uçurayım. O komisyoncu olacak herife tel çektim. Bana nihayet öyle bir oyun oynadı ki.. Senin için tam iki adet lira-yı Osmânî sarf ettim. Hilafım (yalan, karşıt, zıt) varsa söyle. Ben sizden hizmet hakkı aramadım ki öyle acı mektup yazdırdın.. Hem biliyor musun, biz buraya nasıl geldik.. Az kaldı batıyorduk.. Çok zarar ve ziyana [47] uğradım. Bana geçmiş olsun birader, diyeceğine serzenişler (yakınma, azarlama), sitekler yazıyorsun.. Bak, başıma gelenleri hazır sırası gelmişken şimdi sen makam-ı birâderim Ömer Ağa'ya anlatayım da şaş!.

Mağazadan ayrıldığım gün o mübarek bücür (küçük) vapura bindim. Geceye doğru Tekfur Dağı'na (Tekirdağ) geldik. Hava çok fırtına olduğundan orada duramadık.. Liman aramak için vapur hareket etti. Nasılsa Şarköy karşılarında vapur kazaya uğradı.. Makineleri bozuldu. Bizim vapurlar zaten vapur değil ki... Bozulmak için ufak bir bahane ararlar.. Kabahat böyle vapurlara binenlerde, yük teslim edenlerde.. Her ne hâl ise, vapurun tentenelerinden yelken yapıldı... Bizi süre süre Anadolu tarafına bir yere götürdü. O kadar bağıştık, ağlaştık ki kalem ile tahrîr edemem. Hepimiz helalleştik; dağ gibi dalgalar bir taraftan girip öbür taraftan çıkıyor.. O canım koyunları dalgalar gözümüzün önünde yuttu... Sıra bize gelecek diye titreştik.. Vapurda ne kadar yük ve eşya varsa denize atıldılar. Bin üç yüz elli gaz tenekesi vardı. Cümlesini dahi denize atıldılar. Vapurun içinde belimize kadar su

içinde idik. Cümlemiz sağlıktan ümidimizi kestik. Allah Allah diye bağırmaktan, helalleşmekten başka elimizden bir şey gelmedi.. Hele o kadınların, çocukların hâli, çığlıkları elân (şimdi, hâlâ) gözümün önünden gitmiyor. Baktık ki gark oluyoruz (boğulmak). Demir atmaya karar verdiler. Demir yetişmedi. Ucuna halat bağladılar. Tam yirmi bir saat orada Allah Allah diye çağırıştık. Cılız vapurun düdükle bağıra bağıra dermanı [48] kalmadı, sesi kısıldı, islimi bitti.. Sonradan Rumeli Yakası'ndan dürbün ile bizim ne hâlde olduğumuzu görmüşler; telgraf çekmişler... Neden sonra bizi bir vapur gelip aldı.. Elhamdülillah sağ salim çıktık ama canımız da çıktı. Artık vücudumuz şimdi bize bedava.. Çektiğim sıkıntıyı Mevla'm ile ben bilirim.. Halecân (çarpıntı, titreme, heyecan), korku beni insan kılığından çıkardı. Vapurun içinde masalar, lambalar, sandalyeler alt üst oluyor, insanlar muharebe ediyormuşçasına birbirine çarpıyordu.. Ah birader, artık benden hayır kalmadı.. Çünkü ne kadar eşyam varsa hepsini denize attılar.. Ben ise çok ağlayıp sızlandım: Rica ederim din kardeşleri, bunların cümlesi hafif eşyadır, İnşallah Mevla'm bizi esirger de vapur gark u nâ-bûd (yok olan, perişan) olmaz, bunlar dahi bizimle beraber selamete çıkar, diye sûzişli sûzişli yalvardım ise de yine dinlemediler, denize attılar. Kendim hastayım, çok kişilerin hâlâ akılları başlarına gelmedi... Cerideler mutlaka yazmıştırlar; okutunuz da bir göresiniz hâlimizi.. Benden vasiyet olsun, kışın böyle küçük, bücür vapurlara sakın binmeyin..

Ey fütüvvetlü biraderim, şimdi hâlime acıdın, değil mi?. O hâlde bana zehir zemberek şukkayı terkîm ettirdiğine artık vâzıhan (açıkça, açık olarak) nâdim (pişman) olmuşsunuzdur.. Yalnız av derisi fiyatları üzerine vermiş olduğunuz malumattan çok memnun kaldım. Burada geçen seneden kalmış tavşan derisi var. Eğer iyi bir fiyatla alıcı bulursanız bildiriniz.. Herhâlde şimdilik piyasa durgun gidiyor. Buradan havadis sorarsanız [49] Mecidiye'nin Karadeniz'de torpile çarparak gark olduğunu söylüyorlar.. Çok hayıflandım. Yazık oldu koca gemiye.. Mutlaka bizim fırtınaya tutulduğumuz sıralarda batmış olacak.. Ah o uğursuz fırtına!. Lakin Demir Hisar'ın İzmir'e doğru akını da göğsümü iftiharlarla (övünme) kabarttı. Aşk olsun bahriyelilerimize (deniz kuvvetlerine bağlı asker) ...

Ha, az kaldı unutuyordum. Ahmet Efendi'ye geçen gün bir mektup göndermişsin.. Mektubun içinde birtakım takazalar (azarlama, başa kakma) yazmışsın.. Güya ben sana enayi

demişim.. Ahmet mektubu alıp bana gösterdi.. Düşündüm, düşündüm... Ben böyle bir laf etmedim... En sonra Ahmet'e dedim ki: "Bunun katiyen aslı faslı yok. Bunu bize denemek içün yazmıştır.." acaba sahihten aslı var mı, yok mu?. Çok merak ediyorum. Aslı olup olmadığını beyan edesiniz ve kim söyledi ise ismini yazasınız. Ben kimsenin arkasından laf söylemem.. Buna Allah'ın birliğine inanır gibi inan.. Her ne hâl ise, benim ne adam olduğumu daha sonraları iyice anlarsın. Bâkî sıhhat ve afiyette daim, ve oradaki işler hususunda ben biraderiniz yerine ka'im olunuz (birinin yerine geçen, ayakta duran)..

Hakîr (değersiz, küçük) ve sitem-dîde (zulme uğramış, haksızlık görmüş) biraderiniz

...

[50]

Ciğerimin köşesi, gözümün nuru, gönlümün sürûru evlatçığım;

[Selam ve istifsâr-ı hâtırdan sonra] evladım bir aydır tahrîrâtını almadım. Niçün böyle yapıyorsun?. Merak içerisinde ne halt edeceğimi şaşırdım.. Sen benim ne deli kahpe olduğumu bilmiyor musun?. Ben senin nâmelerinle eğlenir, vakit geçiririm.. Herkesin oğulları anacıklarına hem şukka, hem de tasvir gönderiyorlar.. Hani ya senin tasvirin?.. İşte böyle rûz-şeb seni düşünüyor, hayalinle meşgul olurken dün bir nâmeni aldım. Artık ne kadar memnun olduğumu var sen kıyas et.. Hâlbuki sen bana mektup göndermişsin; ben sana cevap yazmadım diye gücenmişsin.. Ben senin ne tarafta asker olduğumu bilmiyorum ki, evladım. Hatta muinsizlere burada aylık bağıyorlarmış.. Sen de asker olduğun içün bari ben de isteyeyim, dedim. Fakat ne askeridir, nerededir diye soruyorlar.. Ben de bilmiyorum, dedim.. Bunu bana yaz, rica ederim.. Ne askeri olduğunu ve ne zaman yaptıklarını bildir. Madem ki herkes istiyor.. Ben de muhtacım; ben de alayım.. Sevgili oğlumun ekmeğini yiyeyim..

Nemîkanda hacıları soruyorsun. Ah benim vefalı mahdûmum.. Yahya Efendi sağ ve salim geldi.. Lakin familyası Emine Hanım, sizlere ömür Şam'da vefat etmiş; daha birçok da merhum olanlar varmış. Böylece malumun olsun. [51]

Şimdi gelelim bizim hâl ü ahvalimize: Aliciğim çok öksürüyor.. Havalarda birkaç gün içinde karladı; kafayı yastığa vurdu. Dün kulaklarının arkasını gördüm, bir deliden beter oldum.. Birer kemik fırlamış.. Ciğerlerim hûn oldu. Of, içime fenalık geliyor.. Cenâb-ı Mevlâ'm düşündüğümü başıma vermesin.. Seni mi düşünüyüm, Ali'yi mi?. Vallahi şaşırdım kaldı.. Bu yaştan sonra nedir bu benim başıma gelenler.. Rahime'yi sorarsan o da çırpıplak; ne başta, ne ayakta, ne de sırtta var!. Rabb'im bizlere acısın.. Soğuktan titriyoruz, açlıktan inliyoruz.. Yattığımız yerde hayvanlar yatmaz.. Tavuğumun birini kör olası sansar boğazladı.. Hüngür hüngür ağladım.. Ah bu hâlde iken yine analık bırakmıyor. Sevgili vefalı eşeğimi sattım da sana üç adet sîm mecîdiyye posta ile yolladım. Tabii kabul ve tasdik (onaylamak) edersiniz.. Hükûmet bize bakacağına bizi soymaya çalışıyor.. Nihayet dâr-ı dünyâda bir tanecik kıymetli öküzümü zorla aldılar.. Kimsede iman merhamet kalmamış.. Hem arslan gibi ciger-pâremi askere vereyim, hem de öküzümü.. Bu nerede görülmüş.. Bari eşekçiğim yanıma kalsaydı gam yemezdim.. Onu da sattım savurdum.. Ne yapayım, aç kalınmaz ya!. Sen istersin; çocuklar ister.. Bu gidişle galiba sıra deveye gelecek.. Kuzum evladım, parayı sık tut.. İpin ucunu sonra büsbütün kaçırsınız.. Ah sevgili mahdûmcuğum.. Kaç gecedir rüyamda hep yılan görüyorum. Allah encâmını (son) hayır getire.. Rahmetli pederin mezarından başını kaldırsa da sevgili ıyâlinin şimdiki hâl-i pür-melâlini (sıkıntılı, kederli hâl) görse.. Daha [52] asıl büyük derdimi sana dökmedim evladım.. Ah, o senin güzel hatırın yok mu?. İşte o benim belimi büküyor yoksa.. Ben bilirim yapacağımı ama neyleyeyim?.. Ömrüm gelinin karşısında tebâh (yok olmak) olup gidecek.. Ben onun kaynanası değil, hizmetçisi.. Her şeyden vazgeçtim, evladımın evladı İbrahim'i bile benden esirgiyor.. Kucağıma alıp sevmemi istemiyor. Artık bu kadarı da olur mu ya!. Ah güzel İbrahim, ciger-pârem ciger-pâresi!. Görsen şimdi tanıyamazsın.. Maşallah ayı gibi oldu.. Hiç esvâbı (giysiler) arkasına uymuyor. Onunla eğlenerek vakit geçiriyorum ama gelin olacak kadın içime sindiremiyor ki.. Ben ise hep kaltağı düşünüyorum.. Evladım karısını gebe bıraktı da askere gitti diye ona bu yoklukla, bu parasızlıkla beraber yapmadığım yok.

Fakat nankör kadın bir türlü kadrimi bilemiyor, anlayamıyor.. Çıkacak çocuk cılız olmasın diye her gün kahpeyi kedi besler gibi besliyorum.. Bakalım rûz-ı cezâda (kıyamet günü) hakkımı nasıl ödeyecek?. Yine bize masraf kapısı açılıyor. Bu çocuğun şimdi bu sırada pek zamanı değildi ama ne yaparsın, Mevla vergisi..

Bir de sana buradan bir havadis.. Muhtarın Ahmet Sarıkamış muharebesinde esir düşmüş.. Muhtarlar Hafize'den mektup almışlar, o yazıyormuş; Moskoflar esirleri ayı parçalar gibi parçalarlarmış.. Hafize Ahmet'in ber-hayât olup olmadığını anlamak için serasker kapısına gide gele bir olmuş.. Nihayet sağ salim olduğunu haber almış.. Senin yerin nasıl evladım.. Muharebeye gitmek yok diye buradan gittin ama şimdi içime [53] bir şüphe ârız (sonradan ortaya çıkan) oldu. Eğer sen de muharebeye gidersen ben ne yapayım? Mutlaka çileden çıkarım. Mevla'm Hazret-i Eyüp sabrı versin..

Sana şu mektubu yazdım cân-ı gönül ile, ey mektup naz ile gideceksin, gidip yavrum İsmail'i bulacaksın, bir gece misafir olup yine geriye döneceksin..

Gece gündüz âh u vâh eden el-malûm vâlideniz

...

11

Mürüvvetlü, mekremetlü (saygı, onur, kerem) oğlum Bilal Efendi Hazretleri,

[Ba'de'l-selâm] ... tarihli terkîm ettiğiniz şukka-ı hümayûnları...tarihinde mübarek cuma gecesi dest-i şerîfime vâsıl oldu.. Tehlîlât (tevhit cümlesini söyleme) ve tekrîmât-ı (saygı gösterme) mahsûsa ile kırâ'at ettirdim. O kadar memnun ve dil-şâd (mutlu, gönlü şen) oldum ki ben dilenir gibi bir hâl-i iştîmâlde (içine alma, kapsama) iken fakir fukaraya sadaka verdim.. Vâlide-i müşfikân hatunun dîde-i enverleri sevinçten iki çeşme oldu. Cenâb atâyâsını (iyilik etme, bağışlama, hediyeler) da memnun eylesin.. Lakin oğlum, mektupta tahrîr ettiğin birtakım lüzumsuz şeyler bizi, hele vâlideniz kadını son derece harap ve bîzâr

(tedirgin, rahatsız) etti. Bir daha öyle kederli şeyler yazmamanız hâsseten tavsiye olunur. Şu mektubum ol tarafa vardıkta hemen cevabını yazasın ve hem dahi şu yolda tahrîr edesin: “Vâlideciğim, geçende göndermiş olduğum mektuba nasılsa kötü kelâmlar yazdım ise de şimdi pişman [54] oldum. Onun için şu meseleden dolayı merak üzere olmayınız.. Sıhhatim de iyidir..” işte böyle tafsîlli (açıklama) üzere uçan kuşun kanadıyla bir şukka göndermenizi rica ederim mahdûmum. Vâlidene dokunacak şeyler yazmışsın.. Ben de senin yazdığın sözlerin gayet biçimsiz olduğunu mektubunu kırâ'at ettirdikten sonra çok şükür Cenâb-ı Mevlâ'ya idrak ettim. Ne ise büyükler afv etmekten hâli değildirler. Senin de biraz hakkın var ama, ne çare.. Sabrın sonu selamettir oğlum. Ne yapalım, Allah o koca domuzun belasını verir inşallah.. Eğer orada olsaydım mutlaka o herifle belaya girer idim.. Oraya gelirim yine onun bir tarafını evvel Allah hurd u hâş (kırık dökük, paramparça) ederim, ve hem de edeceğim.. Seni gidi Allah'tan korkmaz, Peygamber'den utanmaz, hiçbir şeyden arlanmaz, hayâsız, nankör alçak vicdansız herif!. O, iki yüz yirmi beş kuruş gibi iki yüz yirmi beş parça olsun.. Sen hiç merak etme, sonu hayırlıdır.. Hasılı nâmenizi açıp o kötü ve biçimsiz lakırtıları okuyunca cümlemiz tepeden tırnağa kadar haşlandık, çok gücümüze gitti.. Fatma teyzen de çok üzüldü.. İki gece uyku uyuyamadı.. Baş ağrısı tuttu.. Öğürmeleri başladı.. Her ne hâl ise buraları böylece malumun olsun da ona göre bir tahrîrât yazasın oğlum. Artık merhamet-i ferzend-âneleri (oğula yakışacak merhamet) birdenbire tûfân-ı Nûh gibi cûş u hurûş (kaynayıp taşma, neşe ve ahenk) etsin de vâlidenin kederlerini tamamen bastırsın.. Yakında bir meblağ-ı ma'lûm göndereceğim.. Biraz sabret.. Şimdi iş yok, hükûmet hepimize yol, köprü yaptırıyor.. İş [55] işleyemiyoruz. Bir iki haftaya kadar sizin alay da Galiçya'ya gidecek diyorsun.. Gidecek olursanız kendi halimize bakmıyoruz da gâvura yardıma gidiyoruz diye içine bir kurt düşmesin.. Ben de bu işi pek iyi bulamadım ama neyse, sonu hayırdır inşallah.. Bir de sakın olmaya ki görüşmeden kavgaya gidiyorum diye kalbine bir şey getirmeyesin. Ancak Cenâb-ı vâcibü'l-vücûd Hazretleri bugün için sizi yaratıp halk etti.. Siz de vatan için ancak bugün hizmet edeceksiniz.. Muharebelerde yapılan kahramanlıkları işite işite göğsüm birçok şâd-mânlıklarla kabardı.. Şimdi sen mahdûmumun da o kahramanlardan olacağını düşündükçe göğsüm büsbütün şişiyor.. Cenâb-ı Hakk Mushaf-ı Şerif'inde (Kur'an) buyurmuş ki dünyada iki büyük mertebe vardır. Birisi gazilik ve birisi şühedâlıktır (şehitlik). Bu mertebeler her bir kula nasip ve müyesser (kolay gelen) olmaz

oğlum.. Cenâb-ı Mevlâ'nın verdiği ömür de geriye alınmaz.. Bunun için kendini metanet (dayanma) üzere tutup Allah'ın emrine mu'f' (itaatli) olasın... Ben ise sana babalık hakkını helal ettim. Zât-ı âlî-şânınız da benim üzerimde olan hakkı helal edesin.. Ve dahi malumun ola ki bu tarafta bulunan vâliden, teyzen, halan hanımlarla amuce ve biraderlerin de helal ettiler. İnşallah sağ olarak geldiğinde bize muharebeleri masal gibi birer birer anlatırsın.. Biz de cûşa gelip iftihar ederiz.. Hatırimda iken tekrar söyleyeyim; ola ki bir daha hasta olduğunu nemîkana yazmayasın.. Anan her gün hüngür hüngür ağlıyor... Biz ağlamasına dayanamıyoruz... O kadar hakikatli [56] merhametlü ana dâr-ı dünyâda az bulunur. Her gün ah evladım diyerek bırakmış olduğun mendili alıp gözlerine sürüyor.. Meğerse ana muhabbeti dünyada hiçbir şeye benzemiyormuş.. Zaten menşûr (yazılı, neşr olunmuş) meseldir (atasözü): Ağlarsa anam ağlar, gerisi yalan ağlar.. Hemen Cenâb-ı Tekaddes (şeref ve yücelik sahibi Allah) Hazretleri yine dîde-i dünyâ gözüyle rû-be-rû mülakat nasip buyursun, âmin yâ mu'în!.

Geçenlerde Arabistan'da büyük biraderinden de mektup aldık... Mektubunda: “Eğer anam benim için ağlarsa hatırım kalır.. Benim için hiç merak etmesin.. Ben millet uğurunda şehit olursam hiç de gam yemem; o da iftihar etsin... Eğer ağlarsa vatana hıyanetlik (iharet etme) etmiş olur, öylece söyleyiniz” diyor.. ise sen de böyle yazmalısın evladım.. Geçenlerde ihtiyar Ali Ağa amucenden de bir şukka aldım. O da yazıyor ki: “Bütün gençler sınıra koşunca ekini kaldırmak bize düştü. Şimdiye kadar ne topladık ise hep devlete verdik.. Koyun, davar, öküz, eşek, ne varsa hepsini verdik.. Bu sene de iki çocuğumu, sekiz öküzümü, dört ineğimi, altı eşeğimi kendi elimle verdim, tek devlet millet sağ olsun... İndimde evladın da, malın da ehemmiyeti yok... Tek o güzelim vatanımızı düşmanlar çiğnemesin..” işte herkeste hamiyet (gayret) böyle galeyânda (kaynama, coşma)... Sen mahdûmum da inşallah Galiçya'da göğsünü arslanlar gibi Moskof gâvuruna gerersin.. Yalnız sana bir baba nasihatim var oğlum.. Alayıyla muharebe için Romanya tarafına giden bizim Hacı İmam'ın oğlu Memiş işittik ki orada Frenk hastalığı kapmış.. Sen de Frengistan'a gidiyon, olmaya ki kasabada [57] kaldığınız zaman bir kancık işvesine kapılasın, sonra sana babalık hakkımı helal etmem.

Amucenin mektubunda eski bir havadis yazılı ki ona çok hayıflandık. Şimdiye kadar hiç duymamıştık.. Muharebenin ibtidâlarında Van taraflarında Ermeniler bütün Müslümanları, çoluk çocukları kesmişler.. Kızların, kadınların ırzlarına geçmişler.. Moskoflarla beraber bizimle muharebeye tutuşmuşlar.. Bizimkiler de mukabele etmişler (karşılık vermek); her taraftan Ermenileri köylerinden, memleketlerinden çıkarmışlar.. Amucen mektubunda şunları da yazıyor: “Bizim kasabadan tanıdığın Ermenilerin hepsi ağlaşarak, sızlaşarak, gittiler.. Hem oh çektim.. Hem de, Müslümanlık başka şeye benzemez, acıdım. Hele Magridiçe, Karabete ve familyaları halkına âdeta yüreğim yandı. Eski bir meseldir: Fena komşunun yedi mahalleye ziyarı var, derler.. Çok doğru.. Van’daki canavar Ermenilerin cezasını şimdi bu zavallı adamlar çekiyor... Bize çok fenalık etti bu Ermeniler ama, Müslüman yüreği bu, işte yine acıyoruz, içlerinde sadık, iyi olanları da hiç yok değildi.. Hele bazıları bizlerle âdeta hall-i hâmûr (içinde bulunan koşullara uymak) olmuştu. Neyleyim ki kendileri yaptılar, sebep oldular.. Başka bir devlet olsaydı muharebe zamanı hıyanetlik ettikleri için toprağında sağ salim bir tane bile bırakmazlardı...”

Şimdi gelelim biraz da bizim ahvalimize.. Eğer bizden sual edecek olursan hâlimiz bu günlerde haraben türâbdır (toprak). Deden bildiğin gibi yatağında... Hastalığından ötürü hiç yerinden kalkamıyor... Artık [58] büsbütün yatalak oldu. Kendisine bir çorba bile pişiremiyoruz.. Gece ve gündüz âh u figân üzereyiz.. Hüdâ hakkı için bazı gün aç kalıyoruz. Hayvanlar bizden daha iyi karnını doyuruyor... Şimdiye kadar bu mertebe fakirlik görmedim. Tâ'ife-i zirâ' (çiftçiler grubu) elindeki tohumların bir kısmını zer' (ekim, tohum ekme) edemediğinden mebhût (şaşkın) bir hâldedir. Cenâb-ı Teâlâ (yüce Tanrı) rezzâkü'l-alîmindir (rızk veren Allah).. Belki ileride ekinimizi tamamlarız, hâlimizi düzeltiriz. İşte bize acı da sana sık sık para tesyâr edemiyoruz diye bize gücenme, evladım.. Küçük kardeşin Habib bu kış kıyamette hep yalın ayak başı kabak mektebe gitti, geldi. Geçen gün zavallının ayağı dondu. Kıpırmızı kanlar içinde kaldı. Şimdi o da yatıyor. Kız kardeşin Remziye üç aydır hasta.. Bir deri bir kemik kaldı.. Diğer bildikleri sorup sual edersen Ali oğlu Muhammed'in kebîre kerîmesi Hafize sizlere ömür doğururken vefat etmiştir. İmamların Hasan ile Ayşe kadın da vefat etmiştir. Ve Kara Muhammed'in karısı da vefat etmiştir. Ve dahi Hüseyin oğlu İsmail'in anası da vefat etmiştir. Hafız Mehmet Efendi'nin biraderi İsmail

Ağa ile vâlidesi ve karısı ve bir de küçük çocuğu bir hafta içinde şu dâr-ı dünyâdan savuşup gitmişlerdir. Nalbant Ahmet'in üç kız çocuğu da bir bir ardına sıtmadan vefat etmişler. Hâsıl-ı kelâm (sözün kıyası) şu küçük kasabamızda şu on gün içinde cemî'an yekûn (toplam olarak) seksen kişiden fazla nüfus (kişi) vefat eylemiştir. Bu sene köyümüzde kıtlık yamandır.. Hastalık salgındır. Haberin olsun evladım, vefat sırası bize gelirse zinhâr merak etme, senin çok sevdiğin sarı inek [59] dahi cânib-ı âhirete göç etmiştir ve dahi cümlemizi dâğdâr etmiştir (üzmek). Hâlimizi böylece ayan beyan bilesin.. Bir de oğlum bana merak oldu.. İkidir mektupların hem açık geliyor, hem de birkaç satırı kırmızı mürekkep ile çok sıkı silinmiş geliyor.. Acaba esbâbı (sebepler) ne ola?.. Bunu da beyan edesiniz.. Bâkî bütün Ümmet-i Muhammed'le beraber cümlemizi Cenâb-ı Mevlâ'ya emanet eylerim devletlü, hasretlü mahdûmum.

Peder-i hasret dîdeleri

...

12

Gözüm nuru evladım Hatice Hanım,

[Selam ve istifsâr-ı hâtırdan sonra] hamd olsun târîh-i arîzaya kadar (istek ve taleplerin sunulduğu yazı) sıhhat ve afiyet üzere bulunmakta ve döşek içinde ferrâş (döşemeci, hizmetkâr) olup uzanmaktayım. Kızım, bir taraftan ihtiyarlık, bir taraftan yoksuzluk, diğer taraftan da kimsesizlikten daha ölmediğim hâlde mezarda gibiyim. Menşûr meseldir: Gözden ırak olan gönülden de ırak olurmuş.. Hamd olsun şimdi bir derece afiyet bulmaya çalışıyorum. Pek çok merak etmeyesin.. Fakat merak etmeyesin dedim diye yan gelip yatmayasın... Bilirim, sen biraz kaygısız, tasasızsın... Vallahi sonra analık hakkımı helal etmem... Elde avuçta yiyecek içecek bir şey kalmadı.. Damadım olacak herif İnebolu'ya giderken [60] bir bakkal göstermiş ise de gâvurun umurunda mı, borç var diye şimdi bir şeycik vermiyor. Hüdâ alîm çok müzâyaka (sıkıntı, yokluk) içerisindeyim. Bu yaşa

geldim böyle sıkıntı çekmedim. Ahir zaman alameti. Hiçbir şeye yanmam, bugünlük yarınlık ömür azizim yapyalnız akşam güneşi gibi sönecektir, ona yanarım.. Ne yap yap, acele kuş kanadıyla bir miktar harçlık gönder.. Bir miktar da erik kurusu, üzüm, nişasta, Kayseri pastırması, bulgur ve tarhana yollayasın. Başka bir şeycik istemem. Canım bunları çok çekiyor. Şayet bunları yemeden ölürsem gözüm arkada kalacak... Yarın ahirette de elim yakandadır.. Bunu böylece bilesin.. Ben ölürsem kurtulurum.. Fakat bakalım sonra siz ne yapacaksınız. Bundan sonra sankim dünya daha iyi mi olacak?. Hiç ummam.. Hiçbir yerde ne bet kaldı, ne bereket... Yedi düvel ile muharebe oluyor diye demek biz göz göre göre açlıktan öleceğiz, öyle mi?.. Zaten ahir zaman sonu alametleri gittikçe çoğalıyor.. Hele ben geçen gün düşümde bir rüya gördüm ki.. Kabil değil, ne kadar yalvarsan söylemem.. Benim ne inatçı hatun olduğumu sen de bilirsin.. Ölürüm Allah da inadım tuttu mu bir laf ağzımdan çıkmaz..

Bir de sen bana niçün mektup yazmıyorsun, diyorsun.. Kızım benim elimde kalemim, yanımda kâtibim mi var?.. Bir de bana hakikatsiz diyorsun, sanki sen pek mi hakikatlisin? Ne ise bu sitemine verilecek cevaplar çok ama bu sefer haydi sabredeyim.. Bir defa benim elimden mektup yazmak gelmediği [61] gibi kimseye boyun eğmek de istemem.. Bereket versin Hafize Molla'ya.. Zavallı hatuncağız ne söylersem birer birer inci gibi kâğıda hemen dizer.. Hele söylediğim gibi dizmesin, kıyametleri koparırım.. Ben söylerim, o yazar.. Sonra hepsini birden baştan aşağı okur.. Eksik bir şey yazdı mı hemen ilave ettiririm.. Bir de söylüyorsun ki yazdığın mektuplar bazen hiç birbirini tutmuyor. Kızım, mektupları ben mi yazıyorum ki böyle söylüyorsun?.. Artık sen de buldun da bunuyorsun.. Kocan o süpürge sakallı mebus ile ortak oldu ya, ne oldum delisi oldun.. Senin elinden mektup yazmak geliyor da sanki ne yazıyorsun?.. Hep hoşbeş.. Hep ıvır zıvır.. Hiç para yolluyorum diye şimdiye kadar bana bir mektup tahrîr ettin mi?.. Ha tövbe.. Günahına girmeyeyim. Ta iki yıl evvel bana üç adet sîm mecîdiyye gönderdin!. İşte hepsi o kadar.. Şimdi o betsiz bereketsiz maskara kâğıt paralara da fit oldum (razı olmak) ama onu bile göndermiyorsun.. Ben bu güne bugün senin vâlidenim.. Seni tam dokuz ay dokuz gün dokuz saat karıncağızımda hamallar gibi taşıdım.. Bakalım hakkımı nasıl ödeyeceksin?. Sen evvelden böyle değildin ama ben sebebini bilmiyor değilim.. Hayırsızlığı, hıyanetliği sen o kocan olacak izbandut ayısı heriften

öğrendin.. Sanki ne var bu kadar kocaya tapacak, erkeğin üzerine düşecek?.. Bari bulunmaz Hint kumaşı olsa.. Elin dünkü herifi için ana hatırı unutulur mu?... Bizim de vaktiyle kocamız vardı ama alimallah rahmetlik sevgili karısının gül hatırı için kaynanasını şöyle el üzerinde [62] tutardı.. Hey gidi günler hey.. Dedim ya, şimdi ahir zaman sonları.. Neme lazım bana.. Zaten benim şurada birkaç günlük ömrüm kaldı.. Siz düşünün, tazeler düşünsün..

Hem kızım, sen benimle mektubunda zevkleniyorsun (alay etmek) galiba.. Bak mektubunda ne yazmışsın.. Şimdi şuracığa Hafize Hanım'a yazdırtayım da, biraz hayân (utanma duygusu) varsa utan.. İşte:

“Sizi merak ettim; biraz da keyifsizlendim, onun için öyle yazdım. Güya sizinle şakalaştım.. Maşallah şimdi keyfim güzeldir. Sevgili güveyiniz salimen geldi.. Merak etmeyesiniz.. Sizi göreceğim geldi. Yalnızlıktan bazen canım sıkılıyor. Başımız üstünde yeriniz vardır.. Sizi kuş etiyle beslerim.. Başım çıban oldu. Doktordan reçete aldık. Eczahâne yaptırдық.. Hiç fâ'idisini görmedim.. Saçlarım dökülüyor.. Çok hayıflanıyorum, siz gelerseniz başıma güzel bir ilaç yaparsınız da o güzel saçlarım dökülmez. Vallahi sahih söylüyorum. İnanmamazlık yapmayınız, çabuk geliniz....”

İşte gördün mü yediğin herzeleri (saçmalıklar)?.. Aman kızım nasıl laflar bunlar.. Sen âdeta koca delisi olmuşsun.. Kendini pabucu büyüğe okut.. Yazdıkların hep dipsiz kiler, boş ambar.. Hem ben senin Lala Paşa eğlenen miyim? Delinin zoruna bak!. Canın sıkılıyorsa bana ne?.. Bir defa benim ta oralara kadar bu kış kıyamette gidecek hâlim mi var?.. Oralara kadar beni sürükleyeceğine bana para yolla.. Gelmeyeceğimi sen de bilirsin ya.. Hepsi dubaralık (oyun, yalan dolan).. Senin başım üstünde yerim var demek yetişmez. O damadım olacak hayırsız bakalım beni ister mi?. Zaten sen de, o da istemiş olsaydınız ta ilk evveladan beni burada piç [63] gibi bırakıp kuş gibi uçmazdınız.. Neyse söyletme yine beni.. Hazır bu sefer sabrım ketûmiyyetim (ağız sıkılığı), sessizliğim varken açtırma ağzımı.. Zararı yok.. Cenâb-i Mevlâ'm büyüktür, erhamerrahimindir (merhametlilerin en merhametlisi).. Bir de bana başım geçmedi, saçlarım dökülüyor, diyorsun.. Elbette geçmez ya.. Nerede görülmüş doktorun reçetesiyle çıbanlar geçsin, saçlar dökülmesin. Artık sen de alafrangalığa özeniyorsun.. Yakışmış, kel başa şımşır tarak.. Sen de anacığının ne kadın olduğunu sonradan

anladın ama kaç para eder?. Benim gönlüm kırıldıktan, viran olduktan sonra.. Alimallah bir dua okusam, bir de bir ilaç yapsam hiçbir şeyin kalmaz.. Kalmadıktan başka kırk bir gün içinde saçların kıcını geçer, topuklarına kadar iner.. Fakat ne yapayım, ne halt edeyim ki gönlüm kırık.. Hem pek çok kırık.. Hele bu sefer bir de istediklerimi yollamazsan yok mu, sakın bu dâr-ı dünyâda benim anam vardır, deme! İşte sana bu kadar söylüyorum.. Arif olan anlar.. Dokuz ay karnında taşı, doğur, emzir, besle, büyüt. Her türlü kahrını çek, cefasını çek.. Boylat poslat.. Sonra haydi elin erine ver.. At güzel armudu ayının pençesine.. Sen de karşıdan seyrine bak.. Cenâb-i Hakk kimseye kız evlat nasip eylesin.. Erkek evlat da bir türlü ya.. Mustafa'mın karısından da az çekmedim ki.. Karı beni inim inim inletti.. Nihayet beni bu hale koydu.. Yine sinirlerim ayağa kalktı. Ey karı, haram olsun sana inşallah Mustafacığım, bir şeycik demem.. Daha hayalleri hatırıma gelince böyle fenalaşıyorum.. Ya damadımla, gelinimle karşı karşıya gelsem.. [64]

İyisi mi, yine ben burada hasta hasta kendi keyfime bakayım.. Neme lazım elin beş keçisi, dokuz koyunu.. El için yanma nâre, yak çubuğunu safâmı ara.. Şimdi kış mevsimi.. Geceleri âlâ (kıymetli) Hafize Molla ile beraber bazı mısır kavuruyoruz, bazı nohut, bazen de kabak.. Lakin kör olası sıçanlar mısırları hiç bırakmıyorlar.. Samur da benim gibi ihtiyarladı. Mangalın altından kalkmıyor.. Hacer çalgı çalmaya başladı, diyorsun.. İşte tamam bir bu eksik idi.. Herkes bu zamanda ekmek parası bulamıyor. Siz o şımarık kızınıza çalgı çaldırtıyorsunuz.. Nereden buluyorsunuz o kadar paraları. Maşallah çok iyi halt ediyorsunuz.. Kızı çalgıcıya mı vereceksiniz yoksa?.. Görürsünüz siz yarın öbür gün büyüdüğü vakit fingirtiyi... Çalgı çalan kızlardan sen hayır mı bekliyorsun?. Haydi bakalım göreyim seni, çalgı öğrettiğin gibi “Tebarek”ten başka okumak yazmak da öğret de hem senin hem de kocasının ensesinde boza pişirsin.. Siz daha benim dediklerime çok gülersiniz.. Bu günlerde siz çok kalantor oldunuz ama bakalım sonunu görelim. Eğer bu sözüme karşı atı alan Üsküdar'ı geçti, dersen işte buna kâh kâh gülerim.

Sana ne kadar gönlüm kırık olduğunu şundan bil ki mektubumu bitirdiğim hâlde gördüğüm rüyayı söylemiyorum, artık aklın varsa anlarsın. Zaten gören göze kılağuz mu ister?. İşte arızamın nihayetine “Bâkî” de yazdırmayacağım vesselam..

Bir tanecik hasretli kızcağızına küskün vâliden Rukiye

[65]

13

Ey ismi Müslüman olan Çolak Memiş Ağa,

Sana selam ile mektubuma başlamaya bir türlü dilim varmıyor. Çünkü sende artık Müslümanlık kalmamış gibi bir şey.. Cenâb-ı Mevlâ'm taksîrâtını (kusurlar, günahlar) afv eyleye. Bu mektubum beşincidir, hem de taahhütlüdür.. Ve el-yevm (bugün, hâlâ, şimdi) bugüne bugün kopyası da yed-i âciz-ânemde tamamen mevcut ve mahfûzdur (korunmuş, saklanmış). Ben bu alîl (hasta, kör) körlüğüm ile sana vira tahrîrât yolluyorum da sen ise sağlam gözlerin görür olduğu halde kör olmuşsun.. Benim mektuplarımı, nemîkalarımı görmüyor musun?. Şâd-mân teessüf olan ancak şurasıdır ki sende hiç isti'dâd (kabiliyet) ve edep olmadığından târîh-i şukkadan üç sene mukaddem (önce) sana karzen (ödünç, borç olarak) ve seneden ve şahiden ödünç olarak istikrâz ettiğin on adet Osmanlı altınını batırırım fikrine düşünüyorsun. Artık bu maksadın aşikâre vurmaktadır.. Heyhât ve hayf senin gibi çolağa ki benim gibi alîl körlerin parası beytülmal (hazine, maliye hazinesi) parası demek olduğuna akl-ı kasır-âneleri hiç ermiyor.. Hemîşe menâfi'-i zâtiyyenin uğruna müptela olup Ümmet-i Muhammed'e mazarrat (zarar) ve habâset (kötülük) saçmakla uğraşıyorsun!. Ben Kayserili eşek boyacılarıdan oluyorum, öyle mi?. Seni gidi Allah'tan korkmaz, Peygamber'den utanmaz insan suratlı kurt seni.. Köpek pislemekle deniz murdar (pis, kirli) olur mu sanıyorsun?. Lakin bu parayı emin ol yiyemezsin.. Ve evvel Allah yedirmezler de sana.. Mektuplarıma cevap ver.. Nezaketi, terbiyeyi ele al.. İnsaniyeti [66] mülâhaza et (düşünmek, akla getirmek).. Yaptığım iyiliği bir an ferâmûş eyleme.. İyiliğe kemlikle karşı koyma.. Haksızlıktan, Allah'ından ve Resûl'undan utan.. Hemen meblağ-ı ma'lûmu gönder. Şimdilik

gönderemezsen bilem ne vechle mânin, mazeretin olduğu biraz diller dökerek beyan eyle ki ben de ona göre elimden geldiği kadar kusuruna bakmamaya sa'y ü gayret edeyim; tutamadığım kuşlar azatlım olsun diyeyim.. Hâl bu ise ne mazeret arz edersin, ne tahrîrât terkîm edersin, ne de insaniyetime karşı mukabele yaparsın.. Bari yarısını olsun gönder ki dünya olduğu gibi ahiret olduğu dahi yakinen (kesin olarak) bilesin!. İşte bu mektubumu tekrar tekrar oku, okut, ibret üzere ol. İnsanlığa biraz yakın gel.. Hayvanlığı o kadar çok sevmek.. Cenâb-ı Zü'l-celâl (ululuk sahibi olan Allah) Hazretleri kerem-i lûtfundan sureta (görünüş olarak) seni insan yaratmıştır.. Suretini sîretine tatbik edesin ki her iş ve kârında kesb-i bereket bulasın. Eğer sende bu hâl devam edecek olursa dünya ve ahiret hâsîr (zarar eden) ve perişan kalacağına emin ol. Bu gidişatla sen mahkemelerde sürüneceksin.. Mahkemeler şimdi pek eskisi gibi değil.. Hemen hükmü yapıyorlar. İş uzar diye ümitlenme; ve hem dahi uzasa uzasa ancak altı ay uzar. Zannetme ki muhâkememiz başka davalar gibi senelerce sürer.. Senin yaptığın şu münasebetsizliğe karşı yine ben sana mürüvvetten (insanca, mertlik ve yiğitlikle) arz-ı keyfiyyet etmekten vazgeçemiyorum.. Düşün, taşın.. Benim gibi âmâ (kör, mec. cahil) Hacı Yahya'ya eziyet haram ve gûnahtır. Mümine eziyet Hakk'ın gazabını (hiddet, öfke) davet demek olduğunu tekrar tavsiye ederim. Bütün dünya cihat ile meşgul, sen ise fesat (kötülük) ile.. Artık hiç olmazsa sakalından [67] utan.. Biraz hayra yara.. Kötülüğten bir şey çıkmaz.. Bir adam herhâlde insan olmalıdır. Müslümanlık insanlık içündür, hayvanlık için değil!.

Burada fena bir kabahatini de kulağım işitti. Ol tarafta kovulan Ermenilerin eşyalarını da aşırıyorsun.. Hay Allah'tan bulasica! Müslümanlıkta böyle şey var mı?. Ne aç gözlü herif imişsin.. Helali, haramı ne vakit fark edeceksin.. Hükûmet hırsızlık ederken seni yakalamadı mı?. Burada demek istiyorlar ki sen hem hükûmete, hem de falaka mıdır, fıraka midir ne baş belasıdır işte hem ona çok iyi çatmışsın.. Eğer hükûmete yahut fırakaya güvenerek benim paramı göndermiyorsun bundan sonra iyi bil ki ey Çolak Memiş Ağa, hükûmetten de, fırakadan da, herkesten de büyük bir Allah, bir adalet vardır.. İşte sana son defa olarak bir baba nasihati iblâğ ediyorum (göndermek).. Bu defa da akıllanmazsan ben bilirim yapacağımı.. Niyaz ederim ki hemen Cenâb-ı Mevlâ sana hidayet (Hak yolu, İslam yolu, doğru yolu gösterme) yetiştiresin.. Kardeşinin düğününde okkalarca rakı içmişsin. Karı

oynatmışsın.. Karıların alınlarına para yapıştırmışsın... Ve hem dahi karı yüzünden maraza çıkarmışsın; silah atmışsın.. Hepsinden haberim var. Oğlun da askerden kaçmış diyorlar.. Eğer doğrusa işte öyle babanın öyle mahdûmu olur, der geçerim.. Onun zaten ne mal olacağı küçükten iyân idi. Hiç cihâd-ı ekber zamanında askerlikten firar olunur mu?. Mevleviler bile cânib-i muhârebeye revân oluyorlar (gitmek). Senin kebîr mahdûmun ise firarı irtikâp ediyor (kötü bir iş işlemek).

Her ne hâl ise, şimdi şu arızanın cevabını meblağ-ı ma'lûmla beraber son defa olarak bekler olduğumu beyan ile terkîm-i şukkaya bilâ-selâm u kelâm hitâm (son, son bulma) veriyorum.

El-malûm Kayserili âmâ Hacı Yahya

[68]

Muhabbetlü, hakikatlü ablam hanım,

[Selam ve istifsârdan sonra] bir ayı geçti, mektubuma cevap gelmiyor.. Acaba sebebi nedir?.. Zıyanı yok.. Çünkü bir kere nasılsa hatırdan çıkardınız... Bir daha tekrar hatıra gelmek güç bir şeydir.. Benim sizden fazla muradım, matlûbum (istek) yok.. Yalnız aralıkta bir kâğıdınızı esirgemeyesiniz.. Ah sizden mektup almış olsaydım sizi görmüş gibi olacaktım. İnsan gurbete çıkınca herkesten ayrı ayrı mektup gözlüyor. Nasıl yürekçiğin rahat ediyor bilmem ki mektubuma karşuluk yazmadıkça.. Ben gece ve gündüz seni düşünüyorum.

Acaba ben senin hiç hatırına geliyor muyum?. İlahi Ayşe dese birisi bana, hatıra gelsen hiç olmazsa on beş yirmi günde bir sana mektup yazılmaz mı?.

Geçen gün sokakta gidiyordum.. Karşıdan doğru Rıza ile Nuri geliyordu. Hemen üzerlerine koştum.. Sarıldık, öpüştük.. Sevgili çocuklar, buraya ne zaman geldiniz, dedim... Şimdi vapurdan çıktık, dediler.. – Anneniz nerede?. – Arkadan geliyorlar... Bir de baktım, elinde büyük bir bohça, arkadan salına salına Vasfiye ile sen geliyorsunuz.. Hemen sevgili ablacığıma sarıldım; öpüştük, koklaştık.. Nuri'yi kucağıma aldım. Öperek okşayarak [69] hepimiz beraber eve gidiyorduk.. Meğer bir de uyanayım ki rüya imiş! Başladım hüngür hüngür, hıçkıra hıçkıra ağlamaya.. Benim bu dünyada bir tanecik kardeşim olsun da, kardeşimin evlatları olsun da böyle dâ'im rüyada mı görüşeceğim, rüyada mı sevişip öpüşeceğim, aşikâre sahihten görüşüp öpüşmeyecek miyim?.. diyerekten hayli müddet ağladım.. Ne olur sanki sık sık mektuplarla dertleşsek.. Biliyorum, kendin yazamazsın.. Fakat eğer yüreğinde benim için vefa ve muhabbet varsa elbette başkasına yazdırırsın.. Maşallah Rıza artık büyüdü.. Okumaya başladı.. Pekâlâ o mektup yazabiliyor. Ona da çok gücendim. Hanım teyzesine iki satır mektup yazmaya eli değmiyor mu sanki?. Demek ki ona evvelce zorla mektup yazdıran kabri nur olsun rahmetli anam imiş! Ah, beni bırakıp da nerelere gittin sevgili anacığım!. Şimdi bizim birbirimizden başka kimimiz var?. Sen benim anam babam.. Ben senin anan baban... Bir de o hıyanet Rıza bana resmini yollayacağım, demiş. Bir aydır postaya baka baka gözümün nuru söndü.. Ne mektubun geldiği var, ne de onun resmi.. Koca delikanlı oldu da teyzesine mektup yazmadıktan sonra tasviri da göndermiyor..

İşte böyle âh vâh ile vakit geçirirken dün bir kıt'a-ı muhabbet-nâmeniz yedime vusûl buldu. Artık ne derecelerde sevindiğimi siz tasavvur ediniz.. Rıza'nın hastalığından dolayı mektup yazmadığına hem sevindim, hem esef ettim (üzülmek).. Benden ona teyze nasihati.. Bir daha günde üç [70] okka erik yemesin.. Biraderimiz Hasan Efendi'nin Hafız'ın kızı ile evlendiğini işitmişsiniz.. Bunun katiyen aslı faslı yoktur, yalandır. Daha hiçbir kıza söz bile kesmedik.. Hemen de nasıl yalanı uyduruyorlar, kardeş!. Hiç size haber vermeden böyle halt eder miyiz!. Nasıl da yakıştırıyorlar?. Burada ara sıra Hafız'ın hanesi ile görüşüyoruz.. Çünkü komşumuzdur. Memleketimizin zaten yalanı menşûrdur; hemen adama yamarlar..

Burada üç gün şiddetli bir fırtına oldu.. Rabb'im korusun, az kaldı her taraflar yıkılacak idi.. Şimdi çok şükür güzel güneşler açtı.. Orada havalar acaba nasıl?.

Gonca Hanım'ın kardeşini askere aldıklarına pek memnun oldum. Oh olsun.. Bütün Ümmet-i Muhammed hudutlarda, karlarda, buralarda düşman ile çarpışsın.. O kalemde, sıcak odada birkaç satır yazı karaladıktan sonra Galatalarda, Beyoğullarında o sokak senin, bu sokak benim, dolaşsın.. Artık Nefise Hanım'a neredeyse yine sinir hastalığı gelir, değil mi?. Kadıncağız o oğlu olacak çapkına o kadar düşkün ki.. Bari sevinecek bir hâli olsa.. Şeytan gibi kendini beğenmiş.. Ona sorarsan dünyanın en sevimli, en yakışıklı delikanlısı o. Ne azamet (büyüklük), ne kibir.. Sanki küçük dağları ben yarattım, diyor.. Bilirsin ya, vaktiyle sokakta tesadüf ederken bana öyle edalı edalı, manalı manalı bakışı vardı ki âdeta kızar, öfkelenirdim.. Saniye'ye nikâhlandı ama hep aklı fikri gâvur karılarında.. Oh olsun Mustafa Efendilere.. Nesini beğendiler de biricik kızlarını [71] bu herife verdiler.. Saniye de bulunmaz Hint kumaşı değil ya, neyse.. Tencere yuvarlandı kapağını buldu.. Fakat yaşlarında hiç münasebet yok.. Kız on dört yaşında.. Oğlan hamal sıırğı gibi, otuz beş yaşında var.. Saniye'yi genç, körpe diye alıyor ama evlensin de görür o cılız, sıska kızı almak nasıl oluyormuş?. Bari bir âhım şâhbâzım olsa, neyse kısmet.. Nikâhlandıktan sonra bile bilirsin ya ablacığım yolda beni görünce nasıl yiyecek gibi bakardı.. Beni diğer kadınlar gibi sanıyor galiba!. Ben hemen suratımı çevirir, hiç yüz vermezdim.. Kaldım kaldım da ona mı kaldım.. Ha, az kaldı unutacaktım; bundan iki gün evvel beni buradan bir ağa istedi.. Çok zenginmiş dediler, eşraftan imiş.. İsmi de Bahri Ağa.. Ben de görmek istedim.. Bana gösterdiler.. Bir de bakayım ki hem ihtiyar, hem çok çirkin.. Ben de istemedim.. Fakat bilmem neden, canım çok sıkıldı.. Artık dulum diye hep bana ihtiyarları sağlık veriyorlar. Dulsam günahım ne?. Şurada daha yaşıım yirmi beşinde var, yok.. Nefise'nin oğlu Râtib Efendi'den belli.. Aramızda dokuz yaş fark yok muydu?. Bilirsin ya, ablacığım, küçükken bize Râtib gelirdi de beraber Karagöz'e giderdik.. Bir gece ağa babam izin vermemişti.. Ben de tepine tepine ağlamıştım da sonra rahmetli babamız aşağı inip beni bir temiz dövmüştü.. Ah, o günler.. Tevekkeli dememişler, geçmiş zaman olur ki hayalî cihan değer, diye.. Şaziye Hanım'ın altın diş taktırdığına, yeniden taze olduğuna hayretler içinde kaldım.. Hey gidi dünya hey!. [72] Desene ki kocası şalvarı bırakmış, pantolon giymiş, yeni tüccarlardan olmuş.. Neylersin, para

insana her şey yaptırır.. Habibe kim bilir ne kadar kızıyor.. Nasıl kocasından daha hâlâ ayrılmadı mı?.. O murdar herifin de kahrı çekilir şey değildir!.. Ne olacak, Râtib'in amucesinin oğlu.. Hepsi bir soy, bir sop.. Ha, hatırımda iken söyleyeyim, eğer Fethiye yine senden para isterse kuzum ablacığım “Geçti Bolu’nun pazarı, sür eşeğini Niğde’ye” diye cevap ver.. Artık olmayacak duaya âmin demesin.. Bir de Hüsniye Hanım’a söyle, şimdiye kadar hiçbir selamını almadım.. Artık bizden bir selam da mı esirgenecek!. Kocası şeyhülislam kapısına üç yüz kuruşla kâtip oldu diye, kadıncağz âdeti kibirleşti.. Lakin kaç paraya alırım acaba ben onun kibrini.. Bir de, az kaldı unutacaktım.. Burada Sabire Hanım’ın deli Gülsümlerden hiç rahatı yok.. Bütün gün kavga ediyorlar.. Gülsüm “Evimizi çürüttün.. Evden çık.. Benim kiraya verilecek evim yoktur.” diye Sabire’ye saldırıyor.. Bir de bizim iki tavuk iki aydan beri onlara yumurtluyormuş.. Bir gün Sabire Hanım’la beraber baktık ki yine orada yumurtlar, tavuğu tuttuk.. Niçin tuttunuz, bizim tavuklarımızı ürküttünüz diyerek açtı ağzını, kapadı gözünü.. Başladı ikimizle kavgaya..

Ablacığım, çok merak ettim, kuzum doğrusunu yaz. Üç gün evvel yani çarşamba günü ikindi vakti sen beni hiç andın mı?. Çünkü kulaklarım çok çınladı, dedim ki mutlaka beni ablam andı.. [73] Bir de aldığım mektubunuzda teyzem hanımdan selam yazılmamış.. O kadar canım sıkıldı ki dün hiç uyku uyuyamadım.. Hep rüyalarım girdi.. Ben ona ne yaptım ki bana Allah’ın bir selamını esirgiliyor.. Yoksa mektubu yazan mı unuttu?. İnşallah öyledir.. Kuzum and verdim, doğrusunu yaz.. Yoksa meraktan çatlayacağım..

Burada ben konu komşunun mektupçusu oldum.. Herkes mektubunu bana yazdırtıyor. Yazarken ne çektiğimi bir ben, bir Allah bilir.. Hele Mümine Hanım namında bir ihtiyar var. Haftada bir gelir bana başlar yalvarmaya.. Kızına mektup yazdırmak için.. Hiç çenesi durmaz.. Vır vır söylenir.. Ne yazacağımı şaşırırım.. Zaten imlam kıt.. Yazdığımı ben de okuyamam.. Fakat şöyle böyle akıllı kadın.. Bak söylediklerinin birazını sana yazayım: “... bizler eşekler gibi vaktiyle okumadık da halt ettik sanki.. Eski analarda ve babalarda hiç iz’ân (akıl, anlayış) yokmuş.. Şimdi el âlemi rahatsız edip taciz ediyoruz.. Bacak kadar çocuklar koca odun kadar heriflere, daha dünkü kızlar bizim gibi ihtiyarlara mektup yazıyorlar... Sırrımıza, iç yüzümüze agâh (haberdar, bilen) oluyorlar... Güya okumak öğrenemişiz, fenlenirmişiz.. Bunlar hep laf.. Bir insan helal süt emsin, yoksa.....”

Hafize'm maşallah "Tebârek" cüz'üne geldi.. Hafız gibi ilmihâl de (İslam dininin kurallarını öğretmek için yazılmış kitap) okuyor.. Fakat daha cerideyi bir türlü sökemiyor.. Çanakkale taraflarında uzaktan top seslerini işitiyoruz. Artık alıştık da hiç pervamız (korku, çekingenlik) yok. Biz de kulağımızla gazi olduk!. Zatiye Hanım'ın geçirdiği kazaya [74] geçmiş olsun.. Allah'a asi olmanın sonu elbette iyi olmaz. Ne olur, bir çocuğu daha olsaydı?. Herhâlde Cenâb-ı Hakk onun da rızkını (Allah'ın nimeti) verirdi. Yaptığı ilaçlara şaştım. Allah korumuş yoksa..

Oturduğumuz evden çıkmaya mecbur olduk.. Evden yana epey sıkıntı çekiyorum.. Hele ağabeyim Çanakkale'ye gideli büsbütün yalnız kaldım.. Şimdiki ev sahibi olan Rumlar bizle beraber oturuyor.. Her vakit evi şartlıyorum ama bilmem artık.. Hiç yüreğim rahat etmiyor.. Burada müstakil boş hane yok.. Hep ev sahipleri ile beraber oturuyorlar.. Ev rahat, aydınlık; lakin ev sahibi Müslüman değil.. Gayet nazik, terbiyeli bir ana kız... Erkekleri geceleri geliyor; aşağıda oturuyor.. Sabahleyin erkenden gidiyor.. Evde bir gölge gibi, sesi sedası işitilmiyor.. Bir de ufak bir oğlu var.. O da her gün mektebine gidiyor.. Hasılı her yüzden rahatız.. Yalnız kusuru Hristiyanlarla beraber, oturuyoruz.. Cenâb-ı Hakk bu kusurumuzu afv eder, elbet.. Ne yapalım, mecburiyet var.. Evi şartlıyorum ya, daha ne yapabilirim?. Ah, bu gurbetçilik, gezgincilik yüzünden birbirimize ısınıp bel bağlayamadık.. Bakalım ne vakit hayli müddet beraber oturmak nasip olacak?.

Gülsüm Hanım'ı hiç sorma.. Zavallının kocası Arıburnu'nda şehit olmuş.. İki gözü kırk çeşme, her gün hüngür hüngür ağlıyor.. İçler acısı.. Ne kadar da koca düşkünü idi, zavallı kız!. Huriye'nin efendisi de kayıpta.. Naime Hanım'ın yeğeni ise esir olmuş.. Hemen Cenâb-ı Hakk bir tanecik ağabeyimizi saklasın.. [75]

Üzerinize afiyet üç gündür nezleden rahatsızım. Şimdi mektup yazarken hep burnum akıyor.. Fakat sizinle konuşur gibi olduğum için bir türlü mektubumu bırakamıyorum. Samur'un gözlerinden öperim. Bâkî cümlemenizi evvel hâfız-ı hakîkînin hıfz-ı emânetine emanet eylerim sevgili ablacığım.

Eğer gönülde varsa muhabbet

Yüreği yanık vâlideciğim;

Evvela mahsus selam edip iki destinizi pûs ederim. Bir kıt'a hakikatli muhabbet-nâmenizi aldım. Mâil-i şukkadân müstebân (açık) oluyor ki talep etmiş olduğum parayı ne için istediğimi sual ediyorsunuz.. Ah sormayınız başıma gelenleri vâlideciğim.. Yoksa durup dururken ve sizin ne derece sıkıntıda bulunduğunuzu bilirken hiç o kadar meblağ-ı ma'lûm talep eder miydim?.. Sizden para istemezden evvel biraderim olacak o hıyanet çocuktan bir mektup aldım.. Kendimi kaybetmenin derecelerine geldim.. Pederim güya vefat ediyormuş... Çabuk gel, diyor... O sırada bir arkadaşım da taburundan memleketine kaçmak niyetinde imiş.. Birkaç gün evvel de epey askerler firar etti.. Onun için ben de kaçmak üzere sizden o parayı istedim.. Bereket versin, birkaç saat sonra hidayet Hızır gibi kalbime yetişti.. Hemen kendime gelerek düşündüm.. [76] Eğer ben bu mukaddes vazifemi terk edecek olursam bana değil dünya, bütün ecdadım lânet okur.. Ben bugün buralarda bu dakikalarda göğsümü düşmanlara kalkan edersem vatanımız, milletimiz, dinimiz selamet bularak mukaddes toprağımız hasmın murdar ayakları altında çiğnenmez.. Kaçanlar hem dünyada, hem ahirette zaten cezalarını bulacaklardır.. İştittiğime göre de mutlaka darağacına asacaklarmış.. Hasılı bu kötü fikirden, Cenâb-ı Mevlâ'nın çabuk hidayeti yetişti de kurtuldum.. Hep sebep kardeşimin yolladığı o münasebetsiz mektuptur. Az kaldı büyük bir felakete uğrayacaktım. Hâlbuki babamın hastalığı o kadar tehlikeli olmadığı çok şükür mektubunuzdan müstebân oldu.. Maksudı ne idi böyle yazmaktan, bir türlü anlayamadım.. Ne fikirsiz çocuk imiş bu Hilmi?... Siz artık onun terbiyesini verirsiniz.. İnşallah cümleten (bütün, tümüyle) vazifemizi îfâ ederek (yerine getirmek) memlekete döndükten sonra size olan fedakârlığımı ben bilirim. Sizden başka benim yârim (yardımcı) yoktur.. Ağamdan geçen gün bir nemîka aldım.. Merak etmeyesiniz... Yeni büyük bir muharebeye girmiş, onu anlatıyor. Şehit olmaksızın gazi olup çıkmış.. Size büyük müjdelər.. Evvela abdest almışlar, cümleten helalleşmişler.. Sabahleyin şafak ile beraber siperlerden çıkarak Allah Allah diye bağışmışlar.. Bombalar, mitralyözler,

toplar tüfenkler, tayyâreler kıyamet gibi imiş.. Düşmandan üç siper almışlar.. Fakat çok şehit mecrûh (yaralı) vermişler.. Düşmanın cesetleri de karşılarında tarla gibi serilmiş imiş. Oradaki muharebe bizim tarafa hiç benzemiyormuş.. Pek dehşetli imiş; hele zırhlılar, tayyâreler askerin gözünü pek [77] yıldırıyormuş.. Fakat yine arslanlar gibi göğüslerini gererek muharebe yapıyorlarmış. Siz de bu sefer artık adam akıllı gazi anası oldunuz.. Ol tarafa da mektup yazmış; belki almışsınızdır... Mektubunda ayruca benden de rica ediyor ki size yazayım diye.. Ağamın hanım tarafını sizin haneye çağırıp söyleyiniz.. Hem gürültülere meydan vermeyip sabretsin, hem de oraya buraya lüzumsuz çok gezmesin.. Beş vakit namaz ve abdest ile meşgul olsun. Bu benim sözlerim değil, ağamın tembihleridir. Ona göre hareket oluna.. Bir de Hilmi niçin öyle dönmek sönmek peşinde gezer.. Söyleyiniz ona ki bu senin büyük ağanın ailesi.. Yarın sen de asker olacaksın.. İnsan biraderinin ailesine hor bakar mı?.

Bir de mektubunuzda yazıyorsunuz ki hemşîre-i ma'sûmem hanımı nişanlandık, diye.. Ben olmayınca nasıl nişanladınız? Benim vâlideciğim, herhâlde ben gelmeden düğünü yapmayacaksınız.. Size bu kadar söylerim.. Ve hem de benim için Bayraklı karyesinden kız bulduk, nişanladık, diyorsunuz?.. Aceleniz ne?.. Bakalım sağ kalacak mıyım? Muharebe bu, çocuk oyuncağı değil!.. Doğrusu şimdi hiç de sırası değil.. Hem ben kendim görmeden, sevmeden nasıl nişanlıyorsunuz?. Ben kendim mutlaka görmeliyim.. Beğenirsem alırım.. Kızı koynuna sen almayacaksın, ben alacağım vâlideciğim.. Ben öyle nikâhta keramet vardır, gibi sözlere kulak asmam.. Madem ki öyledir bizim köyden, diğer köylerden evlenenler niye boyuna karılarını boşuyorlar?. Ben köylüyüm, cahilim, kabayım ama [78] ne yapayım Cenâb-ı Mevlâ yüreğimi ince yaratmış.. Köyün abdâl delikanlılarının şimdiye kadar yaptıkları tarzda körebe oynar gibi kız alamam.. Çünkü evvel Allah, benim sonradan boşamaya niyetim yok!..... Kızı eğer günahtır diye göstermezlerse yuh olsun o hımbılların ervâhına (canlar, ruhlar) ... Hasılı ben bu yazdıklarınızın hiçbirisini kendim oraya gelmeden kabul etmem.. Pederim, vâlidem, böylece malumunuz olsun. Her emrinize itaat etmek boynumun borcudur.. Fakat evlenmek meselesine gelince iş değişir.. Bunların sizden acele cevabını beklerim.. Her ne gûnâ ise bildiresiniz... Bir de tekrar rica ederim ki pederime söyleyiniz; ben gelmeden sakın ola ki düğünü yapmasın.. Ben de göreyim, ağam da görsün..

Hem cümle Ümmet-i Muhammed kan dökerken düğünün sırası mı?. Topu topu bir hemşire-i ma'sûmem var.. Şimdiye kadar hiç düğün görmediğimden çok merak ediyorum..

Vâlideciğim, şimdi size bir ricam var.. Nedir diye merak edip sual edersen ol taraftan bana biraz incir ile üzüm gönder.. Çünkü üzüm gözümün önünde tütüyor.. Vâlidem, eğer üzüm gelirse kendimi İzmir'de zannederim.. Bir de, ellerim çok üşüyor.. Onun için bir adet eldiven isterim. Başka bir şey istemem.. Şimdilik bu kadar yetişir.. Ha az kaldı unuttuyordum.. Biraz da ıspanaklı börek ile biraz kocakarı gerdanı gönderiniz, bir kutuya koyarak.. Bilirsin ki bunları çok severim.. Başka bir şey göndermeyin..

Küçük kardeşin Ali mektebe her gün devam ediyor, maşallah [79] inci gibi yazı yazıyor diyorsun ama mektubun yazısını hiç beğenmedim.. Kargacık, burgacık.. Öyle kibrit ucuyla yazar gibi yazı olmaz.. Satırların bir ucu maşırıkta (doğu), diğer ucu mağripte (batı).. Çok çalışsın, sonra karışmam ha.. O da sonra benim gibi eşek olur.. Zaman şimdi ne kadar olsa eşeklerin zamanı değildir. Bunu da böylece bilesiniz.. Aceleye geldi de, hem de mürekkep fena idi de, kalem iyi açılmamıştı da onun için fena oldu ağam diyerek beni bir daha aldatmaya kalkışmasın.. O giderken ben geliyordum.. Ha, dükkanın taksitini aldınız mı?. Nalbant Ahmet malum ya pek nezaketten anlamaz.. Vurdum duymazdır.. Taksit zamanı geldi mi ensesine yapışmalı.. Eğer ondan para almış olsaydın geçenlerde bana çamaşırın içinde on kuruş göndermezdin!.. Bir de, çok oluyorum ama affedersiniz, bana avcı yemenisi alıp gönderiniz.. Dikişli olsun, zira çivili ağır olur, sonra uzun yol yürüyemem.. Hâlbuki şimdi bize bol bol yol yürümek lazım..

Hasta diye sesimi çıkarmıyorum ama pederime de biraz içerliyorum gibi.. Ben orada iken Halilciğim, oğlum der, durur.. Yanında olmadığım vakit beni hiç aramaz, sormaz?. Bak siz nasıl yazdırıyorsunuz vâlideciğim?. Sizden daha çok uzun mektup isterim.. Her türlü havadisleri bana yazınız.. Askeriyye (askerlik) hususunda bir şey yazmadıkça ziyarı yoktur. Hele arkadaşlarıma gelen mektuplar büsbütün hep selam kelâm ile dolu.. Dipsiz kile boş anbar.. Onun için hep sizin mektuplarınızda havadis çıkar diye bekliyoruz. Bizlere münasip olan havadisleri eksik etmeyesiniz. [80] Bir de vâlideciğim, e... Dünya bu, muharebe bu, ne olur ne olmaz, hakkınızı cümleten helal ediniz.. Benim de hakkım cümlenize anam

sütü gibi helal olsun.. Mine'l-bâb ile'l-mihrâb (başından sonuna kadar) hepinize selâm-ı mahsûs ve arz-ı hûlus ederim..

Ha az kaldı unutacaktım. Teyzem hanım ne âlemde?. Yine çorap örüyor mu?. Örürken beni düşünüyor mu?. Kendisine ayrıca şu yolda selam ederim: Yemenimin uçları, çıkamam yokuşları, hanım teyzeme selâm edin, yedi dağın kuşları.. Bâkî Cenâb-ı Hakk cümlemize dünya gözüyle görüşmek nasip eylesin âmin.

Sevgili kahraman mahdûmun gazi namzedi

...

16

[bila-elkab (ünvansız) vesselam]

Temcit pilavı gibi (durmadan aynı şeyleri söyleme) söyler, söyler onu söylersin.. Anladık; fakat benim masrafım da ona göre.. Artık inek gibi seni beslemekten bıktım usandım.. Ne gözü doymaz karı imişsin be!.. Mektuplarında daima şikayet.. Başka hiçbir şey yok.. Çok yoruluyor, çok çalışıyormuşsun.. Elbette çalışacaksın.. Bedava ekmek yemek kolay mı?. Çalışıyorsan benim anacığım için çalışıyorsun.. Öküze boynuz ağır gelmez.. Beni vır vır yedin, bitirdin.. Ben sana anacığımın dizi dibinden sakın ayrılma, hiçbir yere gitme, her emrine itaat et, **[81]** diye yazıyorum.. Sen bana dövüyor diye utanmadan bir tanecik anamdan şikayet ediyorsun.. İnsan olan büyüğünden şikayet eder mi?. Hem döver, hem söver ya zahîr.. O senin büyüğün, yetmiş yaşında hatun.. Sen de söz dinle.. Sana sokağa çıkma, diyor.. Sen yine hiç olmazsa ayda bir defa olsun sokağa çıkmazsan patlıyorsun.. Ne var sokaklarda bilmem ki... Sokak süpürgesi misin, nesin?. Güya doktorlar söylüyormuş, hava almak lazım imiş! Bakalım daha neler işiteceğim senin ağzından.. Halt etmiş doktorlar... Kadın cinsinden bir hatuna hava almak ne oluyormuş?. Hiç taze bir kadın insandır diye sokağa çıkar mıymış?. Zayıf imişsin, benzinde kan yokmuş; bir şeyler de bir şeyler.. Hep martaval.. Çocuğunu emzir, inek gibi otur evinde.. İlaç ile, hava ile sanki çok yaşayacaksın

değil mi?. Allah ne kadar ömür vermiş ise o kadar yaşarsın... Verdiği ömrü Cenâb-ı Hakk geri alacak değil ya!. Ara sıra bayılmak geliyormuş da kendini doktora baktırmak istiyormuşsun.. Eğer böyle bir halt edersen, işte sana söylüyorum, nikâhtan düşürsün.. Sonra söylemedi deme.. Aklını başına topla.. İyi olacaksın diye seni açık saçık el âlemin heriflerine göstereceğim ha.. Allah göstermesin.. Geber, daha iyi!.

Bu doktor maskaralığı yetişmiyormuş gibi bir de başıma mektep zırlıtısı çıkarıyorsun.. Artık sen sahihten çok oluyorsun.. [82] Kıza ezberlettiğin şiir midir, ne herzedir o saçmalar az gelmiş de şimdi mektebe vereceksin, öyle mi?. Utanmıyor musun sen? Kız çocuğa okumak ne oluyormuş?. İşte meydana.. Sen okudun, yazdın da ne oldun?. Yegâne marifetin anama, bana karşı gelmek; birtakım bid'atlara (sonradan ortaya çıkma, dinde yeni getirilmiş şey) heves etmek... Kızımı da kendin gibi yapacaksın ama, yağma yok.. Sen bu günlerde pek çok kaşınıyorsun; galiba başına gelecekler var.. Kız güya o senin şiir dediğin herzeleri ezberlerse fikri açılırmış, vatanını severmiş, vazifesini bilirmiş, yok bilmem neler olurmuş.. Demek benim sevgili anacığım küçükken şiir okumadı diye şimdi dinini, vatanını sevmiyor, öyle mi? Sen artık başından büyük halt ediyorsun... Hem sen benim keyfimin kâhyası mısın?.. Kız benim değil mi?. İster okuturum, ister okutmam, sana ne?.. Ta buralarda kulağımıza çalınıyor: İstanbul sokaklarındaki kepazelikler, park mıdır, ne...dir, oradaki maskaralıklar, kadınlarla gazinolara kadar girmekler, erkeklerden kaçmamaklar, karı ile erkek neuzübillah (Allaha sığınırız, Allah korusun) bir arada sıçramaklar, sonra İslâm kadınlarına mahsûs kâr-hâne (iş yeri, dükkan) açmaklar.. Bütün bu zındıklıklar hep okumak, hep mektep yüzünden değil mi?. Ben Muhammed'i mektebe verdiğime bile pişman oldum.. Sen ise bana Binnaz'ı da mektebe vereceğim diye arlanmadan, utanmadan mektup yazıyorsun.. Binnaz'ı mektebe verip de niyetin onu kaltak yapmak mı?. Ben Muhammed'i de mektebe vermezdim ama hükûmet belki bir şey eder, diye verdim.. O hükûmet de oturduğu yerde otursun.. Öyle her şeye burnunu sokmasın.. [83] Bizi zorla Frenk yapmaya çalışmasın... Geçen gün bazı arkadaş olacak zındıkların zoruyla Taratorya'ya gittim de dinim, imanım sağlam kalsın diye eve geldiğimde hemen gusûl abdesti aldım.. Sende ise ne abdest var, ne niyaz.. Ne oruç var, ne namaz...

İşte sana son defa olarak bir ihtâr-ı merd-ânede (erkekçe bir uyarı) bulunuyorum.. Hem annemin sözlerinden, hem de evimin kapısından zerre miktarı dışarıya hurûc (çıkma) etmeyeceksin.. Sonra seni dünyaya târ (karanlık) ederim.. Habîb-i Ekrem aşkına hemen boş kâğıdını gönderirim.. Ve bu şanlı gazam ile Müslümanlığı ve âlem-i İslâmı mağrur (gurur) ve dil-şâd ederim. İşte o vakit anlarsın Hanya'yı, Konya'yı.. Artık iki sene İstanbul'da oturdun ya, başıma ukala dümbeleşti, âdeta züppe bir tango kesildin.. Benden başladın gâvur icadı, Frenk taklidi şeyler istemeye.. Hay Mütareke (ateşkes) zamanı İstanbul denilen o kepaze memlekete gitmez olaydın.. Hay seni Yunan gâvurları belkim bir şey yapar diye o uğursuz yere göndermeyeydim.. Hay sana yazı yazmasını öğreten herif dâr-ı dünyâyâ gelmez olaydı.. Elimden gelse alimallah bütün mektepleri yakar, yıkardım.. Sanki mektepler çoğalıyor da dünya düzeliyor mu? Gâvurlara karşı kuvvetsiz olmamız hep bu fazla okumak, hep bu alafranga mektepler yüzünden değil mi?. Ne hacet; işte görüyoruz, okumak yazmak bilmez eski zabıt ağalarla mektepten çıkma yeni zabıt beyleri... Alaylı zabıtlar vaktiyle nasıl mertçe kavga eder, Moskof gâvurunu tepelerlerdi.. Şimdikilerin ise hepsinde yürek Selânik (çok korkmak)... Top patladı mı hepsi taş altına, yok bilmem siper arkasına.. Saklambaç [84] oynar gibi... Ne biçim muharebedir bu?.. Zaten bu zamanın muharebelerine şimdiye kadar bir türlü aklım ermedi gitti. Hep kâfi icadı, hep düzenbazlık.. Gizlenerek, saklanarak muharebe mi olur?. Senin muharebe dediğin karşı karşı, göğüs göğse mertçe olur.. Öyle kahpece bir saatlik, iki saatlik yoldan değil... İki üç kurşun sık; haydi fare gibi deliğe tıklı... Nedir bu, adı muharebe!.. Akıl, sır erer şey değil ki..

Bak, ben sana kısaca hülâsa edeyim (özetlemek): Sen bu güne bugün resmen ve şer'an hem benim, hem annemin, hem kız kardeşimin, hem de çocuklarımla hizmetçisisin.. Kendine sakın başka bir pâyeye, bir süs vereyim deme.. Hem yaptığın işlerden benim haberim yok, zannetme.. Günü gününe evvel Allah benim hepsinden haberim var.. Eğer bitişik komşular Hâce Nefise Hanımlardan başka bir komşuya gidersen seni harap ve berbat ederim.. Onlar neyse Müslüman hatunlar.. Oraya giderken de peçen kalın olacak. Yüzünü sımsıkı kapayacaksın. Öteki peçeni yırttığı için anamın elleri sağ olsun... Ne oluyorsun, düşmeyecek kadar önünü gör, yetişir de artar bile.. Ben senin gibi çok karı bulurum ama, anacığımı bulamam... Bir de anam şikayet ediyor.. Ali'ye memeden başka hiç yemek vermiyormuşsun.

Ne o?.. Güya midesi rahatsız olurmuş; hazmedemezmiş.. Midesi zayıf imiş.. Yediği halta bak.. Daha iyi ya.. Zayıf ise yedir ki doysun, şişsin.. Yemekten insana bir şey olmaz.. Herkes bu pahalılık zamanda yiyecek bir şey bulamıyor... Sen buluyorsun da **[85]** Allah’a şükür edip kadrini (değer) bilmiyorsun, çocuğuma da yedirmiyorsun.. Hiç Allah’tan korkmaz, Peygamber’den utanmaz mısın sen?.. Her vakit başımıza İsmail’i kakarsın.. Anam abur cubur yedirmiş de ilk çocuğumuz ondan ölmüş. Başından büyük halt etmişsin.. Bir yaşını doldurmuş bir çocuğa bulgur da verilir, baklava da... İsmail’in ömrü o kadarmış, ölmüş.. Öldü diye şimdi Cenâb-ı Hakk’a asi mi geleceğiz?.

Biraz senin zırlıttından kurtulayım diye gurbete çıktım; gözüm görmeyince, kulağım işitmeyince müsterih olurum (huzurlu olma, rahat olma) dedim; yine rahat yok.. İstemem, eksik olsun mektupların.. Bir daha bana mektup yazma.. Anam yazdırır. Bu, bana kâfi gelir!. Şimdi ben sana daha nasıl kızmayayım?. İşte yine hatırıma geldi.. Sebep oldun, biricik kardeşimi o edepsiz kıza verdirttin. O hayâsız karı kardeşime boynuzu diktirdi.. Ama kendisi de belasını buldu, bıçak altında geberdi, gitti... Karnındaki piç de kelb (köpek) yavrusu gibi parçalandı... Bakalım utanmadan hâlâ icra memurları zavallı kadın bî-günâh idi desinler, dursunlar. Bak ben yutarsam... İşte kardeşimin nihayet hapishanelerde sürünmesine dolayısıyla sen sebep oldun, anlıyor musun?.. Eski zamanda namus uğurunda kadın parçalayanları hükûmet hiç hapsedmezmiş, derler... Şimdi ise yakaladı mı hemen tıkıyor deliğe... Artık herkes alafranga oldu... Bakalım bu gidişatın sonu nereye varacak?. Artık meydanda ne namaz var, ne niyaz.. Ne hacı var, ne hoca!. **[86]**

Hem bir daha o İstanbullu üftâde (âşık, düşkün, zavallı, biçare) köpeği zinhâr eve ayak basmayacak.. Anama yazdım.. Bir daha gelirse köpek geldi diye hemen koğacak... Bir de utanmadan yazıyorsun ki annemin sana en iyi lakırtısı şıllık, kaltak, domuz imiş... Senin gibi itaatsiz, fenlenmiş, gâvur tabiatlı kadına başka söylenecek bir kelâm bul da anacığım sana onu söylesin.. Bu yaştan sonra ihtiyar kadına inme mi indireceksin.. Ona inme ineceğine dediğin gibi sen verem ol bin, yüz bin kat iyi.. Her şeyde olduğu gibi hastalığına da alafranga bir hastalık buldun. Senin o alafranga damarın kurusun. Yüreği rahat etsin, sana bir şey olmaz. Çünkü acı patlıcanı kırağı çalmaz..

Ha az kaldı unuttuyordum... Sigorta hezeyanına da o kadar “lâ havle” çektim ki küplere bindim... Karşımda olaydın Hüdâ bilir Şerî'at-ı Ahmediyye (ilahi kanun ve hükümler, İslamiyet) namına saçlarını yoldardım.. Sen sahihten zıvanadan, dinden, imandan çıkmışsın.. Orada bugünlerde sık sık yangınlar olmuş.. Evi, eşyayı sigortaya koymalıymış.. Sen nereden aldın, bu gâvur âdeti, bu Frenk aklını.. Evleri, haneleri sigorta değil, hâfız-ı hakîkî muhafaza eder... O kadar sigortasız evler var; ne oluyor?. Hepsi yanıyor mu?. Sigorta Allah'tandır.. Hem sigorta parasını sen helal mı zannediyon.. Sana son gazaplı (öfke, hiddet) bir ihtar: Bir daha böyle Frengistan köpekleri gibi havlama..

İşte bir daha hâtime makamında olarak beyan ediyorum. Eğer bundan böyle ufak bir asiliğini, dinsizliğini işitecek olursam boş kâğıdını [87] hemen göndereceğim... Sokaklarda, mahkemelerde sürüm sürüm sürün de o vakit kıymetimi bil... Elbet vâsıl-ı sem'in (kulağına gelmiştir) olmuştur, diğer boşadığım karılar nasıl köpekler gibi sürünüyor... İnim inim inliyor... Karı cinsine zaten başka ne yarar?.. Kullan kullan.. Baktın ki edepsizlik ediyor, sümüklü mendil gibi at sokağa; al başkasını.. Hele şimdi karıdan bol ne var?. Muharebelerden ötürü erkek nadir yoksa.. Hak Teâlâ Hazretleri tevekkeli dîn-i İslâm hürmetine talâkî emir ve irade buyurmamış.. Hasılı aklını başına al.. Yoksa seni bâ-izni Hüdâ talâk-ı selâse (İslam hukukunda erkeğin karısını üç kez boşamasıyla evliliğin kesin olarak sona ermesi) ile talâk ederim.. İşte bütün sözüm bu kadardır vesselam..

Gazab-nâk (öfkeli) erin Hacı Kadir

17

Benim kocam olacak hıyanet;

Sen sanıyorsun ki benim dünyadan hiçbir şeyden haberciğim yok!.. Kah kah kah, güleyim bari.. Benim olan biten her şeyden, her işten haberim var ayol!.. Sen benim ne eli bayraklı karılardan olduğunu daha anlamadın galiba!. Dur ben sana bir oyun oynayayım da sen de beğen.. Bak ne varmış, ne yokmuş şu dünyada... Sen arslan gibi, elmas gibi, elmasiye

gibi karıcığını bırak da nihayet bahçıvanın o mundar, pis, uğursuz karısına kadar el uzat ha... Be adam, senin hiç utanman, arlanman [88] yok mu?. Alacağın olsun senin herif!. Benim senin yanında ne eksikim, ne gediğim var?. Çok midesiz adam gördüm ama senin gibi görmedim.. Allah'tan bul inşallah, başka bir şeycik demem.. Tüh tüh.. O kahpe Rukiye'ye tenezzül ettikten sonra ben seni bir daha nasıl koynuma alırım?. İlla söyleyeceksin, benim ne kusurumu, ne soysuzluğumu gördün bakayım?. Benden ayrılalı, oraya gideli daha iki ay olmadı.. İki ayda bu kadar azacak, kuduracak ne vardı?. Kurtlar gibi azmış, köpekler gibi kudurmuşsun.. Gözün dünyayı görmüyor.. Yazıklar olsun benim çektiğim bunca emeklere.. Tazeliğim senin uğruna tebâh olup (yok olmak, çürümek) gitti. Lakin menşûr atalar sözüdür: kırkıktan sonra azanı teneşir temizler.. İnşallah seni yakın zamanda teneşirlerde görürüm.. Tevekkeli dememişler, armudun iyisini ayı yer, diye.. Bari yediğine göre kıymetini bilse.. Ömrüm, güzelliğim, tazeliğim hep senin uğruna hebâ olup (boşa gitme, yazık olmak) gitti.. Ona gam yemem, bana sülün gibi nev-civânlar (delikanlı, genç), dört kaşlı delikanlılar işaretli gözlerle baktılar da ben yine, efendiciğime söyleyeyim, benim kocacığım vardır diye hiçbirisine şimdiye değin şöyle yüz bile vermedim.. Ah koca budalası kahpe dese birisi bana.. Sana bu kadar delikanlılar bayılsın da sen o düzenbaz uçarı herif için hiçbirisine yüz vermeyesin!.. Vah vah, pek yazık oldu benim tazeliğime a dostlar!.. Şimdi kime derdimi yanayım?.. Lakin işte sana son defa olarak söylüyorum. Benim kıymetimi bileceksen bil, yoksa vallahi sana öyle bir iş oynarım ki sen de şaşar kalırsın.. Ama bilirim, sende yalanın bini bir parayadır.. Diyeceksin ki ben bir şey yapmadım, bahçıvan [89] karısı dile düşmüş de böyle bir şeyi hemen bana yapıştırmışlar, yakıştırmışlar.. Fakat bu sefer elimden kurtulamazsın.. Nafile yere zahmet edip de yalanları uydurma.. Ben nereden duyduğumu söylemem ama, benim duyduğum yer pek sağlam.. Nafile yorulma, beni kabil değil kandıramazsın.. Ah senin uğruna kurudum, kira beygirlerine döndüm. Yok ol inşallah, beni böyle erim erim erittiğin için...

..... var olsun benim hakikatli Gülsüm Hanımcığım!. Alimallah dünyanın öbür tarafında olsa Hızır gibi imdadıma yetişir.. Neme lazım, ben de onun hakkını yemem ya.. Gönlünü hoş ederim; hemen mukabilini (karşılık) yaparım ... Ben de ona az iyilik mi ettim.. Benim ona yaptıklarım karşı onun bu iyiliği hiç mesâbesinde (derece, rütbe) kalır..

Gülsüm'ü kocası olacak o miskin mendebur heriften kurtarıp da ayırtan ben değil miyim?. Şimdi benim sayemde serbest serbest geziyor, tozuyor, istediği delikanlılarla konuşuyor, gül gibi geçiniyor. Yalnız bir aralık tuhaf bir hastalık kapmış ama sekiz ay içinde geçmiş, gitmiş.. Sana işte böyle Gülsüm gibi bir karı ister ki ensende boza pişirsin.. Bulmuşsun benim gibi sessiz sedasız, süklüm püklüm karıyı, istediğin gibi oynuyorsun.. Lakin artık bundan sonra nafile böbürlenme.. Eski camlar bardak oldu.. Yakında anlar, görürsün. Eğer seni dünyaya geldiğine pişman ettirmezsem bana da iri kaşlı Raziye demesinler..

Of!.. Şimdi sen bu defa çok azdın.. Artık mümkünü yok duramazsın.. Kim bilir daha ne haltlar edersin.. Yalnız o mundar [90] Rukiye ile kalsan ne ise ne?. Gider, orada Nalbant Mustafa'nın karısına da sulanırsan işte o vakit vallahi kıyametleri koparırım başına!.. Çatır çatır o pırasa gibi bıyıklarını yolarım herif, anlıyor musun?.. Bahçıvanınki ne ise ne.. Çirkin mundarın biri.. Benim elime şöyle su bile dökemez.. Lakin Nalbant'inkine mümkün değil tahammül edemem.. Alimallah seni çiğ çiğ yerim.. Hürmüz de ahım şahım (beğenilecek) birisi değil ya.. Ayı kadar gözleri var, maymun kadar da ağzı.. Benim yanımda halayık olamaz.. Söyle bakalım şimdi bana, benim senin yanında neyim eksik?. Saçlarım kömür gibi ta kıcıımı geçiyor.. Yanaklarım elma gibi kıpkırmızı.. Boyum servi gibi upuzun.. Kaşlarım sen söyle keman gibi, ben diyeyim yay gibi, hem kalın, hem bitişik.. Ağzım ise öyle maymun gibi küçük değil.. Biraz burnum basık olmuş da ne olmuş sanki? Çok şükür Mevla'ya, kakavan (budala, aptal, kendini beğenmiş) burunlu değilim ya.. Memelerim de inek memesi gibi iri.. Kollarım, baldırlarım, her yerim tombul tombul, âdeta paluze (tatlı çeşidi) gibi!. Cenâb-ı Hakk öğmüş de yaratmış.. Bazen yarı çıplak ayna karşısına geçer, gülpembe tenime hayran hayran bakarım da kocam olacak marsık (esmer, koyu tenli, kapkara) suratlı herife ne kadar yakışmış bu kaymak gibi, bu elmasiye gibi vücut diye tazeliğime, güzelliğime âdeta âh u vâh eder, eyvah diye yanarım.. Tam işte kel başa şımşır tarak diye buna derler.. Ah o babam olacak bunak.. Tuttu tuttu da beni, bir tanecik armut gibi kızını ayının pençesine attı.. İlahî bu karıların gözleri kör mü?. Senin gibi hırdavatın neresini beğeniyorlar?. Beğenilecek, sevinecek bir hâlin olsa yüreğim [91] yanmaz.. Senin neyine dil-dâde (âşık) oluyorlar bu kör olasıca azgın kahpeler?. Pırasa gibi bıyıklarına mı bayılıyorlar, yoksa dağ gibi, izbandut gibi endamına mı?. Ama o kaltaklara erkek olsun da ne olursa olsun!. İsterse senin gibi marsık

suratlı bir haydut olsun!. Elin pis kahpeleri ile didişıceğine, hırlaşacağına biraz sabretsen de buraya geldiğin vakit mis gibi karıcığın ile helalinden zevkini yapsan olmaz mı?. Nankör herif, tabiatsız (huysuz) herif, soysuz sopsuz herif!.. Zaten senin bana yâr-i vefâ-dâr olamayacağını ben çoktan anladım.. Yoksa beni burada yapayalnız beş parasız bırakıp gider miydin?. Bana çabucak para gönderirsen ne ise ne.. Haydi biraz gözümü yumayım.. O yok, bu yok.. Neyine güveniyorsun bu kadar bilmem ki.. Kazandığın paraları hep sevgili karıcığınla yollayacağına boyuna elin kaltaklarına yediriyorsun, öyle mi?. İşte buna hiç dayanamam alimallah.. Sen galiba benim ne eli bayraklı (kavgacı, edepsiz), ne Sulukuleli olduğumu daha anlamadın. Sana dünyayı öyle bir zindan ederim ki.. Hem şimdi kadınlara da tıpkı erkekler gibi hürriyet varmış.. Sen ne yaparsan ben de yapabilişmişim.. Hatta canım isterse meyhaneye de gidebilmişim.. Öyle ise işte şimdiden söylüyorum, haberim yoktu, deme.. Ben senin sakın görüşme dediğin Şazer ile inadına başladım sıkı fıkı görüşmeye.. Şazer ne kadar fena olsa Rukiye'den, Hürmüz'den de fena değil ya!... Bu kaltaklar gibi ipliği büsbütün pazara çıkmadı ya.. Ah o soyu sopu ne olduğu bellisizler ah.. Benim kocam elimden alırsınız ha.. Sizi gidi çamaşırsız karılar.. [92] Yazı kışı bir don, bir gömlek ile geçiren kahpeler.. Sizin kocalarınız vaktiyle az mı benim peşimde dolaştı.. Görürsünüz siz bundan sonrasını.. Hay yine fena oluyorum.. Sinirlerim yine boşandı.. Hepiniz Allah'ınızdan bulunuz, inşallah!.. Başka bir şeycik demem!..

Aman para gönder bana da köpekler gibi ne halt edersen et.. Bu ateş pahalılığında bana para göndermezsen sanki ben kazanmanın yolunu bilmez değilim.. Gülsüm gibi, Şazer gibi elbet ben de para bulmanın bir çaresine bakarım.. Yoksa bu güne bugün yine erimsin diye senden para istiyorum.. Acaba senin kahrını benden başka hangi kahpe çeker? Senin marsık suratına acaba zavallı aptal Raziye'den başka kim bakar?. Merak etme, yine dolaşır, dolaşır, ah elmas karıcığım senin hâlin, cilven başka diye yine bana gelirsin... Tilkinin gezip gezeceği kürkçü dükkanıdır.. Fakat bu sefer bilirim ben sana yapacağımı?. Seni öyle bir üzüm üzüm üzeyim, kıvrım kıvrım kıvrandırayım da sen de gör, dünyada ne varmış, ne yokmuş?. Cihanda naz ve niyaz, cilve ve işve nasıl olunur?. Şimdilik sana bu kadar sitem, bu kadar papara yetişir.. Eğer bu edepsizlikte, bu hıyanetlikte devam edersen ve sonra da bana

abucak para göndermezsen işte o zaman görürsün bak neler de neler? Karaman'ın koyunu, sonra çıkar oyunu!..

Bir tanecik elmas gibi kıymetli karıcığın Raziye [93]

18

Omuzdaş!

Sen artık edepsizlik ediyorsun.. Bazen yle aynasız, raconsuz işler yapıyorsun ki beni fena hâlde kızdırıyorsun.. Mert olan sözünde durur.. Elin kaltağı içün bu namertlik yutulur şey değıl.. Zaten ben senin ne it oğılu it olduğunu bilmez değılim ya.. Kabahat bende değıl, senin ile arkadaşlık, omuzdaşlık eden keratada.. Sen daha Eleni'nin nasıl eli bayraklı bir karı olduğunu anlamadın ama yakında görürsün.. Nasıl utanmadan arkasına takıldın, gittin.. Bari bir dost tutacaksın, bir şeye benzesin.. Enayi gibi, kaz gibi seni vira yoluyor. Zannediyorsun ki o seni seviyor ha! Hay enayi pilakisi (ok aptal, çok bn), sayıkla bol bol.. Benim oradaki aftostan (sevgili, metres, gönül eğılendiren kimse) ne haber? Eğıer onun ahvalini öğrenip bu sefer de bana yazmazsan seninle fena hâlde maraza çıkarırız.. Ben arkadaş içün can feda ederim ama mert olmalı, imanına kadar külhanbeyi olmalı.. Senin gibi muhallebici çocuğı olursa işte netice böyle olur.. Orada Solak Mustafa ile görüştüğünü iştirsem canına mevld okurum.. Hergelenin tuzaklarına, dalaverelerine daha hâlâ doymadın mı?. Sen onun ince kıyım kestiğı afilerine (gösteriş) bakma.. Hepsi martaval, hepsi palavra...

Dün gece senin Anastasya'nın camlarını sokağı döktüm.. [94] Anlasın kaltak, beni içeriye almamak nasıl oluyormuş? Bizim meyhanede de Acem Ali'ye de pala çektim. Az kaldı gebertecektim herifi.. Ne ise araya girdiler de bu sefer canını kurtardı. Geçen gün de Laz Mustafa, Kr Nikolu, Hristo ve İstavridi ile beraber öyle kıyak bir iş yaptık ki sorma.. Nafile sululuk edip de üzerime sırnaşma, söylemem. Bilirsin ya, İstavridi ile, Nikolu ile ne yapılır.. Anlamadın mı daha be ..?. ırpıcılık!. Ne iyi ettim de vaktiyle rşdiyyeyi bitirmeden ıktım.. O mekteplerin kahrını çekmedim.. Sanki mekteplerden beylerim çıkıyorlar da ne

oluyorlar?. Uğraş uğraş, it gibi çalış.. Nihayet ayda beş yüz, sekiz yüz, en kabadayısı bin kuruş maaşla her gün esir gibi bir kaleme git, gel.. Bu, yaşamak mı sanki?. Hâlbuki ben bir çırpıda üç yüz, dört yüz liraya para demiyorum. Yaşasın bizim sanat, var olsun çırpıcılık, anaforculuk... Artık tamamıyla anladım ki şu dünyada hırsızlık, edepsizlik kadar iyi, rahat bir şey yokmuş!. Herkes yaşasın millet, yaşasın hürriyet diye avazı çıktığı kadar haykırıyor... Kaç para alırım ben bu kuru lakırtıları... Şimdi sen gel de bendeki hürriyeti gör... Astığım astık, kestiğim kestik... Lakin bu sanatta pek çok kurnaz olmalı ha.. Kumda gezmeli, iznini belli etmemeli... Bilirsin ya, ben değil sade hırsızlık ile, bundan iki üç sene evvel fırka kavgalarında, zırlıtlarında da ne kadar para kazandım.. Evvela İttihâd (birlik) yamaklarından (bir işte yardımcı olarak çalışan erkek) iken sonra itilafçılara az iş mi gördüm.. Enayilerin az parasını mı [95] aldım.. Benim için vatan ne imiş, fırka ne imiş.. Babam var mı para?. Zannetme ki bu kafa yalnız bizim gibi cahillerde.. Okumuşların da bir kısmı bu kafada!. Yalnız onlar işi kitaba uyduruyorlar; farkımız bu.. Ne ise bir fırka versin bana yüz lira, pırasa doğrar gibi istedikleri kadar adam keserim.. Ama diyeceksin ki bu işin sonu çıkmaz, bu gibilerin sonu ya kama (hançer) altında gebermek, ya hapiste çürümektir. Bu da bir şans meselesidir, imanım.. Bu da kumar gibi bir şeydir, anladın mı?. Kaybedeceğim diye kumar oynanmaz mı be enayi!. Bizim gibi uçarı edepsizler her devirde yaşarlar.. İstibdâd (baskı rejimi) da bizim için, hürriyet de.. İnsan bu memlekette iliklerine kadar rezil, külhanbeyi olmalı yoksa.. İşte onun için bizim meslek hiçbir zaman şerefini kaybetmiyor, inkırâz bulmuyor ya.. İstibdâd zamanında Fehim Paşa'ya bir aftos, tahtasakala bir haber getirdi mi haydi yeniden kırk elli lirayı kıvırırdık.. Birisine hıncımız, öfkemiz oldu mu herifi hem sürdürürdük, hem de üzerine para alırdık.. Bütün Beyoğlu'na, Kadıköy'üne sultanlar gibi hüküm sürerdik.. Hürriyet ibtidâları bizim gibi cedd be-cedd (atalardan beri) külhanbeyi olanlara biraz ters gelir gibi oldu.. Doğrusu evvela ben de biraz afallaştım ama kendimi çabuk topladım... Baktım ki para ediyor, hemen girdim fırkacılık işlerine.. Her iki tarafı da yoldum.. Maşallah fırka tutuşu saray tutuşundan daha keskin çıktı.. Yalnız şimdi işler biraz kesat (kıtık, yokluk).. Hürriyette eski bereket, eski tat tuz kalmadı.. Kavgalar, patırtılar, söğüşmeler mayna (argo. Birakılma, son verilme).. Fırkacılık borsası çok durgun.. Gazeteler, [96] mebuslar süt dökmüş kedi gibi.. Çünkü seferberlik var!. Onun için biz de vurduk işi çırpıcılığa.. Ne idi o eskiden mebusların, gazetecilerin kavgaları, külhanbeylikleri.. Âdeta

ağzımın suyu akardı.. Külhanbeylik gazete sahîfelerine, mebus sıralarına kadar ilerledi diye koltuklarım kabarırdı.. Yok, inkâr edemem, hürriyet Allah için mesleğimizin şerefini çok arttırdı.. Bravo Rumeli’de dağa çıkıp da hürriyeti ta İstanbul’a kadar yollayanlara!. Fakat şimdi piyasa epey düşkün.. Yedi düvel muharebeye tutuşmuş.. Galiba bugün yarın biz de gireceğiz bu kızıl kıyametin içine.. Bizim İttihâd kabadayıları hiç bu fırsatı kaçırmaz mı?. İşte o vakit hapı yuttuğumuz gündür. Malum ya, muharebe zamanı pek külhanbeylik sökmeyiz.. İster misin, bizi de askere alsınlar.. Hani gidişat onu göstermiyor, değil.. Lakin ben onun da bir çaresini bulurum; kolay kolay faka basmam. Sen kendine bak.. Senin gibi avalları hemen savururlar ateş hattına.. Kurnazlar ise yanaşır, yapışır birer kapıya.. Görmüyor musun, milliyetperver geçinen gözü açık bazı muharrirleri ve şairleri.. Hükûmet hudut boyuna deyince hepsi sanki fare deliği imiş gibi merkez-i umûmîye sokuluyorlar. Ortalığı kendileri için biraz selamette görünce hemen meydana çıkıp vurun, kesin, ateşe atılın ey millet! diye bar bar bağırıp şiir söylüyorlar.. Mamafih, binaenaleyh ve bununla beraber ben bendenize bu gibi şeyler vız gelir.. Düşün ki benimle hürriyetin o meşhur jandarmaları bile başa çıkamadı.. Sen daha çok toysun.. Öyle başlama şimdiden afi kesmeye geçmişî tenekeli... [97] Ben öyle kuru gürültülere pabuç bırakır takımdan değilim.. Hele palavraya, anafora hiç gelemem.. Lakin ne kadar kızsam yine seni affediyorum, köpoğlu!. Şakayı bırak, çabuk buraya gelmeye bak.. Sonra yakalanırsın, karışmam.. Enayi gibi kâfirler birbirini kesiyor ama kabak yakında bizim başımızda patlayacak galiba!. Meyhanede kadeh kırmak, caka satmak, raconlu raconlu afiler kesmek, kâr-hânelerin camlarını devirmek, karıların saçlarını yolmak, palabıyıkları pusuya düşürmek gibi kahramanlıklar varken dağ başlarında karlar, çamurlar arasında muharebe etmek doğrusu hiç aklımın ermediği bir enayilik! Ne ise benim yaşım başladı kırkı geçmeye.. Sen düşün.. Bak sana şimdiden bir iki kurnazlık öğreteyim.. Sonra hımbıl gibi gidersin gürültüye.. Ya bir yerini sakat edersen, ya kaçarsın, saklanırsın, yahut da en kestirmesi frengili bir karı ile yatarsın, kaparsın hastalığı.. Seni askere almazlar.. Yahut istersen bir adam yaralarsın.. Hapishaneyi boylarsın.. Bana kalırsa en iyisi hapishane.. Bazen şu hâlimle beraber hapishanede geçirdiğim zamanları düşünüyorum da ağzımın suyu akar! İş yok, güç yok.. Tembel tembel otur; karnını doyur. Daha ne istersin? Lakin hapishanede de bıçkın kafadar arkadaş olmalı.. Orası da uzun müddet çekilmez.. Ne ise hangisini istersen öyle yap...

Burada seninkinin peşini hiç bırakmıyorum.. Yakında muvaffak olacağım gibi.. Şimdiye kadar elimden kim kurtuldu da o kurtulacak.. Geçen gün Nuri, İhsan, Hidayet ile beraber Eftalya’da öyle bir [98] eğlenti yaptık ki söylesem ağzının suyu akar.. “Frösü” de orada idi... Dostu kendisini aldatmış, bırakmış.. Aval, başlamasın mı birden hüngür hüngür ağlamaya.. O kadar kızdım ki.. Bereket versin: “Yavuk, biz buraya eğlenmeye geldik.. Ağlamak dinleyemeyiz, ağlarsan çık dışarıya.” dedim de defolup gitti.. İsterse dünya güzeli olsun, ben öyle ağlamış suratlı, ince duygulu kadınlardan hoşlanmam vesselam.. Hele ağlamaya, zırlamaya hiç gelemem.. Yaşasın benim Olga.. Tıpkı benim gibi.. Dünya umurunda değildir.. Daima yüzü güler; keder nedir bilmez.. Sevgili aftosum bizi o gece o kadar şaklabanlıklar yaparak eğlendirdi, güldürdü ki anlatamam.. Benim nezle-i sûfelâyı ona da aşıladım da ufak bir sitemde bile bulunmadı. Köpoğlu, aynı zamanda bizim sanattan da anlar ha.. İmanına kadar çırpıcı! Hidayetin usulcacık iki mecidîyesini öyle bir aşırı aşırıldı ki ben de bayıldım.. Avanağın hiç haberi bile olmadı. Eğer aşırırken yakalansaydı benden temiz bir dayak yiyecekti.. Doğrusu sanatımın lekelenmesine hiçbir suretle tahammül edemem. Lakin dalavereyi çaktırmaksızın aşırıldığı için karıya bir kat daha gönlüm kaydadı.. Alnının teriyle, ustalıkla aşırıldığı paraya tamamen hak kazandı.. İşte biz burada böyle eğlenip duruyoruz; vurup çırpıyoruz; çatıp deviriyoruz; asıp kesiyoruz. Bu suretle hürriyetten, müsâvâtan (eşitlik) hissemizi alıyoruz. Sen orada ne halt ediyorsun.. Bu benim son mektubumdur, artık katakulli dinlemem.. Edepsizlik etme, çabuk gel; cevap beklerim.

Galata’ya ve havalisine şan veren Bıçkın Ahmet [99]

Esselâmu Aleyküm ve Rahmetüllah ve Berekâtüh,

Evvela kemâl-i hulûs ile kudûm-i (uzak ve uzun bir yoldan gelmek) mübârekenizi ve eyâdî-i (eller) kudsiyyenizi pûs ve ed'îye-i hayriyye (hayırlı dualar) ve hüsn-i teveccühât (güzel yönelişler, ilgiler, iyi karşılanmak ve alaka görmek) ve nasâyih-i mürşid-ânenizin (doğru yolu gösterici nasihatler) hakk-ı dâiyânemde (dua ederek, isteyerek) ibka'sını (devamlı, sürekli)istirhâm ederim (rica etmek, yalvarmak). Ve ba'de (ondan sonra, daha sonra) dahi diğer ihvân (sadık, samimi dostlar) ve yârân (dostlar) hazerâtının (hazretler, büyükler) yegân yegân (tek tek, birer birer) kemâl-i tehlîl ile dü dest-i şerîflerini takbîl ve irşâdât-ı hayriyyelerini (hayırlı nasihatler) sûzişle rica ve iltimas (tavsiye, rica) eylerim.. Ve diğer taraftan da bu âciz-i pür-taksîri (kusurlu, kabahatli) ferâmûş etmeyen zevât-ı kirâmın (büyük zatlar) da ferâde ferâde mübarek ellerinden pûs, kendilerine arz-ı hulûs ve selâm-ı mahsûs olunur.. Ve cân ü gönülden nisyân (unutma) olunmamamız istirhâm ve vasiyet edilir.

Ah efendim ah! Hâl malum, abd-i ahkarları (pek aciz ve değersiz kul) âcizlerin âciziyim.. Aciz ve kusurdan başka nefsim itibarıyla neye malikim ki şunu şöyle, bunu böyle yapayım, diyebileyim.. “El-umur merhunatun bi'avkatina” fehvâsınca (uyarınca, sözü gereğince) her şey vakt-i merhûnuna (belli edilen, belli bir zaman) intizârda imiş!. Mükerrermetlü Hafız Efendi'ye selâm-ı mukaddeslerinin tebliğine lehü'l-hamd nihayet dün muvaffakiyet hasıl oldu. Hacı İsmail Haki Efendi'ye de inşallahurrahman ahd-i karîbde (yakın zaman, evvelki zaman) arz ve tebliğ müyesser ve nasip olur. Kemâl-i sûzişle istirhâm eylerim ki ihvân ve yârân hazerâtı kendilerine ayrı ayrı varak-pâre-i fakir-ânemi tahrîr ve tesyâr ile tatyîb-i hâtır-ı (gönlünü alma) nâzik-ânelerine çalışamadığımdan nâşî (dolayı) zerre miktarı kalben iğbirâr (gücenme, kırılma, alınma) peyda ederek bu hakîre (bendeniz) gücenmesinler.. Bu miskin ve âciz, bu zelîl (zavallı) ve ahkar (pek aciz ve değersiz) **[100]** abd-i hâs pür-taksîrin muhtaç ed'îye-i ihvân bulunduğum vâreste-i arz-ı izahtır (arz etmekten uzak). Bu bâbda (bölüm, konu) da min-tarafillâh-i şeref vaki olan tembellik ve ten-perverliğimi (rahatına düşkün, tembel) ve nice ve nice lâ-yuadd velâ yuhsâ (sayılmaz, pek çok) kusurlarımı ve kabahatlerimi itirafla beraber yalnız çok şükür Cenâb-ı Mevlâ Hazretlerine lehü'l-hamd ve elminna (minnet) hiçbirinizi hatır ve hayalden zerre miktarı istihrâc etmeye (çıkarma) muvaffak olamayıp daima tahattur (hatırlama) ve tasavvur etmeye

inâyet (dikkat, gayret; iyilik, yardım) buyurmaktayım. Herhâlde mütehasıl (meydana gelen) ve müterâkim (birikmiş) kusur-ı dâiyânemin cümle tarafından mazhar-ı gufrân (bağışlanmaya nail olma) buyurulması niyaz ve tazarru' (yalvarma) olunur. Buradaki ihvân, cümleye aşk-ı niyaz ve bütün yârâna bülend (yüksek) avaz ile arz ve ihtirâm (saygı duyma) ederler..

Allah deyip duralım, kanâat hırkasını giyelim, Allah'ın verdiği razı olalım; sonra Cenâb-ı Hakk daha büyük yük yükletirse tahammül edemeyiz. Sabır ve hâlimize rıza gösterip hamd ve şükür edelim, evvel Mevla'ya ki vücudumuz sıhhat ve afiyet üzere zindedir (dinç, canlı); ve atâlet (tembellik, durgunluk) ve meskenetimiz (miskinlik) yerindedir.. Hiçbir kimseye evvela ki hâlimizi, ahvalimizi söylemeyelim, Mevla bize bizden yakındır; Mevla'ya söyleyelim.. Seher vaktinde kalkıp Mevla'ya yalvaralım.. Evvel zaman Mevla bizim muradımızı verir..

Ettiğimiz duaları, okuduğumuz Yâsin-i Şerîfleri ve kıldığımız namazları hemen Cenâb-ı lem yelid ve lem yûled dergâh-ı izzetinde kabul eyleye.. Cennât-ı âlîyâta Rabb'im cümlemizi ithal eyleye.. Habib-i Hüdâ Peygamberimiz Hazretlerine hem-civâr (komşu) eyleye.. İbrahim Halil Allah hürmetine, Musa Kelimullah hürmetine, İsa Ruhullah hürmetine, Muhammed Habibullah hürmetine cümlemizi mesrûr ve muzaffer, rahat ve atâletimizde daim ve müstakarr (istikrar bulunan, yerleşilen), ve Kafkasya'yı, Kırım'ı, [101] Mısır'ı, Irak'ı, Turan'ı, İran'ı, Hindistan'ı, ve Afganistan'ı feth ve teshîre müyesser eyleye.. Âmin, yâ mu'in!.

Deveye sormuşlar, senin boyunun niçün eğridir?.. O da cevâben nerem doğrudur ki boyunum eğri olmasın, demiş.. Bu hakîr-i pür-taksîr ten-perver ve miskininde acaba hangi ahval ve harekât ve sükûnetinde ve hangi umûr (işler, emirler) ve akvâl (sözler) ve efâlinde (ameller, işler) sabır ve sebat (sözünden veya kararlarından dönmeme, bir işi sonuna değin sürdürme) ve metanet, sa'y ü gayret ve devam vardır ki kusurumun afvını istirhâma yüzüm suratım olsun!. İşte şimdi bende-i ahkarları (değersiz, aciz) böyle bir vadide serseri-yâne (serserice) alık alık dolaşmakta, geleni bilmez, gideni bilmez, yerini bilmez, hikmetini bilmez, haddini bilmez bir avareyim. Hata bizim, atâ (iyilik) sizin.. Kusur bizim, afv sizin..

Aciz ve meskenet bizim, devlet ve meymenet (uğur, bereket, saadet) sizin.. Gaflet bizim, îkaz (gafletten kurtarmak, gözünü açmak, uyanmak) sizin.. Ah efendim, nelerim var nelerim, nelerim yok nelerim.. Her şeyim çok, hiçbir şeyim yok.. Ah, medet, himmet!.. Çalışmak ile de maksat hasıl olmuyor. Nasipte yoksa çalışmak ne fâ'ide?! Zira arada kader ve kısmet var!. Yârân ve ihvân ve mürşidân lütfen ve keremen dest-i müşfik-ânelerini uzatmadıkça ve zelîlâne (zayıflık içinde), miskînâne (tembelcesine) cereyan eden göz yaşlarıma enzâr-ı kerîm-ânelerini (şerefli bakışlar, gözler) çevirmedikçe bulunduğum menzilden (yer, ev; mesafe) bir karış bile ileriye gitmek ve nice kötü huylarımdan vazgeçmek ne mümkün!

Mahdûm-ı âlîleri Evkaf Kalemi'ne devam etmekte imişler. Hamden sümme hamden (sonsuz şükürler olsun), ne ihsân-ı ilâhî!. Ne cilve-i rabbânî?. Hikmetinden sual olunmaz, atıfetinden sebep sorulmaz.. Bendenize gelince, geçen mâh azizin beşinde fakirin bir oğlan mahdûmu kadem-nihâde (ayak basmış, ayak koymuş) oldu. Hazâ min fazli Rabbi (bu Rabb'imın lütfundandır).. Lakin mukadderât (alın yazısı) [102] efendim; rahat rahat hâb-ı atâlette pûyân olup (dalmak, koşmak) geceleri feryat etmemesi için verdiğimiz afyon maması fazla gelmiş olacak; tevellüdünün on ikinci gecesi ebedî uykuya daldı. Ba'dehû rûh-ı ma'sûmu semâ-ı lâhûtîye (ilahi gök) uçtu.. Cenâb-ı hakk öyle istemiş, verdiği gibi almış.. Elden ne gelir efendim?... Cenâb-ı Hakk'ın kullarına in'âm (bağış, nimet verme) ve ihsanı yevmen fe yevmen (gün be gün, günden güne, gittikçe) lâ-yuadd velâ yuhsâ (sayısız, hesapsız, pek çok) imiş! Lakin nankör olmayıp şâkir-i ni'met (şükreden) olarak görebilmek ve fehmedebilmek ne hüner?!.

Nâme-i mürşid-ânelerinde romatizmadan şikâyet buyuruluyor. Bu aczinizin fikr-i kasîr-ânesince vücûd-ı sehâ' âlûdunuzda hiç romatizma kalmaz, eğer yevmiye sekiz saat diz üstünde oturup dua ederseniz..

Hacı Feyzullah Efendi Hazretlerinden mektup aldık.. Alelacele abd-i kem-terlerinden (aciz kul) bir meblağ talep ediyor.. Bizim hâlimiz siz hazrete iyândır. Paramız olaydı fakir (bendeniz) bir lira gönderecekti.. Bu cihetle efendi hazretlerinin nezdlerinde (göre, nazarında, fikrinde) suçlu kabahatliyiz... Cenâb-ı Hakk suçumuzu, cürmümüzü (suç, günah) afv etsin âmin.. Ah, evvelce her vakit fakir-hânem (tevazu ifadesi olarak kişinin kendi evi) önünden

geçerken merhaba Hacı Mustafa Efendi diye çağırır, bende-i dâiyânelerine iltifatlar ibzâl (esirgemeyip bol kullanma) buyururdunuz.. Şimdi ise hiçbir sadâ-yi hâtifi (çağırıcı, ses verici) gelemiyor.. Âdeta öksüz kaldım.. Mini mini Hasan Efendi'nin sadâ-yi şerîfleri de sokakları kaplardı.. Ah, nerede o günler?. Geçmiş zaman olur ki hayalî cihan değer!.. Şimdi zât-ı mürşid-ânelerine bir haber-i küdüretim (kederli haber) ile bir istirhâm-ı mahsusum var.. Hafız Müslüm Efendi sizlere ömür, geçen gün cânib-i âhirete rihlet (göç, yolculuk, ölüm) [103] ve muhâceret etti (göç etmek). Terekesi (ölen bir kimsenin bıraktığı mal varlığı) derhal toparlanıp ailesine göndermek iktizâ' ediyor (gerektirmek).. Bu da hususuyla ben fakirimize lazım gelen bir vazife olduğundan zât-ı dâiyâne zimmetinde (sorumluluğunu alma, üstlenme) merhumun müddet-i medîdeden (uzun zaman) beri bâkî kalan beş yüz otuz dört kuruşunu bilâ-teehhür (gecikmeden) irsâl ve tesyâr etmenizi niyâz-ı mahsûsla istirhâm ederim. Bittabi ecir ve mesubâtı (karşılık, ödül) cesîm (büyük, kocaman) ve vefirdir (çok, bol), efendim..

Efendim, bir de mahcubiyetle arz ve tavsiye ederim haddim olmayarak ki ahîren (geçenlerde, son zamanlarda) cânib-i hükûmet tarafından dûçâr (tutulmuş, uğramış, yakalanmış) olduğunuz ma'lûmü'l-mikdâr hakaretten nâşî zerrece hâtır-ı âlîiniz zinhâr şikeste (kırık, mağlup) ve gubâr-âlûde (tozlu) olmasın. Cenâb-ı azîmü's-şân (şanı, ünü büyük olan) yoksa başka arızalardan ve âfât-ı (belalar) kunyeden (kişinin nefsi için saklayıp elden çıkarmadığı mal) masûn ve mahfûz (korunmuş, muhafaza edilen) buyursun... Bakınız şimdi taraf-ı Bârî'den hâtır-ı kâsırîma kudemâ'dan (büyükler, eskiler) kalma bir beyit-i murassa' ve musanna' (gösterişli; sanatla yapılmış) hutûr (akla gelme) ve südür (meydana gelme) etti... Şuracığa tahrîr edeyim ki müteselli (teselli bulan) ve ibret-bîn (ders almış) olunuz:

Kazara bir sapan taşı bir altın kâseyi kırsa

Ne taşın kıymeti artar, ne kıymetten düşer kâse

Eğer bu beyit zât-ı ulyânızı (yüce) tesliyet-sâz buyurmazsa diğer bir beyit-i ma'mûr suretâ huzûr-ı fâzıl-ânelerine (faziletli) takdim ile kesb-i mübâhât (övünme) ve mezâk (zevk, lezzet) olunur ama hakikatte o beyti doğruca cânib-i hükûmete sevk ve ihdâ ederim (hediye etmek):

Taç ve taht-ı saltanat ber-bâd olur çün akıbet (son, sonuç)

Kendini âlem-i serîrinde (taht) Süleyman oldu tut [104]

Malum mürşid-âneniz bizim az çok ebyât-ı (beyitler) kadîme ile iştigalimiz (uğraşı) pek o derece dîn değildir.. Mamafih her şeyde bir hayır vardır.. Kanâat-ı kâmile getirdiniz ki bunda da büyük bir hayır ve ecir vardır.. Tevekkül ve meskenet, her türlü zillet (alçaklık) ve mahrumiyete tahammül ve mukavemet bizim şan-ı ubûdiyyetimiz olsun ya hazret!. Zaten hayatın ne hükmü var?.. Her ne var ise hâlet-i memâtta var!. Elbette gelir giden cihana!. Cümleten tehzîb-i ahlâkımıza (ahlakı düzeltmek) ve afv-ı samedâniyye (Allah'ın bağışlaması) ve rızâ-yı Sübhânî'ye nâiliyyetimize (murada erme, ele geçirme), ma'nen ve maddeten fütûhât-ı 'azîmeye mazhariyetimize maa-cemi' (hepsiyle birlikte) Ümmet-i Muhammed dualar buyurulması cümlelizden hâsseten rica ve vasiyet olunarak tekrar ve be tekrar bilcümle sigâr ü kibârın (küçükler ve büyükler) ezyâl-i şerîfelerini takbîl ile te'yîden (kuvvetlendirme, sağlamlaştırma; doğru çıkarma, doğrulama) arz-ı selam ve tahiyyât (selamlar ve dualar) kılınır; ve dahilden dahile de ayrıca selâm-ı mahsuslar tesyâr edilir.. Elbâkî hu!..

Eddâiyü'l- hakîrû'l-miskin (düşkün duacınız)

...

20

Sultanım, hayatta cananım, nûr-ı imânım, rûh-ı revânım (ruhun aşkı), gülistanım benim sevgili familyam hanım!..

Mahsûsen selam edip güldeste ellerinizden pûs ederek bu vesile ile ol mübarek gonca-ı bahâr gibi kokan gönül-i nâzik-ânelerini istifsâr ederim. Ve ale'l-infirâd (birer birer) cümleye yegân yegân selâm-ı mahsûsla arz-ı hulûs eylerim. Çend eyyâmdan (günler) beri tahrîrâtınız vürûd etmediğinden dün şerefiyle müşerref olduğum muhabbet-nâme-i âlînz

yed-i âciz-âneme teşrîfnde ibtidâsından intihâsına (baştan sona) [105] kadar mütâlaa ve kırâ'atle mefhûmu mâlî malum olarak o derece de kalb-i mahzûnum (hüzünlü kalp) memnun olup şâd-mân kaldı ki ciğerim pare pare oldu, ve sürûrumdan ser-tâcım (baş tacı, çok sevilen) arş-ı âlâya (Allah'ın büyüklük ve yüceliğini tecelli ettiği yüce yer) erişti... Nâme-i muhabbetiniz beyaz tüllere bürünmüş bir melek gibi imdadıma yetişti. Hemen ta'zîmât (yüksek saygı) ve tehlîlât ile açtım. Kırâ'at ettim.. Bir de ne göreyim ki dünyada canımdan aziz olan cananımdan yazılmış... Mezâyâ-yı cânân-fezâsından (sevinç arttıran üstün özellikler) kalbimde hasıl olan eşvâk (şiddetli istekler) ve şâd-mânîyi (sevinç) kalem ile tariften, dil ile tasvirden âcizim.. İşte yârim, cananım, mâmeleğim (sahip olduğu şeyler), gülüm, bülbülüm, böyle muhabbet-nâmeler vasıtasıyla ara sıra gülüşelim, mükâleme (konuşma) ve cilve edelim.. Çünkü âdeta rû-be-rû dîdâr-ı müşerref imişçesine kalbimiz ve cismimiz mezâk (lezzet duyma; tat, lezzet) kesb eder (edinmek, kazanmak). Mamafih taraf-ı behiyyelerinden (güzel) gönderilen tahrîrât-ı cânânı kırâ'at edince yüreğim ne kadar şâd-mân olduğunu tarif kabil olamayacağını siz sevgili yâr-i vefâ-dârım familyama arz eylerim... Akçeyi geç gönderdiğimden ötürü kusuruma nazar-ı muhabbet (sevgi bakışı) buyurmayınız.. Çünkü malum âcizanez böyle bir cananın kalbini mahzûniyyet içinde bırakmak zaten erlik ve mertlik şanımdan olmadığını fevkalade takdir edersiniz..

Siz cananıma çok rica ederim sevgili ıyâlım, bana sitemli taşlı mektup Allah aşkına tahrîr etmeyesiniz.. Siz de bilirsiniz ki ben öyle haram sevda erkeklerden değilim.. Helalim yârimi bütün dünyaya değişmem.. Sizin için kalb-i müferrihimin (ferahlık verici kalp) gizli köşelerinde saklamış olduğum muhabbeti yazsam yüz tabaka kâğıda sığmaz.. Gündüz hayalimde, gece düşümdesin sevgilim... Hemen Cenâb-ı Lem Yelid ve Lem Yûled Hazretleri bahâr-ı ömrünüze ömür [106] bereketi versin ve dîde-i dünyâ ile yârenlikler, cilveler nasip eylesin âmin..

Şimdi gelelim buradaki âleme: Burada bendenizi yani yâr-i cânânınızı teselli eden bir şey varsa o da zalimlerin yardımıyla İzmir'e çıkan, sevgili yurdumuza musallat olan kahpe Yunanların kurşunlarına göğüs gererek hep onları bize saldırtan İngilizlerden, yani Con Kikiriklerden (Birinci Dünya Savaşı sırasında İngilizlere ve özellikle İngiliz askerlerine Türk halkı arasında verilen isim) intikam alacağımızdır.. Balkan Harbi'nde bize ettiklerini daha

unutmadık.. Nasıl unutulalım ki sefil ve perişan muhacir geldik!.. Siz şimdi kendinizi bahtiyar addediniz (saymak) ki sevgili eriniz zalimlerin elinde perişan ve bî-nişân kalan İstanbul'un, İzmir'in, Bursa'nın, Adana'nın vesair güzel yurtlarımızın intikamını almak ve sayesinde geçindiğimiz mübarek vatan toprağını ve kendi namusumuzu korumak için nâ-mert Yunan gâvuruna arslanlar gibi göğüs geriyor.. Her tarafta yine muharebeler başladı. Geçenlerde İnönü'nde düşmanı bir daha tepeledik.. İnşallah sıra yakında büyük düşmanlara gelecek. İngilizler yine İstanbul'da tavuğu ters tuttun, yok başkasından cigara yaktın diye ahaliden vergi alsın bakalım; an-karîb onların da, umudunu çapulcuların da sonlarını görürüz. Sizden sabır ve dua, bizden de karîben Yunanlıları Allah'ın inâyetiyle mahvetmek, denize dökmek.. Deve ağır gider, fakat yol alır, derler. Bu indü'l-nâs (insanlarca) isti'mâl edilen (kullanılmak) bir sözdür. İnşallah bu defa muzaffer olacağız, sevgili ailem!. O zaman beni daha çok seveceksin değil mi?. Hem de gazi karısı olacaksın.. Ah ne mutlu siz cananıma! E... [107] Dünyada her şeyi hesap etmeli; ya rû-yı cemâlinizi (güzel yüzü) bir daha görmeden şehit olursam benim üzerimde olan hak-ı malikânenizi helâl ü hoş edersiniz, değil mi?. Lakin beni hiçbir zaman ferâmûş etmemenizi sûzişle tavsiye ederim. Ahirette kemâl-i sıhhat ve afiyet üzere inşallah yine buluşuruz, zifamızı (gerdek) âdet-i müstahsene (beğenilmiş, güzel sayılmış) vechle yaparız..

Pederime ayruca bir mektup yazdım; siz hiç merak etmeyiniz.. Mektupta dedim ki: “Tarafınıza bırakmış olduğum aileme iyi bakınız. Beni severseniz onun gül hatırını hiç soldurmayınız.. O da benim tenbîhâtım (uyarılar) üzere hareket eder. O benim rûh-ı revânımdır.. Familyamın hukukunu her vakit taharrî etmenizi rica ve istid'â (istemek, yalvarmak) eylerim.. Eğer bu dediklerimi yapmazsanız bana evlat nazarıyla bakmadığınızı anlarım.. Bak ben düşman karşısında vatanın namus ve istiklalini koruyorum.. Burada kadınlar bile bu mukaddes iş için çalışıyorlar. Benim gözümü arkada bırakmayınız velinimet (nimet sahibi) pederim.. Bir de hemşirem Emine'ye de tembih ediniz.. Ara sıra görümcelik etmekten bu nazik günler hürmetine büsbütün vazgeçsin... Sonra hakkımı helal etmem... Vâlîde-i müşfikama de ayruca göz kulak olunuz... Bazen ihtiyarlık hâliyle ne yaptığını bilmez.. Hasılı benim pek sevgili ıyâlımın hatırına zerre miktarı toz kondurmayınız..” Nasıl beğendin mi pederime yazdığım mektubu sevgili ıyâlım.. Bak seni ne kadar düşünüyorum..

Sen de hiç merak etme... Yalnız bana nâme-i muhabbetini eksik etme... Bir de sevgilim, içimde bir dert kaldı, onu da sana söyleyeyim.. Bu taraflara amucen gelmiş; görüşemedim. Beni sorup sual etmemiş. Böyle günlerde vefasızlık olmaz bana.. Şimdi zaman Kuvâ-yi Milliyye zamanıdır. Herhâlde helallik lazımdır. Bu muharebe, Harb-i Umûmî'nin cihat ilanına [108] benzemez. Bundan daha çok mühimdir. Zira ya istiklal veya inkırâz vardır. Lakin amuceniz, eğer ettiysem bir kusur, beni afv edecek idi... Daima küçüklerin kusurunu büyükler affederler. Bu da geçer yahu... Hacıların İsmail Hakkı tütün kaçırırken reji kolcuları tarafından yaralanmış.. Bir de burada hemşehrilerden işittim ki hemşireniz Hatice Hanım birden bire İstanbul'a gitmiş, hastahânedeydi yatıyormuş.. Çok merak ettim. Başına ne geldi?. Sıhhati kesb-i afiyet (sağlığına kavuşma) etti mi?. Bana bildiresiniz.. Sizin hemşireniz bugüne bugün benim hemşirem demektir. Kim bilir ne kadar merak ve endişe etmişsinizdir. Diğer mühim bir havadis: Komşunuzun oğlu serseri Ahmet, sözüm ona Hilâfet Ordusu'yla İzmit'e gitmiş; Geyve Boğazı'nda maktul düşmüş (vurulup ölmek).. Bunu yeni duydum; pek memnun oldum.. Nihayet alçak cezasını buldu.. Konya'daki amucesini de, Kuvâ-yi Milliyye'ye muhalefet ettiği için, asmışlar; böylece malumunuz olsun..

Muhabbet-nâmemin karşılığını uçan kuşun kanadıyla isterim. Eğer acele gönderirseniz dağ başında ve düşman karşısında olan arslan gibi müştâkınızı (özleyen) mağrur ve mütehassir (hasret çeken) etmiş olursunuz..

Karanfilim düz beyaz

Ayrı düştük biz bu yaz,

Kuzum elmasım bana

İki satır mektup yaz..

İnşallah yakın zamanda Cenâb-ı Mevlâ sevgili kocanla yüz yüze visâller nasip eyler, âmin.. Meğerse sen benim kalbimin ışığı imişsin. [109] Şimdi yüreğim zifır bir karanlık içerisinde püryân.. Ah, ben senin için bu karlı tepeler üzerinde bile cayır cayır yanıyorum.

Ayrıldıktan sonra kıymetli cemâlini (yüz) daha çok seviyorum.. Yanık yüreğimden koptu, al sana elmasım bir beyit daha:

Al şalım, yeşil şalım

Dağlarda dolaşalım

Aramız deryâ deniz

Biz nasıl kavuşalım

Artık şairliğim yanardağ misali hâl-i galeyânda.. Al siz cananıma son bir beyit daha:

Bu mektubu yazdım yaz idi

Kalemciğim saz idi

Daha yazacaktım ama

Mürekkebim az idi!.

Bâkî gül yanaklarınızı sad hezârân (yüz bin) pûs eylerim hayatımdan aziz elmas familyam hanım!.

Sevgili ıyâlını cân-ı yürekten seven zevc-i vâlâ-şânınız **[110]**

...

21

Sevgili ve lakin hakikatsiz mahdûmum,

[selam ve istifsâr-ı hatır merasiminden sonra] buradan ol cânib-i âliye azimet (gitme) edeliden beri bize ancak ve ancak bir kıt'a mektup gönderdin.. Merak ve endişe ile ne yapacağımızı şaşırdık. Vâliden hatun âh-ı figân içinde rûz-şeb inleyip duruyor.. Çok şükür evvel Cenâb-ı Mevlâ'ya ki dün hemşehrilerden Temel Ağa geldi de senden haberler getirdi;

gamlarımızı yatıştırdı. Seni sağ salim İstanbul'da görmüş.. Sıhhatte imişsin ve bize de selam göndermişsin, hem de bir miktar meblağ-ı ma'lûmu istemişsin. Ve dahi bu günlerde işin bir kat daha efzâyîş bulduğu için ve yazı yazmak da çok kıt olduğu için şimdilik mektup tahrîr edemeyeceğini söylemişsin. İşte buna firâvân (bol, çok, aşırı) teessüfler ederim. Yazı hususunda acemi isen Yeni Cami'ye gidip de nâmeni orada yazdıramaz mısın mahdûmum?.. Bu neye iyi?.. Doğrusu şu hâle külliyyetli miktarda mahzun ve dil-hûn oldum. Ve lakin evvel Allah, ben bunun sebebini biliyorum.. Çünküm Temel Ağa diyor ki: "Salih'i görme.. Öyle değişmiş, öyle şıklaşmış ki âdetâ İstanbul'un kibar beylerine benzemiş.. Bıyıklarını ufaltmış, boynuna karavat dedikleri Frenk bağını takmış, bu kara kışta ayağına zenne misali sarı bir iskarpin giymiş, olmuş bir Frenk, bir İstanbul beyi...." [111] Demek nihayet Der-i Aliyye ıtlâk olunan o kahpe şehir seni de bu mertebeye giriftâr etti (yakalanmak, tutulmak, esir) de dâr-ı dünyâda bir tanecik babanı ve ananı unutturdu, öyle mi?. Bu işte tekrar be-tekrâr azîm teessüfler ederim.

Kardeşin Halil kış kıyamette, karlar içinde vatan uğuruna Ankara – Sivas hattında cân-sipârâne (canını feda edercesine) çalışsın, kara pampuru (tren) Sivas'a kadar bir an evvel varsın diye gece ve gündüz uğraşsın, fî-sebîl-illâh (Tanrı rızası için, Tanrı yolunda, karşılık beklemezsizin) cihada giden gazi askerler gibi toprakla, taşla, soğukla muharebeler yapsın – çünküm bu güne bugün düşman muharebesi bitmiş ise de çalışmak, adam olmak muharebesi daha henüz başlamıştır – sen İstanbul'da iş yerine zevk ve sefâ peşinde dolaş.. Buna Hak teâla ve tekaddes hazretleri razı olur mu? Her ne kadar kara pampuru da Frenk icadıdır ama, faydalı bir icattır. Muharebe zamanlarında çabuk asker nakletmek için, sulh zamanlarında ticaret ve ucuzluk için bu hattın çok faydası dokunacak demek istiyorlar. İşte bu misillü (gibi, benzeri) Frenk icatlarına fazla bir şey denilemez. Ve lakin bıyık kesmek, neuzübillah avratlara dönmek, boğaza Frenk bağı denilen lanet halkasını takmak gibi şeyler her hâlükârda Müslümanlığa yakışmaz. Ve dahi bunlar senin gibi bir Anadoluluya, bir yiğit kahramana hiç mi hiç yakışmaz. Sen ki İngiliz denilen sözüm yabana medeniyet kılavuzunun yardımıyla aç gözlü haydutlar gibi aziz yurdumuza salan ve köpek misali kuduran Yunan gâvuruyla İnönü'nde, Sakarya'da, Dumlupınar'da arslancasına çarpıştın ve o mel'ûnî (lanet olası) çıktığı yerde yani İzmir'de denize döken ordumuzun arasında bulundun; yara aldın,

gazi oldun; [112] şimdi senin gibi bir yiğit gazi için bu gibi hâller zerre miktarı yakışık alır mı?.

Haydi söylemeyeyim, yüzüne vurmayayım dedim ama, mümkünü yok dayanamayacağım.. Temel Ağa seni İstanbul'un Frenkler mahallesi tarafında bir meyhanede görmüş!. Bu hâlin ise senin gibi kahramana ve âlî-şân bir mahdûma hiç şâyân görülemeyeceğini kaviyyen beyan ederim. Bu hâl-i melâle giriftâr olacağını eğer bilseydim, değil böyle ufak tefek bir iş, bir ticaret için, milyonlar için bilem olsa yine seni ol cânib-i fesâda sevk ve i'zâm etmezdim (göndermek).

Temel Ağa bu sefer İstanbul'u öyle bir tarif ediyor ki... Kadınlar, avratlar büsbütün açık geziyorlarmış; çarşafklar tamamen kalkmış, taramvayda hatunlar erkeklerle beraber oturuyorlarmış.. Meyhanelere, kahvelere, taratoralara bilem gidiyorlarmış... Rakı da içiyorlarmış, hem dahi kokain denilen Moskof içkisini de kullanıyorlarmış... Ve sonra da, neuzübillah, erkeklerle beraber herkesin huzurunda sarmaş dolaş oynuyorlarmış... Orospuluk her tarafı yangın alevi gibi sarmış; Müslüman avratlar için mahalle mahalle kâr-hâneler açılmış, Harb-i Umûmî zamanındaki vesikalı ekmekler gibi şimdi de neuzübillah, vesikalı kaltaklar peyda olmuş.. Millî ticaret fahişeciliğe kadar dayanmış.. Hasılı kahpe İstanbul'un Frengistan'dan zerre miktarı bir farkı kalmamış!.. Ve hem dahi sen bu kepazeliklere kederlenmek, âh u vâh etmek şöyle dursun, bilakis pek memnun, pek şâdân (sevinçli) ve şâd-mân [113] olmuşsun!. Kadınlarla erkeklerin bir arada oynaması lafı üzerine Temel Ağa'ya demişsin ki: “ Ne olur? Anadolu'da okkalarla rakı içerek açık saçık kadınları oynatmak, onlara göbek attırmak ve sonra karşısına geçip bin türlü taşkınlıklar, rezaletler yapmak ayıp, günah olmuyor da kadın erkek beraber terbiyeli terbiyeli oynamak neye ayıp ve günah oluyormuş?..” Bu sözlerine Temel Ağa hiç cevap vermemiş, hemen “Lâhavı” i çekerek senden ayrılmış.. Şimdi sen de beğendin mi ettiğin lafları?. Üç ay İstanbul'da kaldın, başladın Anadolu'yu, ana vatanı ferâmûş ve dil-hırâş etmeye.. Seni mektebe yollamadığım hâlde böyle Frenk kafalı olmuşsun, ya yollasaydım ne hâle uğrayacaktın?.

Çok iyi ki Cumhuriyet devletinin merkezi Ankara olmuş; yoksam bu gidişatla İstanbul ıtlâk olunan fesat yeri devleti de alafaranga yapardı. Lakin menşûr meseldir, her

güzelin bir kusuru olduğu gibi Ankara'nın da havası, sıtması, tuzu, çamuru ve dahi suyu çekilir, yutulur şey değil... Geçen yıl bir miktar beytûtet (geceleme) ettim de bu demir vücudumla ben bilem sıtmasına dayanamadım.. Hâl bu ise insan denilen adama her şeyden evvel sıhhat lazım.. Dinimiz de böyle emrediyor. Sıhhat olmayınca ne namaz olur ne niyaz, ne çalışılır, ne de devlet işleriyle uğraşılır. Haydi bu ısıtma ne ise ne, Allah vergisi diyelim.. Fakat yavaş yavaş Ankara'ya öteki sıtma, İstanbul'un alafaranga sıtması da geliyor. İşte buna çok hayıflanıyorum. İşitiyoruz ki Ankara'ya da İstanbul'un bütün âdetleri, serbestliği, Frenk taklitliği [114] son zamanlarda hemen büsbütün gelmiş.. Öyle sanıyorum ki somurtkan yerlileri nihayet bu gidişat yavaş yavaş ısındırarak.. Rakı yasağını da kaldırdılar.. Artık vur patlasın, çal oynasın.. Ankara'da bir Yahudi'nin güzel, alafaranga bir meyhanesi varmış. Bütün büyükler, mebuslar akşamları hep orada zevk ü sefâ yapıyorlarmış.. Meyhanenin hizmetçileri karılarınmış.. Bilmem doğru, bilmem yalan, ara sıra onlara da takılırlarmış.. Hemen Cenâb-ı Hakk cümlemize hidâyetler ve havf-ı ilâhîler (ilahi korkular) nasip ve müyesser eyleye, âmin yâ mu'în!.. Bir de alafarangalığın şimdi yeni iki ismi daha varmış!. Dilim bir türlü dönmüyor. Biri hasır, diğeri de kayık gibi bir şey.. O canım kırk yıllık Anadolu halıları varken hasırın ne iktizâsı var? Sonram buralarda deniz yok, göl yok; kayıkla ne halt edilecek?. Bu yeni iki isimli alafarangalık artık o kadar almış yürümüş ki o eski babayani karagöz bilem alafaranga olmuş!. Hemen hâfız-ı hakîkî (Allah) Tevhîd-i Efkâr ceridesini bu gibi afattan sıyânetsin (korumak)..

Bilirsin sen babanın ne adam olduğunu.. Ben özü sözü bir, halis Türkoğlu Türk bir Anadoluluyum. İlim ve hüner bilmem ama az çok aklım, fetânetim (zihin açıklığı, kavrayış) bâkîdir. Biz Anadolulular padişahlıktan yana çok eza (sıkıntı) ve cefa, çok zülüm ve gadr (haksızlık) çektik... Dayın padişahlığın, hele halifeliliğin kalktığına, âlem-i İslâm'ın tamtakır kaldığına çok kederleniyor ama doğrusu hiç hakkı yok. Neden dersen, bu alayış ve tantana hepsi yaldız.. Anadolu'yu padişah ve halife sarayları yüzlerce yıllar ezdi, [115] suyunu çıkardı. Allah'ın gölgesi oldukları hâlde Allah'ın men' ve nehiy (yasaklama) ettiği her türlü haksızlıkları, sefahatları (zevk ve eğlenceye aşırı düşkünlük) yaptılar. Küfürle memleket yaşar ve lakin zulüm ile yaşayamaz; bunları bizler bilmez değiliz.. Herhâlde padişahlığın ne demek olduğunu biz Anadolulular İstanbullulardan daha âlâ (daha iyi) biliriz. Milletin

içinden çıkan en namuslu, en akıllı, en okumuş ve fedakâr bir vatandaşın baş olmasını cân-ı yürekten isteriz; nitekim istedik de oldu. Ve lakin bu gâvur taklitli şeyleri hiç münasip ve layık göremem. Hâl bu ise sen ey en sevgili mahdûmum, bu bid'atları pek münasip ve layık görüyormuşsun... Frenkleri taklit etmedikçe kuvvetlenemeyeceğimizi, rahat edemeyeceğimizi, zenginleşemeyeceğimizi ayan beyan söylüyormuşsun. Sen bu fikirleri, bu hoppalıkları nereden ve ne çabuk aldın? Demek İstanbul'un tılsımı nihayet seni de çarptı. Sana çok muhabbet ve gönlüm olmamış olsaydı Hüdâ hakkı için bu gâvurca sözlerinden ötürü seni çok haşlar, ve belki Allah a'lem, bu dünyada Salih namında bir arslan evladım var, demezdim.. Ama ne yapayım, ne halt edeyim ki evlat muhabbeti çok kuvvetli, çok efsûnlu bir şey!..

Şimdi biraz da buradaki havadislere gelelim: Hemşiren Asiye Hanım yine hastalandı; ferrâş içinde yatıyor; kocası olacak herifle araları tekrar açıldı. Bir türlü birbirlerini anlayamadılar, gitti. Küçük biraderin Kadri de hastadır, yine benzi sapsarı, ne sana çekmiş, ne de bana bu oğlan.. O hasta hâlinde de ara sıra “İnönü dağlarında çiçekler açar” diyerek Mustafa Kemal Paşa şarkısını [116] söylüyor. Emine Hatun'un kocası bakkal Ahmet Ağa başka kasabadan on yedi yaşında bir kız aldı. Herkes bu işe şaşa kaldı. Akıllı, fikri hep bu kızda.. Evlendikten bir müddet sonra, iki karılı erkekleri hükûmetin cezaya giriftâr edeceğini duymuş, fena hâlde kederlenmiş.. Emine Hatun'u zengin diye boşamak istemiyor, yeni karısına ise çıldırıyor, bayılıyor.. Ne yapacağını şaşırmış. Ve lakin bu işlerden veresiye alış veriş eden müşteriler çok memnun.. Çünküm akıllı başında olmadığı için deftere hep eksik kaydediyormuş.. Müşteriler bir kız daha alsın diye dua ediyorlar. Allah'ın emri dörde kadar ama neylersin, hükûmet buna da mâni olacak; ya Sabûr!..

Komşumuz Hürmüz Hanım'ın damadı dört ay evvel ticaret için Kastamonu'ya gitmişti. Bir buçuk ay evvel buraya geldi. Ve lakin zavallı karısına yani Hürmüz Hanım'ın kızına fena bir hastalık vermiş.. Yarın Hürmüz Hanım sevgili kızını alıp İstanbul'a getiriyor. Orada hastahânelerde tedavi ettirecekmiş. Gece gündüz ana kız ağlaşıp duruyorlarmış. Ben de çok acıdım. Ve lakin İstanbul'a gitmelerine pek hoşlanmadım.

Yakında bütün Anadolu'da hastalıklarla muharebe olacakmış, diyorlar. Buna çok sevindim. İşte gördün mü asıl düşmanı!. Eğer bu düşmanı da Yunan gâvuru gibi hurd u hâş edersek o vakit Anadolu biraz oh der, nefes alır. Doktorlara pek o kadar emniyet ve itibarım yok ama inşallah [117] bu savaştan yüzü pak çıkarlar. On beş senedir muharebelerde telefât-ı kesîre (çok can kaybı) verdiği yetişmiyormuş gibi şimdi de Anadolu, açlıktan, yokluktan ve hastalıktan kırılıyor, her hâlükârda bunun önüne geçmek vaciptir; ve hatta farzdır. Pahalılık son günlerde bütün dünyayı bir kat daha tûfân-ı Nûh gibi istila ve perişan etmiştir. Çok şükür artık muharebeler bitti diye sevindik, şâd-mânlıklar yaptık ama sevincimiz içimizde kaldı. Şu var ki işini becerenler yine eskisi misillü kaptan, beceremeyenler yavan ve yayan.. Buna yeni bir misal arzu ve talep edersen Rumların emvâl-i metrûkesine (sahipsiz, terk edilmiş mallar) çullanan Hacı Ömer Efendileri, her türde hacı yatmaz gibi ayakta duran mebusun birâder-zâdesi Hafız Nuri Efendileri siz mahdûmuma göğsüm gere gere ibraz ederim (göstermek). İzmir'deki emvâl-i metrûke rezaletlerinin ise büsbütün cûş u hurûş etmekte olduğunu haber alıyoruz.. Doğrusu bunlar ne Müslümanlığa yakışır, ne insanlığa..

Sen ol cânibe azimet ettikten sonra buraya Yunan elinden bir kafil daha dındaş muhacirlerimiz geldi. Ve lakin hâlleri püryân ve perişan.. Çoluk çocuk bu kış kıyamette kırılıp dökülüyorlar. Hilaf olmasın, hemen her gün mürd ve telef (ölmek) oluyorlar. Ümmet-i Muhammed'e yazık değil mi?. Madem ki bakamayacaklardı, yaşatamayacaklardı, mübâdele (değiştirme) ve hicret (göç etme) ettirmeyeydiler!. Eğer mebus olmak için gösterilen marifet, çalışmak ve el çabukluk muhacirler için de gösterilseydi bugün herhâlde hiç kimse açlıkta kalmaz ve açlıktan mahv ve hebâ olmazdı.. Ben cahilim ama, doğruluğa, eğriliğe az çok fetânetim yetişir. Mübâdele ettirmek fena bir iş değil; [118] ve lakin öldürmemek şartıyla.. Zaten şurada Müslüman ve halis Türk olarak kaç nüfus kaldık?. Bundan sonra da mı nüfusumuzun kıymetini bilmeyeceğiz?.. Vâkıâ Kuvâ-yi Milliye zamanında milletimiz, kumandanlarımız askerlerimizin kıymetini bildi. Öyle keyif, heves ve şan uğuruna zavallı Anadolu yavrularını kurbanlık koyunlar gibi mirasyedicesine, daha doğrusu padişah damadı Enver Paşa misillü bol bol harcamadılar.. Ve lakin bu muhaceret meselesinde bu yiğitliği göstermediler. Hele muhacirlerin hakkı ve malı olan evleri arkası olanların kapması Cumhuriyet'in şan ve şöhretine hiç de yakışamaz.

Üç ay içinde gönderdiğin bir nemîkana mukabil ben sana bu tafsîlli mektubumla tam dört kıt'a tahrîrât takdim etmiş oluyorum. Eğer bunun cevabını uçan kuşun kanadıyla göndermezsen ben de benim kebîr mahdûmum bu dünyada vardır, demem. Bir de o alafaranga ve nâ-becâ (yersiz, uygunsuz) hâllerden behemehâl (ister istemez, mutlaka, herhâlde) isti'fâ-yı kusûr (özür dileme) etmelisin. İstanbul'u bu hâle sokanları ben bilmiyorum değilim. Mütareke zamanındaki düşmanlarımız İngilizler, Amerikalılar, Fransızlar, İtalyanlar ve Yunanlılarla şimdiki hâlde dostumuz Moskoflar İstanbul'a bu alafarangalığı aşıladılar. Kâfirler defolup gittiler ve hatta gitmezden evvel Refet Paşa'nın coşkun zafer alayını görüp içlerinden kahroldular ama ruhlarını Der-i Aliyye'ye sindirdiler, yerleştirdiler. İşte bu habîs (pis, kötü, alçak) ruh nihayet seni de çarptı, bu hâle soktu. Eğer dayanamayıp da şeytana uyarak yine meyhaneye veya taratora gidecek olursan avdetinde (dönüş) behemehâl hamama girip gusûl abdesti alsın ve hemen tövbe ve istiğfâr ederek (af dileme) câmi-i şerîfe (yüce cami) giresin. Sonram sana babalık hakkını helal etmem. [119]

İşitiyoruz ki rakıya tekrar izin çıkalıdan beri İstanbul'da her gün sarhoşlar arasında kavgalar oluyormuş; bazen avratlar yüzünden, kamalar çekiliyor, tabancalar atılıyormuş; ve bazen dahi sokaklar muharebe meydanına dönüyormuş.. Allah'tan korkmadan, Peygamber'den utanmadan kendi canlarına kıyanlar da varmış!. Polisin itibari düşükmüş.. İşte bu türlü hadiselerden ötürü de sen sevgili ve hasretli mahdûmumu külliyyetli merak etmekte ve bir an evvel âgûşumuza (kucak) atılmanı şiddetle niyaz ve tavsiye eylemekteyim. Her ne kadar çok olmuşsan da yine sana istediğin meblağ-ı ma'lûmu, münasip miktarda tenzîlât (indirim) yaparak, bâ-posta gönderiyorum. Benim sana bu meblağ takdimim artık sondur. İşini çabuk bitir, hemen bu tarafa muvâsalat et (varmak, ulaşmak). Zira yakında amucenin kebîr mahdûmu İhsan Efendi buradan Adana'ya hareket ediyor; kurtuluş bayramında bulunmak üzere.. Evvelce İzmir'e, Bursa'ya da gitmişti. Açık göz oğlan hiçbir fırsatı kaçırmaz; hiçbir şeyden yılmaz.. Kuvâ-yi Milliyye zamanı başındaki ecdat yadigârı abani sarığı attı, kalpak giydi, hemen karıştı teşkilat işlerine.. Lakin İngilizlere, Fransızlara epey zarar verdi. Kuvâ-yi Milliyye'ye çok yardımı dokundu. Sen vatana askerliğinle yardım ettin, o da iş-güzârlıkla (çalışkan, becerikli, iş bilen).. Çok şükür Hakk-ı Teâlâ'ya gayretleriniz, emekleriniz boşa gitmedi. Avratlar bilem Yunan gâvurlarıyla kahramanca

çapıştılar, cephane taşıdılar. Ah, nerede o zamanki fedakârlıklar, el birliği ile cân-ı yürekten çalışmaklar..

Ha unutuyordum, Osmanoglu Mehmet'i gör. Sabahtan akşama [120] kadar İstanbul mahallelerini dolaşıp leblebi satıyormuş.. Aferim Mehmet'e, abdallığı ile beraber iyi para kazanıyormuş. Babası burada çok sıkıntıda.. Serîan (çabuk, hemen) kendisine bir miktar akçe göndersin. Oman Ağa gönderilecek kâğıt akçenin pis ve yırtık olmayıp ak pak olmasını da bana ayrıca tembih ve vasiyet etti. Zavallının kızına hâlâ erâmil (dullar) maaşı bağlanamamış. Kocası vatan ve istiklal uğurunda şehit oldu, karısı açlıktan inliyor. Evrakı iki senedir bu daire benim, o daire senin dolaşıp duruyormuş. Bu revâ-yı hak mı?. Bir de muharebede yaralanan ve malul (sakat, hasta) kalan Saime Hanımların damadı Yüzbaşı Ahmet Efendi İstanbul'da tekâ'üd (emeklilik) maaşıyla çoluk çocuğunu geçindiremediği için simit satıyormuş, günde yarım kâğıt kazanıyormuş. Temel Ağa söyledi; pek çok hayıflandım; hemen Cenâb-ı Hakk cümlemizi ve cümle Ümmet-i Muhammed'i bilcümle âfât ve kevnîyyâtta mahfûz buyursun âmin.

Şimdi sana son sûzişli havadisimi tahrîr edeyim de masal misali nâmeme hitâm vereyim: Muhtarların Ülfet ile senin kafadar vefâ-dârın Recep Efendi sevişmişler; birbirlerine fena hâlde gönül ve muhabbet vermişler. Sonram mercimeği de fırına.. Ve lakin muhtar hafız Mahmud Efendi yeni fikirli, az çok alafaranga diye Recep Efendi'ye kızını vermek istememiş. Bunun üzerine utanmaz arlanmaz kız, neuzübillah, oğlanın evine kaçmış.. Hayâsız Recep, söylemeye dilim varmıyor, Ülfet'in kızlığını bozmuş.. Vâkıâ sonra nikâh etmiş ama, kaç para eder?. Bir defa nikâh-ı şerif vuku' bulmadan o iş olmuş mu olmamış mı?!. [121] Hafız Mahmud Efendi fena hâlde kızmış, hastalanmış, az kalsın üzerine inme inecekmiş.. Kızını derhal hışım ve gazap ile evlatlıktan tard u def etmiş. Bu gidişle İstanbul'daki azgınlıklar, orospululuklar yavaş yavaş buralara kadar gelecek, yetişecek diye ödüm kopuyor. Bu vaka gözümü çok yıldırır.. Gece ve gündüz Cenâb-ı Hakk'a dualar ve niyazlar ediyorum; ta ki bu gibi âfât bir daha kasabamıza uğramasın.. El-bâkî duâ-yı hayr..

Mahdûmuna çok hasret bağlayan ve lakin biraz gönlü kırılan el-ma'lûm pederiniz

...

İkinci kısım

22

Sevgili, hakikatli kızım!

Bir kıt'a mektubunuzu aldım; pek memnun oldum. Hepinizin sıhhat ve afiyet üzere olduğunuza ayruca sevindim; Cenâb-ı Hakk'a hamd ü senâlar (şükür ve övgü) ettim. Şimdi kızım, beni dinle.. Sana bir şeyler yazacağım. Fakat metin ol; o kadar kendini üzme.. Ne yapalım, kader böyle imiş!.. Her şeyden Allah'ın dediği olur; başka elden ne gelir?. Ah, kalbim bir türlü yazmak istemiyor ama, ne yaparsın?.. Dünya bu.. Hep gideceğimiz yer orası.. Başa gelen çekilir. Artık anladın ya!. Sakın kendini çok sıkma; fazla ağlama.. Sıkıntı ile insana her şey gelir. Mütevekkil olup sessiz sedasız merhume Kur'an-ı Kerim okumalı.. Evet, sevgili bir tanecik nur yüzlü babacığın bizleri böyle yapyalnız bırakıp Allah'ına kavuşmak için uçu gitti. Cenâb-ı Hakk kabrini pür-nur (ışıkla dolu) etsin.. Menşûr meseldir: Dest-i ecelden ne civân-ı kavî (güçlü genç) halâs olur, ne pir-i zebûn (güçsüz yaşlı) derler.. İnna lillah ve inna ileyhi raciun (şüphesiz biz Allah'tan geldik ve O'na döneceğiz)

Ah, ben şimdi kendimi mi düşünüyüm, yoksa seni mi?.. Yoksa [123] Hamitçiğimi mi?. Hüdâ Hakkı için ne yapacağımı, ne halt edeceğimi bilmiyorum; şaşırdım, kaldım.. Benden daima tafsîlli mektup istediğin için ben de sana olanı biteni yazacağım.. Ah kızım, şimdi beni görsen mümkün değil tanıyamazsın.. Bir deri bir kemik, bir iğne bir iplik oldum.. Beni görenler hâlimden korkuyorlar.. Ağlamaktan gözlerim kan çanağına döndü.. Bu hâlde iken bile hep seni düşünüyorum.. Yine sana uzun mektup yazıyorum.. Zaten bilmez misin,

iki elim kanda olsa ben sana yine böyle uzun uzun mektuplar tahrîr ederim; bütün dertlerimi dökerim. Sen de bu suretle gurbet ellerinde anneciğini görmüş gibi olur, eğlenir, vakit geçirirsin..

Rahmetlik, üzerinize afiyet, nezleden, gâvurcası anfülanza'dan (grip) muzdarip idi. Türlü türlü soğuk limonata içmişti. Sağ olsun, o kadar söyledim, dinletemedim. Birden bire limonatayı dikti.. Ondan sonra hastalığı ziyadeleşti.. Sana o son mektupçuğunu da minder üzerinde kah yatar, kah otururken yazmıştı.. O mektupta ilk defa olarak rahatsızlığından bahsetmişti.. Her ne kadar seni çağırtalım dediysem de bu kış kıyamette çoluk çocuk rahatsız olurlar, cevabında bulundu. Üç gün sonra rahatsızlığı birdenbire arttı. Başladı âdeta fenalaşmaya.. Ne yapacağımı şaşırdım.. Çabuk gelesin diye hemen sana bir tel çektim.. Ertesi günü telin cevabını aldım. On günden evvel gelemeyeceğine pek üzüldüm.. Hâlbuki pederin senden gelen telden üç saat sonra rahmet-i Rahman'a kavuştu; yani senin anlayacağın merhum [124] oldu.. Mübarek perşembe günü tam öğlen ezanı okunurken.. O gece evde misafir kaldı. Ertesi cuma günü defnolundu. Ed'ie-yi şerîfe kırâ'at olunarak ilâhîlerle kaldırıldı. Yalnız ilahiciler pek şansız şöhretsiz, pek pejmürde (dağınık, yırtık, solgun) kıyafetli idiler; âdeta dilenciden farkları yoktu. Bunu için çok üzüldüm.. Allah razı olsun Bahire Hanım'dan, kardeş hiç üzülmeye, paşaların, vükelâların cenazelerinde bile bunlar böyledir, dedi de biraz ferahlandım. Pazartesi günü de ruhuna mevlûd okuttuk. Rabb'im kabul eylesin âmin. Neme lazım, her bir şeyciği güzelce, münasipçe oldu.. Fakat sizler bulunmadığınız için çok esef ettik (üzülmek); bir türlü içimize sinmedi.. Tabii siz olsaydınız daha başka türlü olurdu... Ah, zavallı efendiciğim! Nihayet bir tanecik sevgili kızına hasret olarak gözlerini kapadın, uçtun, gittin, öyle mi?. Şimdi biz sensiz ne yapacağız?

Elân gözlerim yollarda.. Ha bugün, ha yarın geleceksin diye seni beklemekteyiz.. Neye gelemiyorsun bir türlü?. Rica ederim, sebebini bildiriniz.. Yoksa çocuklar mı hasta?. Aman sakın başıma bir dert de sen çıkarma!. İçim daha cayır cayır yanıyor.. Şimdi bu sevgili matemi bırakıp da başka elem ve hicranla uğraşamam; dertli başımı bir derde daha sokamam..

Vefat etmezden üç gün evvel nısf-ı maaş (yarım maaş) verdiler. Merhum olduğu gün de tam olarak bir maaş verdiler. Allah din ve devlete zevâl (sona erme) vermesin.. Arzumuz

üzere her şey tamamıyla yapıldı; zinhâr bunun [125] için beyhude yere merak etme! Tabutunun üzerine güzel bir Kabe şalı örttürdüm.. Cenazeciği dosta düşmana karşı çok gösterişli, çok kalabalık oldu.. Bütün hükûmet memurları, bütün efendiler, askerler, hatta zabıtlar cenazesinde hazır bulundular.. Cenaze kapıdan çıkarken – sakın hiç üzölme – avazım çıktığı kadar bağırdım. Bir avazım yerde, bir avazım gökte olduğı hâlde “Ah beni yalnız bırakıp da böyle nerelere gidiyorsun sevgili efendiciğim!” diye tepindim, feryat ettim. Sonra bayılmışım.. Beni bin zahmetlerle ayılmışlar.. Zavallı Şahinde Hanım’ın çektiklerini sorma.. Hatunun hakkını nasıl ödeyeceğim, bilmem. Gece gündüz dizimin dibinden ayrılmıyor. İşte kızım, nihayet ben dul kaldım, sen de babasız.. Dünyanın hiçbir hâline güğenmek olmuyor.. Hemen Mevla’m sana ve beyine ve çocuklarına ömürler bereketi versin.. Ah, son zamanlarda beni beş dakika yanından ayırmadı. Tam on gece hiç uyku uyumadım.. Yatağının başı ucundan ayrılmadım.. Tükürük hokkasını kimselere döktürmedim.. Neme lazım, helal minellah olsun.. Keşke sağ olsaydı da köşe minderinde otursaydı, ben de ona mütemadiyen hizmet etseydim.. Lakin yazık ki beni böyle bakes (kimsesiz) bırakıp nihayet kuşlar gibi pır deyip uçuı gitti.. Ağlamadık, anmadık saatimiz yoktur.. Bütün konu komşular her gün bizde.. Doğrusu, iki elim yanıma gelecek, niçin inkâr edeyim, hepsi vefalı çıktı.. Bizi bir saat bilem yalnız bırakmıyorlar.. Her gün beraber oturup bol bol, doya doya ağlaşıyoruz.. Sayelerinde ağlaşmadığımız, meraklanmadığımız bir gün yok.. Ah bir de sen gelsen de [126] elemelerimizi bir tazelesek!. Yalnız Vacide Hanımlar bir defa gelip biraz oturup hemen gittiler; ve bir daha gözükmediler.. Öyle kızdım, öyle kızdım ki tarif edemem.. Zaten onları bilmez misin, öteden beri kibirlidirler. Vefasız hıyanetler!. Hele son günlerde bir şeyler oldular.. Burunları Kafdağı’nda.. Ben koca arslan gibi sevgili efendimi kara topraklara gömeyim de onlar bana bir defa gelip bir daha gözükmesinler, gözden nihan olup gitsinler.. Ölürüm Allah da bu hıyanetliğı unutamam.. Zararı yok; bu dünya kimseciğē kalmaz.. Onları da görürüz; artık kocası mümeyyiz (kâtip) oldu diye kurumundan yanına varılmıyor.. Bir kibir, bir kibir ki.. Küçük dağları ben yarattım, diyor. Güya ölü evine sık sık gitmek ayıp imiş; kibarlığa yakışmazmış. Bir şeyler de bir şeyler.. Onun kocası mümeyyiz ise benim rahmetlik de Evkaf’ta kaç seneler müdürlük etti.. Sonra tekâüd olmuşsa ne olmuş?. Onun babası gibi zorla tekâüd yapmadılar ya.. Sıracığı geldi de oldu. Söyletmesinler, şimdi beni.. Onlarınteki tekâüd

değil, âdeta istiskaldi (kovma) ayol.. Ama istiskalden anlayan kim?. Koca vurdumduymazlar!. Sonra da her şeyde sözüm ona alafrangalık taslarlar..

Hülasa kızım, vefalı komşularımızla her gün seni konuşup ağlaşıyoruz. Hele Şahinde ve Lütfiye Hanımların vefakârlıklarını hiç unutamayacağım.. Ah, Behice Hanım gelse de baş başa verip bol bol ağlaştık, bağrıştık diye her gün seni anıyorlar, hatırlıyorlar.. Hiç kulakların çınlamıyor mu kızım?.. Rabb'im bir daha sevgili habibi yüzü suyu hürmetine böyle bir keder göstermesin.. [127]

Ağabeyini hiç sorma.. Zavallının gözleri iki çeşme.. Nihayet ağlaya ağlaya gözlerinde yaş kalmadı.. Bu yetişmiyormuş gibi şimdi onu da askere almak istiyorlarmış. Geçen gün hastahânedeki muayenesini yapmışlar.. Allah beterinden saklasın.. Dert dert üstüne!. Sair memurlar gibi kendisinin de istisnası için arz-ı hâl (hâlin bir üst makama iletme) verdi. Bakalım, ne olacak?. Herhâlde kurtulmak için para yedirmekten başka çare yok. Hâlbuki burada her şey o kadar pahalılaşmaya başladı ki dil ile tarif olunamaz. Hem insanın her aradığı da bulunmuyor. Bilmem orası nasıl?. Burada gazın tenekesi seksen beşe fırladı.. Şekerin okkası da otuz dokuz kuruşa çıktı.. Cenâb-ı Hakk hem bizim, hem cümle-i Ümmet-i Muhammed'in yardımcısı olsun.. Artık babacığının zamanındaki rahata veda ettik.. Ah meğerse erkeksiz kalmak şu dâr-ı dünyâda bir kadın için ne fena şey imiş.. Hemen Mevla'm seninle sevgili arslan oğlum Hamdi'ye ömürler versin.. Zavallı Hamdiciğimin başını kaşıyacak vakti yok.. Kalemde o kadar işi var ki Tanrı'nın günü sabah gidip akşam geç vakit geliyor bütün kalemi hep ağabeyin çeviriyormuş.. Her işi ona havale ediyorlarmış.. Hep Hamdi Bey aşağı, Hamdi Bey yukarı.. Çok şükür yetiştirene.. Bu kadar iş görürken bir de Allah'tan korkmadan bir tanecik evladımı askere almak istiyorlar.. Nasıl şey bu, bilmem ki?.. Artık bütün dünya asker mi olacak? Yedi düvele harp ilan ederlerken rızamızı aldılar mı ki şimdi bizden asker olarak evlatlarımızı istiyorlar.. [128]

Dün gece, hayırdır inşallah, rüyamda sizleri gördüm. Hepiniz buraya gelmişsiniz.. Bayram imiş.. Hep bir arada yemek yemiştik.. Senin Hâlid'in arkasında kalın bir palto varmış.. Sen yemekten sonra biraz ud çalmışsın.. Allah hayırlara tebdil eyleye.. Lakin ben hemen Şahinde Hanım'a bu rüyayı tabir ettirdim.. İnşallah bu felaketten sonra artık bir daha musibet

yüzü görmeyeceksiniz ve az zaman sonra çok sevineceksiniz, dedi.. Bu tabir üzerine gamlı yüreğim bir parçacık ferahlandı. Sevinesin diye işte sana da yazıyorum.. Senin balık yağı içtiğine çok sevindim. Yakında semizlersin de beyine daha şirin görünürsün. Aman kızım sana nasihatim olsun, beyinin kıymetini iyi bil! Hayatta iken pek anlaşılmıyor ama kocasına bir hâl olunca insan âdeti sersem tavuğa dönüyor.

Dün Zahide Hanım bize İstanbul'dan yine dört nüsha Karagöz gazetesi gönderdi. Cerideleri görür görmez birdenbire başlamayayım mı ağlamaya? Bilirsin ya, rahmetli ne kadar çok Karagöz gazetesini severdi.. Hep köşe başındaki mindere oturur, gözlüğünü takar, okur, güler, eğlenirdi. Ah, şimdi bu Karagözlere kim bakıp da gülecek, ya Rabbi!. Kuzum kızım, Zahide Hanım'a söyle.. Artık Karagöz gazetelerini yollamasın.. Zavallının daha hiçbir şeycikten haberi yok.. Duyarsa o da çok yanacak.. Bilirim, çok seviyordu.. Ah onu kimler sevmezdi acaba? Zahide Hanım'ın Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Cemiyeti'nden fasulye, pirinç ve yağ almasına memnun kaldım; Allah versin, [129] daha fazla alsın. Oğlundan bir haber var mı acaba?.. Korkarım, o da muharebeye gidenler gibi yaralanmasın..

Bir de kızım sana bir zahmetim var.. Tasvîr-i Efkâr ceridesinde gördüm ki çapada yeni ve güzel bir dârü'l-muallimât mektebi varmış.. Oraya gidip söyle ki: Taşradan iki kız çocuğu getireceğim; pederleri muharebede askerdir, çocuklar bî-kes kalmışlardır.. Bakalım kabul edecekler mi, bir anlayıver.. Bizim memlekette arkasız hiçbir şey olmaz ama, ee ümit dünyası bu... Az kaldı kızları gönderecektim; sonra mektebe yerleşmezlerse başınızda kalırlar da rahatsız olursunuz diye göndermedim... Eğer kabul edecek olurlarsa emanetçi ile çocukları göndereceğim.. Şu zahmetime artık katlanırsın değil mi kızım?. Merhumun hatırı var. Kardeşinin yani senin amucenin büyük oğlanın kızları... Zavallılar seril sefil kaldılar.. Buranın mektebinde bir türlü okumayı ilerletemediler.. Buradaki mektep de mektep değil ya, tavuk kümesi.. Ders okudukları odada pencere bilem yok.. Artık üst yanını sen düşün.. Adam akıllı iyi bir mektebe gidemezlerse sonra benim gibi cahil kalırlar; günahtır.. Hem bu zamanda iyi okumamış, incelmemiş kızlara koca bulmak güç.. Benimkine ben okuma, yazma mı derim? İnsan okuyup yazdıktan sonra mühendislerin Selma Hanım gibi okuyup yazmalı ki bir şeye benzesin.. Neme lazım, Selma Hanım kibirlidir, mibirlidir ama, Vacide Hanım gibi sonradan görmüş değildir. Beni ne zaman sokakta görse elimi öpmezse de hâl ve hatırı

sorar, çiğneyip geçmez. Vâkıâ pek kısa [130] konuşur, hemen ayrılır gider ama gönlümü de yapar. Seni de bu kadar okutuncaya kadar ben bilirim çektiklerimi! Rahmetli, kızlar için fazla okumak ne olacak, hoca mı olacak, kâtip mi der, dururdu.. Zamanın değiştiğini bir türlü anlamazdı. Keşke hiçbir şey anlamasaydı da sağ kalsaydı; köşeciğinde otursaydı.. Ah, yine öğürtülerim başladı..

Şimdilik sana bu kadar tafsîlli mektup yetişir.. İşte her şeyi, olanı, biteni an'anesiyle yazdım.. Artık sen de bir müddet İstanbul'u bırakırsın da hemen koşup buraya gelirsin.. Damadımın inşallah bu defa aksiliği tutmaz.. Seni derhal buraya gönderir.. Sayesinde biz de doya doya hep birlikte ağlarız.. Maazallah şayet kocanın damarı tutar da gelemeyecek olursan beni teselli ve hatırım hoş edecek uzun matemli bir mektubunu dört gözle beklerim. Bir de eğer gelirsen bana hediye olarak bir top patiska getir; şayet gelemeyeceksen yolla.. Senin ve çocukların gözlerinden öper, izzetlü damadım beye selam ve dualar ederim sevgili kızım!. [131]

23

İffetlü, faziletlü teyzem hanım!

Sevgili refikam (eş, arkadaş, hanım) hanımı iki ay evvel buraya getirtmiştim. Sebebini zannedersen biraz bilirsiniz.. Siz vâlideme benzemezsiniz; huyunuz melek gibidir.. İki hemşire arasında hiçbir gûnâ müşâbehet (benzerlik) ve münasebet yoktur.. Vâlidem ile canımdan aziz haremim (eş, hanım) öteden beri bir türlü geçinemiyorlardı; fakat iki ay evvel dillere destan olmuşlar.. Bunu duyunca ne hâle geldiğimi tarif edemem... Vâlidem kardeşimi

bu uğurda verem etti; şimdi nöbet bana geldi galiba.. Hem yazık değil mi o zavallı taze kadına!.. Ama sırası geldi mi sofuluğu, dindarlığı kimseye bırakmazlar... Gerek pederimin, gerek vâlidemin yanında herkes gâvur.. Pekâlâ; ve lakin onların şimdi bu yaptıkları Müslümanlık mı?.. Hiç olmazsa insan konudan, komşudan sıkılır yahu.. Vır vır vır, her gün kavga.. İşte nihayet baktım ki olacak gibi değil, sevgili haremimi buraya getirttim.. Zavallı kadın biraz oh dedi, ferahlandı.. Fakat tâli', kader yine bize yâr olamadı.. Şimdi şu kâğıda sebebini yazamayacağım bazı tehlikeli vakalardan dolayı tekrar hanımcığımı İstanbul'a göndermeye mecbur oldum.. Ah, kendisine daha doyamadan iki ay içinde işte yanımdan uçup gitti. Bu sefer bu iftirâk (ayrılık) beni çok harap edecek.. Bu mektubumu âdeta ağlayarak [132] yazıyorum... O da giderken, hele vapura binerken o kadar mahzun idi ki ayakları hep geri geri gidiyordu... Lakin bu defa katiyen anneme göndermiyorum... Doğru size gelecek, sizde oturacak.. Bilseniz sizi ne kadar çok seviyor.. Siz de hem beni, hem Ratibe'yi seversiniz, Ratibe Hanım'ı kendi gelininiz addedersiniz değil mi hanım teyzeciğim?.. Mamafih bunlara mukabil ben de size elimden geldiği kadar iyilik, mu'âvenet (yardım) edeceğim... Şu kadar ki yazacaklarımı harfiyen icra edesiniz... Şimdilik refikam vasıtasıyla size yirmi lira gönderdim.. Para bittiği vakit ser'ân iş'âr ediniz.. Gerek sizden, gerek eniştemden son derecede rica ederim, familyama gayet iyi bakınız.. Siz de, eniştem de maşallah melek gibisiniz.. Ne anneme, ne de babama benzemezsiniz... Onun için ıyâlımın zerrece hatırını kırmazsınız.. Cenâb-ı Hakk refikam hanımdan hoşnut olsun.. Doğrusu kendisinden çok memnunum.. Burada bana ana baba gibi baktı. Akşamları ayaklarımı hep kendi elceğizleriyle ile yıkardı. Üzerimde hakkı büyüktür... Benim de, Allah biliyor ya, ondan başka hiçbir nesnede gözüm, gönlüm yoktur.. Ancak dünyada var, yok, benim sevgili familyam refikam hanım... kendisine hemen bir adet iskarpin alınız. Ve lakin pek alafranga, tango biçimi olmasın... Ayağındaki çok eskidi.. Ah, zavallıcığının annemden çektikleri.. Böyle melek gibi bir kadına da bed (kötü) muamele ederse artık başkalarına neler yapmaz, düşünmeli... Hâlbuki siz benim sevgili familyamın hatırını çok [133] sayarsınız, onu çok seversiniz.. O da bak benim hatırım için kendi vâlidesinden vazgeçiyor... Ben istemiyorum diye kendi vâlidesine gitmiyor, doğru size geliyor... Artık siz de icrâ-yı îcâbında (lüzum eden muamelenin yerine getirilmesi) kusur etmezsiniz... Aman tekraren rica ederim, katiyen kendisi bir şeyden üzülsün.. Gerek onun, gerek sizin neye ihtiyacınız olursa bana

bildiriniz.. İhtimal biz de yarın öbür gün Çanakkale'ye, muharebeye gideriz; belki de Kafkas veya Irak cephesine yollanırız.. Mektubumun arası uzarsa merak etmeyiniz; yalnız haremimi teselli ediniz. Onu gözümünden kıskanırım; güzelce himaye ve muhafaza ediniz.. Sokağa falan çıkarmayınız.. Size yazacağım mektupları isterseniz hanımına gösteriniz ama ona yazacağım muhabbet-nâmeleri sakız siz okumak istemeyiniz. Bilirsiniz ya, çok mahcuptur, utangandır; yanakları hemen al al olur... Ezilir, büzülür; sıkılır, utanır... Kendisine ne kadar para isterse göndereceğim.. Yalnız namazını niyazını terk etmesin, alafrangalığa pek heves etmesin, sinemalara gitmesin.. Yüzünü sokakta iyice kapasın; hele sensiz zinhâr bir yere çıkmasın.. Bu hususta sizden başka kimseye emniyet ve i'timâdım (güven) yoktur.. Evvel Allah, sonra size emanet, teyzeciğim.. Sen şu dediklerimi yaparsan ben de sana elimden geldiği kadar mu'âvenet edeceğim. Ee.. Dünya bu, muharebe bu, şayet şehit olacak olursam vasiyetimi bile ona göre tahrîr ettim.. Yalnız familyam ile sizi düşündüm..

Buradaki mühim havadislerle gelince: Hacı Hasan Efendi açık [134] saçık gezdiği için nihayet haremimi Allah'ın emriyle tatlık (boşama) etti.. Kadın da her şeyden vazgeçti; ne nikâh parası istedi, ne de çocuk için nafaka.. Hasan Efendi çok şükür Cenâb-ı Hakk'a bu kâfir karıdan kurtuldum diye seviniyor.. Buna aklım erer; ve lakin kadına ne dersin? O daha çok memnun ve şâd-mân imiş.. Elhamdülillah tabiatsız, görgüsüz, çömez heriften, eski kafalı püsküllü beladan yakamı kurtardım diye sevincinden çıldırıyormuş; zıp zıp oynuyormuş. Fesuphanallah... Mehmet Kâşif Efendi'nin başına gelenleri ise hiç sormayın.. Cenâb-ı Hakk cümle-i Ümmet-i Muhammed'in bakirelerini bu gibi âfât-ı günüyyeden (günlük afetler) masûn ve mahfûz buyursun âmin.. Tevekkeli benim haremimin üzerine tir tir titrediğimin sebebi yok değil!. Ortalık şimdi çok fena, çok kötü oldu!. Kâşif Efendi'nin ortanca kızı Raciye Hanım yok muydu? İşte o zavallı kızı haydut çapkının biri seni alacağım diyerek iğfâl etmiş (ırzına geçmek), şeytan kulağına kurşun, bickrini izâle etmiş (yok etmek).. Bu hâdis-e-i meş'ûme hatırıma geldikçe tüylerim ürperiyor.. Kâşif Efendi'nin ağzını bıçaklar açmıyor.. Dava edecekmiş.. Kaç para eder, dava?. İş bir defa olmamalıydı yoksa.. Kızlarını o kadar sık tuttuğu, evde – kafesteki kuş gibi – hapsedtiği hâlde yine başa çıkamadı. Mushaf-ı Şerîf okumasını öğrenir öğrenmez mektepten çıktığı hâlde yine Raciye'nin namusunu koruyamadı... Doğrusu ben bu Kerbela misali vak'a-yı dil-sûzdan (yürek yakan hadise) çok

pirelendim; çok gözüm yıldı. Olacak oluyor vesselam.. Tevekkeli sakınılan göze [135] çöp düşer, dememişler.. Allah kimseye göstermesin böyle namus faciasını.. Aman, ne olursa senden olur, haremimin üzerine şöyle yüreğin titresin; tesirli nazarların üzerinden hiçbir dakika eksilmesin. İstanbul'da kocaları muharebeye giden kadınların bir kısmını baştan çıkmaya başladıklarını duyar gibi oluyordum da yüreğimde fenalıklar, halecânlar geçiriyorum.

Hudutlarda düşmanla çarpışan kardeşlerimiz için gömlek diktiğinizi, çorap ördüğünüzü geçenlerde işittim; o kadar memnun oldum ki tarif edemem.. Aman, size ne kadar isterseniz o kadar para göndereyim.. Familyam ile beraber a'lâ sıcak odanızda oturunuz; bu soğuklarda dağlar başında nâmûs-ı vatani müdafaa eden kahramanlara mütemadiyen dikiş dikiş.. Hiç dünyada bundan ecirli (sevap), bundan hayırlı bir meşguliyet olur mu?.. Neyinize lazım, öteye beriye gidip beyhude masraf etmek?.. Vaktinizi daima böyle hayr ve hasenâtla (iyilikler; yaralı, iyi, güzel işler) geçiriniz.. Dikiniz, dikiniz; Hilâl-i Ahmer (Kızılay) cemiyetine veriniz.. Hiç olmazsa sizin de bu cihâd-ı ekberde bu kadarcık bir hizmetiniz olsun.. Bilmem Hilâl-i Ahmer menfaatine, yok bilmem ne menfaatine oyunlara, sinemalara gidip paranızı gâvur edeceğinize kendi temiz yuvanızda böyle kadın kadıncık, hanım hanımcık oturup askerlere dikiş dikmek, inan olsun hepsinden iyi, hepsinden hayırlı.. Söylemez ya, ne olur ne olmaz, ben yine ihtiyâten (tedbirli davranarak) yazıyorum, eğer familyam hanım şayet size sinemaya, oyuna gidelim diye ufak bir imada bulunursa, [136] kuzum hanım teyze, lisân-ı münâsible mâni olasınız.. Mamafih benim arzumun hilafında (aykırı) bir şey yapmayacağına eminim.. Sakın mektubumun bu kısmını kendisine gösterme.. Belki gücenir, gönülceğizi kırılır. Ah, benim melek haremim!.. Seni bin türlü masrafla, niyazla, zahmetle buraya yanıma getireyim de iki ay içinde yine elimden kaçırayım.. Bilmem ben şimdi onsuz ne yapacağım?. Kendisine bu sefer çok fena alıştım.. Ha, az kaldı unutuyordum, vâlidem gece yatısına size gelirse mümkün mertebe her ikisini de idareye çalışınız. Kabil olduğu kadar vâlidemin sizde az kalmasına gayret ediniz. Zavallı ailem yoksa bir hafta içinde iğne ipliğe döner; çünkü hiç yürek üzüntüsüne gelemmez.. İşte bana asıl analığı siz bu meselede yapacaksınız.. Bilirim şimdi vâlide gelininin sizde olduğunu anlayınca inadına oraya sık sık gelmeye başlar.. Çünkü gelinine eziyet etmezse işi rast gitmez, gönlü

rahat etmez.. Eğer sağ salim İstanbul’a gelinceye kadar mürğ-i rûhum olan zevce-i müşfikamı kafes içinde sımsıkı tutar, hiçbir yere uçurtmaz, yiyeceğine, içeceğine, üstüne başına iyice bakar, kendisine hiçbir gûnâ sıkılmaz iseniz sizi başımın üstünde gezdireceğim, makam-ı vâlidem hanım teyzem! Bâkî yine bâkî.. [137]

24

Refikam hanım!

Mektubunuz vasıl, mütâlaasından memnûniyyet-i vefire hasıl oldu.. Yahu, bu ne kadar telaş ve endişe?. Her gün mektup göndersem yine mektup göndermiyorsun, diyeceksin. Şu on beş gün içinde bu, tamam üçüncü mektubum.. Bu derece meşgalem arasında bundan da fazla mektup yazılmaz ya!. Burada benim meşguliyetimin ne kadar kesîr ve hatta vefir olduğunu bilmiyor musun! Sakın aklına yelken edip de apansızın buraya geleyim, deme ha.. Hem de çocukları, hizmetçi kızları evde yapayalnız bırakıp tek başına bir hafta için gelmek istiyorsun.. Bu, dünyada olacak iş mi?. Hiç kızlar yalnız bırakılır mı? Dünya hâli bu.. Ne olur, ne olmaz.. Zaman fena.. Birkaç gün buraya geleceğim diyerekten el âleme dedikodu fırsatı vermenin, söze bâ’is (sebeb) olmanın manası yoktur..

Celâl ne yapıyor!. Hani köftehor (geveze, çenesi düşük, şarlatan) bana mektup yazacaktı.. Sade kapıya koşup postacıyı karşılamakla iş bitmez.. Öyle “Efendi babacığım, ben mahalle çocuğu değilim.” demekle de efendilik olmaz.. Çalışmalı, yazmalı, okumalı, benim gibi adam olup meydana çıkıvermeli!. Nebile’ye gelince Çince gibi kargacık burgacık yazıları düzeltmeyince elimden kurtulacağı yoktur.. Sınıf başı oldum diye [138] böbürleneceğine biraz yazıyı, hüsn-i hata dikkat etsin efendim.. Ancak hüsn-i hata dikkat ve itibar ederse iyi bir kâtibe, bir muallime olabilir!. Ömer’i sakın bir daha memeden kesme; dur bakalım, ne oluyorsun, iki yaşını bitirsin!.. Sen doktorların her dediğine kulak asacak olursan vay bizim hâlimize vay.. Geçen sene hastalığımda bilirsin doktor Cavid Mehmet Bey

bana en aşağı iki ay perhiz tavsiye etmişti.. Perhizi bozarsam güya hastalığım hiç geçmeyecekti.. Adamcağız az kalsın beni açlıktan öldürecekti.. Beş günde perhizi bozдум da ne oldum sanki?. Ara sıra mide bozukluğu ise herkeste olur, sade bende değil ya!.

Posta ile tarafınıza altı adet Osmanlı lirası gönderiyorum.. Afiyetle yiyiniz.. Ömer'e bir çift patik al.. Hilâl'e istediği kitap çantasını ucuz bulursan al.. Nebile'ye alacağın iskarpin ile çorap sağlam olsun.. Şık, zarif olacak diye çürük mal alma.. Ben pek o kadar alafrangalıktan, modadan anlamam.. Eğer güzel yağ ile ucuz peynir bulursam birer teneke yollayacağım.. Gaz ile şekeri idareli kullanınız.. Ne olur ne olmaz, dünyanın bin türlü hâli var..

Şimdi soracağım es'ileye (sorular) tahrîrî imtihan olan bir mektep çocuğu gibi numara tahtında ecvibe-i lâzimesini (zorunlu, gerekli cevaplar) tahrîr edeceksiniz:

1 – sigorta parası ve hanenin vergisi te'diye (ödeme) olundu mu?. Fatih'teki evden kirayı muntazaman (düzenli olarak) alıyor musunuz? [139]

2 – ekmek ve erzak almakta müşkilâta tesadüf ediyor musunuz?. Ekmekler çok mu fenalaştı?

3 – gaz ve şeker orada kolaylıkla ve ucuz fiyatla bulunuyor mu, yoksa buradan göndereyim mi?.

4 – Celâl ile Nebile her gün muntazaman mektebe gidiyorlar mı, yoksa bazen kaçamak yapıyorlar mı?. Cuma günleri tavukları, kazları taşıyorlar mı?. Kümesi yine kırdılar mı?..

5 – Adil akşamcılığı hâlâ bırakmadı mı?. Şimdi hangi gazetede çalışıyor?. Askerliği atlattı mı?. İki seneyi geçti, hâlâ davası mahkemelerde sürünüyor mu?.

6 – Ömer konuşmaya başladı mı?. Bab ba, bab ba.. diye beni çağırıyor mu?. Eskisi gibi çok donuna işiyor mu? Öksürüğü tamamen geçti mi?.

7 – Ülfet ara sıra yatağını kirletiyor mu?. Artık eşek kadar kız oldu.. Eğer yine kabahat yapıyorsa süpürge ile kıçını yak..

8 – Şaziment kemâfi's-sâbık (eskisi gibi) işini gücünü bırakıp pencereden başını çıkararak sokağa bakıyor mu?. Umacı geliyor diye Ömer'i korkutuyor mu?..

9 – Nuriye Hanım'ın düğünü ne zaman olacak?. Vâlidesine hâlâ erâmil maaşı bağlanmadı mı? Kocasını öleli bir seneyi geçiyor; ne bitmez tükenmez muamele bu?!

10 – Kadıköy'üne vâlidene gittiğin zamanları hemşireye de [140] uğruyor musun?. Ne âlemdeler?. Çarşaf modası yine değişmiş, Arapların himayesi gibi bir şeyler olmuş, aslı var mı?. İstanbul'un şık hanımları yine açık saçık, nazlı nazlı sokaklarda dolaşıyorlar mı? Yoksa cihâd-ı mukaddes hürmetine biraz kapalı, ağırbaşlı oluyorlar mı?.

11 – Rahmiye Hanım'ın lohusalığına bir şey götürdün mü?. Şevkiye Hanım yine o nâmerd alçak herifi istiyor mu?. Eğer ister ve giderse rûz-ı mahşerde on tırnağım yakasındadır.. Nuri Efendi de güya karısını boşamış, Kadıköy'ünden Üsküdar'a taşınmış; aslı faslı var mı?

12 – yeni doğan kuzunun rengi siyah mı, beyaz mı?. Kuzuyu çocuklar hırpalıyor mu?. Tavuklar günde kaç yumurta yumurtluyor?. Sarman ne âlemde?. Yine mangal sefasını avcılığa tercih ediyor mu?. Öyle olduğu takdirde keratanın evde hikmet-i vücûdı kalmaz.. Defedivermeli, beyhude ciğer parası vermemeli.. Çünkü mangal başı her ne kadar kış mevsiminin lâle-zârı (lale bahçesi) ise de bu, insanlar içündür, kediler için değil!.

13 – hemşîre-zâden Nazime eskisi gibi hâlâ şaşkı bakıyor mu?. Nâzım mektepte izinsizliği bu yıl da sene nihayetine kadar kontrat mı etti?.

14 – Eskişehir'deki biraderinizi askere alıyorlarmış. Bedel-i nakdî kabul etmiyorlarmış.. Bir de karısı ile fena kavga etmiş; az kalsın boşuyormuş.. Bu havadisler doğru mu, değil mi? Dünyada acaba bizden başka iyi geçinen karı koca kaldı mı?..

15 – geçenlerde yapılan mutantan (gösterişli) Mevlevî Alayı bizim evin önünden [141] geçti mi, geçmedi mi? Geçti ise alay nasıl oldu? Mufassalan (ayrıntılı olarak) enbâsı...

İşte bu suallerin hepsine numara tahtında ayrı ayrı cevap vereceksin.. Eğer bir sualım cevapsız kalırsa hem mektubuna sıfır basarım, hem de ceza yaparım. Senin cezan nedir

bilirsin ya, bir müddet mektup göndermemek.. İşte o zaman sıfır tüketirsin. Hâlin, senin tabirin vech ile, haraben türâb olur.

Geceleri sensiz canım sıkılıyor.. Onun için sana bir siparişim var.. Senden birkaç kitap ve mecmua istiyorum.. Mutlaka Babiali caddesindeki kitapçılardan aldırıp posta ile gönder. Evvel birkaç nüsha Karagöz gazetesi ile Sebilü'r-Reşâd mecmuasını, bir de Müdâfaa-ı Milliye cemiyetince ayruca basılmış olan Cihâd-ı Ekber Beyan-nâmesi'ni yolla.. Sarı renkte olan bu beyannamenin birinci sahîfesinde yeşil renkte iki adet sancağımız varmış: Onun aşağısında da Şeyhülslâm Hayri Efendi Hazretlerinin fetâvâ-yı Şerîfesi yazılı imiş. İkinci sahîfesinde ise tuğra-yı hümayûn ile iki adet kırmızı renkte bayrağımız varmış. Altında da Mehmed Reşad imzasıyla hazret-i padişahın, Enver imzasıyla da başkumandanlık vekâlet-i celîlesinin (büyük bakan, vekil) beyannameleri varmış. Bunlara dikkat et de yanlış bir şey gönderme. Basılalı üç ay oldu, biz hâlâ göremedik!. Sonra kitaplar da Borjiya, Pardayanlar, Bir Çalgıcının Seyahati gibi romana mutlak veyahut hayât-ı hazret-i Muhammed gibi tarihe ait olsun.. Tabii bu ricamı boşa çıkarmazsınız.. Geceleri kahveye çıkıp tavlâ, iskambil oynamaktan veya laklakiyat ile vakit geçirmekten ise odamda bu kitapları okuyarak meşgul olmak her hâlükârda mûcib-i muhassenâtır. [142]

Kardeşin hakkında yazdığın haberlere çok canım sıkıldı. Mamafih sen merak etme.. Acı patlıcanı kırağı çalmaz.. Sen yaz o kerataya, oturduğu yerde otursun, sonra pişman olur.. İstanbul'a nakl-ı me'mûriyyete çalışacağına terfi'an (rütbe alarak, rütbesi yükseltilerek) daha uzak bir yere gitmeye uğraşsın. Nedir bilmem ki.. Herkesin akli, fikri hep İstanbul'da.. Ne sihir, ne keramet var sanki orada? Taşra bizim memleketimiz değil mi?.. Emniyet sandığına olan borcundan dolayı maaşının ellisi mahcûz (haczedilmiş) olduğunu düşünmüyor da başından büyük haltlara kalkışıyor.. Bu zamanda İstanbul'da geçinmek kolay mı?. Hem kel, hem fodul.. Sen nerede, İstanbul nerede.. Efendim nerede, ben nerede.. Ama İstanbul'a gitmezse sonra züppeliği, hovardılığı kim yapacak ya.. Kabahat onda değil, hep senin vâlidende.. Bu kadar yüz vermenin sonu elbet böyle olur.. Zaten bizde umûmiyyetle çocukları arsız, yüz­süz eden hep analarından, babalarından gördükleri yumuşak yüz değil midir?. Ah, cennetten çıkma dayak!. Bir de nedir o Zühdü'ye yaptığı muamele? Dağdan gelmiş, bağdakını kovuyor..

Şimdi gelelim biraz da bura ahvaline: bombardıman sıklaştı.. Şubatın altısından on sekizine kadar Çanakkale’yi denizden İngilizlerle Fransızlar hemen mütemadiyen topa tuttu.. Fakat çok şükür ehemmiyetli bir tesir yapamadılar.. İzmir de bombardıman edilmiş.. Kim bilir senin Kevser Hanımlar ne kadar korkmuşlardır. Her tarafı artık ateş sardı; bakalım sonu ne olacak?. Biz total eşekle bu kervana hiç karışmamalıydık ama ne ise bir kere ok yaydan çıktı; hususıyla cihâd-ı ekber ilan olundu. [143] Sırası mıydı değil mi idi, artık orasını Allah bilir. Hemen Kadir-i Mutlak sonunu hayırlı getire!. Hafız Hakkı Paşa’nın Erzurum’da vefatına çok hayıflandım. Moskofların üçüncü defa olarak “Mazurya” bataklıklarına saplanıp kalmasına ise aşırı derecede memnun oldum.. Almanlar bizim hıncımızı, intikamımızı iyi aldılar.. Fakat biz bakalım Kafkasya’da ne yapacağız?. Sarıkamış’ın, Ardahan’dan selamların sonu gelmedi. Teblîğ-i resmîler sükût etti, bir yerden haber kesildi mi bil ki sonu hayırlı değil! Biz böyle bir hâlde iken Almanlar muzaffer oluyor diye acaba yine İstanbul’u bayraklarla donatıyor muyuz? Bak bu mesele şimdi hatırıma geldi; onun için yukarıdaki on beş suallik kadroya maalesef dahil olamadı!.. Sen de artık ara sıra gazete okumalısın.. Bir parça ahvâl-i âlemden haberdar olmalısın.. Bir şey sordukları vakit beyan malumat etmelisin. Kadınlar da ba'd-ezîn (bundan sonra, bundan böyle) bir parça bir şeyler bilivermeli.. Yalnız şu kadar var ki zinhâr tangoluğa heves etmemeli. Bilirim sen, cerideyi Kur’an gibi çabuk sökemezsin, selis (akıcı) okuyamazsın; fakat çalışmalı... İşte şimdi seni ikinci bir imtihandan daha geçireceğim: Okuyacağı gazeteler içinde tesadüf edeceğin en mühim haberler ne ise bana yaz. Bir de cihâd-ı ekber beyannamesinden ne anladınsa mektubunda izah et. Bakalım becerebilecek misin?. Eğer istediğim gibi cevap alırsam buradan sana bir teneke zeytin yağıyla bir kelle kaşar peyniri yollayacağım. Bu zamanda bundan iyi hediye olmaz, değil mi?

Artık bu kadar yetiştii.. İşte bak, istediğin gibi sana uzun [144] bir mektup daha yazdım.. Sen de her mektubunda temcît pilavı gibi “Bana sık ve uzun mektup gönder.” diye yazma.. Ben her hâlûkârda vazifemi bilirim. Bana asla vazife öğretilmez. Ka’ide-i selâm malum.. Senin yanaklarından, çocukların gözlerinden öperek hatm-ı makal (söz bitirme) eylerim, hakikatli zevcem hanım..

Kibirli hemşirem baldız hanım!

Nedir bu kibir ve azamet?. Nedir bu fesat ahlak?. Nedir bu dedikodu?. Nedir bu münafıklık (arabozanlık), bu husumet (düşmanlık)?. Ortada taksim edilecek bir miras mı var ki bu taksimden dolayı aramızdan kara kedi geçiyor?. Biz de mi muharebe edeceğiz?. Biz de mi aç kurtlar gibi birbirimizin üzerine saldıracağız?. Bütün bu soğukluklar hep sû-i tefehhüm (yanlış anlama), hep kibir ve nahvet (böbürlenme, gurur) neticesi.. Hemşiren size ve ben bacanağım olacak o ahlaksıza az mı nasihatlerde, az mı iyiliklerde bulunduk.. Filhakika sizin yaptığınız bunca fenalıklara karşı biz daima iyilik ile mukabele ettik. Çünkü: İyiliğe iyilik her kişinin kârı, kemliğe iyilik er kişinin kârı.. Bizim bu kadar mertliğimize, ulüvv-i cenâbımıza karşı siz, her şeyden sarf-ı nazar (bir şeyden vazgeçme), fırsat düştükçe bizleri vâlîde ve peder muhabbetinden dûr (uzak) etmek için müracaat etmediğiniz tezvîrât (ara bozuculuk, sahtekarlıklar, süslü yalanlar) bırakmadınız.. Nihayet zavallı ihtiyar vâlîde, sizin hilelerinize aldanarak vaktiyle bize hor bakmaya başladı.. Fakat şimdi [145] sizlere kapılmanın ne olduğunu o çok iyi anladı.. Tetik davranın ha, artık nöbet size geliyor.. Mamafih biz yine vâlidenin hâline karşı memnun değil, müteessir oluyoruz.. Vaktiyle deli Kâzım diye benimle istihzâ (alay) eden kayınvalidem nihayet bana ilticaya (sığınma) mecbur oldu.. Ben de her dediğini yapıp son zamanda hayır duasını alıyorum... İşte bana fenalık yapanların nihayet dûçâr ola gelecekleri hâl pürmelâl (sıkıntılı, üzüntülü)... Lakin zannetme ki ben bu işlerden mesrûr oluyorum; bilakis müteessirim... Çünkü benim kalbim, sizlerin tasavvur edemeyeceğiniz derecede merttir... Siz mazinizi düşünerek hâlin ve tâlî'in muvakkat tebessümünden şımarmasaydınız şimdi şu derekelere (kat, basamak) düşmezдіңiz... Haydan gelen huya gider, derler... İşte sizin zenginliğiniz de, emin olun, böyle olacak... Düşünmeli ki şu dünyada en büyük zenginlik namustur.. Namusu lekeledikten, her türlü döneklilere, tabasbuslara (dalkavukluk), alçaklıklara tenezzül ettikten sonra gelecek o piç servetin ervâhına ben yuh borusu çekerim.. Maa-hazâ (bununla beraber) yine sende fazilet namına

ufacık bir zerre kalmış ki vâlidene yılda bir olsun bir mektup yazıyorsun... Ya senin kocan, o bacağı kırılması bacanak, o Con Kikirik cenapları, o hod-bîn (bencil) ve mağrur beyefendi hasır eskileri, benden sarf-ı nazar kayınvalidesine, kayınpederine hatt-ı destiyle (el yazısı) şimdiye kadar bir satırcık olsun bir mektup tahrîr etmek tenezzülünde bulunmadı.. Ama evvelce onlar çok kıymetli idi.. Çünkü kendilerinden gelecek para vardı... O zaman siz metaliğe kurşun atıyordunuz.. Şimdi, biraz elinize para geçti diye [146] ne yapacağınızı şaşırdınız.. Sen de tamamıyla kocana uydun.. O Con Kikirik, sen de tango!. Tamam, tencere yuvarlanmış kapağını bulmuş... Acaba nedir beyefendinin o kadar meşguliyetleri?.. Ne olacak, dalkavukluk, vurgunculuk.. Çok dalkavuk gördüm ama onun gibi zaman pezevengi görmedim.. Her devrin nabzına göre şerbet vermekte, ikbale geçen her adama hulûs çakmakta birinci.. İnsaniyette, ahlakta ise dümenci!.. İşte artık sizlere son kat'î sözüm: Hemşiren benim taht-ı nikâhımda bulundukça, ki inşallah ölünceye kadar bulunacaktır, ismini anmayacaksınız.. Bize hiçbir selam ne yazacaksınız, ne de göndereceksiniz. Artık aramızda hiçbir gûnâ rabita ve münasebet kalmadı. Şimdiye kadar sizden gördüğüm fenalıkları ben müddet-i hayâtımda kimseden, hatta bir düşmandan bile görmedim.. Bu fenalıkların neden ibaret olduğunu merak edip de sorarsan ben de cevâben derim ki bunun için koca bir roman yazmak lazım... Eğer sizlerde zerre kadar iman ve insaf kaldı ise bana tamamıyla hak verirsiniz. İsimlerinizi bile hatırıma getirmek hayatımı, zihnimi zehirliyor.. Siz bizim hayat yolumuzda dikilmiş iki yabani dikensiniz... Eğer akraba olmasaydınız yaptıklarınız bana vız gelirdi.. Hâlbuki bu güne bugün canım cananım, refika-ı hayâtım (hayat arkadaşı), enîse-i rûhum (ruh arkadaşı) olan bir kadının sen kardeşi, kocan eniştesi bulunuyor... Mamafih bundan sonra elinizden geleni ardınıza koymayınız.. Şu dünyâ-yı fânîde bundan böyle resmen ve şer'an benim akraba ve ta'allukatım (hısımlar ve yakınlar): Haremim, çocuklarım, kayınpederim ve kayınvalidemdir.. Bir de ismini daima anacağım birisi daha vardır ki [147] o da sevgili Şerife'dir... Siz bilirim, benim çocuklarımı hiç sevmezsiniz.. Fakat ben bilakis Şerife'yi kendi çocuklarım kadar severim.. Onda öyle bir hâl var ki ne anasına, ne de babasına benzer.. Tıpkı teyzesine çekmiş yavrucuk!.. Zavallı haremim, kendisine bîgâne olanlardan, konu komşulardan gördüğü iyilikler karşısında sizin yüzünüzden çektiği felaketleri der-hâtır ederek (hatırlamak) gözyaşı dökmektedir. Henüz devre-i nekahette (hastalığın tamamıyla iyileşmemiş hâli) bulunan biçare familyam, etrafında pervane gibi dolaşan komşularımızı

gördükçe:- Cenâb-ı Hakk razı olsun, sizden gördüğüm insaniyetin yüzde birini hemşiremden görmedim.. Çünkü sizler benim derdime derman olmak için hanenizin işini terk edip gece ve gündüz yanımda bekliyorsunuz, hâlbuki hemşirem bana bir vakitler yataklarda çürümem için inkisârda (gücenme, kırılma; beddua) bulunmuştu, diyerek ağlamaktadır.. Vâlidenin aylardan beri yataklarda yattığını, âdeti kötürüm olduğunu bilmiyor musun?. Bir satırcık mektup ile gönlünü alsaydın günaha mı girerdin.. Paralarını benim cenaze alayına mı saklıyorlar, deyip duruyor.. Mamafih o şimdilik iyidir.. İnşallah sizlere karşı inadına daha iyi de olacaktır.. Gerçi henüz yürüyemiyor.. Fakat yattığı yerde şimdi her zamankinden daha kuvvetli olan dili ile sizi adam akıllı zehirliyor, kalaylıyor.. Benim ise üzerime toz kondurmuyor.. Vaktiyle kıymetimi bilemediği için her dakika benden afv talep ediyor.. Benim için daima Cenâb-ı Hakk’a dualar ediyor.. Siz işte böyle ettiğinizle kalınız... Ben de her zaman [148] yemeğine, ilaçlarına dikkat ediyorum.. İsteddiğini alıyorum.. Kendisini her cihetle hoş tutuyorum.. Doğrusunu söylemek lazım gelirse onun kahrını da, söz aramızda, bizden kimse çekmez.. Birkaç gün üstünü değiştirmesen bit içinde kalır.. Esbâbı ise az yemek yediği, günde beş altı defadır.. Ellerinin silinmesini beklemez, yağlı elini üstüne başına sürer.. Yorgana, çarşafa sürer.. Her tarafı berbat ve mülevves (kirli) eder. Yemeği yatağa, yorgana döker.. Bu sebepten nâşî kayınpeder son derece kızar; kendisini haşlar... Biçare hemen bana şikayet eder: - Kuzum oğlum, pederini benim hatırım için patakla, bir iki sopa vur, bak beni yine köpekler gibi azarlıyor; der.. Ben de pederi yalancıktan döverim.. Her kim vâlideye fena bir lakırtı söylerse onu tepelerim, derim.. Zavallı inanır, dünyalar kendisinin olmuş gibi sevinir.. İşte siz ona mektup yazmayınız.. Allah’tan korkmadan yine müzevverlikte (fitne, dedikodu), fesatçılıkta ber-devâm (daim, devamlı, devam etmekte) olunuz.. Hâlbuki o, size mektup ve selam yazmam için iki gündür bana yalvarıyor.. Ve galiba biraz da sizden para istiyor.. Bu para meselesini yazmayacaktım ama yalvarmasına dayanamadım...

İşitiyorum ki hele şu son günlerde kocan pek kalantor olmuş; valiye çatmış... Birkaç defa İstanbul’a gidip gelmiş.. Vagon almış, kavli almış.. Hasılı hayrsızlama ticaret ile iyi para vurmuş.. Hem Karûn gibi zengin hem de kibar ve alafranga olmuş.. Frenk gömlek giymeye, baston taşımaya başlamış!. Sakalını tıraş [149] etmiş, bıyığını da ufaltmış!.. Galiba onun için artık bizleri beğenmiyor, bizlere mektup yazmaya tenezzül etmiyorsunuz.. Ne çabuk

unuttunuz dilenciliğinizi, on kuruş için bana köpekler gibi yalvardığınızı, o eski hâlinizi!. Ee.. Düşüp kalkmaz bir Allah.. Elbet sizin de akıbetinizi görürüz.. Bu kalantorlukla, bu kafasızca masraf ile, bu caka ile çabuk kedi ile Kabe'ye gidirsiniz.. Sizin gibileri zengin etmeye çalışan hükûmetin aklına şaşayım. Bari bedavadan, anafordan bir Türk'ü zengin edeceksen, adamını et, insan olanı et, behey hükûmet!... Size sade fakir fukaranın ahı yetişir.. Mamafih merak etme, kumar ile, meyhane, kâr-hâne ile kocan o paranın çabuk üstünden girer, altından çıkar.. Kalırsınız yine cascavlak, beş parasız.. Şu dediğime iyi balmumu yapııştır... Eniştem dediydi, dersin.. Alın teri sarf edilmeden kazanılmış paradan şimdiye kadar kim hayr gördü de siz göreceksiniz!. İşte yine hatırıma geldi. Kardeşini de ipsiz, sapsız yapan kocan değil mi!.. Çeteciliğin sonu gelir mi, zannediyordu acaba!. İbrâhim'in uğuruna zavallı haremim yataklara düştü.. Size son sözüm uzun, namütenahi (sonsuz) bir teessüf-i azîmden ibarettir vesselam..

[150]

26

Canım cananım, iki gözüm sevgili güzel haremim!.

.... tarihli bir kıt'a sevimli, cazibeli mektubunu aldım; yüreğim titreye titreye okudum.. Mektubun beni hem çok sevindirdi, hem de müteessir etti.. Sevgili güzelim, bu kadar mükedder (kederli) ve me'yûs olmanın ne lüzum ve münasebeti var?.. Bu kadar merak ve endişe edip ağlamaya hiç de mahal yok... Neden kendini bedbaht tasavvur edip yüreğini üzüyorsun?. Sen beni sevdikten, ben sana meftun olduktan sonra dünyada bizden bahtiyar kimse tasavvur olunur mu?.. Niçin sabr u sebât göstermiyorsun?.. Benim canım yok mu?.. Elbet ve elbet her ayrılığın bir kavuşması olur.. Her şeyin başı sağlık.. Yazık değil mi o senin elmas gibi vücuduna, misk-i anber gibi tenine.. Yazık değil mi o senin cihandan, hicrandan kıymetli canına?. Gece gündüz âh u vâh edip üzölmek günah değil mi sana?. Çocuk değölsin; aköli, fikri başında güzel bir meleksin... Senin şimdi tamam güleceğün, eğleneceğün zaman.. Ben hayatta bulundukça seni mesut yaşatmak için elimden geleni sana feda edeceğim...

Dünyada hiçbir şey için sana ihtiyaç çektirtmeyeceğim.. Yazık değil mi, benim için bu kadar harap ve bîtâb olasın.. Ben elhamdülillah tosun gibiyim, arslan gibiyim, demir gibiyim. Senin zannettiğin gibi tehlikeli bir yerde değilim.. Elbet bu cefaların, meşakkatlerin, iftirâkların bir de rahatı, safâsı, visâli [151] vardır. Zaten benim için bu meşakkatler hiç gibidir.. Eğer benim rahatta ve sıhhatte olduğumu istersen artık asla merak etmediğini, ağlamadığını, sıhhatin mükemmel olduğunu yazarsın; ve dediğim gibi gezer, güler, eğlenir, keyfine bakarsın... Sıhhatte ve rahatta olduğunu bildir ki ben de burada zahmetlere, meşakkatlere, muharebelere, gürültülere daha iyi tahammül edeyim.. Cefayı çekmeyen aşık safânın kadrini bilmez, derler. Ne kadar doğru.. Bugünler hep gelir geçer; bir gün gelir ki bu ayrılıkları hiç çekmemişiz gibi oluruz... Hasılı güzelim, seni hiçbir zaman hasta, zayıflanmış görmek istemem.. Üzülmek, sinirlenmek vücudu yıpratır, zayıf düşürür.. Ben ise inşallah sağ olur da kavuşursak seni sapsağlam, arslanlar, tosunlar gibi, gürbüz (yiğit, kahraman) ve tombul görmek isterim.. Öyle kansız, sıksa, çiroz balığı gibi istemem.. Kuzum elmasım, kendine iyi bak.. İyi yemekler ye.. Hiçbir şeye tasa etme.. Benim için zinhâr üzülme.. Sonra son pişmanlık fayda vermez.. Kuvvet ilaçlarına devam et.. Balık yağı içmeyi unutma.. Zira bu, insanı semizletir.. Hasılı sevgilim, seni şöyle balık etinde, tombul tombul semizlenmiş, serpilmiş görmek arzu ederim.. Bilirsin ki zayıflığı hiç sevmem.. Ben gelinceye kadar sen arslan gibi olmaya çalış.. Dünyada yegâne endişen bu olsun... Başka hiçbir şey düşünme... Bak ben burada âdeta tosun gibiyim. İşte sana yine on beş lira gönderiyorum.. Afiyetle, safâ ile güle güle sarf et elmasım.. [152]

Ah nasıl yazayım, bilmem ki.. Hâlâ içim yanıyor.. Dün gece rüyamda seni gördüm. Zaten görmediğim gece yok ya.. Lakin bu sefer çok güzel, çok vâzıh (belli, açık), çok ayan beyan gördüm.. Hem istediğim gibi gördüm!. Şimdi bile helecânımdan tir tir titriyorum.. Ah, benim vefalı, hakikatli güzel haremim!. Bana karşı âlem-i rü'yâda gösterdiğin sadakat ve meftûniyyeti, aşk ve muhabbeti, naz ve cilveyi hiçbir zaman ferâmûş edemeyeceğim.. Hakikaten beni ne kadar çok seviyormuşsun.. Ya ben sana ne kadar bayılıyor, tapınıyormuşum.. Benim de artık bu rüya ile büsbütün sabrım, takatim bitti, kesildi... Sana doymadan, beş aylık güveyi iken bu ayrılık beni harap etti.. Metin olayım, yazmayayım dedim, fakat işte en nihayet sıfırı tükettim.. Ben de çok üzülüyor, bu hasrete tahammül edemiyorum ama, elden ne gelir? İnşallah yakın zamanda kavuşur, be-tekrâr muradımıza nail

oluruz.. Fakat sen katiyen üzülme, elmasım... Çünkü korkarım zayıflarsın, diye... Ah, rüyada ne güzel güzel görüştük, öpüştük; konuştuk, koklaştık. Sonra da cilveleştik, seviştik!. Ah neler de neler!. Ala ala hay... Tadı hâlâ damağımda kaldı... Ah benim bir tanecik şiveli, cilveli, nazlı, edalı sevgili karıcığım... Lakin ne var o kadar ağlayacak... Rüyada bile en tatlı bir hengâmede (kargaşa, gürültü) hüngür hüngür ağlamaya başladın.. Seni rüyada maşallah çok tumbul gördüm.. Pek memnun oldum.. Aman sakın bu tumbulluktan vazgeçme.. Kendini demir gibi sağlam etmeye çalış. Sonra elimden kurtulamazsın [153] güzelim.. Hasılı vücudunu semizlet civânım, sonra hatırım kalır arslanım!.. Ne kadar pahalı olursa olsun daima külbastı ye, süt iç, yumurta yut tosunum.. Ben sana para yetiştirmekte bir gûnâ kusurda bulunmam..

Baldız hanımın çocukları tosunlar gibi olduğuna pek sevindim.. Cenâb-ı Hakk kem (kötü, fena) nazardan saklasın.. Nasıl, sünnet olurlarken çok ağladılar mı? Tabii hokkabazlar, Karagözler gelmiştir... Siz güzelim de bu vesile ile biraz eğlenmişsinizdir. Benim tarafımdan da tabii oyuncak almışsınızdır. İnşallah çükleri şimdiye kadar iyi olmuştur..

Sevgili kardeşimiz Bekir Bey'in müsabaka imtihanını kazanarak memuriyete tayin edilmesine, küçük baldız hanımın da imtihanla postahâneye girmesine derecesiz memnun oldum.. Tebrik ederim.. Elbette ne olacak, güzel elmasımın kardeşleri bunlar, oyuncak değil!. Maide'yi üvey ana elinden kurtardığınıza da pek çok sevindim... Zavallı kızcağızın o hain kadından çektikleri artık yetişir... Biçare çocuğa gece yatağına işer diye bütün gün bir bardak su vermezmiş... Masum susuzluktan Kerbelâ-âsâ inim inim inlermiş.. Doğrusunu söylemek lazım gelirse büyük biraderiniz, Bekir Bey kardeşimiz gibi değil!. Biraz merhametsiz.. Gözünün önünde karısı sevgili kızının saçlarını yolluyor da bir şey söyleyemiyor ha.. Pek yazık, nasıl evlat muhabbeti bu bilmem ki.. Anlaşılan kadın çok azılı şey!. Biraderiniz de, darılmayınız ama, biraz kılıbık... Böyle kadınları gördükçe senin [154] melekliğin gözümün önünde bir kat daha tecelli ve inkişâf (ortaya çıkma, gelişme) ediyor.. Hemen Cenâb-ı Hakk seni ebediyen bana bağışlasın, âmin!.

Şimdi de biraz ben sana hâlimden, buradaki sergüzeştimizden malumat vereyim.. Lakin be-şartı an ki (şu şartla ki) zinhâr merak edip ağlamayacaksın; bilakis memnun ve

şâdân (sevinçli) olacaksın.. Sonra sana hakkımı helal etmem.. Martın beşinci günü salonda hepimiz yemek yerken birden bire acı acı borazan, harbe hazır ol, silah başına! borusunu çaldı. Cümlemiz yemekleri bırakarak vazifemiz başına kşuşmaya başladık. Tekmîl (bütün) kalelerden, tabyalardan aynı acı acı boru sesleri tanîn-endâz (çınlayan) olup duruyordu.. Biz hemen boğazın ağzına doğru hareket ettik. Kilitbahir'in girişinde, denize doğru uzanan borunun arkasında sefinemizi (gemi) durdurduk; her ihtimale karşı hazırlandık.. Herkes saat rakkası gibi vazifesinin başında idi. Kalplerimiz Allah'ta, gözlerimiz düşmanda idi.. Zira henüz ateş başlamamıştır.. Ben bir aralık yukarıya çıktım; bir de bakayım ki on sekiz parça dağ gibi İngiliz, Fransız gemileri karşıdan boğaza doğru geliyorlar, bombardıman mevzi (yer) alıyorlardı.. Biraz sonra birden müthiş top tarrâkaları (gümbürtü) başladı!. Kalelerin etrafına, dağlara, denizlere düşman zırhlıları yağmur gibi gülle yağıdırıyorlardı. Fakat Cenâb-ı Hakk'a hamd ü senâ olsun, hiçbiri kalelere tesadüf etmiyordu.. Zira kalelerimiz son derece mâhirâne (ustaca) yapılmıştı.. Bizi düşman gemileri göremiyordu.. Biz de onları tamamıyla göremiyorduk. [155] Atılan büyük topların gülleleri otuz sekiz santimetrelik, yani aşağı yukarı âdeta bir adam boyu cesâmetinde (büyüklük, irilik) idi.. Denize düştüğü vakit iki üç minare boyu kadar su fişkırtıyor, deniz üzerinde sanki köpükten yapılmış uzun minareler peyda oluyordu.. Dağlara düştüğü zaman kuyu açarak toprakları da o kadar yükseğe fırlatıyordu. Henüz bizim kahraman kalelerimiz ateş etmiyordu.. Yarım saat sükût ettiler.. Bundan mağrur olan düşman gemileri biraz daha yanaştılar.. Tam ateş menziline girer girmez tekâmîl tabyalarımızdan, istihkâmâtımızdan (siperler) açılan şiddetli ve hiddetli bir ateş, düşman zırhlılarını parlak bir surette istikbal etti... Bir anda patlayan yüzlerce topun tarrâkaları ile kulaklar sağır oluyordu.. Ne müthiş, ne gürültülü, ne kıyametten nişan veren bir gün idi o ya Rabbi.. İnsanın gözle görmedikten, kulakla işitmedikten sonra inanacağı gelmiyordu.. Sanki âlem-i bâlâdan cehennem yuvarlanmış, üzerimize düşmüştü!. Biz yalnız vaz'iyet-i harbiyye almış, öylece bekliyorduk... Bir aralık nazarım Hamidiye ve Kilitbahir kalelerine erişti.. Bir de ne göreyim!. Ateş, duman içinde Çanakkale de yanıyor.. Dürbünü elime aldım.. Her tarafa baktım.. Cenâb-ı Hakk ne yiğitler yaratmış, analar neler doğurmuş.. Bu iki kalenin kahraman askerleri, o halis Türkoğlu Türk Anadolu yavruları vatanımız için öyle cân-sipârâne harp ediyorlardı ki dünyada emsali görülmemiş.. Tam dokuz saat harp devam etti... Fedakâr Mehmetçikler arslanlar gibi dövüştüler.. Artık akşam oluyordu.. Bakır

renkte kırmızılaşan [156] güneş ufukta batmak üzereydi.. Birden bütün kalelerde “Yaşasın Vatan!” sedası ayyuka çıktı... Evveladan ne olduğunu anlayamadım; zira düşman gemilerini göremiyordum.. Aramızdaki dağ mâni oluyordu.. Merak ettim; üst kuleye çıktım.. Dürbünle baktım.. Bir de ne göreyim? İkisi İngiliz, yani Karagöz’ün dediği gibi Con Kikirik, biri Fransız yani Tango olmak üzere üç adet büyük hasım gemisi batmıyor mu?.. Düşman askerleri denize dökülmüyor mu?. Bir Con Kikirik gemisi de saf-ı harbden yaralı çıkarak firar etmiyor mu?. Sevincimden âdeta ağladım.. Ellerimi semaya kaldırarak Hazret-i Allah’a şükürler, dualar ettim.. Düşman bir daha boğaza gelmeye, bizim boğazımıza sarılmaya ceddine tövbe etmiştir.. İşte meşhûr-ı âlem olan sergüzeştimiz bundan ibaret.. Merak edilecek hiçbir şey yok.. Ben bilirim, en çok sen beni bunun için merak edersin ama, alimallah, işte yemin ediyorum, iş öyle görüldüğü derece de merak edilecek gibi ehemmiyetli değildir. Maşallah turp gibiyim.. Bak senden hiçbir şeyi saklamadım, olduğu gibi hikâye ettim. Artık sen de merakı bırakıver, olur mu güzelim?. Emin ol ki benim deryâ-yı intizâr içinde tatlı tatlı yüzmekten, hayal dalgaları arasında mütemadiyen seni düşünmekten başka hiçbir endişem yoktur. Bâkî o güzel kara gözlerinden, gül gibi pembe yanaklarından, karanfil gibi kırmızı dudaklarından hasret ve muhabbetle öper, seni Cenâb-ı Hakk’ın birliğine emanet eylerim yavrum meleğim.. [157]

27

Benim vefakâr hemşireciğim;

Gönderdiğiniz mektubu sevinçle okuduk.. Cümleten sıhhat ve afiyette olduğunuzu memnun olduk.. Vadettiğiniz tarhana ile helva gelmedi.. Mamafih gelmiş kadar sevindik. Bizi düşündüğünüze teşekkürler ederiz. İnşallah biz de size emniyetli bir adam bulursak buradan uskumru ile midye dolması göndereceğiz.. Malum ya, bu zamanda en kıymetli hediyeler boğaza, yiyeceğe müteallik (ilgili) olanlardır. Geçen gün bizim civarda (yöre) bir sünnet düğünü oldu.. Oyuncak yerine hediye olarak sünnet çocuklarına has francalalar

(kepeksiz, beyaz ekmek) getirdiler.. Anlamalı, zamanın hâlini.. Allah vere de bu gidişle Ümmet-i Muhammed açıktan kırılmayaydı.. Biz de herkes gibi artık öte beri satmaya başladık.. Muharebe böyle devam ederse bir seneye kadar bizim evde de eşya namına bir şey kalmayacak gibi.. Sizin zavallı Şükriye Hanımlar satışa tam bir sene evvel başlamışlardı.. Şimdi sandıkları tamtakır (bomboş) kalmış.. Bir taraftan hırsızlık, ihtikâr (vurgunculuk, haksız kazanç), zevk ü sefâ, israf.. Diğer taraftan da açlık, ölüm, sefalet, dilencilik.. Kendi derdimiz zaten başımızdan aşıyor; bir de herkesin hâline acı, ağla!.. Ne fena zamanlara kaldık, kardeş!.. İşte yine hatırıma geldi; galiba sizin haberiniz yok.. Zavallı Aliye Hanımların başına gelenleri sormayınız!.. Rabb'im düşmanıma göstermesin.. Gelini Ülfet Hanım kötü olmuş!.. Dillere [158] düşmüş.. Biçare kocası düşman karşısında, vatan uğurunda uğraşsın, dursun.. O burada zevk ü sefâ peşinde koşsun.. Tevekkeli senede üç defa son moda çarşaf, manto yaptırmıyor.. Buva, manşon, maşallah, hep mükemmel!. Bu kadar şıklık nasıl olur bu zamanda?..

Sizin sevgili Makbule yine geçen gün kocasından zehir zenbelek bir mektup aldı.. Yutulur şey değil!. Zavallı tâli'siz kız!. Ne etse, ne kadar fedakârlık yapsa bir türlü kocasına yaranamıyor.. Her mektup alışında hüngür hüngür ağlıyor.. Berlin'e gitti, büsbütün kızı beğenmemeye başladı.. Bu defaki mektubunda beyefendi neler yazsa beğenirsiniz.. İşte, hemşireciğim, size bir kısmını aynen yazıyorum.. Okuyunuz da Makbule'nin tâli'sizliğine acıyınız, ve bana da akıl öğretiniz..

“Doğrusu sende hiçbir incelik, şahsiyetinde, ruhunda ve endamında hiç bedî'î bir hâl yok.. Yazdığın mektuplar ise hep imla hatalarıyla, gülünç rabıtasızlıklarla mâlâmâl.. Mevzu müz'ic, yâbis ve muttarid bir ah vahtan ibaret!. Niye vaktiyle iyi tahsil etmedin?. Doğru dürüst yazı yazmayı öğrenmedin?. Ne piyano çalmasını bilirsin, ne tuvalet yapmasını; ne giyinmesini, ne söz söylemesini.. Sade bayağı, mantıksız bir yığın laf.. İbtidâî kadınlara mahsus an'anevî (geleneksel) bir gevezelik.. Sende, nasıl anlatayım bilmem, âdeti bir kocakarı ruhu var.. Benim ruhumun ihtiyaçlarını tatminden o kadar uzaksın ki.. Sözlerinde, [159] tavırlarında olduğu gibi mektuplarında da aynı eda, aynı mişvâr.. Bunlar yetişmiyormuş gibi bir de tahammül-fersâ (dayanılmaz) kıskançlıklarla beni ta'zîb ediyorsun (eziyet vermek).. Of, aramızda ne derin, ne dolmaz his ve fikir uçurumu var, ya Rabbi!..

Beyhude kıskançlıklar icat edeceğine, bu gibi vâhî (faydasız, manasız) fikirler, saçmalarla uğraşacağına seviyeni yükseltmeye çalışsan, kıymetli zamanını tahsile, mütâlaaya hasretsen (zaman ayırma) daha iyi olmaz mı?. Yok, böyle hareket edersen günaha girersin.. Çünkü makul (akla uygun) ve mantıki bir iş görmüş olursun.. Bilirim, esas kabahat sende değildir.. Sen de diğer birçok kadınlar gibi pederinin, hususuyla vâlidenin, daha doğrusu, muhitinin kurbanısın.. Onların taassupları (fanatiklik, yobazlık), onların cehaletleri, onların dar ve muzlim (karanlık) zihniyetleri seni böyle mahdûdü'l-fikir bıraktı.. Fakat bana da yazık değil mi?.. Artık biraz baban ile ananın sana yaptığı karanlık muhitten sıyrıl, silkin de benim ruhuma, dimağıma nüfuz etmeye çalış.. Bak sana açık söylüyorum.. Başka türlü benimle yaşayamazsın.. Münevver fikirli, ince ruhlı erkekleri yalnız câmid bir güzellik tatmin edemez.. Biz kadında zekâ-yı zarâfet, füsûn-ı şî'r ve rikkat ve biraz da hîle-i teshîr olmalı.. Hülâsa bir zevce her şeyden evvel, hatta bir ana olmazdan evvel sanatkâr bir kadın olmalı, kadınlığın ne olduğunu bütün manasıyla anlamalıdır....”

Daha neler, ne herzeler.. Pek kitâbetçe yazılmış.. Bazı yerlerini tamamıyla kavrayamadım ama ne demek istediğini pekâlâ anladım.. Rica ederim, hemşire!.. Hiç insan karısına böyle şeyler yazar mı?. Öyle çok [160] okumuş yazmış bir kadın istiyorduysa bir Frenk karısı alaydı?. El âlemin kızını neye böyle narlara, ateşlere yaktı?. Vâlidesi görücülüğe geldi, kızımı gördü beğendi, kısmetmiş, aldı. Bundan benim, kızımın ne suçu, ne günahı var?. Kızım çirkin bir kız olsa yüreğim yanmaz?. Arslan gibi, elmas gibi güzel bir kız.. Ama şimdi geliniz de o güzel şişman kızın bir hâlini görünüz... Kahırdan âdeta bir deri bir kemik kaldı.. Biçarenin şimdi işi gücü hep ağlamak!. Tazeliği tebâh oldu gitti.. O hıyanet herifi de inadına seviyor mu, seviyor.. Geçen gün Babıali caddesinden bir yığın kitap almış.. Geceleri sabahlara kadar okumaya çalışıyor.. Yazık kitap paralarına, yazık döktüğü göz nuruna!. Kocasına güzel, doğru yazı yazacağım diye ne yapacağını şaşıyor.. Vaktiyle iyi okutmadık diye bilseniz bizlere ne serzenişler, ne sitekler ediyor.. Hemen hiç kavga etmediğimiz gün yok gibi.. Budala kız.. Koca derdinden zırdeli oldu.. Hem kızıyorum, hem de çok acıyorum.. Bir kadına bundan fazla okumak ne olacakmış sanki?. Kur'an-ı Kerim'i tilâvet ediyor (güzel Kur'an okuma), cerideleri zorla morla pekâlâ söküyor.. Şöyle böyle, yalan yanlış yazı yazıyor, kara cümle yapıyor; piyano bilmiyorsa güzel güzel ud çalıyor.. Daha Allah'tan

belasını mı istiyor, züppe beyim?.. İyi, zeki, kibar, mektepten birincilikle çıkmış, Frengistan'ı dolaşmış çalışkan bir damat bulduk diye sevinirken, bak kardeş, nihayet başımıza neler geldi, ne davalar çıktı!. Bu izdivâcın olması için sizin de çok yardımınız dokundu.. Fakat bunun için size sitem ediyorum, [161] zannetmeyiniz.. Ne yaparsınız, kismet.. Her şeyde Allah'ın dediği olur. Kız güzelliğiyle, şişmanlığıyla beyefendiyi ancak bir iki ay kadar avutabildi.. Neme lazım, iki ay sultanlar gibi geçindiler.. Fakat hepsi işte o kadar.. Ondan sonra başladı azarlar, tahkirler (aşağılama), hiçbir şey beğenmemekler.. Şimdi de mektuplarla yazmadığı herzeyi bırakmıyor.. Bu kadar zehir zenbelek mektup yazmaya nasıl yüreği razı oluyor, bilmem ki.. Hani ya, nikâhta keramet var, derlerdi.. Yavaş yavaş bu söze inanamayacağım geliyor.. Sözün kisası, bizim ile ruhu kaynaşmadı vesselam.. Ben elli beş yaşına girdim; daha böyle garip tabiatlı bir erkek ne gördüm, ne de işittim.. Hay mektepten birincilikler çıkmaz olaydı, hay Frenk lisanlarını bilmez, Frengistan'ı görmez olaydı!. Bir kibir, bir azamet, bir tavır ki çekilir şey değil.. Karşıdaki küçük dağları sanki o yaratmış!.. Onun bu hâllerini görüyorum da benim beye bir kat daha dört el ile sarılıyorum.. Ne iyi ettim de, vaktiyle o kadar çok okumuş kocaya varmadım.. İşte şu mektubumu görüyorsunuz ya, hep yanlışlıklarla, hatalarla dolu.. Bilirim imlam hiç yoktur.. Pek kolay kolay imlaya da gelemem.. İlk defa olarak bundan on beş sene evvel ayrıldığımız zaman bu kadar da yazamazdım ya.. Fakat yine kocam bana hep muhabbetli, perestişli, sûzişli nâmeler yollardı.. Mektubumu fena, yanlış yazıyorum diye bir şeycik demezdi.. Daha bakalım, yaşadıkça neler göreceğiz?. Demek ki insan karısını iyi okur, iyi yazarsa, piyano çalar, tuvalet yaparsa sever, öyle mi?. Bu ne tuhaf fikir.. Hep Frenk icadı, Frenk taklidi [162] şeyler.. Ömrüne bereket, bizim bey evciğezine gelir gelmez hep benimle, çocukları ile meşgul olur, bazen de kırk yılda bir bahçe ile, kümes ile, tavuklarla eğlenir, vakit geçirir.. Hâlbuki damadım olacak beyefendi öteden beri her akşam eve geç vakit koltuğunda bir yığın ceridelerle gelir.. Çarşaf gibi gazeteleri açar, bütün gece bunları okumakla vakit geçirir.. Hem yalnız Türkçe okusa neyse ne, çoğu hep Frenkçe.. Ceridelerden başka da odası küme küme, yığın yığın kitaplarla dolu.. Çileden çıkmak bir şey değil.. Okumadığı dünyada bir kitap yok ki.. Makbule ile bir çift lakırtı etmez. Böyle adamlar bilmem ne diye evlenirler de el âlemin kızlarını nara yakarlar.. Sen akıllısın, hemşire.. Bana bir akıl öğret; ne yapayım?. Bu kızını nasıl kurtarayım?. Bu gidişle kız mum gibi erip bitecek?. Hain herif, Makbule'mi üze üze iliğini kuruttu.. Bilirim, siz

Makbule'yi Allah ömürler versin, öteden beri çok seversiniz.. Şimdiye kadar ona çok vâlidelik ettiniz.. O da zaten sizi benden hiç ayırmaz.. Bu sefer de kendisini şu mengeneden kurtarınız.. Size çok yalvarırım.. Bilmem, siz de pek muskalara, hocalara, ehemmiyet vermezsiniz ki.. Büyüye ise hiç inanmazsınız.. Ekser ahvalde de damada hak verirsiniz.. Fakat ne yaparsanız yapınız, ne derseniz deyiniz, artık bu defa dediklerinizi tamamıyla ve aynıyla îfâ edeceğim, hemşireciğim.. Buna emin olunuz.. Artık pek yandım, pek usandım... Cevabınızı merakla ve sabırsızlıkla bekliyorum.. [163]

Ah, dert bir, iki değil ki kardeş!. Münire'nin ayakları romatizmadan total gibi oldu.. O kadar rahatsız ki tarif edemem.. Vaktiyle doktorların dediklerini dinlemedik de halt ettik.. Sedat da gittikçe zayıflıyor. Boy attı da onun için diyorlar ama ben onun da hâlini beğenmiyorum.. Maşallah on yedisine girdi. Fakat iğne iplik gibi.. Sanki Makbule'nin kardeşi değil.. Doktora gösterdik.. Gizli bir kabahat yapıyor, ondan zayıflıyor, açıkça söyleyin ve şiddetle men edin, dedi.. Nedir diye sorduk, tuhaf bir isim söyledi, anlayamadım.. Sonra beyden öğrendim.. Şaştım, kaldım.. Onu da evlendirmeli demek artık.. Başka çare kalmadı. Bizim bu kadar sıkıntımız yetişmiyormuş gibi geçen gün de Beykozlular gece yatisına cümbür cemaat gelmezler mi?. Beş günde bir bizdeler.. Bir memleket içerisinde gece yatisına gitmek ve uzun müddet kalmak, bâ-husûs böyle her şeyin ateş pahasına olduğu bir zamanda, neye iyi bilmem?. Artık bu kadarı da saygısızlık.. İstanbul'un bu adetinden illallah.. Bohçasını kapan suluğu bizim evde buluyor.. Burası hân, imarethane (yoksullara yiyecek dağıtılmak üzere kurulmuş olan hayır evi) değil ya.. Fakat kime anlatıyorsun.. Herkes işi vurdu duymazlığa getiriyor.. Ben kimseciklere gitmem.. İlâmâşâallah bizim ev bir gün misafirsiz kalmaz.. Hem çoluk çocukları ile beraber gelirler.. Bu misafir meselesinden dolayı da bizim Makbule vaktiyle beyinden az çekmedi ya!. Yalnız bu hususta damadıma istemeye istemeye biraz hak vereceğim geliyor.. Evde ne tertip kalıyor, ne intizâm.. Ne bet, ne bereket!.

İşte dertlerimi hakikatli hemşireme döktüm de, ooh, biraz [164] hafifledim. Lakin sizin de başınızı ağrıttım; kederlerimle canınızı sıktım.. Şimdi tuhaf bir şey yazayım da bari biraz gülünüz.. Bizim evin üstünde kukumav yuva yapmış... Her gün, hatta gece ara sıra gu, gu diye ötüyor.. Hem bir iki tane değil, bütün çoluk çocuk, aile hep orada.. Hilaf olmasın,

yedi sekiz tane var.. Hep sizi hatırlıyorum.. Fakat bunların şu müsâferetlerini (yolculuk, seyahat) pek de hayra yoramıyorum.. Başımıza bir felaket gelecek diye ödüm kopuyor.. Ben de ne yazacağımı bilemiyorum.. Aklım başımda değil ki.. İşte abuk sabuk bir mektup.. Vallahi, hemşire, çok canım sıkılıyor.. Şimdiye kadar bu mertebe üzüldüğümü hiç bilmiyorum. Allah encâmını hayr eyleye.. Ha, az kaldı unutuyordum.. En mühim derdim sonraya kaldı.. Üç dört gecedir, Cenâb-ı Hakk hayırlara tebdîl etsin, pek karışık, pek müşevveş (karışık) rüyalar görüyorum.. Cemâl'imden bugün tam yirmi yedi gün oluyor, mektup alamıyorum.. Bir defa Sivas'tan sıhhat haberini aldım, işte o kadar.. Erzurum Kalesi de teslim olmuş, diyorlar.. Yeni haber aldık.. Kör olası cerideler bir şey yazmıyorlar ki.. Her şeyi Ümmet-i Muhammed'den saklıyorlar.. Sade kurum, sade kuru şatafat.. Hele o teblîğ-i resmîler, sanki tanımaz melaîke.. Ah nazik evlatçığım, sen muharebelere gidecek çocuk muydun?. Sen nerede, muharebe nerede?. Tavuk kesilirken bile bakamazdı, yüreği dayanamazdı.. O ince, zayıf vücuduyla ayı gibi Moskoflarla nasıl muharebe edecek?. Bunları düşündükçe aklım zıvanadan çıkıyor, hemşire!.. Eğer kumandanın biri [165] hâline merhamet edip de yanına kâtip almadı ise pek yazık oldu evlatçığıma!. Bu kış kıyamette oralarda ne yapar acaba?.. El âlemler hep bedeller verdi de ben arslan gibi evladım için bu fedakârlığı yapamadım. Ama hep kabahat beyde.. Ne olurmuş, herkesin canı yok mu imiş?.. Bütün Ümmet-i Muhammed hudutlara koşarken koca delikanlı evde otursun, ayıp değil mi imiş?.. Gitsin biraz zahmet çeksın, biraz pişsin, hayatta ne var, ne yok görsün, anlasın imiş... Daha bilmem neler de neler?!. Hep bu sözleri ile beni aldattı.. Ama yine kabahat bende?. A kahbe dese birisi bana, neye kocanın sözlerine kandın da körpe fidan gibi nazik ve nazlı evlatçığını ateşlere attın?. Şimdi babası da pişman oldu ya!. Pekâlâ, ben hayvan değilim, hâlinden adam akıllı seziyorum.. Hele şu son günlerde, mektup gelmiyor diye, kendisini öyle bir düşünce aldı ki.. Onun şu hâline baktıkça ben büsbütün ifrît oluyor (çok öfkelenmek), meraklanıyorum.. Hemen Cenâb-ı Mevlâ korktuğumuzu başımıza vermesin.. Bir taraftan Cemâl bu kış kıyamette dağ başında, ateş karşısında.. Diğer taraftan Münire romatizma ağrıları içinde inin inin inler!. Sedat her gün mum gibi erir.. Sonra sizin toraman Nuri'yi de okumuyor, büyük büyük kabahatler yapıyor diye mektepten çıkarırlar.. Bu kadar evlat derdi yetişmiyormuş gibi bir de Makbule'nin o yürekler acısı hâl-i pür-melâli.. Sonra da zır zır misafirler.. Daha sonra da o çamur gibi, Allah eksikliğini göstermesin, vesika ekmekleri!.

Buna karşı da şeker kralı, yok bilmem ne kralı dedikleri yeni yeni zenginler, halkı soyup [166] soğana çeviren sonradan görme soysuzlar!.. Artık siz geliniz de bütün bu hâllere dayanınız, bakayım.. Sanki hayat mı bu?. Eksik olsun böyle yaşamak! Tevekkeli son günlerde canına tak dediği için el âlem Allah yapısı olan kıymetli canına sık sık kıyamıyor?!. Ben de bazen öyle oluyorum ki başımı alıp dağlara kaçacağım, geliyor.. Nedir bu benim başımın yazısı, ya Rabbi!.

Kuzum hemşireciğim, bari siz beni ihmal etmeyiniz de uzun, tafsilatlı mektuplarınızla kalbimi biraz teselli ediniz.. Sizin tekâüd evrakınızı bizimki aradı, buldurdu.. Şimdi evrak Fındıklı Sarayı'nda yani Meclis-i Meb'ûsân'da imiş.. Neticeyi kendisi size bildirecek.. Bunun için hiç merak etmeyiniz.. Zannedersem iki bin kuruşa yakın bir maaş bağlanacakmış.. Bey, beyefendiye ihtirâm eder.. Ben de Maide, Fikriye, İclâl Hanımlara mahsus selamlar eder, mini mini Gâlip Paşa'nın gözlerinden öperim.. Makbule ve Münire sûret-i mahsûsada (özel bir şekil) ellerinizden öperek hayır duanızı temenni ederler.. Hasret ve iştiyâkla gözlerinizden pûs ederek uzun mektubunuzu beklerim hakikatli hemşireciğim.. [167]

28

Elmas kızım!

Mektubunuzdan çok memnun oldum; hele gönderdiğiniz paraya son derece sevindim. Hânenin kâmilin (tamamen) tamirâtı hitâm buldu. Eytâm (yetimler) sandığına olan borcumuzu tamamıyla tesviye ettik (düzlemek).. Sipariş maaşlarımızı hamdolsun muntazaman (düzenli olarak) alıyoruz.. Lakin pahalılık yüreğimize tak dedi.. Ne alsan ateş pahasına.. Tahammül edilir şey değil.. Sade burada değil ya, her tarafta öyle.. El ile gelen bayram, derler ama böyle bayramı Cenâb-ı Hakk düşmanlarıma göstermesin... Bu yaşa geldim, böyle muharebe görmedim.. Ne bitmez, ne tükenmez şeymiş bilmem ki.. Üçüncü

seneye bastı, hâlâ kan gövdeyi götürüyor.. Meğersem medeniyetin bir adı da kasaplık imiş.. Haricî ve dâhilî sebep olanlar sebepsiz kalsın, Allah'tan bulsun inşallah, başka bir şeycik demem.. Ne oldu ise zavallı Mahire Hanımlara oldu.. Kocasını Sarıkamış'ta, bir tanecik arslan gibi oğlunu Anafartalar'da kaybetti.. Damadı Mısır'da esirmiş.. Kardeşi de Irak cephesinde tifüsten ölmüş.. Üzerine çok düşkün olduğu hemşîre-zâdesi Basri Efendi de Sivas taraflarında malaryadan vefat etmiş. Akrabasından birisi de Galiçya'da şehit olmuş!. Zavallı hatuna Allah Hazret-i Eyyub sabrı versin.. Bahçeye mutbak (mutfak) yaptırdığımız için bahçe küçüldü.. Çocuklar [168] şimdi istedikleri gibi koşup oynaşamıyorlar.. Onun için bitişik hisse-i şâyialı (bölünmemiş maldaki hisseleri) arsayı da almak üzereyiz.. Yalnız böyle bir zamanda Huriye Hanımlar arsa alıyorlar diye el âlemin gözü kalmasından korkuyorum. Hamdolsun midemin ağrısı biraz hafifledi.. Çünkü akşam yemeklerini terk ettim. Yirmi dört saatte bir defa yemek yiyerek midemi öylece idare ediyorum.. Hükûmet hiç olmazsa benim midemi idare edişimden ibret alsın da ahaliyi güzel güzel idare etsin; ekmek diye Ümmet-i Muhammed'e çamur yedirmesin!. Ben vesika ekmeği dedikleri o çamuru artık ağzıma koymuyorum.. Ne yaparsın, doktorların sözünü dinlemek lazım. Şimdi aklım başıma geldi ama, iş işten geçtikten sonra.. Evvelce gençliğimde doktorlara hiç ehemmiyet vermezdim; ne derlerse onun zıddını, aksını yapardım. Nihayet işte böyle genç yaşımda ihtiyar oldum.. Sana benim hâlim ibret olsun, kızım.. Sakın abur cubur yeme.. Terli terli su içme.. Hava cereyanına karşı oturma. Sen bunları benden iyi bilirsin ama, analık bırakmıyor; yine söylüyorum. Kuzum kızım, mahsus benim tarafımdan Şahver Hanım'a git.. Benden bol bol selam söyle.. Kendisini çok severim.. Beyhude yere üzülmesin, metin olsun.. Zararı yok, bu da geçer yahu, desin, otursun keyfine baksın.. Fatma vâlidemizin başına gelen onun da başına gelmiş.. Benim tarafımdan kendisine nasihat ver.. Söyle ki: Böyle bir vefasız erkek için gönlünün dilencisi değil, dümencisi olsun!. Erkeklerin vefasızlığı zaten malum.. Tevekkeli erkekten vefa, zehirden şifa [169] dememişler.. Senin babandan ben de vaktiyle az mı çektim?. Hele bir gün hiç unutmam, kendi izni olmadan sokağa gittim diye, Rabb'im korusun, bana yapmadığını bırakmadı.. Ağzına gelen her herzeyi söyledi. Ben tahammül edemeyip de mukabele edince hemen beni boşuyordu.. Sonra köpekler gibi pişman oldu ya.. Ancak üç ay dayanabildi.. Nihayet yalvara yalvara beni aldı. Ama şimdiki tazeler bizim gibi değil!. Biz doğrusu vaktiyle pek avanak şeylermişiz. Hiç hakkımızı, hukukumuzu muhafaza

etmezmişiz; ağızlarımız eytâm sandıkları gibi mühürlenmiş.. Şimdi öyle tazeler görüyorum ki parmağım ağızda kalıyor; hayran oluyorum. Avukat mı, avukat; cesur mu, cesur; fenlenmiş mi, fenlenmiş... Kocalarını şöyle avuçlarının içinde maymun gibi oynatıyorlar.. Şimdi memleketimizde güya hürriyet, adalet, müsâvât varmış diye onlar da bunları istiyorlar.. Herhâlde kim ne derse desin, yirmi otuz sene evvelki kadınlarla şimdikiler arasında pek çok fark var.. Hakikat, biz gençliğimizde ne abdal, ne bunak şeylermişiz?. Şimdi düşünüyorum da hayretler içinde kalıyorum. Ne ise lakırtı lakırtıyı açar, derler.. Bak nereden nereye geldik. Ne söylüyordum? Ha, Şahver Hanım'a mutlaka git, nasihat ver, teselli et kızım, derken bak söz nerelere kadar düştü.. Lakin Allah için söylemek lazım gelir Şahver'de da sanki kabahat yok değil ha!. Hiç kocasının mizacı üzere hareket etmez, ve dediğini yapmazdı.. Zaten bilirim; küçükten beri inatçı idi.. şimdi kadınlar nasıl [170] uyanık ise erkekler daha ziyade uyanık!. Öyle yalnız kalıp gibi, heykel gibi kadın istemiyorlar.. Zevki, eğlenceyi yalnız kalıp kıyafette aramıyorlar.. Hem kıvrak, hem de erkek ruhuna aşına olmak lazım.. Erkek nelerden hoşlanırsa, nelerden zevk alırsa onları bilmek ve yapmak lazım.. Güzel, cazibeli, kitâbetli söz söylemek, fıkır fıkır her şeyden bahsetmek, dünyada olan bitenden haberdar olmak, kitap ve gazete okumak, hatta Frenkçe bilmek, piyano çalmak lazım.. Sonra her akşam kocanın mizacına, zevkine, arzusuna göre ayrı ayrı tuvalet yaparak, süslenerek erkeklerin o bir türlü doymak bilmez aç ruhunu, değişiklik ihtiyacını doyurmak lazım.. Hele zır zır mütemadiyen evin eksikliklerini sayıp dökmemek elzem!. Siz oyuncak mı zannediyorsunuz koca denilen ele avuca sığmaz cıvayı eve sımsıkı bağlamayı, yalnız kendinize mahsus kılmayı? Dünyada bir kadın için bundan büyük fen, hüner olamaz. Ve kadın ancak bu hüner ve marifeti derecesinde zevce olabilir; yalnız makine gibi çocuk doğurmakla değil!. Hem bu ince şeylerden bî-haber olmak, hem de kocam beni sevmiyor diye sızlanmak, ağlamak bir kadın için ne yürekler acısı bir acıdır.. Böyle kadınlara herkes acımdan başka bir şey yapamaz.. Yalnız acısalar neyse ne.. Bazen istihzâlî istihzâlî, manalı manalı da gülüyorlar; ve bu gibi kabiliyetsizlere: Vermemiş Ma'bûd, ne yapsın Mahmud! deyip geçiyorlar.. Ah şimdi ben bütün bu ferasetleri, bu ince işleri hep anlıyorum ama kaç para eder?. İş işten geçtikten sonra.. Ba'de harâbi'l-Basra .. Şimdi ben bir taze olmalıydım ki hepiniz görmeliydiniz, [171] kocaya nasıl bakılırmış.. Koca ıtlâk edilen (ad verilmek) o azgın

canavar, uysal bir fino köpeği gibi nasıl zapt ve idare olunurmuş... Siz daha yavrum, koyduğum yerlerde oturuyorsunuz..

Sakın bu yazdıklarımı Şahver Hanım'a söyleyeyim, deme ha.. Neme lazım, gönlü kırılır.. Sonra esmayı üzerine sıçratırsın.. Ben bunları mahsus yazıyorum ki sana da ders olsun.. Bilirsin ya, iki ay evvel kocanla yaptığın o müthiş kavgayı.. Fakat ben başka kaynanalar gibi değilim.. Kızım diye seni himaye edip damadıma haksız yere kabahati yükletmem.. Pekâlâ, o meselede kabahat sende idi.. Ah, ben bu tazelere anlatamıyorum bir türlü derdimi ki.. Yavrum, erkek mizacını, ruhunu idare etmek lazım, idare!. Bizim şimdiye kadar gelmiş ve bundan sonra da gelecek hükûmetlerin idaresi gibi koca idare edilirse işte netice böyle olur.. Şimdi kadın için yalnız ev idare etmek ile iş bitmiyor; asıl iş kocanın damarını bulmakta, o damarı idare etmekte.. Artık sana bu kadar nasihat yetişir.. Doğrusu Şahver Hanım'dan pirelendi.. Aman kızım dikkat et, senin de başına böyle bir felaket gelmesin.. Analık bu!. İçim rahat etmedi.. Sana şu satırları yazdım.. Çiçekleri muntazama suladığına pek memnun oldum.. Çünkü bilirsin ki onlar benim has evlatlarımdır.. Balmumu çiçeğini Ferdane Hanımların gelinine veriniz demiştim. Fakat şimdi pişman oldum.. Sakın vermeyiniz.. Leğenin içerisine su koyup bırakınız.. Ben oraya geldiğim vakit tertemiz görmeliyim.. İnşallah bir aya kadar gelmek niyetindeyim.. Dükkanın [172] üç aylık kirası birikti.. Beş liradan on beş lira eder. Bu parayı tahsil edince (kazanma, elde etme) yanımdayım kızım.. Zaten Ferhunde zayıf.. Koca derdi ile, kıskançlıkla ne yapacağını şaşırdı.. Biraz tebdil-i hevâ etmiş olur.. Görsen bu günlerde ne kadar sinirli oldu.. Bir de kızım, şimdi nereden hatırıma geldi bilmem, sakın dikiş makinesini pencerenin önüne bırakayım deme.. Çünkü pencere iğretidir.. Sonra bahçeye düşer.. Hem makine kırılır, hem de bahçe harap olur.. Tavukları da kümeden dışarı çıkarmayınız.. Eğer bu sene tavuklar kuluçka olmazlarsa sana bir ilaç sağlık vereyim, hemen yap; derhal kuluçkaya yatarlar. Gayet ekşi hamur mayasını biraz kepek ile karıştırıp lokma lokma tavukların önüne koy, yedir.. Üç gün sonra hemen yatarlar.. Mavişim ne yapıyor? Yine bahçede koşup oynuyor mu?. Kuzum evladım, pek bahçede dolaştırma, e mi?. Çiçekleri sonra berbat eder.. Ben de çiçekler delisi oldum.. Aklım, fikrim hem buradaki, hem oradaki çiçeklerde.. Zahir ihtiyarlık alametleri.. Ha az kaldı unutuyordum.. Bizim çamaşırcı Zehra'nın oğlu yeni zenginlerden Hâlid Bâhir Bey – hey gidi

zamane zengini hey! Hamam tası gibi yağlı boncuklu fesi, uçkurlu şalvarı, sümüklü burunu ile şimdi çocukluğu aynen gözümün önüne geldi – Büyükada’da kumarda tam otuz bin lira kaybetmiş!. Akıllara zarar.. Bu havadis herkesin ağzında.. Ümmet-i Muhammed açlıktan kırılıyor, hudutlarda kan döküyor; ciğeri bir para etmez sonradan görme herifler kumar, kadın uğurunda binlerce [173] liraya para demiyorlar.. Hey Rabb’im, hikmetinden sual olunmaz?. Bu ne hâldir, bu ne adalet, ne müsâvâtır? Daha doğrusu ne rezalet, ne maskaralık, ne kepazeliktir? Bir türlü anlayamadım gitti!.. İttihatçıların karıları hep zevk ü sefâda.. Her gün o tiyatro senin, bu konser benim, geziyorlar. Lastikli arabalar, otomobiller, köşkler, yalılar, apartmanlar, telefonla görüşmekler hep onlar için.. Muharebe herkese cehennem oldu, onlara cennet.. Hepsi şımarık, hepsi ne oldum delisi oldular. Kaba bir atalar sözü vardır.. Görmemişin çocuğu olmuş, tutmuş çükünü koparmış derler, ne kadar doğru!. Başlarına gelecek var galiba.. İnsan ne oldum dememeli, ne olacağım demeli.. Düşün bir defa, Zâtiye Hanımlar bile bu yaz Ada’da köşk tutmuşlar. Artık gel de sen adanın hayrını gör!. İttihatçıların şairleri de hep orada imişler.. Herkes Ada yârânı diye onlarla alay ediyormuş... Sakın İstanbul’da değilim diye üzülme kızım, İstanbul senin bildiği eski İstanbul değil!. Geçen gün Hayriyye Hanım’ı da Beyoğlu’nda lastikli arabada görmeyeyim mi?. Şaştım, kaldım. Bugün bir lastikli arabaya binip şöyle biraz dolaşmak en aşağı üç dört liranın kapısıdır. Oğlu bir yere çete olarak gitmiş diyorlardı.. Kokusu şimdi çıkıyor.. Yıl zaten hep uğursuzun.. Ama ben bunu yalnız İttihadçılar için söylemiyorum.. Bu, istibdâd (baskı) zamanı da öyle idi, şimdi de öyle, bundan sonra gelecek devirlerde de öyle olacak!.. Bu sözüme balmumu yapıştır.. Bak senin ile lakırtıya daldım, öğle oldu.. Vapura yetişemeyeceğim. [174] Bugün Beylerbeyi’ne Seher Hanımlara gidiyorum.. Senden de çok çok selam söylerim. Mektubumu Ferhunde’ye bırakıyorum.. Sana derkenâr (kenar yazısı) yazdıktan sonra Mehmet Ağa ile postaya verecek. Şimdilik Allah’a ısmarladık, sevgili kızım!.

Hâmiş. (mektubun altına ilave edilen yazı) – sevgili ablacığım, annem beni de Seher Hanımlara sürüklemek istedi, fakat ben gitmedim.. Bilirsin ya, lohusalığıma gelmedi, hatırımlı sormadı.. Ne diye gideceğim onlara! Ama annem öyle şey tanımaz, yine gider.. Hem zavallı Mithatçık öldü de bir “Başın sağ olsun”a gelmediler.. Hayırsız vefasızlar.. Mavişi çok

göreceğim geldi.. Sakın annemi dinleyip de bahçede gezmesine mâni olma.. Evladını oda içinde hapsedecek değilsin ya!. Elbet hava almak için bahçeye çıkacak.. Bahçe Mavişten de kıymetli mi?. Ben de yakında Râmiz'i memeden keseceğim.. Pek tombul, pek maskara oldu.. Annam yine canımı sıktı; beni sinirlendirdi.. Kuzum ablam, onu dinlemeyiniz.. Balmumu çiçeğini Ferdane Hanımlara veriniz.. Bir defa söz verdik.. Ayıp olur.. Zaten bu havada çiçek su içerisinde bozulur..

Anneminki de akıl.. Ama kendisine sorsanız dünyada var, yok sade o.. Kendi aklından başka kimseninkini beğenmez.. Artık bugün Seher Hanımlardaki dedikoduyu seyretmeli; yalnız Beylerbeyi, yalnız Boğaziçi değil, bütün İstanbul çalkalanacak, allak bullak olacak!.. Ellerinden, gözlerinden öperim ablacığım! [175]

29

Hakikatli hemşireciğim!

Mektubunuzu aldım; çok memnun oldum.. Hele sağ salım kurtulduğunuza derecesiz sevindim.. Tebrik ederim. Demek mini mini Samiye Hanım'ın pabuçları dama atıldı, öyle mi?. Vah, vah.. Pek yazık Samiyeciğime!.. Sakın benim gelinimi üzmemeyiniz, kıskandırmayınız, size çok rica ederim. Sonra üzüntüden zayıflar, çirkinleşir de oğlum beğenmeyiverir.. Siz zararlı çıkacaksınız.. Bir de, kuzum hemşire, yeni dünyaya gelen bebeğe güzel bir isim koyunuz.. Ahmet, Mehmet; Hasan; Hüseyin; Ali, Mustafa; Süleymân, İsmâil gibi isimler olmasın.. Zarif, yeni, kibar bir isim olsun.. Bilirsiniz ya, Samiye dünyaya geldiği vakit az kaldı velideniz Şerife koyacaktı da ben ne kadar çırpınmışım. Eğer yeni bebeği sever, beğenirsem ben de bir kız doğuracağım. Gelinim olduğu gibi, ne olur ne olmaz, bir de damadım bulunsun!. Haberinizi olsun, sonra söylemedi demeyiniz, sizden mutlaka lohusa şerbeti isterim.. Artık bir müddet için sinemalara, tiyatrolara tabiatıyla fâsıla (ara)

verdiniz değil mi?. Fakat Şadiye Hanım sız siz durmaz, yine gider.. Ona pek karışmam; lakin ben buraya geldikten sonra da Mürüvvet Hanım sık sık sinemalara gidiyorsa haram olsun!. Ah hemşireciğim!. Bu kış ne âlâ hep birlikte vakit geçirecektik.. [176] Lakin felek (gökyüzü) saadetimizi çok gördü.. Bizi ansızın ta buralara kadar attı.. Ne yapalım, keder böyle imiş!. Bakınız Sabahat Hanım Şadiye Hanım için ne diyor?. İşte aynen yazıyorum: “Sakın Şadiyeciğim mektup yazmıyorum, diye bana kızmasın.. Hepiniz bilirsiniz ki benim yazım, imlam fenadır. Onun gibi Dârü'l-Muallimât’tan birincilikle çıkmış bir kıza ben nasıl kargacık burgacık satırlarla mektup yazabilirim?. Maşallah zaten kendisi pek az müstehzîdir (alay eden, alaycı).. Kim bilir benim yazılarımla ne kadar alay eder..” siz de Şadiye Hanım’a böylece söyleyiniz.. Fakat bana kalırsa bunlar hep bahane!. Onun maksadı başka.. Ne ise haydi bu sefer sabredeyim de söylemeyeyim.. Baklayı ağzımdan çıkarırsam sonra iyi olmaz!. Bir de kuzum hemşire, benim tarafımdan bizzat Mürüvvet Hanım’a söyleyiniz: Kaç kere kendisine selam yazdım, ondan bir defacık bile Tanrı’nın bir selamına nail olamadım.. Bu kadar da hakikatsizlik olur mu?. İsmi Mürüvvet ama, kendisi doğrusu çok mürüvvetsiz!.. Mektubunuzda buradakilere ayrı ayrı selam yazmadığınız için görseniz ne kadar gücendiler. Hele büyük annem ile büyük teyzemi sormayınız.. Serzenişlerini dinleye dinleye artık bıktım.. Rica ederim, bir daha mektup yazdığınız vakit isim tasrîhiyle/ism-i tasrîhiyle (belirtme) selam yazınız.. Ben sizin namınıza avukatlık etmekten sesim kısıldı. Sanki ne olacak Arapkir mektubu gibi ayrı ayrı herkesin isimlerini yazmak?. Fakat gel de sen onu hususuyla büyük vâlideye anlat.. Hemen, çok hısımlık akraba gördüm ama bunlar kadar hıyanetini görmedim mukaddimesiyle başlar tekdîre (azarlama) ve serzenişe.. Ben [177] selam teşrîfâtına hiç ehemmiyet vermem ama, bilmem neden, Mürüvvet’ten selam gelmedi mi son derece pıreleniyor, sinirleniyorum! Âdeta o gece uyku uyuyamıyorum. Bu hanımdan nedir benim çektiğim bilmem ki...

Bak hemşireciğim, size açıkça söyleyeyim, hiç beyhude kendinizi üzmezsiniz.. Eğer bir defa daha öyle hamam tokmağı gibi Remziye Hanım gelir, sizden para isterse bana havale ediniz; benden istesin.. O zaman ben bilirim vereceğim cevabı.. Artık illallah!. Utanmayan insanlardan sıkılmak beyhudedir. Cenâb-ı Hakk ne yüzün insanlar yaratıyor şu dünyada!.. Tekrar ediyorum, bundan sonra benden para istesin.. Allah aşkına, böyle söyleyiniz,

söylemezseniz hatırım kalır.. Sadiye Hanım'ın macerasından hiç bahsetmiyorsunuz.. Zavallı kıza âdeta yüreğim yanıyor!. Yine buluşuyor mu?. Allah vereydi de dillere destan olmasaydı.. Malum ya, bir insanın ismi çıkacağına canı çıksın, daha iyi, derler.. Bana bu işin sonu gelmez gibi gözüküyor.. Oğlan serserinin biri.. Sultâniye'yi ikmal edemedi çıkmış, bin tarakta bezi var!. Ama gönül bu, ferman dinler mi? Çok acıyorum zavallı hassas kıza!. Seniye Hanım'dan ne haber?. Kocasından ayrıldı mı, yoksa barıştı mı?. Oğlunu bari bu sene Galatasaray'na yerleştirebildi mi?. Müfide Hanım'dan da bir şey yazmıyorsunuz.. İkinci bir kocaya varacak diyorlardı; ne oldu?. Nazire Hanım o çapkın herif için yine ah vah ediyor mu?. Allah akıllar versin ona.. Kadıköy meselesini ne çabuk unuttu!. Kadriye Hanım hâlâ İsviçre'de mi? [178] Hastalığı nasıl olmuş? Verem diyorlardı, aslı çıkmış mı?. Eğer sahih ise çok yanarım bu tazeye.. Kardaşı Yüzbaşı Avni Bey de muharebede malaryadan vefat etmiş.. Artık zavallı Mediha Hanımefendi'nin ağzını bıçaklar açmaz.. Bu muharebe yüzünden felakete dûçar olmayan kimse kalmadı ki...

Mektubunuzda lades hikâyesine o kadar şaştım, o kadar güldüm ki tarif edemem.. Hakikaten ... budala kızmış.. Hiç bu kadar saf olduğunu zannetmiyordum. Demek bir aydan sonra Münire Hanım onu aldattı ha!. Fakat budalalığı aldanmasında değil, aldandığı için hüngür hüngür ağlamasında.. Ona: Kız, sersemliğine, budalalığına mı ağlıyorsun, diye sormalıydınız.. Ne olacak, ne kadar olsa taşra kıızı.. Nazik de olsa nazenin olamaz.. Bari şunu biraz daha mektebe vereydiniz, a kardeş!.

Şimdi sizden bir ricam var.. İyidere'den bir çarşaflık istiyorum. Sekiz arşın gönderiniz de bir takım yapayım.. Şimdi moda bu.. Malum ya, burada iyi bir şey bulunmuyor.. Nebahat'a da iyi yünlülerden esvâblık istiyorum.. Hesabımızı sonra görürüz. Bu sene taftalar çok moda imiş.. Siz kırkınızı bitirdikten sonra bizzat gidip kendiniz alınız.. Çünkü başkasının zevkine emniyetim yoktur.. Hem zaten sizden başka benim bu zahmetimi kim çeker ki.. Benim için Şadiye Hanım mı, yoksa o vefasın, mürüvvetsiz Mürüvvet Hanım mı gidip Beyoğullarında mağaza mağaza dolaşacak!. Onlara var mı, bol bol gezmek, parklarda dolaşmak, sinemalara, [179] eğlencelere, konserlere gitmek.. İşte o kadar!. Ne ise zararı yok.. Annem de sizden iki tane krep istiyor. Biri krem renginde, diğeri eflatun.. Biraz

da rastık.. Burada iyisi yokmuş.. Bir de hemşireciğim, şayet mini mini bebeği evde bırakıp sinemalara giderseniz, çok rica ederim, benden Maks Linder'e (Max Linder), Françeska Bertini'ye (Francesca Bertini) bol bol selam söyleyiniz!. Her ikisini de çok göreceğim geldi. Gözümün önünde tütüyorlar.. Benim onları göreceğim geldiği gibi acaba Mürüvvet Hanım'ın da beni biraz olsun göreceği geldi mi?. Hiç zannetmem.. Adil hâlâ sizi unutamıyor.. Gel hanım teyzesi gel, gel gel dediğim vakit emekleyerek doğru kapıya koşuyor.. Kâmil kayınvalidesinin, yani sizin ellerinizden, nişanlısının yani Samiyeciğin yanaklarından öpüyor.. Anne, ne vakit Samiye Hanım bize gelecek diye mütemadiyen soruyor!. Şimdiden hazırlanıyorlar, zamane çocukları.. Bu gidişle çok sürmeyecek, mutlaka bir sergüzeşt, bir roman yapacaklar galiba!. Biz de karşıdan tatlı tatlı bu romanı okuruz, değil mi hemşire!. Kâmil'in bu günlerde ressamlığı tuttu; hele Mebrure'nin resim merakı dehşet.. Mütemadiyen üç gözlü bebek ile dört ayaklı piliç, tavuk resimleri yapıyor.. Görülmeye şayeste.. Kâmil ise vapur, beygir, keçi resimleri yapıyor. Ortalıkta ne var ne yok?. İstanbul ne âlemde?. Hiç bahsetmiyorsunuz! İşittiğime göre İstanbul'da bazı aileler Anadolu'ya, Eskişehir'e falan kaçmışlar.. Kaçanların çoğu da hep vükelâ (vekiller, başkanlar) ailesi imiş!. Maşallah hepsinde yürek Selânik!. Ama muharebeyi ilan ettikleri [180] zaman pek yüksekte atıp tutuyorlardı.. Bizim canımız yok mu?. Burada toplar her gün âdeta beynimizde patlıyor gibi.. Allah'a sığındık, oturuyoruz.. Hem zorla bizi muharebeye sokarlar, hem de biraz sıkıştılar mı, meydanda fol yok yumurta yokken hemen ailelerini Anadolu'ya kaçırlar.. Bu perhiz ne, bu lahana turşusu ne!. Biz burada kulakla âdeta yarı gazi olduk gibi bir şey.. Ara sıra düşman tayyâreleri de uzaktan selam verip geçiyorlar.. Hemen Cenâb-ı Hakk sonunu hayırlı eyleye.. Tafsilatlı mektubunuzu sabırsızlıkla bekler, cümleye selam ve ihtirâmlar ederim vefakâr hemşireciğim!

İffetlü hemşireciğim;

Şimdiye kadar bizi hiç arayıp taramadığınızdan dolayı doğrusu size kalben kırgınım.. Başımızdan geçen müthiş felaketi yazacak olsam bana büsbütün hak vereceksiniz.. Sizin sevgili Naîme Hanım'ı az kaldı uçuruyorduk. Şu son günlerde başımıza gelenleri Rabb'im düşmanlarıma göstermesin.. Bir gece idi, hep beraber oturuyor, güzel güzel konuşuyor, soba başında kestane kızartıyorduk. Komşumuz Hâlet Hanım da bizde idi.. Birden ablam: Anne ben bir şey oluyorum, dedi. Hemen telaşla kalktık.. Meğer suyu gelmiş.. Sabaha karşı ağrısı ziyadeleşti. Bir avazı yerde, bir avazı gökte başladı [181] acı acı feryada.. Birden ne yapacağımızı şaşırdık; hemen ebeye haber gönderdik. Kasabamızda topu topu iki ebe var. Biri mektepli, taze.. Diğeri gün görmüş, fakat cahil... Hem babam ve annem, hem de eniştem ihtiyar ebeyi çağırtmak istediler. Ben mektepli genç ebenin gelmesi için ısrar ettim. Kabil değil, bir türlü meram anlatamadım.. Annem başta olduğu hâlde bana hücum ettiler: Daha dünkü çocuk ebelikten ne anlar?. Seni mektepten çıkan ebeler mi doğurdu?. Âlâ yaşlı başlı, namazlı niyazlı, tecrübeli sanatlı ebe varken öyle mektepte okumuş diye hoppa, toy bir kıza emniyet olunur mu?. Büyük sözüme tövbe, dünya bir araya gelse Naîme'ye o maymun kızı ebe diye getiremem. Seninki de artık şımarıklık, maskaralık ha!.

Ben bu umumi hücum ve galeyân karşısında susmaya, sesimi kesmeye mecbur kaldım. Yarım saat sonra istedikleri ebe geldi. Evvel Allah, iki saate kadar alırım, çocuk ağza gelmiş, dedi. Fakat akşama kadar uğraşır, alamaz!. Kardeşim ise mütemadiyen bağırmakta devam ediyor, feryadına canlar dayanmıyordu. Hepimiz şaşırdık; ağlaşmaya başladık. Aman Allah'im bize merhamet et, şu masumlara acı, diyâr-ı gurbette bizi perişan etme, diye Cenâb-ı Hakk'tan istimdâd ettik (yardım istemek).. Üç gün çocuk karnında gümbür gümbür oynadı. Üçüncü gün çocuk kımıldamaz olur, galiba ölür. Bunak ebe taş çeker gibi çocuğu çeker; yine alamaz. Sabah ezanı hazin hazin (hüzünlü) okunur. Ebe taslağı: – Kızım, biraz da sen gayret et bakalım, bu iş senin gayretinle olacaktır, der!. Kardeşim: – Aman [182] ebe hanımcığım, bırak beni, kendi kendime öleyim, artık kurtulamayacağım, der. Kardeşçığimin çilesi bir türlü dolmaz. Âdeta mevtâ gibi olur.. Ölür, dirilir.. Haykırmasına taşlar dayanmaz.. Bizim ne

hâle geldiğimizi artık siz düşünün.. Ben asabi asabi: Hani ya ebe hanım, kardeşim ne vakit kurtulacak?. dedikçe cahil ve hain kadın: Şimdi kızım, şimdi, acele etmeyiniz. Allah'ın izniyle şimdi alacağım.. Daha müsâ'ade-i Rabbânî tecelli etmedi, der ve bizi mütemadiyen üç gün hep yalanlar, dolanlarla aptallar gibi aldatır, avuturdu.. Üç gün hemşirem ölümler gibi yattı.. Her yerini ebe parça parça etti. Çocuğun beynini deldi.. Nevzâdın (yeni doğmuş, yeni doğan) beyni başladı lop lop gelmeye.. Ben baktım ki olmayacak, iş çok fenaya saracak.. Belediye doktorunu getirtelim, dedim. Çünkü aynı zamanda da belediye doktoru lavta (ebe, erkek doğum hekimi) imiş.. Aman hemşire, görseniz sözümü hemen nasıl ağzıma tıkadılar.. Haydi babam, annem ihtiyar, cahil, mutaassıp eski zaman insanları.. Eniştem olacak beyinsiz adama ne dersiniz?. Hepsinden ziyade o köpürdü. Katiyen olmaz, ellin gâvur erkeğine haremimi göstermem!. diye gözlerini gözlerime bir dikişi vardı ki âdeta korktum. Ya zavallı biçare ablacığıma da ne dersiniz?. Aman beni son zamanlarımda kâfir ellerinde bırakmayınız, diye bağırmaya başladı!. O da istemedi. Ben ablamın bu derece düşüncesiz, mutaassıp olduğunu hiç ümit etmezdim. Bu eski, beyinsiz, mutaassıp kafalar arasında yalnız başıma kaldım. Çıldırarak bir hâle geldim. Ablamı göz göre göre mahveden bu kör ve dar bakışa, bu zalim taassuba lanet ettim. Ne garip ki [183] Naîme ablam en sevgilileri ve hatta bizzat kendisi tarafından ölüme mahkûm oluyordu. Nihayet, sözü uzatmayayım hemşire, bin feryatlardan, bin hırpalanmalardan, ölüp dirilmelerden sonra çocuk, irin ve kan içinde, ölü bir hâlde anasının parçalanmış karnından çıkabildi. Fakat ablam da bitti, bayıldı.. Ah, zavallı nevzâd ne arslan gibi, ne tosun gibi bir çocuk olacaktı.. Görenler, altı aylık kadar var, maşallah, diyorlardı!.. Çocuğa ağlamayan kimse kalmadı. Fakat sonra da herkes ne yapalım, kader böyle imiş, kismetten fazla bir şey olmaz, dünyada nafakası yokmuş, anası babası sağ olsun dediler!. Lakin bakalım, bu kadar harap olduktan sonra sevgili ablacığım uzun müddet yaşayabilecek mi?.

Ah hemşireciğim, size bu dört gün çektiklerimizi anlatsam koca bir roman olur. Üç gün üç gece hemen her dakika mütemadiyen bağırıştık. Hele annemin feryadı dünyayı tutuyordu. Bütün komşular, bütün memur haremeleri hep evimizde dolmuşlardı. Cemrenin dördüncü günü kurtulmuştu. Biraz sevinmekle beraber o günkü feryatlarımız daha sûzişli idi. Çünkü ölü gibi idi. Annem Naîme'mi diyâr-ı gurbette uçuruyorum, ya Rabbi evladımı sen

bana bağışla.. Diye acı acı haykırdıkça evimizin içinde yerli misafir, erkek kadın, çoluk çocuk hepimiz hep birlikte ağlaşmaya, bağışmaya başlıyor, dualar ediyorduk. O günkü evimizin hâli görünecek bir şey idi. Kerbela faciası hânemizin yanında hiç menzilesinde kalırdı. Yalnız şunu söyleyebilirim ki dünya [184] kurulalıdan beri hiçbir kadın doğururken benim ablacığım kadar hırpalanmamış, eziyet ve mihnet (acı, sıkıntı) çekmemiştir. Meğer bu cehalet, bu taassup ifritten de, akrepten ve yilandan da fena imiş, korkunç imiş!. Bilirim, annem ve babam kızını, eniştem karısını çok severler. Fakat öyle budalacasına, körcesine bir muhabbet ve şefkat ile severler ki sevdiğinin kanına girerler de haberleri olmaz. Eğer, Allah göstermesin, hemşireciğime bir hâl olacak olursa anam, babam ve eniştem doğrudan doğruya katil olacaklardır. Hele o cadaloz, bakıcı kadın suratlı bunak ebe!. Hükûmet bu bunak ebeyi dava edecekmiş, bize siz de ediniz, dediler. Bu teklife annem ne cevap verse beğenirsin?. Neme lazım, ben Allah'tan korkarım.. Ebenin ne kabahati var?. Kızımın yazısı böyle imiş!. diye cevap verdi.

Artık, gözyaşlarıma, ısrar ve isyanıma dayanamadılar da bin zahmetle mektepli kabilenin (ebe) gelmesine muvafakat ettiler.. Ablama şimdi o bakıyor. Günde iki şırınga yapıyor. Gayet temiz, iyi, marifetli bir ebe.. Bir ay sonra tedavi için İstanbul'a hastahâneye gönderilmesini tavsiye ediyor. Bu müthiş hırpalanma başka türlü geçemez, diyor. Ablam ise bu hastahâne lakırtısını işitir işitmez güya annem hemen gönderecekmiş gibi feryada başlıyor: – Ah anneciğim, ben hastahâneye gidecek olursam bir daha kabil değil buraya gelemem. Beni elinizle mezara mı gömeceksiniz.. Şimdiye kadar çektiğim zahmetler az mı geldi?. Daha neler göreceğim..

Zavallı ebe hanım gerek ablamın, gerek annemin söylediği câhil-âne sözlere hayran hayran bakıyor; düşüncelerine şaşıyor.. Yalnız benimle [185] konuşuyor. Tembihlerini, ilaçlarını hep bana anlatıyor. Ebenin hâminden öyle anlıyorum ki hemşiremin kurtulmak ihtimali pek az!. Şimdi sade arka üstü yatıyor.. Sağdan sola bin müşkilâtla biz çeviriyoruz. Yerinden dört kişi zorla kaldırıyor.. Hiç lakırtı söylemeye hâli, mecali yok.. Dedim ya, yarı ölü, yarı diri!. Cenâb-ı Hakk gençliğine, bize ve çocuklarına acısın.. Hiç aklım başımda değil.. Deli miyim, divane miyim, bilmiyorum. Kalabalıktan da bu günlerde artık fena hâlde sıkılmaya başladım. Tanrı'nın günü bütün konu komşular hep bizde.. Düğün evine

çevirdiler.. Ebe hanım odasına kimse girmesin, sizden başka, diyor.. Hâlbuki misafirler başka odada oturmak istemiyorlar.. Mutlaka hastanın odasına giriyorlar.. Başlıyorlar çan çana.. Ben gelen misafirleri odaya sokmak istemesem annem: – Ayıp kızım, Tanrı'nın misafiri.. Allah eksik etmesin, hep hatır sormaya geliyorlar.. Elbette hastanın odasına girecekler, diyor. Şu birkaç gün içinde bir deri bir kemik kaldım. Görseniz hâlimi, acırsınız bana hemşire.. Hâlimden, ruhumdan anladığınız için işte bütün dertlerimi size döktüm. Bana çok acıyınız, kardeşim!..

Bilmem Allah beni neden böyle yaratmış?. Ben de iyi değil, vasat (orta) derecede bile bir tahsil görmedim ama, öteden beri bizim çok adetlerimizin, taassuplarımızın aleyhindeyim. Şu dakikada ise âdeta düşmanı kesildim.. Ah, şimdi hatırıma yürekler acısı bir vaka daha geldi.. Zaten bizim aile hayatlarımız hep böyle yürekler acısı facialarla dolu değil mi?.. Tahminen iki sene kadar var, [186] yok. O zaman Amasya'da bulunuyorduk.. Genç, güzel, terbiyeli bir komşumuz vardı.. Kocası bu hanıma perestîş ederdi ama zavallı taze bu muhabbetten hiç de mesut görünmezdi.. Zevci kaba, cahilce ve aynı zamanda son derece kıskanç bir adamdı.. Biçare Nerime Hanım ancak on dokuz yirmi yaşında var yoktu.. Sizden iyi olmasın, bir iki ay içinde pek seviştik, pek kanlarımız birbirimize kaynadı.. Zavallı beş aylık hamile iken çocuk düşürmüştü.. Karnında son (döl eşi) kalmıştı. Son dura dura çürümüş, tefessüh (çürüyerek dağılma) etmişti. Eğer mütehassıs (uzman) bir tabip gelip de vaktiyle sonu çıkarmış olsaydı bittabi biçare kadın kurtulacaktı. Of, düşündükçe hâlâ tüylerim ürperiyor. Bakınız vahşete, hayvanlığa ki kıskanç, hod-bîn herif: Karımı, hususıyla karımın en mahrem bir yerini doktora, yabancı bir erkeğe göstermekten ise revolveri alır, hem kendimi, hem ailemi öldürürüm diyerek o kadar ısrarlara, ricalara rağmen tabîbin gelmesine mâni oldu. Ve perestîş ettiği karısının gözü önünde ölmesine katlandı. Acaba rakîk (ince, hassas), hassas Nerimecik bu vahşete, bu zulme kurban olacak kadın mı idi?. Zaten hep öyledir: İnce ruhlu zarif kadınlar hep böyle cahil, mutaassıp, kaba erkeklere düşer; ince fikirli, kibar tabiatlı erkekler de hissiz, vurdum duymaz cahil kadınlara kısmet olur.. Hasılı ablam da Nerime Hanım gibi aynı vahşete, aynı taassuba kurban gidiyor.. Yalnız bir fark var ki ablam, niçün doğrusunu söylemeyeyim, Nerime Hanım gibi ince fikirli değil.. Bu cihetten

kocasının tam eşi.. Fakat dert aynı dert, facia aynı facia.. Düşündükçe yüreğimin yağları eriyor.. [187]

Bereket versin, ben peder ve vâlideme isyan ettim de zorla, kendi şahsî teşebbüsümle biraz mektebe devam edebildim, yoksa!. Lakin zavallı ablam ona da muvaffak olamadı.. Zaten ne kadar halim selim (yumuşak huylu ve doğru kimse) olduğunu bilirsiniz. Herkes ne derse onu yapar; kimsenin sözünden ve hatırından çıkamaz.. Fakat bu derecesine de doğrusu budalalık denir.. İşte nihayet anasından, babasından hemen hemen farksız bir surette, cahil ve mutaassıp kaldı, gitti.. Böyle bir zamanda bir kadının böyle bir kafa taşıması ne kadar ayıp, ne kadar gülünç!. O tehlikeli, o ölümle çarpıştığı nazik dakikalarda lavta istemem, beni kâfirlerin eline bırakmayınız, değişini öyle ciğerim yanarak işittim ki anlatamam. Ölüyorum de, bu acıklı çılgılığı, bu acıklı manzarayı unutamam!. Gördünüz mü, cehaletin, taassubun, adet ve hurafeye esir olmanın müthiş tesirini.. Emin ol hemşire, beni istediğim gibi tahsil ettirmedikleri için ebeveynime olan hiddet ve kinim geçmek şöyle dursun, her gün artıyor... Ben istediğim gibi tahsil etmiş olsaydım eminim ki vatanıma büyük hizmetlerde bulunacak, hiç olmazsa iyi bir muallime olarak Anadolu'da dolaşacak, o zavallı memleketi, o zavallı memleketin daha zavallı kızlarını, çocuklarını tenvîre (düşünce yoluyla aydınlatma) çalışacaktım. Bütün arzularım, heveslerim mahv ve tebâh oldu, gitti.. Şimdi artık tekâmül emellerim müstakbel kızımda!. Onu mükemmel bir surette tahsil ettirmekle sanki anamdan, babamdan intikamımı almış olacağım.. Lakin büyük söylemeyeyim; ya ben de maazallah eniştem gibi odun bir adama düşersem!... [188]

Benden her zaman mufassal mektup almayı sevdiğiniz için işte size uzun, fakat hazin ve feci bir mektup, daha doğrusu bir hikâye.. Şu sırada mektuplarınıza büyük ihtiyacım var.. Artık vefasızlıkta devam etmezsiniz, zannederim hemşireciğim..

Dâder (erkek kardeş, birader) azizim efendi!

Çoktan beri ailece merak ve iştiyâk ile intizârında bulunduğumuz afiyet-nâme-i umûmîleri iki gün evvel vâsıl dest-i aczî ve cümlece bâdî-i sürûr (sevinç sebebi) nâ-mütenâhî (sonsuz) oldum. Bu tarafta elhamdülillah Teâlâ bütün hâneler halkı umûmen (bütün, hep, herkes olduğu gibi) sıhhatte olarak büyüklerinin evvel eteklerinden, küçüklerin gözlerinden öperler. Akrân ve emsallerine de mahsusen selamlar ederler. İzzetlü velinimetimiz hacı pederimiz efendinin ve muhterem vâlidemizin sûret-i mahsûsada ellerinden öperim. Mektubunuzun arası uzayınca merakımız artıyor, sabra tahammûlümüz kalmıyor. Zaten postaların hâli malum! On beş yirmi günden evvel mektup bir türlü gelemiyor. Mektup alındıktan iki üç hafta sonra da cevap yazılırsa arası çok uzuyor. İnsan bu kadar uzun müddet habersizliğe doğrusu çok üzülüyor.. Haftada bir olsun ahvâl-i umûmiyye-i sıhhiyyeniz üzerine hiç olmazsa birer kart lütfediniz de merak ve endişemiz bir derece hafiflesin.. Yoksa âteş-i merâk bizi tahammül-fersâ bir hâlde bırakıyor.. Hatta mektuplarınız, kartlarınız o kadar [189] sarîh (açık, belli) ve şümûllü (kapsamlı) olmalıdır ki efrâd-ı âilenin (aile fertleri) ve tevâbi'nin/tevâbi'in (bağlı olanlar) kâffesinin isimleri ayrı ayrı kemâl-i vuzûh (tam bir açıklık) ile zikir ve tahrîr edilmelidir. Mektupların arası uzadıkça insanın müfekkire (düşünme gücü) ve muhayyilesi türlü türlü esbâb ile tesemmüm (zehirlenme) ediyor. İntizâm-ı muhaberenin temin devamını tekrar tekrar cümleten istirhâm ederiz. Ahvâl-i âdiyyede (olağan haller) bile lüzumu olan mükâtebenin (yazışma) böyle ortalığın herc ü merc (karmakarışık, altüst) olduğu bir zaman felâket-i nişanda ne derecede lazım olduğunu elbette takdir eylesiniz.. Bâ-husûs bizleri hasbe'l-mevki' (mevkiden, mevki dolayısıyla) daha ziyade merak buyurup istifsâr-ı hâtırda kusur etmemeniz şe'â'ir-i İslâmiyyedendir. Sâlîfü'l-arz (geçmişte arz olunan) mevrûd (gelmiş, gelen) mektupla beraber havale muhteviyatı (içindekiler) da postadan ahzûkabz (alıp sahip çıkma) olunmakla teşekkürât-ı mahsûsamı takdim eylerim.

Bu tarafta bütün eşya ve erzakın her nevinde fevkalade bir surette fiyatlar terakkî ve tereffu' (yükselme, yukarı kalkma) etmekte ber-devâmdır. Hatta bir çift yemeni iki yüz kuruşa kadar yükselmiştir. Kabil olursa oradan posta ile aile ve çocukların ayaklarına birer

adi (bayağı, aşağı, değersiz; sıradan) ayakkabı gönderilirse pek muvâfık olacaktır. Eğer gönderemezseniz buradan yenisini mümkün değil tedarik edemeyeceğiz. O zaman köşede bucakta eski püskü her ne varsa onlarla idâre-i maslahata (bir işi mümkün mertebe iyi-kötü yürütmek) mecbur olacağız.. Burada bu gibi şeylere fazla para vermek başa çıkar şey değil!. Gaz, şeker, sabun, kahve, fasulye, et, pirinç sabıkına nisbeten yedi sekiz misli fazla.. Bereket versin harmanlar ikmal olunmak üzeredir. Bu seneki buğdayımız idare edecek gibi gözüküyor. Hemen Cenâb-ı Hakk yiyecek ağız versin.. Fakat diğer mahsulât pek fena bir hâldedir. Zira çekirge [190] âfâtı, sonra da üç dört ay evvel yani nisan nihayetlerinde vukua gelen şiddetli soğuğun ve mebzûlen (bolca) yağın karın su-i te'sîrâtı bütün nebâtât (bitkiler) ve esmâri (meyveler), üzümleri vesaireyi mahv ve helak etti.. Hasılı bu sene mahsul yok gibidir.. Muharebe âfâtı yetişmiyormuş gibi her taraftan türlü türlü âfât.. Zaten muharebe olmasa da bizim zavallı Anadolu'muz cins cins musibet ve afetten bir dakika masûn kalır mı?. Hastalık, hele o ısıtma denilen maraz (hastalık) yalnız insanlara değil, hayvanlara, yalnız hayvanlara değil, nebâtâta da musallat.. Bu gidişle hastalık taşlara, dağlara da ârız olacak (bulaşmak) galiba!.. Çekirge ve filoksere âfâtı meyveleri, nebâtâtı mahv ve perişan ederken vebâ-yı bakarî (sığır vebası) da bütün hayvanları, ziraatın ruhu, çiftçinin eli ayağı olan zavallı hayvanları bitirip helak ediyor. Bu havalinin insanları gibi hayvanları, nebâtaları da cılız, bakımsız.. Fakır, bedbaht.. Başka hiçbir millet bu hâle takat getiremez.. Hele şu bir aydan beri vebâ-ı bakarî bazı yerlerde o kadar şiddet ile icrâ-yı hüküm (yönetmek) etmektedir ki tarif olunamaz.. Her karyeden on beş, yirmi, otuz vefeyât (ölümler) vardır.. Bizim kasabadan bile tam on üç telef vuku' bulmuştur. Bizim iki reis (başkan) de mürd olmuştur. Henüz bizim kasabayı tamamıyla istila edemedi ise de kurtuluş da yoktur.. Zira fennî bir surette ne tehâşî (korkup çekinme, sakınma), ne de tedavi vardır. Zaten çektiğimiz felaketler hep cehil yüzünden, hep fensizlikten ileri gelmiyor mu?. Fakat koca şairin dediği gibi varak-ı mihr-ü vefayı (dostlukla sevgi vefasının yazılmış olduğu kâğıdı) kim okur, kim dinler?. Biz bu gidişatla inkırâz bulmadığımıza şükredelim.. Demincik dediğim gibi dünyada başka [191] hiçbir millet bu kadar sefalet, mahrumiyete ve felakete tahammül edemez; mutlaka mahv ve munkarız (biten, sönen, batmış) olur.. Biz kendi kendimize Türk'te mevcut o emsalsiz cevheri mirasyedi gibi boyuna harcayıp duruyoruz.. Maa-hazâ artık ne hükûmette şân kaldı, ne Anadolu'da can!. Hükûmette beceriksizlik, millette sessizlik.. İşte bizim ezeli nasibimiz!..

Devlet hem Anadolu'yu soyup soğana çeviriyor, hem de daima onun hesabına muharebe yapıyor!. Ne devlet, ne millet muharebeye bir türlü doymadı, gitti!. Her vakit muharebe, muharebe.. Bari bu kadar döktüğümüz kanlara göre hiç olmazsa şu muharebelerin hayırlı bir sonu gelse.. Ne gezer? Moskof yine emsali misillü ilerliyor; kumandanlarımız ise pastırma ticareti yapıyor!.. Bu hadiseyi tarih bir yere kaydetsin.. Tekâlif-i harbiyyeden (savaş sırasında alınan vergi) olarak ordu için toplanan top top patiskalar, Amerikan bezleri vesair levâzım (gerekli şeyler) da işitiyoruz ki ötekinin berikinin elinde kalıyor, satılıyor!.

Kemâh karyelerinde de mevâşî (yük hayvanı olarak kullanılan veya etleri, sütleri için beslenen deve, sığır, koyun, keçi vb. hayvanlar) de şiddetli vefeyât olduğu söyleniyor. Hayvanları Kemâh'a erzak almak için göndermiştik.. Dün sekiz günde geldiler.. “Eğin”deki mevcut erzakın bir ay zarfında kâmilin ve serîan Kemâh ve Erzincan'a sevk olunması için vilayetin kati emri vardır.. Faaliyet fevkaladedir.. Sivas'tan da birçok erzak ve cephaneye gelmektedir.. Herhâlde bu taraftaki muharebe havadisleri iyi değildir. Moskof muharebesi gitgide hem kızışıyor, hem de fenalaşıyor..

Diğer havadislere gelince onlar oldukça iyi imiş. Siz daha iyi haber alırsınız ya, Almanlar birer birer Rusya'da kaleleri deviriyorlarmış!. [192] Hele seksen bin muhâfız (bekçi, koruyan) ile “Novo-Georgievsk” Kalesinin ve sonra da “Brest Litovsk”in sukutuna pek memnun olduk.. Çanakkale'de, Anafartalar'da vuku'a gelen muharebelere ise çok sevindik.. Hemen secde-i şükrâna kapandık. Düşman o kadar külliyetli asker ve cephanesiyle, zırhlıları ve tayyâreleriyle beraber hiçbir şey yapmaya muvaffak olamamış, kâmilin kahramanlarımız tarafından tarumar edilmiş.. On iki bin maktul vererek defolup gitmiş resmlerle (plan) beraber!.. Tasvîr-i Efkâr gazetesinde mütâlaa ettim.. Bütün kasabalıları, köylüleri toplayarak bülend avazla okudum.. Hep birden muzafferiyetimize dualar ettik..

Geçen gün haber aldım; İtalya da bizim tarafa ilân-ı harb etmiş.. Lakin Bulgarlar da bizden yana olarak harbe girecekmiş.. Eğer bu doğru ise çok iyi.. Desenize ki iki seneden sonra muharebeye daha yeni başlıyoruz!. Artık bakalım, Mevla ne eyler, ne eylerse güzel

eyler.. Fakat Moskof'la, o büyük ve eski gâvurla muharebemiz iyi gitmiyor, vesselam.. Buna çok hayıflanıyorum.

Karyelerimizde insan hastalığı da epey ziyade.. Tarihten beş gün evvel merhum hafız Ali Kadri Efendi, sizlere ömür, vefat etti. Hacı Hüseyin ve Mustafa Ağalarla Hayri ve Aziz Efendiler ise evvelce malaryadan merhum olmuşlardır.. Resûl Ağazade Ahmet Ağa'nın kerîmesi de tifodan vefat eylemiştir; torunu Hatice veremden ölmüştür. Nuri Ağa malumunuz olduğu vech ile dizanteriden irtihâl eylemiştir (ölmek).. Dört aydan beri esir-i ferrâş olup berây-ı tedavi Kastamonu'ya gönderilen imamın oğlu Musâ'nın frengi hastalığından vefatı haberi gelmiştir. [193]

Ermeni işleri bu taraflarda hemen bitmek üzere.. Eğin'den, Kemâh'tan birçok kabileler (grup, topluluk, kervan) sevk olunmuştur. Bizden son kabile üç güne kadar çıkarılacaktır.. Hükûmet dellâllarla (bir malın satışının yapılacağını veya herhangi bir şeyi halka bildirmek için çarşı pazar gibi kalabalık yerlerde yüksek sesle bağırmakla görevli kimse) ilan ettirmiştir. Erzurum vilayeti tamamen bitmiştir. Van'da yaptıkları vahşîyâne zulme mukabele oldu ama bazı yerlerde de az çok şân-ı İslâmiyyet'e yakışmayacak derecede muameleler vuku' buldu.. Tehcîri (göç ettirme), teb'îdi (kovma, uzağa sürme, uzaklaştırma), asileri şiddetle te'dîbi (terbiyesini verme, cezalandırma, terbiye ile) anlarım, ve çok muvâfık bulurum. Fakat haksız yere bî-günâhları tecziyeyi (cezalandırma) hangi milletten ve dinden olursa olsun, büyük bir günah telakki ederim. Onlar vâkıâ her türlü canavarlıkları yapıyorlar. Ve lakin biz de yaparsak sonra onlara benzemiş olmaz mıyız?. Mamafih müsebbibleri (sebepler) yine kendi millettaşları.. Ermenileri müdafaa eden ve medeniyette iftihar eden en büyük devletlerin başından harp zamanı böyle bir hadise geçseydi elbet onlar bizden geri kalmazlardı; belki daha çok ileriye geçerlerdi.. Bütün mülhakat (bir merkeze bağlı olan yerler) ve nevâhîsiyle (yanlar, taraflar) umum Erzurum vilayetinin, keza Sivas ve Trabzon Vilayetlerinin bir kısmının Ermenileri kâffeten (hepsi birden) bizim kasabanın civarlarından geçirilerek muhâl (mümkün olmayan, olamaz) mertebelerine sevk olunmuşlardır. Bizim taraflarda çok şükür ufak bir vaka bile olmadı. Kadınlar, kızlar, çoluk çocuk hepsi kuvvetli muhafızlar altında sevk edildi. Müslüman merhameti başka bir şey vesselam.. Buradan geçerlerken hâllerine bakarak pek çok acıdım.. Hatta gözlerimden yaş bile çıktı. Hükûmet

muhâcereti istediği tarzda yapmayan valileri, mutasarrıflıkları (idare eden, tasarruf eden; sancak beyi) hep azletmiş (görevden alma, çıkarma).. Bu hükûmetin başına gelecek var ama Allah verse de felaketi, cezayı masum millet çekmese.. Bazı Ermeni kadınları ve kızları şimdilik hizmet için bizim taraflarda [194] alıkonuldu. Hatta bizim hanede de iki kadın kullanıyoruz; epey faydaları dokunuyor.

Geçen hafta Kastamonu'dan a'şâr (toprak ürünlerinden onda bir oranında alınan vergi) kâtibi Hüsnü Efendi geldi.. Ondan işittiğimize göre Ermenilere yapılan bazı muamelelerden dolayı Kastamonu Müslümanları valiye Müftü Efendi'yi ve eşrâf-ı memleketi yollamışlar, valiye tarihe geçecek şu güzel sözleri söylemişlerdir: “Bazı vilayetlerden Ermenileri çoluk çocukları ile beraber dağ başlarına çıkarıyorlarmış.. Biz katiyen bizim vilayetimizde böyle şey istemeyiz.. Gazab-ı ilâhîden korkarız. Küfr (kâfirlik) ile bile bir hükûmet pây-dâr (devamlı, bâkî, sağlam) olur, fakat zulm ile asla pây-dâr olamaz..” Vali de katiyen münasebetsiz ahvale meydan vermeyeceğini vaat ve temin eylemiş.. Şu haberden o kadar memnun ve müteessir oldum ki tarif edemem.. İşte İslâmiyet de, Türklük de, insaniyet de bunu emreder.. Mamafih bî-tarafâne (tarafsızca) tekrar söylerim, bu namünasip ahvalin müsebbibi tamamen Ermenilerdir.. O canavar, o komitacı Van Ermenileridir. Gözü kanlı çeteci heriflerin Allah belasını versin. Zaten yalnız bizim değil, bütün dünyanın rahatını bozan milletlerdeki bu çeteci, bu komiteci hûnhâr herifler veyahut bu kafada olan adamlar değil midir?. Bu uğursuz adamlar her millette vardır. Lakin Bulgarlarda, Ermenilerde bu cins adamlar daha çok, daha canavar!..

Bak ben size ne kadar mufassal mektup yazdım.. Bura ahvalinden uzun uzadıya bahsettim.. Sizden de hem aile, hem İstanbul havadisi beklerim.. Zinhâr tekâsül (üşenme, ilgisizlik) göstermeyiniz; sonra cidden hatırım [195] rencide olur.. Osmân Efendi'ye selamının tebliğiyle gazetelerin az çok bir intizâmsızlık ile beraber geldiğini söyleyiniz.. Ara sıra Karagöz gazetesini de lütf ederse çok memnun olurum.. Ne yaparsın, gönül bu ölümlü, musibetli dünyada biraz da gülmek istiyor.. Dayı-zâdem Fehmi Efendi'ye selâm-ı mahsûsumun tebliği müsterhimdir (yalvaran; merhamet dileyen). Cenâb-ı Allah kendisine ve sizlere toprağınca ömürler versin.. Küçük kızı Emine tarihten on gün evvel kızamıktan vefat eylemiştir.. Mektubumu böyle acı, dil-hırâş (yürek parçalayan) bir haberle bitirdiğim için

kusurumun afvını rica ederim. Bizi sual eden ahibbâ (dostlar, sevenler) ve ihvânın cümlesine arz-ı tahiyyât ederim. İstanbul fiyatına, piyasasına ve İspanyol nezlesine dair sarîh malumat vermeniz mercûdur (umulan, rica olunana). Bâkî devam ömür ve afiyetleri duasını tekrar eder, sizin ve çocuklarınızın gözlerinden öperim, efendi biraderim!.

32

Azizim;

... tarihli mektubunuzun vürûdunu tasdik ederim.. Gönderdiğiniz makine geldi; fakat evrakı vaktinde vürûd etmediğinden işimiz gümrükte epey külfete (zahmet) sardı.. Tam gümrükten depozito vererek makineyi almak üzere uğraşır iken evrak imdadıma yetişti. Buna çok sevindim. Çünkü gelmeseydi daha çok sıkıntı çekecektim. Gümrük muameleleri malum!. Bahşiş vermeden bu işten yakamı sıyırmaya muvaffak olduğum [196] için doğrusu tebrike şâyânım!. Makine için ayruca beş teneke yağ gönderiniz.. Bir de ba'de-mâ (bundan sonra) ne gönderecek iseniz faturasını, evrakını, rica ederim, beraber gönderiniz.. Makinisti de buraya yollayınız.. Vaadiniz üzerine beş yüz sandık gazı da sabırsızlıkla bekliyorum.. Buraya gelen vapurların hemen hepsi ahvâl-i hâzıradan (şu andaki hâller) dolayı sevkiyatın emri altında.. Tüccar ve posta vapuru pek az geliyor.. Dikkat ediniz; vapur oldu mu fırsatı kaçırmayınız..

Yağ fiyatının düşmesi beni biraz düşündürdü.. Masraf ziyade.. Vapur navulu çok.. Ticaret yok.. Piyasa durgun.. Fiyat nihayet altmış beş.. Piyasa böyle giderse sonra sade deveçiler için çalışmış oluruz. Ticarette malum ya, hem cesaret, hem teennî (yavaş gitme, yavaş hareket etme; ilerisini düşünerek dikkatli davranma) ve basiret (seziş) ister.. Şimdiye kadar biz Türklerin ticarette muvaffak olamayışımıza sebep lazım olduğu vakit cesaret, iktizâ ettiği zaman teennî ve basiret göstermeyişimizdir.. Edremit yağı birinci yetmiş kuruşa

gidiyor.. Bu yağ bir müddet sonra daha fiyatlanacak gibi gözüküyor. Fırsatlardan, fiyat temevvüclerinden (dalgalanma) meşrû bir tarzda istifade edelim.. Şimdi ahalide sade Müslümanlarla alış veriş etmek arzusu uyandı.. Biz de bu arzunun inkişâfına çalışacak surette iş görelim.. Malum ya, bizim ahaliye pek güvenmek olmaz.. Sonra ağzımızı poyraza açarız!. Uyanık davranalım; alnımızın teri ile iş görelim.. Ötekine berikine, hükûmete, nüfuzlu bir mebusa veya bir memura dayanmaya tenezzül etmeyelim.. Ben riyakârlıkla, haksızlıkla, işin içinde alın teri olmamakla kazanılan paranın zevkini duyamam!. Biz gayr-i [197] Müslimlerin, hususıyla Rumların çalışmalarından ibret alalım.. İtiraf edelim ki iktisatta, ticarete, çalışmakta her milletten aşağıyız.. Çok çalışalım ki yetişelim.. Filhakika eskisine nisbeten Türkler ticaret hususunda epey uyanıklık âsârı (izler) gösteriyorlar.. Türk müessesât-ı ticâriyyesi, fa'âliyyet-i iktisâdiyyesi inkişâfa doğru yürümekte.. Yalnız çok korkarım ki az çok bütün müesseselerimize istila eden suistimallerle, entrika ve dalaverelerle bu hayratın da canına mevlûd okumayalım. Doğrusunu istersen kalbimde ve müfekkiremde (düşünme gücü) daima bu endişe hüküm-fermâ (hüküm süren)!. Bu işi de hasen (güzel) neticeye îsâl edemeyeceğiz (varmak, ulaştırmak), bu millî ticaret meselesini de yüzüne gözüne bulaştıracamız diye ödüm kopuyor. İnşallah korktuğum vukua gelmez. Mamafih endişelerim de büsbütün sebepsiz değildir. Çünkü şimdiden harbin meş'ûm tesiri altında filizlenen desîse-kâr (hileci, oyuncu) nüfuzların menhûs (uğursuz) gölgelerini bir kâbus gibi hissediyorum.. Filhakika bir taraftan evlâd-ı vatan hudutlarda bol bol kan döküyor, diğer taraftan da yığın yığın paralar gayr-i meşrû' (helal olmayan) bir tarzda ötekinin berikinin mundar (murdar) keselerine akıyor.. Siz benden iyi bilirsiniz ya, işlerin iç yüzünü!.. İşittiğime göre Ömer Abid Han'ı âdetâ Harbiyye Nezâret-i (savunma bakanlığı) Celîlesi'nin bir şu'be-i mahsûsası gibi bir şey olmuş?. Orada Amerika gibi, lâ-teşbîh ve lâ-temsîl, bir takım krallıklar peyda olmaya başlamış.. Levâzımâtın Timurlenk-âsâ Reisine dayanan açık gözlülerden kimisi şeker kralı, kimisi bulgur veya gaz kralı unvanını kazanmış!. Çocuklar şekersizlikten, evlâd-ı vatan açlıktan ve karanlıktan [198] kırılıyor, hiçbir meziyete sahip olmayan herifler ise hem milyoner oluyor, hem de milyoner yaratıyor!.

Çok eminim ki zevk ü sefâhat uğurunda budalaca sarf ve israf olunmak yüzünden bu piç servetlerin, debdebelerin yerlerinde birkaç sene sonra yeller esecek, ta'bîr-i ma'rûf ile

haydan gelen huya gidecektir!.. Zâlim-âne bir tarzda, vatandaşların hayatları bahasına kazanılan bu paralar memlekette kalsa, memleketin hayrına, inkişâf-ı iktisâdisine masrûf (harcamış) olsa yüreğim pek yanmayacak.. Beni bu meselede en ziyade sinirlendiren cihet memuriyet hayatında ekseriya tatbik edilen uğursuz usulün hayât-ı ticârette de tatbikine başlanmasıdır. Nasıl ezelden beri Türkiye'nin başlıca memuriyet mevkilerini ekseriyetle gayr-i lâıyıklar işgal ederse ticaret âleminde anafordan zenginliğe namzet ve mazhar olmak da çok defa ciğeri bir para etmez külhanbeyi ruhlu adamlara teveccüh ediyor (ilgi göstermek, yönelmek, dönmek)!. İşte memleketimizin ezeli ve ebedi derdi..

Teessürle fazla gevezelik ettim galiba.. Sadede (konu, asıl mevzu) rücû' edelim de biz kendi işimize bakalım: Bademleri henüz satmayınız. Mahsul bu sene mebzûl (bol, çok) değildir.. Bana serîan şeker piyasasını teferruatıyla bildiriniz.. Av derileri ve fiyatları hakkında vermiş olduğunuz malumattan çok memnun kaldım. Sair seneler bu mal üzerine az çok iş vardı. Fakat şimdi muharebe dolayısıyla iş yok. Harb-i Umûmî nizâm-ı âlemi tarumar etti. Mezhebi geniş olanlar için para kazanmak bu zamanda bir şey değil ama erbâb-ı nâmûs (namuslular) için kazıyye (iş) ber-aks (tersine).. İnşallah ileride [199] sizinle büsbütün tevhid-i mesâ'î ederiz (çalışmaları birleştirme). Fiyatlar değiştikçe derhal telgrafla bana malumat veriniz. Bir de beylik için pirinç müzâyede de (açık arttırma).. Ne miktara kadar sürüp süremeyeceğimizi bildiriniz. Burada zeytin fiyatı eskisi gibidir. Rumlar perhize giriyorlar. Serîan kabil olduğu kadar çok zeytin gönderiniz. Yolladığınız kahve numunelerini aldım. Piyasamızda şimdilik kahve biraz gevşektir. Buranın Müslüman esnafı pek nazlı.. Zaten bizim ticaret ve iktisat âleminde adam olamayışımızın en mühim bir sebebi de hep bu naz ve istiğnâ (nazlanma, aza kanaat etme, tok gözlülük), bu mühimsememezlik, bu hem kel, hem de fodul olmaklık değil midir!. Mesela burada insan bir dükkâna girip de toptan gaz, şeker veya kahve alır mısınız diye sorsa ağır, aynı zamanda da muhakkar-âne (hakarete uğramışçasına) bir reviş (gidiş, tarz, yöntem) ile tembel tembel insanın suratına bir bakarlar. Sonra da cevap vermeye üşenirler; başlarını çevirirler!. Ölü müsun, öldürür müsun? Filhakika burada değil faaliyet göstermek, müracaat eden bir müşterinin ruhunu teshîr etmek (ele geçirme); hatta lakırtı söylemek için bile ağzını açmaya üşenen köhne kafalı, miskin ruhlu esnafa çok tesadüf ettim.. Bir de mal ayaklarının uçlarına kadar gelmeyince beş para

vermiyorlar.. Ayağına mal gelince de piyasayı daha çok düşürüyorlar.. Onun için beyhude yere malımızı kepaze etmeyelim. Mühim işler için be-heme-hâl (herhâlde, mutlaka) telgraf çekiniz. Bu hususta parayı esirgemek muzır (zararlı) ve iktisada mugâyirdir (aykırı). Çünkü on beş, yirmi kuruş telgraf parası vermeyeyim derken öbür taraftan beş yüz liralık iş kaybederiz. Hesabınız tamamıyla hazır.. Bir haftaya kadar listeyi göndereceğim. Ticarete en mühim mesele malum ya, vaatlerde, [200] muamelelerde, te'diyelerde son derece ciddi ve namuslu olmaktır. Aksi takdirde ticaret beş para etmez. Hile, entrika, yalan düzen – her hususta olduğu gibi – bir defa, nihayet iki üç defa muvaffak olur; sonra iş sırtır, iflas baş gösterir. Ben doğrusu şimdiye kadar kazandığım muvaffakiyeti hep doğruluğuma, vaadimi günü gününe îfâ etmekliğime borçluyum.. Ticarete de evvela namus, sonra ilim ve hüner ister. Şarlatanlık, düzenbazlık burada da para etmez.. Yalnız bizim zavallı memleketimiz, öyle diyebileceğim ki, biraz istisna teşkil ediyor. Filhakika bizde şarlatanlık, dalkavukluk, seciyesizlik ve ilimsizlik hem politika, hem ticaret âleminde öteden beri revâcdadır (değer, yaygın)! Mamafih yalan ve entrikanın, mesleksizlik ve cehaletin ebedi hakimiyetini, zaferini ben hiçbir yerde me'mûl etmem (ümit etmek). Bütün bu zafer gibi görünen şeyler gelip geçici şeylerdir. Zavâhire (görünüş; yüksek yerler) aldanmamalı. İşte önümüzde yeni bir numune: Recep – Sâlih biraderler. Bunların iflasının sebeb-i hakîkîsini tabii bilirsiniz. Zaten bir tâcirin bir defa piyasada itibarı, haysiyeti düştü mü, artık geçmiş ola!. Bunları söylemekten maksadım hesap ve muamelat hususunda tamamen bana emin olmanızı bildirmektir. İstanbul'un hem ticarî, hem de siyasi ve ictimâ'î ahvalini gösterir mufassal mektubunuzu bekler, te'yîd (kuvvetlendirme, sağlamlaştırma; doğrulama)-i samîmiyyet ederim, kardaşım. [201]

33

Sevgili ve sevimli karıcığım!

Nazlı mektubunu ateşli, heyecanlı intizârlar içinde bekleyeli bugün yirmi günü geçti.. Evvelki günde postadan mektubun çıkmayınca çıldırmak derecelerine geldim. Şu yanık şiir artık tamamen vird-i zebânım (diline dolama) oldu:

Dağlar ağardı kardan

Haber gelmedi yârdan

Ya gel, ya mektup gönder

Kurtulam âh u zârdan

Gündüzleri bu şiirle vakit geçirdiğim, hep sevgili ailemi düşündüğüm gibi geceleri de rüyamda seni sayıklamaya başlamışım!. Uykum arasında sık sık inliyormuşum!. Bunu arkadaşlarım bana söylediği vakit bilsen ne kadar müşkil ve tuhaf bir mevkide kaldım. Nihayet bugün büyük bir sevinçle aldığım mektubunda güya yakında ben yanına geleceğim için artık eskisi gibi sık sık mektup yazmayacağını bildiriyorsun.. Bu âdetâ bana mektup yazmak istemediğini nev-ummâ (bir derece) bir itiraf!. Doğrusu bu zımnî (dolaylı) itiraf beni son derece müteessir ve rencide etti.. Öyle anlıyorum ki sende bana karşı istediğim derecede bir aşk ve muhabbet yok. Hiç olmazsa beni, benim seni sevdiğimin onda biri kadar sevsen ne olur. Ben bu kadar da bir muhabbette layık değil miyim?. Hazîne-i şefkatinden bana bir miktar sadaka-ı muhabbet verecek olursan neyin [202] eksilir?. Benim aşkıma hürmet etmen sence bir vazife değil mi?. Mamafih yine sen beni seversin ama yalnız sözlerime pek kulak asmazsın..

Yanında iken birçok defalar söyledim.. Birkaç kere de mektuplarımda yazdım.. Yine bir türlü sözümü dinlemiyorsun.. Ben sana demedim mi ki sakın benden başka kimsenin sözüne inanma, kulak asma!. Ne derlerse desinler, hepsi yalandır, iftiradır, uydurmadır.. Neye sözlerimi dinlemiyorsun da beni bu kadar üzüyorsun meleğim?. Aman ya Rabb'im, seni sözlerimle bir türlü ikna edemiyorum vesselam.. Ne yapayım, bilmem ki.. Keşke sevgili karıcığımı bu derece âteşîn, bu mertebe çılgın bir muhabbetle sevmeseydim!.. Ne işitmiş olsan sanki mutlaka olacakmış gibi hemen inanıyorsun.. Hiç benim oraya gelmekliğim ihtimali olsa ben sana yazmaz mıyım?. Hatta sevincimden hemen telgraf bile çekerim.. Hem bir defa düşünsene elmasım, benim şimdi şu şerâ'it dahilinde yanına gelebilmekliğim ihtimali olabilir mi?. Sen çocuk oyuncağı mı zannediyorsun, askerliği!. Artık benim oraya geleceğimden uzunca bir müddet için katiyen ümidi kes!. Vâkıâ bu sözüm biraz acıdır, hoşâ

gitmez ama, ah ne çare ki, doğrudur!. Niçin boş boşuna ha gelecek, ha geldi diye üzülesin.. Bir daha kulaktan işitme lakırtılar ve lâf-ı güzâflar (manasız, boş lakırtı) üzerine beni mektupsuz bırakırsan sana doğrusu çok gücenirim; hatta seni vefasızlıkla, sadakatsizlikle itham ederim (suçlamak).. Sevgili Hâdiye'ciğim, sakın sen ahalinin sözlerine, avâmın (herkes, kaba ve cahil halk), hususuyla mahalle karılarının dedikodularına kanma!. Onların daha dünyadan haberleri yoktur.. Sade [203] lakırtı uydurmasını bilirler. Hiç akılları ermedikleri şeylerden bahsederler de insanı çıldırtırlar.. Askerlik, siyaset nerede; onlar, o gibi erkekler, kadınlar nerede?. Onlara var mı ahiretten geldiği zannolunan horultularla nargûleyi çekip kahve köşelerinde miskin miskin pineklemek veya dört el iskambil çevirmek, yahut sabahleyin evlerinin işlerini görmeden komşulara sabah kahvesine gidip, akşamlara kadar laklak çene yarıştırmak, dedikodu yapmak!. İşte o kadar.. Sen vâliden gibi değilsin.. O zavallı hiç tahsil görmemiş, âdeta köy âleminde yaşamış saf bir biçaredir.. O her şeye inanır, aldanır.. Hele söylenen söz kendi yaşında ve seviyesinde bir kadın ağzından çıkmış ise iş geçmiş ola.. Dünya bir araya gelse onu o söze inanmaktan kimse caydıramaz!. Lakin sen de gerek vâlidenin, gerek rastgele her kadının her sözüne balmumu yapıştırır, benim dediklerime omuz silkersen beslediğim o derin, o nihayetsiz muhabbete rağmen sana gönlüm nasıl kırılmaz?. Benim sözlerim ve fikirlerim, anneninki kadar ruhuna nüfuz etmiyor mu?. Hem sahihten yanına gelsem bile yine bana mektup yazmak vazifen değil midir, güzelim?. Ne zararı var!. Allah versin, yine ben geleyim, senin o misk kokulu âgûş-ı muhabbetine atılayım da mektupların boş yere yazılmış olsun.. Bunun ne ehemmiyeti olabilir?. Rica ederim, sevgili Hâdiye, bir daha böyle boş bahanelerle mektup yazmak vefasızlığını irtikâp etme.. Bilirim, sen de beni az çok seversin.. Fakat ben [204] sana karşı hiçbir hususta en ufak bir kayıtsızlık eseri bile göstermediğim için senin de bana karşı böyle olmanı isterim.. Bu hakkımı sen de itiraf edersin değil mi elmasım?.

Koyunlarımızın hepsinin kuzuladığını, yalnız bir tanesinin ölü doğurduğunu yazıyorsun.. Hemen Cenâb-ı Hakk afiyet versin de yakın zamanda beraberce sütünden içmek, yağlarından, peynirlerinden yemek nasip eylesin.. Fakat ne garip tesadüf ki vâlidemizin koyunlarından dört tanesi ikiz doğuruyor da bizimkilerden hiçbir tanesi ikiz doğurmuyor.. Acaba neden?. Bizim kismetimiz daha mı az?. Kazlardan, ördeklerden, tavuklardan hiç

bahsetmiyorsun?. Onlar ne yapıyorlar, nasıl vakit geçiriyorlar?. Yumurtluyorlar mı?. İnşallah rahatları, sıhhatleri iyidir. İnşallah onlar insanlar gibi ezâ (eziyet, acı, sıkıntı) ve cefa çekmiyorlar, zulme ve haksızlığa uğramıyorlardır!. Benim sevgili topal kazıma iyi bakıyor musun? Yoksa topalı vâlide kendisine benimsedi mi?. Geçenlerde Meclis-i Meb'ûsân'da fıkra-yı zirâ'a tohumluk tevzi'i (dağıtma) için iki yüz elli bin lira tahsis kılındığını müş'ir (bildiren) sekiz maddelik lâyiha-i kanûniyye (kanun taslağı) aynen kabul edilmişti.. Acaba orada tohumluk tevzi'ine başladılar mı? Başladılarsa amucana haber ver, abdallık etmesin, o da hakkını alsın.. Ara sıra gazete oku ki bu gibi haberleri akraba ve taallukatına berây-i ma'lûmât (bilgi vermek için) veresin.. Üç yüz on bir tevellüdlülerin kura fermanları gelecek ay okunacak imiş.. Unuttum, Lütfü üç yüz on birli mi, yoksa üç yüz on ikili miydi? Bana bildir, merak ettim..

Şimdiye kadar mektuplarında Mahmut'tan hiç bahsetmedin.. [205] Küçük afacan mektebe gidip gelmiyor mu?. Yoksa okumaktan bıktı mı?. Aman, sakın iştiâsını (istek, iştah) kesmeyiniz, hevesini kırmayınız.. Mektebi kendisine sevdiniz.. Sonra hepiniz pişman olursunuz. Vâkıâ oradaki mektebi sevmek biraz güç ama, ne yaparsın.. Koyunun bulunmadığı yerde keçiye Abdurrahman Çelebi derlermiş!. Mamafih başka yerlerdeki mekteplerimiz de ondan çok farklı bir şey değil ya!. Hepsine nazar boncuğu takmalı!. Ne ise, şöyle böyle bu zamanda tahsil görmeyen, okumayan bir adamın hayvandan farkı olamayacağını kendisine anlat.. Bu hususta kabilse annenle mücadele et.. Çünkü bu mücadele cihâd-ı ekber kadar mukaddestir.. Evvelce aldığı aferin varakalarını sık sık bana gönderirdiniz.. Şimdi bunların arkası kesildi.. Mektep tarafından artık aferin vermek usulü lâğv (kaldırma; faydasız, boş) mı edildi; yoksa mükâfat (bir başarının, iyi ve güzel bir davranışın karşılığı olan şey) almak şimdi daha ziyade güçleşti mi?. Bana iş'âr et güzelim.. Bir de Mustafa'nın nereye sevk edildiğini, şimdi hangi mevkide bulunduğunu, muharebelere iştirâk edip (katılmak) etmediğini suya sabuna dokunmadan yaz!.

Pederiniz mektup yazmıyor diye anneniz kızıyormuş.. Vâlidenin hakkı var ama, alacağı yok.. Zira sizce de malum ki pederiniz yazı yazmak bilmez.. İhtimal mektup yazdıracak adam bulamamıştır.. Bizde okuyup yazan acaba yüzde kaç?. Bir bu yüzde kaç düşünmeli, bir de doğan çocukların cehalet, sefalet yüzünden yüzde kaçının öldüğünü

tefekür etmeli (düşünmek) de ondan sonra rahat rahat, horul horul uyumalı!. İşte ibret alınacak, daha doğrusu ağlanacak bir levha.. Zaten [206] biz bu menhûs cehaletin cezasını hem böyle birer birer, ayrı ayrı çekeriz; hem de bütün millet hep birlikte çekeriz.. Fakat yine bu iki katlı felaketten, sanki iki katlı ekmek kadayıfı imiş gibi, bıkmayız; uslanmaz, akıllanmayız.. Başımıza bin bir dert, bin bir bela gelse yine oralarda olmayız.. Güya bir musibet bin nasihatten yek imiş!. Hani ya?!.. Vaktiyle pederiniz, vâldeniz okumak yazmak öğrenydiler de el âleme muhtaç olmasaydılar olmaz mıydı?. Ne hesap bilirler, ne kitap.. Eğer bilseydiler vaktiyle ellerine geçen paraları böyle berbat edip bu hâle gelmezlerdi.. Diğer milletler mevcut paralarını, ecdadından kalan mirasları hesap ile, kitap ile, fen ile, tedbirle arttırırlar; biz ise elimizde avucumuzda bulunan paranın köküne cehl ile, gaflet ile, atâlet ile kibrit suyu dökeriz.. Sen bile bu kadarcık tahsil ancak kendi arzun, hevesin ile öğrendin.. Yoksa onlara kalsaydı büsbütün kara cahil kalacaktın.. Onlar mâni olduğu hâlde sen dinlemedin, çalıştın, bir parça bir şeyler öğrenebildin.. İşte şimdi bu çalışmanın mükâfâtını görüyor, sevgili kocana güzel güzel mektuplar yazarak onu saadetler, heyecanlar içinde bırakıyorsun.. Ah, yalnız bana mektup yazmakta biraz daha cömert ve lütfkâr olsan.. Bana roman gibi uzun, pür-sevda mektuplar yazsan.. İşte o vakit bütün dünya benim olacak!

Bak sevgili Hâdiyecğim, ben sana bu kadar sık ve uzun mektuplar yazdığım gibi senin o güzel hatırın için pederine de iki defa mektup [207] gönderdim.. Fakat cevap alamadım.. Bu hafta bir tane daha göndermek niyetindeyim. Ne yapayım, bir gül için bin hâre hizmetkâr olunur.. Ah, sen yine benim fotoğrafımla müteselli oluyorsun.. Ya ben ne ile müteselli olayım?. Bende o da yok.. Neye düşünmüyorsun güzelim ki ben zevcemın resmiyle aldaniyorum, o da hiç değilse benim şu göndereceğim muhabbetli mektuplarla aldansın.. İnşallah yakın zamanda âgûş-ı aşkına atılırım da ne senin resme bakmaya ihtiyacın kalır, ne de benim mektup beklemeye.. Ah, o günler...

Mektubunun arası biraz uzayınca ben hemen züğürtleyen Bezirgân gibi eski defterleri yoklamaya başlarım. Eski mektuplarını karıştırır, okurum.. Bu sevimli yazıları dün de kalbimde kanmak nedir bilmez bir âteş-i muhabbetle okurken cazip bir ihtarın üzerinde uzun müddet tevakkuf ettim (bir şeye bağlı olmak).. “Beni unutma..” diyorsun.. Ooh, bir kuşun ötüşü gibi ne tatlı, ne gıcıklayıcı bir terennüm, bir neşîde-i ihtâr!. Hiç ruhum, ben seni unuttur,

unutabilir miyim?. Lakin ah, sen beni bu günlerde biraz unuttur gibi oluyorsun.. Öyle olmasa bana sık sık, uzun uzun mektuplar yazardın.. Daha doğrusunu ister misin?. O kadar sûzişli davetlerime, istirhâmlarıma tahammül edemeyerek buraya, yanıma gelir, âgûş-ı muhabbetime atılırdın.. Senin için cayır cayır yanan yüreğimin ateşini zülâl (saf, tatlı, güzel) muhabbetinle biraz serinlendirirdin.. Ama sen diyeceksin ki sen de beni isteseydin, hiç olmazsa bir hafta için, izin alıp yanıma gelebilirdin.. Lakin iş bildiğin gibi değil, sevgili Hâdiyecğim! Allah göstermesin, ölüm haberi olmadıktan sonra katiyen izin yok.. [208] Ah, bu gidişle anlaşılan sen kurtulduğun zaman da bana izin vermeyecekler. Of, o vakit ben ne yaparım, bilmem?. Seni ise şimdi tutan yok.. Benden başka kimseden izin alacak değilsin.. Lakin bilirim sen benim hatırım için anneni, teyzeni, yengeni, kardeşlerini bırakamazsın!.. Eğer şu bir hafta içinde gelemesen artık yandı, hiç gelemesin.. Bu güzel havalardan istifade edip gelebilsen beni ne kadar mesut edersin, bilsen.. Bu sene havaların bu kadar iyi gitmesi, Cenâb-ı Hakk'ın bu defa bizim ile beraber olacağına işarettir.. İnşallah bu defa Türklerin yüzü gülecek, ordumuz muzaffer olacaktır..

Bak, şimdi hatırıma geldi. Acaba gazetelerde iki üç ay evvel İstanbul'da icrâ edilen Cihâd-ı Ekber alayını okudun mu?. Sultan Mehmed Han-ı Hamis bütün Müslümanları Cihâd-ı Ekber'e davet etmiş.. Bütün İstanbul ayağa kalkmış.. Fatih'te dehşetli alaylar olmuş.. Sokaklar donanmış.. Vaktiyle Peygamberimizin açmış olduğu livâ-yı Cihâd birçok asırlardan sonra tekrar müdebbet (tantanalı) ve muhteşem bir surette dalgalanmış!. Bak cehaletin fenalığına ki ihtimal pederin, vâliden bütün İslâm ve Türk âlemini titreten, mantıken titretmesi lazım gelen bu vakadan bile, belki haberdar değildir.. Onlar haberdar olmadığı gibi Anadolu'da, İslâm dünyası da belki haberdar değildir.. Ben de şimdiye kadar sana yazmaya unuttum.. Eğer malumatları yoksa an'anesiyle (açıklamalar) hepsini haberdar et e mi?. Bakalım yirminci asırda açılan cihâd-ı ekber bayrağının sihri, kerameti ne dereceye kadar çıkacak.. Asırların, eski ve yeni zamanın nabzını muayene etmek için bu, mühim bir fırsat!.. [209]

Kuzum Hâdiyecğim, bizim ihtiyar Fatma Nine'ye söyle de seni şöyle iyice bir muayene etsin.. Acaba daha ne kadar var?. Merak ediyorum.. Benim hesabımcı bir buçuk ay kadar bir zaman olacak.. Dünyaya gelecek çocuğun ismine gelince: Madem ki sen de, annen

de beğenmedi.. Başka beğendiğiniz bir ismi koyunuz.. Sanki benim ismini Cihat koymaktan maksadım bütün Müslümanlara cihat ilan edildiği için vatanperver-âne bir hatıra olsun diye idi.. Acaba sizin bu cihattan haberiniz var mı da beğenmediniz, yoksa haberiniz yok da onun için mü ismi beğenmediniz, çok rica ederim bildiriniz.. Mamafih elbette sizlerin hepinizin ayrı ayrı birer isim koymak canınız ister.. Bu mektubuma cevap yazarken mutlaka senin canın hangi ismi istiyor?. Annenin, ablanın, teyzenin, yengenin, hatta küçük kardeşlerinin, hatta Fatma Nine'nin canları hangi ismi istiyor, hepsini bana yaz?. Onların içinden en güzelini seçelim.. Yahut buna da razı olmazsanız, daha bî- taraf ve adilane olsun diye, kura çekersiniz.. Kurada hangi isim çıkarsa o ismi koyarsınız.. Buna diyeceğiniz yok ya, güzelim.. Ha, az kaldı unutacaktım.. İsimler ikişer olsun.. Biri oğlan, biri kız.. Bakalım bahtımıza hangisi çıkacak?.. Zurnada peşrev olmaz, ne çıkarsa bahtına!. Fakat ben daha çok oğlan istiyorum.. Acaba sen ne istiyorsun, elmasım!.. Mamafih sen sağlık ile bir kurtul da çocuk da, isim de senin uğruna kurban olsun!..

Vâlidenize, teyzenize, hemşirenize çok çok selamlar.. Hemşireye [210] söyleyiniz, kuzularıma iyi baksın.. Yoksa darılırım da düğününde rakı içmem.. Eğer buraya gelmemeye azmettin ise Allah kısmet edip de yükünden kurtulduğun gün bana derhal bir telgraf çekmeyi unutmazsın değil mi?. Telgraf uzun olursa çok para alırlar. Az para vermek için işte sana numune olarak en kısa bir telgraf yazıyorum. Sen de aynen böyle yaz: “Oğlunuz [yahut kızınız] doğdu.. Sıhhatteyim.”

Bir cihetten bu aralık yanında bulunmadığıma memnunum.. Doğururken acı acı feryatlarına nasıl tahammül edebilirdim?. Mutlaka aklımı kaybederdim.. Şimdi de akli tam başında bir adam değilim ya!.. Çünkü ben senin zevcin değil, Mecnun'unum!.. Acaba, sen de benim Leyla'm mısın? Aman Hâdiyecğim, mini mini ayaklarından öperek yalvarırım sana, sakın vâlidene kanıp da bunak ihtiyar ebe ile doğurayım deme.. Sonra hakkımı helal etmem.. Mutlaka mektepli, şehâdet-nâmeli (diploma) ebeyi tut.. Hem Allah aşkına bundan sonra bana sık sık mektup yolla. Doğurduğun zaman da telgrafı unutma!.. Bâkî meftunu olduğum o üzüm gibi siyah gözlerinden, o elma gibi pembe yanaklarından, o süt gibi beyaz gerdanından, o kiraz gibi kırmızı dudaklarından müştâk-âne (severcesine, çok istekli) öperek âh ü feryâd ederim elmasım.. [211]

Efendim;

Mecbur oldum, İstanbul'a geldim, ve bir hafta kadar yanınızda kaldım.. Bu kısa müddet zarfında bana gösterdiğiniz çehreyi, lâkaydıyi (ilgisizlik) ölünceye kadar unutmayacağım.. Beni kalbimin en hassas yerinden vurdunuz. Kadınlığımı, izzet-i nefsimi (onur) parçaladınız.. Siz de biliyorsunuz ki ben oraya ferahımdan gelmedim.. Avdet edeli bir ay geçtiği hâlde bir satır yazı ile hatırlımı sormadınız.. Benim ise bu, üçüncü mektubum.. Lakin şuna emin olunuz ki bu üçüncü mektubum artık son olacak!..

Nedir ya Rabbi benim bu başıma gelenler?. Düşüne düşün çıldıracağım.. Aslı faslı yok bahanelerle beni İstanbul'a aldırtnmıyor, kendiniz orada zevk ü sefâ, hatta israf ve sefahat ile vakit geçiriyorsunuz.. Ve sonra bize beş para göndermiyorsunuz? Bu pahalılık ile ben, başımda dört çocuk nasıl geçinebilirim?. Hiç insaf etmek yok mu?. Ticaret bahanesiyle sık sık İstanbul'a gidip aylarca kalıyorsunuz da beni ve çocukları hiç düşünmüyorsunuz.. Buna Allah razı olur mu?. Bana İstanbul'da iken hiddet ile Râsim 'in münasebetsizliklerinden bahsediyorsunuz.. Baba olunuz da evlatlarınızın başında bulununuz, onları terbiye ediniz.. Ben bir kadını.. Elimden bu kadar gelir.. Hem Râsim bu yakınlarda büsbütün acayip hâller peyda etti.. Sonra söylemedi, [212] demeyiniz.. Hiç söz, tekdîr, tehdit para etmiyor.. Kimsenin lakırtısı kulağına girmiyor.. Aklı, fikri sade futbol dedikleri top oyununda.. Bu

oyun kasırgası İstanbul'dan buraya geleliden beri Râsim'e bir türlü potin dayandıramıyorum. İki ayda tabanları pathıyor.. Oyundan okumaya vakit yok.. Zaten olsa da okumayacağını, mektebe katiyen gitmeyeceğini artık alenen (açıkça) bağırarak ikrâr ediyor (itiraf etmek): “Mektep lafını söyleyip de hiç beyhude yere üzülmeyiniz, zahmete girmeyiniz.. Okumaktan nefret ediyorum.. Zorla değil ya..” diyor.. Sonra da ilave ediyor: “Okuyanlar sanki ne oluyor? Açlıktan ağızları kokuyor...” Babana yazarım, diyorum.. Umurumdaydı, tasamın on beşi idi, diye cevap veriyor.. Başka benim elimden ne gelir?. Siz düşünün, buna bir çare bulun.. Çocuğa bu gidişle pek yazık olacak.. İstikbali çok karanlık.. Her bir hâlinden başka şimdi de bir haftadır başka bir huy peyda etti.. Yanında ince uzun bir bıçak taşıyor.. Simsiyah fesinde püskül daima yanında.. Belinde büyük beyaz bir kuşak sarılı.. Hasılı halis muhlis bir külhanbeyi olup çıktı meydana.. Nerede gezdiği, nerede dolaştığı belli değil.. Bir ceza daha alırsa mektepten kovacaklarmış.. El âleme rezil olacağız.. Onun ise canına minnet!. İntihâb (seçmek) ettiği arkadaşları hep ipsiz, sapsız takımından.. Kevser Hanım'ın o edepsiz oğlundan hiç ayrıldığı yok.. Bütün gün para, para diye beni vır vır yiyor.. Para vermezsen ben kazanmanın yolunu bilirim, diye beni tehdit ediyor.. Üç gün evvel [213] yüzüğüm kayboldu.. Birden meydandan kalktı.. Bu çocuk para için hayırsızlık da yapacak, hatta başka her türlü hıyanet ve şenâ'ati (kötülük) da irtikâp edecek...Orada böyle uzun müddet ayrı oturacağınıza, bizi de İstanbul'a aldırırsanız, çocukları gözünüzün önünde bulundursanız ve Râsim'i iyi bir mektebe yerleştirdiyseniz olmaz mı?. Ben artık canımdan usandım.. Ne yapacağımı şaşırdım.. Fuât'ın elbisesi parça parça oldu.. Ayağında giyilecek ayakkabı kalmadı.. O da ağabeyisini göre göre başıma ikinci bir Râsim olup çıkacak.. Bu gidişin sonu ne olacak?. Sizin masrafınız ayrı, birim ayrı.. Böyle nasıl başa çıkılacak?. Doğrusu ben sizin gidişinizi hiç beğenmiyorum.. Cenâb-ı Hakk encâmını hayır eyleye.. Eğer sizin İstanbul'da ayrı oturmaktan maksudınız orada bir İstanbul kızı alıp tekrar evlenmek ise meramınızı (niyet, istek) âşikâre söyleyiniz.. Ben her şeye razıyım.. Böyle tereddütler, karanlıklar içinde yaşamaktan ise hakikati, neticeyi anlamak bin kat hayırlıdır.. Zaten artık ben ölmek istiyorum.. Lanet olsun, böyle yaşamaya!. Hayat mı bu?.. Her gün azap, ızdırap, sefalet çekmektense bir gün ölür, kurtulurum, vesselam!.

Zaten bu dünyada kimsede vefa kalmadı.. Kimseden kimseye fayda yok.. Geçen de biraderinize haber yolladım, Râsim'e biraz baksın, korkutsun, mektebe yollasın diye.. Hemen karısı ne cevap verse beğenirsiniz?. İşte aynen yazıyorum:

- A, kadının zoruna bak.. Bizim beyin sıkıntısı kendine yetiyor.. [214] Bir de Râsim'e lalalık edecek, öyle mi?. Mektebe gitmezse kime ne?. Orasını babası düşünsün.. Vaktiyle baba ana olup da evlatlarını terbiye edeydiler!..

Bu sözlerden o kadar müteessir oldum ki dünya başıma yıkıldı, zannettim.. Zaten benim hiçbir cihetten tâli'm yoktur ki.. Nezahat Hanım isteseydi kocasına pekâlâ meram anlatırdı.. Kocasını kendisi için bayılır.. Bir sözünü iki etmez.. Zaten dünya tersinedir.. Öyleleri makbul olur.. Bu dünyada anladım ki vefa, sadakat, samimiyet bir para etmiyor.. Tevekkeli yalancı dünya dememişler.. Bu yalancı dünyada benim gibi doğru bir kadını Allah mutlaka kahretmek için yaratmış olacak!.. Yediğim ekmeği gözyaşlarımla ıslatıyorum; içtiğim su boğazımdan zehir gibi geçiyor.. Hayata, insanlığa lanet ediyorum.. Levslere bulaşan kadınların tantana ve saadetlerini, kocaları indindeki (görüş) nüfuz ve ehemmiyetlerini duydukça ve sonra da benim şu aczimi ve sefaletimi gördükçe yüreğime fenalıklar geliyor, beynim uyuşuyor.. Âdeta deli oluyorum.. Eğer bana serîan cevap vermez, para göndermez, yahut hepimizi İstanbul'a getirmez isen, emin ol, kendimi de, çocuklarımı da denize atacağım!. Râsim'in ölmeye ihtiyacı yok.. O zaten benim indimde ma'nen ölmüştür.. Manevi ölümden kurtarmak için baştan Fuat'ı, arkasından Vehbi'yi, sonra Adalet'i atacağım.. Daha sonra da kendimi!. Sakın bu sözleri şaka diye dinleme!. Hepimiz ölelim de sen de kurtul, biz de.. Artık illallah.. Bıçak kemiğe dayandı!. Rakı için, eğlence için, kumar için vesair lisana [215] alınmaz iğrenç şeyler için bol bol para bulunsun da ailen için, evlatların için ekmek parası bile göndermezsin öyle mi?. İşte şimdi sana itiraf edeyim de biraz hayâ' et (utanmak)!. Bir haftadır, bence en kıymetli bir yadigârımı sattım da onun parasıyla açlığa karşı geldim. Bir haftadır çocuklarım ekmek ile zeytin yiyorlar.. Onlar bol bol zeytin yesin diye ben yalnız kuru ekmek ile iktifâ' ediyorum (geçinmek, yetinmek).. Bu derece hainlik dünyanın neresinde görülmüş acaba?. Senin yaptığın hıyanet değil, âdeta pek müthiş bir cinayet!. Fakat Cenâb-ı Hakk sana bu cinayetin cezasını çok ağır verecek!. Çok şükür, ben açlığa karşı namusunu satarak hayatını kazanan kadınlardan değilim.. Şimdiye

kadar elhamdülillah dilencilik de etmedim.. Bundan sonra da ne öteki şenâ'atı, ne beriki zilleti irtikâp edebilirim.. Zamanın şerâ'itini, ma'îşetin (geçim) zorluğunu nazar-ı dikkate alarak bana para göndermez, beni düşünmez, bana hürmet ve muhabbet göstermezsen benim için yapılacak faziletkâr-âne ancak bir hareket vardır: Demin söylediğim gibi çocuklarımla beraber ölmek.. Denizin derinliklerinde hayattan aldığım ızdırabı müebbeden dinlendirmek..

Ah, şimdi ben gözlerimde yaşlarla babama nasıl inkisâr etmeyeyim, ya Rabbi?. Benim hâlim, benim şu feci felaket ve sefaletim pederler için ebedî bir ders-i ibret olsun!. Babam kendi zevkinden, kendi sefasından başka hiçbir şey aldırılmaz, âtiyi, istikbali zerre kadar teemmül (enikonu düşünme) etmez, eline geçen parayı su gibi sarf eder, hele kızlarının hiç istikbalini düşünmezdi. Eğer pederim dür-endîş (ileri görüşlü, akıllı), muktesid (tutumlu) bir adam olmuş [216] olsaydı kızlarının hepsine layık birkaç bin lira bırakabilirdi.. Ben de böyle sana muhtaç olmaz, çocuklarımla beraber sefil-âne yaşamazdım.. Ah, hakkım olduğu hâlde senden para istemek bana o kadar acı, o kadar ağır geliyor ki bütün ruhumla inliyorum.. Bu enînim (inilti), bu feryadım ne kadar tahammül-fersâ olmalı ki çok sevdiğim merhum pederime bile inkisâr ediyorum. İşte pederimin lâkaydîsi, tesadüfün zulmü beni böyle dünyanın en bedbaht, en şâyân-ı merhamet bir kadını yaptı.. Anlıyorum ki artık ben hayata layık değilim.. Ben ölmeliyim, ve öleceğim.. Hayatımdan nişane olarak Râsim'i bıraktığıma o kadar esef ediyorum ki onun hâli daima ruhumu ta'zîb edecek.. Vatana, insanlığa böyle Râsim gibi evlatlar bırakan babalara, analara lanet olsun!. Böyle evlatlarla mı vatanımız kurtulacak, memleketimiz şen ve mesut olacak!. Heyhat!. Keşke hissiz, büsbütün cahil bir kadın olsaydım da hayatımı ihâta eden (kavrama; kuşatma, sarma) acılıkları, ruhumu kanatan ızdırapları duymasaydım!.

Dün buraya bir Yunan tayyâresi geldi.. Birkaç bomba attı, gitti.. Bî-günâh üç kadın, masum iki çocuk şehit oldu.. Hele ölenlerden birisi, zavallı Muhsine Hanım hayattan ne kadar memnun ve mesut, hayata ne kadar merbut (bağlı) ve müptela idi.. Sefil bomba!. Niçin senin isabetini şiddetle bekleyen bahtsız bir baş üzerinde parçalanmadın?. Demek tâli', tesadüf bunda da bana yar olmadı, öyle mi?. Lakin ben bu tâli'sizliği yakın bir zamanda telafi etmek için ruhumda pek korkunç bir kudret hissediyorum!..

Benim yiğit, kılıç arslan babacığım!.

Mektubunuzu aldım.. Çok sevindim.. Ulu Tanrı'm yurdumuzu şelendirsin.. Hepimize sağlık ve bahtiyarlık versin.. Mektuplarınızı yalvarmam üzerine sade ve açık yazmanız, Türkçe kelimeleri yabancı kelimelerden ayırt etmeniz beni o kadar sevindiriyor ki anlatamam!. Lakin alışıklık neticesi olarak birkaç yerde yine yabancı kelimeler, yabancı kaidelerle yapılmış terkîbler kullanmışsınız.. Size çok yalvarırım, artık Türklüğe büsbütün ırak kalan bu uğursuz kelimeleri ve terkîbleri de kullanmamaya savaşıңыз, babacığım!. Beni sorarsanız yüce Tanrı'ya dayanarak demir ve ateş gibiyim.. Damarlarımda her dakika Oğuz'un, Atila'nın, Cengiz'in, Timurlenk'in kanı kaydığını duyar gibi oluyorum.. Bunu biliniz ki ben Hiung-nuların, Tukyuların, Orhunların ninnileriyle büyümüş demir ve ateşin öz evladıyım.. Yaşasın Turan.. Var olsun, Altınordu!.. Altay eteklerinden, Baykal gölünden ve Kızıl Elmanın kaynağından oymağımızın buyruğuyla içtiğim Turan aşkı beni tam bir Cengiz evladı yaptı.. Yakacağız, yıkacağız, pek yakında ulu Tanrı'mızın yardımıyla bütün İran'ı, Turan'ı zapt edeceğiz, tövbe, alacağız.. Büyük Hakan'ın al bayrağını ta Kızıl Elma'ya kadar götüreceğiz.. Var olsun ocağımız, yaşasın oymağımız!. Şimdi dünyada en büyük [218] dileğim sizin de, anamın da, kardeşlerimin de, hatta küçük kız kardeşimin de benim ulu duygularıma, yüce dileklerime yabancı olmamanızı görmektir.. Mektubunuzdaki buyruklarınızın hepsini yaptım.. Bunun için hiç tasa çekmeyiniz.. Yeni taşındığınız ocak kutlu olsun.. Yeni doğan kardeşimin ismini de yalvarmam üzerine Oğuz koyduğunuza çok sevindim.. Lakin Alp'in hastalığına yüreğim dağlandı.. Aman yurdumuz her vakit şen kalsın, ocağımızın sınırına hiç yas, tasa girmesin.. Korkmayınız, Atila'nın torunları çok müddet hasta kalmaz babacığım.. Alp da yakında iyi olur.. Fatma – ay unuttum – Kaya yazdığım öğütleri tutarsa daha çabuk ilerüler.. Bundan sonra Kaya mektupları bana kırmızı boyalı kalem ile

yazsın.. Çünkü bizim millî rengimiz kırmızıdır.. Yaşasın al bayrak, yaşasın Kızılırmak.. Ben burada kızıl elma lokantasında yemek yiyorum.. Altay berberinde tıraş oluyorum.. Turan kahvesinde gazete okuyorum.. Yalnız “Baykal” sinemasında, yalnız Altınordu’nun maçlarına gidiyorum. Hayvanların içinde en ziyade kurdu, içkilerin içinde de “Kımız”ı seviyorum. Millî olmayan, Turan kokusu bulunmayan her yer bana ırak olsun.. Geçen gün amucamın oğlu Uluğ Sebüktekin geldi; bir dükkan açacaktı; kitap, kâğıt defter satacağı.. Aramış taramış, iyi bir ad bulamamış.. Benden sordu.. Biraz düşündüm. Hemen cevap verdim: Hülâgû kitapçı dükkanı!.. Uluğ bu isim üzerine hem sevindi, hem de şöyle bir derin derin düşündü. Sonra dedi ki: – Aferin, [219] Kültekin, iyi buldun, benim hiç hatırıma gelmemişti.. Fakat ne olur, ne olmaz bir ad daha bul!.. Birden değil altı yedi yüz senelik, üç bin, beş bin senelik şanlı tarihimiz gözümün önünde bir geçit yaptı.. Birden Arşimet gibi bağırdım: buldum, buldum!.. Uluğ merakla sordu: – Aman çabuk söyle.. Bulduğun isim nedir?.. Ben koltuklarım kabararak, göğüsüm şişerek bağırdım : Hiung-nu!.. Uluğ bu isimden çok hoşlandı. Oğuz’un ihtiyar veziri gibi sevinçle ağır ağır başını salladı.. Bu ismi koydum gitti, dedi...

Kuzum babacığım, kardeşlerimin hepsine yurt, Turan sevgisini veriniz.. Kalplerine Altay, Cengiz aşkını koyunuz.. Evlatlarında bu aşk, bu iman olmadıktan sonra yurdumuz boyunu bükük yoksul yetim gibi kalır.. Yalvarmalarına dayanamadınız, kardeşlerimin isimlerini değiştirdiniz: Fatma’ya Kaya, Veysel’e Alp, Fikriye’ye Türkan koydunuz.. Yeni doğana da Oğuz.. Bunu için size pek çok teşekkürler ederim.. Lakin elbette bu dileğimi de yapar, onların yüreğine daima Turan şıngırsını akıtırınız, babacığım!.. Turan, Kızıl Elma efsanesiyle, Oğuz Destanıyla âdeta onlar sarhoş olsunlar.. Dünyada gözleri Turan’dan başka bir şey görmesin, kalpleri Turan’ın hayal ve aşkıdan başka bir şey ile titremesin.. Sizden ve Kaya’dan milliyet, Turan duyguları ile bezenmiş Türk harslı mektuplar beklerim.. Yakında viran yurdun yasını al kanımla sileceğim!. Bundan dolayı siz de öğününüz..

Dünkü Cuma günü Türk gücünün birinci oymağının sol kolunun [220] ak obası (çadır) ile sabahleyin yedide Üsküdar yoluyla Kısıklı’ya gittik.. Taşlıtepe arasındaki dalgalı arazide sedye taşımak tatbikatını yaptık.. Beylerbeyi tarafından döndük.. Yürürken ayaklarımız altındaki toprağın sarsıldığını duyuyorduk.. Oğuzhan’ın torunları arslan gibi idiler..

O kadar yol yürüdük de bir parça olsun yorulmadık.. Sanki kollarımız, bacaklarımız demirden, tunçtan yapıldı!. Ne hacet?. İşte Türk ne olduğunu Çanakkale’de dünyaya gösterdi.. Çanakkale mi, yoksa tunçkale mi cihan görsün de ibret alsın.. Ooh , kurban olayım yılmazlara karşı arslanlar gibi duran Türkün göğsüne ve süngüsüne!. Ben ... , yılmaz dediğim gibi tayyâreye, tahte'l-bahre (denizaltı) de Türkçe isimler buldum. Yazayım da siz de daima bu Türkçe isimleri kullanınız.. Tayyâreye demir kuş, tahte'l-bahre demir balık adlarını taktım. Ben de yakında savaşa gideceğim: Düşman demir kuşlar ile, demir balıklar ile çarpışacağım.. Al bayrağımın şanını yükselteceğim.. Size vasiyetim: Kardeşlerime Türk ruhu, Turan mefkûresi (ülkü) vermeniz, onları intikam ve kin ile beslemenizdir. Kaya ile Alp’e iki armağan gönderiyorum. Biri Türk sazı, diğeri Kızıl Elma.. Bunlar Türklerin millî Kuranıdır.. Okusunlar, ezberlesinler, hafız olsunlar.. Siz de okuyunuz babacığım.. Sevaptır.. Harsımız, milliyetimiz ancak bu kitaplarla yükselecek, ancak bu mefkûrelerle Turan dağlarına al bayrağımız dikilecek.. Ama bu uğurda birçok gençler, birçok güzideler mahvolacakmış.. Türk kanıyla Kızıl Elma boyanacakmış.. Bütün Anadolu harap olacakmış.. Meydanda [221] hatta Türk kalmayacakmış.. Zararı yok babacığım.. Siz neticeye bakınız.. Neticeye varmak için eğer lazımsa kan deryâlarından da geçilebilir.. Ne yapalım? Bizim imamımız böyle söylüyor: Fert yok, cemiyet var!.. Vatan ne Türkiye’dir Türklere, ne Türkistan!.. Vatan büyük ve müebbed bir ülkedir: Turan!.. Bunu kutlu bir yasa, kutlu bir sav (vatan) gibi bilmeli, ona göre iş tutmalı.. Ben de buna bakarak yeni bir şey çıkardım: Türkiye yok, Turan var!.

Hayattan, pahalılıktan hiç şikayet etmeyiniz babacığım, gûnahtır. Milliyet, Ergenekon, Turan aşkına her şeye katlanmalı. Bu uğurda yoksulluklara katlanmak oruç tutmaktan çok sevaptır.. Bunu böylece biliniz.. Her gün bir bakraç bulgur pilavı yerseniz size yetişir de artar bile.. Aman dileklerinizi unutmayınız.. Hepinize Tanrı’m Cengiz kuvveti versin. Hepinizin günü aydın olsun.. Anamın kınalı ellerinden, kardeşlerimin bayrağımız gibi al yanaklarından öperim.. Bozkır rengindeki ak sakalınızla sizden de dualar beklerin, Alparslan kılıklı babacığım..

[222]

Yâ hâmî-i a'zam-ı mağdûrîn yâ hazret-i fahrûl'-me'mûrîn!

Burada iken zât-ı keremkârîlerinden (yüksek şeref sahibi olan kişi) her an mazhariyetiyle müftehir (övänen) ve mübâhî (övänen) olduğum lûtf-i samîm ve teveccüh-i kadîm âlîleri çâkerlerini (kul, köle) daima mahcup ve şerm-sâr (utangaç) etmiş ve daha doğrusu bu hâl asâlet-i tab' ve ulviyyet-i vicdân-ı sâmilelerini ispat ve izhâr eylemişti.. Bunca eltâf (iyilikler) ve inâyât (iyilikler) bî-pâyân (sonsuz, tükenmez) karşısında nasıl izhâr-ı minnet ve şükrân edeceğimi bilemezken nâ-gehân (ansızın) infisâl-ı (ayrılma) âlîleri ile hasıl olan firâk (ayrılık; hüzn, keder) ve âteş-i iştiyâk cidden bâ'is-i endîşe (endişe sebep olmuş) ve merak olmuş ve bilhassa buradan hareket-i âsaf-ânelerinin (bir vezire yakışır hâlde) manzûr-ı (nazar olunan, dikkat çeken) vâlâları (yüksek, yüce) olan rahatsızlığıma tesadüf etmesi ve bu cihetle teşyî' (uğurlamak) merasiminde isbât-ı vücûd şerefinden mahrum kalınması hakka (doğrusu) ki cân-ı bende-gâneme (köle) tak etmiştir..

Bir taraftan devam eden rahatsızlığımdan dolayı şimdiye kadar efendimize takdîm-i arîza-i ihtirâm-kâr-âneye muvaffak olamadığımdan ve diğcr cihetten de zât-ı devletlerinden bir iltifat-nâme-i mahsûs bendenuvâziye (kölesini iltifatlandıran) mazhariyetle teskîn-i (sakinleştirme) iştiyâk edemediğimden dolayı son derece dil-hûn ve âdeta mecnun bir hâlde iken evvelsi gün resîde-i dest-i tekrîm ve enâmîl-pîrâ-yı (-süsleyici; enâmîl-parmak uçları) ta'zîm (saygı göstermek) olan irâde-i nâme-i dâverîleri (yargıç, hükümdar, Tanrı) mütalaasından gönlün fevka'l-hadd (haddinden fazla) lebrîz-i (ağıza kadar dolu) beşâset (güler yüzlülük) ve mâl-â-mâl (çok dolu) şükr ü minnet oldu.. Âdeta kalb-i âciz-ânemde ayruca bir inşirâh, bir saadet ve muhabbet husule geldi.. Filhakika iltifat-nâme-i [223] keremkârîlerinden hatta bütün âile-i ahkar-ânemce evvel derece garîk-i (boğulmuş) lücce-i mesârr (lücce-kalabalık, deniz, engin su; mesarr-sevinçler, zevkler) bî-şûmâr (sayısız) oldun ki defaât-ı (defalarca, defalar) adîde (birçok) ve mükerrere (tekrarlanmış) ile kırâ'at ve mütalaa ederek teskîn-i nâire-i hicrân (hicran alevi, ateşi) ve tebdîl-i elbise-i heyecân

eyledin.. Bendenuvâzlık ve vefâ-perverlik âleminde lütfen izhâr buyurduğunuz şîâr-ı muhaleset (şiar-işaret; muhaleset-halis ve samimi sevgi) ve ulviyet kulunuzu bir kat daha minnettar ve perestîşkâr etti.. Hele dünyada en kıymetdâr bildiğim müjde-i sıhhat ve afiyet keremkârîleri bâ'is sermaye-i fahr (övünme, gurur) u mesârr (sevinçler, zevkler), ve bende-hânelerince mûcib-i şükrân bî-şümâr oldu.. Her hâlûkârda muvaffakiyet-i âliyeleri du'â-yı bî-riyâsı tertîl (yoluyla, usulüyle okuma) ve tilâvet edilerek kıymetdâr vücûd-ı sâmilelerini âile-i asîl-âneleri ile beraber her türlü âfât-ı arziyye ve semâviyyeden (gökten ve yerden gelen belalar) masûn ve mahfûz olması temenniyâtı tekrar ve ale'l-tekrâr ref' (kaldırma, yüceltme) bâr-gâh-ı (girmek için izin alınması gereken yer, izinle girilebilecek makam, huzur) Cenâb-ı Perverd-gâr kılındı..

Efendimize karşı sadakat ve ubudiyet (kulluk) müfrite-i (bir şeyi haddinden, gereğinden fazla yapan, aşırıya, ifrata kaçan (kimse)) fakir-ânemden başka şâyân-ı isbât ve şâyeste-i mübâhât hiçbir meziyet (üstünlük) ve haslete (tabiat) malik görünmediğim, insanlığın derecesini ancak efendimize olan meftuniyet ve ubûdiyyet-i miskîn-ânemle ölçebildiğim hâlde hakka ki pek ulvî ve kıymetdâr olan teveccühât-ı cihân derecât-ı âsaf-ânelerinden dolayı hissiyyât-ı sadâkat-kâr-âne-i bende-gânemi mâdâme'l-hayât (yaşadıkça, ömür oldukça) muhafaza ve hırz-ı cân (canın sığındığı yer) edeceğimi arz etmekle kesb-i şeref (şereflenme) bî-pâyân eylerim efendimiz hazretleri!.. Arz-ı ubudiyet ve şükrân hususunda uhde-i âciz-âneme ait (uhde-sorumluluk, söz verme) hataya ve taksîrâtın dâmen-i afv-i keremkârîleri ile lütfen şeref istitâr (gizlenme) buyurulması muarrızında (dokunaklı söz söyleyen.) hemen işbu varak-pâre-i âciz-ânemi huzur me'âlî (yücelikler, şerefler, ululuklar, yüce ve üstün dereceler) neşûr (çok neşreden, fazlasıyla yayan, dağıtan, saçan) dâver-i a'zamîlerine takdime müsâra'at (acele etme, girişme) ve mücâseret (cesaret etme) [224] ediyorum ki her hâlde afv-ı celîl veliyy'ün –ni'amîlerine (dinine sınımsız bağlı) mazhariyetle kâm-yâb (mutlu) olabileceğim ümîd-i kavîsindeyim..

Şehrimiz buradan infikâk (ayrılış) celile-i kerîm-ânelerinden dolayı bugün kesîf (yoğun, şeffaf olmayan, kalın, katı) bir pûşîde-i ye's (puşide-gizli, örtülü; yes- üzüntü, keder) ve mateme bürünerek bi-hakkın (tamamıyla, hakkıyla) vecâib-i (görevler) kadr-şinâsiyi (kıymet bilen) îfâya cehd (çabalama, uğraşma) ve gayret etmektedir.. Değil yalnız insanlar,

hayvanat ve cemâdât (cansız varlıklar) bile mufârakat (uzaklaşma, ayrılma) cân-sûz (can yakan, fazla keder ve sıkıntı veren) fahîm-âneleri (anlayışlı) ile giryân ve meşgul-i âh u figândır.. Binaenaleyh mufârakat devletleri ile şehrimizin müstağrak (batmış, dalmış) ye's ve matem kaldığına ve ile'l-ebed kalacağına emniyet-i sâmillerinin teessüs-yâb (yâb-bulan) kemal olmasına kudûm-ı mübâreklerini (kudûm-uzak yoldan gelme) huşû' ile takbîl ederek istirhâm eylerim.. Emr-i âlîleri üzerine derhal müteneffizân (etkili kişiler) ve a'yân-ı (ileri gelenler, sosyete) belde lûtf-dîde-gân-ı (lûtf görmüşler) mahalliye (yerel) ile bi'l-müşâvere ve icabında îsâr-ı (kendisi muhtaç olduğu hâlde başkasına nimet vermek; cömertlik; ikram) nakd hususunda tekâsül (tembellik) ve tesâmüh (kayıtsız davranma; hoş görme, hoşgörû) gösterilmeyerek me'âsir-i âliye-i ümrân-perver-âne ve âsâr-ı (izler) cemile-i adalet ... Hasâ'il (huylar, nitelikler) ve mezâyâ-yı bî-nihâye-i âsaf-ânelerinden bâ-hisle şân-ı kerîm'ül-unvân devletleri ile mütênâsib (uygun) bir mazbata-ı mufassala derdest (yakalama) tahrîr ve izhâr ve makam-ı âliye derdest irsâl ve tesyârdır.. Efendimizin nân ve nimetiyle perverde (beslenmiş) olan bütün tüccârân ve muhtekirân (vurguncu) hazerâtı evsâf (özellikler) âliye-i bendenuvâzîlerini zikir ve tertîl ile meşgul olarak bu hususta mu'âvenet-i lâzıme (gerekli yardım) diriğ etmemektedirler (esirgemek, korumak).

Zât-ı sâmillerinden hususuyla abd-ı âcizlerinin layık olmadığı hâlde gördüğü bunca in'âm (nimet verme, bağış) ve inâyât bî-pâyâna mukabil efendimize ne yolda arz-ı hizmet ve fedâ-kârî eylesem yine îfâ-yı vazîfe-i şeker-güzârî (iyilik bilen, teşekkür eden) ve minnettârî etmiş addolunamam.. Hîçî-i mutlak içinde yıpranan vücûd-ı âciz-ânemin [225] her zerre-i lâ-yetecezzâsı (bölünmez) zülâl-i nân u ni'met keremkârîleri ile perveriş-yâb (beslenen, yetiştirilen, terbiye edilen) afiyet ve marifet olmuştur. Burada bütün me'mûrîn (görevliler) hükûmet mufârakat elime-i veliyy'ün-ni'amîlerine tahammül edemeyerek nihayet birer birer terk-i diyâr vefa ile âzim-râh-ı inziva (köşesine çekilme) ve istifa oluyorlar. Mekâtib-i âliyeden (yüksek okullar) mezun yeni fikirli - haşa huzur fahîm-ânelerinden - birkaç züppeden ve Türk Ocağı denilen mastaba-ı (meyhane) cehalete mensup üç dört hoppadan başka ve mahdûdü'l-mikdâr Cemşîd-i vakar (ağırbaşlılık) zabitten mâ-'adâ (dışında, -den başka) bütün me'mûrîn ve ahalinin kopardıkları vâ-veylâ-yı telehhûf (yanıp yıkılma) ve tekeddür (kederlenme) en sengîn (taştan; ağır) ve âhenîn (demirden) kalpleri bile telyîn

edecek (yumuşatmak) bir mertebe-i şedidededir (şiddetli, sert).. İşte azat kabul etmez köleniz ömr-i hulûsu bendenizin gayr-i kabil telâfî olan ye'sine kıyâm-ı kıyâmetten (büyük sıkıntı, kıyamet zamanı) numune-nümâ (örnek gösteren) olan şu umumi manzara-ı hevl-nâk (korkunç manzara) matemde inzimâm ediyor (katılmak, eklemek). Ve bu suretle cihanın en bedbaht ve biçare, en sefil ve zulüm-dîde insanı hulûsu köleniz oluyor.. Hemen Cenâb-ı Vahib-ül ataya bu fakire meded-res (yardımcı) olsun.. Ah, efendimiz, bendeleri artık saye-i âlînizdeki o eski ikbal ve tantanamı tamamen kaybettim. Şimdi herkes, hatta yârân bile kölelerine nazar-ı istisgâr (küçümseme) ve istihkar (aşağılama) ile nigerân (bakan) ve harf-endâz (söz atan) hicran oluyorlar!. İnşallah an-karîb el-zaman buraya avdet sâmilîleri şeref vuku' bulur da yine bu azat kabul etmez kölelerini dosta düşmana karşı envâ' iltifat mün'imâneleri (cömert bir kimseye mahsus olan, cömerte yakışır şekilde) ile müftehir ve mağrur eylersiniz..

Sûret-i hafiyede istifrâş (yatağa alıp beraber yatma, haremi ile beraber yatma) buyurduğunuz hanımın teşrif-i devletinizden bir ay kadar sonra vaz'-ı haml (doğurma) ettiği ma'lûmât-ı husûsiyye olarak arz olunur.. Taraf-ı çâker-ânemden (benim tarafımdan) her türlü esbâb-ı istirâhati [226] istikmâl (tamamlama) kılınmış olmakla merak buyurulmamasını arza ve şu kadar var ki mûmâileyhânın (işaret edilen, adı geçen) hakk-ı âlîlerinde serzenişkâr ve nakden (para olarak) muhtaç mu'âvenet-i bî-şûmâr bulunduğunu ayruca ilaveye mücâseret ederim.. Mamafih her husustaki emir ve irade-i fahîm-ânelerinin infazına çalışacağımı söylemek zâ'iddir (gereksiz), sanırım.. Aman velinimetim, artık arada teklif ve tekellûf mü kaldı?. Bu nazik hususlarda da her türlü emirlerinize çehâr çeşme dîde-küşâ-yı intizârım.. Ma'yyet-i sâmilîlerinden (beraberlik) dûr olmakla emniyet ve i'timâd keremkârîlerinden da mehcûr (ayrılmış, uzaklaşmış) olmak iktizâ eder mi efendimiz?.

Şimdi şu ubudiyet-nâme-i âciz-âneme biristirhâm-ı mahsûs bende-gânemi terdif (yürütülme, ekleme, katma) etmeye cesaret-yâb (cesaret bulan) olacağım.. Lakin meslek ve mişvâr bende-gânem zât-ı âlî kerîm-ânelerince malum ve meczûm (kesin karar verilmiş, belli olan; cüzam hastalığına tutulmuş olan, cüzamlı) olduğu için sırf buistirhâm vesile-i ihlâs ve ihtirâm ve bâ'is-i tabasbus bî-ârâm oldu zannında bulunulmayacağı tabiidir.. Filhakika

efendimize olan ubudiyet ve sadakatim her türlü şâibe-i şekk ve tereddütten mu'arrâ (arınmış) ve ma'nâ-yı hakîkîsiyle tamamen bî-riyâdır!.

Birâder-zâde-i âcizî Hüseyin Hulki köleniz Evkaf Nezâret-i Celîlesi'nde kaleminde bin kuruş maaşla kâtiptir.. Bu kere, galâ-yı es'ârın (fiyatların yüksekliği) dehşet peyda ettiği bir zaman zucret-feşân (iç sıkıntısı saçan) teehhül etmek (evlenmek) küstahlığında bulunmuş ve tabiatıyla derd-i ma'îşeti (geçim derdi) tahammülsüz bir hâl-i sefâlet iştîmâl peyda eylemiştir. Mûmâileyhin münhal (açık, boş) olan baş kitâbetine tayınıyla terfîe hâline delâlet ve inâyet buyurulmasını hakk-ı âciz-ânemdeki teveccühât- bî-nihâyelerine igtirâren (güvenerek) istirhâm ederim.. İstirhâm bende-gânem rehin kabul sâmilîleri olduğu takdirde hem fakirinizi minnettar, hem de mahalline masrûf (sarf) olacak bir tevcih-i (yöneltme) [227] vecihe delâlet keremkârîleri sezâ-vâr (uygun, münasip) buyurulmuş olacaktır.. Aynı zamanda sûret-i mahrem-ânede (gizlice) arz ederim ki Hulki köleniz her türlü i'timâda layık, itaat ve meskenet hususunda emsaline kat kat fâik (üstün) bir bendenizdir ve Nurosmaniye kulübünde mukayyedir (bağlı, kayıtlı)!..

Şimdilik buranın ahvali zât-ı devletlerinin bulundukları zamandan çok farklı.. Ah, şüphesiz nüfuz ve ikbâl-i âlîlerinin kerameti neticesi olacak, buradan mufârakat buyurur buyurmaz bütün eşya ve es'âr (satılan şeylerin bilinen fiyatları) fiyatında müthiş bir tereffu' ve galâ zuhûr-nümâ-yı (ortaya çıkma) istilâ oldu.

Harb-i Umûmî namıyla mu'anven (ünvanlı) afetin te'sîrât-ı vahîmesi şehrimizde ancak şimdi mahsus ve meşhûd (görölmüş)!.. Esbâb-ı refâhet ve şetâret ise bi'l-küllîyye (büsbütün) mahdûd ve mefkûd (kayıp, olmayan)!.. Mufârakat-ı cihân derecât-ı devletlerinden beri bu havâlide bârân-ı feyz-resân (bereket yağmuru gideren) ve imtâr-ı (yağdırma) rahmet nişan nüzul (inmek) etmemekte ber-devâm.. Her ne kadar yağmur duasına halk-ı şitâbân (acele eden, koşan) olmuşsa da tesiri görülememiştir. Çünkü bâ'is-i rahmet olan zât-ı melek-sıfat (melek gibi olan kimse) keremkârîleri başımızdan eksildi!.. Müştâk ulviyetiniz olan halk, rahmet için de sizin avdetinizden başka çare olmadığına kail (razı olan, inanmış) olmuştur. Hemen Cenâb-ı Hakk zât-ı devletlerini bize tekrar ihsan etsin âmin. Herhâlde vükelâ-ı hazerâtı (saygı vekiller) nezdinde (yanında) malik bulunduğunuz nüfuz ve kudret-i

muazzama, ve bu râcih-i istihzâr olunmakta bulunan mazbata-ı mufasssala bizi tekrar efendimize kavuşturacak, ümîd-i kavîsindeyiz.. Âile-i âcizi âile-i ismet-penâhîlerine (yüksek mevkilerdeki kimselerin hanımları için unvan sözü olarak kullanılırdı) arz-ı ihtirâm ve ubudiyet ederek sûret-i mahsûsada eteklerinden öperler.. Bâkî yegâne gıda-yı vicdânım olan neyyir-i ehâsin teveccühât ve iltifat bendenuvâzîlerinin [228] kemâ-kân (eskiden olduğu gibi) hakk-ı übeyd-ânemde (değersiz kula yakışır suretle) lâmia-nisâr (parlayan, parlak) olmasını yüzümü gözümü o mukaddes eteklerinize sürerek ve o mübarek ayaklarınızdan kemâl-i ta'zîm (büyük saygı) ve hürmetle öperekistirhâm ve tazarru' ile tasdî'ât (baş ağrıtmalar, can sıkımlar) bende-gâneme hâtime-keş (son veren) olur, daima var ve ikbal ve afiyette bir karar olmaları du'â-yı bî-riyâsıyla hatm-ı ma'rûzât (arz olunan) ihtirâmât-ı gâyat (maksat) eylerim velinimetim, ebedî veli-i âlî-şânım efendim hazretleri...

37

Vefasız kardeşim;

Nerede o bir tanecik kıymetli kardeşin için kalbinde sakladığın muhabbet?. Hiç hatırına getirmiyor musun ki cephe-i harpte ateş karşısında daima seni düşünen fedakâr bir kardeşin var!. Ne kadar da lakayt, ne kadar da hercai, ne kadar da gamsız imişsin! Doğrusu ben senin bu derecede müteseyyib (aldırış etmeyen, ilgisiz), bu derece de avare, bu derece de feylesof olduğunu hiç bilmiyordum. Bu kadarı da artık cidden fazla!. Senden istenilen şey ne?. On beş yirmi günde, birkaç satırlık mektup.. Yazılan şeylere cevap.. Bu, o kadar esirgenilecek, yapılmasında o kadar tereddütlere düşülecek büyük, yorucu bir iş mi?. Eğer lakaytlar namına bir heykel dikilmek için bir müsabaka imtihanı açılırsa, emin ol, birinciliği kazanırsın! Lakin şaka bir taraf, bu tasasız hâlin, bu şâyân-ı tenkîd ve teessüf tabiatın sahihten

canımı sıkmaya başlıyor.. Rica ederim, bu hâlden vazgeç.. Sonra çok pişman olursun.. Daha gençsin.. [229] Hayatın henüz mühim bir darbesine uğramadın.. Fakat bu gidişle, bu hiçbir şeyi mühimsememezlik ile bir gün birden öyle acı bir darbeye dûçâr olursun ki kendini toplayamazsın.. Artık sana bu ihtarım, bu nasihatim sondur.. “Katia” muharebelerinde hayatımı tehlikeye koyarak kazandığım rütbeyi ve nişanı geçen mektubumda sana bildirmiştim.. Bari be mübarek adam, hiç olmazsa bir iki satırlık bir tebrik yaz!. Senin benden başka kardeşin, ağabeyin var mı? Lakaytlığın da, tasasızlığın da bir haddi var.. Biz sizin için Allah’ın çöllerinde, ateşler, meşakkatler içinde hayatımızı mahvedelim, hayatımız pahasına mütemadiyen akıntıya kürek çekelim; siz bize iki satırlık bir mektup yazmak zahmetine bile katlanmayınız. İstanbul’un havası insanı vefasız, hod-bîn, lakayt ve atıl yaptığını öteden beri bilirdim. Fakat senin bu derece ve bu şerâ’it altında beni unutacağını iç hatırıma getirmezdim... Ah, sen de bir Almanya’ya gitseydin pek çabuk adam olurdun ama... Amucamız o ele avuca sığmaz kelebek tabiatlı Ekrem’i Almanya’ya gönderdi de bak nasıl adam oldu. Ta Almanya’dan buraya bana mektup gönderiyor. Sen ise İstanbul’dan iki üç satırlık bir cevap yazmaya üşeniyorsun.. Ekrem’in son mektubundan bir iki cümleyi aynen sana yazıyorum.. İbret ve intibahla oku: “.... Almanya çok çabuk beni adam etti.. Anasından, hatta babasından bulduğu yüz ile bin türlü şımarıklık yapan, İstanbul sokaklarında tozu dumana karıştıran eski havai (gök renginde; ciddi şeyleri umursamayıp keyif ve arzusuna göre hareket eden, bir yerde sebat etmeyip bir meseleden öbürüne atlayıveren (kimse)) Ekrem nerede, vaktin nakit olduğunu anlayan bu muktesid (tutumlu), bu hasıs (değersiz; cimri), [230] bu faal (çalışkan, gayretli), bu Almanya’nın hummalı hayatına tamamen tevdi’ (bırakma, vedalaşma) nefis eden yeni ciddi Ekrem nerede?. Şiddetle tavsiye ederim.. İstanbul’da ne kadar hoppa, ne kadar züppe muhallebici beyler varsa buraya gelsin, fazla değil, on beş gün Almanya’nın muhît-i fa’âliyyetinde çalışsın, yemin ederim ki derhal adam olur. İşte tecrübesi meydanda: Ben.... Burada kuru nazariyyât (teoriler), laklakiyyât ve hevâ’iyyât (boş, değersiz iş ve sözler) para etmez.. Amelî bir hayat içinde amelî bir sanat, bir hüner elde edebiliyor musun?. Yaşarsın.. Yoksa öbür dünyayı çabuk boylarsın.. Ben tayyâre motorunda çalışıyorum.. Sanatım tayyâre, tahte'l-bahr, otomobil, elektrik motorları üzerinedir. Şimdi ben de Almanlar gibi tamamen maddî (materyalist) bir adam oldum.. Hayatım bir makine gibi işliyor.. Hayat demek para demek olduğunu anladım. Zaten yalnız

insanlar, fertler değil; milletler, cemiyetler de para için didiniyorlar, çırpınıyorlar, çalışıyorlar.. Hakikatte de bu muhârebe-i umûmiyyeye sebep nedir acaba? Herhâlde eski ibtidâî zamanlarda olduğu gibi din, dinden mütevellid taassup değildir. Sebep iyice araştırılacak olursa netice hep ticaret ve iktisada müncer olur (götürmek, sona ermek).. Hasılı şimdi anladım ki hayatta mağlup olmamak için faal ve uyanık olmalı; çalışmalı, çalışmalı, para kazanmalıdır.”

Nasıl, o tembel, o hayal-perver, o yumuşak Ekrem’den böyle faal, böyle maddî, böyle azimkâr (gayretli, kararlı) ve sa’y ve amele-i perestîşkâr çelik gibi adam çıkacağını hiç ümit eder miydin?. Aman, ne yaparsa yapsın, peder seni Almanya’ya göndermenin bir çaresine baksın!. İşte [231] hastalığını tedavi edecek yegâne ilaç! Bak, o zaman bana Almanya’dan muntazam fasılalarla ne uzun, ne güzel mektuplar yazarsın..

Hele o sipariş meselesi yok mu?. Cidden beni sinirlendirdi.. Yazalı tam iki ay oldu. Bu kadarcık bir işimi de takip etmedikten sonra ben senin kardaşlığından ne anladım?. Yoksa kardaşlığı yüz yüze geldiğimiz zamanda izhâr, gıyâbda (hazır bulunmama, göz önünde olmama, uzaklaşma) ihmal ve inkâr edenlerden misin?. Ona ne şüphe desene.. Lakin şimdi yanında bulunsam “Ah benim bir tanecik sevgili ağabeyciğim” diye bin türlü şaklabanlıklar yaparsın.. Bin türlü i’tizârlar (özür dileme), yalanlarla gönlümü alırsın.. Sana karşı hiddetimi derhal geçirirsin.. Ağzındaki tatlı dili, o sehâr (büyüleyici) kudret-i iknâ’iyyeyi biraz da kalemine aktarma etsen olmaz mı?. Sade çene.. Biraz da iş görmeli.. Vefâ-perverliği nazariyyât vadisinden tatbikat ve fiiliyyât (gerçekten işlenen işler) sahasına çıkarıvermeli.. Zaten herkes senin bu çenene, bu tatlı diline kurban olup gidiyor ya!. Hele hususuyla o zavallı saf ve hassas kızlar, kadınlar!. Senin uğurunda az kızlar mı nişanlılarından vazgeçtiler, az kadınlar mı kocaları ile kavga ettiler, ayrıldılar, bedbaht oldular!. Ne garip ki bu hercai ruhunla, bu lakayıt hilkatınle yine herkes indinde makbul ve muhteremsin. Kimseyi hakiki olarak sevmez, kimsenin ufak bir işini görmezsin.. Vaatlerinin hiçbirisi îfâ etmezsin.. Lakin öyle sözlerle karşısındakini iğfâl edersin ki nihayet o zavallı ahmak da seni mazur görür.. Kendini afv ettirmek, mazur göstermek [232] için âdeta hususi bir dehaya maliksin.. Fakat ben bu defa seni katiyen afv etmeyeceğim.. Ciddi söylüyorum, eğer bu sipariş meselesini süratle halletmez, bana cevap vermezsen dünyada kardeşim vardır, demeyeceğim.. Artık

yetiştir.. Bir de geçenlerde Fâzıl ile haber göndermişsin: “.. ağabeyim de bizim devâ’irin (daireler) hâlini bilmiyor mu?. Her iş kırtasiyeciliğe kurban olup gidiyor.. Ben kabil olduğu kadar bunca meşguliyetlerime rağmen evrakı muntazaman takip ediyorum.. Başka ne yapayım?. Mümeyyiz beylerin, kâtip efendilerin azametinden yanlarına kolay kolay varılmıyor ki.. Her biri kendi masasının muazzam ve mağrur birer hükümdarı.. Ashâb-ı mesâlihde (devlet dairelerinde işlerini takip eden kimseler) sanki tebaa-ı şahaneleri!. Bazen şeref-i müsûle (ayakta durma) nail olmak o kadar uzun merasime tâbi' oluyor ki.. Bir saatte bitecek bir muameleyi bir ayda süründürüyorlar.. Böylelikle kendilerine zorla, cebirle (zorlama) bir pâyeye, bir ehemmiyet verditmek istiyorlar.. Artık bu memurların ağız kokularını çekmekten bıktım, usandım.. Ağabeyimin hatırı olmasa bir dakika bile kâğıt takip etmek için dairelerin o korkunç ve meş’ûm havasını teneffüs etmeye tahammül edemem.. Dairelerde kâğıt takibi, dağlarda eşkıya takibinden, İstanbul’da tramvaylara binmekten daha müthiş, daha tahammülsüz.. Zaten bizi bu hâle getiren hep şu menhûs kırtasiyecilik değil mi? Kayıt, havale, istîzân (izin isteme), mûcib, derkenâr, iade, takdim, tescil, bilmem daha neler.. Ne köhne kelimeler ve muameleler!.. Bu pahalılıkta kâğıtlara da acımıyorlar; mürekkeplere, kalemlere de merhamet etmiyorlar.. Ne zulüm ya Rabbi!...” [233]

Şikayetlerini Fâzıl’a âdeta ezberletmişsin.. Aynen bana söyledi.. Yahu, elin kalem tutmuyor mu?. Bunları söyleyeceğine bir kâğıda yazıp yollasaydın neyin eksilirdi? Yoksa mektup yazmaya tövbe mi ettin? Zannetme ki bu seferde hemen şu sözlerine inandım, kandım.. Vâkıâ bulduğun mazeretler vehle-i ûlâda (ilk anda, ilk bakışta) pek mülâyim (yumuşak), hatta pek cazip, pek ruha yakın!.. Ah şeytan!. İşin hemen nasıl ince damarını bulup insanın zayıf tarafını yakalarsın!.. Çünkü herkes dairelerdeki bu kırtasiyecilik derdinden bıkmış usanmıştır, illallah çekmiştir.. Hemen bu hâlet-i rûhiyyeden (ruhsal durum) istifade, öyle mi?. Devâ’irde kâğıt takip etmenin hakikaten güç bir şey olduğunu ben de itiraf ederim.. Fakat insan kardeşinin hatırı için bir kadarcık bir güçlüğü katlanmaz mı? Lakin sen, cennetlik canını öyle üzüntülere sokamazsın.. İşte asıl meselenin ruhu burada.. Ne ise, şimdi ben sana kat’î ültimatoma veriyorum: Laf ettiğim son numarayı alıp cüzdanla beraber hemen Harbiyye Nezâreti’ne gideceksin. Mu’âmele-i resmiyyesini sürat ve faaliyetle ikmal ettirip hemen buraya göndereceksin.. Eğer bence pek mühim olan bu işi istediğim süratle

görmezsen, emin ol, bence sen yoksun.. Artık mazeret tanımam.. Artık meşguliyet, meşguliyet terânesi (nağme, ahenk, şiir) dinlemem.. Şu kelimeyi kim icat etti, bilmem ki? Bütün tembeller ve lakayıtlar için yegâne bir kaçamak yolu.. Güzel bir müdafaa siperi!. Hâlbuki dünyada herkes meşgul olur, lakin sen bir işle muntazaman ve mütemadiyen meşgul olamazsın!. Acaba öğrenebilir miyim ki benim [234] sevgili kardeşimi bu günlerde o kadar çok işgal eden ne gibi endişeler, mühim meseleler vardır?.. Yoksa “Verdun” hücumlarının, “Som” meydan muharebelerinin planlarını tertip eden, Romanya harekât-ı askeriyyesinin mihverini çeviren sen misin?. Lakin ben pek korkarım ki senin yegâne endişen Şişli’de kadın takibi; yegâne meşguliyetin de Tokatlıyan’da gazete mütalaası olmasın!. Filhakika Şişli’de kadın takibi dağda eşkıya, hele dairede kâğıt takibi gibi müz’ic değildir, değil mi?.

Mamafih şimdi öyle ümit ediyorum ki bu defa serzenişlerimden, itâblarımdan (azarlama) müteessir olarak büyük bir azim ve sebat ile evrakı takip edecek ve derhal neticeyi bana yazmak kabadayılığını göstereceksin.. İşte bu ümitle gözlerinden öper, sabırsızlıkla mektubunu beklerim kardeşim..

Sevgili ağabeyciğim;

Babama gönderdiğiniz mektupları okudukça bilerseniz ne kadar seviniyorum.. Sizi çok göreceğim geldi.. Hayaliniz, tatlı ve müşfik sözleriniz daima gözümün önünde.. Lakırtınız olunca içimden gelen bir iştîyâk ile hemen gözlerim yaşıyor.. Sevgili ağabeyciğime ne vakit kavuşacağım diyerek gözlerimi semaya kaldırıyorum.. Masum-âne tazarru'larla Cenâb-ı Hakk'a dualar ediyorum.. Ah, benim arslan ağabeyciğim!. [235] Asker elbisesiyle çıkarttığınız fotoğrafa baka baka doyamıyorum.. Askerlik size ne güzel yakışmış!. Eskiden askere alınanların hemen hepsi köylü, fakir, cahil adamlardan ibaret idi.. Şimdi sizin gibi mekteplerden çıkmış, memur ve muallim olmuş efendileri, beyleri de askere alıyorlar. Ne iyi!. Tabii giydikleri elbise de daha muntazam, daha temiz, daha şık ve güzel oluyor.. Endamları, tavırları, selam verişleri tıpkı Alman askerlerine benziyor.. Hele başınızdaki kabalak o kadar gösterişli, o kadar şık ve heybetli ki bayıldım! Bazı askerlerin başlarında kabalak pek çirkin duruyor.. Ezilmiş, büzülmüş bir takye gibi.. Askerin tavrına mehâbet (heybet, büyüklük) vermek şöyle dursun, bilakis onu biçimsiz bir şekle sokuyor.. Hâlbuki bir askeri gösterecek serpuştur (şapka), değil mi kardeşim?. Acaba niçin bütün askerlerin kabalaklarını metin ve muntazam bir şekilde, yumuşamayacak, iki büklüm olmayacak bir tarzda yapmıyorlar?. Bu intizâmsızlıktan çok canım sıkılıyor.. Ben öteden beri yalnız askerlikte değil, her şeyde intizâmı severim.. İntizamsızlık beni çok müteessir eder.. Askerlik demek zaten intizâm, zabt u rabt (disiplin) demek değil midir?. İstiyorum ki bütün askerlerimiz hep sizin gibi giyinsin; başlıkları, endamları, botları sizin gibi olsun.. Ne ise, eskisine nisbeten askerlerimizin kıyafetlerinde epey fark var.. Yürüyüşleri, selam verişleri zararsız!. Ben de alıştım da, şimdi herkese Almanlar gibi sert ve kuvvetli selam veriyorum.. Selam verirken şiddetle ayaklarımı birbirine vurarak rap rap yapıyorum.. [236]

Maşallah bizim askerlerimiz ne kadar çokmuş, ağabeyciğim!.. Kendimize yetişip artıyor da bir de müttefiklerimize (birleşmiş, birlik olmuş) yardıma gönderiyoruz.. Nasıl,

oralarını beğendiniz mi?. Almancanız artık büsbütün kuvvetlenmiştir.. Biz burada gazetelerde okuyoruz: Askerlerimiz Galiçya’da da pek büyük kahramanlıklar göstermiş, Moskofları inhizâma (dağılma, yenilme, bozgunluk) uğratmış.. Çok sevindik, iftihar ettik.. Siz de bizzat harbe, ateşe girdiniz mi? Eğer girerseniz benim tarafımdan da lütfen birkaç Moskof’u öbür dünyaya yollayınız.. Türk askerini Galiçya’da birden bire karşısında görünce Moskoflar kim bilir ne kadar şaşalamışlardır.. Filhakika şaşılmayacak gibi bir şey değil!..

Hususi imtihanlarımız geçen gün bitti.. Sınıfta en küçük ben olduğum hâlde her dersten tam numara aldım.. Bütün muallimler beni alkışladı.. Bilseniz o gün kalbimde ne büyük bir zevk ve heyecan hissettim.. Hayatta bu derece derin bir saadet olabileceğini hiç tasavvur etmezdim.. Sanki bütün dünya benim oldu, sandım.. Şimdi beni daha çok sevdiniz, değil mi ağabeyciğim?. Tembihiniz üzere ne kadar vatanperver-âne şiirler varsa ezberledim.. Hepsini öyle serbest, öyle tabii bir tavır ve seda ile okuyorum ki dinleyenlerin gözleri yaşıyor, elleri mütemadiyen beni alkışlıyor.. Geçen gün mektebimizin konferans salonunda tam beş yüz kişi vardı.. O kadar kalabalık olduğu hâlde hiç sıkılmayarak, kekelemeyerek, serbest serbest birçok şiirler okudum; ve alkışlandım.. Güzel yazılmış vatanperver-âne şiirleri okurken bazen ben de cûş u hurûşa [237] geliyorum.. Âdeta kendimi kaybediyorum.. Kahramanlığa, vatana, Türklüğe ait sözler, tasvirler ruhuma öyle heyecanlar veriyor ki mest oluyorum.. Galiba aşk dedikleri şey bu olacak, değil mi ağabeyciğim?.. İki üç ay evvel Fatih’te İstanbul’un feth olunduğunun sene-i devriyesi (yıldönümü) münasebetiyle icra edilen ihtifâl (anma töreni) esnasında da aynı heyecanı, aynı aşkı hissettim..

Şimdi size başka bir müjde daha vereyim.. Babam derslerime çok çalışıyorum diye bana köylerden analı bir kuzu getirtti.. Mini mini kuzu o kadar güzel, o kadar sevimli, o kadar cana yakın ki tarif edemem. Öpe öpe doyamıyorum. Anasını inşallah sıhhat ve afiyetle ve gazilik ile avdet ettiğiniz zaman kapının önünde sizin uğrunuza kurban edeceğiz.. Size gönderilen emanetler içinde Hilâl-i Ahmer takvimi ile üç çift güzel, kalın çorabı ben kendi biriktirdiğim gündeliklerle aldım.. Çorapları sakın kimseye vermeyiniz.. Kendiniz giyiniz.. Kim bilir ayaklarınız ne kadar üşür.. Oralarda çok kar varmış, öyle mi ağabeyciğim?. Bunları işittikçe hep sizi, sizin gibi düşmanlarla çarpışan kahraman askerleri düşünüyorum.. Meşhur Alman tayyârecilerinden “Bolke” ile “Immelmann” sukutlarına tabii çok acımışsınızdır.. Bu

hava kahramanları benim küçük kalbimde pek büyük bir acı bıraktılar.. Hangi millettense olursa olsun, kahramanlığı büyük bir heyecanla karşılıyorum, vesselam!. Ben Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Cemiyeti'ne bir lira i'âne (bağış) verdim.. Annem de Müdâfaa-ı Milliyyeye, Hilâl-i Ahmer'e birçok çamaşırlar [238] hediye etti.. İşte biz de bu tarzda muharebeye iştirâk ediyoruz.. Dün bütün mektep ile beraber Galatasaray Sultanisi'nde yeni açılan Hilâl-i Ahmer sergisini gezdik.. Çok istifade ettik.. Mecrûhlara takılan kolları, ayakları da gördük.. Gördüğümüz her şey bize hem teessür, hem istifade, hem azim, hem heyecan verdi..

Haberiniz var mı?. Küçük teyzem icra edilen müsabaka imtihanını kazanarak büyük postahâneye memur tayin edildi.. Muntazaman devam ediyor.. Artık azıcık bizim hanımlarımız da çalışsınlar, para kazansınlar.. Teyzemin şu muvaffakiyetine doğrusu pek sevindim.. Ne tuhaf!. Biz şu küçük yaşımızla kadınlarımızın hayata karışmasının memleket için ne kadar faydalı olacağını anlıyoruz da hayatta o kadar tecrübe görmüş yaşlılar, ihtiyarlar bir türlü takdir edemiyorlar.. Geçen akşam büyük amucam bizde idi.. Bu meseleden dolayı az kaldı kavga edecektik.. Beni azarlamaya kalkıştı.. Yook, amucacığım.. Afv edersiniz, herkes ictihâdında (görüş, anlayış) serbesttir.. Bunun için beni azarlamaya hakkınız yoktur, dedim.. “La Havle..”yi bastırdı.. Çıktı, gitti.. Bir parça mantıkî bir cevap verdin mi hemen zamane çocuğu olup gidiyoruz.. Hem bundan tabii ne var?. Elbet her çocuk kendi zamanının çocuğudur.. Öyle olmasa dünya geriye, tersine gider.. Ne terakkî olur, ne bir şey!.. Yirminci asır çocuğu onuncu asır çocuğu olacak değil ya!. “Zaman”ın ilim ve fen ve ihtirâât (buluşlar) sayesinde her sene zekası artıyor.. O hâlde elektrikler, telefonlar, sinemalar içinde yetişen, büyüyen bir çocuğun [239] zekası ve hassasiyeti eski zaman çocuklarıyla kıyas olunabilir mi?.

Nedim Bey bir hafta evvel Dobruca'ya hareket etti.. O da Romanlarla harp edecek!. Maşallah, nazar değmesin, artık her tarafa imdada koşuyoruz.. İnşallah biz muhtac-ı himmet bir dede vaziyetinde kalmayız..

Şimdi size, afv edersiniz ağabeyciğim, müsaadenizle bir şey soracağım.. Çünkü bana çok merak oldu.. Galiçya'da okuyup yazmak bilmeyen askerlerin memleketlerine

gönderdikleri mektupları hep siz mi yazıyorsunuz?. Bakınız ben bunu nereden keşfettim.. Söyleyeyim de benim zekama siz de hayran olunuz.. Bize gönderdiğiniz mektuplarda selamları hep baş tarafa diziyorsunuz.. Mektubun hemen yarısını selamlar işgal ediyor.. İşte onun için hüküm ettim ki siz orada herkese asker mektubu yaza yaza bize yazdığınız mektupları da asker mektubu yazıyorum zannediyorsunuz; ve bu zan ile bize gönderdiğiniz mektupların da baş tarafını selamlarla dolduruyorsunuz.. Eğer şu keşfim doğru çıkarsa Amerika'yı keşfeden Kristof Kolomb kadar şöhret kazanacağım, haberiniz olsun!. Bakınız ağabeyciğim, ne garip bir tesadüf!. Geçen gün Türkçe dersinde verilen bir mevzu üzerine bir mektup müsveddesi (taslak) kaleme alıp muallime verdiğimiz zaman bir arkadaşımız mektuba müz'ic bir selam silsilesiyle başladığı için muallim tarafından fena hâlde tekdîr edildi .. Muallim, yakışır mı sizin gibi efendilere böyle basit, böyle ibtidâî bir tarzda arapgir mektubu yazmak?.. dedi.. İşte muallim beyin söylediğini ben size aynen yazdım ki günah benden gitsin!. [240]

Galiçya'da yemeklerin pek bol olduğuna, askerlerin gıdasına iyi bakıldığına bilseniz ne kadar sevindim?. Bizi burada sormayınız.. Midemiz “Men'-i İhtikâr” şerefine serâpâ bulgur kesildi.. Az çok her şeye tahammül ediyorum, fakat tatlısızlığa bir türlü dayanamıyorum.. Revani, baklava, sütlaç, kadın göbeği, muhallebi, pasta, hele o kaymaklı ve iki katlı ekmek kadayıfı mütemadiyen gözümün önünden nazlı nazlı süzülüp geçiyor.. Her mahrumiyetten ziyade bunların hicranı mideme dokunuyor.. Şekersiz süt içmeye mahkum zavallı küçük çocuklara ise kendimden daha çok acıyorum. Hele şekersizlik, gıdasızlık yüzünden ölen çocukların, evlatlarını yaşatmak için namuslarını satmaya mecbur kalmış kadınların facialarını işittikçe tüylerim ürperiyor, gözlerim yaşla doluyor.. Men'-i ihtikâr komisyonu açılalı epey oldu; lakin bizim eve bir türlü şeker giremedi.. Babam, annem kahvelerini birkaç aydır daima zaharin ile içiyor.. Ben de çayımı..

İhsân ile Hasîb Balkan treniyle tahsil için Almanya'ya gittiler.. Fazlı Macaristan'ı boyladı.. İnşallah ben de bir zaman gelir ki ikmâl-i tahsil için Viyana'ya giderim.. Afv edersiniz, sizi gevezeliklerimle çok tasdî' ettim (rahatsız etmek, baş ağrıtmak).. Artık yetişir.. Muhterem ellerinizden öper, sizden ayruca kendime mahsus olmak üzere mufassal bir mektup beklerim sevgili ağabeyciğim!..

Hakikatsiz anneciğim;

Niçin şimdi benden bu kadar yaka silkiyorsunuz? Niçin bana istediğim kadar para göndermekte artık eski tehâlûk (can atma) ve şefkati göstermiyorsunuz?. Ben daha henüz gencim.. Ben İstanbul'un en kibar, en eski ve asil ailesine mensubum.. Ben büyük bir paşa evladıyım.. Şimdiki abuk sabuk meşrutiyet paşalarından değil, koca Sultan Hamîd'in en kelli felli, en muhteşem bir paşasının evladıyım.. Küçük yaşımdan beri her arzusun derhal icra edildiğini görmeye alışık olduğum için şimdi sizin yaptığınız muamele doğrusu pek gücüme gidiyor.. Merhum paşa babamın beni ne naz ve nimetler içinde büyüttüğünü ne çabuk unuttunuz?. Herkesin : Lalaların, halâiklerin, hizmetçilerin, hatta yâverlerin (yardımcı) vaktiyle nasıl emrime âmâde (hazır) olduklarını hatırlınıza getirmiyor musunuz?. Henüz on altı on yedi yaşında iken paşa babam bana ayda altın para tam altmış lira maaş verirdi.. Ara sıra kopardıklarım, vurduklarım da caba!. O zaman gerek konakta, gerek dışarıda her istediğimi yapar, asar, keser, kırardım.. Bütün Beyoğlu benim malikânemdi.. Ben sanki Beyoğlu'nun hükümdarı idim; şimdi içinde miskînâne yaşadığım Büyükada'nın ise prensi!... Artık bana ne kandilli temennâlarla (arzu, istek, temennî; eli başa götürerek verilen selam) hürmet ve riayet eden kaldı, ne de dalkavukluk!. Bugün [242] dolandırmadığım hiçbir kimse, yapmadığım hiçbir şâibe-i rezâlet yok.. Ah, paşa babacığım, mezarından kalk da sevgili, nazlı oğlunun bugünkü sefalet ve mahrumiyetini gör.. Ne olurdu, Allah paşa babama daha birçok

seneler ömür verseydi.. Mamefih yaşasaydı o on sene evvelki tantana ve serveti yine bulamazdım ya.. Çünkü o merhum oldu; birkaç ay sonra da çıkamaz olasıca hürriyet çıktı.. Sağ olsaydı hiç arslan babacığımı makamında bırakırlar mıydı? Onu da sürerler, veya adaya misafir ederlerdi.. Fakat ne de olsa paşa babacığım kabil değil beni sizin gibi bu derece parasız bırakmazdı.

Mektubunuzda artık sizde para kalmadığını, büyük bir sıkıntı içinde bulunduğunuzu, bütün mücevheratınızı benim uğurumda sattığınızı yazıyorsunuz.. Bir tek sevgili evladınız için sahihten bütün mücevheratınızı satmış olsanız bile ne olur, bundan ne çıkar?. Ben şimdi zevkimden, eğlencemden büsbütün mahrum mu kalacağım?. Hayât-ı mu'tâdemi (alışılmış) değiştirmek bence dilenmekten daha fenadır. Ben fazla para sarf ediyorsam, ben mirasyedilik (çok savurganlık yapmak) yapıyorsam kendi hanedanlığımı, asalet ve necâbetimi (asalet) göstermiş oluyorum!. Kumar oynuyorsam en birinci, en kibar zevkimi, kaprisimi yerine getiriyorum.. Bu asırda kumar oynamayan adama sivilize adam nazarıyla bakmıyorlar; siz ne söylüyorsunuz Allah aşkına anne?!. Bugün kumar Avrupa'da en esaslı levâzım-ı medeniyyettendir. Bugün Frenk gömleksiz, kravatsız gezilmediği gibi kumarsız da vakit geçirilemez. Zaten ben kumara, içkiye, zamparalığa, bol bol [243] para harcamaya, daha söylemek istemediğim birçok şeylere, ne yalan söyleyeyim, hep paşa babamdan alıştım.. Bunu, az çok, siz de pekâlâ bilirsiniz.. O hâlde kabahat bende mi?. Şimdi para yoktur diye küçük yaşımdan beri alıştığım bu i'tiyâdları, bu tantanaları ben nasıl terk edeyim!. Bence bunlarsız hayat olmaz.. Bunları yapamadım mı hemen gebermeliyim.. Zaten bana istediğim kadar para göndermezseniz, emin olunuz, sonunda yapacağım budur.. Kendimi öldüreyim de bari siz de kurtulunuz, ben de..

Bana muharebeden, ortalığın pahalılığından bahsediyorsunuz.. Bunlar bana vız gelir.. Bu sözler benim bir kulağımdan girer, öbür kulağımdan çıkar. Muharebeyi ben yapmadım, ortalığa pahalılık afetini ben sokmadım ya?!. Yapanlar, sebep olanlar düşünsün; jömanfiş (Je m'en fiche – beni ilgilendirmez)!. Paşa babamın zamanında da muharebe olurdu ama bir aydan, iki aydan fazla sürmezdi; herkes böyle açlıktan inim inim inlemezdi.. Bu sonradan görmelerin yapacağı muharebe işte bu kadar olur.. Muharebelerinde bile nobles (noblesse – şeref) yok!. Parvenu (parvenu – sonradan görme, zengin) maskaralar.. Embesil, banal

kerataalar.. Beyoğlu'nun o canım zevk ü sefâhat hayatının ne tadını bıraktılar, ne tuzunu.. Ciğeri bir para etmez dünkü serserilerin hepsi zengin oldular, hepsi paraya boğuldular. Benim gibi eski, sûd bî-sûd (kâr kârsız) asilzade bir paşazade onların yanında âdeta dilenci gibi kalıyor.. Bu, her şeyden sarf-ı nazar, Sultan Hamîd Efendimizin hâtır-ı hümayûnlarını, gurûr-ı şahanelerini rencide etmez mi?. Aynı zamanda bu, paşa babamın ve sizin şanınızı düşürmez mi?. Bu haksızlıkları görünce [244] hiddetimden, kinimden ne halt edeceğimi bilemiyorum.. Egâlité (égalité – eşitlik) dedikleri bu mu?. Kel betis (quelle bêtise – ne saçma), mon diyö (mon dieu – aman Tanrı'm)?.

Viyana operet kumpanyasının şuh (neşeli), güzel ve dilber artistine uzaktan ağzımın suyu akıyor.. Çardaşı (ağır ritimlerle başlayan ve giderek hızlanan Macar halk dansı), kedi ciğere bakar gibi, sade karşıdan seyrediyorum.. Yazık, günah değil mi bana?. Sonradan görme zenginler bu nefis ve meşhur kadının uğurunda yüzlerce lira sarf ediyorlar; yatağını, yorganını yirmi beşlik, ellilik banknotlarla süslüyorlar.. Bunları ben kulağımla duyarım da nasıl coşmam, nasıl çıldırmam.. Vaktiyle Beyoğlu'nda benim yaptıklarım bile bu soytarı heriflerin yanında solda sıfır kaldı!. Yazık değil mi sizin bir tanecik kibar evladınıza?!. Yazık değil mi paşa babamın şanlı, şerefli, azametli ruhuna?. Benim aldığım kırk kâğıt lira yalnız rakı parama yetişmez.. Zaten muntazaman devam edemediğim için, eli kulağındadır, nerede ise beni oradan da atacaklar.. Kuzenimin galiba daha fazla hatırını sayamayacaklar.. Lakin Behcet de ne zamane adamı imiş yahu!. Türedi nazarların hepsinin gözbebeği!. Paşa amucamla beraber vaktiyle Rumeli'nde bulundu ya, hemen huylarını kaptı..

Hem paşa babamın size otuz kırk seneden beri mütemadiyen aldığı mücevherat öyle bir iki senede biter, tükenir mi? Sizdeki mücevheratın bir kuyumcu dükkanını tamamıyla dolduracağını ben bilmiyor muyum?. Zaten meşrutiyet, Harb-i Umûmî şerefine şimdi hangi evde mücevherat kaldı?. Hem siz artık bu yaştan sonra mücevheratı ne yapacaksınız?. Hazır bu günlerde çok para ediyor, tam fırsattır, hepsini satınız gitsin!. [245] Emlakimizden de şimdiye kadar topu topu hisse-i şâyialı bir apartman ile dört beş mağaza sattınız.. Konağımız, yalımız, köşkümüz, Karaköy'deki dükkanlarımız hâlâ duruyor.. Bu kadar derin düşünmek, inceleyip sık dokumak ne olacak sanki?. Ak akçe kara gün için değil midir?. Bütün bunları paşa babam niçin yaptırdı; şimdi maalesef Beylerbeyi Sarayı'nda ârâm-sâz (yerleşen, oturan)

şevket olan Sultan Hamîd Efendi'mizden bazen alnının teriyle, bazen hafiyelik (casusluk) suretiyle aldığı binlerce liralarla paşa babam neden bu akaretleri (mülk) inşa ettirdi?. Hep benim için, benim zevkim ve sefahatim için değil mi?.

Bak, açık söylüyorum anne!. Bana istediğim gibi para göndermezseniz beni şimdiye kadar daha henüz el uzatmadığım yeni yeni, çeşit çeşit edepsizliklere, hatta cinayetlere sevk etmiş olursunuz.. Günahı, vebali boynunuza!. Artık dolandırabileceğim bir kimse yok.. Kumar yüzünden ne saatim kaldı, ne de altın başlı kıymetdâr bastonum.. Ne kravat iğnem, ne yüzüğüm, hatta ne pardesüm.. Of, vâkıânın şimdi şeni' (kötü, ayıp) ve feci, dramatik ve trajik kısmına geldim.. Metin olunuz.. Şaşırmayınız, alıklaşmayınız: Hatta, evet hatta ne de karımın namusu!.. Dün gece kumarda karımı kaybettim.. Eğer kırk sekiz saate kadar bana altı yüz lira göndermezseniz satılmış karım sahibine, yeni zenginlerden adi bir adama, teslim edilecektir.. Ümit ederim ki bu facia karşısında derhal parayı gönderir, ailemizi büyük bir felaketten kurtarırsınız.. [246]

Burada size nasıl serzeniş etmeyeyim?. Sizi yine nasıl itham etmeyeyim?. Beni genç yaşında – mürüvvetimi göreceksiniz, ayağımı Beyoğlu'ndan keseceksiniz diye – zorla evlendirdiniz de sanki iş yaptınız?. Benim gibi adama evlenmek ne kadar uzak!. Ben genç yaşında evlenecek adam mı idim?. Sanki hepsi bitti de leğen örtüsü kaldı!. Gelin de şimdi pirincin taşını ayıklayın, bakalım.. Bu parasızlıkta, bu pahalılıkta şimdi ben kendimi mi düşüneyim, yoksa karımı mı?. Parayı yolladıktan sonra gelininizi bir müddet yanınıza aldırırsanız fena olmaz!..

Hasılı altı yüz lirayı kırk sekiz saate kadar göndermezseniz ya gelininiz ma'nen ölecek, yahut oğlunuz maddeten geberecek!. İkisinden biri.. İşte size bir sürpriz ki pek teribel (térrible – korkunç), pek yâmân.. Şimdilik adiyö (adieu – hoşçakal), ma şer maman (ma chéere maman – değerli annem)!..

[247]

Kardaşım;

İşte nihayet sana istediğin tarzda uzun bir mektup... Bu defa Garbî Anadolu'da görmediğim yer hemen kalmadı gibi bir şey.. Harabelerin gözümün önüne serdiği acıklı ve yanıklı manzaradan hem pek müstefid oldum, hem de çok müteessir.. Harpten ve işgal facialarından sonra tabiiliğe, istikrara, biraz da refah ve rahata kavuşacağız diye hepimiz sevinmiştik.. Hâlbuki şimdi esef ve hayretle görüyoruz ki harpten sonra hayat büsbütün tahammülsüz bir şekle, âdeta bir faciaya inkılap etti!. Filhakika harbi büyük mesafelerde geriye bırakıp sükûn ve müsâlemete (barış içinde olma, barışık) doğru ilerledikçe sulha mev'ûd (söz verilmiş) saadetler, tabiilikler – ma'kûsen mütenâsib (ters orantılı) olarak – daha ziyade uzaklaşıyor!. Asırlardan beri cinayetskâr-âne bir ihmale uğrayan bakımsız Anadolu'nun vahşi Yunan silindiri ile bir kat daha düzleşen, viraneleşen harabelerine sinmiş pahalılık kâbusu bilsen ne yürekler acısı bir manzara!.

Tabii maddiyatın maneviyata olan tesiri ve iktisadi vaziyetin vahâmeti (korkunçluk, güçlük, tehlike) neticesi olacak, çünkü harikulade zaferin, bugünkü yüksek ve büyük

inkılapın ruhlara verdiği canlılık, gurur ve heyecan yavaş yavaş sönüyor gibi.. Malik olduğumuz en medeni ve mütekâmil şekl-i hükûmet henüz milletin ruhuna, hususıyla idare makinesinin mekanizmasına [248] iyiden iyiye sinemedi.. Makine hurafelerle, köhne, asırdide i'tiyâdlarla hâlâ paslı ve küflü.. Gezdiğim yerlerde ufak tefek hayat ve faaliyet nişaneleri, teceddüd (yenileme) ve intibah izleri, ümrân (kalkınma, medenilik, saadet)) ve irfana, ziyâ ve sevdaya doğru kıvılcımlamak eserleri hiç görmedim değil.. Fakat şüphesiz fakr u zarûretin, sefalet ve mahrumiyetin îcâbâtından (gereklikler) olacak, halkta ictimâ'î rabıtalının, millî ve umumi menfaat düşüncelerinin gevşediğini, İstiklâl Harbi'ndeki mukaddes tesânüdün (dayanışma) çözüldüğünü hissettim; halkta bedenî ve ruhi bir hüçâl (zayıflık, bitkinlik) sezdim. Yaşamak ihtiyacı, aç kalmak korkusu ruhlardaki muazzaz hissiyatı, memleket sevgisini unutturuyor gibi.. Dinî hissiyat ise inkılabın ruhuna rağmen terakkîye, saye, ahlak ve fazilete istinâd-gâh (dayanak) olamayacak bir hâlde ibtidâ'î... Dinsizlik hususıyla ilmen ve ahlaken yükselmeyen bir millet için nasıl elîm bir felaket ise hurafe ve taassup ile karışık ibtidâ'î bir dindarlık da o derece feci bir musibettir. Temas ettiğim halkın mühim bir kısmında bî-pervâ (korkusuz) itiraf ederim ki dinin yalnız taassup ve hurafe cephesi hâkim.. Böyle menfî ve meş'ûm bir hâkimiyetin dimağda hakikat nuru, ruhta fazilet ışığı bırakması kabil midir?.. Hasılı ictimâ'î fazilet ve tesânüd duygularından bî-nasîb kalmış bedbaht ve yâbis ruhlara çok tesadûf ettim. Büyük şehirlerimizde, mesela İstanbul'da daha başka ve belki de zıt bir mikyas (ölçü) içinde az çok aynı dalalet (sapkınlık) ve ma'lûliyyet (hastalık, sakatlık) ile mahsûr (kuşatılmış; sınırlanmış) değil mi? Dimağ ve ruhun bu dalaleti idare makinesinde de kendisini gösteriyor. Büyük inkılabın büyük ruhunu bi-hakkın hazm ve temsil eden [249] ne bir ferde, ne bir müesseseye tesadûf etmedim desem doğruya yakın bir söz söylemiş olurum. Bu defa tamamen kanâat getirdim ki hürriyet müsbet bir surette füyûzâtını (bolluk, çokluk, verimlilik; ilim, irfan) serpebilmek için metin bir terbiye-i ictimâ'iyye, bir terbiye-i fikriyye ve ahlâkiyye ister.. Mamafih bir terbiyeyi vermekte bizzat hürriyet mühim bir müessir, bir muallim olabilir. İnkılâp yalnız memleketin sathında (yüzey), kısrında (kabuk, dış) bir iz bırakmıştır. Memleketin derinliğine, ruhuna kök salmamıştır. Umdelerin (prensip, ilke) çoğu nazariyyâta kalmıştır. Fiiliyyât ve tatbikatta yeni ruh pek sönük bir tarzda temevvüc ve teheyhüde.. Ne elîm ki en çok harâbîye, Yunan fecâyîine (belalar) maruz kalan yerlerde hurâfâta (aslî, esasî olmayan saçma-sapan sözler ve rivayetler) müstenid zihniyet

diğer yerlerden daha fazla!. Halkın ekserisi miskînâne bir tevekkül içinde âdeta uhrevî bir hayat sürmekte.. Uhrevîlik çok garip ki yalnız rakı üzerinde tesirini icra edemiyor!. Ekser kasabalarda hemen bütün halk okkalarca rakı içiyor.. Fuhuş, esrar gittikçe artıyor.. Morfin ve kokain dalgaları ise şimdilik serpinti hâlinde!.. Hasılı atâlet ve sefahat ictimâ'î hayatımızı bir mu'tâd kemirmekte ber-devâm..

Mamafih bî-taraf bir râsıd (gözleyen, dikkatle bakan) sıfatıyla hakikati söylemiş olmak için şunu da memnuniyetle kayıt ve ilave edeyim ki gezdiğim, dolaştığım yerlerin bir kısmında nisbî (göreceli, öncekine göre) bir uyanıklık eseri gördüm.. Çalışan, iktisadın, teceddüd ve cumhuriyetin manasını az çok kavrayan, haksızlıktan, yanlış ve sakat işlerden derhal mütehassis (hislenen, duygulanan) ve münfail olan bir kitle sezer gibi oldum. İşte bu, inkılabın, hürriyetin, demokrasinin verdiği kıymetdâr bir hediye, bir terbiye-i siyâsiyye ... Fikrimce vatana edilecek en [250] büyük hizmet, hükûmete terettüb eden (gerektilmek, sıralamak, ait olmak) en kutsi vazife bu terbiyenin inkişâfına çalışmaktır. Bugün matbuatın malik olduğu hürriyetin meşrutiyet, nâm-ı diğerle ittihâd ve terakkî hürriyetiyle kabil-i kıyâs olmadığını itiraf etmelidir. Şu kadar var ki bu mukaddes hürriyetin mevcudiyeti ve idâmesi cumhuriyet müessesesinin şerefi ve namusudur.. Matbuatın şu geniş ve mesut hürriyetini belki suistimal edenler bulunabilir.. Fakat bunun için hürriyeti tehdide kıyam etmek ta'bîr-i ma'rûfuyla gâvura kızıp oruç bozmaya benzer. Dünyada mutlak olarak, yüzde yüz olarak iyi bir şey yoktur. En iyi bir şeyin bile az çok fena, nâ-hoş bir cephesi olabilir. Oluyor ki bir şeyin faydası mazarratına galip gelsin.. Herhâlde matbuatın meşrutiyetin bidâyetinde gösterdiği teşevvüş (karışıklık) ile bugün ibraz ettiğı manzara arasında karlı dağlar kadar fark vardır. Haksızlığın, zulmün, sû-i isti'mâlâtın, ferdî ve zümrevî istibdâd ve hod-perestliğin (kibirli, kendine düşkün) önüne ancak hürriyet-i matbuat ile geçilebilir. Filhakika gazetecilerin, hususıyla ser muharrirlerin millî ve ictimâ'î vazifeleri bence hükûmet erkânından, millet vekillerinden daha az şâyân-ı ehemmiyyet değildir. Onun için şahsi ihtirâsâta kapılmayarak şecâ'at-i (yiğitlik, cesaret) askeriyyenin çok fevkinde olan bir celâdet-i (kahramanlık) medeniyye ile fenalığa ve haksızlığa hücum etmek, vakayi' ve hâdisâtı bî-tarafâne göstermek, millî ve hayati meselelerde cereyanlara nur ve ziyâ serpmek, hükûmet mefhûmunu asla zaafa düşürmeyerek, anarşiye katiyen meydan vermeyerek

hükûmeti doğru yola sevk etmekte ve istihkak (hakkı olma) peyda ettiği zamanda düşürmekte amil (sebepe) olmak gibi mühim ve nazik vazifeler [251]dördüncü kuvvet dediğimiz matbuata ait ve münhasır gibidir...

Firari Ermeniler meselesinde dönen entrikalar hürriyet-i matbuat olmamış olsaydı ihtimal küremiz gibi müebbeden devir edip dururdu!.. Mamafih bazen gazetecilerin nispeten ufak bir hadiseyi lüzumundan fazla şişirdikleri, büyüttükleri, bazen de mühim bir vakaya, bir mesele-i hayâtiyyeye layık olduğu ehemmiyeti vermedikleri hiç görülmüyor değil... Bu, âdetâ şahsa ve hadiseye ait bir şans meselesi gibi bir şey!. Mesela İstanbul şehreminine İstanbul matbuatının yaptığı emsalsiz hücum ictimâ'î ve idari tarihimize geçecek derecede müthiş!.. Asırlardan beri en geniş bir hürriyete alışmış bir memlekette de bir hükûmet memuruna ancak bu kadar hücum yapılabilir.. Doğrusu şehremininin matbuat cihetinden hiç şansı yok.. Herhâlde şehremininden kıyas kabul etmeyecek derecede çok falso yapan bazı büyük memurlar vardır ki hiç gazetelerin ağzına düşmemiştir, veya pek az düşmüştür.. Şimdi bu, müsâvât mı?. Demek ki demin söylediğim doğru: Bu da bir şans meselesi..

İnkılâp zamanları bazı açık gözlüler, her devre hulûl etmekte bir isti'dâd-i sanatkâr-âneye malik olanlar sivrilirler, birden hiçbir zaman layık olmadıkları, layık olamayacakları yüksek mevkileri işgal veya istila ederler.. Mesela bugün az çok mühim mevkiler işgal etmiş bazı çömezler vardır ki Hamîd Devri devam etmiş olsaydı bunlar ya kurenâ-yı hazret-i pâdişâhîden (padişahın yakınından bulunan kimseler), yahut devlet veya cem'iyet-i [252] rüsûmiyye (vergiler, metot) azasından olurlardı!. Ben bunu, bu cilve-i şu'ûnu (Allah'ın tasarrufunun görünümü) felsefe-i inkılâb nokta-ı nazarından bir dereceye kadar tabii ve mazur görürüm. Fakat iktidar ve ikbal mevkilerine geçenler kendi kör ihtiraslarına, hodbînliklerine tamamen kapılırlar da nasılsa kendilerini o yüksek mevkilere getiren inkılap müessesesine nankörlük ederler, aykırı ve çapraşık hareketleriyle rü'esâ-yı inkılâbın (inkılap liderleri) bulunduğu dalı baltalamaya çalışırlarsa.. Ve bu gibi adamların hüviyetlerini anlamakta erkan-ı inkılâb gecikirse.. İşte o zaman insan buna, bu elîm manzaraya yanar, kan ağlar!..

Her devrin nabzına göre şerbet vermekte maharet-i mahsusa sahibi olan Dârü'l-fünûn'un, daha doğrusu, edebiyat fakültesinin, daha doğrusu, bu fakülteye hâkim birkaç şahsiyetin bir müddet ma'ârif işlerine sülûk gibi yapışması, ma'ârif vekâletine şiddetle icrâyı te'sir edebilmesi kanaatimce memleketin irfanı için pek elîm bir felaket olmuştur. Dârü'l-fünûn'un Ankara'ya hediye ettiği müsteşar sanki kendi hususi işlerini, emellerini tatbik ve tatmin için, kitaplarını mekteplere kabul ettirmek ve tanıdığı, sevdiği arkadaşlarına müdürlük ve muallimlikleri – ekseriya vatanın ve irfanın zararına olarak – tevzî' etmek için o makama gelmiş.. Bu cüce ıslâhât kahramanı ancak istediklerini yaptıktan, âmâl (ümitler, istekler, dilekler) ve ihtirâsâtını geniş ve nazîrsiz bir mikyasta tatmin ettikten, ma'ârifî elîm bir gird-bâd-ı (kasırğa) teşevvüş içinde bıraktıktan sonra çekilip gitti!.. İşte mektep kitapları.. İşte müfredat programları.. İşte Dârü'l-fünûn.. İşte Dârü'l-muallimât.. İşte liselerin, hususıyla Galatasaray'ın hâli.. Galatasaray [253], resmî bir lise midir, yoksa sakıt (düşük) müsteşarın intihâb-girdesi (seçme) olan müdürün hususi çiftliği midir, fark edene aşk olsun!. Ne garip ki cumhuriyet, demokrasi devrinde bütün bu çirkin, istibdâdkâr manzaralar hep cumhuriyetin sureta layık fakat hakikatte gayr-i lâıyk nimet-dîdeleri tarafından tersîm ediliyor.. Asıl meselenin merkez-i fecâ'ati (acıklılık), acınacak ciheti bu..

Liselerin bu sene onuncu ve on birinci sınıfları için yapılan edebiyat programını senin çok sevdiğin Vedî Bey geçenlerde bi'l-münâsebe (sırasını bularak) bana gösterdi.. Hayretler, dehşetler içinde kaldım.. Hem muallimlere, hem talebeye, hem de memleketin ma'ârifine acıdım.. Nasıl acımayayım ki bu ağır mantıksız programı değil liseler, Dârü'l-fünûn bile güç hazmeder. Kıymet-i târîhiyyesi meşkûk (şüpheli) bir yığın tafsilat ve zavâ'idle (ziyade, fazla şeyler) mahmûl (yüklenmiş, yüklü) olan ve talebeye esaslı hiçbir fayda temin edemeyen bu programı sâkıt (düşen, hükümsüz) müsteşar bey galiba hey'ât-ı ilmiyyeye, hey'et-i ilmiyyenin edebiyat encümenine dikte ettirmiş olacak!. Yazık Ankara'ya kadar ihtiyâr-ı zahmet eden hey'ât-ı ilmiyye için bu fakir milletin kesesinden çıkan paraya!.. Hususıyla onuncu sınıf edebiyat programına memba (kaynak) ve ilham vazifesini gören kuvvet nedir biliyor musun? Bunu sana yazayım da hayretler içinde kal.. “Türk edebiyatı tarihi”nin intişâr eden (neşr olunmak, yayılmak; üremek) ve etmeyen ciltlerinin mündericâtı.. Kitap satmak, çıkmış ve çıkacak kitaplara müşteri bulmak için ne güzel, ne kolay, ne asrî ve amelî bir usul!. Çağatay

edebiyatının gürültüleriyle, Hiung - nuların akınlarıyla, vüsûk-ı tarihîsi (tarihî antlaşmalar) kat'î olmayan [254] rivayetlerle dolu bu tarâvet-i ilmiyyeden külliyyen mahrum programla talebe ne bir terbiye-i milliyye, ne bir terbiye-i bedî'iyye ve edebiye, ne de bir terbiye-i kalemiyye ve fikriyye alabilir!.. Bilakis kabiliyyet-i tatbikiyyesi olmayan program, bir Hülâgû kudretiyle bu saydığım terbiyeleri tahribe meyal.. Vâkıâ insanın az çok ihtisas peyda etmeye çalıştığı bir şu'be-i ilme karşı biraz zaafî (dermansızlığa ait) olabilir.. Fakat bu derecesi değil, kardeş!.. Bu derecesi dünyanın hiçbir yerinde görülmemiş bir hârîka-ı ihtirâs!.. Acaba o, herkesi kör, âlemi sersem mi sanıyor?!. Vedî' Bey'in bana gösterdiği onuncu sınıf edebiyat programının ruhunu ben de şu mektupla sana, yalnız sana değil, aynı zamanda ebedî ve lâ-yemût (ölümsüz, sonsuz) tarihe tevdî' ediyorum (emanet etmek, bırakmak)!.. Filhakika bu, memleketimizin ma'ârif tarihine hatt-ı zerrîn ile yazılmaya layık öyle müstesna, öyle emsalsiz bir vâkıâ ki herhâlde şehremini meselesinden daha az şâyân-ı tedkîk ve ehemmiyet olmasa gerek!.. Seninle bu, ve buna müteferri' (bir kökten çıkıp dallara, kollara, kısım ve şubelere ayrılan) mevzular etrafında daha çok konuşacağım..

Gazeteler Dârü'l-fünûn'a hücumlarda bulunabilmek için hukuk ve tıbbiye talebesi arasındaki kavgayı, daha doğrusu, İspilandit barında misafir Macarlar şerefine ibtidâ'î bir zihniyetle yapılan rezaleti beklediler.. Maa't-teessüf çok geciktiler.. Şimdi pek muhikk (haklı, adil) tenkitlerde bulunuyorlar ama ba'de harâbi'l-Basra (iş işten geçtikten sonra).. Milletin seviye-i medeniyyesini, ilme, adalete ve hürriyete aşkını temsil eden, temsil etmesi lazım gelen Dârü'l-fünûn'un bir kısım talebesi tarafından ihdâs (yeni bir şey ortaya koyma, ortaya çıkarma) edilen bütün manasıyla çirkin hadiseden Türklük namına hissettiğim teessürü sana anlatamam.. Demek Dârü'l-fünûn talebesinin ekseriyetini de [255] gayr-i lââyık küstah bir ekalliyet (azınlık) sarmış.. Asil, kibar, centilmen talebe ikinci safta kalmış.. Dârü'l-fünûn'un bar hadisesi Türk medeniyeti aleyhine öyle meş'ûm bir propaganda ki en bî-amân düşmanlarımız bile böyle bir propaganda yapamazlar, yaratamazlar.. Hiçbir ferдин, hiçbir Türkün bütün milleti cihân-ı medeniyet nazarında küçük gösterecek bir harekette bulunmaya hakkı yoktur. Bir sarhoş sâ'ika-ı sekrle (sarhoşluk) belki bir adama küfür savurur, belki birkaç kişiyi öldürür veya ızrâr eder (zarar vermek) – mamafih ben selâmet-i umûmiyyenin, intizâm-ı ictimâ'iyyenin temini namına sarhoşluk için esbâb-ı muhaffefe (hafifletilmiş) tanılmaması,

sarhoşlukların şiddetle te'dîbi taraftarıyım – fakat gerek ayık, gerek sarhoş hiçbir adamın, hiçbir vatandaşın keyif ve heves uğuruna koca bir hey'et-i ictimâ'iyenin medeni şeref ve haysiyeti ile oynamaya hakkı ve salâhiyyeti yoktur. Bunun cezası pek ağır olmak lazım gelir. Herhâlde Dârü'l-fünûn'un nezîh talebeleri Dârü'l-fünûn mefhûmuyla, Dârü'l-fünûn mehâbet-i ilmiyye ve ahlâkiyyesiyle taban tabana zıt düşen bu manzara-ı gılzetten son derece iğrenmişlerdir. Mamafih balık baştan kokar.. Bu bedbaht şerâ'it dahilinde Dârü'l-fünûn'a – bilmem neden, Dârü'l-fünûn denildi mi, mantıktaki zikr-i küll irâde-i cüz' kaidesine tevfikân (göre) hatırıma yalnız edebiyat fakültesi kalıyor!. – istiklal ve muhtariyet vermek, tabir biraz kaba ama, atalar sözü olduğu için mazur görülür, kel başa şımşır tarak kabilinden bir şey gibidir. Filhakika Dârü'l-fünûn her millette o kadar yüksek, o kadar mukaddes bir mefhûma, bir manaya maliktir ki Dârü'l-fünûn bu mefhûmu bi-hakkın idrak edinceye kadar ona [256] muhtariyet mutlaka verilmemelidir. Fikrimce saltanat tarafından Dârü'l-fünûna verilen istiklali bir müddet geriye almakla cumhuriyet pek doğru, pek ahrâr-âne (özgürce) bir iş görmüş olacaktır. Dârü'l-fünûn'un lâğvına yine ben hiçbir suretle taraftar değilim.. Fakat inhisâr (tekel), keyif ve ihtiras havasına mâni olmak için, rüşdünü (doğru düşünecek, doğruyu bilecek, ayırt edecek seviyede olma, olgunluk, kemal) ispat edinceye kadar, vaktiyle haksız yere verilen şahsiyyet-i hâkimiyyenin geri alınmasına şiddetle taraftarım. Buna zannederim ki şimdi hatta Vasıf Bey bile taraftardır. Zaten Vasıf Bey'in bence en büyük hatası, hatta sebep-i sukutu (düşme, büyük bir vazifeden ayrılma) Dârü'l-fünûna fazla yüz vermesi, onu zorla layık olmadığı bir mevkiye is'âd etmek (yukarı çıkarmak, kaldırmak, yükseltmek, yüceltmek) istemesidir.

Şu mektubumu bazı müderrisler görseler ihtimal benim için de müderris olmak istedi, kabul etmedik, onun için aleyhimizde bulunuyor, derler. Sanki bir şeyin, bir müessese veya idarenin aleyhinde bulunmak için mutlaka şahsen mutazarrır (zarar gören) olmak şart imiş gibi! Şahsi, ferdî zarar memleketin, hey'ât-ı ictimâ'iyenin mutazarrır olması karşısında hiç kalır.. Bu bedîhî (besbelli) hakikati kime anlattırın?. Benim müderrisler içinde yakından tanıdığım bazı şâyân-ı hürmet simalar da vardır. Fakat bu, bittabi vatanın ve irfanın lehine olarak hakikati söylememe mâni olamaz ve olmamalıdır da.. Zaten bu müderrisler de içinde bulundukları dârü'l-fünûnun elîm vaziyetinden öteden beri hiç memnun görünmemişlerdir.

Gazetelerden bahsettiğim için şimdi hatırıma geldi.. Bu İstanbul gazetelerinin bazen pek tuhaf, pek komik cihetleri de var.. Malum ya, şimdi İstanbul'da yalnız cazbant, dans modası [257] değil, kadınların saç modası gibi hayatı kısa kesmek modası da çok revâcda.. Makriköyü'nde mi, yoksa Kumkapu'da mı, nerede ise zavallı bir kadın intihar etmek için demiryoluna yatmış.. Tren vaktiyle tevakkuf etmiş (durmak), kadın harika kabîlinden (gibi, benzeri, bu türlü) kurtulmuş.. Bu vakayı, daha doğrusu faciayı İstanbul gazetelerinden biri nasıl mudhik (güldürücü) bir ser-levha (başlık) ile kari'lerine (okuyucu) bildirse beğenirsin.. İşte sana otuz altı punto ile dizilmiş iki satırlık ser-levha: raylar üstünde yatan bir kadın.. Asıl tuhafılık, asıl komedi bu feci terkîbden sonra gelen cümle-i istifhâmiyye (soruya ait cümle) ile başlıyor: Acaba intihar mı etmek istiyordu?. Rica ederim, rayların üstünde yatan, ray başına yastık yapan bedbaht şekerleme kestirecek değil ya!..

Yeni açılan Fethi Bey Caddesi'nde vâlidenezin karmanyolacıya güpegündüz para çantasını kaptırmasına çok müteessif oldum. Anlaşılan İstanbul'da inzibat (düzen) ve asayiş pek yolunda!. Aşağı yukarı burası da öyle.. Hele sarhoşlukla, bıçak çeken çekene, revolver atan atana! Bu cihetten, çok şükür, İstanbul'dan pek farkımız yok.. Bu meyhane kahramanları İstiklâl Harbi'nde acaba neredeydiler?.. Dünyada en çok nefret ettiğim, sinirlendiğim bir şey varsa o da şu bize mahsus galiz (kaba, terbiye dışı) sarhoşluk tezahüratıdır. Herkes, her millet içki içer, zevk için, eğlence için.. Biz içeriz küfür savurmak, kadeh kırmak, adam vurmak, kadınlara sataşmak, hasılı herkesin rahatını bozmak için.. Ne ibtidâ'î, ne bayağı bir kabadayılık.. Ruhumuzda bu köhne ve meş'ûm zihniyet, derebeylik [258] zihniyeti kalkmadıkça biz medeni bir hey'et-i ictimâ'iyye olamayacağız vesselam!. Herhâlde hür cumhuriyet, asr-ı hükûmet bu köhne ve gayr-i medenî hareketlere, kabadayılıklara karşı fazla şiddetli, fazla inzibât-kâr davranmalıdır.

Buranın belediyesi de Allahlık.. Kokaryalı'daki sinema faciasından mütevellid mesuliyet dahi emsali gibi güme gitti. Lehü'l-hamd belediyede hiç kusur ve kabahat olmadığı anlaşıldı!.. Yanan yerler olduğu gibi duruyor.. Yanmayan yerlerden ise harabe kokusu tütüyor.. Yalnız Karşıyaka güzel.. Orada medeni, cazip bir sayfiye (yazlık) hâli var. Fakat vapurla gidip gelmek bir afet.. Senin o beğenmediğin şirket vapurları şimdi gözümün önünden Transatlantik mehâbetiyle geçiyor!.. Burada da bütün birahâneler, meyhaneler,

kahveler, berber ve aşçı dükkanları İstanbul'da olduğu gibi şu isimleri taşıyor: Cumhuriyet, hâkimiyet-i milliye, Ankara, zafer-i millî, Mîsâk-ı Millî, istiklal, İnönü, Sakarya, Dumlupınar... İttihâd zamanında revâcda olan meşrutiyet, Turan, Kızıl Elma, Altay gibi isimlerden artık nişane yok.. Yalnız Karşıyaka'da, Bahariye'de Meşrutiyet Sokağı duruyor. Nişantaşı'ndaki Süleyman Nazif'in tenekeli Meşrutiyet Mahallesi gibi... Lakin meyhanelere, adi, pis dükkanlara cumhuriyet, hâkimiyet-i milliye, Sakarya gibi yüksek mefhûmlu temiz isimler pek çirkin düşüyor.. Köhne manzaralı abur cubur vapurlara da bu muazzez isimler konmamalıdır.. Bunu anlayan ve anlatan kim?. Milletle hükûmet sanki ezelden kafadar!..

Mütareke denilen mel'ûn (lanet olası) devir esnasında, kendilerini çok akıllı ve açık gözlü sanan İngilizlerin gözü önünde İstanbul'dan Anadolu'ya [259] bin bir tehlike içinde cephaneye sevk eden M.M teşkilatının fa'âl-i hâdimlerinden Daver Bey memuriyetinden infisâl etti (ayrılma).. Şimdi burada.. Zavallı epey sıkıntıda.. Namuslu, seciyeli adamların ebedi nasipleri.. Vaktiyle hürriyet ve i'tilâfın pek mühim bir rûknü (bir şeyin temel direği; ehemmiyetli, kuvvetli biri) görünen, mütareke zamanı İstanbul'da pek karışık işler içinde yüzdüğü ve hatta şapka giydiği musırren (ısrar ederek, direnerek) söylenen senin iyi tanıdığın Nâfiz Abidin Bey de geçen gün Ankara'dan buraya geldi. Büsbütün şişmanlaşmış.. Kalpağı büsbütün heyûlâî (maddî; ürkütücü hayalî şey) bir şekil almış. Otomobilden aşağı inmiyor.. Bir Dilaver'e, bir de Nâfiz'e baktım, derin derin düşündüm.. Geçen gün Necdet ve Ferhunde isminde iki Türk yavrusunun verdiği konserde şişman karnıyla o da vardı. Haşin ve kahraman Türk ruhunun aynı zamanda ne ince, ne ilahi bir hassasiyete malik olduğunu yavrular büyük bir belâgat içinde gösteriyorlar, şâyân-ı hayret bir maharet-i sanatkâr-âne ile "Şopen"den, "Hendel"den, nefis parçalar çalıyorlardı. Hâzırûnun (bulunanlar) çoğu kibar, mümtaz insanlardı. Kısım-ı a'zamî aileleriyle beraber gelmiştiler. Manzara da cidden iftihara lâyık medeni bir nezâhet (incelik, temizlik) vardı. İctimâî tahavvülün bu feyizli (bereketli, hayırlı), bu müsbet safhasını temâşâdan (gezme) büyük bir zevk alıyordum. Ünyon Fransez konserlerinden hiç farkı yok gibiydi. Türk kadınlığının birkaç sene evvelki esir hâliyle bugünkü manzarası ruhumu tatlı ümitler veriyordu. Büyük inkılabın ictimâ'î hayata aks ettirdiği bu nurlu manzarayı teceddüdün (yenilik), serbestînin ancak böyle nezîh in'ikâsâtına (yansımalar) perestişkâr ruhumla katre katre içiyor, mest ve mesut oluyordum.. Bu mestî

içinde sanatkâr Türk yavrularını dinlerken birden müthiş, [260] âdeta kable't-târîh devirlere ait bir esneme, biraz sonra da daha müthiş ve ibtidâ'î bir burun silme gürültüsü duydum. Bir de arkaya bakayım ki Nâfiz Bey lakayıt, gayet tabii bir şey yapmış gibi memnun ve münbasit (şen, gönlü açık, yaygın), sırtıyor, kirli mendilini düzeltmeye uğraşıyordu...

Konser bittikten sonra yanıma geldi. Laubali, aynı zamanda âmir-âne ve tezyîf-kâr-âne (alay ederek) bir tavırla : – Nasıl?. Yine şiirle, edebiyatla uğraşıyor musun? dedi.. Sonra ilave etti: Artık bırak şu boş şeyleri, saçma ... canım?. Ekmek ve para getirecek, mide dolduracak şeylere bak?. Ben, bilmem neden, biraz asabileştim.. Hiç layık olmadığı hâlde cevap vermek zahmetini irtikâp ettim: – Neye bilâ-kayd ü şart edebiyatı hakîr görmek istiyorsun?. Allah bile edebiyat yapıyor.. Kadını manzum, erkeği mensûr yaratıyor!. dedim. Bu söz hoşuna gitti; sırttı.. Elini omuzuma koyarak lütfen şu iltifatta bulundu: – Yaş.. şabe!.. Bak, bu kelâmına diyecek yok.. Böyle edebiyata, böyle edebiyatın manzumelerine, hatta mensûrelerine canım kurban olsun!.. Tavrımdan bir an evvel kendisinden ayrılmak istediğimi anladı.. Beni alakadar edecek pek mühim bir şey söyleyecekmiş gibi bir vaziyet aldı, sözüne devam etti: – Sorma hâlimi bilader [birader].. Son zamanda Allah'ın öyle bir manzumesine tutuldum ki beni fırıl fırıl döndürüyor.. Fena hâlde bitiyorum, yanıyorum köpoğlu karıya.. Elli lira verdim, razı olmadı. Fakat biraz daha inat ederse ben zorla istediğime muvaffak olmanın yolunu bilirim.. Sonra bu parayı da [261] bulamaz.. Mamafih ne dersin bilader, bu kaltağın yüzünden nihayet korktuğum başıma geldi: Şiir ezberlemek felaketine uğradım... Ezberlediğim şiiri okuyayım sana, bakalım beğenecek misin?.

Dağlar dağladı beni

Gören ağladı beni

Değme zincir kâr etmez bana

Gönül bağladı beni

Kendiliğinden üçüncü mısra'ya/mısra'a ilave ettiği [bana] gelmesiyle bu yedi heceli manzumenin veznini bozduğundan bî-haber, şiiri soğuk bir makamla söyleye söyleye defolup gitti!..

Türk milleti bir taraftan Necdet ve Ferhunde gibi ince, sanatkâr yavrular, Dilaver ve emsali gibi şâyân-ı takdîs (kutsama) fedakârlar, namus ve seciye kahramanları yaratıyor.. Diğer taraftan da işte bu adam tarzında yabani bir baldıran, canlı bir odun yetiştiriyor.. Güya tabiat: Tazıya kaç, tavşana tut, diyor gibi bir şey!. Birkaç gün sonra tesadüfen birisinden öğrendim. Bu hatab (odun) zî-hayâtın (canlı) cayır cayır yanıp tutuştuğu kadın meğerse mütareke zamanı İngiliz ve Yunan zabitlerine metreslik etmiş soysuz sopsuz bir âlüfte (alışık, müptela, düşkün; iffetsiz) imiş!.. Galiba kurnaz kadın zenginliğini çaktığı için naz ediyor, herifi soymak istiyor. Eminim ki kadın, tabiyesinden muvaffak olacak; Nâfiz'in hem kalbini, hem kesesini avucunun içine alacaktır.. Çünkü gayr-i meşrû' (kanunca yasak edilen) bir tarzda kazanılan paralar daima mahvolmaya mahkumdur. Ekseriyetle bizde para kazanmak, zengin olmak tarzına bir bakıyorum da nihayet şairle beraber: Çelebi, böyle olur bizde de konser dediğin!. mısra'nı/mısra'ını tekrardan kendimi alamıyorum.. [262]

İngiliz piyasa da yine yükseliyor, fırlıyor.. Dokuz yüzü buldu; yalnız kambiyo derdine çare bulunamadı, gitti.. Memlekete - bittabi meşrû' bir tarzda – ecnebi sermayesi gelmeyince bu kambiyo işinin düzeleceği yok.. Bunun için de memlekette istikrarın, akıl ve mantığın, ilim ve adlin tamamıyla hüküm-fermâ olması elzem.. Ekmek fiyatı burada İstanbul'dan çok pahalı.. Yirmiyi aştı.. Mesken kiralari ise dehşet.. Mamafih emvâl-i metrûkeye konanlar için ev aylıkları Harb-i Umûmiyye'den evvelki zamandan daha ucuz!. Henüz adam akıllı ihracat yapamıyoruz.. İzmir üzüm ve incirden, hatta Adana gibi pamuktan ihyâ (hayat verme) olur ama işte, fenne bi-hakkın aşına olmak gerek.. Hele pamuk meselesi bence memleketimiz için iktisadın merkez-i sıkleti (ağırlık merkezi), can damarı mesâbesindedir .. Her şü'be-i ilimde olduğu gibi bu pamuk işi için de Avrupa'dan mütehassıs (uzman) getirmekten başka çare yok.. Bana Harb-i Umûmî'de koca Alman milletini mağlup eden, yere seren kimdi? diye sorsalar derhal şu cevabı verirdim: – Harb-i Umûmî'de Almanları herkesin zannettiği gibi İngilizler, Fransızlar değil, bakır ve pamuk mağlup etti, yere serdi!.

Çok temenni ederim ki gayr-i müsâ'id (elverişsiz) ve gayr-i müsâvî (eşit olmayan) şerâ'it altında Yunan ordusunu on dört gün içinde yıldırım sürat ve mehâbetiyle denize döken, tarihin hayret ve takdirini celb eden (çeken) muzaffer Türk milleti idaresizliğe kurban gitmesin; Yunan'a iktisaden mağlup olmasın.. İşte yüreğimin titrediği mühim nokta budur.. Şimdilik herhâlde Pire İzmir'e galip görünüyor. Mamafih tetik davranır, ilme ve ihtisasa [263] layık olduğu ehemmiyeti verirse kuvvâzeneyi (denge) temin edebiliriz. Askeri zaferlerin izleri ilâ-nihâye (sonuna kadar) pâyedâr (sağlam, sürekli) kalmaz. Fakat iktisadi, ilmî ve fikrî galibiyet ve hâkimiyetin tesirleri ebedidir. Bâkî samimiyet..

Mâba'dı ikinci ciltte

[264]

Râ'if Necdet

Hayat ve Mektuplar

İkinci Cilt

İstanbul – İkdam Matbaası

1925

223

Aziz kardeşim;

Buradan, âgûş-ı âileden ayrılmanız hepimizi müteessir etti. Fakat ayrılığın sebebini, ulviyet ve kudsiyyetini (kutsallık, azizlik; temizlik) düşünerek elemelerimizi tahfif (hafifletme) etmekteyiz. Trabzon'dan, Erzincan'dan birer kartınızı, bu defa da Erzurum'dan mufassal mektubunuzu alarak ta'dîl-i (doğrultma, değişiklik) iştiyâk ettik.. Gerek pederiniz, gerek vâldeniz meserret (sevinç) gözyaşları dökerek mektubunuzu okudular.. Yakında alayınızın harbe iştirâk edeceğini tevekkül ve iftiharla karşıladılar.. Size ayruca cevap yazacaklar.. Birkaç gündür gazeteler oralarda muharebenin şiddetle tevessü' (genişleme, yayılma) ettiğini bildiriyorlar.. Tabii şimdiye kadar sevgili kardeşim gazi olmuştur.. Rica ederim, birer kart ile sık sık bizi hayatınızdan haberdar ediniz.. Hepimiz merak ve endişe içindeyiz.. Bu muharebe bana evvelki sene muazzez vatanımızın dûcâr olduğu felaketi hatırlatıyor.. Ne idi o heyecanlı ve hicranlı manzara?.. Düşman ta kalb-gâhımıza (can evi; ordunun sağ ve sol kanatlarının ortası, merkez bölümü) girmişti.. Rumeli'nin o güzel memleketlerini yakıp yıktığı gibi bizim çiftliklerimizi de harâbe-zâra (yıkılmış yer, viranelik) çevirmişti.. Hatta feyyâz (verimli) tarlalarımıza, çayırklarımıza karşıdan mütehassir-âne bakmak saadetinden bile mahrum olmuştuk!.. Ah, o Balkan Harbi.. Ah, o günler.. O sefil, o zelîl, o bütün manasıyla kara günler!. Hemen Cenâb-ı Hakk bu gibi [267] inhizâm günlerini bir daha bize göstermesin!. İnşallah bu defa galibiyet ve muzafferiyet, şân u şeref bizimdir.

Çok şükür, ekincilik şimdilik fena değildir. Çiftlik ahvali ise zararsızdır.. Arıcılık da hoş.. Yeniden üç yüz kovan aldık.. Keçilerin çoğu doğurdu.. Lakin tekâlif-i harbiyye epey

belimizi бүktü.. Mamefih bu maddi zarardan manevi bir zevk duyarak müteselli ve hatta münşerih (neşeli) oluyoruz.. Vatan kurtulsun, yükselsin de bütün malımız bu uğurda hebâ olsun!. Ne zararı var?. Bizim için en büyük zenginlik vatanın halâsı (kurtuluş), vatanın namusu ve te'âlîsi (yükselme, ululanma).. Biz zaten şimdiye kadar bu basit hakikati anlamadığımız, hep kendimizi, hep kendi hayatımızı ve malımızı düşündüğümüz için kısmen bu hâle geldik ya.. Diğer milletler kendi canlarını ve mallarını vatanın canı ve malı addederler.. Vatan için her şeylerini feda etmekte büyük bir zevk duyarlar.. Bizden ise hükûmet sıkışıp da harp dolayısıyla biraz fedakârlık istedi mi hemen vaveylayı basarız.. Kıyametleri koparıyoruz.. Ağlayıp sızlarız. Hem cepheye gitmemek için bir türlü entrikalar çeviririz, hem de malımızı feda etmeyi istemeyiz.. Yalnız temenni ederim ki hükûmet bu gibi nazik hususlarda gayet adilane, bî-tarafâne hareket etsin.. Fedakârlığa bunun tabii çok tesiri var.. Adalet, müsâvât olmadıktan sonra hiçbir işten hayr, muvaffakiyet beklenilemez. Ahz-ı asker (asker alımı) kanununun ta'dîli ve askerliğin herkese teşmîli (kapsama, içine alma, kaplama) doğrusu benim pek hoşuma gitti.. Hatta bana kalırsa dâ'ire-i teşmîle daha büyük bir vüs'at (kapasite, genişlik; para durumu; fırsat) vermelî; devâ'irde küflenmiş [268] birçok lüzumsuz memurları da askere almalıdır. Hele mekâtib-i âliye ve sultâniyye talebe ve muallimlerinin birkaç talim ve terbiye gördükten sonra ihtiyat zabiti (yedek subay) sıfatıyla orduya gönderilmeleri ordunun kudreti namına cidden şâyân-ı takdîrdir. Vatanın güzîde evlatlarından imdat ve mu'âvenet beklediği şu buhranlı sıralarda Remzi Bey de yeni kanuna imtisâlen (uyarak, bağlı olarak) hemen kâlemi terk ile kılıca sarılmıştır.. Sedat Bey'in ise bir müddet sonra mekteb-i harbiyyede talim göreceği zannediliyor.

Azim ve irade, fedakârlık ve kahramanlık hisleri ile dolu mektubunuz bizi o kadar memnun ve müteessir etti ki tarif edemeyiz.. Dediğiniz gibi askerlik hakikaten pek mukaddes bir ocaktır. Tabii siz işitmişsinizdir.. Ben geçenlerde gazetelerde okudum; pek mütehassis oldum. On dört on beş yaşında bir arslan yavrusu, yalnız başına Moskoflara hücum ederek birçoğunu öldürdükten sonra şehit olmuş.. Şâyân-ı hayret bir manzara-ı şehâmet (kahramanlık manzarası) değil mi?. Kahraman ordunun ateş ve tabiat karşısındaki fedakârlıkları neticesi olarak inşallah bu millet ba'de-mâ Moskof heyulasının taarruz (düşmana saldırma) ve tasallutundan (sataşma, saldırma) müebbeden halâs olacaktır..

Rusların irtikâp ettikleri mezâlîme (zulümler, haksızlıklar), hele Ermenilerin Van taraflarında yaptıkları kıtâle (birbirini öldürme, savaş) bütün ruhumla lanet ederim. Zaten onlardan başka türlü bir hareket beklenmezdi ki... Ermeni komitacıları ile Moskof mujikleri (Rus köylüsü) tam birbirini bulmuşlar.. Yalnız ben bir şeye çok hayret ediyorum: Dünyanın güya en medeni, en ince ve müterakkî (ilerlemiş) milletleri olan İngilizler, hususuyla Fransızlar nasıl oluyor da Çar'ın bu vahşi ve kaba Moskof sürüleri [269] ile beraber bir maksat uğruna harp ediyorlar?.. Hakikaten ta'accüb (hayret etme, şaşma) edilecek hâl.. Meğerse bu siyaset dedikleri şey ne garip, ne fettân (fitne ve fesada teşvik eden, fenalık yapan; oynak; cazibeli), ne dessâs (aldatıcı, hileci) bir fâhişe-i ihtirâs imiş!... Bakalım vahşet ile medeniyetin şu imtizâc-ı acîbinden (tuhaf uyumluluğu) yakında nasıl bir ucube doğacak!. Yoksa Rusların zannettiğimiz kadar vahşi olmadıkları, yahut İngiliz ve Fransızların ümit ettiğimiz gibi medeni bulunmadıkları mı meydana çıkacak?!

*

* *

Mektubumu bitirip zarfa koyacağım bir sırada ikinci yeni bir kâğıdınızı aldım. Harp menkıbeleri ile mâl-â-mâl olan bu son mektubunuzu fahr u gurûr ile gözyaşları içinde okudum.. Gaziliğinizi tebrik ederim. Hududu geçmeniz, Moskof topraklarını çiğnemeniz, Sarıkamış ilerilerine kadar dayanmanız kalbimizde öyle bir heyecan bıraktı ki anlatamam. Nasıl memnun ve müteheyyic (heyecanlı) olmayalım ki asırlardan beri Moskof topraklarını çiğnemeye hasret kalmıştık!. Fakat ileri harekâtın son günlerde birden bire tevakkufa uğrayışı bizi şimdi çok sabırsızlandırıyor, asabileştiriyor.. Çermiksu muharebesinde Mülazım (teğmen) Nihad Bey namında bir zabitimizin gösterdiği kahramanlıktan pek mütehassis ve müftehir olduk. Sizin de Sarıkamış muharebesindeki yararlığınızı gözlerinizden öperek takdir ve takdîs ederim. Var ol, arslan kardeşim! Zaferin bazı taşkın, coşkun hareketlerle pahalı kazanılmasına pek teessüf etmekle beraber asır-dîde düşmanımızın toprakları üzerinde bulunmaklığımız kalbime şimdiye kadar hiç hissetmediği millî bir gurur verdi. Mamafih tebliğ-i [270] resmîlerin bu günlerdeki sükûnundan az çok pirenlenmeye başladım. İnşallah bu

defa harpten muzafferiyet-i kat'iyye (kesin zafer) ile çıkmak nasip ve müyesser olur. Askerlerimiz arslan gibidir.. Yalnız onları iyi beslemeli ve hususıyla iyi idare etmelidir.. Kumandanlarımızın çoğu genç, dinç, azimkâr insanlardır.. Lakin tedbirle, hesap ile iş görmeli, basîret-kâr-âne (önden görene) hareket etmelidir. Te'mîn-i şöhret (şöhret elde etme) için kıymetdâr evlâd-ı vatânı bî-lüzum ve meş'ûm hücumlarla israf etmek bir kumandana hiçbir zaman şeref veremez; belki onu müebbeden lekeler.. Bu nokta-ı nazardan baş kumandan vekilinin oralarda bulunmasını bilmem neden, ben pek fâl-i hayr (iyi hâl, iyi alamet, uğurlu sayma) addedemiyorum.

Meclis-i Meb'ûsân'da geçen gün reis parlak bir nutuk îrâd etti (söylemek). Ordumuzdaki arslanların hissiyatını tercüme eden bu tarihî nutkun mühim ve müheyyic kısmını buraya naklediyorum: "... yerde sürünerek değil, arslanlar gibi doğuşerek, sefil ve cebîn (korkak, yüreksiz, cesaretsiz) gibi alnımız yerde değil, asil ve büyük müstakil milletler gibi cebhe-i pâkımız yüksekte olarak yaşamaya azim eylemiş olduğumuzu ve ölsek bile Sultan Osman'ın elimize verdiği seyf-i celâdet (kahramanlık kılıcı) ve şehâmetin hakkını ödeyerek öleceğimizi dünya iyi bilsin. Bu kürsî-i muallâdan (yüce taht) haykırıyorum: Ölmeyeceğiz, yaşayacağız.. Yolumuz halâs-ı ebedî yoludur!..."

Erzurum'da yapılacak olan abidenin resm-i küşâdında (ilk açılış töreni) valinin îrâd ettiği nutuk da pek güzel idi.. Bana çok tesir etti.. Abide için i'âne olarak derhal telgrafla beş lira gönderdim.. Bundan sonra arzunuz vech ile daima gazetelerde gördüğüm mühim havadisleri [271] hulâsaten (kısaca) size yazacağım.. İhtiyat zâbitânı hakkındaki lâyiha-ı kanûniyye a'yânda (toplumun ileri gelenleri, seçkinleri; Osmanlı döneminde belirli bir bölgede güç kazanmış yerel toprak beyleri) bazı tadilata uğradıktan sonra kabul olundu.. Senin Fahri ile Akif de mekteb-i harbiyyede gece ve gündüz talim ile meşgul!. Meraklı olduğun için sana bu kanûn-ı muvakkatin (geçici kanun) birinci maddesini yazıyorum: "Yirmi bir temmuz tarihinde ilan edilen seferberlikte memuriyet ve hizmetlerinden dolayı silah altına alınmaktan istisna edilenlerle bedel-i nakdî verenlere şâmil (kapsayan) olmamak ve mezkûr (adı geçen) seferberliğe münhasır kalmak üzere üç yüz iki ve daha evvelki tevellüdât (doğmalar) eshâbından (sahipler) bulunan mükellefin (yükümlü) meyânındaki (orta, ara) Mekâtib-i âliye ve sultâniyye ve yedi senelik i'dâdiyye-i resmiyye veya bu

derecedeki hususi ve ecnebi mekâtib-i me'zûnîniyle (mezunlar) mekâtib-i âliye-i resmiyye ve husûsiyye ve ecnebiyye müdâvimîninin (devam edenler) ve ahz-ı asker kanun sabıkı mûcibince altıncı sene imtihanını vermiş olan talebe-i ulûmun (ders vermesi) ihtiyat zabiti veya küçük zabıt yetiştirmeye mahsus kavânîn (kanunlar) ve nizâmât-ı ahkâmına (kanunlar düzeni) tevfikân (-e göre) kısmen veya kâmilân celb ve istihdâmına Harbiyye Nezâreti mezundur..”

İşte fikrimce hayât-ı askeriyye ve ictimâ'iyemizde derin bir inkılap yapacak olan mühim bir kanun!.. Herhâlde bu kanun ile irfan ordumuz, ictimâ'î hayatımız belki biraz zarar-dâde olacak; fakat askerlik âlemimiz çok kazanacak!.. İnşallah yakın bir istikbalde sıhhat ve afiyet ile ve alnınız hâle-i şân ve zaferle şa'ş'a-dâr (gösterişli, parlak) olduğu hâlde avdet edersiniz de cümlemizi mesut ve mübâhî kılarırsınız..

Şevket'ten henüz mektup almadık.. Yalnız Halep ile Şam'dan birer telgraf aldık.. Öyle zannediyorum ki Süveyş Kanalı'na yapılan keşf-i taarruzîye (saldırı) iştirâk etti.. Heyecan ve merakla telgraf ve mektup bekliyoruz.. Ali üç yüz on tevellüdlü efrâd meyânında bahriyye (deniz kuvvetleri; denize ait) kayıt olundu.. Muharrem [272] küçük zabıt mektebinde talim ve terbiye ile meşguldür.. Geçen gün Çanakkale'ye icra edilen şiddetli hücum elhamdülillah hiçbir muvaffakiyet temin edemedi.. Tabii size neticeyi resmen tebliğ ve tebşîr etmişlerdir (müjde vermek). Peder ve vâlîde dualar ederek gözlerinden öperler; ben de keza...

Sevimli mektubunuz çocuklara, hizmetçilere varıncaya kadar cümlemizi azîm meserret içinde bıraktı... Sizi bu derece çok sevdiğimizi doğrusu hiç ümit etmiyordum.. Siz gideliden beri biz âdeta kimsesiz, yetim kaldık.. İnşallah şimdiye kadar büsbütün yerleşmişinizdir; artık ba'de-mâ mufassal mektuplar bekleriz... Burada oturduğunuz evin önünden geçerken bir türlü başımızı çevirip de bakamıyoruz... Âdeta içimize bir hoşluk, bir mahzunluk çöküyor.. Vallahü'l-azîm içerisine taşınmış olan muhasebecilere bir kere bile olsun gidemedik.. Çünkü yüreğimiz dayanmıyor. Karşıma siz hemşirem çıkacak, zannediyorum... Sizsiz hiçbir şey içimize sinmiyor. Meğerse kalplerimizde ne derin tesir bırakmışsınız!. Siz gideliden beri ancak dün kırlara doğru bir gezinti yapabildik... Ferhunde ile beraber sizi anmadığımız, hatırlamadığımız bir günümüz yoktur... Bildiğiniz gibi komşular, tanıdıklar hep geliyor.. Fakat ben, bilmem neden, bir türlü [273] gidemiyorum.. Sanki bir kâbus beni evden çıkmaktan men ediyor.. Ah, sizin gibi bir komşu, sizin gibi duygulu, ince ruhlu bir hemşire bir daha nereden bulacağız?. Geçmiş ola.. Selamlarınızı bütün komşulara söyledim.. Hele ihtiyar Kâmile Hanım o kadar sevindi ki hüngür hüngür ağlamaya başladı. İşte siz ihtiyar kalpler üzerinde bile bu derece büyük bir boşluk bırakmışsınız. Size Kâmile Hanım'ın dediklerini aynen yazayım da görünüz:

– Aman kızım, yarın ahirette elim yakandadır. Sakın unutmayasın... Sonra hakkımı helal etmem.. Benden de sûret-i mahsûsada Makbule Hanım'a çok çok selam yaz, dualar ve senâlar ederim, güzel gözlerinden öperim.. Sizden iyi olmasın, çok nazik, çok hâtırnâz, çok alımlı bir taze idi.. İçim, ne yalan söyleyeyim, o hanımı çok sevmişti. Ne çare, zalim felek ayırdı, onu bize çok gördü...

Ve hakikaten de bu sözleri söylerken gözlerinden yaşlar damlıyordu.. Kâmile Hanım'ın size karşı bu muhabbet ve samimiyetine hayretler içinde kaldım.. Zaten sizi kimler sevmez ki, melek kardeşim?.. Ahz-ı askerlerin Şehâmet Hanım, istînâf (başlangıç; mahkemenin verdiği kararı kabul etmeyerek bir üst mahkemeye götürme) reislerinin Refet Hanım, tahrîrât müdürlerinin Vasfiye Hanım, müftülerin Sacide ve Saliha Hanımlar, gümrük başkâtibinin haremi Râsime ve kerîmeleri Salime ve Nesibe Hanımlar, yüzbaşılardan Muzaffer Hanım, evkaf memurunun Hayriye Hanım.. Hepsi ayrı ayrı selam edip gözlerinizden öperler.. Şehâmet Hanım ile Muzaffer Hanım yine kavga ettiler.. Bu defa artık katiyen

barışmayacaklarmış.. İşitiniz de inanmayınız.. [274] Bir haftadan fazla sürmez.. Dayanamazlar; yine barışırlar.. Bunların kavgalarından, Hayriye Hanım'ın dedikodularından, Vasfiye Hanım'ın da kurumundan artık bıktım, usandım!.. Zavallı Saliha Hanım'ın oğlu Arıburunu'nda şehit olmuş.. Şehâmet Hanımlara beddua edip duruyor..

Dün hava çok güzeldi.. Refet Hanım'la, tabii Ferhunde de beraber, hava almak için kırlara doğru çıktık.. Zaten siz gideliden beri Refet Hanım'dan başka hemen kimse ile görüşmüyorum.. Ancak onunla görüşmekten biraz zevk alabiliyorum.. Lakin bu defa sizinle gittiğimiz yere kadar değil; daha uzaklara gittik.. Çünkü yürüdükçe manzaranın artan güzelliğı, havanın dalgalanan tarâveti bizi cezbediyordu.. Malum ya, burada kadınlar öyle sellemehü's-selâm (aldırış etmeden, çekinmeden) sokaklara, kırlara çıkamazlar.. Gezinti yapamaz, hava alamazlar.. Çünkü: Yasak!. Çünkü: Ayıp!. İşte sıhhatimizi zehirleyen, hayatımızı zincirleyen iki zalim ve muzlim (karanlık; dehşetli, uğursuz) kelime!.. Fakat biz bu kelimelerin manasız ve mantıksız tahakkümlerine (hükmetme) boyun eğmeyerek, herkesin bize ma'tûf (yönelik) nazarlarına ehemmiyet vermeyerek alabildiğimize yürüdük.. Kafes, daha doğrusu kümes hayatı içinde paslanmış ciğerlerimize gezerken hayat ve şetâret dolduğunu hissettik.. Bunak fikirlere, mutaassıp dedikodulara kapılarak miskînâne, esîr-âne yaşamak meğzer, ne büyük bir zillet imiş?. Yollarda hep sizi hatırladık.. Hep sizin sözlerinizi, fikirlerinizi tekrar ettik.. Zaten bizim fikirlerimizi açan, bizi irşâd ve îkaz eden hep siz değil miydiniz?. Ah, görseniz hemşire, çimenler ne yemyeşil olmuş.. Ağaçlar ne güzel çiçek açmış... Her tarafta nermîn (yumuşak) bir [275] tarâvet, tatlı bir sükûn hüküm-fermâ.. Yalnız bu sükûnu ara sıra mini mini bir kuzunun melemesi, henüz filizlenmiş ağaçların hafif fısıltısı bozuyor. Bir rüzgâr ki esmiyor, güya tebessüm ediyor. Karşıdan süt gibi, sanki semaya âşık baygın bir deniz gözüktüyor.. Oh, bu serbestî, bu âzâde-gî (serbestlik) içinde, bu güzellikler, bu tarâvetler karşısında gönlümüz, fikrimiz yeniden nasıl hayat bulmuştu, bilseniz... Ne iyi ettik de geldik diye Refet Hanım'la beraber hem çocuk gibi çırpınıyor, seviniyor, hem sizi söyleşiyorduk.. Fakat biraz sonra bu güzel manzarayı, bu lekesiz tabiatı, bu temiz havayı, bu vüs'at ve inşirâhı terk ile o çirkin kasabaya, o kirli dar mahalle aralarına, ve nihayet o kümes gibi evlere gireceğimizi düşünerek mahzun oluyorduk.. Bugün sıhhatimiz, hayatımız için yaptığımız şu gezinti kim bilir kasabada ne çalkantılar, ne dedikodularla karşılanacak? İşte

hemşireciğim, böyle bir fevkalade cesaret gösterip de ara sıra sokağa, kırlara çıkabilir, biraz hava alabilirsek ne âlâ.. Aksi taktirde kümes gibi evlerin havasız odalarında sıkıl, patla.. Hiç kimsenin umurunda bile olmaz. Ne miskînâne hayat.. Hayat değil, memât (ölüm)!. Hani sittîn-sene (altmış sene, belirlenemeyecek kadar uzun bir zaman) evlerde kapalı oturup havasızlıktan ölecek olsak kimse bize : - Yahu hanımlar, biraz dışarı çıkın, kırlara gidin, hava alın, demeyecek!. Daha tuhafı, garibi şu ki açık fikirli erkekler bile buraya geldi mi havasından mı, suyundan mı, neden bilmem, eve kapanıyor, müthiş bir mutaassıp olup kalıyor!. Bizim bey öteden beri bilirsiniz.. Gayet [276] serbest fikirlidir.. İstanbul'da iken hep beraber gezerdik.. Fakat burada ona da bir şeyler oldu.. Ayrı bile sokağa çıkmamı istemiyor.. Galiba memleketin o yılandan daha hain, daha zehirli dedikodusundan korkuyor. Dilin kemiği yok ya.. Hemen bir şey uyduruyorlar... Cahillerin, mutaassıpların, ayak takımının dedikodusundan ürkerak rahatını, tenzihini, sıhhat ve şetâretini feda etmek ne elîm, ne korkunç bir esaret, değil mi hemşire?. Bence böyle bir esaret içinde haps ve tazyik (darlaştırma, sıkıştırma; mec. Manevi baskı, zorlama, zarara sokma) edilen bir millet hiçbir zaman hürriyet, müsâvât yaygaraları ile serbest olamaz!. Ve kadınları bu kadar sefil-âne ve miskîn-âne bir hayat yaşayan bir memlekette hiçbir zaman erkekler hakiki bir te'âlî gösteremez.. İstanbul'da temelli yerleştiğiniz için size doğrusu çok gıpta ediyorum.. Darısı bizim başımıza!. Ah canım güzel İstanbul!. Gözümün önünde öyle tütüyor ki.. Hele şimdi siz de yoksunuz da burada büsbütün sıkılıyorum. Cenâb-ı Hakk bizi de tez zamanda kurtarsın.. Dört senedir memuriyetle taşralarda gezmekten bıktık, usandık.. Biz de artık biraz İstanbul yüzü görelim.. Lakin biz o cennetlik kuşlardan değiliz.. Zaten bir defa zamane adamlarından bize sıra gelmez ki.. Bir münhal (boş olan, açık bulunan (memuriyet vb.); işsiz) oldu mu hemen ittihâda kim mensup ise onu kayırmaya çalışırlar. “Biri yer, biri bakar; kıyamet ondan kopar..” darb-ı meselini (atasözü) hiç nazar-ı i'tibâra (dikkate alma) almazlar.. Zamane adamları dedim de hatırıma geldi.. Çanakkale'ye hücum başlar başlamaz İstanbul'da vükelâ ve rü'esâ, ailelerini hemen Anadolu'ya, Eskişehir'e göndermişler.. Bunu daha yeni işittim. Elim ağzımda kaldı! Maşallah ne açık gözlülük, [277] ne kahramanlık.. Öyle ise vaktiyle harbe girmeseydiler.. Bu kadar da kibarlık doğrusu fazla!. Bizim canımız yok mu? Cenâb-ı Hakk o günleri göstermesin yoksa..

Son zamanlarda uzaklardan sık sık top sesleri işitiyoruz.. Artık top sedalarına, tayyâre gürültülerine tamamıyla alıştık.. Biz de aşağı yukarı yarı gazi olduk gibi bir şey.. Lakin sahih, koca dünya alt üst olsun, cihanın her tarafını ateşler sarsın da biz hiç olmazsa uzaktan top sesi işitmeyelim; bu olur mu?. Sonra Harb-i Umûmî zamanında yaşadığımızı hem kendimizi, hem herkesi nasıl inandırırız?. Muharebeden hiç olmazsa bizim de bu kadarcık bir hissemiz, bir şerefimiz olsun!.

Buradan size acıklı bir havadis.. Zavallı Dürriye Hanım'ın kocasından çektiği cefa ve mihnet tahammül edilemeyecek dereceyi aştı.. Biçare Dürriye'nin ne tâli'siz başı varmış!. Allah böyle kaba, böyle hod-bîn, böyle kıskanç ve mutaassıp bir kocayı düşmanlarıma göstermesin.. Burada iken bir türlü.. Yok iken zehir zenbelek mektuplarıyla bir türlü.. Öyle mektuplar gönderiyor hain herif karısına ki yutulur şey değil hemşirem!.. Zavallı kadın sekiz aylık da hamile.. Geçen gün öyle tekdîrler, tahkirlerle dolu bir mektup daha yollamış.. Bu mektubu okur okumaz Dürriye Hanım bayılmış.. Çocuklar annemiz öldü diye haykırışmışlar.. Mahalle kâmilten ayağa kalkmış.. Bize de haber verdiler. Hemen koştuk. Doktora, ebeye haber gönderdik. Bin müşkilâtla büyük bir felaketin önünü alabildik.. [278] Ayıltıncaya kadar ak ile karayı seçtik.. Ben böyle müfteris (yırtıcı, fırsat bulan; mec. Vahşi, zalim), kıskanç bir erkek ne gördüm, ne işittim.. Zavallı Dürriye her gün evin içinde çocuklarla haşır ve neşir olur.. Hiç dışarıya çıkmaz; kimse ile görüşmez. Evi kendisine çilehâne yapmış; orada çile dolduruyor. Öyle olduğu hâlde yine kızı tersliyor, hırpalıyor.. Daha ötesi var mı?. Dayısından bile kıskanıyor!.. Geçen gün Nâcî Bey onlara gitmiş, biraz oturmuş diye işte bu mektupla kıyameti koparmış.. Sekiz aylık gebe kadına böyle mektup göndermek revâ-yı hak mı?. Az kaldı kızın kanına girecekti?. Siz Dürriye Hanım'ı çok sevdiğiniz için kim bilir bu hâle ne kadar teessüf edeceksiniz.. Ne diyeyim, Allah kurtarsın!. Ben bu vakadan son derece müteessir oldum.. Meğerse dünyada ne cahil, ne mutaassıp erkekler; ne yontulmamış, ne kafasız kocalar varmış!.. Böyle softa (geri kafalı, yobaz) ruhlu erkeklere düşmekten ise cehenneme düşmek, vallahi, bin kat iyi..

Vâlîde hanımefendiye arz-ı ihtirâm ederim.. Melek ve Saadet Hanımların ve küçük beylerin gözlerinden öperim.. Ferhunde, çocuklar ellerinizden öperler. Sinemaya gittiğiniz vakit “Robin”e, “Pinamenikelli”ye benden bol bol selam söylemeyi unutmayınız.. Bâkî

şimdiye kadar cevap yazmaya elim değmediği için kusurumun afvını rica eder, sevimli ve tafsilli mektuplarınızı beklerim iki gözüm hemşireciğim!.. [279]

43

Sevgili kardeşim;

Mektubunuzu büyük bir hiss-i iftîhârla ve biraz da gıpta ve hatta hasetle (kıskançlık) okudum. Sizinle beraber Kafkas cephe-i harbinde bulunamadığım için bilseniz ne kadar müteessir ve müteessifim.. Ben ne yapayım, Fransızlar ve İngilizlerle uzaktan top düellosunu.. O bile nadir.. Harp başlayalı iki üç ay olduğu hâlde biz daha adam akıllı bir muharebe yüzü göremedik.. Düşman karaya asker çıkarmak teşebbüsünde bulunsa biraz ihtiyâc-ı cidâlimi (savaş/kavga ihtiyacı) tatmin edebileceğim.. Fakat işte o da yok.. Olsa bile burası yine kabil değil Kafkas cephesine benzemez!.. Ezeli ve tarihî düşmanımızın Türk ruhuna bıraktığı ateşli intikam ancak orada teskin (sakinleştirme) ve tatmin edilebilir.. Burada yapacağımız harp bir defa Fransızlar ve İngilizlerle olacaktır ki bu milletlere, hususıyla Fransızlara karşı ne yalan söyleyeyim, içimde büyük bir kin, şiddetli ve hummalı (hararetli, yoğun) bir intikam duyamıyorum.. Sâniyen öyle bir his duysam bile bizim muharebemiz bir müdafaa harbi olacak.. Muvaffakiyetimiz ne kadar mühim, ne kadar hayati olursa olsun yine hep menfî kalacak.. Hâlbuki ben müsbet (tespit edilmiş, delil gösterilmiş), mütearrız (saldıran, başkasının hakkına, hududuna geçen) bir harbe karışmak; senelerden hatta asırlardan beri mahrum olduğumuz **düşman topraklarında şanlı bayrağımızı dalgalandırmak** saadet ve heyecanını duymak istiyorum.. Evet, Moskof kiniyle küçükten beri beslenen kalbim yalnız bunu, bu şanlı taarruzu istiyor.. [280] Beni Moskoflarla çarpışmaktan men eden tâli', meğerse ne meş'ûm bir şeymiş!. Oralarda kahraman askerlerimiz Köprüköy muharebesinden başlayarak Rusları inhizâmdan inhizâma uğratsın, hududu aşarak Sarıkamış'ı, Kars'ı, Ardahan'ı alsın, ve sonra o meşhur Batum Kalesi'ni sarsın da ben burada, uzaklardan nazlı nazlı kırtan tango, Con Kikirik zırlıllarını temâşâ ile iktifâ' edeyim.. Bu, benim için büyük bir zulüm değil mi?. Nasıl çaresini bulayım da oraya gideyim, ya Rabbi!. Gönüllü gitmek yok.. Verilen istid'â (dilekçe) hep iade olunuyor.. Size burada

lüzum var deyip işin içinden çıkıyorlar.. Bu çaresizlik karşısında ne yapacağımı şaşırdım.. Mamafih öyle zannediyorum, hiçbir kuvvet, hiçbir mâni'a (mâni) beni burada müddet-i medîde tevkif (durdurma; alıkoyma) edemeyecektir..

Can sıkıntısından, hareketsizlikten âdeta patlıyorum.. Kıt'amız (çok kalabalık olmayan askeri kuvvet) hiçbir tarafa gitmez.. Beni ateşli bir yere göndermezler.. İngiliz ve Fransız zırhlıları sade uzaktan Ermeni gelinleri gibi kırıtp geçmesini bilirler.. Kana ve ateşe susamış ruhum bu çorak, bu akim (kısır, verimsiz, beyhude) yerde kuruyup bitecek.. Ben harbiyyeden, bu yüksek, bu feyizli (bereketli) mektepten bunun için mü diploma aldım.. İşin böyle olacağını doğrusu hiç ümit etmiyordum.. Hususıyla ben esasen Erzincanlı olayım da bu cihâd-ı ekberde Kafkasya hududunda bulunmayayım.. Moskofların hiç olmazsa birkaçını cehennemin esfel'üs sâfilinine (en aşağı yer) göndermeyeyim.. Tâli'min bu aksiliğini düşündükçe âdeta aklıma durgunluk geliyor.. Erzurumlulardan, Erzincanlılardan harbe iştirâk etmeyen bir ben varım gibi bir şey.. Gazilik veya şehitlik şerefinden [281] yalnız ben mi mahrum kalacağım?. Nedir bu tâli'sizlik? Ateş, kan, zafer benim millî ma'sûkam (sevilen, sevilmiş kadın, kız) değil mi?.

Ben sana ve arkadaşlarına nasıl haset etmeyeyim.. Sen benim istediğim gibi tam birinci sınıftan bir gazi oldun.. Arslanlar gibi tarihî düşmanımızla harp ederek yaralandın.. Gıpta ve heyecanla seni tebrik eder, alnından öperim kahraman kardeşim.. Lakin cerîhanın (yara) nerendedir, yazmıyorsun.. Şarapnelden mi, yoksa kurşundan mı vuruldun?. Acaba 1905 rakımlı tepe zapt edilirken mi yaralandın?. Yaranın pek tehlikeli olmadığını söylüyorsun.. Fakat ne vakit iyileşip tekrar harbe iştirâk saadetine mazhar olacağını bildirmiyorsun.. Çok rica ederim, bütün bunları gelecek mektubunda mufassalan izah et.. Hastahânelerin intizâmına, etibbânın (doktorlar) ve hasta bakıcı kadınların gösterdikleri faaliyet ve şefkate pek memnun oldum.. Gerek doktorların, gerek arkadaşlarımızın fedakârlıkları gözlerimden yaşlar akıttı.. Ah, ya Rabbi.. Eğer ben bu harpte ateşe atılamazsam öldüğüm zaman, emin ol, gözlerim açık kalacaktır.. İnâyet, ya Hallâk-ı Kerim (sonsuz cömertlik ve ikram sahibi olan; çokça ve sürekli olarak yaratan Allah).. Şefaât, ya Resulallah!.

Bizim arkadaşlar nerelerde şehit oldular, nerelerde yaralandılar.. Kuzum kardeşim, bunları da bildir.. Tahsin Efendi Âsitâne'nin gösterdiği kahramanlığa doğrusu şaşıtm, kaldım.. Mektepte iken hiç hâlimden ümit edilmezdi.. Pısırik, korkak, mahcup bir çocuk idi.. Meğerse yüreğinde ne cevherler saklı imiş.. Bilirsin ya, bir gün talimde kazra tufengini (tüfek) düşürmüştü de bölük kumandanımızdan mükemmel, nefis bir azar [282]ışitmiş ve dört haftada izinsiz kalmıştı.. Harbiyedeki talebelik hayatımız şimdi bir sinema gibi gözümün önünden geçiyor.. Bravo kahraman Tahsin'e!.. İnşallah yarası geçer de tekrar muharebeye girer.. İbrahim Edhem Beşiktaş'ın şehadetine acıdım. Zavallı nişanlısı kim bilir duyarsa ne olur.. Biçare İbrahim, nişanlısına ta harbiyye ikinci seneden beri aşıktı.. Az kaldı bu aşk uğuruna sınıfı geçemiyordu.. Tam evlenecekleri sırada harp çıktı.. İstanbul'dan hareket etti.. Bana biraz anlatmıştı.. Zevce-i müstakbelesi ile hıçkırıklar içinde pek müessir bir tarzda ayrılmıştı.. Kız da teessüründen bayılmıştı.. E, ne yapalım.. Bazen vatan uğurunda bir değil, bin bir aşk feda olur!.. Feridun Nişantaşı'ndan hiçbir şey yazmıyorsun?.. Oğlan acaba ateş hattında da dalgın dalgın şiir yazmakla mı meşgul?. Cennetlik canını pek sıkıntıya sokmak istemeyen Veysel Bursa taburda mı, yoksa kolordu karargâhında mı?. Artin Kumkapı, Hayim Balat harbe girdiler mi, yoksa i'âşe (geçindirme) hidemâtında (hizmetliler; hizmetler, işler) veya amele taburlarında mı müstahdem (çalışan)?. Vahan Bitlis'in yaralandığını işittim, aslı var mı?. Bunların hepsinin cevabını beklerim.. Ve sağ kalan, mecrûh olan arkadaşların cümlesine ayrı ayrı selamlar ve tebrikler gönderirim.. Kendim burada, fakat emin olunuz, aklım, fikrim hep orada, sizlerle birlikte. Hayri Üsküdar ile Hilmi Manisa'nın tifodan vefat ettiklerine çok acıdım. Muharebe etmeden ölmek, ne felaket!. Şevket Şehzadebaşı'nın başkumandan vekilinin hışmına uğrayarak haksız yere revolverle idam edilişine içim yandı.. [283]

Biz Bolayır'da, edîb-i a'zam Nâmık Kemâl Bey'in türbesi civarında bulunuyoruz. Öyle bir noktadayız ki aynı zamanda hem Marmara'yı, hem de Adalar Denizi'ni görüyoruz. Filhakika mevki'miz/mevki'imiz pek güzel, pek şâir-âne!. Bunu haber alırsa Feridun kim bilir bana ne kadar gıpta eder.. Zaten dünyada her şey aksidir.. Ben onun bulunduğu yerde olacaktım; o da Nâmık Kemâl'in türbesi yanında bulunacaktı.. O, burada büyük vatanperver şairin ruhundan ilhamlar alarak şiirler, kasideler yazacaktı.. Ben de orada kanlara boyanmış

kılıncımla destanlar yapacaktım. Ah, aksi tâlî'!.. Bak, Hamdi Kuruçeşme'yi az kaldı unutuyordum.. Nezle-i süfelâsı artık tamamen geçti mi? Harbe girdi mi?. Ondan hiç bahsetmiyorsun.. Yoksa sizin firkada değil mi?. Zavallının amucası Midhat Paşa vapurunda idi, değil mi?.. Malum ya, o güzelim vapur o büyük ismi ile beraber Karadeniz'in mâ'î suları altına gömüldü, gitti!.. Bizim Alim, Bahr-i Ahmerd'de (Kızıldeniz) keza.. Tabii duymuşsunuzdur.. Ne yaparsın, hesapta her şey var.. Muharebe bu.. Her türlü fedakârlıklara, felaketlere katlanmalı.. Başka çare yok.. Oralarda tifüs hastalığı ziyadeleşmiş diyorlar.. İşte bu, pek fena bir haber.. Muharebeden müthiş.. Bir an evvel önüne geçilmezse doğrusu pek elîm.. Her güzelin bir huyu olduğu gibi işte muharebenin, o canım nâzende-i harbin de bu gibi cilveleri, fena cihetleri var.. Hasan Muş'un hastahânedan çıktığına memnun oldum.. Malum ya, acı patlıcanı kırağı çalmaz.. Hüsni Ankara ile Salih İzmir'den Trabzon'dan birer kart aldım; Erzurum'a gidiyorlar. [284]

Bütün arkadaşlar oralarda kan ve ateş, hayat ve hareket içinde dem-güzâr (vakit geçiren) oluyorlar.. Biz ise burada müz'ic intizârlar arasında sâkit-âne (sessizce), miskîn-âne ve aynı zamanda muktesid-âne (tutumlu biçimde) bir hayat geçiriyoruz.. Bereket versin, yüzbaşım tam kafama denk.. İyi, hayır-hâh (iyilik sever) bir adam.. Aynı zamanda da pek muktesid.. Bak ben nasıl iktisat yapıyorum, yazayım da biraz gül.. Şimdilik nısf çıkan maaşımı yüzbaşım doğrudan doğruya kendisi alıyor... Yemeği beraber yiyoruz.. Ayda bir buçuk lira kadar bir para tutuyor.. Bir defa bir buçuk lirayı alıyor.. Üç mecrediye de bana bütün vesaire için harçlık veriyor.. Mütebâkîsini (geri kalan, artan) bölüğün sandığına atıyor.. İşte paralarım böylece birikiyor.. Ne kadar istesem yüzbaşım artık beş para fazla vermiyor.. Çünkü cebimde mevcut paraların hemen hepsini harç etmeye bakıyorum... Yarını hiç düşünmüyorum... Görüyorsun ya, hâlâ harbiyye talebesi gibiyim.. İnsan mektepte iken dünyayı hiç görmüyor, anlamıyor.. Fakat bir defa mektepten çıkıp da hayat sahnesine atıldı mı işte o vakit tecrübesizliğin verdiği toylukla birden bire şaşırıyor, apışıp kalıyor.. Aklım, fikrim muharebede olmasa, bu gidişle epey zengin olacağım diye, sevineceğim.. Ne yapayım ki muharebeden mahrum olduğu için hiçbir şey içime sinmiyor. Sizin gibi mecrûh bir arkadaşın neden böyle roman gibi uzun, gevezeliklerle mâl-â-mâl bir mektup yazıyorum, bilmem.. Galiba okuyarak vakit geçirmeniz, eğlenmeniz için... Yahut size mektup yazarken

ben de muharebede bulunmuş gibi biraz zevk duyuyorum da onun için.. Artık neye çekerseniz çekiniz... [285]

Düşmanla üç dört gündür aramız o kadar iyi ki bu iyilikten, bu durgunluktan büsbütün sinirleniyorum.. Geçen gün topçularımız önlerine biraz kemik (tuzak) attı.. Av'aveyi (saçma sapan konuşma; havlama) kestiler.. Hele Boğaz'daki arkadaşların geçenlerde attıkları kemikler onlara epey zaman gider.. İnşallah adam akıllı havlarlar, bizim bacağımıza da sarılırlar da bizden de güzel güzel kemik alırlar.. Bazen Allah'ın dağlarına günde anha minha (şundan bundan) üç yüz, dört yüz mermi atarlar.. Buna mukabil ya harap bir duvar devirirler, veyahut otlayan bir koyunu öldürürler.. Koca kahraman nişancılar!. Buraya düşen mermilerden bir kalemтіраш, bir de ekmek bıçağı yaptırdım.. Tarihî, kıymetli hatıralar, değil mi?. Şayet o tarafa gelirsem kalemтіраш sana hediye edeceğim!. Serian i'ade-i sıhhat etmeni temenni eder, gözlerinden öperim kahraman kardaşım!..

Azizim;

Bizim iş yine çatallaştı, haberin var mı?. Ümidi tamamıyla henüz kesmedim ama canım da sıkılmıyor değil.. Bir taraftan rüşvet al, sonra diğer taraftan da aldığın rüşveti müdür olacağım diye başka ellere aktarma et.. Rica ederim, ne anladım ben bu işten? Başka memuriyet arzu etsem iş çok kolay, çok basit.. Fakat bak inada, zevke ki ben buradan, bu daireden kabil değil ayrılmak [286] istemiyorum. Zorla değil ya, benim gözüm bizim müdürün makamında.. Şu eşek herifin ayağına bir türlü bir karpuz kabuğu koyamadım gitti.. Şimdiye kadar başıma gelmeyen bir adem-i muvaffakiyyet (başarısızlık).. O bunağın bir ayağını kaydırsam hemen yerine geçeceğim.. Şimdi bu mudhikede (komedi) sana mühim bir rol ayırdım.. İsmâil Vecdi Beyefendi'mize gayet samimi, hararetli, daha doğrusu işaretli bir mektup yazacaksın.. Eğer aranızda sizce malum olan işareti koymazsan hiç beyhude yere

zahmet edip yazma.. Lakin istediğim gibi o birinci sınıf işareti koyarsan sana şimdilik pîş-dâr (öncü) olarak üç yüz adet Osmanlı lirası var.. O senin hatırını kırmaz, mutlaka bu işi yapar.. Emin ol ki liralardan kısm-ı küllîsi de arkadan gelmekte gecikmeyecektir.. Ben bu hususta veriler paralara hiç acımam.. Bir verirsem sonra beşini birden çıkarırım.. Filhakika kaz gelen yerden tavuk esirgenmez, değil mi?. Lakin şaka maka, bizim müdür beyefendinin de çok şansı var ha.. O kadar entrikalar, o kadar yalanlar çevirdim, hakkında o kadar çeşit çeşit iftiralarda bulundum; hiçbirisi fayda vermedi.. Aleyhinde âdeta dâhiyâne icat ettiğim o bî-pâyân müfsidatlara (fesat çıkaran, bozucu), desîselere (hile) rağmen zavallı moruk o kadar sakın ve müsterih, o kadar saf ve bî-haber ki beni evladı gibi sevmekte ber-devâm.. Aynı zamanda bana son derece i'timâd ve emniyeti de vardır.. Çünkü onun yanında pek müthiş bir mürâ'iyim (ikiyüzlü).. Riya ve tabasbus (dalkavukluk, yaltaklanma) sayesinde ondan aldığım kuvvet ve salâhiyyet ile maiyetimdeki memurlara azamet ve caka satar, haşmet (görmek) ve şehâmetle (cüret) hüküm-rân (hükmeden) olurum.. Yaptığım riyanın, feda ettiğim [287] izzet-i nefsin (şeref) acısını kat kat maiyetimden çıkarırım. Ona tabasbus yaparım; maiyetimden hürmet ve tekâpû (telaş ile koşarak araştırma; dalkavukluk; birinin her dediğini, her yaptığını onaylama) toplarım.. Hemen lehime olarak muvâzene hasıl olur.. Hiç ziyan etmem.. Zaten şuna emniyet etmeli ki riyakârlık, tabasbus, dalkavukluk, mizaçgirlik, yalancılık, entrika falan olmadan bu dünyada yaşamak, nefes almak hemen hemen gayr-i kabildir!. Bir defa katiyen buna emin olmalı ki en ciddi, en vakur (ağırbaşlı) adamlar bile az çok riyakârlıktan, tabasbustan hoşlanırlar.. Neye ya, benim gibi adamlar her muhitte, her amir nezdinde daima mazhar-ı iltifât ve ikbâl oluyorlar?. İşte hep insanların ruhuna kök salmış olan bu fitrattan, bu temayülden (eğilim) bir psikolog gibi, bir artist gibi mâhir-âne istifade ettikleri için.. Vakurlar, izzet-i nefsin mukaddes tanıyan enayiler istedikleri kadar irfân-ı mücessem (cisimleşmiş), vicdân-ı müşahhas (somut) kesilsinler, beş para etmezler, hiçbir vakit servet sahibi, mevki sahibi olamazlar.. Fakat, entrika çevirenler, hulûl ve riya politikasının bütün inceliklerine, bütün hilelerine nüfuz edenler istibdâd devrinde de, ittihâd devrinde de, i'tilâf devrinde de daima tantana ve refahla hayat geçirirler.. Bilmem senin gibi bir üstada, bir üstâd-ı riâyâya, bir üstâd-ı hulûle bunları neye yazıyorum?. Galiba gevezelik damarım tutmuş olacak?. Demek istiyorum ki eğer bende bu iki yüzlülük, bu sırnaşıklık, bu riya ve tabasbus, nasıl anlatayım, bu kapıdan koğulunca hemen kemâl-i mahâretle

pencereden girmek hokkabazlığı olmasaydı şu cehaletimle hiç şimdi işgal ettiğim mevki'ye/mevki'e gelebilir miydim?.. Gelsem bile bu kadar suistimallerle, çalıp çırpımlarla muhâfaza-ı mevki' edebilir miydim?. Yaşasın yalancılık, [288] dubaralık, mürâ'îlik.. Hey'et-i nazarın az çok göz bebeği gibiyim.. Sade onların mı, bütün merkez-i umûmî a'zâ-yı kirâmının da!. Enver Paşa'mızın bir iltifatı, bir selamı, hatta ufak bir tebessümü ruhuma öyle bir kudret ve azamet verir ki merkez-i umûmî a'zâlarını bile sinek gibi görmeye başlarım. Ama sen diyeceksin ki pek o kadar gönenmek olmaz, geçenlerde Mehmet Ali ile Hasan Hâdi'nin uğradığı felaketi, nekbeti (talihsizlik, felaket), yedikleri o nereden geldiği belli olmayan müthiş darbeyi unuttun mu?.. Evet, sözün bir cihetten doğru!. Fakat emin ol dostum ki onlar ne kadar bizim meslekten olsalar, ne kadar girgin (herkesle çabucak yakınlık kurarak işini yürütebilen), politikacı, riyakâr ve mütebasbıs (yaltakçı, yordakçı) bulunsalar, ne kadar komita menfaatini vatan menfaatinin üstünde tutsalar yine eşektirler, vessalam!.. Çünkü en nazik, en buhranlı bir zamanda öyle bir falso (yanlış davranış), bir gaf yaparlar, öyle müthiş bir pot kırarlar, en münasebetsiz bir dakikada öyle insanın iki ayağını bir pabuca koyarlar ki her şeyi tarumar ederler, adamı zıvanadan çıkarırlar.. Sade mürâ'îlik, sade girginlik para etmez. Gayet kurnaz, ahvâl-i rûhiyyeye (psikolojik durumlar) bi-hakkın vakıf olmalı.. Dalkavukluk, komitacılık hem davuldan kaba, hem de kemandan ince bir sanattır. Tam bir muvaffakiyet için o sanatın bütün dakayıkına (ince ve anlaşılması güç ve dikkate muhtaç olan şeyler) vakıf olmak lazım.. Hele insan çekiştirmekte, fikir ve meslek değiştirmekte gayet basîret-kâr-âne hareket etmelidir.. Çünkü zamana, güne, saate, hatta dakikaya göre piyasa, moda değişebilir.. Şimdi sen şu hareketime ibretlerle şaş.. Burada benim o kadar tanıdıklarım varken ve işimi yaptırmak için pek [289] nüfuzlu adamlar mevcut iken yine Vecdi Bey'e mektup yazmak için sana müracaat ediyorum.. Neden?. İşte deminden beri bahsettiğim felsefe-i hulûlün ruhu bu sualde mündemic (yer almış)!.. Ben burada sırası gelir, bir hamlede dolayısıyla yirmi otuz bin lira kazandıracak bir ticarete konar, hatta icabında vagonlar alır satarım da sonra bir bunak müdürü def edip yerine geçemem.. İşte buna fırka cilvesi, komita felsefesi denilir.. Dün senin tüccar mebustan bir kart aldım.. Berlin'de Adlon otelinde yan gelip oturuyor!.. Ne yapıyor diye sorarsan cevâben derim ki: Gören göze kılavuz istemez..

Geçenlerde hâtıra-ı celâdet (kahramanlık) topuna iki yüz lira i'âne verdim.. Hemen derhal avucuma iki bin lira düştü.. Bu bir tılsımdır ki sana bile söyleyemeyeceğim!.. Câvid Bey'in evrâk-ı nakdiyyenin sağlamlığına dair Meclis-i Meb'ûsân'da verdiği o cidden parlak konferanstan, Romanya'da meşhur “Argeşul” meydan muharebesinin yetmiş sekizinci Türk alayının kahramanlığı sayesinde kazanılmasından ettiğim istifadeyi de şimdilik sükût ile geçeceğim.. Yalnız şunu fahr (kıvanç) u gurûrla ifşa edeyim ki “Bükreş”in sukut ettiği gün İstanbul'un gönüllerde saltanat süren en muhteşem bir hüsn-i füsûn-kârı da âgûş-ı ihtirasıma düştü!.. Benim için bundan büyük bir şeref ve i'tilâ olur mu?. Ben bu ma'hûd müdüriyeti tabii altı bin kuruş maaşı için istemiyorum.. Benimki bir kapris.. İhtimal parlak bir kart döviziye yaptırmak emelinden mütevellid bir heves.. Çünkü parlak kart döviziye birer bilettir ki onunla sühûletle (kolaylık) her yere, [290] hususıyla kadınların kalplerine girilir.. Yeni zenginlerden bir hımbıl o hüsn-i füsûn-kâra yüzlerce lira sarf etti de muvaffak olamadı.. Demek ki insana bazen yalnız para kâfi gelmiyor.. Onun için boğazıma kadar banknotlara müstağrak olmaklığıma rağmen memuriyet dilenciliği ettiğimi gayr-i tabîî bulma.. Ve dediğimi yap!.. Bu memuriyeti bir kıvırsam öyle zannediyorum ki artık gözüm yalnız mebuslukta ve nâzırlıkta kalacak!.. Nâzırlığı da cakası, otomobili için, şimdiye kadar başkalarına yaptığım, sarf ettiğim riya ve tabasbusların acısını faiziyle beraber çıkarmak için istiyorum.. Hasılı bende öyle tatmin edilmek nedir bilmez şedîd (şiddetli), akur (azgın, kudurmuş) bir ihtiras, bir ihtiyâc-ı ikbâl var ki anlatamam.. İstibdâd zamanına pek yetişemedim.. O zamana yetişmiş olsaydım bu dehâ-yı hîle-kârımla, bu riyakâr zekâ-yı şeytanet-kârımla kim bilir ne makamlara geçer, Beyoğlu'nda muazzam birer hacir-pâre-i tahakküm gibi yükselen apartmanlardan ... tesâhub ederdim (sahip çıkmak, korumak).. Mamafih hakkını yemeyeyim, devr-i ittihâd bazı cihetlerden devr-i istibdâddan pek geri kalmadı!..

Enver Paşa'mızın meclisteki itmi'nân (emin olma, tatmin olma) bahş nutku ile âdeti tezat (zıtlık) teşkil eden “Betman Holveg”in (Bethman Hollweg) sulh teklifi, sulha âmâde ve harbe azimkâr prensibi hiç hoşuma gitmedi. Harb-i Umûmî bitecek diye ödüm kopuyor. Bir daha böyle bir fırsat kolay kolay ele geçer mi?. Sade bizler değil, harpte bulunan diğer milletlerin dalaverecileri de sulh-ı umûmînin gecikmesine yürekten duâ-hân (dua okuyan)!.

Neyse, şimdi son sözümü iyi dinle beyefendi hasîr (söyler veya okurken dili tutulan) eskileri!. [291] Yazacağın mektupta müdürün belâhet (düşüncesizlik, ahmaklık) ve atâletinden, hatta muhalifliğinden bahset.. Hürriyet ve i'tilâf fırkası rü'esâsından (başkanlar) birisinin akrabasından bulunduğunu veyahut Prens Sabahaddin Bey'e mensup olduğunu söyle.. Kendisini azletmeye (görevden alma) kıyamıyorlarsa hiç olmazsa şimdiki maaşıyla başka yere nakletsinler, canım.. Mübareğin vücudu âleme rahmet değil ya.. Artık bu kadar merhametten maraz hasıl olur.. Şimdiye kadar tavsiye mektuplarıyla inşa ettiğin âbide-i iltimâsı (kayıрма eseri) benim şu işimi yapmak suretiyle tetvîc (taç giydirme) edersen sana artık yok, yok.. Hiç ümit etmezdim ki benim gibi İstanbul'un müteneffizânından (etkili kişiler) aristokrat bir herif senin gibi sonradan görme demokrat bir adama işi için böyle hararetle müracaat etsin.. Bakalım daha zaman neler gösterecek?. Mamafih sen de galiba bu gidişle yakında diğerleri gibi pılıyı, pırtıyı toplayıp buraya geleceksin.. Çünkü düşman bu sefer Anadolu'yu şiddet ve hiddetle istilada ber-devâm.. Filhakika sâye-i celîl ittihâdda ne Trabzon kaldı, ne Erzincan!. Ne Irak kaldı, ne hayâl-i Turân.. Satvetli (ezici kuvvet, zorluluk) ihtikâr Paşa Hazretleri de İstanbul'u aynı şiddetle istilada, fıkrayı tarumar, bizim gibi cennetlikleri müstağrak-ı servet ve mesârr etmekte ber-devâm.. Artık bu kadar gevezelik yetişir.. Sabırsızlıkla cevabını ve muvaffakiyetini bekler, liralara kemâl-i tantana ile âmâde-i seyâhat olduğunu arz ederim azizim!.. [292]

45

Ah canım ablacığım;

Ne vakittir senden mektup alamıyorum. Neye bana mektup yazmıyorsun, hıyanet!. Allah aşkına tafsilatlı mektup yaz.. Şayet böyle hakikatsizlikte devam edersen alimallah ben de sonra sana hiç mektup yollamam.. Galiba İstanbul'da bol bol eğlenceleri buldunuz da beni büsbütün unuttunuz, değil mi?. Peki, ziyarı yok.. Zaten suyundan mıdır, havasından mıdır bilmem ki, o güzelim İstanbul'da oturan mutlaka vefasız oluyor.. Biraz bana acıyınız da hiç olmazsa mektuplarınızla gönlümü eğlendiriniz.. Burada ne gezmek var, ne yürümek!. Ne hava almak var, ne de hakk-ı teneffüs!.. Zavallı kadınlık, daha doğrusu zavallı taşra

kadınlığı!. İstanbul'da kadınlar oturdukları yerde otursunlar, hâllerine bin şükür etsinler.. Öyle her şeye, etliye, sütlüye karışmasınlar; hayatlarının, yaşayışlarının kıymetini bilsinler.. Yoksa ceza olmak üzere onları benim bulunduğum şu kasabaya nefiy (sürme, sürgün etme) ederim de görürler o zaman Hanya'yı, Konya'yı...

Ne olur abla, biraz sinemaları, çayları, dansları, eğlentileri bırak da buraya gel.. Biraz da hemşiren ile, annen ile beraber otur.. Gel de bak sana neler pişireceğim, ne hikâyeler anlatacağım.. Aynı zamanda senin bütün sergüzeştlerini hiç sıkılmadan, yorulmadan nasıl [293] dinleyeceğim.. Bilirsin ya, senin en sadık, en vefakâr dinleyicin benim.. Kim bilir daha bana anlatacak yeni yeni ne vakaların, ne sergüzeştlerin vardır.. Hem buraya gel de azıcık vücudun dinlensin.. İstanbul'un kaldırımlarını artık aşttın.. Ne sinemalar kaldı, ne tiyatrolar.. Ne konserler, ne de danslar.. Bizim burada canımız yok mu?.. Komşulara misafirliğe bile gidemiyoruz, alimallah.. Sokakta insana yiyecek gibi bakıyorlar.. Yabancılar sanki hiç kadın görmemişler.. Bir umacı gibi bize bir bakışları var ki hayret!. Ben de burada otura otura yabancı oldum ya.. Taşralı, köylü bir kadından hiçbir farkım kalmadı gitti. Görsen giydiğim çarşafı, bayılırsın.. İstanbul'da yetmiş yaşında hanım nineler giymez.. Zaten eniştenin de canına minnet.. Tabii unutmadık.. İstanbul'da iken yeni, şık bir çarşaf yaptırmıştım da vırlana vırlana başımın etini yemişti.. İşte şimdi artık istediği gibi oldum.. Sevinsin de kimseye söylemesin..

Şaka maka, ben artık sahihten köylü gibi bir şey oldum abla!.. Ne his kaldı, ne duygu.. Bütün o güzîde emellerim tarumar oldu.. Zevki, zevk-ı hayâtı yemek pişirmekte, tavuklara yem vermekte, bahçeyi sulamakta.. Hatta, evet hatta çamaşır yıkamakta buluyorum!. Müthiş tahavvül değil mi?. Ee.. Zaman sana uymazsa sen zamana uy demişler, ne yaparsın?. Biz ikimiz öteden beri yalnız maddeten hemşire değil, aynı zamanda hissen, ma'nen de kardeş idik.. Fakat şimdi gel de burası beni ne hâle koydu gör, şaş.. Senin ile şimdi aramızda ruhen [294] âdeta karlı dağlar kadar fark var.. Gördün mü memleketin, muhitin, adetin ve an'nenin insanlar üzerindeki istibdâdını, tesir ve kudretini...

Görsen abla, şimdi öyle bir güzel börek yapıyorum ki parmaklarını yersin.. Güzel pandispanya yapmasını da öğrendim.. Hele tarhanaya, tatar böreğine hiç diyecek yok.. Kiraz

zamanı mutlaka beklerim.. Artık annemin, kaynanamın gevezeliklerinden, eniştenin mahdûd, yâbis fikirlerinden bıktım, usandım.. Sana çok ihtiyacım var.. Benim ruhumu ancak sen anlarsın.. Kuzum ablacığım, sahihten söylüyorum.. Gel, gel de sana bol bol börek, tatlı yedireyim.. Merak etme.. Şekerim çok.. Yalnız biraz gazım kıt.. Onun için mehtaplı gecelerde, belediyenin sokaklarda yaptığı gibi, biz de evde lamba yakmıyoruz.. Mamafih daha güzel, daha şair-âne oluyor.. Bak, sonra Ulviye beni karanlıkta bıraktı diye şikayet etme.. Peşin söylüyorum.. Kaç aydır beyin başı çok sıkıntıda idi. Şimdi işleri biraz düzeldi. Onun için baharda mutlaka beklerim.. Allah aşkına gel.. Bol bol kiraz da yeriz..

Komşularınızdan Zâtiye Hanım ne yapıyor, iyi midir? Oğlundan Adana'dan haber alıyor mu?. Yurdumuza sokulan Fransızlara temiz bir dayak attık deniliyor. İnşallah aslı vardır?. Kim bilir, hatun ne merak içindedir.. Damadı İnönü'nde çok yararlık göstermiş diyorlar.. Geçenlerde Ankara'dan gelen Mustafa Bey'den de Yunan mel'ûnunu be-heme-hâl İzmir'de denize dökceğimizi işittik.. Çok sevindik.. Siz de ne işitiyorsanız kuzum yazınız?.. Anadolu'da olduğu gibi acaba İstanbul'da da hamîyyet-i [295] vataniyye (vatanın millî onur ve haysiyeti) galeyânda mı?.. Düşmanların, hususıyla İngilizlerin İstanbul'da yaptıkları maskaralıkları işitiyoruz da hayretler içinde kalıyoruz!. Vay gidi medeni insanlar, vay!.. Siz de elbet alçak Yunanlıların Marmara havâlisinde yaptıkları kîtâli, vahşeti, kadınları ve çoluk çocukları diri diri nasıl yaktıklarını işitmişsinizdir!.

Lütfiye, Zehrâ, Nûriye ve Mediha Hanımlar ne âlemde?. Kocasını boşadı diye Zehrâ Hanım hâlâ ağlıyor mu? Nûriye Hanım'ın gelini el'ân (şimdi, şimdiki hâlde; henüz; bu ana kadar) anasının evinden gelmedi mi?. Lütfiye Hanım yine öyle abuk sabuk lakırtılar ediyor mu?. Mediha Hanım eskisi gibi görümcesiyle kavga yapıyor mu?. Mediha Hanım'ın kayını Anadolu'ya silah kaçakçılığı yaparken İngilizler tarafından tutulmuş, diyorlar, aslı var mı?. Hepsinden ayrı ayrı malumat isterim.. Bir de Şehper ve Kâmurân Hanımların İngiliz ve Fransız zabitleriyle dans ettiklerini, zırhlılara, çay ziyafetlerine gittiklerini işittik.. Hâcer Hanım'ın ise Ruslar gibi saçlarını kestirdiğini ve kırkıktan sonra dans öğrenmeye heves ettiğini duyduk.. Acaba doğru mu?.

Bu sene havalar burada zararsız geçti.. Hiç kış görmedik gibi bir şey.. Lakin lodos çok.. Denizler hep böyle dağlara çıktı.. Eniştem Nureddin'i hâlâ çok döğüyor mu ?. Döğmesin benim toramancığımı, valla sonra hatırım kalır.. Bizim oğlan pek maskara oldu.. Küçük asker, küçük asker.. Vatan senden hizmet ister.. Diyerek şiirler, manzumeler söylüyor.. Fakat, sağ olsun, çok yaramaz oldu.. Ele avuca sığar şey değil.. Fıstık gibi tostoparlak, [296] hiç durmaz, dinlenmez.. Tanrı'nın her günü ortalığı karıştırır, savurur, harmana çevirir.. Öyle bir ateş parçası oldu ki sorma.. Annem balık yağından fayda görmüş; damadından balık yağı istiyor.. Burada iyisi yokmuş.. Tevfik de büyüdü; ibareyi (diksiyon) maşallah sökmeye başladı.. İki kardeş günde on defadan fazla kavga ettikleri gibi beş defadan da az dayak yedikleri de yoktur.. Babaanneleri ile anneannelerinden de yirmi defa azar işitirler.. Yeni usulde çocuklara dayak, azar yok ama bizimkiler oralarda değil.. Çocuklar ne yapsalar en aşağısı bir yığın azar. İşte onun için daha ziyade arsız oluyorlar ya.. Fakat ihtiyaçlara meram anlatmak gayr-i kabil.. Mamafih atalarımızın, dayak cennetten çıkmıştır, sözünü de pek yabana atamayacağım.. Bazen hakikaten istihkak (hak etme) kesb ediyorlar (kazanmak)..

Ha, abla!.. Koyunumuz doğurdu.. Lekesiz siyah kuzgunî.. Mandırayı da kurduk.. Evvelce dedim ya, tamamıyla köylü oldum diye.. Onun için hiç şaşmayınız.. Buyurunuz da beraber âlâ kaymaklı kaymaklı süt içelim.. Annem, kaynanam, ikisi maşallah şimdi tam denk.. Şeytan kulağına kurşun, artık çok iyi geçiniyorlar.. İkisi de mangal başına geçip hazan (sonbahar) bülbülü gibi ötüşüyorlar.. Bazen oya yapıyorlar, bazen de tarhana çorbası pişiriyorlar.. Onlar iyi vakit geçiriyorlar ama, ben fena hâlde sıkılıyorum.. Bazı dakikalarım oluyor ki hafakanlar (yürek çarpıntısı) boğuyor.. İstanbul gözümün önünde tütüyor.. Evdeki bütün gürültülere, kalabalıklara rağmen yine yalnızım.. Ruh, fikir arkadaşım yok.. [297] Bundan fena yalnızlık mı olur?. Artık tamamıyla köylü oldum diyorum ama, bazen yine kalbimin derinliklerinde ince, hazin, kırık fakat hassas bir rebâbın terânesini sezer gibi oluyorum.. Her cihetten bedbahtım vesselam.. En büyük felaket, hayat arkadaşımın kafamın dengi, ruhumun eşi olmaması.. Sen bu hususta nispeten biraz mesutsun..

Bizim bu gidişle İstanbul'a gelmemiz âdetâ öbür dünyaya kaldı gibi bir şey.. Her zaman ah güzelim İstanbul, diye inliyorum. Ruhen mesut olsaydım hususuyla şu menhûs

işgal zamanında İstanbul'u pek aramayacaktım.. Fakat ne yapayım ki aşka ve heyecana müptela ruhum bir çöl.. Onun için İstanbul'un cazibesi bir serâb gibi beni çekiyor.. İnsan İstanbul'da iken İstanbul'un kıymetini pek bilmiyor.. Fakat taşraya gitti mi o vakit anlıyor.. Kuzum ablacığım, sen gel de seni görürken İstanbul'u görmüş gibi olayım.. Sen gelirsen sanki bana İstanbul'un kokusunu, İstanbul'un neşesini, İstanbul'un şetâret ve tarâvetini getirmiş olacaksın, gibi geliyor.. Ah Kadıköy, ah Boğaziçi, hususıyla ah o latif hatıralarıyla Ada... Geçmiş zaman olur ki hayalî cihan değer!.. Değil mi?.

Size buradan havadisler.. Gümrük müdürlerinin bir oğlu dünyaya geldi; ismini Mustafa Kemâl koydular.. Doğrusu büyük bir kadirşinasılık gösterdiler. Lohusa cemiyetine gittik.. Epey güzel oldu.. Yalnız şerbet yoktu.. Şerbetsiz lohusa cemiyeti nasıl olur, bu da alafrangalık zahir, diyerek mırlayanlar çok oldu.. Malum ya, Bedia Hanım İstanbullu, ince ruhlu bir kadın olduğu için buranın muhiti onu hiç çekemez.. [298] Bir de geçen perşembe seninkini gelin ettik. Anlamadın mı canım?.. Müddeî-i umûmîlerin (savcı) Nesime Hanım'ı.. Görseniz, gelinlik Nesime'ye ne yakıştı.. Mini mini Nesime tıpkı bebeğe benzedi.. Fakat çalgı yoktu.. Düğün sade oldu.. Vatanın namus ve istiklalini kurtarmak için kan döküldüğü bir zamanda fazla gösterişe, şatafata filhakika mahal yoktu.. Mamafih perşembe günü koltuk merasimi pek güzeldi.. Cuma günü de paça oldu.. Yemeğe davetli idik.. Çalgısız düğün oldu diye Emsal Kalfa'nın kim bilir ne kadar canı sıkılacaktır. Nesime sizi düğüne davet etmiş imiş.. Gelmediğinize âdeta gücendi.. Perşembe günü o kadar kalabalık vardı ki hayret.. Nereden duymuşlar, Bütün memleket halkı sanki oradaydı!.. Artık lakırtımı, çenemi, dedikodumu dersiniz, gırla.. Damadın, gelinin yüz bin kusurunu bulup söyleyen söyleyene.. Söyleyenlerin kendileri gelinden, kocaları da damattan güzel, zarif, yakışıklı olsalar insanın yüreği yanmayacak.. Ne murdar dedikodu, ne adi, ne bayağı gevezelik?. Nereden yadigâr kaldı bize bu ahlaksızlık, bu i'tiyâd bilmem ki... Damat pekâlâ hoşuma gitti.. Alımlı satımlı bir adam.. Âdeta nezîh, kibar bir delikanlı.. Muallim imiş, bin kuruş maaşı varmış.. Şöyle böyle ayda eline kırk kâğıt geçiyormuş Nesimecik ise gül gibi, oya gibi idi, maşallah.. Allah bahtiyar etsin, inşallah.. Ah, lakin bu âlemde bahtiyar olmak ne müşkil!.

İşte bir senedir evden çıkıp gittiğim yer bir lohusa cemiyeti, bir de bu düğün oldu.. Her gün evde kapanıp çile dolduruyorum. [299] Siz gelirsiniz biraz ooh! diyeceğim.. Biriken

dertlerimi sevgili ablama dökerek biraz ferahlanacağım.. Artık bu kadar saadeti bana çok görmezsiniz değil mi, ablacığım?.. Bakınız size ne kadar uzun, tafsilatlı mektup yazdım.. Sizden de böyle mektuplar beklerim.. Eğer bu defa da yazmazsanız Hüdâ bilir dünyada ablam vardır, demem...

Sizin vişne yeldirmeli ne yapıyor?.. Yine canlar yakıyor mu?.. Bilirim, hakikatsizdir. Benden bile bir selamını esirger.. Nejâd Bey inşallah onun uğurunda intihar etmekten artık vazgeçmiştir. O da kardeşi Vedât Bey gibi aklı uzun saçı kısa bir Rus karısı sevsin, keyfine baksın... Şimdi İstanbul beyleri hep Moskof kadınları seviyorlarmış.. Bu senenin de modası bu imiş.. Bir de Ruslar hamam böceklerinden yarışlar, piyangolar yapıyorlarmış.. Duydum da hayretler içinde kaldım, pek inanamadım. Bakalım daha bu gidişle neler işiteceğiz?. Artık siz buraya geldiğiniz vakit bana İstanbul'da şu meş'ûm mütareke senelerinde olan biten her şeyi anlatırsınız.. Şimdiden geleceğinize teşekkür eder, sabırsızlıkla mektubunuzu beklerim sevgili ablacığım... [300]

Mel'ûn kadın;

Sana kaçtır mektup yazıyorum.. Hiç cevap vermiyorsun.. Mektup yazmak işine gelmiyor galiba.. Fakat bu defa da yazmayacak olursan seni köpek parçalar gibi gebertirim.. Yoksa o kocan olacak maskara herife mi güveniyorsun?. Fakat emin ol ki ben senin de, kocanın da hakkından geleceğim.. Kendimde ikinize karşı öyle sönmez, sükûn nedir bilmez bir hiddet ve kin besliyorum ki rezil kocanın sana ancak menfaat için sarılan kolları arasında hem seni, hem de onu gebertmek bu gidişle bana farz olacak!.. Sen bir ana değil, bir yılan! Sen bir kadın değil, bir ifritsin.. Senden emdiğim süt keşke beni zehirleseydi de ölseydim.. Mamafih sütün beni zehirlemedi, öldürmedi değil.. Hem ma'nen zehirledi, öldürdü.. İşte

nihayet ben de senin gibi rezil, ben de senin gibi alçak, ben de senin gibi namussuz oldum.. Ne yapıyorsam senin kanınla, senin zehirli sütünle, senin mel'ûn damarınla, senin meş'ûm ruhunla yapıyorum.. Elemimde, ihtiyârımda olmadığı için yapıyorum.. Ne mütearrız, ne seyyâl (akıcı, akışkan), ne yakıcı ve tahakküm edici bir kan, bir damar varmış sende ki merhum zavallı babamın bütün maddî ve manevî varlığını emdin, kemirdin... Her şeyde kendi murdar ve zehirli şahsiyetini hâkim kıldın.. Onun [301] içündür ki babamın kanından bana iyilikten bir katre bile karışmadı.. Lakin sen ruhunun tekmîl hıyanetini varlığıma zerk etmeye (bir sıvıyı şırınga vb. ile vermek) muvaffak oldun.. Bütün kanım, bütün damarlarım senin.. Bunu ben kendimde sarahaten (açıkça) hissediyorum.. Senin iri, alevli ve ihtiraslı vücudun babamın narin, nahîf (ince, duygulu, hassas) bedenini nasıl ezdi, bitirdiyse senin yılan ruhun, canavar şahsiyetin de onun hüviyetini, faziletini öylece yuttu, yok etti!. Pek nadir olarak bazen yaptığım fenalıklardan azap çeker gibi bir şeyler hissediyorum ki bu, belki bıçare pederimin kanından nasılsa bir an senin kudret ve tahakkümünden sıyrılıp ruhuma sıçrayan bir zerre, bir zerre-i necâbet (asalet zerresi) olmuş olacak!

Ben bir sefil, bir hırsız, bir cani, hasılı en geniş, en menfur (nefret edilen, iğrenç) manasıyla bir mütereddîyim (soysuzlaşmış).. Fakat bütün bu iğrenç, mazlum ahlaksızlıklara rağmen bî-günâhım.. Çünkü senin zulmetinin, senin pis kanının kurbanıyım!. Ah, mel'ûn veraset!. Bazen iyiliğin güzelliğini, vicdanın şulesini müphem bir surette hisseder gibi olurken birden sende bana yapışan o meş'ûm kudret, o bî-amân kâbus derhal ruhumu zulmetlere çekip şenâ'atlere, cinayetlere sürüklüyor.. Öyle zannediyorum ki veraset dedikleri kanun benim kadar hiçbir insan üzerinde bu kadar zâlim-âne hükmünü tatbik etmemiştir.. Nitekim senin baban için iyi bir adam, vâlidin için de zararsız bir kadın derlerdi. O hâlde?.. Evet, o hâlde nedir bu muamma, bu muammâ-yı hilkat (yaratılıştaki sırlar), bu muammâ-yı verâset?. Yoksa Allah olanca zulmünü bütün kudretiyle benim üzerimde mi tatbik etmek istedi?.. [302]

Dünyada en fena, en rezil ve ahlaksız bir kadında bile az çok ana şefkati bulunur.. Sen alçaklıkta, şenâ'atte, ne bî-nazîr bir mahluk imişsin ki bu hususta bile bir istisna teşkil ediyorsun.. Herkes zanneder ki dünyada fena kadın, fena zevce vardır, fakat fena ana, mel'ûn ana yoktur.. Bu zanda bulunanlar gelsinler, seni görsünler de hemen fikirlerini değiştirsinler.

Babamın vefatından henüz bir hafta geçmeden sen bütün alçaklığın ve yılanlığıyla şimdi kocan olan serseri ile, mal bulmuş Mağribî gibi, hemen muâşakaya (birbirini sevmeye) başladın. Pederimin hayatında irtikâp ettiğin kahpelikler ise nihayetsiz.. Zavallı adamcağızı şeytan gibi kandırdın.. İzdivâcında, yaptığın ilaçlarla, kendini kız oğlan kız sattın.. Hatta babamla evlenmezden dört beş ay evvel doğurduğun piçi boğup gömdürdün.. Bunları hep yeni yeni öğreniyorum... Haberin olsun!..

Babam vefat eder etmez de edepsizliği, zinayı son dereceye vardırırdın!.. Senden tevârüs (miras alma) ettiğim murdar, iğrenç bir ruhla bu şenâ'atini hissetmiyor gibi göründüm.. Fakat bir müddet sonra, iki hemşirem ile beraber, bizi istiskal etmeye başladın.. Nihayet bir gün Harb-i Umûmî'nin en berbat, hayatın en pahalı bir zamanında o zavallı hemşirelerimle beraber beni sokağa fırlattın.. Ah alçak, mel'ûn karı.. Mazinin bu iğrenç hatıralarını düşündükçe seni parçalamak benim için ne büyük bir ihtiyaç oluyor! Ben serserilikle, hırsızlıkla, şununla bununla geçiniyordum.. Lakin hemşirelerim.. O biçarelerin senin yüzünden [303] çektikleri sefaletleri, felaketleri tasvir için büyük bir roman yazabilse kifayet etmez. Şâzer, yürek sızlatan bir sefaletle kaldırımlarda süründü, söndü!. Güzel Fitnat kaptığı çirkin bir hastalıkla viranelerde, yangın yerlerinde can verdi.. Düşünmeli, on iki, on üç yaşlarında namuslarını, bıkırlarını fedaya mecbur oldular da yine yaşayamadılar!. Fakat sana bu facialara dair tafsilat vermek, bu elîm hatıraları tazelemek pek beyhude.. Çünkü sen bu gibi şeylerden müteessir olmak şöyle dursun, yavrularını yemekle telezzüz eden martın azgın kedileri gibi vahşi bir zevk duyarsın.. Geçen gün kulağıma senin hakkında menfur bir şayia (söylenti) daha çalındı. Senden ben bu mel'aneti (melunluk) de ümit ederim.. Orada kocandan gizli, belki de kocanın muvafakatiyle, Yunan zabitlerine metreslik ediyormuşsun!. Demek bu alçaklığı yaptığın için bu günlerde bana bu kadar kafa tutuyor, istediklerime kulak asmıyorsun.. Fakat, emin ol, ben bundan sonra katakulli yutmayacağım..

Şimdi maksada geliyorum.. Bursa mahkemesinden vaktiyle verilen il'âm-ı şer'i (nafaka) üzerine Dereboyu'ndaki iki evin tamamı, eytâm sandığındaki dört yüz yetmiş beş liranın ise selasâmı benimdir. Bana şimdiye kadar yaptığın fenalıklar az gelmiş gibi bu defa da evlerin kirasına ve eytâmdaki paraya göz dikeyor, o ancak sana mahsus bir şeytanet ve mel'anet ile bunları elde etmeye çalışıyorsun.. Geçenki mektubumda da yazdım.. Hiç cevap

vermedin. İşte sana bu defa kat'î olarak söylüyorum.. Eğer benim hakkımı gasp ile bir kaz gibi beslediğin ipsiz sapsız herifin [304] rakı parasını temin etmek istiyorsan, bu sefer gözüme her şeyi aldırırım. Sana zırnık kaptırmayacağım.. Bu sefer katiyen alargada (uzaktan, açıktan) kalmayacağım.. Bu kere tetik davran!. Şayet sen Yunan zabitlerine güvenerek hayatını selamette görüyorsan onların gözleri önünde seni parçalamak kuvvetini de ben kendimde görüyorum.. İşte mertlik yine bende kalsın diye seni haberdar ediyorum.. Karşında artık aldanacak avanak yok!. Eğer bana bu defa hakkımı göndermezsen seni de, o alçak mendebur (iğrenç, sünepe, pis) kocanı da kıştır kıştır boğazlayacağım.. Ama insanların kanunu benim gibi müfteris bir hayvanı cezalandırmak, hapse atacakmış!. Zararı yok. Ben bu sözüm yabana adalete çoktan razıyım. Hiç olmazsa hem intikamımı almış olurum, hem de böyle sefilâne sürünmekten kurtulurum; hapishanede yan gelir yatarım.. Çünkü bu sefil ve zelil hayattan çok, pek çok yoruldum. Artık hayattan, sefaletten, hırsızlıktan senden öğrendiğim kadar nefret ve istikrâh (tiksinme) ediyorum.. Babamı öldürdün, Şâzer'i öldürdün, Fitnat'ı öldürdün.. Şimdi sıra bana geldi öyle mi?. Fakat, işte yine tekrar ediyorum, emin ol ki ben ikinizi cehennemın esfel'üs sâfilînine göndermeden katiyen ölmeyeceğim.. Göreyim seni mel'ûn kaltak, bu defa da dediğimi yapma!. Bu defa da bana para yollama!.. Bu defa da at bana palavra!.... [305]

47

Sevgili anneciğim;

Yüksek, necîb (soyu soppu temiz) ruhunuzun ince tahassüslerini tercüme ve ifade eden sevimli mektubunuzu öpe öpe, koklaya koklaya birçok defalar okudum.. Her okuyuşumda başka bir zevk, bir zevk-i rûhânî duydum.. Sizi daima mütezâyid (artan, çoğalan) bir hiss-i

hürmet ve şükrân ile yad ettiğime emin olunuz.. Filhakika size uzaklardan böyle her gün daha geniş ve daha derin bir nazarla baktıkça şefîk ve nezîh şahsiyetinizde topladığınız kudreti daha güzel hissediyor, iyilik, rikkat ve muhabbet dolu kalbinizin ulviyetini daha güzel anlıyorum. Siz cidden büyük bir kadınsınız.. Çünkü dünyada istinâd edecek hiçbir desteğiniz olmadığı hâlde çalışarak, çarpışarak, hayatın anîf (şiddetli, kaba, haşin) ve kahir (üstün gelen, ezen, kahreden, zorlayan) savletlerine (saldırma) kahramanca göğüs gererek büyük bir azimle bizi, yetim yavrularınızı her türlü mahrumiyetlere rağmen pek iyi yetiştirdiniz, ve yetiştiriyorsunuz. Filhakika beni birçok babalardan iyi okutturdunuz, terbiye ettiniz.. Kardeşlerime de aynı ihtimâmla (özen, gayret), aynı kudret ve şefkatle bakmakta devam ediyorsunuz. Sevgili babacığımın vefatından beri geçirdiğiniz ızdıraplar, mahrumiyetlerle (dilediğini, istediğini elde edememe) dolu o afîf (temiz, namuslu) ve nezîh hayatınızı bütün vicdanımla ta'zîz (değer verme, aziz tutma) ve takdîs ederim.. Evlatlarının rahat ve saadeti içün gece ve gündüz hummalı bir sa'y ile çalışan, onları hiçbir şeyden mahrum etmemeye uğraşan sizin gibi bir şefkat-i mücessemeyi (cisimleşmiş şefkat) takdir [306] ve takdîs etmemek kabil midir?. Şimdiye kadar sizin zayıf fakat azimkâr omuzlarınız üzerine yüklenen yük ba'de-mâ tamamen bana ait olacaktır.. Ben size her şeyin ateş pahasına olduğu böyle bir zamanda yardım etmeyecek olursam ne vakit ederim?.

Ah, anneciğim!. Şimdi siz ihtimal içinizden diyeceksiniz ki: Ben her mektupta bu bir sürü lakırtılardan ne anlarım?. İnsan felân şeyi yapacağım, yapacağım diye her gün söylemektense onu söylemeden yapivermelidir... Evet hakkınız var vâlideciğim.. Lakin orasını da Allah bilir.. Şu hain düşman karşısında eğer sizi her gün, her saat düşünmüyorsam Cenâb-ı Hakk beni en zelîl ve sefil mahluku tanısin.. İşte maaşımdan şimdiye kadar tasarruf ettiğim kırk beş lirayı bu defa göndermeye muvaffak oluyorum. Güle güle afiyetle sarf ediniz..

Siz beni en gayr-i müsâ'id şerâ'it altında bin türlü fedakârlıklarla büyüttünüz. Nihayet sevgili vatana bir zabıt verdiniz.. Aynı fedakârlıkları küçük kardeşlerim hakkında da yapmakta devam ediyorsunuz.. Kendiniz kuru etimek yiyorsunuz; onların kitap paralarını tedarik ediyorsunuz.. Bu ulvî fedakârlık, bu necîb ferâgat-i nefis (kendi hakkından vazgeçme) karşısında hangi evlat müteessir ve mütehassis olmaz?. Demin arz ettiğim gibi artık sizin

vazifeniz bitmiştir. Şimdi benim vazifem başlamıştır.. Öyle olduğu hâlde hiç olan maaşınızla, alnınızın teriyle ve bin meşakkat ve ızdırapla kazanabildiğiniz cüz'i para ile yine bana hediyeler göndermekte devam ediyorsunuz.. Kim bilir, siz şu anda çorapsız, ihtimal iskarpinsizsiniz.. İhtimal [307] değil, muhakkak!. Men'-i ihtikâr komisyonu sizi mi düşünecek de vesika verecek? İşte böyle mahrumiyet ve hatta sefalet içinde olduğunuz hâlde yine bana öte beri yollamanız kalbime pek dokunuyor, vicdanımın en hassas noktasını sızlatıyor?. Mamafih gönderdiğiniz pantolon o kadar makbule geçti ki garip bir sevinçle, bir teessürle hüngür hüngür ağladım..

Geçen de siperleri dolaşırken bir çamur deryâsına düşmüştüm.. Pantolonum berbat olmuştu; giyilecek hâli kalmamıştı.. Bin müşkilâtla bir arkadaşımдан ancak iğreti bir yaz pantolonu tedarik edebilmişim.. Fakat tabii üşüyordum.. İşte gönderdiğiniz o kalın, sağlam pantolon böyle bir zamanda imdadıma yetişti.. Ve gözlerimden teessür ve minnet yaşları akıttırdı. Siz de bu tesadüf karşısında gönlünüzün büyüklüğünü artık büsbütün anlamışsınızdır, değil mi sevgili anneciğim?. Temiz bir kalp, yüksek bir vicdan ne kadar gizli, ne kadar mütevazı olursa olsun, işte bir gün kendini böyle güneş gibi meydana koyar..

Siz her gün orada, çamurlu vesika ekmeğini alacağım diye fırın önlerinde soğukta, karda veya kızgın güneş altında saatlerce bekleyiniz, inleyiniz.. Kardeşlerimin mektep kitaplarını, üstlerini başlarını tedarik edeceğim diye uğraşınız, çabalayınız; gıdasızlıktan, şekersizlikten zayıf düşmesinler diye, yavrusunu kaybetmiş bir kuş gibi, çırpınlınız.. Sonra da artık hayatını kazanan büyük oğlunuza böyle fedakârlıklarda bulununuz.. Doğrusu bu, şâyân-ı hayret bir şefkat [308] numunesi.. Ben sizin bu âlî-cenâb-âne (büyüklere yakışır, yüksek tarzda) hareketlerinize bi-hakkın mukabele etmekte acz gösterdiğim için pek müteessir oluyorum.. Beni sakın merak edip ayrıca üzölmeyiniz.. Duanız, o büyük, o ilahi şefkatiniz beni her şeyden masûn kılar.. Hem şehit olsam ne olur?.. Bu sizin için ebedî bir şeref ve iftihar değil midir?. Vatanının selamet ve te'âlîsi uğrunda şehit olmuş bir zabitin vâlidesi olmak kederinizi teskin etmek için kâfi bir sebep teşkil etmez mi?.

Geçen perşembe günü kanlı bir harbe daha girdik.. Düşmanı püskürttük (geri dönmek zorunda bırakmak), ve mühim zayiata (kayıplar) uğrattık!. Lakin biz de epey hırpalandık..

Bu muharebede de genç zabitler büyük bir kahramanlık gösterdiler.. Vatan için kıymetli vücutlarını “Yaşasın vatan!” nidâ'sıyla (ses) ateşe attılar!. Kurşunlar arı vızıltısı yaparak mütemadiyen kulaklarımızdan geçiyor, ölüm hiç hatırimıza gelmiyordu.. Bir kurşun kabalağıma çarptı, devirdi.. Bana bir şey olmadı.. İşte sizin duanız beni daima böyle her tülü tehlikelerden kurtarıyor.. Eğer bu muharebede sağ kalır da yanınıza gelirim, emin olunuz, kazancımın hepsi sizindir, sevgili anneciğim.. Hemen Cenâb-ı Hakk vatanı bu büyük ve müthiş harpten şanlı zaferlerle çıkarsın; dökülen o kadar kanlar beyhudeye gitmesin.. Gece ve gündüz bunu temenni etmekteyim. Ali ameale taburundadır, Emine'ye söyleyiniz.. Mustafa Filistin cephesindedir, hayattadır; babasına bildiriniz.. Nuri Efendi bizim taraftadır ama, alayını, taburunu bilemiyorum. Kâmil Bey sizlere ömür, şehit oldu.. Ah, bilseniz anneciğim; üç senedir ne gençler, [309] ne kullar ve ne zekalar gitti.. Hele vatanımızın irfan ordusu âdetâ mahvoldu.. Bu, o kadar büyük bir felaket ki parlak bir zafer bile uzun müddet bu zıyâ'ı (kaybolma, yok olma, kayıp, yitim) telâfi edemeyecek.. Hâlbuki işittiğıme göre İstanbul, o koca köhne Bizans yine lâkaydı, yine zevk ü sefâ içinde pûyân (dalmış, kendini kaptırmış; geçip giden; koşan) imiş.. Bir taraftan sizin gibi namuslu insanlar inim inim inliyor, açlıktan ölüyor; fakat diğer taraftan hırsızlık, ihtikâr, iltimas, rüşvet, israf ve sefahat, fuhuş ve rezalet, dökülen o masum kanlara hürmeten biraz azalmak şöyle dursun, gittikçe ziyadeleşiyormuş!.. Hatta açlıktan, şekersizlikten ölen, sönen çocuklara mukabil Miloviç gibi kadınların cigaraları banknotlarla yakılıyormuş!. Sanki biz birkaç ipsiz sapsız, birkaç bayağı ve aşağı heriflerin milyoner olmaları şereflerine kanlarımızı döküyoruz!. Allah belalarını versin.. Vatanın bu kadar nazik bir zamanında bu kadar edepsizlik ne tarihte, ne dünyanın hiçbir yerinde görülmemiş bir şey!. Lakin emin olunuz ki cephede dökülen kanlar gerideki alçakların o kanlı servetini bir gün behemehâl boğacak!. Adâlet-i ezeliyye bunu icap ettirir.. Mamafih her şeye, bütün bu mülevvesâta (kirli, pis; intizâmsız, karışık) rağmen namusun, faziletin kıymeti hiçbir zaman azalmaz..

Geçenlerde İstanbul'a yine Almanya imparatoru gelmiş!. Alayı gördünüz mü? Bakalım bu sefer de bizden ne koparacak?. Galiba Almanya için yaptığımız fedakârlıklar az görmüş olacak?!. Bu azametli imparator Türkiye'ye karşı ne kadar gönülsüz, ne kadar mütevazı.. Kendisine hiç i'ade-i ziyâret (karşı ziyarette bulunma) edilmediği [310] hâlde o,

mütemadiyen padişahların ayaklarına geliyor, hâk-pâ(y)-ı [evvelce hakpayine gelmek, hakpayine yüz sürmek gibi, şerefe dokunan tabirler, nezaket çerçevesi içerisinde kullanılır olmuştu] hümâyûnlarına yüz sürüyor!. Şâyân-ı hayret değil mi?

Son günlerde Rus ihtilâli arttıkça artıyor. “Gerenski” yuvarlandı.. Şimdi onun da saltanatında yeller esiyor.. Amerika’nın harbe girmesine mukabil bu, iyi bir muvâzene.. Mamafih Amerika’nın harbe girmesine mâni olamayan Almanlara fena hâlde içermeye, kızmaya başlıyorum.. Bu menfaat-perest (kendi çıkarına bakan) millet mutlaka bizim başımızı belaya sokacak!. Cephelerimiz gittikçe fenalaşıyor; bakalım sonu ne olacak?.

Bu Harb-i Umûmî denilen afet öyle heyecanlı, öyle meraklı, öyle feci bir roman, bir dram ki bütün kainat mâba'dını (son) okumak, temâşâ etmek için çırpınıyor ve çıldırıyor.. Siz Allah’a sade benim için değil, bütün vatan için, bütün ehl-i vatan için dua ediniz.. Sizin duanız mazhar kabul olur.. Vatana sülûk gibi yapışan, politikayı borsa muhtekirleri gibi kullanan, umumi felaketten ferdî saadet çıkaran meş’ûm muhterislerin (çok istekli, arzulu (kimse); hırslı) kahrolması için de dua ediniz.. Çünkü bu düşmanlar vatana verdikleri zarar itibarıyla siperlerden çarpıştığımız düşmanlardan daha az tehlikeli değildirler. Bâkî pek muazzez ellerinizden kemâl-i hürmetle öper, girdiğim o kadar kanlı harplere rağmen vücudum zinde, sıhhatim yerinde olduğunu tebşîr (müjdeleme) ile merak etmemenizi tekrar tekrar rica eylerim, sevgili müşfik anneciğim.. [311]

Sevgili teyzeciğim;

Kuzum teyze, anneme ne oluyor?. Neye öyle her şeye, afv edersiniz, burununu sokuyor?.. Beni hâlâ mini mini bir bebek mi zannediyor?. Küçük yaşımdan beri bana tahakküme, istibdâda alışmış; şimdi bir türlü vazgeçemiyor.. Hâlâ kendini Abdülhamid zamanında sanıyor.. Fakat ben artık bu küflü, bu yosunlu tahakkümden bıktım, usandım.. İşte analarımızın, babalarımızın bu lüzumundan fazla devam edip giden tahakkümlerinden dolaydır ki çocuklarımızda serbestî-i harekât, fikr-i teşebbüs, azim ve irade gibi hasletler (huy, tabiat) neşv ü nemâ (yetişip büyüme) bulmuyor, ya!.. Fakat kime anlatıyorsun?.. Siz hilkaten zekisiniz, teyzeciğim.. Annem gibi eski kafalı değilsiniz.. Gençliğin ruhunu, ihtiyacını takdir edersiniz.. Hele benim hassas, o ele avuca sığmaz hercai ruhumu pek iyi anlarsınız.. Onun için doğrudan doğruya sizinle konuşmak, dertleşmek istiyorum.. Çünkü vâlideme ne söylesem para etmez.. Siz kuvve-i iknâ'yyenizle kendisini tatmin ediniz ki benim bu gibi hâllerimi gayr-i tabî' bulmasın.. Beyhude üzülmesin; ve beni de sinirlendirmesin.. Mektuplarında ruhu okşayacak bir kelimeye, sakın ve munis (alışılan, yabancı olmayan; cana yakın, sevimli; uygun) bir cümleye tesadüf edemezsiniz.. Müz'ic ve mütemevvic (dalgalı) bir tûfân-ı nasîhat ve.. Bir ummân-ı serzeniş!.. Kendimi âdetâ on yaşında bir mektep [312] çocuğu zannediyorum.. Nasıl kardeş, nasıl hemşiresiniz bilmem ki.. Hiç birbirinize benzemezsiniz.. O nerede, siz nerede?.. İran nerede, Turan nerede?.. Keşke benim annem siz olaydınız.. İkinizin tahsili hemen bir gibi ama aranızda dağlar.. Hayır, yanlış söyledim, ummânlar kadar bir fark var.. Tahsil başka, yaradılış, fitrat, ruh başka vesselam!..

Güya annem benim yaptığım kabahatleri – bence kabahat değil ya – yüzüme vuracak da ben bir daha o kabahatleri yapmayacağım, öyle mi?. Şaşarım onun aklına, beş de parmağına.. Eğer o akıllı, muhâkemeli bir kadın olsaydı her şeyi böyle yüzüme vurmuyacaktı.. Ne oldu sanki şimdi?. İşte böyle yüz göz olduk, gitti!. Artık benim indimde onun hiçbir ehemmiyeti, hiçbir analık nüfuzu kalmadı.. Hele yazdığı son mektup nazarımda büsbütün mevki ve kıymetini düşürdü.. Dünyada müsamaha (tolerans, kusurlara göz yummak) kadar güzel bir şey var mıdır?. Geniş, müsamahakâr olmayı ne kadar seversem taassuptan, basitlikten de o kadar nefret ederim.. Sizin çocuklarınıza karşı hem vakurâne

(temkinle, düşünce ve tedbirlikle), hem müsâmahe-kâr-âne tavırlarınızı, muamelelerinizi öteden beri çok takdir ederim.. Tekdîri o kadar az, ve fakat o kadar yerinde ve müessir bir tarzda kullanırsınız ki tesiri pek müthiş ve pek pâydâr olur.. İşte şimdi bu tarz terbiyenin semerelerini (ürün, sonuç) muzafferâne iktitâf (toplama) ediyorsunuz.. Siz bu hususta birinci sınıftan bir deritnot (drenot:savaş gemisi)!. Annem ise cılız bir gambot!. Filhakika teyzezadelerim hemşîre-zâdelerinizden çok terbiyeli ve vâlidelerine çok mutî ve hürmetli derler!. Zaten vır vır, [313] söylene söylene ne çocuk terbiye olur, ne hizmetçi!. Sözle ne pilav pişer, ne de gemi yüzer.. Hizmetçi dedim de hatırıma geldi.. Hele o zavallı hizmetçilerin annemden çektikleri.. Tevekkeli bizim evde bir aydan fazla hizmetçi durmamazlık etmez.. Sizdeki hizmetçiler sizi nasıl büyük bir hürmet ve minnet ile severlerse bizdekiler de aynı kuvvet ve şiddetle annemden yaka silker..

Gençlik insana icabında her şey yaptırır.. Annemin o kadar hiddetlenmeye, küplere binmeye ne hakkı var?. Bu taassuptan, bu mahdûd düşünüşten, bu burnunun ötesini görememekten ne vakit kurtulacak, bilmem ki.. Ne ise, bereket versin, ben öyle olur olmaz şeylere aldırır takımdan değilim yoksa... Değilim ama nasılsa işte bu defa âdeta sinirlendim, kızdım.. Size şu satırları karalamaya mecbur oldum.. Biraz da benim hilkatimi, ruhumu nazar-ı dikkate alıvermeli, efendim!..

Siz pekâlâ bilir ve takdir edersiniz, teyzeciğim!. Benim aklım, fikrim bir parça gelir, gider cinsindendir.. Aklımda ara sıra yeller eser, dalgalı emeller titrer.. Kalbim ise Romanya gibi hercaidir.. Her esen rüzgâra derhal kendini kaptırır.. Bir gün felânı severim, derim.. İki gün sonra felân için öldüğümü ilan ederim.. Daha sonra başka birisine perestîş ettiğime kendimi zorla inandırmaya çalışırım.. Daha sonra da başka bir kadının aşkına doğru pupa yelken giderim.. Ve böylece hoş hoş vakit geçiririm.. Hasılı kalbimin kadınlar hakkındaki siyaseti tıpkı, ama tıpkı bu günlerde Romanya'nın iki [314] muhâsım (düşman) zümreye karşı takip ettiği hercai ve işve-bâz politikanın aynıdır.. İşte benim şu kusurlarımı bilmemezliğe gelivermeli, bu hercailiklere nazar-ı afv ve müsâhama ile bakıvermeli, bu hoppalıkları gençliğe hamlederek hoş görüvermelidir.. Elbette bu hâl, nâ-mütenâhî devam etmez.. Ebbette ben de şimdi şampanya gibi kabına sığamazken bir gün gelir ki ayran gibi

apışıp kalırım.. Yahut süt dökmüş kedi gibi bir köşeye siner, otururum.. Hayat bu!. İnsana hayattan daha büyük bir mürebbî, daha şedîd bir kanun, bir inzibat memuru olur mu?.

Hem dahası var!. Bizim tarz-ı hayâtımız, mevki'miz büsbütün başka!. Haftalarca, hatta aylarca denizler üzerinde gez, dolaş.. Kara yüzü, kadın yüzü görme.. Sonra da İstanbul'a geldin mi deniz üzerindeki o elîm, o uzun mahrumiyeti telâfi etmek için tehâlûk gösterme! Dünyada bundan gayr-i tabîî bir şey olur mu?. Ya vâlidem diğer millet bahriyelilerin bir limana girdikleri zaman yaptıkları rezaletleri, sarhoşlukları, maskaralıkları görse ne olacak?. Rica ederim teyze, bütün bu esbâb-ı muhaffefe (hafifletilmiş) annemin o sert bir poyraz gibi hırçın kafasına sokuveriniz..

Annem beni mantinota tutuyormuşum, zannediyor da hayıflanıyor.. Bende öyle hacı gözü var mı acaba?. Metres tutup da enayi gibi hem kadını besleyeyim, hem de ona mükâfâten (karşılık olarak) bana kıvırdığı yalanlara inanmış görüneyim!. O, hem bana caka satsın, hem de boynuz taksın.. Yook.. Ben öyle işlere, dalaverelere gelmem, gelemem.. Benim usulüm pek pratiktir.. Bir kadından [315] çok hoşlanırsam ona aşk taklidi yaparım.. Ayrıldığım zaman ahlî vahlî mektuplar yazarım.. Onu seviyor gibi görünürüm.. Hasılı hiç yoktan bir sevda vücuda getirir, eğlenir, dururum.. İşte bu kadar.. Çünkü bence – hatta velev yalan, velev taklit olsun – aşk bir ihtiyaçtır.. Onsuz duramam.. Baktım ki seviyor görüldüğüm kadın ile sevda oyunu oynamaktan bıktım; hemen sahneyi değiştiririm.. Gönlümü şenlendirecek başka bir artist ararım.. Annemin ısrarlarına rağmen ben neye evlenmiyorum?. Serbest hava almak, ruhumun daima değişiklik isteyen feryadını susturmak için.. Evlenen biçarelere ben doğrusu çok acırım.. Nedir o müz'ic ittîrâd (düzen) ve esaret hayati?. Dünyada izdivâc kadar gayr-i tabîî bir hâl, bir müessese olamaz.. Ben değil izdivâc kâbusunu, metres hayatını da müz'ic şân-ı hürriyete gayr-i lâıyk görürüm.. Sizi metres hususunda tatmin etmiş olmak için işte annemi o kadar korkutan, o kadar küplere bindiren “Lili”ye yazdığım son mektubun bir kısmını aynen buraya naklediyorum:

“..... Epey zamandır yazdığım mektuplara cevap vermiyorsunuz.. Sizin nezaketinizden hiç de bunu ümit etmezdim sevgili Lili!. Mamafih şuna da emin olunuz ki bu sükût benim umurumda değildir.. Ben mektuplarımı size cevap alırım, biraz vakit geçirir,

eğlenirim diye göndermiştim.. Cevap vermemekte ta'annud (inat etme, direnme) edeceğinizi bilseydim ben de size mektup yazmak zahmetine katlanmazdım.. İşte bu, son mektubum.. Şimdi kendi aptallığım ile kendim eğleniyorum.. Hâlbuki ben şimdiye kadar kendimi bu gibi işlerde epey akıllı ve tedbirli zannediyordum.. [316] Meğerse değilmişim!. Çünkü sizin benimle eğlendiğinizi anlayamamışım.. Fakat buna mukabil siz de benim sizinle yalnız eğlenmek istediğimi anlamamış olmalısınız ki kendinizi pek ağır satmak için fazla naz ve istiğnâlara sapsak külfetini ihtiyâr (seçme, katlanma) etmişsiniz.. Her ikimiz için en samimi temenniyâtım şudur: İnşallah size başka bir erkek, bana da başka bir kadın düşer de, siz de, ben de bu yeni eğlencelerle zevk-yâb oluruz. Yaşasın yenilik.. Kahrolsun yeknesaklık...”

Mektubu nasıl buldunuz, teyze?. İşte benim ruhumu, felsefe-i aşkıma, kadınlar hakkındaki telâkkilerimi tamamen tercüme ve icmâl (özetleme) eden bir mektup!. Artık zavallı anneciğim, işi yok ise “Oğlum elin gâvur karısına tutuldu; karı onu soyup soğana çeviriyor, a dostlar!..” terânesi ile boyuna tepinsin, dursun!..

Hem deniz çocuklarına biraz hürmet ve müsâhama etmeli.. Bizim sefer esnasında çektiğimiz zahmeti, sıkıntıyı yalnız Allah bilir.. Her defa ölümlerden kurtuluyoruz. Fırtınalarla, dalgalarla pençeleşmek yetişmiyormuş gibi şimdi bir de mayın tehlikesi var!. Karadeniz’de Moskoflarla muharebeye tutuştuğumuz zaman annemin akli başından gitmişti; o günleri ne çabuk unuttu?. Muazzam “İskajerak” müsâdeme-i bahriyyesinin şeref vuku' bulduğu, tahte'l-bahr muharebelerinin şiddetini arttırdığı, râkıb (gözeten, bekleyen) olduğu zırhlı ile beraber, çok şükür, Lord Kiçner Cenâplarının ahirete kavuştuğu şu zamanlarda annemin benim gibi levend bir bahriyeliye böyle dalgalı bir mektup göndermesi doğrusu pek büyük bir saygısızlıktır.. Bu, hâdisât [317] muazzama-ı bahriyeye karşı âdeta anafordan bir hürmetsizliktir.. Kendisine mektup yazarsam belki hatırını kırarım diye ruhumun infi'âlâtını (gücenme, darılma) size teslim ve tevdî' ediyorum.. Siz de lütfen bunları ablanıza aktarma ediniz, sevgili teyzeciğim..

Yine tekrar edeyim, Bahri’yi sakın başka mektebe vermeyiniz.. Heybeli’ye yazdırınız.. Parlak bir bahriye zabiti olsun.. Şimdi bahriye mektebi çok muntazam, çok

muhteşem.. Avrupa'daki emsalinden geri değil!. Bahriyecilik güçtür, tehlikelidir ama zevki de, afisi de, palavrası da büsbütün başkadır, vesselam.. Bâkî hürmetler..

49

Muhterem babacığım;

Merak edeceğinizi bildiğim için size hemen şu mektubumu takdim ediyorum.. Fakat rica ederim, biraz metin ve soğukkanlı olunuz; göstereceğiniz teessürler, heyecanlarla fart-ı şefkatten (aşırı şefkat) hasta annemi büsbütün şaşırtmayınız.. Biraz haşin ve tehlikeli olan vazifem için ben zerre kadar eser-i telâş göstermiyorum.. Hâlbuki siz lüzumundan çok fazla müteessir ve endiş-nâk (düşünceli, kederli, sıkıntılı, kaygılı) görünüyorsunuz.. Teşvik ve teşcî' (yüreklendirme) edeceğiniz yerde beni tereddütlere, helecânlara sevk ediyorsunuz.. Herhâlde şu nazik ve buhranlı zamanda vatan sizden pederlik vazifenizi daha fedakârâne ve semîh-âne (cömertçe) îfâ etmenizi ister.. Müsaadenizle [318] söyleyeyim ki zihniyetlerimiz arasındaki derin fark, âdeta yeni nesil ile eski nesil arasındaki tefâvütü (farklılık), tezadı temsil ediyor.. Evet, dünyada kabil olduğu kadar çok yaşayalım; lakin hayata da o kadar cebîn-âne (korkarak, cesaretsizce), o kadar miskîn-âne ve muhteris-âne (hışlı) yapışmayalım! Medeniyetin her türlü "Konfor"ları, alayış ve ezvâkı (zevkler, neşeler) içinde müreffeh ve mesut ömür süren büyük milletlerin icabında nasıl bî-muhâbâ (çekinmeden) o muhteşem ve müşa'şa' (gösterişli) hayata istihfâf-kâr-âne (hafifseyerek, küçümseyerek) veda ettiklerine nazar-ı ibretle bakalım.. Lüzumundan ölmenin yaşamadan daha mukaddes ve muhterem olduğunu unutmayalım.. Emin olunuz ki bence hususıyla semalarda, yükseklerde ölmek, topraklarda, yerlerde sürünmekten bin kat pür-şeref ve pür-hayâtır.. Fethîler, Sadıklar, Nurîler, kazaya uğradılar, parçalandılar.. Fakat öldüler mi?.. Haşa!. Milletın kalbinde, tarihin koynunda yaşıyorlar ve müebbeden yaşayacaklar.. Ben de aynı yolda, hususıyla vatanın hayat ve memât meselesi mevzu bahis olduğu bir hengâmede şehit olursam ne olur?. Elverir ki ölümüm vatana az çok müfid olsun.. Elverir ki hayatımı düşmana biraz pahalı satayım.. Elverir ki düşmanın suratına bulut, yıldırım fırlatayım.. Siz yalnız, ama yalnız buna dua ediniz, sevgili babacığım.

Emin olunuz, Türkler batî (yavaş, ağır hareketli) da olsa herhâlde ictimâ'î bir inkılaba, medeni bir tekâmüle doğru yürüyor. Yeni yetişen nesil mütemeddin (medeni, uygar) ve müterakkî bir milletin efrâdı olmaya liyakat (layık olma) kazanmak için uğraşılıyor.. Hemen Cenâb-ı Hakk siyâsiyyûnumuza (politikacılar), rû'esâ-yı umûrumuza basiret ve kiyâset (anlayışlılık, uyanıklık), edîblerimize, mütefekkirlerimize de şecâ'at-i medeniyye ve fazîlet-i rûhiyye ihsan etsin.. Emeklerimiz, fedakârlıklarımız [319] tedbirsizlikle mahv ve hebâ olmasın.. Malum ya, bizde ekseriya siyasi ve idari tedbirsizliklerin yükünü, zulmetini ordu çeker..

Mamafih Türklük bizim gibi imanlı gençlere malik oldukça elbette bu memleket kurtulacak, i'tilâ bulacaktır.. Şimdiye kadar duygusuzluğun, idealsizliğin vatanın bağrında açtığı cerîhaları ancak bizim ruhta gençler kapatacaktır. Vatan gençliğe yaşlı gözlerini çevirmiş, zayıf titrek kollarını açmış, yaralı fakat şanlı göğsünü gösteriyor.. Bütün ümidi, kurtulma ümidi bizde.. Fedakârlıklarımızı, kahramanlıklarımızı nur ve ziyâ ile mezcederek inşallah vatani kurtaracağız.. Hiç bu ulvî, bu rikkat-âmîz (rikkatle karışık) manzara-ı istimdâd karşısında bî-kayd ve bî-hiss kalmak asil bir Türk için nasıl kabil olur?.. Bugün ordu, şimdiye kadar hiç görmediği münevver bir gençliğin heyecanları ile pür-hayât.. Evet, bugün orduya bütün bir şebâb, bir şebâb-ı mütehassis serpilmiş, kahramanlıklar göstermekte, zafere doğru koşmakta Mehmetçiklerle müsâbaka ediyor.. Daha sonra cephe gerisinde de hemen ilk defa olarak vatani ve ictimâ'î vazifesini kavramış nevvâr ve faal bir zümre-i nisvân (kadınlar topluluğu) var.. Bütün bu hareketler, cereyanlar istikbali fethe koşan nurlu kuvvetin pîş-dârlarıdır. Kadınları son zamanlara gelinceye kadar vapura, kayığa binmekten ürken, hele uzak seyahatlerden büsbütün çekinen bir millet, birden tayyâre ile havada seyahat edecek derecede celâdet-i medeniyyeye malik kızlar yetiştirirse bu, herhâlde bir şey, bir beşârettir (müjde).. Tam bir uçuş olmasa da semâ-yı i'tilâyâ doğru bir çırpınmadır. [320]

Şimdi size seyahatimin tafsilatını arz edeyim: Evvela – lakin korkmayınız, müteheyyic olmayınız – söyleyeyim ki iki kaza geçirdik.. Bir defa 1950 metre irtifânda (yükseklik) motor durdu.. Müthiş bir hava cereyanına da kapıldık. Kanatları kırılmış bir kuş gibi aşağıya yuvarlanmaya başladık.. Sukut az dehşetli değildi. Bazen tayyâremiz 90 derece meyil peyda ediyor, bazen aynı derece ile sağa sola yatıyordu.. Denize sukut edeceğimize

hükmetmiştik.. İşte Cenâb-ı Hakk bizi bu defa da kurtardı.. Bin tedbir ve zahmetle bir tarlaya inebildik.. Fakat bu sukut tekrar bizim suûdumuza (yükselme, yukarı çıkma) mâni olmadı.. Azmimizi zerre kadar kırmadı.. İki saatte motoru işletmeye muvaffak olduk.. Tekrar uçtuk.. Şu aciz insanların semâ-yı nâ-mütenâhînin mechûl (bilinmeyen) iklimlerine doğru pervâ-ı (uçma, uçuş) muzafferânesi insanlığı yükselten ne mehîb (heybetli, korkunç), ne cazip bir manzara değil mi babacığım?.. Fennin bu haşmet ve saltanatı karşısında dindar-âne bir ihtirâmla eğilmemek en mutaassıp kafalar için bile müşkül olsa gerek!. Ben tayyâre ile seyahat eder, menâtık-ı havâiyenin (hava bölgeleri) esrarengiz derinlikleri arasında kaybolur giderken kalbimde insanlık namına hissettiğim kudreti, ulviyeti, celâdeti kabil değil anlatamam.. Eminim ki bu hislerin hatta zerresini bile toprak üzerindeki insanlar duyamaz.. Ruha bu kadar yüksek bir duygu veren, kalbi bir zafer hayalinin tatlı inşirâhlarıyla bu derece mest eden bu tayerân (1.uçma. 2.havada gaz olma) yapıldıktan sonra hayat ne kadar hiç, ihtirâs-ı hayât ne kadar miskin kalıyor!..

Yarım saat kadar pürüzsüz bir seyahatten sonra birden bire yine [321] motor durdu.. Bu sefer az kaldı denize düşüyorduk.. Filhakika şimdi buranın, fırtınanın en dehşetlisine kapılmıştık.. İskanbil kâğıdı gibi sallanıyor, sapsız balta gibi aşağıya yuvarlanıyorduk.. Lakin işte yine kurtulduk.. Yalnız bu defa şiddetle sert bir araziye düştük.. Tayyâremiz devrildi, pervane kırıldı.. Fakat azmimiz, imanımız asla!.. Hiçbirimize bir şey olmadı.. Makinenin altından köstebek gibi çıktık; bulut gibi sıyrıldık.. Tayyâreye ehemmiyetli bir zarar gelmedi. Sukut ettiğimiz mahal, ma'rûf bir kasabaya çok yakın.. Ben şu mektubumu oradan yazıyorum.. Tamirden sonra yine havalanacağız.. Ve inşallah düşmana bomba atacacağız.. Ah, biz de müterakkî milletler gibi son sistem kuvvetli tayyârelere malik olsaydık!.. Bu günlerde hava pek rutubetli olduğu için motora fena tesir yapıyor.. Artık tayyârelerde uçmak, yükselmek ihtiyacımı tatmin edemiyor.. Hayalimin önünde o muhteşem, o uzun ve müdevver (yuvarlak) endamıyla zeplinler uçuşuyor. Ne vakit bir zepline biner, Londra âfâkında (ufuklar, taraflar, yönler) bir cevelân (dolaşma, gezme) yaparsam ancak o zaman havaya ait aşkım sükûn bulacak!. Filhakika Paris, Londra, yahut Petersburg'a doğru ilerleyen bir zeplin filosu tasavvur ediyor ve kendimi bu filonun kumandan yâveri (yardımcı) tahayyül ediyorum da zevkten, heyecandan mest oluyorum.. Ben hilkaten Havva'nın değil, havanın oğlu olarak

yaratılmışım.. Sinirlerim ne kadar sağlam, ne kadar metin.. Çelikten hiç farkı yok.. Sizi, vâlidemi düşünüyorum da hayret ediyorum.. Veraset kanununa ilân-ı isyân ediyor görünen bu metanet karşısında [322] siz de biraz asabınızı takviye etseniz, ne olur?. Size yalnız kemâl-i hürmet ile şunu tavsiye ederim ki kahraman Hindenburg'un meşhur sözünü asla unutmayınız: Harbi sınırı kuvvetli olan taraf kazanacak!. Mamafih te'mîn-i zafer için sınır kuvveti yalnız cephelerde değil, gerilerde de elzem!.

Hindenburg dedim de hatırıma geldi. Size Alman mareşali hakkında geçenlerde Tanin'de gördüğüm meraklı malumatın bir kısmını nakledeyim: İttihâdcı gazete Hindenburg'un yetmiş harbinde yazdığı mektupları neşrediyor. Ben size sade bu mektubun pek şâyân-ı dikkat bulduğum cümlelerini yazacağım. Bu mektubu gazeteden kestim, yanımda da bir muska gibi taşıyorum.. Hazret diyor ki: “Bir muharebeye karıştığım zaman evvela gayr-i ihtiyârî (istemeksizin) bir sevinç hissediyorum ki bu, barut kokusu duymaktan mütevelliddir. Sonra içime garip bir korku girer. Kendi kendime: Genç, tecrübesiz bir zabitim, acaba vazifemi yapmaya muvaffak olabilecek miyim?. diye sorarım. İlk silah seslerini işitince her şeyi unuturum.. Derin bir galeyân ve şevke kapılırım.. Kısa bir dua okurum.. Memlekette bıraktığım akraba ve dostlarımin hatırası bir şimşek gibi gönlümden geçer.. Etrafımda telefât ve mecrûhînin (yaralıları) miktarı çoğaldıkça tehlikeye karşı olan lâkaydî ve i'tidâl-i demim (kızgınlığa mağlup olmayış, soğukkanlılık) tezâyüd eder (çoğalma). Yalnız muharebe hitâm bulup ve cenk şevki geçip de ortalığa bir göz gezdirdiğim zaman harbin asâr-ı tahrîb-kâr-ânesini sarîh surette görür müteessir olurum...” söylemek biraz ayıp, ka'ide-i tevâzu'a (alçakgönüllülük temeli/yolu) mugâyir ama ben de aşağı yukarı aynı hislerle mütehassisim, babacığım. [323]

Size son ve nâ-tamâm seyahatimizin tafsilatını verdim.. İnşallah tayyâremiz iyice tamir edilir edilmez derhal dârü'l-harbe uçacak, düşman siperlerine, müessesâtına bombalar yağdıracağız!. İcap ederse düşman tayyâreleriyle harbe de girişeceğiz.. Aletin, fennin zaafını yüreğimizden taşan aşkın kudreti ile telafiye çalışacağız!. Bundan sonra hava mıntikalarında (bölge) sükûn ve güşâyış (açılış) başlayacağını ümit ediyorum. Bugün bile barometrede büyük bir fark var.. Emin olunuz ki kalbime korkunun zerresi bile gelmiyor. Bana tevdî' edilen mühim vazifeyi muvaffakiyetle ifâ edeceğime vicdanımda öyle esaslı bir kanaat var

ki anlatamam.. Kalbinize gurur ve saadet verecek muvaffakiyetim için dua ediniz.. Yalnız iş göremeden, vatana hizmet edemediğim şehit olursam o zaman bana acıyınız.. Aksi takdirde müebbeden iftihar ediniz..

Şimdi size iki ricam var: Biri lakayt ve mutma'inn (gönül huzuruna kavuşmuş, emin) tavırlarla vâlidemin endişe ve merakını iskâta (susturma) çalışmanız.. Diğer kardeşimi mutlaka tayyâreci yapmanız.. Eğer benim intikamımı Nâhid alamazsa ruhum müebbeden size serzenişkâr kalacaktır!. Bâkî muhterem ellerinizden öper, cümleye selamlar ve ihtirâmlar ederim efendim!. [324]

50

Benim güzel babacığım;

Doğrudan doğruya bana gönderdiğiniz mektubu aldım.. Öyle sevindim ki bana çukulata verseydiniz, hatta Pazaralman'daki o sevdiğim güzel vapuru alsaydınız bu kadar sevinmezdim.. Mektubunuzu yavaş yavaş annem okudu; ben dinledim. Yazdıklarınızın hepsini anladım.. Mektubunuz daima cebimde.. Ara sıra çıkarıp bakıyor, okşuyor, öpüyorum.. Öptükçe sanki sizin kokunuzu duyuyorum.. Sevincimden herkese gösteriyorum.. Bakınız babam bana mektup gönderdi, diyor.. Gece mektubunuzu yastığımın altına koyuyorum.. Bayramlık bir elbise, bir potin gibi başucumda bulunduruyorum.. Meğerse sizi ne kadar çok seviyormuşum, sevgili babacığım!.

İşte mektubunuzun cevabını yazıyorum.. Dediğiniz gibi ben söylüyorum, annem yazıyor.. Ama tıpkı, ben ne söylersem annem onu yazıyor.. Fazla eksik katiyen kabul etmiyorum.. Nasıl babacığım, burada “Katiyen”i tam yerinde kullandım, değil mi?. Sizin söylediklerinizin, sizin tembihlerinizin hiçbirisi zaten benim hatırımdan çıkmaz ki.. Artık orada çok oturdunuz, babacığım.. Kuzum geliniz buraya.. Çok göreceğim geldi.. Ne kadar uzaklara gittiniz siz?. Mektuplarınız bile buraya on beş günde, yirmi günde geliyor.. [325] Annem benden saklıyor ama, ben biliyorum, yine siz muharebeye gittiniz.. Ben anlamıyorum

muyum sanki?. Fakat eğer yakında gelmezseniz Selanik Bonmarşesi'nden aldığınız güzel tayyâreme bindim mi doğru bulunduğunuz yere gelir, düşmana birkaç bomba attıktan sonra sizi alır, buraya getiririm!. Dün hızlı hızlı evin önünden bir araba geçti.. Biraz ileride birden bire durdu.. Ben sizi zannettim.. Yüreğim hopladı.. Babam geliyor diye bağırarak, haykırarak kapıya koştum.. Bir de bakayım ki başkası imiş.. O kadar üzüldüm, o kadar sıkıldım babacığım ki tasavvur edemezsiniz.. Çok yalvarırım size, artık mutlaka geliniz.. Hem gelirken Büyükada'ya uğrayınız da benim beyaz eşeğimi beraber getiriniz.. Hani sizinle bir gün Ada'ya gittikti.. Siz arabaya binelim, tur yapalım dedinizdi de ben razı olmamıştım.. Kuzum babacığım, eşeklere binelim, eşeklerle tur yapalım, demiştim.. Evvela beni siyah, kömür gibi bir eşeğe bindirdinizdi.. Fakat bu siyah eşek pek terbiyesiz çıkmıştı. Beni az kaldı yere atacaktı. Hatta size terbiyesiz eşekler terbiyesiz çocuklar kadar insana fena gözüküyor, demiştim de siz gülerken beni okşamıştınız.. Sonra bu terbiyesiz eşekten inerek kurdeleli ve boncuklu beyaz, terbiyeli bir eşeğe binmiştim.. Bu eşek benim pek hoşuma gitmiş, o da beni çok sevmişti.. Güzel güzel, terbiyeli terbiyeli beni gezdiriyor, hem de ara sıra okşuyordu.. Hatta Dil Gazinosu'nun önünden geçerken sizi geçmiştim... İşte benim o sevgili, o terbiyeli eşeğimi alıp bana getiriniz, e mi babacığım!. Sakın yanlışlıkla siyah eşeği almayınız; onu [326] katiyen istemem.. O hem çirkin, hem terbiyesiz.. Ben sizin gibi hep güzel, terbiyeli şeyleri severim.. Ah sevgili babacığım.. O gün sizinle ne güzel tur yapmıştık değil mi?. Hatırladınız ya, ben sizi geçtikten sonra siz bana yetişmek için eşeğinizi koşturmaya başlamıştınız.. Lakin az kaldı yere yuvarlanıyordunuz.. Bir türlü yetişemedinizdi.. O zaman bana: – Aferin Bülent, sen benden iyi eşeğe biniyorsun; bak ben sana bir türlü yetişemiyorum; sen yaman bir süvari olacaksın.. Aman çok koşturma.. Sana yetişeceğim derken yere yuvarlanacağım... demiştiniz de hoşuma giden bu sözlerinize ne kadar çok gülmüş, ne kadar çok sevinmiştim.. Sahih, ben pek iyi bir süvari olacağım, baba.. Belime de kılınç takacağım; Moskoflara, İngilizlere hücum edeceğim.. Siz hiç merak etmeyiniz.. Balkan muharebesinde de sizin yanınıza gelecek, Bulgarlarla muharebe edecektim ama annem göndermedi.. Fakat şimdi artık büyüdüm.. İstersem muharebeye giderim, değil mi babacığım?. Lakin ne kadar sık sık muharebe oluyor, baba?. Ben artık muharebelerden bıktım.. Bu sefer muharebe daha fena.. Hem sizi bizden uzaklaştırıyor, hem de bize eskisi gibi bol çukulata, pasta, baklava

yedirtmiyor.. Bu beni sizden ayıran muharebe aynı zamanda neye bana şekerin de yüzünü göstertmiyor, bir türlü anlayamıyorum..

Ben dün yedi yaşımı bitirdim, sekiz yaşına girdim.. Bir yaş daha büyüdüm.. Sizin ondan haberiniz var mı?. Annem bana pandispanya, çukulata aldı. Çoktan beri bu kadar tatlıyı bir arada görmediğim [327] için çok sevindim.. Bir de raylı şimendifer (şömen dö fer) aldı.. Görseniz ne güzel gidiyor.. Hem eşya vagonları var, hem yolcu.. O kadar hızlı gidiyor ki ekspres, Balkan treni yanında öküz arabası gibi kalıyor.. Adam çiğneyecek, yahut raylardan çıkıp devrilecek, bir kaza olacak diye ödüm kopuyor!. Annem beni dün çok sevdi, çok okşadı ama geçen seneki gibi giyinmedi, tuvalet yapmadı, piyano çalmadı, yüzü gülmedi.. Hâlbuki siz varken geçen sene ne güzel giyinmiş, ne kadar çok piyano çalmıştı..

Müjde, baba! Ben artık gazeteleri, mecmuaları yavaş yavaş okumaya başladım.. Hem yalnız Türkçeyi değil, Fransızca'yı da.. Şimdi annem beni gayet güzel, terbiyeli bir mektebe verecek.. Vereceği mektep pek kibar, pek güzel bir mektep imiş! İçinde hiç mahalle çocukları yokmuş!. Fakat mektep bizden uzak olduğu için annem düşünüyor, bir türlü veremiyor.. Kuzum babacığım, siz anneme yazınız da beni o mektebe göndersin.. Ben başka mektep istemem.. Mektep uzak olursa ne olur?. Tramvaya binerim; dadımla beraber gider, gelirim.. Tramvay dedim de hatırıma geldi.. Annem geçen gün yedi sekiz sene evvel tramvayları atlar çekermiş, dedi.. Ben buna çok merak ettim; bir türlü inanamadım.. Şimdi size sormak istiyorum.. Hiç babacığım, koca tramvayları atlar çekebilir mi?. Tramvaylar araba değil ya!. Zavallı hayvanlar yorgunluktan ölür.. Bu, doğrusu çok günah.. Hem o zaman tramvaylar böyle hızlı gider mi?. [328] Ben bu hâle çok şaşıyorum.. Elektrik varken yazık değil mi atlara?. Ben elektrikli tramvayda bile bazı yerlerde ağır gittiği zaman kızıyor, sabırsızlanıyorum.. İyi ki ben hayvanlı tramvayları hiç görmedim, o zamana yetişmedim.. Bir de hayvanlı tramvaylarda kadınlarla erkekler arasında şimdi olduğu gibi perde yerine tahtadan yapılmış âdeta koca bir kapı varmış!. Buna da çok şaşıtm.. Hâlbuki ben şimdiki perdeleri bile fazla görüyorum.. Ne olacak sanki o Karagöz perdeleri?. Erkekler kadınları yiyecek değil ya!. Siz ne dersiniz, babacığım?.

Bir de annem bana yeni bir kitap aldı. İçinde çok güzel çocuk şiirleri var.. Bir iki şiiri okudum.. Çok hoşuma gitti.. Beğendiğim bu manzumeleri hep ezberleyeceğim.. Buraya geldiniz mi hemen size okuyacağım.. Kuzu'yu, Küçük Asker'i okuduğum zaman siz beni ne kadar çok severdiniz.. Ellerinizi çırparak beni alkışladınız.. Ve sonra da çukulata verirdiniz! Şimdi bu güzel yeni şiirleri okursam kim bilir bana daha neler alırsınız değil mi babacığım?. Bu kitap sizin kitaplarınız gibi büyük değil.. Benim gibi küçük, mini mini.. Ama çok güzel, çok sevimli.. Kitabımı oyuncaklarım kadar sevdim.. İsmi de ne güzel: Şermin.. Benim yaramaz kardeşimin ismine ne kadar çok benziyor, değil mi baba?..

Dün sekiz yaşına girdiğim için annem bana yeni elbiselerimi, yeni potinlerimi giydirdi.. Beni süsledi.. Ben de niçün bana cici elbiselerimi giydiriyorsunuz.. Ben ne yapayım bu kadar süslenmeyi?. [329] Babam burada yok ki.. dedim. O vakit annemin gözleri yaşardı.. Âdeta ağladı.. Acaba annem neye ağladı, babacığım?. Ben fena lakırtı mı söyledim, yoksa bir terbiyesizlik mi ettim?. Akşamüzeri büyük amucam beni aldı.. Beyoğlu'na götürdü.. Hatırıma hemen siz geldiniz.. Beni alıp her vakit Beyoğlu'nda, gezdirirdiniz.. Sonra ya Tepebaşı'na, yahut Taksim bahçesine girerdik.. Ah, o zaman Taksim bahçesinde ne güzel çember çevirirdim.. Koşar, oynardım.. Sonra da atlı karıncaya binerdim.. Hem arabasına değil, atına binerdim.. Hiç korkmazdım.. Amucama Taksim bahçesine gidelim, beni babam oraya getirirdi, dedim.. Amucam bahçe şimdi kapalıdır, yazın açılır; seni sinemaya götüreyim, dedi.. Beni hiç tanımadığım biçimsiz bir sinemaya getirdi.. Gözlerim yaşardı.. İçimden bir ağlamak geldi.. Birden bire başladım ağlamaya.. Ama sakın sevgili babacığım, darılmayınız.. Arsız çocuklar gibi ağlamadım.. Yavaş yavaş, sessiz sessiz, terbiyeli terbiyeli ağladım.. Amucam, neye ağlıyorsun oğlum, dedi.. Ben babamın beni getirdiği güzel sinemaya gitmek isterim.. Başka sinemaya gidemem, dedim.. Hangi sinema, diye sordu.. Ben de sizinle gittiğimiz sinemayı anlattım.. Beni oraya götürdü.. Sinemada atları çok sevdim.. Süvari olduğum zaman işte ben böyle güzel atlar isterim.. Denizde zırhlılar vardı.. Top atıyorlardı.. Ben Türk bayrağını görür görmez o kadar sevindim ki kendimi tutamadım, ellerimi çırpıttım.. Ben çırpınca herkes başladı ellerini vurmaya.. Amucama zırhlılar topları nereye [330] atıyor, diye sordum.. Moskof memleketlerine, dedi.. Sevincim daha ziyade arttı.. Herkes benden saklıyor ama ben pek iyi biliyorum.. Siz mutlaka Moskoflarla

muharebeye gittiniz.. Onun için zırhlıların Moskofları topa tutuşu pek hoşuma gitti.. Size kim bilir, ne kadar çok yardımı dokunmuştur, değil mi baba?. Daha sonra sinemadan benim kadar bir çocuk çıktı.. Bir zabitin eline bir demet çiçek verdi.. Beraber gittiler.. Zabıt tıpkı size benziyordu.. Amucama bu zabıt tıpkı benim babama benziyor, ne güzel!.. Sakın babam olmasın, dedim.. Tam bu sırada zabıt gülerek ve bana bakarak selam verdi.. Sevincimden içim titreyerek hemen ben de Almanlar gibi askerce muntazam bir selam verdim.. O, sizdiniz, değil mi baba?. Nasıl burada da “Muntazam”ı yerli yerinde kullandım mı babacığım?. Siz selam verdikten sonra başladınız gitmeye.. Tam büsbütün kaybolacağınız zaman “Ben buradayım baba.. Gitme.. Beni de beraber al..” diye bağırdım.. Herkes bana kahkahalarla güldü; yanımdakiler de yüzümü okşadı.. Amucamın ise gözleri yaşardı, kızardı.. Galiba bana kızdı ama bir şey söylemedi.. Sonra sinemada muharebeler oldu.. Hep sizi hatırladım.. En nihayet komik başladı.. Bunu çok sevdim.. Benim kadar şeytan bir çocuk vardı.. Öyle yerlerde yuvarlanıyordu ki şaşım, kaldım. Gülmekten bayıldım.. Komik çok tuhaf değil mi baba?. Ben annemden sinemada gördüğüm gibi bir zırhlı istedim.. Alacağım, alacağım dedi, hâlâ almadı.. Hâlbuki siz olsaydınız şimdiye kadar alırdınız.. Babacığım, bana [331] aldığınız oyuncakların hepsi sağlam duruyor.. Atım, kuzum, vapurum, şimendiferim, otomobilim, askerlerim hepsi Bonmarşe’den yeni alınmış gibi tertemiz.. Sizin buradan giderken Pazaralman’dan aldığınız “Zeplin”i salona koydum.. O kadar güzel duruyor ki.. Bir de akşamları futbol elbisemi giyiyor, bahçede futbol oynuyorum.. Hani siz bana futbol oynarken ne derdiniz babacığım?. Sen iyi bir sportmen olacaksın Bülent, demez miydiniz.. İşte ben oldum bile.. Kaç saat oynuyorum da hiç yorulmuyorum.. Ayağımın ucuyla bir vurdum mu top öyle havaya kalkıyor ki sanırsınız bir tayyâre! Benim yanımda ne Galatasaray’ın, ne de Fenerbahçe’nin futbolcuları bir para etmez.. Sade onların isimleri çıkmış.. Yalnız amucam potinlerimin ucu eskiyor diye darılıyor.. “Lantern majik”m (Lanterne magique) de hiç bozulmadı.. Geçen gün bize birçok hanımefendiler gelmişti.. Geliniz sizi sinemaya getireyim, dedim.. Odama getirdim.. Lantern majiği elime aldım.. Duvar da resimleri gördükçe o kadar sevindiler ki.. Hele benim arkadaşım mini mini Leylâ : – Aferin Bülent Bey, bizi sahihten sinemaya getirdin, dedi ve boynuma sarıldı, beni şapır şapır yanaklarımdan öptü.. O kadar hoşuma gitti ki.. Ben de onu çok sevdim, öptüm.. Leylâ da benim gibi pek terbiyeli, pek sevimli bir çocuk değil mi baba?. Zaten ben terbiyesiz arkadaş seçmem ki.. İşte

benim oyuncaklarım böyle sapsağlam, yepyeni, tertemiz dururken Güzîn'in oyuncakları hep kırık, hep bozuk, hep parça parça.. Acaba haberiniz var mı?. Az kalsın benim [332] Lantern majiğin camını kıracaktı.. Zaten bebeğini parça parça etti.. Hele bir kabahati daha var ki bilmem size söyleyeyim mi?. Annem bana güzel bir kuş almıştı.. Güzîn onu öldürdü!. O kadar acıdım, o kadar ağladım ki.. Kim bilir yavrusunun öldüğünü duyarsa annesi ne kadar ağlar.. Bir kabahati de duvarları kurşunkalemlerle karalaması.. Güya resim yapıyor.. Bir deve, bir at resmi yapıyor ki ayakları eksik, kafaları devrik.. Yapma, babana yazarım diyorum.. Yaz, yapacağım işte.. diyor. Güzîn'e kızıyorum ama yine maskarayı seviyorum.. Görerseniz benimle nasıl alay ediyor?. Sizi çok sevdiğimi biliyor da, ooh, baba yok ya, baba yok ya!. diye beni kızdırıyor. Kuzum babacığım, Güzîn'e inat, çabuk geliniz, e mi?. Hem onun hepsinden büyük öyle bir kabahati daha var ki size söylesem Güzîn'i bir daha sevmezsiniz.. Belki size kuşlar haber vermiştir.. Eğer vermedilerse isterseniz ben söyleyeyim.. Kulağınıza söylemek isterim ama ne yapayım, mektupta kulağa söylemek olmuyor.. Güzîn bu gece yine yatağına işedi!. Bugünlerde çok sidikli oldu, babacığım.. Ben onun kadarken hiç böyle şey yapar mıydım?. Rica ederim, söyleyiniz..

Dediğiniz gibi selamlarınızı herkese ayrı ayrı söyledim.. Evvela annemin sizin tarafınızdan yanaklarını öptüm.. Sonra yukarıya çıktım.. Büyük amucamın, büyük yengemin ellerinden öptüm.. İhtiyar yengem: – Ne o, hayrola?. Kandil değil, bayram değil.. Sokağa çıkmadın, yeni bir elbise giymedin.. Bu vakitsiz el öpmek ne olacak, [333] oğlum?. dedi. Ben de: – Ooh, sizin daha hiçbir şeyden haberiniz yok.. Ben babamdan kendime mahsus mektup aldım.. Siz ne zannediyorsunuz.. Babam bana doğrudan doğruya mektup yazdı.. İnanmazsanız işte.. dedim, mektubumu hemen cebimden çıkardım.. Babam mektubunda benim tarafımdan git, büyük amucanın, büyük yengenin ellerini öp, dedi de onun için elinizi öptüm, şimdi anladınız mı sebebini efendim?. dedim.. Bir daha öptüm.. Bu sefer de büyük yengemin gözleri yaşardı.. Bana göstermek istemedi ama ben gördüm.. Hiç insan eli öpülürken ağlar mı?. Neye ağladı acaba baba?. Sonra gittim, küçük amucamın odasına.. Evvela parmağımla kapısını tık tık vurdum.. Giriniz, dedi.. Açtım, girdim.. Fransızca bir gazete okuyordu.. Her zaman sizin okuduğunuz gazeteye çok benziyordu. İsmi çizgiliydi.. Mutlaka “Tân” gazetesi olacaktı.. Beni görünce gazetesini bıraktı, gülerek: – Buyursunlar

bakalım küçük bey, dedi.. Ben hiç ses çıkarmadım.. Doğru yanına gittim.. Elimi uzattım; dediğiniz gibi elini sıkarak: – Bonjour [bonjour] amuca dedim.. Ve sebebini de anlattım.. En nihayet o yaramaz şeytan Güzîn'in odasına gittim.. Baktım yine ağlıyor.. Ayol, sen hiç ağlamadan duramaz mısın; ne arsız, ne yaramaz çocuksun, sen?. Ağla ağla da babam seni sevmesin, dedim.. Sonra yaramazlık etmezsen seni çok severim, sana şeker, oyuncak alırım diyerek yanağını hem okşadım, hem de öptüm..

Sizi bekleye bekleye yorulдум.. Kuzum babacığım yetişir, artık [334] geliniz.. Gideli bir seneyi çoktan geçti.. Bakınız Çanakkale'den düşmanı askerlerimiz koğmuş.. Orada muharebe bitmiş.. Siz de Moskofları koğup artık muharebeyi bitirseniz, ya!. Burada musika (mızıka) ile fener alayları oldu.. Fener alayı evimizin önünden geçti.. Siz de Moskofları yenerseniz, koğarsanız burada yine böyle fener alayları olur, değil mi baba?. Şimdi her gece böyle bir alay acaba yine evimizin önünden geçecek mi diye bekliyorum! Alay geçerse bana sanki hemen siz buraya geleceksiniz gibi geliyor.. Eğer gelmeyecek olursanız ben ya tayyâreye, yahut tahte'l-bahre binip yanınıza geleceğim, haberiniz olsun.. Geçen gün bize Lâmia Hanım gelmişti, o söylüyordu.. Dikkatli dikkatli dinledim: Çanakkale'de bir zabitin benden biraz büyük oğlu babasının yanına gitmiş, top başında muharebe etmiş.. Verilen kumanda ile topun tetiğini çekmiş!. Kumandan paşa ona onbaşılık rütbesi vermiş.. Daha sonra ta düşmanın yerlerine kadar ilerlemiş.. Onbaşı nişanını taktığı vakit babası sevincinden ağlamış!..

Herkes babalarının yanına muharebeye gitsin de ben neye burada oturayım?. O çocuk babasını, vatanını seviyorsa ben ondan daha çok severim.. Hem benim bilirsiniz ya, bir de tüfengim vardır. Tüfengimle öyle güzel bir nişan alıyorum, yürürken talim yapan askerler gibi birden bire öyle güzel yere yatıyorum, hele elimi başıma koyarak, ayaklarımı birbirine vurarak öyle sert, öyle keskin bir selam veriyorum ki Alman askerleri yanımda bir para etmez.. [335]

Ben söylemekten bıkmadım ama annem yazmaktan galiba yoruldu.. Müsaadenizle mektubumu bitiriyorum, ve sabırsızlıkla sizi bekliyorum, benim çok sevgili güzel babacığım!..

Sevgili Vedîa;

Muhterem eniştemin Gelibolu'da, Anafartalar'da vuku' bulan muharebelerin birinde vazîfe-i vataniyyesini kahramân-âne bir surette îfâ ettikten sonra şehit oluşu hepimizi hem müteessir ve müteellim (acı duyan, acı çeken), hem de müftehir ve müteheyyic etti. Sen o hassas ve şefik kalbinle tamamen zevcine merbut idin.. Onun için bu darbeden son derece müteessir olmuşsundur.. Fakat düşün Vedîa ki dünyada pek az kimselere nasip olan bu şerefli ölümden sana büyük bir hiss-i iftihâr ile müteselli olmak saadeti kalıyor. Buna da şükret.. Bugün, emin ol, sevgili zevcinin menâkıb-ı şecâ'ati her tarafa şâyî' (yayılmış, duyulmuş) olmakta, bütün vatanperver kalplerde minnet ve şükrân ile karşılanmaktadır. Senin o kadar sevdiğin mukaddes vatan ancak icabında Adnân Bey gibi kahramanların ölümleri ile yaşayacak!. Ölümü memlekete hayat ve saadet vereceği için kahraman Adnân Bey'in fazilet-perver haremi yalnız müteselli değil, mağrur ve müftehir de olmalıdır..

Düşün bir kere Vedîa!. Hepimiz ölecek değil miyiz?. Bugün olmaz isek yarın, yarın olmaz isek mutlaka öbür gün ölmeyecek miyiz?. [336] Hepimiz aynı yolun yolcusu değil miyiz?. Miskînâne, zelîlâne yaşamaktan ise icabında böyle kahramanca, mertçe, hayatını düşmana pahalı satarak, şehit olmak bin kat müreccah (tercih edilen) değil mi?. Evet, sevgili refik-i hayâtın (hayat arkadaşı) öldü.. Fakat ma'nen yaşıyor ve yaşayacak!. Sana kahraman Adnân Bey'in zevcesi denildiği vakit huzurunda bütün başlar dindârâne bir ihtirâm ile eğilecek!. Onun için fazla müteessir olup kendini harap etme.. Şefkat ve nevâzişine (okşama, gönül alma, iltifat) muhtaç çocukların olduğunu unutma.. Seni gayet akıllı, muhâkemeli bir kadın olarak tanıdığım için esasen bu sözleri bile zâ'id görüyorum.. Söylediklerimi sen benden daha iyi bilirsin.. Hissin ne kadar ince ise dimağın da o derece metindir.. Yalnız merhuma karşı kalbinde beslediği muhabbetin şiddet ve samimiyetini bildiğim için hissiyat ve teessüratına fazla mağlup olabilmek ihtimalini düşünüyorum da kardeşlik hissiyle sana şu satırları yazıyorum.. Mamafih sen zevcini ne kadar çok seversen sev, vatanına herhâlde daha çok perestiş edersin.. Onun için müteselli olacağına tamamıyla eminim!.

Bundan sonra da maddeten hiçbir sıkıntı çekmeyeceğine mutma'inn ol!. Hükûmet hayatını vatan uğurunda bu derece şehâmetle feda eden bir kahramanın ailesini elbet bizden iyi düşünür.. Ben de bu hususta senin en vefakâr bir istinâd-gâhınım, hemşireciğim..

Şimdi hayatta senin için gayet mühim ve mukaddes bir vazife var!. Çocuklarını merhumun fikirlerine, terbiye prensiplerine muvâfık bir tarzda yanı vatana ve insanlığa müfid olabilecek bir surette yetiştirmek!. [337] Bu yavrulara şimdi sen hem ana, hem baba olacaksın!. Onlara küçük yaşlarında istikballerine hüsn-i te'sîr (iyi etki) edecek güzel, makul, millî ve medeni bir terbiye verirsen zevcinin ruhunu cidden şâd ve mesut edersin.. Artık senin yegâne eğlenceni, yegâne zevk hayatını çocuklarını, sevgili zevcinin sana canlı birer hatıra, birer yadigâr olarak bıraktığı bu sevimli yavruları hayatla muzaffer-âne çarpışabilecek bir irfan ile silahlandırmak teşkil edecektir. Öyle bir irfan ki onların kafalarına ve kollarına müstahsil (yetiştiren, elde eden) bir kuvvet, bir kudret verebilsin.. Buna muvaffak olmak ne ulvî, ne temiz ve tesliyet-âmîz (avutmayı içine alan, avutmayla karışık) bir zevk, değil mi?. Emin ol, vatanın bu körpe kuzuları istikbalde, icap ederse, kükremiş birer arslan şeklinde kahraman babalarının intikamını parlak bir surette alacaklardır. Şimdi şehit zevcesi olan sevgili Vedîa, o zaman gazi annesi olarak muzâ'af (iki kat, kat kat, katmerli) bir saadet ve iftihar duyacaktır. Onun için bütün gayretin, bütün emellin seni şehit zevceliğinden gazi analık rütbesine yükseltecek, terfî' edecek evlatlarının terbiye ve tahsiline masrûf ve münhasır olmalıdır.. Onların kalplerine iman ve ideal şulesi, onların kalplerine vatan ve irfan aşkı, onların kalplerine hayat ile muvaffakiyet-kâr-âne çarpışmak ve müstahsil olmak azmi ver.. Bu hususta vâlidelerin vazifeleri pek mühimdir. Vatana, hey'et-i ictimâ'iyeye yalnız maddeten değil, aynı zamanda böyle ma'nen de beslenmiş, zengin ve metin hisler ve fikirlerle tecehhüz (cihazlanma, hazırlanma, hazır bulunma) etmiş çocuklar hediye eden vâlidelerdir ki fikrimce dünyanın en vatanperver, en kahraman, en müfid ve feyyâz kadınlarıdır.. Bizde mekteplerin [338] mütemeddin memleketlerde olduğu gibi müterakkî ve mütekâmil bir şekil alamayışının mühim bir sebebi de çocukların oralara iyi bir aile muhitinden, müşfik ve nevvâr bir ana kucağından yetişerek, terbiye alarak gelememeleridir.. Düşünmeli ki vâlideler, memlekette ictimâ'î inkılabı yapacak muallimlerin en kıymetdâr muavinleridir.. Bence memlekette ictimâ'î bir inkılap yapmak için iki şey lazımdır.. Bu iki şey iki kelime ile icmâl

edilebilir: İstihsâl (meydana getirme, üretme), istîsâl (kökten koparıp çıkarmak, kökünü kurutma)... İstihsâl edilecek cevher: İlim, fen.. İstîsâl olunacak eşkıya ise hayatımızı kemiren, terakkîmize mümâna'at (engel olma, önleme) eden hurafeler, batıl fikirler..

Bir de Vedîa, çocukların ahvâl-i rûhiyyelerini, hevesât ve temâyülâtını dikkatle, bir psikolog ihtimâmıyla tetkik ve takip et.. Hangi mesleğe, hangi ş'u'be-i san'at ve marifete isti'dâd (kabiliyet; akıllılık; anlayışlılık) ve temayülleri olduğunu iyice anla.. Bu, bir çocuğun istikbali nokta-ı nazarından pek hayati meseledir.. Cahil baba ve anaların tesâmühler ile isti'dâd ve temayüllerinin tamamen zıddı bir mektebe, bir mesleğe giren çocuklardan hem vatan, hem de bizzat kendileri pek çok mutazarrır olmuşlardır.. Bu yüzden memleket, şimdiye kadar azîm sahalarda çırpınmış, inlemiş ne zekâlar, hatta ne dehalar kaybetmişti!. Farazâ yüksek bir sanatkâr, hassas ve mümtaz bir şair olabilecek bir çocuğu asker, iyi bir bahriyeli olmaya namzet bir genci çiftçi, güzel bir mühendis olmak için lazım gelen cilâ-yı isti'dâd ile mücehhez bir talebeyi dairelerde paslanmaya mahkum bir kâtip yapmak “Tabiat”a karşı gelmek, tabiata isyan etmek değil midir?. Bu gayr-i tabîî hareketin cezasız kalması [339] mümkün müdür?. Cezayı yalnız fertler çekse haydi pek o kadar ehemmiyeti yok, diyelim.. Fakat felaketi hem fertler, hem de cemiyet çekiyor! Düşünmeli ki ruhun temayül ve isti'dâdı terbiyenin kudreti kadar müessirdir.

Muhterem zevcinin ruhuna, emeline tamamıyla nüfuz ettiğin için senin çocuklarını vatanın ve insanlığın münevver ve fazîlet-perver vâlidelerden beklediği bir tarzda terbiye edeceğine onları ileride temayül ve isti'dâdlar ile mütenâsib bir mesleğe sahip kılacağına eminim.. Çocukların terbiye ve tahsili için nakden sana geniş mikyasta mu'âvenette bulunacağımı bilmem söylemeye lüzum var mı?.

Zaman müsait olmuş olsaydı sizi buraya aldıracaktım.. Fakat ahvâl-i hâzıra (zamanın şartları, şu andaki haller), maa't-teessüf şimdilik bu emelime mâni.. Biraz sabret.. Bahar, inşallah râyiha-ı müsâlemet (barış kokusu) ile beraber gelsin.. O vakit sizi be-heme-hâl getirteceğim.. Ah, vaktiyle “Marn (Marne)” muharebesini Almanlar kazanabilseydi harp şimdiye kadar çoktan bitmiş olacaktı.. Lakin “Jofer” (Joffre) Almanları faka bastırdı.. Fransız başkumandanı Harb-i Umûmî'nin cereyanı üzerine menfî (sürgün; ileri süren; olumsuz) de

olsa büyük bir tesir yaptı. Alman zaferine mühim bir darbe-i te'hîr vurdu.. Mamafih Garp'ta şu teehhüre (sonraya, geriye kalma; gecikme) mukabil Şark'ta Varşova bir sukut etse, Moskof ordusu devasa "Hindenburg"dan belini kaldıramayacak derecede müthiş ve kat'î dayak yese yine Harb-i Umûmî'ye bitmiş nazarıyla bakılabilir.. Hatta geçenlerde gazeteler baş makalelerinde aynı fikri müdafaa ediyorlar, Varşova'nın pek karîb (yakın) olan zaptıyla sulha doğru mühim ve kat'î bir hatvenin (adım, basamak) atılacağından bahsediyorlardı.. Herhâlde [340] "Hindenburg"un dehasıyla "Majori" bataklıklarına bilmem kaçınıcı defa olarak saplanan Rusların hezîmetini (bozgun, mağlubiyet) bu muhteşem Moskof kalesinin sukutu takip edecektir.. Diğer taraftan inşallah ordumuz da Kafkas cephesinde, Sarıkamış hâ'ilesine (trajedi) ve asır-dîde düşmanımızın Anadolu içerilerine ilerlemesine rağmen, Ruslara layık olduğu kat'î darbeyi indirecek, Moskof sürülerini muazzez toprağımızdan sürecektir. Çarın zırhlıları istediği kadar Karadeniz'deki şehirlerimizi, kasabalarımızı topa tutsun.. İngiliz, Fransız donanmaları istediği kadar Çanakkale'yi, İzmir'i bombardıman etsin.. Bu defa Türk'ün azmini hiçbir hadise, hiçbir facia ve tehlike kıramayacak; Türk ya şan ve şerefle ölecek, yahut vakar ve istiklal ile yükselecek!.

Şu dakika da senin gibi zevclerini veya nişanlılarını kaybeden kim bilir her milletten ne kadar genç kadınlar, genç kızlar matemler içinde inliyor. Lakin Vedîa, her hâle rağmen i'tidâl ve metanet göstermeli hususuyla Alman kadınlarının fedakârlığını, vatanperverliğini ibret ve intibahla temâşâ etmelidir.. Harb-i Umûmî'nin sınırlar üzerinde yaptığı tahribâtın Alman kadınları hemen masûn kalmış gibidir. Almanlar nasıl gurur ve iftiharla, âdeti ilahi bir milliyetperverlikle ***Doyçland oberalls*** (Deutschland Überall)!. diyorlar ve bu mefkûre uğurunda sevine sevine terk-i hayât ediyorlarsa biz de vatanı, Türkiye'yi her şeyin fevkinde görelim ve sevelim, onun bizden istediği her türlü fedakârlıkları minnet ve şükrânla kabul edelim. Bütün bu hakikatleri düşündükçe teessürünün azalacağına eminim. Bülent ile Güzîn'in gözlerinden öperek mektubumu bitiriyorum sevgili ve kıymetli kardeşim...

[341]

Tarihsiz mektup yazdığımı büyük bir itina ile tenkit eden mektubunu derin bir memnuniyetle okudum.. Mektubunun nihayetinde tarih görmeyince kalbimde birden garip bir zevk ve helecân duydum.. Benim şuh, şakrak ablamın bazen alafranga damarı tutar, belki baş tarafa tarih atmıştır, diyerek kâğıdı heyecanla ve tuhaf bir hiss-i tecessüsle çevirdim.. Baş tarafta da tarih olmadığını anlayınca artık tûfân-ı kahrkahaya geniş bir ruhsat-ı cereyân verdim. Meğer, çok şükür yetiştirene, ne yaman ve bî-amân bir münekkîd (eleştiren) imişsin, ablacığım!. Tıpkı bizim siyâsiyyât ve edebiyat münekkîdleri gibi!...

Son gönderdiğim mektubun pek hoşunuza gittiğini, mütemadiyen güldüğünüzü ve gülüşüğünüzü yazıyorsunuz.. Buna ben de pek sevindim.. İnşallah ba'de-mâ mektuplarımda havadis, selam, kompliman yerine komiklik ederim de sizi güldürmeye, eğlendirmeye muvaffak olurum.. Mamafih ben öyle güldürecek fazla bir şeyler yazdığımı pek tahattur edemiyorum.. Galiba siz sinemalarda “Maks Linder”i [Max Linder] göre göre gülmeyi tabî'at-ı sâniye (dünya görüşü) edinmiş olacaksınız!. Şayet buraya gelerseniz bana hediye namına bir yığın sitemler, serzenişler, protestolar getireceğinizi yazıyorsunuz.. Zararı yok, sizin sitemleriniz de, serzenişleriniz de, [342] hatta tekdîrleriniz de kendiniz gibi şirindir, şuhtur, kabil-i hazımdır (hazmı mümkün, sindirilebilir).. Protestolara gelince, lakin unutup musunuz ablacığım ki şimdi Harb-i Umûmî zamanındayız.. Hukuk-ı düvelin kılinc ile yazıldığı bir devirde, bir devr-i kemâlde, bir devr-i medeniyyetteyiz!.. Artık protestoların, yok bilmem notaların, ultiatomların hiç ehemmiyeti kalmadı; hepsi “Demode” oldu.. Mamafih bu kere senin pek yaman bir şeytan olduğunu tamamıyla anladım.. Bir taraftan geleceğim diyorsun, diğer taraftan gelmemek için bin türlü sebepler icat ediyorsun.. Nedir bu sendeki döneçlik, hercailik?. İcat ettiğiniz sebeplerden hele birine çok güldüm.. Aferin, sen de güldürmek hususunda benden pek geri kalmıyorsun.. Galiba Maks Linder'den ders alıyorsun.. Güya yeni bir şimendifer tahvilâtı almışsın da onun keşîdesini bekliyormuşsun.. Keşîde de numara isabet ettiği takdirde bana pek kıymetdâr hediyelerle gelecekmişsin!. Lakin böyle olmayacak tuhaf, komik sebepler bulmakta bir zevk mi duyuyorsun; yoksa benimle alay mı ediyorsun, abla?.. Fakat şaka maka bir taraf; sahih, neden gelmek istemiyorsun?. Benim burada yalnız ne kadar rahatsız olduğumu düşünmüyor musun?. Kuzum ablacığım, Nerimân'ı al, hemen geliver.. Ne olur?. Sevgili kardeşinin bu kadarcık da

hatırı yok mu?. Size şehirde güzel bir ev tutarım; bulunduğum yer şehre zaten iki saat mesafede.. Ben de haftada iki üç gece gelirim.. Güzel vakit geçiririz!. Yoksa ben ayrıldıktan sonra o canım İstanbul bir kat daha güzelleşti mi?. Eğer İstanbul bütün o sefaletlere ve mahrumiyetlere rağmen, [343] dediğim gibi, bir kat daha güzelleştirse bana haber ver de ben de burada pıllıyı pırtıyı toplayıp zevk ü sefâ sürmek için oraya kapağı atmanın bir çaresine bakayım!. Nerimân'a da bravo!. Gelmemek için mütemadiyen seni teşvik ediyor, değil mi?. Alacağı olsun o vefasızın!.

Şuh, sevimli refikalarınız hepsi cümleten iyidirler, inşallah!. Bir kuş olsam da yevm-i ictimâ'nınız olan çarşamba günü saat üçte, dörtte bitişik konağın ikinci katının o muhteşem salonuna bir girsem, bir köşede gizlensem.. Başta o nefis ve muhteşem Lemân olduğu hâlde hepinizi bir arada görsem.. Bıcır bıcır, şen ve şâtır (neşeli), lakayıt ve müstehzî, konuştuğunuzu, şükûfe-zâra (çiçek bahçesi) konmuş bahar bülbulü gibi şıkır şıkır öttüğünüzü bir işitsem.. Sonra Karagöz'ün perdeden aşağı atlaması gibi rap diye ortanıza bir atılsam!.. Ah, ya Rabbi!. O bir sürü genç ve şuh kadınların, kızların içerisinde birden bire ne oluyor acaba?. Limon limon diye feryat eder, düşer, bayılırım değil mi abla?. Lakin, şaka bir taraf, gittikçe Lemân'a abayı yakmaya başladım.. Burada hep aklım, fikrim onda.. Âdeta rahatsız oluyorum; geceleri uykum kaçıyor!. Ah benim sevgili, müşfik bir tanecik ablacığım, ne olursa senden olur?. Onun bana karşı temayülü olup olmadığını anlayıver, bizi nişanlandırıver!. Ne olur, sevaptır.. Öyle hissediyorum ki Lemân'ın üzerine ben artık kolay kolay kimseyi sevemeyeceğim.. Başka bir kızla kolay kolay bahtiyar olamayacağım. Zaten sizi buraya çağırdığımın bir sebebi de – darılma ablacığım, bilirsiniz ki hiçbir zaman yalan söylemem, riyakârlık etmesini sevmem – [344] sizinle mütemadiyen Lemân'dan bahsetmek içündür.. Bu, biraz hod-bînliğe, menfaatperestliğe çok benziyor ama elbette beni mazur görüyorsunuz..

Nasıl, abla?. Evde yine taşlar kirleniyor mu?. Her gün tahtalar gıcır gıcır, çürüyünceye kadar, yıkanıyor mu? Senin, hususıyla annemin titizliği, temizlik taassubu yine üzerinizde mi?. Kim bilir ne kadar kulaklarınız çınlıyordur.. Hiç sizi anmadığım gün yok ki.. Gelip burada bizim oturduğumuz – ev mi diyeyim, kulübe mi, kümes mi diyeyim, ne ise – meskeni görseniz mutlaka çıldırırınız.. Çamurlu yahut tozlu potinlerle odanın üst başına

kadar çıkıyoruz.. Yemeği hem odada pişiriyoruz, hem yine aynı odada yiyoruz.. İlâve etmeye hacet yoktur ki yatak odamız da aynı yer.. Hem de dört kişi yatıyoruz.. Artık temizliği hesap et!. Şimdi kuru fasulye pişiriyoruz.. Ben bu mektubumu tencereden çıkan dumanlar ve râyihalar arasında odanın bir kenarında yazıyorum.. Evde iken yüzüne bakmadığım yemekleri öyle bir iştiâ ile yiyorum ki hayret!.. Yemeği hep arkadaşlar beraber pişiriyoruz.. Hepimiz, annemden gördüm böyle yapardı, yok teyzem evvela şunu koyardı, yok ablam böyle pişirmezdi, yok bizim aşçı evvela suyu kaynatmazdı ama pek nefis olurdu, diyerek münakaşalarla, patırtı gürültülerle yemek pişiriyoruz.. Bu gidişle yavaş yavaş aşçılık da öğreneceğim.. Eey, ne yaparsın.. Zaman sana uymazsa sen zamana uy demişler.. Zaten bütün fertlerin, hatta milletlerin hayatı mütemâdî, müselsel (birbirine bağlı olan, art arda gelen) bir “Zamana uymak”tan başka bir şey midir?.. İnşallah İstanbul’a avdette kiracımız [347] Bilâl Ağa’yı dükkandan çıkarıp kendim küçük bir lokanta açacağım!. Bak, yazmadı demeyiniz.. Ona göre hazırlanınız.. Annemin itirazlarını, feryatlarını dinleyemem.. Neye gülüyorsunuz, canım?. Şimdiki asır, ticaret ve iktisat asrı değil mi?. Koca medeni milletler bile sırf bâzîrgânlık (tüccar) fıkriyle ortalığı kan deryâsına boğmuyorlar mı? Bizde bile otuz ikilik, otuz üçlük zenginler herkese kırk ikilik toplardan daha müthiş bir tesir yapmıyorlar mı?. Emin ol ki ticaret ve iktisat, daha kısa ve doğru bir tabirle, mi'de-i dünyâda her şeye hâkimdir.. Hatta medeniyetin, irfanın, aşkın cereyanına bile.. Ben boğazlar meselesini öteden beri bir boğaz meselesi olarak telakki ederdim.. Meğerse ne kadar haklı imişim!. Şimdi hatırıma Paris'teki Matin gazetesinin boğaz termometresi geldi.. Bilirsin ya, sana İstanbul'da anlatmıştım da kahkahalarla gülmüştün.. Hele Fransa parlamentosundaki Bizans hadisesi ne kadar hoştu, değil mi?. Bilmem hatırında kaldı mı?. Fransa Meclis-i Meb'ûsânî'nda pek şiddetli bir münakaşa ve gürültü arasında “Alber Kaver” isminde bir mebus “Bizans'tayız!” diye bağırması.. O zaman Çanakkale'ye yeni hücumlar başlamıştı.. Birden mecliste bir alkış tufanıdır, patlamış.. Bizans'ın zapt edildiğini sanmışlar.. Mebusun ince, müstehzî imasını, nüktesini anlayamamışlar!. Fransızlar da bizim gibi ne hayal-perver bir millet!. Fakat yalnız bir fark var ki onlar arpa ambarını tahayyül ederlerken bizim gibi aç değildirler!. Acaba Şimâlî (kuzeye ait) Fransa'da evvelki sene benim gıyâben (yokluğunda, yokken, ardından, görmeden) gönüllü yazıldığım İngiliz alayları ne oldu?. Bak, nereden nereye sıçradım.. [348] Ne yapayım, hatırıma geldi.. Hatırıma geleni mutlaka ya söylemeli, ya yazmalıyım.. Tahattur

ettin mi, yirmi beş ile otuz yaş arasındaki İngiliz Süfretleri Almanlarla harp etmek için dört bin kişilik bir alay teşkil etmişlerdi!. İki sene evvel beraber Tanin gazetesinde okumuştuk da ben hemen sukut kanununa pek aşına olan bu cazibeli alaya gönüllü yazılmışım.. İşte şimdi o alayı merak ediyorum; acaba ne oldu?. Eğer bu alaya ait gazetelerde bir havadis duyarsan bana bildir.. Sakın alay geçme!.

Bak yemekten bahsederken ne boş boğazlık yaptım.. Yine yemek menkıbesine avdet edelim.. Geçen gün bir tatlı yapmak sevdasına düştük.. Kasabaya indik.. Sözüm ona lokantaya gittik.. Lokanta zannedip de İstanbul'dakiler gibi temiz, zarif, şık bir yer zannetme.. Bizim Bilâl Ağa'nın o pis dükkanı bu lokanta yanında âdeta Tokatlıyan!.. Ne ise, orada yediğimiz tatlıyı bir de biz pişirmek hevesine düştük.. Aşçıdan nasıl pişirileceğini öğrendik.. Nevâleyi (yiyecek içecek) düzdük.. Bu müthiş şekersiz seneye rağmen şekerimiz çok şükür bol.. Yerimize geldik; tatlıyı pişirdik.. Pişirdik ama neticeyi ne sen sor, ne ben söyleyeyim!. Arkadaşımızın biri daha tatlı olsun diye haberimiz olmadan toz şeker zannederek tuz koymaz mı?. Büyük bir iştihâ ile tatlıyı yemeye başlar başlamaz hepimizin suratı birden ekşidi.. Mesele meydana çıktı.. Masrafa, çektiğimiz zahmete acımakla beraber epey de güldük, eğlendik.. Lakin iki gün sonra bir daha yaptık; cidden pek nefis oldu.. [349] Ne tatlısı olduğunu mahsus yazmıyorum.. Ben oraya gelirim, yahut siz buraya gelerseniz "Sürpriz" yapacağım.. Artık bundan sonra bana zor yemek beğendirirsiniz..

Geçen gün kasabaya indiğim zaman sâ'ika-ı tecessüsle (merak, araştırma sebebiyle) her tarafı dolaştım, gezdim.. Bütün memleketlerimiz gibi burası da köhne, harap ve miskin.. Ümrân ve hayattan ufak bir nişane yok.. Belediye derin bir uykuda.. Ara sıra abuk sabuk sayıklıyor.. Mutasarrıf entrika, ticaret peşinde.. Gerek memurlar, gerek yerliler kahvelerde tavla, iskanbil ile misk gibi, gül gibi vakit geçiriyorlar.. Kadınlara gelince: Umacı gibi şeyler!. Gözüm İstanbul'un o şık ve zarif, levent ve bülend çarşafalarına, o sehâr ve füsûnkâr tangolarına alıştı da burada kömür çuvalı gibi çarşaf, kalın peçelerle sımsıkı örtülmüş başlar görünce kendimi âdeta umacılar memleketinde zannettim.. Hani bazen baykuş gibi falcı kadınlar vardır.. İşte tıpkı onlar gibi bir şey.. İnsanın âdeta fala baktıracağı geliyor.. Hele bir kadın gördüm, köylü olacak galiba, üzerinde kapkara bir şey vardı.. Yaşlıca olduğuna rağmen yüzünü, başını nefes, hava alamayacak derecede sımsıkı örtmüştü.. Baş, yüzü bu

kadar kapalı olan bu kadının ayakları, hatta bacakları nasıl olsa beğenirsiniz.. Büsbütün açık, çıplak.. Saçları, yüzü görünmüyor; fakat renkli ve yamalı donu, çıplak bacakları büsbütün meydanda.. Gördün mü kafayı, mantığı, an'aneyi?. Bir zulmet-i i'tiyâd, bir manzara-ı belâhet (aptallık, düşüncesizlik manzarası), bir felsefe-i tesettür ki gülmek mi, ağlamak mı lazım, insan tereddüt içinde **[350]** kalıyor!. Bu mantık, bu felsefe âdeta Nerimân'ın burada benden kolonya istemesine benzer.. Dağ başında kolonya!. Söyle ona, burada kolonya değil, barut kokusu var.. İsterse biraz göndereyim!..

Eğer sinemaya giderseniz benden, rica ederim, Pinamenikelli'ye bol bol selam söyleyiniz.. Bu dilber, sade aşk ve ihtiras için yaratılmış bu baygın artisti hiç unutamıyorum.. Bilirsin ya, kime benzer?!. Rica ederim ablacığım, Lemân için dediklerimi unutma.. Mektubumun merkez-i sıklet (ağırlık merkezi) emin ol ki hep odur... Döner, dolaşır, yine ona avdet ederim. Tilkinin dolaşp dolaşp yine geleceği kürkü dükkanıdır. Eğer dediğimi yapmazsan bir daha seni böyle uzun ve şen mektuplarla mest etmem, aşktan alıklaşmış neşelerimle seni böyle eğlendirmem!. Size dağ başında bir arkadaşım tarafından çıkarılmış bir fotoğraf gönderiyorum.. Annem mantıksız cinsinden bir mutaassıptır.. Bilirim, odasına resim koymaz.. Bakar bakar, sonra hemen sandığına atar.. Fakat doğrusu ben böyle genç yaşında mezara girmek istemem.. Onun için fotoğrafımı anneme verme.. Salonda aynanın önüne koy; gelen genç ve güzel misafirler görsünler.. Acaba Lemân Hanım resmime nasıl bakacak? Ve bakarken simasında ne renkler, çizgiler, nazarlarında ne şuleler, manalar peyda olacak?. Çok merak ediyorum, resmime bakarken, kuzum ablacığım, onu bir psikolog gibi tetkik ve tahlil et, ve bana yaz.. Bir de piyano, ud çalarsanız resmimi karşınıza koyunuz.. Burada paslanan kulaklarım top **[351]** sesinden başka bir şey duymuyor.. Ah musiki!. Sen bedbaht, hicrân-zede (üzüntülü, hicrana uğramış) ruhlar için nasıl bir teselli ninnisisin!.. Teblîğ-i resmîlerin müz'ic ve muttarid (düzenli, düzgün) satırlarında kararan gözlerim: Moz (Meuse), Mozel (Moselle), Som (Somme), Ankır, Vu, Verdun, Trol, İzonzo, Aras (Arras), Argon (Argonne), Şampanya (Champagne), Epiyer, Diksmund (Diksmuide), Niyoport (Nieuwpoort).. İsimlerinden başka bir şey görmüyor. Ah şiir!. Sen aşka susamış, yübüset (kuraklık) içinde kalmış hassas kalpler için ne ulvî bir tarâvet membaisın!..

Parklar, sinemalar, konferanslar ne âlemde?. Burada bir tane bile bulunmadığı için o canım İstanbul tangolarını çok göreceğim geldi.. Yine zevk, eğlence yerleri yerinde, değil mi?. İstanbul hiç öyle olur olmaz gürültülere pabuç bırakır mı?. Dedelerimiz de öyle değil miydi?. Rivayet ederler ki Rus muharebesinde Moskoflar ta Ayastafanos'a (İstanbul'da Yeşilköy semtinin eski adı) kadar dayanmıştı da Kâğıthane hıncahınç (tıklım tıklım, dopdolu) kadınlar ve erkeklerle dolmuştu.. Acaba Makriköyü'ndeki beni unuttu mu?. Bilirim pek vefasızdır, yahut lüzumundan fazla vefalıdır.. İhtimal el'ân benim aşkımla yanıp tutuşuyor.. Eğer öyle ise acırım o zavallı güzel budalaya!. Sakın kıskançlığından başlamasın ağlamaya.. Sonra gözleri çirkinleşir.. Aşkın ebediyetine, hatta samimiyetine inanan saf diller cidden şâyân-ı merhamet mahluklardır.. Zaten ben Lemân'ı neye şimdiye kadar hiçbir kız hakkında hissetmediğim bir temayül ile seviyorum.. Güç sever, sevse bile sevmiyor görünür, kurnaz, zeki, şefkat ve vefakârlığı seyyâl, müphem ve meşkûk olduğu için.. Onda insandaki tenevvü' (çeşitlenme, çeşitlilik) ihtiyacını tatmin eder sanki [352] şeytani bir kudret var.. Hâlbuki zavallı bön Muallâ o kadar olduğu gibi görünüyor ki.....

Ha, az kaldı unutuyordum.. Ayol senin Kâzım sahihten budala.. Baldızı vefat etmiş de niçün ben ona taziye yazmamışım, diye beyefendi fena hâlde kızmış!. Küplere binmiş!. Bir defa ben şeyhler gibi keramet sahibi değilim!. Ne bileyim ben onun baldızının irtihâl-ı dâr-ı beka (sonsuzluk yurduna, ahirete göçme; ölme) ettiğini?. Yahut âzim-i dâr-ı cinân olduğunu.. Baldızı öbür dünyaya giderken benden müsaade istedi mi?. Hem bana siyasi bir memur vakarıyla haber-i vefâtını tahrîren ve resmen tebliğ ediyor, hem de aynı zamanda hiddetleniyor.. Özü kabahatinden büyük!. Diyecek ki gazetelerde okumadın mı?. İşte bir budalalık daha!. Ben onun gibi İstanbul'da, Babıali'nin küflenmiş odalarında evrak karıştırmak ile, yahut Boğaziçi vapurlarında uyuklamakla vakit geçirmiyorum!. Dağ başlarında, barut kokuları arasında, düşmanın her an muhtemel bir hücumu karşısında bulunuyorum.. Ben zaten gazete okusam bile “Tanin”i okurum.. İhtimal diğer gazeteler yazmıştır da Tanin yazmamıştır.. Bana Allah “Yakında Kâzım'ın baldızını öldüreceğim, haberin olsun, tetik davran, her gün bütün gazeteleri oku.. Derhal Kâzım'a taziye mektubu yaz!..” demedi ya!. Mübarek çocuk insanı zorla günaha sokar!. Eğer o kadar teşrîfât budalası ise biraz kendisi teşrifata riayet etsin (uymak, saymak; saygı göstermek).. Şimdiye kadar o

bana ne vakit bir tebrik yazdı ki benden taziye istiyor.. Zaten fikrimce taziye mektupları kalbe tesliyet değil, zucret (iç sıkıntısı, yürek daralması) verir.. Hatırayı tecdîd (yenileme) eder.. Âdeta mahalle [353] kadınlarının matemli evlere gidip sabahtan akşama kadar evvelinden bahsedişlerine, katre-i tesellî yerine müthiş bir tûfân-ı ta'zîb dökerek evi büsbütün müstağrak-ı elem etmelerine benzer. Hem bak abla, ben sade tuhaf söyler ve yazar şuh ve lakayıt bir genç değilim.. Aynı zamanda da gayet ciddiylim.. Bana fikir ve mizacına hizmet edemediğimden dolayı kainat darılsa metelik vermem.. Onun için de hiçbir fırkaya, hiçbir cemiyete girmem, giremem.. Müstakıl ve ser-âzâd (serbest, rahat) ruhum şurût (şartlar) ve kuyûda (kayıtlar, bağlar) tâbi' olmaktan daima firar eder.. Ufak bir haksızlığa, mantıksızlığa hemen fevân ederim (coşmak).. Binaenaleyh nazarımda haksız sitemlerin, serzenişlerin katiyen hiçbir kıymeti yoktur.. Bence hakikat daima hakikattir.. Sizi bile o kadar çok sevdiğim hâlde yalnız ara sıra, boş zamanlarımda düşünürüm.. Hatta Lemân'ı da.. Vazife zamanları bir dakika bile hatırıma gelmez, kalbime hulûl edemezsiniz.. Herkes mektuplarında gece ve gündüz, yahut rûz u şeb, hiçbir dakika hatırımdan çıkmıyorsunuz diye birtakım yaveler, saçma sapan laflar yazarlar.. Bu adamlar bence ya yalan söylüyorlar, yahut riyakârlık ediyorlar.. İkisinden biri.. Üçüncü bir ihtimal katiyen vârid (söz konusu) değil!. Lüzumundan fazla nezaketin, gayr-i tabî'î bir tarzda komplimanın riya ve tabasbusa müncer olacağını artık bizim muhît-i ictimâ'imiz de anlamalıdır, değil mi?.

Ben ruhen sıhriyyet (evlenmek yoluyla olan akrabalık; kan bağı), karâbet (yakınlık, akrabalık) olmadıktan sonra akrabalıktan, hatta kardaşıktan bir şey anlamam. Seni de ablam olmaktan ziyade kafamın dengi, ruhumun hemşiresi olduğun için çok severim. Hemen Allah, ruhları [354] arasında uçurum bulunan karı kocalara merhamet ve imdat etsin!. Kâzım'ın budalalığı kalbime kardaş muhabbeti vermeye mâni oluyor. Yalnız ona karşı merhamet duyuyorum. Filhakika dünyada çirkin kadınlarla budala erkeklere çok acırım!.

İhtiyar halanın yazdırdığı derkenârdan memnun oldum.. Muhterem ellerinden öperim.. Yalnız benim için Cenâb-ı Hakk'a dualar ederken “Allah iki cihanda ber-murâd eylesin” yazılacak iken kazara “Murdar eylesin” diye yazılmış.. Doğrusu dua yerine murdarlık almak hiç hoşuma gitmedi. Acaba bu kazaramı, eser-i gaflet ile mi yazıldı; yoksa

sevgili ablacığının şeytanlığı tuttu, canı öyle istedi de mi yazıldı?. Hâlâ bir türlü anlayamadım!.

..... illetinden (hastalık) rahatsızlığım artık büsbütün geçti.. Ahval de müsait gibi.. Artık hücum ihtimali pek yok!. Ciddi söylüyorum, buraya geliniz.. Bir iki ay oturur, yine gidersiniz.. Hava değiştirmiş olursunuz.. Tebdîl-i hevâ için sade Ada'ya, Yakacık'a gidilmez.. Bazen kardaş hatırı için buralara da gelinir.. Herhâlde şimdilik burası İstanbul kadar pahalı değil!.

Rusya ile mütarekeye çok sevindim.. Aşk olsun şu “Lenin”e.. Moskoflara vahşi derdik ama, herifler bu gidişle medeniyet yarışından birinci çıkacak galiba!. İnşallah, maşallah yakında umumi sulh olur da insaniyet bu azîm, bu emsali görülmemiş meş’ûm bâdireden (felaket, tehlikeli oyun, zor geçit) kurtulur.. Artık harp bütün milletlerin canına tak dedi. Allah da [355] şu üç dört senelik kanlı temâşâdan bıkmadı, gitti!... Bak, “Târîh-i kadîm” şairi köhne ve yalancı dünyaya taze ve doğru gözünü nasıl kapadı da gitti?!. Şaka maka, artık herkeste ne mide kaldı, ne sinir.. Cephelede ne insan kaldı, ne de beygir!. Kalanlar da âdetâ fizyolojik hüviyetlerini kaybeder oldular.. Bana sorarsan her gün, üç dört senedir o muttarid ve müz'ic harp raporlarını, tebliğlerini okuya okuya âdetâ nevrastenik oldum.. En kudretli tarafım olan şetâretim bile yavaş yavaş sönmeye başladı. Geçenlerde Hâriciye Nâzırı'nın sulh meselesine ait uzun nutkuna mukabil şen ve centilmen bir mebusumuzun herçi-bâdâ bâd (ne olursa olsun, ister istemez) sulh olmasına taraftar görünmesi doğrusu hem hoşuma, hem tuhafıma gitti.. Bu garip ve medenî cesaret, kısmen sönen şetâretime âdetâ şuh bir kıvılcım sıçrattı.. Meğer meclisimizde pek âteşîn sosyalistlerimiz varmış da bizim haberimiz yokmuş.. Ne günahkâr bir gaflet!..

Selamlarımı, ihtirâmlarımı, komplimanlarımı, perestişlerimi “Bolşevizm” meslek-i ictimâ'isine muvâfık bir tarz-ı âdilânede ve fakat şu kadar var ki herkese derecesi ve istihkakı nispetinde tevzî' etmenizi sûret-i mahsûsada rica ederim.. Eğer bu günlerde Ada'ya giderseniz orada ârâm-sâz-ı esaret olan Kût'ül-Amâre kahramanı ceneral “Tavneshend” (Townshend) cenaplarına da selamımı gönderirsiniz.. Artık bu kadar gevezelik yeter.. Benden topu topu bir yaş büyük olan mini mini güzel ablacığının güzel gözlerinden, eğer

gözler hürmet için kifayet etmezse, nermîn ellerinden öper, mektubuma hâtime çekerim...
[356]

ÜÇÜNCÜ KISIM

53

Meş'ûm Bir Sima

Monşer Bey (Monchère-azizim, dostum), çoktan beri sana mektup yazamadım.. Bilsen ne kadar *monoton*, ne kadar müz'ic ve yâbis bir hayat geçiriyorum!. Arzularımın, *ambisyon*larımın alevi kalbimi yakıyor.. Kahrolsun böyle *miliyö* (milieu-muhit, çevre)!. *Kel betis* (quelle bêtise-ne kadar aptalca bir şey) *möndiyö*!. Bir vaktiyle Avrupa'da geçirdiğim o konforlu, o medeni yaşayışı, bir de burada içinde bulunduğum miskin, sefil hayatı

düşünüyorum da âdeta monşer, çıldıracak bir hâle geliyorum.. Serâpâ sinirim.. Serâpâ kinim.. Babamın istibdâdda mebzûlen kazandığı altınlar yavaş yavaş suyunu çekmeye başlıyor.. Bundan sonra ne yapacağım, bilmem.. Vaktiyle nasılsa bir mekteb-i âliden şehâdet-nâme almaya muvaffak oldum ama, şimdi bunun bir paçavra kadar kıymeti kalmadı!. Yerin dibine batsın bu karikatür *liberte* (liberté-özgürlük), bu galiz *konstitusyon* (constitution-anayasa)!.. Eski hayatım, eski emellerim artık bir serâb oldu.. İstibdâddaki *pozisyon* mu, *otorite* mi, servetimi düşündükçe kendimde en müthiş [357] cinayetleri zevk ve ihtirasla yapmak için öyle âteşin bir kudret hissediyorum ki.. Şimdiye kadar siyasi epey entrikalarda bulundum, epey fırkalara girdim, çıktım.. Lakin jans (chance-şans) yok, monşer, jans !..

Fikrimce on dördüncü Lui'nin (XIV. Louis) felsefesi, hayati tarz-ı telakkîsi kadar şâyân-ı takdîs bir felsefe, bir tarz-ı rü'yet (görme, bakma, görölme; yönetme; araştırma) olamaz.. Evet, *apromuvadelus*!.. Ben mükemmel ve temiz yaşayayım, her türlü âmâl ve ihtirâsâtımı, şenî' ve feci her türlü ezvâk u hevesâtımı tatmin edeyim de istersen benden sonra bütün dünya mahvolsun.. İsterse ben tarih, beşeriyet indinde en alçak bir adam olayım.. Bu muazzam ve mutarrâ (taze, tarâvetli; göz alıcı, parlak) felsefeyi bu sefil ve köhne milyöde bile tatbik edemedikten sonra ben neye yaşayayım?. Hâlâ bu muhitte vatan, milliyet, insaniyet, kahramanlık, ahlak, fazilet diye bağırان bir yığın aptallar var!. Bir zamanlar “Resimli Kitap” mecmuasında bir muharrir çıktı, sanatta, edebiyatta bile ahlak, milliyet sayıklayıp durdu.. *Kel banalite*?.. (Quel banalité – ne bayağıdır) Dünyada ahlak kelimesine sinirlendiğim kadar bir şeye kızmam.. Ben ki ahlaksızlığın, şenâ'atin *şedovr* (chef d'oeuvre-şaheser) bir eseriyim.. İsterim ki herkes azıcık benim gibi rezil, ahlaksız olsun!.. Vatan, milliyet, fazilet terâneleriyle Türkiye'yi yükseltecekler, ha!.. Maddî medeniyet, fen çok terakkî etmiş ama şimdiye kadar ölüyü diriltten bir kuvvet keşfedilmemiş!. Hem de ne basit, ne ibtidâî, ne budala ve cahil usuller, prensiplerle diriltmek... Doğrusu pek *ridikul* (ridicule-saçma), pek maskara bir teşebbüs!. Bana, kendi hesabıma, Allah o günü göstermesin.. Şimdiki kaba, vahşi ellerle Türkiye'nin canlanması medeniyetin ölmesi, zarafetin [358] iflası demektir.. Biz istibdâd kahramanları, Sultan Hamid ni'met-dîdeleri böyle metrûk, sefil, mensî (unutulmuş, bırakılmış) ve mühmel (ihmal edilmiş, bakımsız) sürüneceğiz de bizim düşmanlarımız, saadetlerimizin, servetlerimizin hasımları yapacakları muazzam, tarihî eser

karşısında böbürlenecekler, azamet ve gururla yaşayacaklar.. Hem yalnız hayatta değil, tarihte de yaşayacaklar, öyle mi?.. Aman, tasavvuru bile pek *teribel*, pek *ansuportabl* (insupportable-çekilmez, tahammül edilemez)!.. Benim hiç ümidim yok ama, bilmem neden monşer, böyle bir şey hatırıma gelince fena hâlde sinirleniyor, *empresyon* (impression-izlenim, etki, tesir; hassas, kolayca etkilenilen) oluyorum.. Sen inanır mısın, bu adamların sade vatan gibi, yok milliyet ve adalet gibi kuru esaslar üzerine çalıştıklarına?.. Ben doğrusu hiç ihtimal veremiyorum.. *Egoizm* (égoïsme), *ambisiyon* (ambition-hırs) onlarda bizlerden daha fazla.. Yalnız bizimkiler ince, medeni, kibar.. Onları kaba, vahşi, banal... İşte fark bunlardan ibaret!.. Hususıyla ittihâdcılar mevki'-i ikbâli tamamen zabt ve işgal ettikten, hürriyet ve i'tilâfın rû'esâsı sürünmeye başladıktan sonra benim ruhumda vatana, meşrutiyete, milliyet ve fazilete düşman öyle nefis, öyle canlı ve heyecanlı bir füsûn, bilmem nasıl anlatayım, öyle muzlim ve mukaddes bir nur peyda oldu ki kendimde “Neron”un, Hülâgû’nun zalim ve tahrîb-kâr (yıkıcı) dehalarını sönük bırakacak bir bela, bir afet ibdâ' edebilecek bir kudret ve celâdet hissediyorum.. Bed-tıynete (yaratılışı, tabiatı fena olan) ilim ve fen öğretmek katı'-ı tarîkin (yol kesen, keskin kılıç) eline silah vermek demek imiş!.. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî acaba beni düşünerek mi bu sözü sarf etmiş.. Eğer öyle ise zekâsını *admire* (admirer -hayran olmak) ederim!. Fakat Mevlevî Hazretlerine sorarım ki [359] bed-tıynete akıl ve zekâ vermek, ilim ve fen öğretmekten daha az mı cânîyânedir (can gibi)?.. Hülâsa azizim, yakacağım, yıkacağım.. Bütün memleketi ateşe vereceğim!. Ben ki eski şa'sa'a-ı hayâtla bu vatana hüküm-rân olamıyorum.. Ben ki muazzam bir servetle nefis kadınlara ve muhteşem bir âlem-i ezvâka tahakküm edemiyorum.. Ben ki bir yığın şakrak ve şaklaban dalkavuklara malik değilim.. Artık yaşamak neye, yaşatmak niçün?..

Lakin monşer bey, şimdi bende pek tatlı, pek füsûnkâr bir *esperans* (espérance-umut) canlandı.. Sen ne dersin, bakalım?.. Harb-i Umûmî'ye, hâllerine bakmadan, göreceksin, bizim bu şımarıklar da, bu *embesiller* atılacak!. Evet, buna emin ol.. Almanya'nın iğfâllerine (kandırma, aldatma), vaatlerine güvenerek şu *ifnoran* herifler Rusya gibi, hele İngiltere ve Fransa gibi muazzam devletlerle harp etmek çılgınlığına kalkışacaklar.. Gülme.. *Ma parol dö nur* (ma parole d'honneur- benim şeref sözüm)!. Bu, mutlaka olacak!. Zaten görülen bazı alâ'im (işaretler) fikrimi tamamen tasdik etmekte.. Hararetle, aşk ve şevk ile *mobilizasyona*

(mobilisation-seferberlik) başladılar bile.. Onlarda o külhanlık, o küstahlık, o komitacılık ve irfansızlık varken hatta bütün dünyaya ilân-ı harb etmekten çekinmezler.. Bizim gibi sessiz bir milletin mukadderâtı ile, tâli'î ile mutantan bir tarzda kumar oynamaktan, “Poker”de olduğu gibi blöf yapmaktan tatlı bir şey olur mu?.. Milleti batırırlarsa ne kaybederler?. Hiç.. Veleve ki yüzde bir ihtimal olsun, çıkarırlarsa çok şey kazanırlar.. Bedava bir müheyyic kumar... Bedava bir **sansasiyonel** (sensationnel- heyecan uyandırıcı, şaşırtıcı) oyun!. Bakalım [360] harbe girerlerse o zaman eroizm (heroism- kahramanlık), nasyonalizm (nationalism-milliyetçilik) efsaneleri onları kurtarabilecek bir tılsıma malik olabilecek mi?. Bakalım bekledikleri **miraklı** (miracle-mucize) bulabilecekler mi?. O kaba Almanlarla beraber harbe iştirâk ettikleri gibi Türkiye’nin de, kendilerinin de iki üç ay içinde mahvolacakları muhakkıktır.. Daha geçen gün Balkan Harbi’nden perişan ve muzmahill (çökmüş, darmadağın olmuş) çıkan Türkiye, tasavvurumuzdan yüz defa daha kutlu kuvvetli olsa ve daha iyi **dirije** (dirigé -yöneltilme) edilse azmi üç aydan fazla kabil değil harbe dayanamaz.. Mağlubiyet, hayır mağlûbiyyet değil, müthiş bir **debakl** Türkiye için hazırdır. Öyle bir debakl ki sergerdelerini (lider, başkan, reis) enkazı altında boğacak!. Ah, o saadet günü acaba ne vakit gelip çatacak?.. Düşün bir defa, monşer, alacağımız şedovr intikamın dehşet ve mehâbetini.. İttihâdın köküne kibrit suyu dökülmüş olacak; o sergerdeleri, o serserileri yakacak alevler nazarlarımızda bir şehr-âyîn (şenlik, donanma) şa'sa'sıyla parlayacak!.

Ölümünden korkmasam, tatlı canımdan büsbütün bıksam bilirim ben yapacağımı.. Mamafih şimdiden bir plan hazırlıyorum ki pek **ekstraordîner** (extraordinaire-olağanüstü) !. Aynı zamanda **sur** (sur-güvenilir).. Hiçbir **danje** (danger-tehlike, risk) yok.. Artık bundan sonra hiç **dezespre** (désespéré-umutsuz, çaresiz) olmayacağım.. Bu mektubu sana Papadopolu ile gönderiyorum.. Ona i'timâd edebilirsin.. Gayretini taz'îf (iki kat etme, bir o kadar daha artırma) et.. Adamlarını iyi seç.. **Pesimistlik**ten vazgeç!..

Sana açıkça söyleyeyim, benim hayatta emelim nedir, bilir misin? Senin de az çok farklarla öyledir ya! Ben şiddetle, ihtirasla isterim ki [361] bütün insanlar ahlaken, ruhen benim gibi şen' olsunlar.. Pest (alçak), muzlim bir derekede kalsınlar.. Çünkü ancak bu sayede pek o kadar ehemmiyet vermediğim tezyîf-i (küçük düşürme) umûmîden

kurtulabilirim.. Fakat **pozisyon**, servet ve ihtişam (tantana, şanlı görünüş) cihetinden bu müsâvâta asla razı değilim.. Ben herkese, bütün bir cihana tahakküm edeyim.. Fakat hiç kimse bana hafif bir ma'nâ-yı vakârla bakamasın.. Ah, ittihâdcıların harabe hâlinde bırakacakları Türkiye'nin havâ-yı izmihlâlinde (yok olma) bir baykuş gibi mütehakkim-âne (tahakkümle, zorbalıkla) ve mağrûr-âne bir ötebilsem.. İngilizlerin himayesinde istediğim gibi **dejenere** (dégénéré-soysuz, soysuzlaşmış, yozlaşmış) bir kabine teşkil edebilsem.. Zulmeti, şenâ'ati, şe'âmeti (uğursuzluk), budalaların dediği gibi, ahlaksızlığı her tarafa neşr ve ta'mîm (genelleştirme, yayma) eylesem... Lakin **malörözman** (malheureusement-ne yazık ki) biz kafada, biz **mantalitede** (mentalité-anlayış) adamlar henüz pek az.. Fransa'da, İngiltere'de bile o kadar terakkiyât-ı medeniyyeye rağmen bu yüksek, bu derin ve pür-zulmet fikir henüz **develüpe** (développé-gelişmiş) olamadı!. Ah, neredesin, cinayetlerin, levslerin, ihtirasların en muzlim derinliklerine nüfuz eden ve orada kendisine vâsi' (geniş, açık) bir mıntika-i hulûl, bir **terrein favorabl** (terrain favorable-uygun zemin) keşf eyleyen dehâ-yı hîle-kâr!. Lakin bu günlerde ma'bed-i zekâmı öyle muazzam, öyle meş'ûm bir şeytan tavâf ediyor (ziyaret etmek, ziyaret maksadıyla etrafını dolaşmak) ki, göreceksin, yakında harikalar, bâdireler, dâhiyeler (bela, felaket, musibet) yaratacağım.. Biraz daha **pasyans** (patience-sabır).. Biraz daha **presverans** (persévérance-azim), monşer!..

[362]

54

Şen Bir Zekâ

Beyhude yere bana kızmayınız, gücenmeyiniz.. Şimdiye kadar size mektup yazmadığımın iki mühim sebebi var: Biri yaptığımız o müz'ic, o mülevves (kirli, pis) seyahatin hâlâ uğultusu, azap ve ızdırabı üzerimde oluşu.. Diğeri de kendimi her şeye, bütün hakaike rağmen el'ân İstanbul'da tasavvur ve tahayyül ederek mektup yazmak ihtiyacını duymayışım!.

Şimdi siz bu iki sebebe de hayret eder, ikisini de acayip ve garip görürsünüz.. Fakat ben ne yapabilirim, benim elimden ne gelebilir ki hakikat maa't-teessüf tamamen bu merkezde!..

Birinci sebep için size yalnız şunu arz edeyim ki az kaldı batıyorduk!. Daha doğrusu battık!. Esrareniz derinliklerden bilinemez nasıl tılsımlı bir tekne ile tekrar deniz üstüne çıktık!. Bende ne kafa kaldı, ne mide!. Kafamda tefekkür, midemde temessül (özümleme) kabiliyeti iflas etti! Hem horoz gibi öttüm, hem de ... ıslanmış tavuğa döndüm!. Bu kadar küçük bir vapura bu kadar yolcu ve eşya kabul etmek acaba dünyanın neresinde görülmüş?. Haydi kumpanyada yolculara ait ufak bir endişe-i takayyüd (dikkatli davranma endişesi, uğraşma endişesi) yok, diyelim, ya bizdeki budala [363] cesarete ne isim verelim? Tehlikeli manzarayı ap-âşikâr gördüğümüz hâlde vapurdan çıkmadık; bile bile ölüme koştuk!. Haberiniz var mı? On, on beş saatlik mesafeyi tam beş günde kat' ettik (bitirmek)! Ne baş döndürücü, ne asrî ve berkî (şimşek gibi, parlak) bir sürat değil mi?. Eğer midemiz yemek ihtiyacını hissetmiş olsaydı sağlam açlıktan ölmüştük.. Çünkü vapurda ancak yirmi dört saatlik yiyecek vardı.. Hele vapurun – bilmem bu kelimeyi israf etmiyor muyum – biçimine, şekline, tertibine hayran olmamak kabil değildi.. Tıpkı kısa boylu kambur adamlara benziyordu.. Âdeta bahrî bir kaplumbağa, bir karikatür.. Kadıköy'ünün o tarihe karışmış meşhur klasik dört numaralı kahraman tontonu, emin olunuz, bizim bindiğimiz vapurun yanında bir deritnot gibi levent ve muhteşemdir!. Haleflerimiz (memurlukta, birinden sonra gelip onun yerine geçen kimse; birinin yerine geçen, evlat, oğul) inşallah seleflerinin (bir yerde, bir işte başka birinden önce bulunmuş olan kimse; eski adam) vaktiyle böyle maskara, abur cubur vapurlarla seyahat ettiklerine her türlü şevâhid-i (şahitler) târîhiyyeye rağmen inanamayacak derecede sâhib-i tabî'at, bedâyi'-perver (sanatkâr), zengin ve müterakkî olurlar.. Bilirsiniz, beni pek deniz tutmaz.. Fakat bu defa o dağlar gibi dalgaların Hindenburg vâri (benzer, gibi) hücumları beni canımdan bıktırdı.. Hele birçok kimselerin öğürmesinden, afv edersiniz, kusmasından son derece müteessir ve muztarip oldum.. Ben de vâsi' mikyasta âheng-i umûmî-i mûsikîye iştirâk ettim.. Başladım mütemadiyen ötmeye.. İşte bütün bu feci ve mudhik sebeplerden dolayıdır ki o müz'ic ve mülevves seyahatin uğultusu, sersemliği – aradan mürûr eden (sona ermek; geçmek) on beş güne rağmen – hâlâ bir kâbus gibi

üzerimde!. Size ilk darbe-i nazarda [364] gayet garip görünen birinci sebebin sadece bir hakikat olduğuna artık tamamıyla kani' (inanmış) oldunuz, değil mi sevgili ağabeyciğim?..

Şimdi inanılması biraz daha güç olan ikinci sebebi izaha çalışayım: Filhakika ben öyle rûh-nevâz (ruh okşayıcı), öyle şâir-âne bir mevkide bulunuyorum ki kendimi Boğaziçi'nde zannedebiliyorum.. Vazife icabı oturduğum köy mürtefi' (yüksek) bir tepenin üzerinde. Her taraf bî-pâyân bir tazelik ve yeşillik içinde.. Gönül bu ya, kendimi Çamlıca'da farz ediyorum; ve böylece müteselli oluyorum.. Mevcut müşâbehet-i (benzeyiş, benzeme) coğrâfyâdan bi'l-istifâde (yararlanarak, istifade ederek) her gün farziyyâtımı (tahmini) hayâlât (hayaller, düşler) ile takviye ve tagdiye (beslenme) ede ede tuhaf bir galat (yanlış, hata) hisle nihayet İstanbul'da, Çamlıca'da, Ekrem Hâmid neslinin kürsî-i istiğrâkında bulunduğuma cidden kanaat hasıl ettim. Bu kanaatin tesiri ile bittabi size mektup yazmak ihtiyacını duymadım.. Lakin bugün tesadüf ettiğim bir manzara, bir manzara-ı hakikat hayâlâtımı tarumar eden korkunç bir belâgat ile bana Çamlıca'da olmadığımı anlattı.. İstanbul'dan epey uzak bir Rum köyünde bulunduğumu, çok şükür, idrak ettim.. İşte bu idrak ve ihâtanın neticesi iledir ki size şu mektubumu yazıyorum.. Şimdi ikinci mazeretimi de makbul ve meşrû' bulmak için kalbinizde, velev ki hafif olsun, bir eser-i temâyül hasıl oldu, değil mi?..

Size meseleyi, manzarayı biraz tasvir edeyim.. Öyle zannediyorum ki nazarlarınızda merak ettiğinizi ifşa eden bir mana uçuşuyor, pırıldıyor!. Bu sabah elim şakağımda, pencerenin kenarında oturuyordum.. [365] Vakit erkendi.. Ta karşıda nazarlarımın altına serilmiş lacivert denize, menâzır-ı tabî'ata nigerân (bakakalan) oluyordum.. Birden uzaktan bir ses, hayır bir ses değil, muhtelif ve mütenevvi' (çeşitli), tîz ve pest tabakat-ı esvâtiyyeden (esvat-sesler) müteşekkil nîm-âhengdâr bir uğultu, bir gürültü, nasıl anlatayım, uhrevî bir vızılta işitir gibi oldum.. Evvela müphem bir tarzda işittiğim uzak, müşevveş mûsîkî gittikçe vuzûh peyda ediyor ve yakınlaşıyordu. Bir de başımı çevireyim, ne göreyim?!. Henüz yaprakları inkişâf etmeye başlamış ağaçlardan müteşekkil koruluğun içinden geçen köyün yegâne muntazamca yolunu batî batî takip eden siyah bir kütle, mütekâsif (sıklaşmış, koyulaşmış, yoğunlaşmış) bir küme.. Kümenin önünde ellerinde beyaz uzun bir şeyler taşıyan çocukların arkasında siyah, sinire dokunan bir sanduka.. İçinde sapsarı benziyle,

beyaz elbisesiyle çiçeklere gömülmüş bir kadın, cansız bir gelin!. Hülâsa bu sessiz, bu metrûk ve mensî köyden hiç ümit edilemeyecek bir kalabalık, bir ihtîşâm, bir hayat ve ahenk ile bir cenaze alayı!.. Başta çocuk mugannîler (şarkıcı, nağmeli ve çeşitli sesle okuyan), hayata karşı çatkın çehreleriyle uzun sakallı papaz efendiler olduğu hâlde onlarca alışılmış bir usul, bir an'ane ile icra edilen bu köhne meşîyyet-i (irade, arzu, istek) matem tarâvet-i bahâr içinde, batî ve hazin, uzaklaşıyor, yeşil birer şemsiye gibi güzergâha dizilmiş ağaçlar sanki cenazeye selam duruyor, ta karşıdan mehîb bir inek ilerleyen mevkibe (alay, topluluk) ağır ve alık bir hayret ile bakıyordu!. Biraz sonra inek kuvvetli sesiyle acı acı böğürmeye başladı.. Hava, birden tabii bir mûsikî-i mâtem ile dalgalandı.. Güya bu ses ölen genç kadına [366] karşı köyün bir hınçkırığı, bir mersiyesi idi.. Garip tesadüf.. Tam bu sırada da uzaklardan top sesleri işitilmez mi?. Artık gerek bu manzaradan ve gerek uzak olduğu için ruha korku vermeyen bu madenî ve cehennemî sedalardan İstanbul'da, Çamlıca'da bulunmadığıma kanaat getirdim. Hemen kalemi elime alarak sevgili ağabeyime şu mektubu yazmaya başladım.. Mektubumu eğer biraz şuh, biraz komik buluyorsanız bunu şen ve ser-âzâd tabiatımdan, şetâret-i fikriyyemden ziyade atılan toplara medyûnsunuz (borçlu).. Birçok defalar tecrübe ettim, ne zaman kulaklarım mehîb top seslerinin tantanasıyla dolarsa kalemimden âdeta kan damlar.. Fakat şunu da itiraf etmek cesâret-i medenîyyesinde bulunayım ki herhâlde top seslerinin biraz uzaktan işitilmesi şart-ı a'zam!. Çünkü davulun sesi ancak ve ancak uzaktan hoş gelebilir!.

Dün batan zırhlıyı bugün de iki arkadaşı takip etti.. Hemen Cenâb-ı Hakk diğerlerini de aynı mazhariyetle be-kâm (muradına ermiş, nail olan, mesut, bahtiyar) buyursun, amin!. Vaziyet, teblîğ-i resmîlerin hemen hemen aynıdır. Teblîğ-i resmîlerde şimdilik kayda ve imla hatalarından başka şâyân-ı ehemmiyyet, mugâyir-i hakikat bir şey yok gibidir.. Mamafih güzel lisanımızın hususuyla böyle tarz-ı resmîde ihmal edilmesine epey mütehayyir ve müteessir oluyorum.. Hercailiğime, lakaytlığıma rağmen lisana hürmet bana kitâbet muallimimizden intikal (geçme, göçme) etmiştir. Muallimimiz hayır-hâh, terakkî ve te'âlî sever bir adamdı. Lisanımızı hepimizin mükemmelen öğrenmesini isterdi.. Müsveddelerimizde (karalama, ilk yazılan metin, taslak) yaptığımız fahiş (ölçüyü aşan, aşırı; çok fazla) hatalara samimi, âteşin bir feverân-ı rûh içinde hiddet ederdi.. Teblîğ-i

resmîlerdeki [367] lisan hatalarını görünce hatırıma kitâbet muallimimiz geliyor.. Kim bilir şimdi tebliğ-i resmîleri okurken tesadüf ettiği hatalara karşı nasıl asabileşir.. İşte san'at-ı tahrîre ait bu hatalardan sarf-ı nazar edildiği hâlde tebliğlerin mündericât ve muhteviyâtı hakikat-i ahvâlle, tamamen değilse bile, oldukça yakın!. Mamafih bunu ben bizim cephemize göre söylüyorum.. Diğer cephelere karışmam!. Çünkü işin içinde, söz aramızda, Sarıkamış hâ'ilesi gibi kara haberler var.. Yalnız bu taraflara ait çıkan şayialar, rivayetler hurafe, ürcûfe (yalan dolan)!. Hepsi kalpleri imansız adamların uydurdukları bir yığın yalandan ibaret! Ne idi o ben İstanbul'da iken bazı cebîn ve bed-bîn (karamsar, ümitsiz) adamların gösterdikleri heyecan, telaş ve endişe?. Bazıları Bursa'yı, Eskişehir'i bile boyladı.. Doğrusu hiçbir millet bizim kadar piyeyi deve yapmakta bu derece büyük bir muvaffakiyet gösteremez.. Mektupları değil, asıl böyle geveze, her tarafa mübalağalı, şe'âmetli haberler saçmakta bir zevk-i vahşi duyan ağızları sansür etmeli.. Sizi temin ederim ki İstanbul'da işittiklerim ile buradaki vaziyet arasında pek büyük bir fark var..

Vamık Necati'nin, Harb-i Umûmî'den istifade etmek için fırsat bekleyen bî-taraf devletler gibi, Süleymân Sabri'ye hücumu çok canımı sıktı. Bu, âdeta zebûn-küşlük (zalim).. Öyle hissediyorum ki bu gidişle bir aya varmaz, karısını boşar.. Nasıl, sizin yolcunuz yaklaştı mı?. Yengemin kurtulduğunu, rica ederim, telgrafla bildiriniz.. Cihâd-ı ekberin ilan olunduğu bir zamanda dünyaya geldiğine bir hatıra, bir telmîh (gönderme, imalı anlatma) olmak üzere [368] ismini kız ise Câhide, erkek ise Cihâd koymanızı hararetle tavsiye ederim..

İstanbul'dan acele çıkarken akıl edemedim.. Cebimde saat diye taşıdığım kaplumbağayı artık def etmek istiyorum.. Bana kuzum ağabey, Lonjinbin (Longines) saatlerinin en küçüklerinden bir tane alıp gönderiver.. Rica ederim, çabuk gönderiniz de arkadaşlara biraz caka satayım..

Bizim Demir Hisar torpidosunun cesaretine, küçücük boyuyla yaptığı o büyük akına çok memnun oldum. “Emden” kruvazörünün (büyük savaş gemilerin sınıfı) kahramanlığına ufak fakat parlak bir nazîre (bir söze, bir davranışa karşılık söylenen söz veya yapılan davranış; edeb. Bir şairin manzum eserine başka bir şâir tarafından aynı vezin ve kafiye ile yazılan benzer manzume)!. Seddülbahir'deki Mustafa oğlu Mehmet Çavuş'un kahramanlık

menkıbesi meğer gazetelerin yazdığından çok yüksek imiş!. Burada herkesin ağzında bir efsane gibi dolaşüyor.. Koca arslan Türk!. Şimdilik şâyân-ı ehemmiyyet başka bir şey yok.. Yalnız ara sıra Saros Körfezi'nden aşırma suretiyle topa tutulmasına ve tayyârelerle de bombardıman edilmesine rağmen Gelibolu müthiş bir fa'aliyyet-i askeriyye içinde.. Liman Fon Sanders Paşa'nın (Liman von Sanders) karargâhı şimdilik kısmen burada!. Herhâlde düşman karaya büyük bir kuvvet çıkaracak!. Mamafih tunç yüzlü kahraman Mehmetçikler her şeye âmâde!.

Fakat tuhaf değil mi, bu mükemmel techîz (donatma) edilmiş, bu mükemmel terbiye görmüş arslanların Çanakkale'de İngilizlere, hususıyla Fransızlara karşı israf edilmesini hiç gönlüm kıyamıyor.. Böyle muntazam ve kahraman askerlerimiz Moskoflarla harp etmeli ki bir şeye benzesin.. Ruhumuza zevk-i gurûr, zevk-i kîn, zevk-i zafer versin.. Ne ise, [369] hayırlısı Allah'tan.. İngiliz sevâhilinin (sahiller, kıyılar) Almanlar tarafından tahte'l-bahrlarla ablukasına (bir devletin, bir kentin ya da bir yerin dışarıyla olan her türlü bağlantısını zor kullanarak kesme) pek sevindim.. Rus donanmasının Zonguldak ile Ereğli'yi bombardıman etmesine bir miktar canım sıkıldı.. Şimdilik Allah'a ısmarladık, sevgili ağabeyciğim...

55

Müdafaa

Mektubunuzu aldım; memnun oldum.. Fakat hemşirem için yazdığınız şeylere, şikayetlere tasavvur ettiğiniz gibi ne kızdım, ne şaştım. Bilakis onun hareketini pek tabii, pek haklı buldum. Hemşirem maalesef taassubunuza kurban oldu, iyi bir tahsil ve terbiye görmedi ama fitrat ona, çok şâyân-ı teşekkürdür ki, mümtaz bir zekâ, ince bir hassasiyet ve derin bir uyanıklık verdi. Onun için öyle olur olmaz göreneklere, an'anelere, i'tiyâdlara boyun eğmez.. Hurafelere, zulmet-âlûd (karanlıklı, karışık ve sıkıntılı) fikirlere ehemmiyet vermez.. Nâfız (içe işleyen, etkili, nüfuzlu), nurlu nazarlarıyla az çok hakikate, tabiata ve ma'nâ-yı hayâta hulûl eder.. Onun sözlerini, tavırlarını, düşüncelerini muammâ-engiz bulacağınıza siz biraz lütfen eski fikirlerden, i'tiyâdlardan, an'anelerden dimağınızı kurtarmaya çalışsanız,

zannederim, daha muvâfık olur.. Artık siz de teslim ediniz ki izdivâc bir genç kızın hayatında pek mühim, pek müthiş bir dönüm noktası, [370] bir inkılaptır. Bir inkılap ki onu ya diriltir, şâhika-ı sa'âdete (saadet zirvesi) yükseltir; yahut öldürür, gird-âb-ı felâkete indirir.. Her genç kızın tehhülde gayesi mesut olmaktır.. Tabiat her kıza mesut olmak için hakk-ı intihâb bahşetmiştir.. Tabiatın bu tabii bahşâyişini (bağışlama, bağış, ihsan) kıskanmak revâ (layık, uygun) mı?. Körebe oynar gibi kör körüne evlenenlerin feci akıbetleri dîde-i intibâhımızı açacak derecede korkunçtur, sanırım.. Görücüye çıkmadığı için Ulviye'yi beyhude yere bana şikayet ediyorsunuz.. Bu şikayet, hassas, ince ruhlu hemşiremi küçültmedi, bilakis onu nazarımda bir kat daha yükseltti.. O köhne merasimiyle, o bî-ma'nâ usul ve teşrîfâtı ile rast gelen görücüye çıkmak zeki ve mağrur bir kız için pek çirkin bir mecburiyet, daha doğrusu pek büyük bir zillettir.. Darılmayınız anneciğim ama, siz zaten hep öylesiniz.. Bir kız, izzet-i nefsin ne olduğunu bilen fitraten asil ve zeki bir kız tanımadığı kadınların tetkik ve tenkitine maruz kalmak istemedi mi hemen onun cebîn-i sâfina (temiz alın) “Mutlaka gönlü bir başkasında..” ünvanlı bir etiket yapıştırırsınız.. Hem istirhâm ederim, iyi ve serbest, tabii ve mantikî düşününüz. Farz edelim ki Ulviye izdivâc için bizzat kendisi bir genç intihâb etmiş bulunsun.. Ne olur?. Bundan ne çıkar?. Ben Ulviye'nin ulviyyet-i rûhundan o kadar eminim ki hayat ve tâlî'ini birleştirmek için intihâb edeceği zevce herhâlde şâyân-ı kabûl bir genç olacaktır.. Eğer intihâbda hataya düştüğü tahakkuk ederse o başka.. O zaman muvafakat etmemek, kendisini tenvîr etmek hak ve salâhiyyetine malik olabilirsiniz.. Siz de bilirsiniz anneciğim ki [371] ebeveynin bu gayr-i tabîî tahakkümleri yüzünden bizim izdivâc âlemimizde şimdiye kadar ne facialar, ne felaketler, hatta ne namussuzluklar olmuş; ne müthiş, ne elîm talâklar vuku' bulmuştur. Bu ictimâ'î hâ'ilelerin hadd-i zâtında (aslında, yaradılışında) nasıl millî birer felaket olduğunu düşünürsek batıl itikatlar ve i'tiyâdlarla sevgili vatanımızı kendi elimizle bî-pervâ (korkusuz, çekinmeden) ve bî-muhâbâ (çekinmeden) uçuruma sürüklediğimizi itiraf mecburiyetinde kalırız. Rica ederim, artık biraz ma'nâ-yı hayâta, ma'nâ-yı sa'âdete nüfuz edelim.. Hakikati olduğu gibi görelim.. Meş'ûm birer kâbus şeklinde varlığımıza çöken o köhne fikirlerden, adetlerden sıyrılalım.. İzdivâc gibi mühim ve nazik mesâil-i hayâtiyyeyi daha serbest-âne, daha asîl-âne düşünelim.. Artık bu kadar zulmet ve gaflet yetişir!.. Elem ve hicran ile tekrar edeyim ki tabiata, mantığa karşı isyanın cezasını yalnız ayrı ayrı aileler değil, daha feci olmak üzere hey'ât-ı umûmiyye,

hey'ât-ı ictimâ'îyye, bir kelime ile, memleket çekiyor.. Bizim kadar ibtidâ'î ve gayr-i tabî'î şartlar altında izdivâclar yapan bir millet gösterebilir misiniz? İşte bence inhitâtımızın (çöküş, düşüş) gayr-i mer'î (görölmeyen, bilinmez) bir sırrı, bir sebebi.. Eğer dünyada hemen yegâne olan tarz-ı izdivâcımız muvâfık-ı akl u mantık olsaydı yeryüzünde en müterakkî millet bizim olmaklığımız lazım gelmez miydi?. Hâlbuki....

Hasılı size kemâl-i ehemmiyyetle tavsiye ederim ki izdivâc hususunda Ulviye'yi tamamıyla serbest bırakınız.. Hem uzağa gitmeye ne hacet?. Ders-i ibret, zannederim, pek yakınınızda!. Benim izdivâc-ı felâketim sizi tamamıyla irşâd ve îkaz edecek bir belâgate malik değil mi?. Benim gibi kör körüne evlenmenin elemi ni pek derinden hisseden zavallı bir bedbahtı [372] düşününüz de ikinci, daha doğrusu üçüncü bir faciaya sebep olmaktan ihtirâz (çekinme, sakınma, kaçınma) ediniz.. Vâkıâ ben bilahare (sonradan, daha sonra) felaketi kısmen tamir ettim, cehennemden sıyrıldım.. Fakat ortada bir çocuk, bir kurban bıraktım.. Emin olunuz ki bu hâ'ileye sebebiyet veren ne oğlunuzdur, ne de sabık gelininizdir.. Ancak şerâ'it-i ictimâ'îyyemiz, aka'id-i fikriyyemizdir!.

Hemşirem icabında ihtimal görücüye de çıkar.. Fakat kibâr-âne ve serbest-âne bir tarzda.. Onun nazik ve hassas ruhunu incitmemek, izzet-i nefsi ni, asâlet-i tefekkürünü (düşünme asaleti) cerîha-dâr etmemek şartıyla.. Siz onu benim kadar kabil değil anlamadınız ve anlayamazsınız.. Benim felaketim sizce müphem ve gayr-i mahsûs kaldıysa ablamın, ruhuna eş olamayan kocası yüzünden beş senedir çektiği ızdırabı, geçirdiği cehennemî hayatı da mı unuttunuz?. Şuna kâni' (kanaat eden, inanmış) olmalı ki ruhlar imtizâc ve izdivâc etmedikten sonra hocanın nikâhı, hacının duası iki vücudu samimiyet ve saadette birleştirmek için asla kâfi bir tılsım teşkil edemez.. Bu adem-i kifâyeti (yetersizlik) münevver zekâları, uyanık ruhları ile ezelden idrak ederek mukaddes hakk-ı sa'âdetlerini bizzat istihsâl için ebeveynine isyana mecbur olan cesur ve müteşebbis (teşebbüs eden) kızların çoğu fikrimce hareketlerinde tamamen mazur ve haklıdırlar.. “Kızı kendi hâline bırakırsan ya davulcuya varır, yahut zurnacıya!” sözü herhâlde bizim için şerefli bir darb-ı mesel (atasözü) olması gerek.. Bu söz ile kızlarımızı pek çirkin bir tarzda tahkir ettiğimizin bilmem farkında mıyız?. Fikri, terbiyesi yerinde her bir kız bu darb-ı meselin ifade etmek istediği ma'nâ-yı hakaret karşısında kalbinin bütün kabiliyyet-i feverânıyla [373] isyan eder. İzdivâcda tahakküm ve

istibdâd göstereceğimize kızlarımızı kudretli bir terbiye ve irfan ile tezyîn (süsleme) ve techîz etmeye çalışsak, zannederim, daha iyi olur.. Mevzu gittikçe derinleşiyor.. Artık şu nazik ve nezaketi nispetinde mühim ve mehib meseleyi şimdilik burada halledilmiş farz edeyim de mevzuyu değiştireyim, ikinci mektubunuza cevap vereyim.. Şen ve şâtır kalemim bu mevzu etrafına dolaştıkça âdetâ asabileşiyor, asileşiyor..

*

* *

Yanınızdan ayrılalı epey zaman oldu.. Dün akşam hepinizi şöyle bir gözümün önüne getirdim.. Piş-i hayâlimde pederimin, sizin, ablamın, Ulviye'nin, Şevket'in simalarını tespit edebildim.. Fakat Nüzhet'in çehresini bir türlü gözümün önüne getiremedim.. Mini mini yüzü seyyâl, müşevveş hatlar ve irtisâmlarla (resmedilme) dalgalanıyor, zeki ve sevimli siması nazar-ı hayâlimden mütemadiyen kaçıyor.. Bundan çok müteessir oldum.. Demek yavaş yavaş Nüzhet'i büsbütün unutuyor, onun o cazip ve munis şahsiyetini büsbütün kaybediyordum. Birden, sevgili kardeşimi mezara gömmüş gibi, soğuk bir ra'ş-e-i mâtem ile titredim.. Tam bu sırada odama bir mektup getirdiler.. Mektubu uzaktan görür görmez sizden olduğunu anladım.. Şetâret ve tehâlûk ile zarfı aldım.. İçerisinde mektuba benzeyen katı bir şey vardı.. Merak ve heyecanla açtım.. Bir de ne göreyim?!. O zeki ve mütebessim (gülümseyen), o vakur ve nâfiz nazarlarıyla, o büyümüş de küçülmüş tavrıyla Nüzhet karşımda durmuyor mu?. Artık [374] bu garip ve mesut tesadüften ne kadar sevindiğimi siz tasavvur ediniz.. Fotoğrafi bir müddet gözümünden ayıramadım.. Tevekkeli benim Nüzhet'i çok sevmem boş değil!. Onda öyle başka bir incelik, onun âteşîn nazarlarının ma'nâ-yı in'itâfında (bükülme, katlanma, temayül) öyle müstesna bir derinlik var ki herkes o inceliği anlayamaz, o derinliğe varamaz.. Nüzhet'in bütün serâir-i fetânet ve asaleti şahsiyetinin bu ifâde-i rikkatinde, Nüzhet'in bütün o hassas ve mümtaz ruhu gözlerinin bu ma'nâ-yı in'itâfında toplanmıştır.. Resmini göndermekle beni çok sevindirdiniz, anne!. Teşekkür ederim. Yalnız pantolonu diz kapaklarından fazla aşağı.. Buna biraz canım sıkıldı.. Çünkü bu çirkin nispetsizlik, az çok, güzel Nüzhet'in kıyafetini, ş'iyyet-i endamını bozdu. Ah, ezeli

dert!. Ne ise, şimdi Nüzhet benim yanımda bulunuyormuş gibi memnun ve mesudum.. İtirafım biraz kaba olacak ama, sakın darılmayınız.. Hepinizden ziyade Nüzhet'i görecek'im geldi..

Nüzhet'in yeni birçok manzumeler ezberlediğini yazıyorsunuz.. Hemen âteşin, belîğ (açık, düzgün söz söyleyen) tavırlara o manzumeleri serbest serbest okuduğu gözümün önüne geldi.. Filhakika onun mini mini zekâsı ve hassasiyeti ile ruhuna tamamen nüfuz ettiği şiirleri öyle tabii ve bedîî bir mişvâr-ı inşâd (şiir şeklinde okuma, sesini yükseltme, sesli olarak okuma) ile okuyuşu vardır ki hayran ve zevk-yâb olmamak kabil değildir.. İnşallah Nüzhet'in tahsiline bizzat ben ihtimâm (özen gösterme) ve nezâret (bakma) edeceğim.. Öyle ümit ediyorum ki tahsil ve terbiyesine dikkat ve itina edilir, isti'dâd ve kabiliyeti ile mütenâsib bir mesleğe intisâbına (bağlanma, mensup olma) delâlet olunursa vatan istikbalde büyük bir evlat, kim bilir, belki bir deha kazanacak.. Çok [375] temenni ederim ki en parlak, en şa'sa'-dâr zekâları ve dehaları bî-muhâbâ söndürmekte bir kasırga kudreti gösteren muhitin gafletine, zulüm ve zulmetine Nüzhet de kurban olmasın.. Bilmem, muhitimizin, an'anemizin bu meş'ûm söndürücü kuvvetini imhâ' edecek âteşin bir dâhî-i teceddüd bizde ne vakit yetişecek?. Biz deli Petro gibi akıllı, büyük bir adama şiddetle muhtacız!.. Fikrimce kadınlar nurlu bir şâhika-ı hayâta yükselmedikçe bizi hiçbir şey gird-âb-ı inhitâtan kurtaramayacaktır.. Son zamanlarda kadınlar biraz ictimâî mevkilerini, ehemmiyetlerini anlamaya başlar gibi oldular.. Bunu uzak bir ufukta müphem bir lem'a (parıltı) gibi seziyorum.. Bilmem sizin kadınlık âleminde hissedilen şu hafif inkılaptan haberiniz var mı?. Hiç zannetmem.. Fıtraten zeki olmakla beraber siz, ihtimal yaşınızın icabı, pek mutaassıp, pek muhafazakârsınız.. Muhafazakâr olmak belki sizin hakkınızdır.. Fakat liberal olmak da Ulviye'nin hem hakkı, hem de vazifesidir.. Eğer tabiat sizi tekâ'üd etmiş ise bırakınız Ulviye hayât-ı medeniye, fa'âliyyet-i fikriye kadrosuna dahil olsun.. Memleketi nasıl gençler, gençlik idare ediyorsa kadınlığın mihver-i tekâmülünü de, müsaade ediniz, tazeler çevirsin!.

Garp saatinin ve takviminin kabulüne ne diye, ne hakka istinâden (dayanarak) itiraz ediyorsunuz? Fenne, mantığa hürmet etmek medeni insanlar için bir vecîbe (görev, borç) değil midir?. Kadınların hastahânelerde çalıştığına, devâ'ire, cem'iiyyât ve müessesâta girdiğine, Galatasaray'da küşâd edilen (açmak) Hilâl-i Ahmer sergisinin hanımlara da

kapılarını açtığına niçün köpürüyorsunuz?. Kadınlar insan değil mi?. Onlarda kabiliyyet-i hayât, ziyâ-yı idrâk, [376] ihtiyâc-ı fa'âliyyet yok mu?. Onlar dimağ, kalp taşımıyorlar mı?. Onlar milletin nısfını teşkil etmiyorlar mı?. Milletin yarısını – hususuyla böyle uzun bir harp zamanında – felce uğratmak vatana yapılacak hıyanetlerin, cinayetlerin eşna'nını (en kötü, en çirkin) teşkil etmez mi?. Avrupa'daki kadınlık harekât ve inkılâbatından artık bizim müteessir ve mütehassis olmamamız kabil olabilir mi?. Tabiata, mantığa bu derece zulmet-âlûd serkeşlik (inatçılık, itaatsizlik, dik kafalılık) elîm, feci neticeler vermez mi?. Yağmurlar, karlar altında vatan için kanlarını döken yaralı kahramanlara ilahi bir şefkatin sıcaklığını hissettirmek kadınların en tabii, en mukaddes bir vazifesi değil midir?. İşte bir silsile-i es'ile ki cevaplarını size munis ve rakîk (ince, hassas) bir lisân-ı şî'r ve nûr ile Ulviye veremezse, zaman gazûb (öfkeli) ve intikamkâr işmi'zâzlarla bir gün mutlak verecek!.

Sakın, size rağmen Ulviye'yi müdafaa ediyorum diye bana gücenmeyiniz.. Ben Ulviye'yi değil, hakikati, mantığı, nur ve ziyâyı müdafaa ediyorum, muhterem anneciğim..

56

Sünbüle

Buraya gelir gelmez sana hemen yeni muvaffakiyetlerimden, yeni teşebbüslerimden bahsedeceğimi vaat ettiğim hâlde işte tam iki ay oluyor ki vaadimi îfâ edemedim.. Bilsen senin gibi bir fazîlet-i mücesseme!ye (Allah'ı bir cisim gibi tasavvur eden sapkın) [377] karşı vaadimi îfâ edemediğimden dolayı ne kadar, ama ne kadar mahcubum!.. Fakat biraz düşünür, muhâkeme yürütürsen o cibilli olan habâset ve şeytanetin ile beni tamamen mazur görürsün!..

Bulunduğum muhit benim için büsbütün yeni ve yabancı idi. O hâlde evvela muhiti, mizâc-ı ahâlîyi bir tabîb gibi muayene ve tetkik etmek, sonra netice-i tedkîkata göre planlar tertip eylemek lazım gelmez miydi?. İşte ben de öyle yaptım.. Maksada vusûl için attığım hatveler sinsi olduğu kadar fennî, gayr-i mer'î olduğu kadar riyâzî (matematiksel) idi.. Beyoğlu'nda kumarda zekâ-yı hîle-kârımla kazandığım para ile yaptığım son moda

kostümüm, Kosti'nin süt kardeşlik! Yedigârı olmak üzere bana hediye ettiği altın gözlüğüm, hatta sana bile söyleyemeyeceğim bir yerden vaktiyle aşırđığım altın başlı bastonum burada bana ne mümtaz, ne füsûnkâr bir kıyafet, ne müsait, ne şaşkırtıcı ve aldaticı bir sîmâ-yı mehîb-i medeniyet veriyor!. Beyoğlu medeniyetini buraya getirmeye memur bir misyoner vakarıyla etrafımdan öyle hürmetler, muhabbetler, teveccühler topluyorum ki hayret!. Artık bu mümtaz kıyafetime mekteb-i âliden – herkes benim mektebin bir kapısından girip diğerkapısından çıktığını ne bilecek?. – neş'et ettiğimi (çıkma, yetişme, meydana gelme) gösteren diplomam ile öteden beri dillerde destan olan çenem ve san'at-ı kalemiyyem inzimâm (eklenme, katılma) edince burada avalları, sürülerce kazları kafeslemenin ne kadar basit bir şey olduğu tezahür eder!. Şimdiye kadar öteden beriden güya ödünç olarak aldığım para yüz lirayı geçti!. Rüşvet olarak dest-i ihtirâsıma geçen o dilber ve nâzenîn (nazlı) altınların adedi [378] ise üç yüzü buldu.. Ben meziyet (üstün vasıf, üstünlük) ve fazilet, irfan ve vicdan gibi şeyleri hiç anlamam!. Bunlar ancak budaların inandıkları birer hurafe!. Eğer öyle olmasaydı irfanlı, vicdanlı adamların bilaistisna zengin olmaları, mühim mevkiler işgal eylemeleri lazım gelirdi.. Hâlbuki işte görüyorsun, servet ve ikbal meydanında kimler cirit oynuyor?.

Vaktiyle galiba bir kitapta görmüştüm. Bir cem'iyet-i beşeriyyenin ictimâ'î ve ahlaki sıhhatinin derecesini anlamak içinde ictimâ'iiyun (sosyologlar), yanı ictimâ'î tabîbler cemiyetin nabzını şu vech ile yoklarmış: Eğer cemiyet için fertler iyilik yollarıyla, hayırlı ve faydalı faaliyetlerle, vicdan ve irfanlarıyla yükseliyor, temeyyüz (kendini gösterme, sivrilme, ayrılma, öne çıkma) ve tahayyüz (yer tutma, yer alma, ehemmiyet kazanma) ediyorlar, az çok servet ve ikbal sahibi oluyorsa o cemiyetin ictimâ'î sıhhatinin tam ve mükemmel olduğuna, aksi takdirde berbat bulunduğuna hüküm ederlermiş.. Demek bizim cemiyetin ictimâ'î sıhhati herhâlde pek yerinde olmamalı ki asırlardan beri ekseriya bizim gibi adamlar sivrilebiliyorlar.. Filhakika böyle muhît-i ictimâ'îlerde bir insan mükemmel yaşamak için yüzünü kasap süngeri ile yıkamalı, utanmayı, izzet-i nefsi kaldırmalı, girgin ve dalkavuk, muhteris ve müteşebbis olmalı, icabında istinâd edecek bir destek bulmalıdır.. Değil sade bizde, hatta bütün dünyada sa'y-i şahsîsiyle, vakar ve irfanı ile yükselmiş, müreffeh bir hayat temin etmiş bana kaç kişi gösterebilirsin? Lakin senin gibi kaşarlanmış,

levs-i mücessem hâline gelmiş bir adama bu masum sualleri neye soruyorum, bilmem?. Şunu demek isteyeceğim ki ben [379] bütün bu hakikatleri kavramış pratik ve egoist bir adam sıfatıyla buraya gelir gelmez hemen mutasarrıfa çıktım.. Mutasarrıf ile o kadar kanlarımız kaynaştı ki tarif edemem; herifi âdeta manyetize ettim (manyetizma yoluyla etki altına almak).. Mutasarrıf da şöyle böyle mutasarrıflardan değil!. İttihâdcıların gözbebeği.. Merkez-i umûmî a'zâlarıyla muntazaman muhabere eden takımından!. Artık nasıl yağlı bir kuyruk yakaladığımı anla!. Bu gidişle sağlam bir seneye kadar ben de mutasarrıfım.. Ne gülüyorsun?. Sanki istibdâd, Sultan Hamid mutasarrıfları, valileri bizden ekseriyet itibarıyla fikren ve ahlaken yüksek mi idiler?. Burada muvaffakiyetim bu sahaya münhasır kalsa iyi.. Bir de öyle civelek (canlı, neşeli, cilveli), öyle hasnâ' (güzel kadın) ve müstesna bir kumru enseledim ki hayret!.

İki haftalık tetkikat ve tettebbu'âtımın neticesinde eşrâf-ı mahalliyyeden – erbâb-ı servetten olduğunu söylemeye bilmem hacet var mı?. – Salih Efendi'nin enfes bir kızı olduğunu öğrendim.. Piliç mi piliç!. Kelepir mi kelepir!. Az çok tahsil de görmüş.. Zararsız keman da çalıyormuş.. Hasılı bu muhitte tesadüf edilmesi insana hayret veren bir pırlanta, sinema yıldızlarını sönük düşürten bir mehtâb-ı hüsn ki tam bedr (dolunay) hâlinde : On beş yaşında... İsmi zarafeti ise yaşının tarâvetiyle sanki müsabaka ediyor: Sünbüle... Şimdiye kadar yaptığım parlak partilerin, zengin izdivâcların, yahut şimdiye kadar doymak nedir bilmez zevk ve ihtirasımı tatmin için soldurduğum ezhâr-ı ebkârın (ebkar-daha önce hiç kimse tarafından kullanılmamış, söylenmemiş (söz, anlam, nükte, fikir vb.); bakireler) Sünbüle Hanım tam dokuzuncusu olacak!. Öyle tahmin ediyorum ki bu, hepsinden baskın çıkacak!. Ah güzel ve taze çiçek!. Seni ne vakit âteşin hevâ-yı şehvetimle koklayıp [380] solduracağım, ne vakit?. Zannederim, o mesut, o müheyyic ve şehvet-ârâ (-süsleyen) gece çok uzakta değil, söz kesildi bile!.. Mektupta Hacı Adil Bey münâkehâtı (nikahla ilgili konular) yâbis bir belâgat ve hararetle anlatırken benim bir mezar taşı gibi câmid durduğuma âdeta kızardın.. Fakat kakavan!. Bu hâlet-ı rûhiyyemden bugün ben ne istifadeler ettiğimi, daima ihtiyâc-ı tahavvülümü tatmin eyleyen bu yer melaikelerini sefih (zevk ve eğlence düşkün, malını düşünmeden harcayan) koynumda nasıl emip erittiğimi ve bu kadar zevk yetişmiyormuş gibi sonra bu meslekten maddeten de ne derece müstefid olduğumu

düşünüyorum da dünyada kendimden akıllı, kendimden bahtiyar bir mahlûk, bir iş ve zevk adamı tasavvur edemiyorum.. Ama ahlakçılar, fazîlet-perestler (erdem yanlısı), bana ahlaksız, bana rezil diyeceklermiş.. Bana müzeyyif-âne (aşağılayarak, alay edercesine, hakaret edercesine) ve muhakkir-âne (hakarete bulunurcasına) tavırlarla bakacaklarmış. İşte benim de bu, tam umurumda... Hatırlarsın ya, bir aralık bu ahlak meselesi edebiyata da girmişti de ne gürültüler kopmuştu.. Mamafih insafla düşünecek olursak az terakkî etmemişiz! Çok şükür, ahlaksızlığın müdafaaları da her sahada eksik değil..

Lakin şaka maka, seferberliğin bidâyetinde az yürek çarpıntısı çekmedik ha! Hele ben sıfırı tüketmiştim.. Yüreğim hüzzâl (zayıflık, bitkinlik) yaprağı gibi tir tir titriyordu.. Bereket versin, sonradan kanûn-ı mûvakkat imdadımıza yetişti.. Mamafih bu kanun olmasaydı ben de, sen de bir kolayını bulup, bin türlü entrika çevirip askerlikten kurtulurduk ya!. Hiç bizde çürük tahtaya basacak surat var mı?. Haydi şehit olmak, kahramanlık satmak isteyenler dağ başlarına, [381] cenk ve vegâ (kavga gürültüsü, harp yerinden çıkan sesler) meydanlarına.. Bizim gibi hayatın o bî-pâyân, o şenî' ve mütenevvi' evzâkından tamamen hisse-çîn (pay toplayan) olmak isteyen safâ pezevenkleri de muhtelif, rengârenk kelebeklerin sıcak, narin ve shehevî kanatları arasına.. Zavallı fazîlet-perver arkadaşlarımız!. İhtiyat zabiti sıfatıyla cepheelerde istedikleri gibi bol bol ölüyorlar.. Yaşasın milliyet, yaşasın müsâvât!... İşte budalaları aldatan kurnaz kelimeler, sehâr ve hilekâr hitaplar!. Ey büyük kelimeler.. Sizin dehâ-yı şeytanetkârınıza, tılsımlı tesirinize doğrusu müebbeden hayran ve meclûb (tutkun, aşık) kalacağım!. Dünyada ne kadar fazâ'il (faziletler) ve hasenât, yahut rezâ'il (utanılacak alçakça işler, ayıp hareketler) ve seyyi'ât varsa hepsi sizin namınıza ve sizin uğurunuzda yapılıyor.. Hatta bu idrakiyle müşerref olduğumuz Harb-i Umûmî dahi!. Filhakika bütün milletler vatan, milliyet, hürriyet, adalet ve müsâvât prensiplerinin o yüksek ve füsûnkâr, o kudretli ve aldatıcı tesirleriyle ki hükümdarların ve diplomatların bâzîçesi (oyuncak, eğlence) oluyorlar, koyun sürüleri gibi mezbahaya gitmekte sürat ve tehâlûk gösteriyorlar..

Bugün yeni bir münâkehât kitabı yazmak için bir müsabaka imtihanı açılrsa ben dört senede sekiz duhter-i pâkîze (saf kız) ile yaptığım parlak izdivâclar sayesinde imtihanda herkesten ziyade muvaffak olurum.. Dinimizin şu liberalliğine doğrusu pek memnun ve minnettarım.. En serbest, an'anâtın (gelenekler) müz'c kuyûd (bağlar) ve şürûtundan

(koşullar, şartlar) en âzâde milletlerde bile bu hürriyet-i izdivâc ve bu hürriyet-i iftirâk yok!.. İzmir'deki mutallakam (boşanmış kadın) Şâkire'den kazara dünyaya gelen veled-i hakîrimden dolayı maaşımdan cüz'i bir miktarını fedada muztar (bir işi, bir davranışı yapmak zorunda kalmış) kaldım.. Fakat işte hepsi o kadar.. Zararhânesi bundan ibaret.. Maa-hazâ [382] ben bunu da istemezdim ama istiskalden anlamayan, Karagöz'ün perdeden aşağı inmesi gibi hemen sahne-i hayâta atılan o yumurcak piç kurusuna söz anlatmak kabil olamadı.. Mamafih bu kadar ziyana eyvallah.. Şurada istitrâden (sırası gelmişken) şunu de söyleyeyim ki ben kendi sulbümden (döl, nesil, zürriyet) olduğuna emin bulunduğum bir çocuğa bile tahammül edemezken zevceleri şuh ve fettân (işveli, oynak) olan kocalar, o müzehheb (yaldızlanmış) boynuzlu hımbıllar nasıl başkalarının veledlerine sittîn-sene babalık ediyorlar, cidden şaşıyorum!.. Ne ise, sadede gelelim: Diğer mutallakalarımı mehr-i mü'eccel (boşanma veya ölüm hâlinde, kız tarafına verilmesi nikâhta kararlaştırılmış olan para) ve mu'accelerinden (peşin, acele olan, vadesiz) vazgeçirttiğim gibi birisini de – ah, o çok narin ve hassas bir budalacık idi – dört ay içinde adem-âbâd (yokluk âlemi) nisyâna yollamaya muvaffak oldum.. Hele yedinci izdivâcımdaki o parlak muvaffakiyet-i mâddiyye!. Ma'hûd ördek beyinli kayınpederden tam nakt olarak bin iki yüz adet lira-yı Osmanî vurduktan başka Beyoğlu'nda da küçük bir apartman sahibi oldum.. Hasılı eser-i ibdâ'm olan bu ... sanat sayesinde hem gönlümün ihtiyâc-ı tenevvü'ü, damarlarımdan hüviyetimi yakarak fışkıran seylâbe-i şehvetin (yoğun şehvet duygusu) ateşi tatmin ediliyor, hem de dünyada yegâne mukaddes tanıdığım kesen sarışın güzel bir kızdan herhâlde daha cazip, daha emel-pîrâ (arzu süsleyici) görünen altınlarla doluyor.. Ta'bîr-i mahsûsuyla kaymaklı iki katlı ekmek kadayıfı!.

Acaba Amerika'ya, İngiltere'ye gitsem, ta'addüd-i zevcât (birden fazla kadınla evlilik) aleyhtarları, hukûk-ı nisvân müdâfi'leri, hususıyla Süfretler tarafından taşlanırmıyım, dersin? Fakat arzımız (dünya) hayatını nasıl bıkmak, yorulmak bilmez bir desîse-i devr ile on iki burcun harîm-i (harem) şegafdârında (aşırı sevgi) geçiriyorsa ben de üzerinde [383] yaşadığımız küre-i arz babamızın eserine iktifâ etmekten başka bir şey yapmıyorum ki.. Ben de hayatımı mukannen (kanunlaşmış; belli, belirli, şaşmaz) ve muayyen (belirli, ölçülü; kararlaştırılmış) zamanlarda muhtelif tipte ve hasende, mütenevvi' fitratta ve zarafette

kadınların devvâr (çok dönen, daima dönen) ve câzibedâr etekleri arasında geçiriyorum.. Arz ile bir farkımız varsa o şimdi “Esed” (aslan) bir burcundan.. Ben ise Sünbüle’deyim!..

Ya sana ne diyelim?.. Sen ki bir meslek-i menfûrun en âteşin bir taraftarısın.. Senin yanında ben zemzem ile yıkanmış gibiyim!. Ben bir muhtekir isem sen biryan kesici, bir hayırsızsın.. Şurada burada biçareleri iğfâl edebilmek için yollarda kısmetini bekleyen köpekler gibi ne muhteris, ne müfteris (yırtıcı; vahşi, zalim) dakikalar geçirdiğini şimdi düşünüyorum da ahlaksız hüviyetimde bile sana karşı, velev ki hafif olsun, bir ra’ş-e-i nefret hissediyorum.. Kim bilir şimdiye kadar defter-i şenâ’atine kaç kurban kaydettin.. Geçen sene, hatırlarsın ya, bir zavallının intiharına bile sebep oldun!. Ahlâkiyyun, cezaiyun kuru kuruya yalnız bağırmasını bilirler.. Kabiliyyet-i tatbikiyyesi olmayan nazariyelerin dalgaları içinde sade şinâverlik (yüzücülük) ederler.. Nerede bu gayr-i mer’î cinayetleri görececek nüfûz-ı nazarları (keskin görüş), tecziye edecek (cezalandırmak) kanunları?. Çok şükür, bizim lehimize, hepsi uykudalar!. Yalnız ara sıra abuk sabuk sayıklıyorlar.. İşte o kadar.. Ben rahat rahat keyfime bakayım, sen de safana!..

Ha, az kaldı unutuyordum.. Buraya geldikten bir iki hafta sonra güzel bir Rum kadını elde ettim.. Bir ay pek tatlı bir hayat geçirdim.. Lakin izdivâc projesi ciddiyet peyda eder etmez hemen [384] zavallıyı defledim.. Fakat bin müşkilâtla.. Hiç bu kadar sırnaşığına tesadüf etmemiştim.. Ağlaya ağlaya beni bî-zâr (usanmış, bıkmış) etti.. Ne garip, ne hod-bîn kadın!. Hayatım üzerindeki bir aylık inhisârını, saltanatını âdeta az görüyor!. Bir aydan fazla bir kadın ile mütemadiyen beraber yaşamak!. Aman ya Rabbi, ne sefil, ne müz’ic bir ititrâd.. Ne monoton, ne berbat bir hayat!. Kabilse yeni düğününe gel!. Güzel bir kına gecesi yaptırmak fikrindeyim!. Benim icat ve ibdâ’ ettiğim tarz-ı izdivâc, bu bir nev yeni drahomayı burada hemen edindiğim benim gibi namus, vicdan meselelerinde son derece liberal Rum dostlarıma söylüyorum da bedî’î ve iktisadi dehama hayran oluyorlar!. Öyle zannediyorum ki burada yakın zamanda Rum izdivâc âleminde müthiş bir buhran ve inkılap kopacak!.. Ve tarrâkası papasların kafalarında patlayacak!. Hasılı fenn-i harbde inkılaplar, tüyleri ürperten teceddüdler yapan tahte’l-bahrlarla tayyâreleri vesair son moda âlât-ı kıtâlî inşa ve i’mâl (yapma, işleme) eden işçiler akşamüzeri fabrikalarından, destgâhlarından (tezgah, atölye, iş yeri) ayrılıp evlerine geldikleri zaman o günkü çalışmalarının neler husûle getireceğini, bir

gün muharebe meydanlarında ne kanlı facialara sebebiyet vereceğini nasıl hiç düşünmezlerse ben de her tatlık akabinde aynı endişesizliği, aynı sükûn ve lâkaydıyı hissederim.

İşte al sana istediğin gibi uzun, dekolte bir mektup!. Lakin şimdiye kadar senden hiçbir kâğıt alamadım. Nedir o meşguliyet ki bu güne kadar bana birkaç satır yazı yazmak için sana vakit ve fırsat veremedi?. Yoksa “Verdun” hücumlarının planlarını tanzîm (düzenleme) etmekle mi [385] meşgulsün?!. Bu mektubumun cevabını süratle bekler, mülevves ellerini sıkmakla iftihar ederim, dost rezalet ... !.

İsyan

Bilirim ki çok iyi yüreklisiniz.. Herkese, hususuyla layık olanlara elinizden geldiği, gücünüz yettiği kadar iyilik etmeyi seversiniz.. Vicdanınızda daima çarpan insani, asil bir heyecan vardır.. İşte vicdanınızda bu necîb heyecana güvenerek size bir ricada bulunacağım.. Benim bu mektubum ekseriya olduğu gibi haksızlığı, adaletsizliği teşvik ve tavsiye eder bir iltimâs-nâme değildir.. Belki her nokta-ı nazardan mu'âvenete layık bir zavallıya iyilik etmek, nur ve ziyâ vermek için elinize tevdi' edilmiş naçiz bir meşaledir..

Size bu mektubumu takdim edecek genç beslediği o kadar âteşin arzulara rağmen ikmâl-i tahsile muvaffak olamamış bir bedbahttır.. Sefalet, hastalık tahsilini ikmal etmesine, bir meslek sahibi olmasına mâni olmuştur.. Pederi, vâlidesi, hemşiresi ve küçük kardeşi yoksulluğun bütün ızdıraplarını, hayatın tekmiî mihnetlerini çekerek birer birer üfûl

etmişlerdir.. Şu iki üç senelik meş'ûm devre esnasında vatanın cevherini teşkil eden namuslu ve fakir ailelerin çektikleri işkencelerin, felaket [386] ve ızdırapların ruh fecâ'atine nüfuz edebilmek için yalnız bu bedbaht ailenin iki seneden ibaret târîh-i sefâletini öğrenmek kifayet eder.. Sade şu kadar söyleyeyim ki bu biçarenin maddî ve manevi bir melâhata (güzellik, şirinlik) malik zavallı hemşiresi en müthiş bir açlık içinde kıvranırken kendisine türedi bir zengin tarafından iffeti pahasına teklif edilen üç yüz lirayı nefret ve istikrâhla bî-muhâbâ red eylemiş ve nihayet açlıkla, sefaletle pençeleşerek enînler içinde terk-i hayât etmiştir.. İki yaşındaki küçük kardeşi gıdasızlıktan, sütsüzlükten, şekersizlikten her gün katre katre erimiş ve inleye inleye ölmüştür.. Asil, ma'nen yüksek bir aileye mensup pederi bu fizyolojik sefaletle, bu alçak ve zalim hayata, bu elîm manzara-ı hicrâna tahammül edemeyerek intihar etmiş, tecennün (cinnet geçirme, delirme) eden vâlidesi de bir müddet sonra kocasını takip eylemiştir. Bütün bu gird-âb-ı sefâlet içinde her türlü mahrumiyetlere katlanan zavallı genç, midesini tatmin için bazen bir parça kuru ekmek bulmakta bile müşkilâta uğradığı hâlde dimağını irfan ile tagdiye ihtiyâc-ı ulvîsi içinde son zamanlara kadar mektebe devamda sebat etmiş (kararından vazgeçmeme) ve nihayet bu elîm şerâ'it altında sınıfı ikincilikle geçtikten sonra posta müvezzi (dağıtıcı) olmaya mecbur kalmıştır!. İsmi Siret olan bu gencin geçirdiği şu iki senelik hayatını ve ailesinin yürekler acısı macerasını bir tesadüf neticesiyle anladığım zamandır ki Harb-i Umûmî'nin insanlık için ne korkunç bir musibet olduğunu ruhumda tamamıyla duydum.. Meş'ûm muharebe, bazı ailelerde olduğu gibi, bu ailenin maneviyatına hiçbir tesir yapamamış, lakin zalim harp devi bu muvaffakiyetsizliğin acısını [387] çıkarmak isteyen bir savlet (saldırı) ve iftirâsla (avını zorla yere yatırıp parçalama) zavallı aileyi maddeten kemirmiş, yutmuştur.. Cephe-i gerisindeki facialar emin olunuz ki siperlerden daha hûn-hâr, daha zalim... Beyhude sizi tasdî' ve müteessir etmemek için şu bî-nazîr sefalet ve felaketin hikâyesini pek muhtasar (kısa) geçiyorum.. Çünkü bu, âdeta feci bir roman kadar kabil-i tafsîl, kabil-i tasvîr!. Siret Efendi'nin zekâsına, irsi (miras, soyaçekim) olan asalet ve terbiyesine siz de gördüğünüz zaman hayran olacaksınız.. Epey Fransızca biliyor.. Kitâbeti, hususıyla riyâziyyesi çok kuvvetli.. Öyle zannediyorum ki işinize pek yarayacaktır.. Hem mu'âvenet ve merhamete layık bir zekâyı sefalet ve izmihlâlden kurtaracak, hem de kendinize kıymetdâr bir muavin yetiştirmiş olacaksınız.. Çok ümit ederim ki pek az bir zamanda himmetinizle müessesenizin

bütün umûr ve muamelâtına vukuf peyda ederek faal, müteşebbis ve namuslu bir iş adamı olur ve aynı zamanda da tahsiline devam için vakit bulur.. Kendisini kalemlerden birine de yerleştirebilirdim.. Fakat bu derece cevval (çok hareketli) ve seyyâl bir ruhu köhne ve gubâr-âlûd bir masada paslandırmak, onu atıl-âne (tembel) ve her türlü teşebbüs ve istiklalden âzâde bir hayata mevkuf (tutuklu) kılmak doğrusu bana ictimâî bir cinayet gibi geldi.. Bu gibi zekâlar için namuslu bir müessesesi-i ticâriyye en feyizli bir zemîn-i inkişâftır.. Her şey gibi ticaretin de levsiyyâta (kirli şeyler), entrikalara boğulduğu şu zamanda her hâle rağmen vakarını ve necâbetini muhafaza eden müessesenize emin olunuz ki Siret Efendi cidden layıktır..

Bizde ticaret çok geri kalmıştır. İstihsâl ve iktisat şimdiye [388] kadar zihinlerde derin bir iz bırakmamıştır.. Fakat şu son bir iki sene içinde mazinin boşluğunu doldurmak için ticaret âlemine o kadar acemi savletler, bayağı hücumlar yapılmış, herkes o kadar tüccar olmuş ki ticaretten âdeta insana bir iğrenme, bir tiksine gelmiştir. Her şey gibi en nihayet ticaret de bizim elimizde karikatürleşmiştir.. Millî sıfatından, esasen pek mukaddes olması lazım gelen bu kelimededen âdeta soğudum.. Elde millî bir damga ile her şu'be-i idârede, her müessesede yapılmadık suistimal kalmadı gibi.. Hatta edebiyatta da.. Millî edebiyat, sinesinde fahrî miralaylar (albay) bile yetiştirdi!.. Hasılı milliyet, millî iktisat maskesi altında beş on kişi zengin ve mağrur, fakat yüz binlerce vatandaş sefil ve hakîr oldu.. Binlerce insan açlıktan inledi, öldü!.

Böyle gayr-i meşrû', gayr-i fennî ticaret ile hemen sa'âdet-i iktisâdiyyenin husûl bulacağını, memleketin ümrân ve servete kavuşacağını, Türkiye'nin müstehlik kalmaktan kurtularak müstahsil olacağını mı zannediyorlardı!. Sizin gibi mesleğini küçükten beri medeni ve namuskâr bir muhît-i ticâret içinde yapmış, kendisine teklif edilen en parlak memuriyetleri bî-muhâbâ red eylemiş, sırf teşebbüs-i şahsîsi, ulûm-i ticâriyyedeki vukuf (bir konu hakkında geniş bilgi sahibi olma) ve mahareti ile para kazanmış bizde kaç kişi gösterebilirsiniz?. Harb-i Umûmî'nin yarattığı tüccarların, daha doğrusu tüccar karikatürlerinin hepsi alaylı.. Bu asırda alaylı zabitten ne ümit edilir, ne beklenilir de alaylı tüccardan beklenilecek!. Hâkimiyet-i milliyye, hâkimiyet-i siyâsiyye esâret-i iktisâdiyye ile kabil-i te'lif değildir. Onun için esâret-i iktisâdiyyeden sıyrılmak, diğer [389] unsurlardan

daha ziyade ticarete yapışmak ve zengin olmak lazım değil, elzem.. Fakat nasıl?. İşte mesele burada... Benim iki üç senedir gördüğüm manzara-ı iktisâd iğrenç, çapaçul, alaylı bir ticaretten başka bir şey değildir.. Evet, ilimsiz, fensiz, asaletsiz ve adaletsiz bir iktisat ve bir ticaret.. Bu tarzda ticaret yapan, umumun zararına olarak para kazanan adamların şu harp zamanında vatanperverliğe verdikleri zengin manaları görüyorum da hayretler, asabiyetler içinde kalıyorum!.

Tabii biliyorsunuz.. Bu meş'ûm felsefe-i ticâreti nihayet Batum'a kadar sirâyet (geçme, bulaşma) ettirdik.. İstanbul'dan sonra şimdi de Batum soyuluyor.. Aman ya Rabbi, milliyet namına ne küçüklük?. Müteneffizâtımız (zorlu nüfuz sahibi) Batum'da yalnız gaz değil, aynı zamanda caka satmak için birbirleriyle sanki müsabaka ediyorlar.. Bütün bu sefil tantana ve haşmetlerin cezasını sonra yine zavallı millet çekecek!. Herhâlde Enver Paşa'ya dâmâd-ı hazret-i şehriyârî (padişahın damadı) olduktan sonra bir şeyler oldu.. Filhakika, bir edîbimizin dediği gibi, Enver Paşa Enver Bey'i katletti!.

Siret Efendi'nin peder ve vâlidesinin, hemşire ve kardeşinin o tüyleri ürperten feci akıbetlerinden acaba kim mes'ûl?. Bunların hakkı olan ekmeği, şekeri, yağı, pirinci bin türlü hileler ve ihtikârlarla çalan, bütün bunların fiyatlarını müthiş bir tarzda fırlatan meş'ûm eller değil mi?. Milleti en tehlikeli, en kanlı bir harbe zorla söktürüp kendisine bu kadar fedakârlık yaptırtırken o milletin sülûk gibi kanını emmek, felâket-i umûmiyyeden şahsi ve hususi saadetler ibdâ' etmek ne müthiş, ne afv olunmaz bir cinayettir, [390] ya Rabbi?. Bakınız sevk-i teessürle nelerden bahsediyorum.. Bir biçareyi sadece size takdim etmek için yazdığım şu mektuba ne isyanlar, ne dedikodular, ne tefelsüfler (filozoflaşma, felsefe yapma) sıkıştırıyorum!. Ah siyâsiyyâtta, edebiyatta, iktisâdiyyâtta, hasılı bütün idare ve irfan şubelerinde çok temiz, çok vakur, bütün manasıyla namus-kâr alınlara ne şedîd bir surette muhtaç olduğumuzu bugünkü kadar derin ve samimi hissetmedim..

Bu milletin maruz kaldığı mezâlim (zulümler), bu çocuğun ve ailesinin dûçâr olduğu fecâyî' ve mezâhim (zahmetler, sıkıntılar).. Sonra da Batum hakkında yeni yeni işittiğim iğrenç haberler, memlekette çevrilen desîseler, Rusya ile yapmakta olduğumuz muzaffer-âne sulha rağmen, beni pek bed-bîn ve asabi etti.. Yazık ki mağlubiyet gibi galibiyet de,

Ayastafanos gibi Brest Litovsk'ta bizi irşâd ve îkaz, ıslah ve i'lâ (yüceltme) edemeyecek!. Filhakika ne Hindenburg'un Paris'i topa tutuşu, ne Almanların garb cephesinde “Som” muharebeleri neticesinde Fransızlardan doksan bin esir alışı, ne tekrar Ardahan'ın zaptı, ne Filistin cephesinde Miralay Esad Bey kumandasındaki askerlerimizin kahramanlıkları, ne millî istikrâz, ne tebeddül-i saltanat (saltanatın değişmesi).. Hiç, hiçbir şey âfâk-ı idâreyi kaplayan ihtikâr bulutları karşısında beni bed-bîn ve muzlim olmaktan men edemiyor..

Batum seyahatlerini o kadar nümâyiş-perest, o kadar hoppa ve çocukça buluyorum ki kendi kendimden utanıyorum.. Batumlular bu gidişle evlerimizi bile aşacaklar, diyorlarmış!. Bilmem neden, o güzel gül nihâli (fidan) şimdi denizde yetişmiş bir diken gibi görüyorum.. Vatanın [391] menfaat-i hakîkiyyesini vicdan ve irfan ile düşünen bu memlekette bir fert de mi yok, ya Rabbi?.. Zavallı sahipsiz yurt!.

Batum için yapılan bu kadar şenliklere, hoppalıklara mukabil biraz da rü'esâ-yı umûrumuz Suriye'nin, Irak'ın, hususıyla Şarkî Anadolu'nun matemini tutsalar, milyonları geçen şehitlerin, açlıktan öldürdükleri halkın elemi duysalar olmaz mı?. Lakin halkın sinesinden yetişmesi lazım gelen mebusların alkışları onları o kadar mest ve bî-hoş etmiş olmalı ki elem ve matem manasını unuttular; hayatı daima pembe bir gözlük içinde görmeye alıştılar!. Üç dört seneden beri Fındıklı Sarayı'nda îrâd edebilen nutukları biraz tahlil ediniz, rü'esâmızın, nâzırlarımızın nasıl bir kafada, bir halet-i rûhiyyede olduğunu derhal anlarsınız!.

Artık benim bu bî-ma'nâ ve bî-fâ'ide asabiyetlerim, gevezeliklerim kâfi!. Mamafih şunu söyleyebilirim ki kalbimi ezen, yakan teessürleri namusuna pek i'timâd ettiğim sevgili bir kardeşe, bir nur ve ziyâ membâna tevdi' etmekle biraz münşerih oldum.. Asi ve asabi ruhumda biraz tarâvet ve sükûnet duydum.. İnsaniyet mabedinde Şark-ı tenvîre uğraşan bütün biraderlere selamlar ve ihtirâmlar..

[392]

Buhran

Aile hayatında şu son zamanlarda geçirmekte olduğunuz buhrandan dolayı benim fikrimi soruyor, benden istimdâd ediyorsunuz. Hakkımda gösterdiğiniz i'timâda, muhabbete teşekkürler ederim. Şu mektubumla kıymetdâr teveccühlerinize layık olmaya çalışacağım.. Filhakika geçirmekte olduğunuz buhran az şâyân-ı ehemmiyyet değildir. Ben şimdiye kadar hasbe'l-vazîfe öyle zavallılara, öyle cahil ve saf kadınlara tesadüf ettim ki evlat sahibi olmak, kocalarının muhabbetlerini kazanmak için fen, mantık ve ahlak namına inanılmayacak hatalar, cinayetler işlemişlerdir. Hem akametın (verimsizlik, kısırlık) kendisinde mi, yoksa kocasında mı olduğunu iyice tetkik ve tefahhus etmeden...

İbtidâ'î fikirli cahil ebelerin, vahşî ruhlu üfürükçü babaların bu millete yaptıkları fenalıklar, emin olunuz, tasavvurun çok fevkinde bir vüs'atı haizdir. İşte ben mektepte fenn-i kıbâleyi (ebelik bilgisi ve işi) tahsil ederken hep bu iğrenç fenalıklarla uğraşmak, derin zulmetler ve gafletler içinde kalmış kadınlarımıza sıhhat ve necât şulesi saçmak emeliyle çalışıyor, istikbâl-i ictimâ'imizi bu tüyler ürpertici facialardan kurtarmak heyecanı ile çırpınıyordum.. Filhakika askerliğe, vatana aşık bir zabıt muhayyilesinde yaşattığı müstakbel harbin şanlı bir kahramanı, tarihî bir kumandanı [393] olmak, memlekete yeni topraklar kazandırmak için nasıl âteşin bir heyecan ve iman ile çalışırsa ben de aynı vecd (coşku) ile çırpınıyor, uğraşıyordum.. Çünkü benim de güzergâhımda silahla değil, fakat ziyâ ile, irfan ile feth ve teshîr (ele geçirme) edilecek bî-pâyân bir arâz, bir arâz-i zulmet vardı.. Ve öyle zannediyordum ki bu cihat daha elzem, daha ulvî ve kutsî idi!.

Mektepten çıkıp da doğrudan doğruya hayat ile, hakikat ve fecâyî' ile temasta bulunduğum zaman tasavvur ettiğim o bî-nihâye sahayı bütün karanlığı ve çıplaklığı ile

hemen gördüm.. Ve büyük bir hiss-i hirâs (korku hissi) ve haşyet (korkma, korku, ürperti) ile titredim.. Fakat bu derin ve mehîb ra'ş'e bana azmimi takviye etmekten, bana vazifemin kudsiyyetini büsbütün göstermekten başka bir şey yapmış olmadı.. İşte altı yedi senedir ezici, sersem edici bir hummâ-yı cihâd (cihat nöbeti, cihat ateşi) içinde zulmetlerle, asırların kökleştirdiği köhne i'tiyâdlarla çarpışa çarpışa, en feci, en hissî sahnelerle şahit ola ola bu genç yaşında hidemât-ı şâkkaya (taş taşımak, toprak kazmak gibi, mahkumlara yaptırılan ağır hizmetler) mahkûm bir mazlum gibi ihtiyarladım.. Hayatın siyah manzaraları saçlarımı beyazlattı.. Zulmetlerin kesîf (yoğun, şeffaf olmayan, kalın, katı) derinlikleri gözlerimde fer bırakmadı.. Filhakika şu gördüğümüz zahirî manzara-ı dünyânın derinliklerinde öyle facialar, öyle hâ'ileler, öyle çoğu irfansızlıktan ve karanlık itikattan mütevellid feryatlar gizli ki bu gayr-i mer'î sefaletleri görüp de ihtiyarlamamak, hatta mecnun olmamak pek güç!. Ah, benim şu ak saçlarım karanlıklara biraz devâ (ilaç; çare) olsa, biraz ziyâ saçsa!. Aşağı tabakada ve hatta vasatî muhitte bulunan kadınlarımız öyle muzlim bir zihniyete, öyle elîm bir hâlet-i rûhiyyeye maliktirler ki doktorların, [394] mektepten çıkmış kabilelerin en fennî tavsiyeleri, en makul sözleri o zavallı dimağlarda maalesef hiçbir tesir husûle getiremez.. Fakat ihtiyar kadınların, fakat cahil ebelerin ve hocaların, hele o ma'hûd üfürükçü babaların ufak bir işareti, bir ihtarı onlara en gülünç, en feci tedbirleri, ilaçları tehâlûkle yaptırmak için kâfi gelir..

Siz tabii bu tabaka-ı hissiyye ve fikriyyede bulunan hanımlardan değilsiniz.. Buna katiyen eminim.. Fakat öyle anlıyorum ki zevcinize olan fart-ı muhabbetiniz (aşırı sevgi), maruz kaldığınız buhran muvâzene-i fikriyyenizi iyice sarsmış.. İşte sizi bu zaaf ve teşevvüşten, bu muvâzenesizlikten kurtarmak içündür ki bu mufassal mektubumla bazı ictimâ'î dertlerimizi, fikri dalâletlerimizi teşrîh etmek istiyorum..

Emin olunuz hemşire ki, çocuğu olmak için umk-ı rahme (rahim derinliği) sivri demir veya sülûk sokan kadınlara, diri diri civciv yutan zavallılara, hacı babaların veya ihtiyar ninelerin muzlim ve zalim tavsiyeleriyle daha bin türlü söylenmesine ahlaken cesaret edilemeyen ilaçlar, vasıtalar kullanan budalalara çok, ama çok tesadûf ettim.. Bütün bu iğrenç tedbirlere müracaat eden kadınların hemen hepsi eğer maddeten harap olmamışlarsa ma'nen ölmüşlerdir..

Akametini zevcesine atfederek (yüklemek) ikinci bir izdivâc yapmak için kendisini mazur gösteren hod-bîn erkekler de az değil!. Onun içündür ki bu mühim meselede evvela akametini hangi cihette olduğunu iyice tetkik etmek lazım.. Akametini kadında olduğu ve marazın iltihabı bulunduğu [395] tahakkuk ederse yapılacak başluca makul ve fennî tedbir kaplıcalara gitmektir.. Eğer maraz iltihabı olmayıp da mihaniki ise yegâne çare mütehassısına tedavi ettirmektir.. Banyo ve tedavi te'mîn-i maksad edemediği takdirde tabiatın hükmüne itaatten gayri çare yoktur. Zevcesini hakiki bir muhabbetle seven, sevebilen bir erkek için de tâlî'ine ser-fürûdan (baş eğme, söz dinleme) başka yapılacak asil-âne bir hareket mevcut değildir. Mamaflı hiçbir teşebbüste bulunulmadığı hâlde izdivâclarından birkaç, hatta birçok sene sonra çocukları olmuş aileler de vardır..

Sizin çocuk olmak için yaptığınız teşebbüslere, gösterdiğiniz iştîyâk ve heyecanlara mukabil Muhsine Hanım'ın tekrar çocuk doğurmamak maksadıyla icrasına tevessül ettiği (başvurmak) tedbirlerden bahsediyorsunuz.. Kocalarının arzularına teba'iyyet (uyma, tabi olma) etmek, tarâvet ve şî'riyyetlerini muhafaza eylemek veyahut ma'îşetçe üzüntü ve sefalet çekmemek için müfrit-âne zıt tedbirlere teşebbüs eden kadınların hareketleri de evvelkilerden daha az şâyân-ı tenkîd, daha az elîm ve feci değildir. Çocuk olmaması için uzun fitiller ve fennen son derece muzır ilaçlar isti'mâl eden, hamile kaldıktan sonra da ıskat-ı cenîn (kürtaj) için akıl ve mantığın kabul edemeyeceği bin türlü mühlik (öldürücü) tedbirlere müracaat eyleyen kadınların vücuda getirdikleri hâ'ileler cidden pek müthiştir. "Her fazla insan, fazla bir kuvvet, fazla bir zekâdır." Şu cümle ile Fransa e'âzımından (ileri gelenler) birinin ifade etmek istediği hakikat-i ictimâ'iyeyi idrak edememek yalnız aileler için değil, ailelerden müteşekkil milletler için de felakettir. Vâlidelikten pek çabuk istifa etmek isteyen hanımlarımız, memleketin hayat kadrosunda bıraktıkları [396] boşluğu düşünseler, zannederim, bu kadar elîm ve bedbaht teşebbüslerde bulunmazlar.. Öyle görüyorum ki hususıyla İstanbul'da evlenmemek modası kadar, çocuk yapmamak, çocuk düşürmek i'tiyâdı da tevessül ve ta'ammüm etmiş.. Bu, öyle ictimâ'î bir maraz ki nasihatlerle değil, fakat iktisadi, ilmî ve amelî (uygulamalı) tedbirlerle önüne geçilemezse bünye-i milleti tahrip edebilir!.. Kabiliyyet-i tatbîkiyyesi kuvvetli kavânîn ve tedâbîr (tedbirler) ile, memleketin şerâ'it-i iktisâdiyye ve sıhhiyyesini (sağlık işleri dairesi; sağlığa ait) ıslah ile

tenâkus-ı nüfûsa (nüfus azalması) mâni olmak hükûmetin en esaslı vazifesini teşkil etmelidir. Bugün Almanya ile Fransa'yı ayıran o şâyân-ı dikkat fark-ı satvet Almanların Fransızlardan daha metin ve daha ceyyid (iyi, hoş) aile hayatına, aile teşkilatına malik ve vatana evlat hediye etmek hususunda büyük bir semâhat (iyilikseverlik, cömertlik) ve şetârete, büyük bir cesâret-i medeniyyeye sahip olmalarından mütevelliddir. Zaten bu mühim nokta senelerden beri Fransa mütefekkirinin (düşünürler) enzâr-ı intibâhını (uyanık bakışları) celb etmiş, tenâkus-ı nüfûs meselesine ait birçok kıymetdâr eserler, makaleler neşr olunmuştur. Fransa'da çocuk az doğuyor; fakat hiç olmazsa doğanlar ölmüyor, fennin en son vesâyâsına (vasiyetler) muvâfık bir tarzda yetiştiriliyor. Ne meşrû'lar, ne cem'iyet-i beşeriyyenin yüzlerine piç etiketini yapıştırdığı gayr-i meşrû'lar israf ediliyor.. Berikiler de kuvvetli bir ictimâ'î tesânüd neticesinde büyütülüyor, mükemmel terbiye ediliyor.. Fikrimce iyi, feyyâz bir terbiye gören bir gayr-i meşrû' terbiye ve irfandan mahrum bir meşrû'a herhâlde şâyân-ı tercîhtir. Çünkü öteki cemiyete müfid, beriki muzırdır.. Hasılı vefeyât-ı etfâl (çocuk ölümleri) orada ve diğer medeni [397] memleketlerde hiç mesâbesinde.. Zavallı bizlere gelince: Fenne, hıfzıssıhhaya (sağlık koruma, hijyen) hürmetsizlik çocuğun rahm-ı mâdere (rahim, anne rahmi) düştüğü dakikadan itibaren başlar, mezara kadar gider.. Ne insanca doğarız, ne insanca yaşarız, ne insanca mezara gireriz.. Evlerimiz de, sokaklarımız da mezarlarımız gibi soğuk, harap, bî-hiss ve bî-hayât!. Filhakika başka milletlerin kabristanları bizim hayatımıza sahne olan hâristânlardan (dikenlik) çok mamur, çok güzel ve müzehher (çiçekli)!.. Acaba şu meş'ûm harp senelerindeki vefeyât-ı müdhişeyi telâfi edecek tevellüdât ve bu yeni tevellüdâtı yaşatacak mu'cize-i hayât nerede?. Düşünmeli ki bizde tenâkus-ı nüfûs meselesi Fransa'da olduğu gibi yalnız tevellüdât meselesi değil, aynı zamanda sıhhat, hikmet-i idâre, nur ve ziyâ meselesidir.. Filhakika nüfus yalnız kemmiyyet (sayı, çokluk, miktar) ile değil, keyfiyyet (nitelik) ile de tenâkus veya tekâsüf eder.. Nüfus yalnız çok doğurmakla değil, az doğanları çok yaşatmakla da artar.. Herhâlde öyle zannediyorum ki İstanbul'da doğan çocukların adedi ölenlerin yarısı kadar ya vardır, ya yoktur.. Bizim memleketimizde henüz istatistik denilen ilim mechûl olmakla beraber herhâlde ben eminim ki çocuklarımızın yüzde sekseni İstanbul'da, doksanı da Anadolu'da ölüyorlar!. Bu cidden tüyleri ürperten feci hakikat karşısında muharebelerin yaptığı tahrîbât (yıkımlar) hiç mesâbesinde kalır.. Bu ölüm tırpanından her nasılsa, bittabi sevk-i tesâdüfle, kurtulan

mütebâkî (geriye kalan, artan) vatandaşlarda muhtelif senelerde satvetli ve şe'âmetli bir ittifâk-ı müselles karşısında bulunur; verem, frengi, malarya hastalıklarından birine tutulup mahvolur.. Bu hastalıklar heyûlâî [398] bir ejderha kudretiyle asırlardan beri zavallı Anadolu'yu yutmakta ber-devâm!.

Daha geçen gün çocuk düşürmek için kullandığı muzır bir ilacın tesiriyle elîm bir surette hastalanarak vicdanı titreten enînler, feryatlar içinde vefat etmiş genç ve güzel bir kadının fâcia-ı üfûlüne şahit oldum.. Henüz iki hafta evvel meşîmedeki (ana rahmi, döl yatağı) kanın kesreti (çokluk, bolluk) kabiliyyet-i tevlîdiyyeyi imhâ ediyor mülâhazasıyla umk-ı rahme sülûk sokup kan aldırın ve bundan da fayda görmeyince tarîk-i tevlîd kapalı zannıyla uzun bir demir ile rahmi delerek vicdanı titreten feci bir manzara içinde terk-i hayât eylemiş bir zavallının hâ'ile-i memâtına temâşâ-ger (seyirci) kaldım.. Of!. Cehlin, dalâlet ve zulmetin şu şe'âmetini görmeli de fennin, irfanın kudret ve kudsîyyetine secde etmeli, hemşireciğim!. Bu cehl-i mutlak ile yalnız hayatlar değil, aynı zamanda namuslar, faziletler de heder olmaktadır.. Erkeklerin kadınlar üzerindeki o şimdi biraz azalmaya başlayan tahakküm ve istibdâdları, tatlîk (boşanma) tehditleri zavallıları işte böyle her türlü iğrenç hareketlere, gülünç ve feci çarelere sevk ediyor. Mamafih ictimâ'î kanunlarımız, i'tiyâdlarımız arasında izdivâc mudhikesi, tatlîk faciası kadar büyük bir sahne-i inkılâba muhtaç!.

Bizde ictimâ'î tekâmül, o ibtidâ'î izdivâc eşkâl ve şerâ'itini esasından değiştirerek hayatın pek mühim ve nazik bir dönüm noktasını teşkil eden evlenmeyi körebe oynamak fecâ'atinden kurtarmak ile hasıl olacaktır.. Ruhlarını, hayatlarını ve tâlî'lerini müebbeden birleştirmeye karar veren gençlerin birbirini görerek ve bilerek, severek ve takdir ederek izdivâc [399] etmeleri elzem midir, şart-ı a'zam mıdır. Bu, tabiatın en tabii bir kanunudur. Görücü hanımların içtikleri kahve şapırtıları arasında karar verilmiş bir izdivâcda mesut bir ahenk, mesut bir imtizâc (birleşme, kaynaşma) aramak kadar budalalık olamaz.. Ruhlar kaynaşmadıktan, dimağlar birbirini anlamadıktan sonra her şey, bütün o dualar ve hocalar, bütün o kof tantanalar ve şa'sa'alar ne kadar hiç, ne kadar kudretsizdir..

İşte kanûn-ı tabî'attan çıkarılmış bu nüktelere ve ihtiyaçlara mebnîdir ki hayât-ı izdivâcda erkekler ve kadınlar heyecan ve tarâvete müştâk ruhlarının saadet membalarını ekseriya hariçte aramak mecbûriyyet-i elime kalıyorlar!. Mamafih bedbaht, gayr-i tabî'î izdivâcların kurbanları tâlî'lerinin intikamını almak için memnû' ve gayr-i meşrû' âfâk-ı ezvâka doğru pervâzda (uçma) âteşin bir ihtiyâc-ı rûh duyarlarsa bunu tabî'at-ı eşyâda, mantık-ı hâdisâtta aramalı!. Zavallı Cevzâ Hanım'ın uğradığı felaketi elbette duymuşsunuzdur.. Babasının şiddetli muhalefetine uğradı, sevdiğini alamadı; ruhuna taban tabana zıt bir adama vardı.. Bir müddet sonra sevgilisiyle münâsebâtta bulunmaya başladı!. Nihayet bir gün bir "Randevu" evinde kocası tarafından yakalandı, ve..... yaralandı.. Bu vakadan sonra Cevzâ Hanım hayata ancak bir hafta dayanabildi.. Yaranın kendisini öldürmesini bekleyemedi: Süblime ile intihar etti!. İşte size bir tablo, bir roman.. Hayatımız hep böyle feci romanlar, dramlarla dolu değil mi?. Hülâsa esasen mantıkiyyeti vuzûhla tebellür edememiş izdivâc müessesini bizde büsbütün kâbus yapan şerâ'it değişmedikçe ne menfez-i [400] tatlık (boşanmadan doğan boşluk) tıkanabilir, ne de ictimâ'î hayatımızda hevâ-yı âheng duyulabilir..

Evet, çocuğu olmuyor diye tatlık, çok çocuk doğuruyor diye tatlık.. Yolda yürürken peçesini açmış diye tatlık.. Kaynanasından izin almaksızın sokağa çıkmış diye tatlık.. Sağa baktığı için tatlık.. Sola başını kaldırdığı için tatlık.. Evet, artık bu feci maskaralıklar yetişir!. Lakin iyi tahlil edilecek olursa bütün bu tatlık sebepleri ekseriya ca'lîdir (uydurma), zahirîdir.. En derin, en esaslı ve hakiki sebep cebr ve dua ile, gayr-i mantıkî, gayr-i tabî'î şerâ'itle yapılan izdivâcın bizzat kendisindedir.. Bir insan kafasına denk, ruhuna munis gelmeyen bir adamın huzûr-ı sohbetinde asabileşir, beş dakikadan fazla sabır ve tahammül gösteremezken kör körüne intihâb edilen ve kalbin ihtiyacına cevap veremeyen bir zevc veya zevce ile nasıl müebbeden te'lîf-i rûh (ruh birleşmek), teşrîk-i hayât (hayat beraberliği) eder?. Doğrusu bu müz'ic, bu cehennemî ittrâd tahammül edilir şey değildir..

Üç dört sene evvel tanıdığım bir ailede pek şâyân-ı dikkat bir talâk vakası olmuştu.. Size sırası gelmişken kısaca anlatayım: Zevc hür fikirli, ürcûfelere, budala i'tiyâdlara düşman hassas bir gençti. Zevce eski kafalı ana ve babanın terbiyesi altında büyümüş, an'anelere, hatta hurafelere ri'âyet-kâr (saygılı) mahdûd fikirli bir taze idi.. Zevc bir gün salon için küçük

kıt'ada güzel bir heykel almış, eve götürmüştü.. Refikası içinde bulunduğu asra rağmen, babama inme mi indireceksin, diye kızmış, köpürmüştü. Bu gılgat, bu [401] ibtidâîlik karşısında elîm bir sukut-ı hayâle uğrayan zevce, müthiş bir buhrân-ı a'sâb içinde, iki çocuğuna rağmen, hemen karısını tatlık etmişti.. İşte ruhlar, dimağlar arasındaki uçurumun tevlîd ettiği faciadan bir numune.. Mideleri ve sinirleri tahrip, iktisâdiyyâtı berbat eden Harb-i Umûmî'nin ictimâî hayatta açtığı buhranlardan biri de aile ahengini büsbütün bozması, aileler arasında talakin artmasıdır.. Vatanı nasıl korkunç bir harp, bir buhran kemirmekte ise aile hayatını da o nispette feci bir inhilâl çürütmekte.. Ah, ne oluyorsa, hep ümîd-i istikbâl olan çocuklara oluyor.. Zavallı mini mini tatlık kurbanları!.

Makul şerâ'it dahilinde yapılan izdivâcları bile insaniyet için müz'ic, tahammülsüz görmeye cesaret eden bazı feylesoflar, serbest mütefekkirler kim bilir bizdeki bu yâbis ve gayr-i tabîî manzara-ı tevhîl (evlenme) nasıl hayran bir hiss-i isyân ile temâşâ ederler?. Filhakika biz ne tuhaf bir milletiz.. Padişahların, hükûmetlerin istibdâdlarına, haksızlıklarına ve adaletsizliklerine asırlardan beri mütevekkil-âne sabır ve tahammül ederiz de sonra o acz ve zaafımızla o her şeyden kuvvetli ve dehhâş (çok dehşetli, çok korku veren) tabiatın, fennin kanunlarına, destûrlarına itaat etmemek celâdet-i gayr-i medeniyyesini göstermekten perva (korku, çekinme) etmeyiz!.

İşte azizem, kaleminin bir ucunu hassas ve yaralı kalbine koyarak yazdığın o müessir ve hazin mektubun bende bütün bu tefekkürleri, tefelsüfleri ve teheyhücleri uyandırdı.. İctimâî dertlerimizi, cerîhalarımızı size biraz dökmek ile şimdi ruhumda hafif bir teselli ve inşirâh hissediyorum.. Siz benden imdat ve mu'âvenet istiyorsunuz.. Lakin ben de [402] ona muhtacım.. Bizim ictimâî hayatımızda ufk-ı sa'âdet daha çok uzak.. Ara sıra uzaktan görünen hafif aydınlığa inanmayınız: Fecr-i kâzibdir (yalancı fecir, tan ağarmadan önceki geçici aydınlık).. Ah, lakin saadetin, nurun fecrini, insanca, mantıkça yaşamamanın bahtiyarlığı hiç olmazsa ahfâdımız (torunlar, evlatlar) görse, görebilse..

Bütün bu acı, bed-bîn fikirleri yazmış bulunmakla sizi yalnız mühim bir noktada îkaz ve irşâd etmiş oluyorum: Buhranın sebebini sade çocuğunuz olmamasında aramayınız!..

Meseleyi daha geniş, daha derin bir zâviye-i rü'yet (görme açısı) arasından tetkik ve tahlil ediniz, hemşireciğim!.

59

Zavallı Vatan!..

Üç aydır Almanya'nın hücre bir köşesinde, bir çiftlikteyim.. Şimdiye kadar sana mektup yazamadığımdan dolayı tabii beni mazur görürsün.. Zaten şu üç ay içinde ancak bir babama, bir de Macaristan'daki kuzenim Feridun'a mektup yazabildim.. Toprağı okumaktan yazı yazmaya vakit bulamıyorum. Fakat bilsen ne temiz, ne faal, ne tabii ve sıhhi bir hayât-ı mesâ'î içinde meşgul ve mesudum!. Hayattan şimdiye kadar bu derece azami bir zevk duyduğumu tahattur edemiyorum.. Meğerse sa'y u amel insan için pek sehâ, pek feyiz-kâr bir şetâret ve saadet membaı imiş!. Bu diyardaki tuğyân (azgınlık, taşkınlık) faaliyeti gördükçe gözümün önüne zavallı vatanımızdaki [403] rükûdet-i hayât (hayat durgunluğu), tevekkül ve meskenet geliyor da içimi garip, anlatılmaz bir hüzün, bir melâl, bir hicrân kaplıyor.. Emin ol azizim, hiçbirimiz, ta padişahlarımızdan, sadrâzamlarımızdan en basit bir köylüye kadar, evet hiçbirimiz tarihin mahrekini, siyasetin mihverini, fennin kudretini, asrın ruhunu, çalışmanın tarzını, istihsâl ve iktisadın nüktesini, hayatın ve saadetin manasını.. Hülâsa memleketlerin ne gibi avâmil (etkenler, faktörler, sebepler) ve şerâ'it dahilinde mesut ve mütemeddin bir inkişâfa, bir satvete mazhar olabileceğini anlamadık, anlayamadık!.. Fert, hele cemiyet itibarıyla çok geriyiz, vesselam!. Ben Almanya'daki inşirâh-ı ömrü, sa'y u ameli, vazife-şinâslığı (göreve düşkün olma), intizâm ve inzibat ile füsûnkâr-âne imtizâc etmiş hürriyet ve âzâdegîyi gördükçe bayram hediyesinden mahrum kalmış yetim bir çocuk garipliğiyle sevgili vatanımı düşünüyor, son derece mütehassis ve müteessir oluyor; neye benim aziz memleketim de aynı zafer-i ma'rifet ile, aynı küşâyış-i hayât (ferah bir hayat) ile, aynı manzara-ı ümrân ile zinde ve pür-hareket değil diye hüsrânlar, tahassürler içinde inim inim inliyorum!.

..... Evet, üç ay evvel, bir senelik kıymetli bir hayât-ı tahsîl geçirdiğim Kolonya'ya (colonia- Köln), hummalı bir faaliyetin buharı dalgalanan havasında zarif ve sanatkâr mabetlerinin ihtişamı gözüken o levent ve bülend beldeye veda ettim.. Ren ve Alp havzalarına has bedî'î manzaralarla mâl-â-mâl bir seyâhat-i şâir-âne ile Hamburg'a geldim.. Şimdiye kadar birçok Avrupa şehirleri gördüm.. Fakat Hamburg gibi baş döndürücü bir gird-bâd-ı hayât (hayat kasırgası) içinde kaynaşan, Hamburg gibi mutantan ve muazzam [404] bir medeniyet-i mâddiyyeyi sanki heyûlâî bir makinenin mehîb, velvele-dâr (gürültülü, patırtılı) çarhları ile yaşıtan, Hamburg gibi sinesinden coşkun bir şelale, bir şelâle-i sa'y u amel fişkırان bir belde görmedim!.. Akıllara durgunluk veren sarsar-ı (fırtına, gürültü ile gelen soğuk rüzgar) fa'âliyyet ile müteheyyc ve mütemevvic limanlar, havuzlar, doklar (gemi tamir veya inşasında kullanılan üstü örtülü havuz, ticari eşya için rıhtımlarda yapılan büyük depo), vapurlar, dest-gâhlar (tezgah, atölye, halı dokuma tezgahı), fabrikalar, depolar, dârü's-sanâ'a, ticârethâneler, borsalar... Sonra geniş ve nefis caddeleri nur veren bir vakar-ı san'at (sanattan gelen ağırbaşlılık) ile tezyîn ve tetvîc eden müdebdeb (tantanalı) heykeller, müheykel (heykel gibi).. Daha sonra bu müthiş hummâ-yı medeniyete (medeniyet harareti) güya biraz şükûfe-i huzûr (huzur tomurcukları) ve tarâvet serpmek için uzanmış bahçeler, parklar.. Oh!. Bir manzara-ı refâh, bir cûşîş-i ziyâ (ziya coşkusu) ki sa'yın, fennin ve medeniyetin zaferini sanki anûd bir cihân-ı zulmete karşı gazûb bir mûsikî-i irşâd ile haykırıyor!..

Dimağımı ve ruhumu sersem ve sermest (sarhoş, başı dönmüş) eden bu pür-hurûş (coşku dolu) şehir içinde ne yazık ki ancak iki gün kalabildim.. Bu iki gün zarfında memleketi ne kadar gezmek ve görmek kabîlse o kadar gezdim ve gördüm.. Ertesi günü çiftliğin bulunduğu kasabasına hareket ettim.. İşte üç aydır çiftlikte muntazam, müsmir ve faal bir hayat geçiriyorum.. Pazardan başka hiçbir günüm, hatta bir saatim boş değil!. Ta'bîr-i mahsûsuyla başımı kaşıyacak vaktim yok.. Hayatım feyyâz bir nehir gibi tarâvet ve saadet içinde akıp gidiyor.. Şu uzun mektubumu bugün pazar olmak münasebetiyle yazıyorum.. Bu pazarımı tamamen sana vermekle şimdiye kadar sevgili Vedat'a mektup gönderememekten mütevellid kusurumu afv ettirmiş olacağım, sanırım.. [405]

Biraz sana hayatımdan ve ziraattan bahsedeyim.. Sabahları her gün saat beşte kalkıyoruz.. Öğlene kadar mütemadiyen çalışıyoruz.. Çalışmamız, bir saat yemek paydosu müstesna, akşam yediye kadar bilâ-fâsıla (aralıksız, kesintisiz) devam ediyor.. Ziraat her fenden, her sanattan ziyade amelî olarak öğrenilmesi lazım gelen bir ilimdir.. Az bir nazariyye ile amelî bir çiftçi çok iş görebilir.. Fakat sarf-ı nazariyyât-ı zirâiyye ile dimağlarını doldurmuş çiftçiler toprak ve ameliyat karşısında birden apışıp kalırlar.. İşte bu nükteyi layıkıyla takdir ettikleri için Almanlar yalnız ziraat mekteplerinde nazariyyât-ı tahsîl etmekle kalmıyorlar, ameliyata da pek büyük bir ehemmiyet veriyorlar.. Sabahtan akşama kadar çiftliklerde, tarlalarda, toz toprak içinde çalışarak yetişiyorlar. Haritasız coğrafya, manevrasız askerlik öğrenilemediği gibi toprakta, çiftlikte çalışmaksızın da ziraat tahsil edilemez.. Modern, Avrupaî bir çiftçi olabilmek ancak çiftliklerde tatbikat ve ameliyat görmek ile kabildir.. Kitaplar arasında iki üç senede sayd (av, avlanma) edilemeyecek istifadeyi ben burada, topraklar içinde iki üç ayda elde ettim.. Filhakika tarlayı nasıl ve ne ile sürmeli, buğdayları ne suretle biçmeli, mahsulatı ne tarzda dögmeli ve harman etmeli; hususuyla son sistem âlât-ı zirâiyyeyi nasıl kullanmalı?. Bütün bunlar yalnız kitap ile, nazariyyât ile öğrenilmez, yapılmaz!. Ne yazık ki bizim daha henüz tebler (ateş) etmiş bir ziraat siyasetimiz bile yoktur. Ziraat, bizim zavallı vatanımızda olduğu gibi, yalnız, o da ibtidâî bir tarzda, [406] ekip biçmekten ibaret değildir.. Sanâyi-i zirâiyye (ziraatla ilgili sanatlar) denilen bir şu'be-i irfân, bir şu'be-i iktisâd vardır ki milletler için müthiş bir kudret, bir memba'-ı servettir.. Türkiye'de sanâyi-i zirâiyyeden istifadeyi aklına getirmek zahmetini ihtiyâr etmiş bir çiftçi bile yoktur.. Hâlbuki medeniyette, iktisâdiyyâtta geri kalmış bizim gibi milletlerin bir şitâb-ı muhteris-âne (hırslı bir şekilde koşma, acele etme) ile koşup zapt edecekleri yegâne ideal, bütün vüs'at-ı ma'nâsıyla “Ziraat”tır.. Zaten Türkiye her şeyden evvel bir ziraat memleketidir.. Fakat hepimiz vatanımızın bu hususiyetini mühimsemiyor, bu basit ve aşikâr hakikati kavrayamıyoruz.. Memurlukla o kadar hükûmete yük oluyoruz ki, zannederim, devâ'ir-i devlet bu müthiş ağırlığa tahammül edemeyecek, bir gün birden büyük bir tarrâka ile çökecek!.

Babam hem vatanın ihtiyacını, hem de temayül ve isti'dadımı nazar-ı dikkate alarak beni ziraat mesleğine sokmakla doğrusu şâyân-ı takdîr bir basiret ve kiyâset gösterdi.. Aynı

basireti bütün pederler için temenni ederim.. Bizde ebeveyni tarafından isti'dâdıyla gayr-i mütenâsib mesleklere sülûk ettirilen (yol alma) evlâd-ı vatanın yaptıkları manzara-ı akamet tûyleri ürpertecek derecede müthiştir.. Bu meş'ûm ve mesmûm (zehirli) hevâ-yı akamet içinde şimdiye kadar ne feyyâz zekâlar, ne âteşin isti'dâdlar üfûl edip gitmiştir.. Filhakika sevilmeyen bir meslekle imtizâc, sevilmeyen bir kadın veya erkek ile izdivâc kadar gayr-i tabîî, gayr-i tabîî olduğu için de bedbaht ve cehennemî bir hadisedir..

Hasılı bizim için yegâne necât-kâr yol, Ruso'nun gibi hissî ve bedîî değil, fakat fennî bir revîşle (gidiş, tarz) toprağa avdet etmektir.. Hükûmetin [407] vazifesi memlekete klasik muhtekirler değil, asrî çiftçiler yetiştirmek; yedi devlete değil, fakat Anadolu'da hükûm-fermâ zulmet-i fikriyyeye, fecâ'at-i sıhhiyyeye, dalâlet-i zirâiyyeye i'lân-ı harb etmektir.. Ben burada zavallı vatana, muzlim ve mazlum Anadolu'ya yeni ziraat usulünün ziyâsını sokmak heyecanıyla çalışıyor, ve bu asil heyecan ile çalıştıkça ruhumu uzak bir saadetin rüya ve lem'aları doluyor, zannediyorum.. Çünkü ben şu kanaatheyim ki o sefil ve yâbis beldelerimize refah ve ziyâ verecek, o durgun ve heyecansız hayatımıza zekâ ve sevda serpecek, o nihayetsiz harabeleri ma'mûrelere (bayındır, şenlik yeri) çevirecek yegâne kudret, fennin en son terakkiyâtıyla mücehhez bir ziraat ordusudur.. Ancak bu halâs-kâr (kurtarıcı) ordu iledir ki iktisâden elimizden kayan vazifemizi yeniden feth ve teshîr (ele geçirme) edebileceğiz.. Menhûs emperyalizm ihtirasına kapılarak, Turanizim veya İslamizm terâneleriyle, geniş memleketimize ilhâk (katma, ekleme, ilave etme) edilecek toprak arayan gafillere, ibtidâî fikirli kahramanlara çok hayret ve teessüf ederim.. Ah bu kahramanlar, bu milliyet-perver geçinenler kendi öz vatanımızda zapt ve teshîre muhtaç ve müştâk ne feci bir kıt'a-ı zulmet bulunduğunu görseler, görebilseler!.

Ziraatın ehemmiyetini harb-i hazırda tamamıyla gösterdi.. Eğer Almanya da ziraat bu kemali, bu şa'ş'a'yı kazanmamış olsaydı bir seneden fazla harbe devam için Almanlar kendilerinde kabil değil kudret bulamazlardı.. Eğer bizde ziraat bu sümsüklükte, bu sönüklükte kalmamış olsaydı, her taraftan mahsûr olduğumuza rağmen, daha birçok seneler müreffehen (rahat), açlıktan telefât vermeden, harp ederdik!. Alman çiftçileri yalnız [408] mütefennin (fen adamı, bilgili), yalnız faal değil, aynı zamanda çok vatanperverdirler.. Cihet-i askeriyyece vaz'-ı yed (el koyma) edileceği bildikleri hâlde bu gıdayı, arpa gibi elzem

mevâddı (maddeler, malzemeler) memnuniyet ve tehâlükle ekerler.. Hâlbuki bizde bazı çiftçilerimiz cihet-i askeriyyece vaz'-ı yed edilecek endişesiyle şedîden muhtaç olduğumuz şeyleri ekmezler de keten tohumu, kuş yemi gibi mevâddı zer' (ekme) ederler.. Mamafih şurasını da itiraf ederim ki bir milletin fedakâr, vatanperver olmasında mensup olduğu hükûmetin adil ve müsâvât-perver olmasının çok tesiri vardır.. Teessürlerle işitiyorum ki bizde tekâlif-i harbiyye namına her şey, hatta lavanta, korsa, kadın çorapları gibi eşya da alınmış!. Feci bir manzara-ı müsâdere (toplama, kanunen el koyma), değil mi? Padişahların ve zimâm-dârların (sorumlu, ileri gelen) keyfiyle asırlardan beri omuzuna zâlim-âne yükletilen harplere karşı milletin şimdiye kadar gösterdiği tahammül ve tevekkül cidden pek hazin, pek elîm bir fedakârlık tablosudur..

Geçende gazetelerde okudum.. Hükûmet, mükellefiyyet-i zirâiyye kanûn-ı muvakkati namıyla yeni bir kanun daha yapmış!. İnşallah bu da ekser refikleri gibi kabiliyyet-i tatbikiyyeden mahrum kalmaz. Kanun yapmak çok kolay.. Fakat tatbik etmek pek güç!. Umumiyet itibarıyla Almanya'da hayat hemen hemen eskisi gibi.. Her yerde faaliyet, her yerde şetâret. Her yerde sa'y u amel, ve ona mukabil her yerde zevk ve eğlence.. Filhakika bütün bir günü müsmir bir faaliyetle geçirdikten sonra zevk ve eğlence insana kazanılmış bir hak gibi ne munis ve sevimli geliyor.. İnsan eğlenirken, gezerken, para sarf ederken ruhunun derinliklerinde lâhûtî (ilahi, manevi) bir inşirâh, bir hiffet (hafiflik) duyuyor.. Çalışmaksızın [409] eğlenenlerin hissettikleri kâbusa uzak ve bî-gâne (ilgisiz, yabancı) kalıyor.. İşte Harb-i Umûmî'ye rağmen Alman hayât-ı ictimâ'îyyesinde cereyân-ı tabî'inin şimdiye kadar esaslı bir surette değişmemesinin sebebi, sırrı hep bu nüktede mündemidir.. Biz ne çalışmasını, ne de eğlenmesini biliriz!. Resmî hayatımızda olduğu gibi hususi hayatımızda da intizâm ve program denilen kudretin, âmil-i muvaffakiyetin (başarının sebebi) zerresi hissedilemez.. Onun için böyle fakrû'd-dem (anemi) medeniyet ile malulüz..

Burada sinirler pek kuvvetli.. Ahîren (geçenlerde, son zamanlara) sukut eden kahraman tayyârecilerin, "Polke" (Boelcke) ile "İmelman"ın cenaze merasimi öyle i'timâdı arttıran bir şa'sa'a içinde yapıldı ki.. Hindenburg'un hakkı var!. Bu muharebe bütün manasıyla sınır muharebesi!. Sınırı kuvvetli olan galebe çalacak (üstün gelmek, yenmek)!. Almanya'nın mağlubiyetini ben pek hatırıma getiremiyorum.. Çünkü sinirleri çelik gibi..

Yalnız galiba müttefiklerinde, muavinlerinde aynı salâbet (sağlamlık, sertlik) pek görünmüyor.. Hususıyla Avusturya’da ve Bulgarya’da.. Mamafih bütün muvâzenesizliklere rağmen Almanların hemen hepsi neticeden emin ve nîk-bîn (iyimser)!

Bu sene coğrafyam çok kuvvetlendi.. Hele Fransa, Belçika ve İtalya coğrafyasını Harb-i Umûmî sayesinde mükemmelen öğrendim.. İşte ispatı: Moz (Meuse), Mozel (Moselle), Som (Somme), Ankır, Şampanya (Champagne), Diksmund (Diksmuide), Niyoport (Nieuwpoort), Argon (Argonne), Aras (Arras), İzel, Verdun, Vu, Armantiyer (Armentières), Nuşapl (Neuchâtel), Senksnten (Saint-Quentin), Epiyer, Reyms, Trol, İzonzo, Guriç.... Herkese kolaylıkla ve pratik bir tarzda coğrâfî-yı umûmîyi öğreten Harb-i Umûmî bakalım neticede önümüze nasıl bir harita çizecek?. Bakalım [410] bu uzun ve kanlı meşîme-i şebden (gecenin sonu, Rabb’in rahmeti) neler, ne milletler ve devletler doğacak?. Yahut da bu alevli fırtınada neler, kimler batacak?. Şimdiden Sırbistan ve Karadağ battı bile!..

İstanbul ne âlemde?. Mufassal mektup beklerim.. Pahalılık, hayırsızlık, haksızlık pek müthişmiş diyorlar.. Evlerde satılmadık eşya kalmamış, açlıktan kurban vermeyen aile pek azmış; doğru mu?!. Ah, Almanya’daki teşkilatın onda biri olsaydı Türkiye bu zamanda bile bolluk, feyiz ve bereket içinde yüzer, kimse açlıktan inlemezdi!. Bir taraftan ciddi, fennî bir idare ve teşkilattan mahrumiyet, diğer cihetten ahlaksızlık, seciyesizlik zavallı memleketi işte böyle tâkat-fersâ (dayanılmaz) bir hâle soktu.. Ne kadar yazık ki cepheye semîh-âne kan döken masum kahramanlara mukabil geride vatanın, insanlığın zararına entrika çeviren, levs ve ihtikâr içinde yüzen kurnaz ve utanmaz bir kitle-i ihtirâs var!.

Ordumuzun son günlerde gerek Galiçya’da, gerek Romanya’da ve Makedonya’da gösterdiği kahramanlıklar, hele Bükreş’in sukutuna sebebiyet veren “Argeşu” meydan muharebesinde yetmiş sekizinci alayımızın ibdâ’ ettiği menkıbe-i celâdet Alman mahâfil-i askeriyye ve siyâsiyyesinde (askerlik ve siyasetle anlayan kişilerin toplandığı yer) pek büyük takdir ve heyecanlarla karşılandı.. Diyebilirim iki Alman gazeteleri bu derece takdîr-kârlığı “Doyçland”ın Amerika’dan salimen avdet ettiği zaman kendi milleti hakkında ancak göstermişti.. Bizim gibi sinesinden böyle saf, temiz ve gürbüz kahramanlar yetişen bir

milletin idare makinesi bu kadar bozuk, bu kadar paslı, bu kadar adl ve irfandan uzak mı [411] olacaktı?. Zavallı vatan!. Fikret feryadında maalesef ne kadar haklı:

Hâlâ o şebîn temâdisi bu ezlâm,

Hâlâ o cehâlet, o tecâhül ve techîl;

Hâlâ vatanın hissesi bir tûde-i âlâm,

Hâlâ düşünen başlara hep latme-i tenkîl,

Hâlâ sırtan dişlere hep lokma-ı in'âm!.

Pek asabileşen ve hüzünleşen mektubuma biraz çâşnî (lezzet, tat), biraz tenevvü' (çeşitlilik) ve şetâret vermek için şimdi sana Feridun'dan bahsedeyim.. Geçen gün kendisinden uzun bir mektup aldım.. Mektup çok hoşuma gitti.. Beni epey eğlendirdi, güldürdü.. Malum ya, o da Macaristan'da ziraat tahsiliyle meşgul.. Lakin mektubunda Sirkeci'de Balkan trenine binerken simasını kaplayan saadet ve şetâretten hiç eser yok.. Hâlinde, hayatından pek şikâyet-kâr.. Macaristan'da i'âşe, taayyüş (yaşama, geçinme) feci bir şekil almış.. Pahalılık dehşet imiş.. Bizim talebe büyük bir sıkıntı içinde bulunuyormuş.. Hasılı birçok şikayetler, feryatlar.. İstanbul'da rahata, rehâvete (gevşeklik, tembellik), yumuşak ve kaygısız bir hayata alıştığı için ona tabii şimdiki mahrumiyetlerle dolu haşin ve faal hayat pek güç, pek sersem edici bir darbe gibi gelir.. Fakat bu haşin darbe, bu haşin ömür aynı zamanda ne şefik bir terbiye-i hayâtiyye muallimidir?. Onun için Feridun'un asabi ve asi mektubunu ben dudaklarımda geniş bir tebessüm-i sürûr ve lâkaydî ile okudum.. Hoşuna gideceğini bildiğim için sana mektubun komik kısmını aynen yazıyorum: [412]

“..... Biz burada şimdiye kadar hiç görmediğimiz, hatta tasavvur ve tahayyül etmediğimiz bir tarzda yaşıyoruz: Sabahtan akşama kadar mütemadiyen çalışmakla.. Her gün erkenden, saat beşte, beş buçukta kalkıyoruz.. Nöbetçi olanlar ise üç buçukta kalkıyor.. Sabahları şekersiz bir bardak süt veriyorlar.. Hiç böyle şekersiz sütle saat on ikiye kadar bilâ-fâsıla tarlalarda, gübrelerde çalışılabilir mi?. Başa gelen meğerse çekilirmiş.. Bizim İstanbul'daki nazik, nâzenîn beylerimiz çalışmanın nasıl bir şey olduğunu anlamak

istiyorlarsa hemen lütfen burayı teşrif buyursunlar!.. Öğle vakti mektebe gelip yemek yiyoruz.. Verilen yemekleri ne siz sorun, ne de ben söyleyeyim.. Yenilir, yutulur şey değil.. Suda pişmiş lahana, patates.. Bazen de fasulye.. Emin ol ki bu yemekler ancak açlıktan ölmemek için ağza konulur şeyler.. Bu yemek karikatürlerini İstanbul'da attığımız o canım mütenevvi' ta'âmları (yemekler) göz önüne getirerek yutkuna yutkuna yiyoruz.. Daha doğrusu midemizi dolduruyoruz.. Ah, meğerse ne kadar doğru imiş: Geçmiş zaman olur ki hayalî cihan değer.. Midemin mudhik bir iştiâ ile aşık olduğu o canım kuzu dolmaları, o çeşit çeşit patlıcan yemekleri, o nefis pilavlar, yalancı dolmalar, yoğurtlu kebablar, baklavalara, börekler şimdi pîş-i hayâlimde kırta kırta geçit resmi yapıyorlar.. Zavallı midemin bugüne kadar bu derece yetim, bu derece muhabbet ve iltifattan mahrum kaldığını tahattur edemiyorum.. Ne elim iftirâk, ne müthiş hicran!. Macar talebe arkadaşlarımız ikinci vakti vâlidelerinin gönderdikleri peynir, domuz sucuğu tatlı gibi birçok gıdalarla âlâ karınlarını doyuruyorlar.. Bizim karşidan ağzımızın suyu akıyor.. Biz bu ikinci kahvaltısını sade ekmek ve peynirle temin etsek haftada lâakal (en azından, en az) on, on iki kron ister.. Çünkü her şey ateş pahasına.. Adi bir lokantada bir öğle yemeği ekalli (en az) sekiz krona mal oluyor.. Bu boğaz meselesinden başka bir de başımızda şimdiye kadar hiç tanımadığımız, Şark meselesinden daha müz'ic ve çapraşık, başka bir mesele daha var: Çamaşır.. Mektep çamaşırımızı yıkamıyor.. Yıkayacak bir vasıta da göstermiyor.. Sabun hemen yok gibi bir şey.. Mektebin çamaşırcısına bir defa çamaşır verdik.. [413] Verdiğimizde de, vereceğimize de pişman olduk.. Gömleklerimiz, fanilalarımız, donlarımız elimize simsiyah, daha ziyade kirli olarak geldi.. Macar talebeler ise ayda, yılda bir defa çamaşır değiştiren takımda.. Bu çamaşır meselesinden bıktık usandık.. Bunun derdinden âdeta midemizin derdini unuttuk.. Vücut işten, mütemadiyen topraklar, gübreler içinde yuvarlanmaktan hiç olmazsa haftada bir defa hamama muhtaç.. Tıraş vesaire de keza.. Mesârif (masraflar) haftada yirmi kronu buluyor.. Hastahâne meccânen (ücretsiz, bedava).. Fakat, ya Sabur.... Bugüne bu gün müttetiklerimizdir.. Onun için ihtiyâr-ı sükût ediyorum.. Bizim geçirdiğimiz sefaletten kimsenin haberi yok.. Yedi gün için kabil değil yirmi kron yetiştiriyor.. Müfettişler geldi.. Hiç para meselesini düşünmediler.. Çünkü iş onların maliyesine tutunacak.. Bugün Macaristan'a gelen Türk gençlerinden ziraat kısmında bulunan yüz elli mütecâviz (aşkın) talebenin hemen hepsi, sanayi talebesinin kısm-ı küllisi hayatlarından bıkmış usanmışlardır..

Alışmadıkları bir hayata birden girişleri.. Bu yeni hayatı en acı mahrumiyetler, sefaletlerle dolu buluşları.... Sonra da bilmem neden, Macar talebede, hatta hey'ât-ı ta'lîmiyyede bize karşı pek samimiyet de göremiyoruz.. Hâlbuki biz Macarların Türkleri çok sevdiğini, her iki milletin bir ırktan olduğunu işitip duruyorduk..

Rica ederim, bana belki inanmaz, babama siz de yazınız; vaziyeti anlatınız. Bana para göndersin.. Bu kadar çalıştıktan sonra acaba pazar günü gezmek hakkına, ara sıra sinemaya gitmek arzusuna malik olamaz mıyım?. Haftada hiç olmazsa bir iki defa pasta yiyerek mektepte hiç yüzünü görmediğimiz şeker ihtiyacını biraz telafi etmek istemez miyim?. Dün İzmir'den, şimendifer mektebinde bizim İbrahim Hulusi'den bir mektup aldım.. Macaristan'da tahsilde bulunduğumdan dolayı bana mütehasşir-âne gıpta ediyor.. Allah ona akıllar versin.. Otursun oturduğu yerde.. Ben üç yüz on beş tevellüdlülerini silah altına çağırdıklarını bildiğim hâlde burada bulunmaktan müteselli olamıyorum.. Emin ol ki askerlik hayatı bizim hayatımızdan daha zahmetli, daha meşakkatli değil.. Bari bu kadar zahmete göre istifade etsek de iyi bir çiftçi olarak vatanımıza dönebilsek!...." [414]

Mektubu nasıl buldun? Hem mudhik, hem ibret-âmîz değil mi?. Feridun Macaristan'da hayatı pek fena yadırgamış.. Mamafih alışır.. Zaman ve mekân en iyi bir mürebbîdir. Lakin ne büyük bir tezat?. Hemşiresi Nemide İsviçre'de, "Davos"ta konforlar, sefalar içinde.. Davos şu son günlerde âdeta mini mini bir Türk müsta'meresi (koloni, sömürge) şeklini aldı.. Galiba İstanbul'un tedaviye veya gezmeye muhtaç bütün ince, zengin ve zengince hanımları hep orada.. Âdeta Davos'a gitmek moda gibi bir şey oldu.. Filhakika bana öyle geliyor ki Davos'a ihtiyaçtan ziyade modaya teba'iyet (uyruklu, tabi olma) edilmiş olmak için gidiliyor.. Evlerden apartmanlara taşınan veyahut yalnız kabul günleri misafir ağırlayan aileler, hanımlar gibi.. Ah çapkın, şuh moda, ah istibdâdda "Neron"u gölgede bırakan sevimli kraliçe!.. Mamafih, merak etme, yeni zenginler şimdiye kadar Davos'u da karikatürize yeni kepaze etmişlerdir.. Miloviç hadisesini düşün, kâfi..

İstanbul'da son havadis ne var, ne yok, bana bildir.. Talat Bey'in yeni bir kabine teşkil edeceğini Alman gazeteleri yazıyor.. Aslı var mı?. Buradaki son vaziyete gelince: Yavaş yavaş i'âşe müşkülâtı baş gösteriyor, galiba.. Bunu Almanların ablukayı ve tahte'l-bahr

harbini teşdid (şiddetlendirme, arttırma) etmelerinden hissediyorum.. Mamafih Almanya'daki o demir teşkilât, her türlü müşkilât ve teşevvüşâta mânidir.. Kendilerinden emin olmasaydılar Amerikalıların aleyhlerine dönmelerine elbette sebebiyet vermezlerdi.. İstanbul'da Sait Halim Paşa kabinesinin sukutu rivayetlerine mukabil burada da “Betman Holveg”in düşeceği söyleniliyor.. Vaktiyle Hakkı [415] Paşa'nın adl ve ihsan poletikası gibi şimdi de Betman Holveg'in sulha âmâde, harbe azim-kâr prensibi şöhret buldu.. Mamafih düşerse kendi bilir.. Malum ya, kendi düşen ağlamaz.. Yeni Avusturya imparatoru ve Macaristan kralı Şarl sulha pek mütemâyil (eğimli) gibi görünüyor.. Sulh için papaya müracaat lakırtıları da var.. Herhâlde Almanlar Fransuva Jozef'in öldüğüne pek memnun kalmadılar.. Geçen gün bir Alman bana durup dururken, damdan düşer gibi, Sultan Mehmed-i Hâmis'in kaç yaşında olduğunu sormaz mı?. Acaba onun da öleceğinden korktu da mı sordu, bir türlü anlayamadım.. Aman ölmesin bizim padişahımız, bizim tınmaz melaikemiz (kendi hâlinde, sessiz kimseler için alay yollu söylenir).. Avusturyalılar her vakit Şarl gibi bir hükümdar bulurlar ama biz kabil değil bulamayız.. Herhâlde gelen gideni arattırır.. Bilmem neden, şimdiki veliahda (bir hükümdarın ölümünden veya tahttan çekilmesinden sonra tahta geçmeye aday olan kimse; mec. herhangi bir göreve veya makama geleceği beklenen kimse) karşı öteden beri ruhumda, nasıl söyleyeyim, bir antipati var!. Viyana gazeteleri Fransuva Jozef'in cenaze alayında bulunan Vahideddin Efendi'yi dolu dizgin medh ettiler ama bu diplomatik yazılarda zerre-i hakikat aramak boştur.. Esasen bu komplimanlar ona değil, Galiçya cephesinde bol bol kan döken millete aittir!.

Sen ne âlemdesin?. Şişli'de, Nişantaşı'nda çay davetlerine devam ediyor musun? Kadın erkek hep bir arada verilen çay ziyafetleri bu sene İstanbul'da pek moda imiş.. Ben bundan memnun oluyor, bunu medeni ve ictimâ'î bir inkılabın âdeta mübeşşiri (müjdecî) gibi telakki ediyorum.. Yalnız isterim ki bu ziyafetlerde nezâhet (incelik, temizlik) ve zarafet, medeni ve Avrupalî şekil tamamıyla muhafaza edilsin.. [416]

Senin mâcerâ-yı aşkın ne netice aldı?. Başladığın romanın sonunu gibi merak ve heyecanla bekliyorum. Vesime Hanım ebeveyninin ısrarlarına rağmen, yeni zenginlerden Zülfikar Bey'le izdivâc etmemekte hâlâ sebat gösteriyor mu?. Çok temenni ederim ki sebâtında ebediyen devam etsin.. Ekser hemşireleri gibi servet ve tantananın füsûn ve

cazibesine kapılmasın.. Burada, hususuyla mehtap gecelerinde, seni, senin o yüksek ve temiz aşkını düşünüyorum.. İnşallah mesut olursunuz.. Çünkü ikiniz de saadete layıksınız..

Hayatla muzaffer-âne mücadele etmek, yaşayış ve ihtiyaç seviyemizi yükseltmek için aile ve kadın cihetinden gelen saadet pek metin bir istinâd-gâhtır. Fikrimce Türklerin hayat karşısında hemen mağlup olmalarının bir sebebi de ruha büyük işler yapmak için asıl heyecanlar veren yüksek bir ideale, yüksek bir aşka, yüksek bir kadına ittikâ (dayanma, yaslanma) edememeleridir. Filhakika kudretli, füsûnkâr bir kadın zaferler kazanmak, büyük işler ve eserler yapmak için bir erkeğe mukaddes bir ideal kadar âteşin heyecanlar, ilhamlar verir.. Kadının elektrik seyyâlesi gibi tılsımlı kudreti hissedilmeyen cemiyetler ne donuk ve soğuk, ne cansız ve helecânsız, ne renksiz ve ahenksizdir.. Burada büsbütün anladım, iman getirdim ki ictimâ'î i'tiyâdlarımızı, köhne telakkilerimizi, muzır an'anelerimizi değiştirmedikten, bir kelime ile, Avrupalılaştırmadıktan sonra bizim için, zavallı vatan için ziyâ ve i'tilâ yoktur..

Harpten muzaffer de çıksak herhâlde iktisaden perişan bir vaziyette kalacağız.. Çünkü harp köhne sandıklarımızı tabut, harap tarlalarımızı [417] ve bahçelerimizi mezar yaptı.. Bu geniş viraneyi i'mâr (bir yeri bayındır duruma getirme işi, bayındırlık) etmek için hurafeyi devirmekten, yalnız fenne bî'at (bağlılığını, itimadını bildirmek) ve itaat etmekten, yanı Avrupalılaşmaktan başka çare yoktur, vessalam...

Kız Talebeler Arasında..

Bu defa mektubumun arasını çok uzattığım için, bilirim, gönlünüz bana kırıldı.. Lakin pek rica ederim hemşireciğim, bu tevhürden dolayı o temiz ve yüksek kalbiniz bana gücenmesin.. Şimdiye kadar bana mektup yazdırtmayan sebebi size söyleyecek olursam eminim ki beni afv edeceksiniz.. Niçün sevgili kardeşime bugüne kadar mektup gönderemedim, biliyor musunuz?. İmtihanlarla son derece meşgul olduğum için... Şimdi

beni tamamıyla mazur gördünüz değil mi?. Artık: “Necla bana iki aydır mektup yazmadı.. Meğerse o da hakikatsizmiş!..” demeyeceksiniz, değil mi?. Siz ilim ve marifete karşı son derece hürmet-kâr olduğunuz, vazifeyi her şeyin üstünde tuttuğunuz için benim şu son günlerdeki meşguliyetimin manasını tamamıyla anlar, beni tabii afv edersiniz. Filhakika hususuyla şu yirmi beş gün içinde birinci olayım diye geceyi gündüze katarak o kadar çalıştım ki mümkün değil derecesini size tarif edemem. Gece yaralarına [418] kadar, hatta bazen sabahlara kadar başımı lambanın önünden ayırmadım.

Benim bu kadar çalıştığımı, kitaplarla meşgul olduğumu sizin Vehibe Hanım gördükçe öyle şaşıyor, öyle tuhaf ve garip şeyler söylüyor ki gülmekten katılıyorum.. Lakin bazen de asabileşiyorum.. O zaman sizi hatırlıyorum. Ben geç vakitlere kadar böyle yoruldukça, hele Fransızcaya çalıştıkça Vehibe Hanım güya beni fazla sevmekten mütevellid bir hakk-ı gazab ile ifrît oluyor, tespihli eliyle esrarlı işaretler yapıyor, “Lâhavle” ile karışık mucizeli dualar mırıldayan ağzıyla bir şeyler üflüyor, ve sonra birden korkunç bir tufan tenkit hâlinde köpürüyor:

– Ah, ahir zaman alameti.. Tevekkeli bu hâle gelmedik.. Başımıza taş yağmadığına şükredelim.. Bacak kadar kızlar, Türkçe yetiştirmiyormuş gibi bir de gece ve gündüz fan fan Frenkçe okuyorlar.. Gece yaralarına kadar başlarını gâvur taklidi kitaplardan kaldırmıyorlar.. Erkekleri de geçtiler, kardeş!. Bu mertebe okumayı, bu derece farfaralığı ne yapacaklar, bilmem ki.. Kız çocuklara okumanın ne lüzumu var, akıl ermez ki... Ne olacak, fenlenecekler, değil yalnız kocalarını, babalarını, işte böyle yedi düveli birbirine geçirecekler.. Nerede bizim zamanımızdaki bet bereket, nerede şimdiki ukubet!. Bu pahalı zamanda gaz yağına da, sonra gözlerine, canlarına da acımıyorlar, kardeş!. Anası, babası da oralarda değil.. Artık dünya tersine döndü... Tevekkeli şimdiki hanımlar hep cılız, hep çiroz.. Nerede bizim zamanımızdaki o boylu poslu, o arslan gibi tazeler?. [419]

İşte hemşireciğim, ihtiyar Hâce Vehibe Hanım’ın buraya yazabildiğim saçmalarından küçük bir kısmı... Tevekkeli biz Türkler böyle bütün dünyadan geri kalmadık!. Düşününüz bir kere, kadınları ekseriyet itibarıyla hep böyle Vehibe Hanım zihnîyetinde kadınlardan müteşekkil bir millet nasıl terakkî edebilir? Oh, iyi ki biz sinesinde

böyle köhne hurafeler, küflenmiş itikatlar taşıyan budala bir nesle mensup olmak felaketine uğramadık!. Hâce Hanım böyle söylendikçe, köpürdükçe ben yaşasın mektep!. Yaşasın ilm ü ma'rifet!. diye bağıyorum.. Onu büsbütün küplere bindiriyorum. O hiddetle bana bir müddet dargın duruyor, hiç odama gelmiyor, lakırtı etmiyor.. Ben de bu vesile ile rahat ediyorum. Fakat maa't-teessüf bu masum rahatım ancak üç dört gün devam edebiliyor. Nihayet dayanamıyor, yanıma gelip barışıyor.. Biraz sonra da üç dört günlük sükûnun acısını çıkarmak isteyen zalim bir feverânla aynı gevezelik, aynı gılgizet-i tenkîd başlıyor. Fakat şeklen komediye, kahkahaya çok benzeyen bu sahnelerin derinliklerinde ben bazen sefâlet-i iktisâdiye ve ictimâ'iyemizin sebeplerini gösteren öyle bir hâ'ile, bir trajedi hissediyorum ki birden ruhum muazzam bir matemin hınçkırığı ile doluyor...

Şimdi size mektep havadislerini, imtihanın neticelerini bildireyim.. Ben üç numara fazla ile Zeynep Hanım'ın yerine geçtim: Birinci oldum.. Münevver Hanım da ikinci oldu. Zeynep Hanım bin müşkilâtla ancak üçüncü çıkabildi.. Netice anlaşılınca zavallının beti benzi sap sarı kesildi. Benim o kadar aleyhimde bulunduğu hâlde yine kendisine acıdım. [420] Fazla muhteris, fazla hasûd (kıskanç) olmanın akıbeti zaten hep böyledir. Filhakika makul, müsbet ve feyyâz bir ihtiras ki ona, azim ve irade, meyl-i i'tilâ da denilebilir, terakkî ve tekemmül için çok lazım ve müfîd bir unsurdur. Lakin ihtiras biraz hadd-ı meşrû yanı tecavüz, biraz menfiliğe doğru temayül etti mi insan için derhal meş'ûm bir felaket ve inhitât (çöküş, düşüş) âmilî olur. Saadet ve muvaffakiyet getiren müsbet ihtiras ile felaket ve süfliyyet (aşağılık, adilik) veren menfî ihtirası ben ekseriya iktisat ile israfa benzetirim. İktisat nasıl hisset (cimrilik, önemsizlik, değersizlik) ve israf denilen iki nakîsanın ortasına konmuş bir fazilet ise azim ve irade de meskenet ve ihtiras tabir edilen iki seyyi'enin arasına dikilmiş makul ve makbul bir abidedir..

Behiye Hanım'ın üzerine Rabia Hanım geçti... Rabia Hanım'ın kendisinden çok çalışkan olan Behiye Hanım'ı geçmesini ben yalnız zekâsına değil, aynı zamanda şetâret-i rûhiyyesine hamlediyorum. Filhakika şetâret büyük bir terakkî ve inkişâf kuvvetidir. Şetâret âdetâ hayatın güneşidir. Şetâret hayatın müşkilâtına, zulmet ve ızdıraplarına karşı taze, nurlu bir menba'-ı mukavemettir (direnc kaynağı). Fakat maa't-teessüf ilme, vahdet-i terbiyeye istinâd etmediği için manevi temeli çürük evlerimize ziyâ gibi şetâret de giremiyor. Onun

içün yalnız büyüklerimizde değil, çocuklarımızda da neş'e-i hayât, şevk-i cidâl hemen yok gibidir.

İnce, kibar bir şetâreti bayağı, galiz bir gamsızlık, adi, hissiz bir çılgınlık ile karıştırmamalıdır. Şetâret ile şüphesiz zarafet ve rikkatten bî-nasîb, küstah ve bî-ma'nâ bir kakhaha ve yaygara kastetmek [421] istemiyorum. Maksadım ve hedefim cesur ve ketûm, latif ve zarif, hayatın yorgunluklarını bir nev şiir ve füsûn gâzesiyle (allık) saran bir neşedir. Bayramlarda şetâret göstermek yüksek bir muvaffakiyet değildir. Hayatın yevmî ızdıraplarına karşı metaneti muhafaza ederek şâtır olmak ise ruhun büyük bir hüneri, bir inceliğidir.. Biz Türklerde bu ince, bu münevver hüner, itiraf etmelidir ki, pek azdır. Biz şerâ'it-i iktisâdiye ve ictimâ'iyemizin, esir olduğumuz köhne itikatların ve hurafelerin o kâbusa çok benzeyen tesirleri altında ya derin bir gam ve kasâvete (üzüntü, keder, sıkıntı) müptelayız, yahut hissiz ve asaletsiz bir lâkaydiye, bir kakhahaya aboneyiz!. Fikrimce Rabia Hanım'ın nişâne-i temâyüzü (seçkinlik, üstünlük işareti) ve sebep-i muvaffakiyeti ruhundaki o ezelî kibar neşedir.

Filhakika hususıyla kızlara ve kadınlara şetâret-i rûhiyye çok lazımdır. Kalbin terbiyesi ancak nurlu bir şetâretle temin ve ikmal edilir. Şen ve şuh olmayan güzel bir ruh yeşillikten, çiçekten mahrum bir bahar gibidir. Şetâret arzuları, emelleri ve iradeleri kımıldatır. Kalbe hamle ve hararet, emniyet ve şefkat ilham eder. Sıhhat-i ma'neviyyesi için her şeyden evvel bir insana lazım olan şey şetârettir. Kasvet, hüzn ve keder bir mikrop gibi kalbi kemirir.. Zavallı Behiye Hanım tab'an (doğal olarak, tabiatıyla) ne kadar melankolik, ne kadar melâle müstağraktır. Bunun sebebini de, hemen her şeyde olduğu gibi, hiç şüphesiz maddiyatta aramak lazım.. Filhakika marîz (hasta) bir bünyenin, za'f-ı a'sâbın, idmansızlığın şetâretsizliğe büyük tesirleri vardır. “Fenn”i hayata tatbik etmeyen bir milletten o güzel ve cazip manasıyla şetâret beklemek abestir (saçma, boş, faydasız). Şâtır olmak için hem ferd, hem cemiyet itibarıyla mesut olmak, [422] ümrân ve irfan muhitinde yaşamak gerek!. Onun için ben Behiye'nin melâlini de, Rabia'nın nisbî şetâreti de pek fennî ve tabii buluyorum..

Sınıfın devamını idare etmek vazifesini yine ber-mu'tâd (alışılmış) Aliye ve Nimet Hanımlar der'uhde (üstüne almak) etti.. İşte iki şişman, lenfatik vücut ki yegâne eğlenceleri,

zevkleri ve faaliyetleri çenelerinde mütemerkiz (merkezleşmiş)!.. Bu kayıtsız hanımlar için hayatta en mühim saadet kuvvetli çeneleriyle mütemadiyen konuşmak, müthiş dedikodularla hikâyeler, sergüzeştler yaratmaktır.

Konuşurken Fransızca kelimeler kullanmasını çok seven nümâyiş-kâr (gösterişli) Sadiye Hanım Fransızcadan bin müşkilâtla ancak altı numara alabildi!. Lakin bundan daha garibi ve daha feci Lâmia Hanım'ın, şair diye şakalaştığımız bu mağrur kızın edebiyattan aldığı numaradır. Kaç numara alsa beğenirsiniz?. Beş.. Benden başka sınıfta edebiyattan tam numara alacak kimse yoktur, diyen sınıfımızın bu hayal-perver ve bâlâ-pervâz (yükseklerden uçan) şairi beş numara aldığını anlar anlamaz hüngür hüngür ağlamaya başladı..

Az numara almasının sebebini edebiyat muallimine sordu. Şâyân-ı dikkat olduğu için aldığı cevabı size hülâsaten yazıyorum:

– Size kaç defa söyledim.. Manasını, mahall-i isti'mâlini (kullanım yeri) iyi bilmediğiniz kelimeleri, terkîbleri kullanmayınız.. Zannetmeyiniz ki bir eserin güzelliği o eserde mevcut Arabî ve Farsî kelime ve terkîblerin çokluğu ile temin olunur. Hayır, güzellik ancak fikirde, histe hayaldedir; üslubun tabiiliğinde, nefâset (hoşluk, nefislik, güzellik) ve şetâretindedir. Siz fazla numara alacağım, mutantan terkîblerle kudret göstereceğim diye manasını ve mahall-i isti'mâlini [423] iyi kavrayamadığınız birçok Arabî ve Farsî kelimeler kullandınız.. Tabii bu kelimelerin ve terkîblerin birçoğunu imla ve nahiv kaidelerine mugâyir (zıt, aykırı) bir surette yazdınız.. Onun için numaranızı kırmaya mecbur oldum. Mamafih bundan dolayı bed-bîn ve müteessir olmayınız. Sizin güzel yazı yazmaya isti'dâdınız var. Yalnız isti'dâdınızı iyi isti'mâl ediniz.. Güzel ve temiz eserler okuyunuz.. Sade ve samimi yazmayı tercih ediniz.. Eski fikirlerden, i'tiyâdlardan sıyrılınız.. Ma'nâ-yı san'atı idrake çalışınız.. Hakiki bir lüzum hissetmedikçe Arabî ve Farsî terkîbler kullanmayınız. Hususıyla manasını ve imlasını bilmediğiniz terkîbleri...

Bu nasihatlerden bir kat daha müteessir olan Lâmia Hanım şimdi şu sözlerle müteselli olmaya, kazazede gururunu kurtarmaya çalışıyor:

– Muallim kabil değil benim ruhumu, yazılarımı anlamaya muvaffak olamıyor.. Kendisi “Türkçü” olduğu için kullandığım terkîblere köpürüyor. Tabiatlarımız, teheyhüclerimiz, düşüncelerimiz birbirine tamamen zıt.. Numara kırmakla benden güya intikam almış oluyor.. Fakat ben bu küçüklükten dolayı büyük bir teessür duyacak değilim.. Émile Zola da mektepte iken edebiyattan sıfır aldı!. İstikbal hangimizin haklı olduğunu gösterecek...

Benim fikrimce hiçbir meselede mutlak bir hakikat yoktur. Her şey az çok nisbîdir. Hiçbir hadisede yalnız bir taraf tamamıyla haklı, diğer taraf tamamıyla haksız olamaz. İhtimal Lâmia Hanım'ın haklı olduğu cihetler de var.. Yalnız ben malumatfuruşluğun (bilgiçlik taslama, bilgi satan), nümâyîş-perestliğin, kendini olduğundan fazla göstermenin muzır olduğuna bu defa büsbütün kani' [424] oldum. Gerek erkek, gerek kız bütün talebelerin, bütün gençlerin bu maraz-ı rûhîye kapılmamalarını şiddetle tavsiye ederim. Bu maraz-ı rûhî ile şöhret peşinde koşan bazı genç şair ve muharrirlerin ekseriya ne gülünç bir manzara arz ettiklerini görüyorum da hoppalıktan, nümâyîş-kârlıktan büsbütün tiksiniyorum.. İlme, sanata en ziyade yakışan, vakar ve ciddiyettir.

Şimdiki mektebimizin binası, tertibat ve tezyînâtı (süslemeler) epey güzel.. Harb-i Umûmî'nin işte istifade ettiğimiz yegâne iyiliği!. Mamafih bakalım mekteb bu binada ebediyen kalacak mı?. Doğrusu mektebin muallimleri ne kadar iyi olursa olsun bina çirkin muzlim olursa insanın çalışmak için hevesi gelmiyor. Ne idi o eski mektebimiz.. Bir harabe ki değil insanlar, tavuklar bile orada yaşayamazdı!. Bilmem bizde insanlığın o yüksek kıymeti ne zaman tamamıyla anlaşılacak?. Vapurlara, tramvaylara, sokaklara atf (bağlama, çevirme, meyletme) edilecek bir nazar bizde insanlığa, temizliğe ve intizâma asgari bir kıymet bile verilmediğini göstermek için kifayet eder. Medeniyeti, hayatı, yaşayışı asra layık bir mana ile ağlamaktan büyüğümüz, küçüğümüz o kadar uzağız ki.. İşte Hâce Vehibe Hanım zihniyetinde kadınlardan ve o zihniyete çok yakın erkeklerden müteşekkil milletin ve o milletin sinesinden çıkan hükûmetlerin atâlet ve dalâleti iledir ki kendi yurdumuzda kümes gibi mekteplere mukabil diğer milletler şerâ'it-i mükemmeleyi câmi' dârü'l-irfânlara malik olmuşlar!..

Size iki aylık sükûtumun kabahatini afv ettirmek için mektubumu lüzumundan fazla gevezeliklerle dolduruyorum.. Sizden de mufassal mektuplar [425] beklerim.. İmtihanlarınızın neticesine sabırsızlıkla muntazırım. Bilirim, siz yine birinciliği muhafaza edeceksiniz. Fakat Müfide Hanım acaba ikincilikte kalacak mı?. Leyla Hanım bu sene çok çalışıyormuş. Eğer Müfide Hanım'ı bu sene geçemezsem yazık bana, diyormuş.. Sahih mi?. Şehper ve Mualla Hanımlar müsabaka imtihanını kazanarak posta ve telgraf memuru oldular. Nazire Hanım ordu-donanma pazarına girdi. İşte böyle bir taraftan kadınlar umumi harbin doğurduğu ihtiyacın tazyikiyle ictimâ'î ve iktisadi hayata girmek gibi bir saadet ve hürriyete mazhar olurlarken diğer taraftan da polis müdüriyeti gazetelerle halkın kadınların çarşaflarına artık taarruz edemeyeceği ilan ediyor!. Ne büyük, ne medeni bir ma'nâ-yı tesâhub, değil mi?. Bu memlekete galiba zavallı mantığın girmesi nasip olmayacak!. Mamafih İ'tibâr-ı Millî Bankası'nın küşâdına, garb takviminin kabulüne pek sevindim.. Demek ara sıra memleketimizde böyle asrî ve mantıkî hareketler de görünmüyor değil..

Zehra Hanım yine hep sizin bildiğiniz gibi.. Onun maa't-teessüf hiç akıllanacağı yok!. Hiçbirimiz sevmiyoruz. Âdeta mektebimizin, sınıfımızın şerefini bozuyor. Geçen gün yine Gülhane Parkı'nda bir züppeden mektup almış.. Galiba bu sefer mektepten tard edecekler.. Mamafih bir kişinin canı yansa bu gibi adiliğe ve havailiğe isti'dâdı olanlara güzel, müessir bir ders olur. Dünyada kızlara, kadınlara hiç yakıştıramadığım bir şey varsa o da küstah bir söze, saygısız bir tebessüme karşı hemen yılışıklık göstermek, mukaddes kadınlık haysiyet ve vakarını pâ-y-mâl etmektir (ayak altına almak, mahvetmek). Şâyân-ı ibrettir ki bu yılışıklık, bu izzet-i nefsi tezlil eden (aşağılamak, küçük göstermek) [426] hoppalık ekseriya ilim ve irfanı sevmeyen tembel kızlarda bulunuyor.. Ben eminim ki zevk-i irfân kadar havailiğe, hafif meşrepliğe mâni bir kuvvet yoktur. Tahsili, mektepleri iffet için tehlike telakki eden dar, köhne kafalara şuracıkta da hayret ve teessürümü izhârdan kendimi alamayacağım..

Çalışmanın, vazifeyi yapmanın ruha verdiği o ilahi, o heyecanlı zevkten mahrum kalmış zavallılara ben doğrusu çok acırım. Çünkü bunlar bu tatlı ve heyecanlı zevkin mahrumiyeti telafi için zâhiren (görünüşe göre) cazip görünen öyle tehlikeler ve dikenlerle dolu yollara saparlar ki işte nihayet Zehra Hanım gibi uçurumun kenarına kadar yaklaşırlar!..

Mektebi, ilim ve marifeti iffet için muzır gören kafalardan bahsettim de şimdi hatırıma geldi.. Size beni son derece sinirlendiren garip ve mudhik bir cehl ve hamâkat (ahmaklık, bölnlük) manzarası göstereceğim. Bu manzarayı kabil değil sinemalarda göremezsiniz.. Geçenlerde, ramazanda vaaz dinlemek için annemle beraber camiye gitmiştik.. Halkı tenvîr ve irşâd etmeye memur vaiz efendi kisve-i ilmiyenin (alimlere ait kıyafet) haksız yere verdiği bir salâhiyyetle, aman ya Rabbi, neler, ne saçmalar söylemiyordu!. Vâ'izlerinden bu derece cahil-âne ve miskin-âne fikirler alan bir milletin hâli bu asırda ne olur Allah'ım, diye inim inim inliyordum.. Fikri gibi kıyafeti de perişan zavallı softanın söylediği lafların ufak bir kısmını aynen, hatta tarz-ı telaffuzunu bile değiştirmeye kıyamayarak, not ettim. İbret olmak üzere herkese okuyorum. İşte size de yazıyorum:

“Ey cemâ'at-i Müslimîn!. Can kulağıyla dinleyiniz vaazımı.. Bakar mısın, [427] cemâ'at-i Müslimîn camiye geliyorlar, imanları göğüslerine geliyor.. Haçan ki camiin dışına çıkıyorlar, senin şeytan dediğin bu asrın kadınları cihan yandı çarşafı giyorlar, camiden çıkan cemaatin karşısına çıkıyorlar.. Ha böyle, ha şöyle kırıttıyorlar.. [Vücudunun evzâyıyla kendisi de bi'l-fiil (gerçekten, yaparak, katılarak, bizzat) kırıtır!] Cemâ'at-i Müslimîn'in imanları hemen göğüslerinden kaçıyor. Allah cümlemizi bu gibi cihan yandı çarşafı şeytanlardan korusun, âmin yâ mu'în..

“Ey cemâ'at-i Müslimîn!. Bu dünyada Nuh'un gemisinin baş kamarasına binemez de kenarına zorla tutunup ha düştüm, ha düşeceğim dersin gideceğin yer cehennemın esfel'üs sâfilîni, gayya kuyusunun dibidir. Ha, buna da alaca bî-namâz derler. Alaca bî-namâz dediğimiz : Öğleyi kılıyor, ikindiye kaçırıyor, akşamı kılıyor, yatsıyı kaçırıyor...

“Ey cemâ'at-i Müslimîn!. Sinema-ı kofa (değersiz, boş sinema),taratora gidiyorsun, Beyoğlu denilen kâfiristanda dolaşıyorsun da câmi'-i şerîfe niçün gelmiyorsun? Ha, işte böyle dinsiz, imansız olursanız dünyanızda meymenet, bet bereket kalmaz. Ahirette de gideceğiniz yer sırat köprüsünün altı, cehennemın esfel'üs sâfilîni, gayya kuyusunun dibidir...”

Nasıl?. Vaktiyle medeniyetin te'âlisinde, ulûm ve fûnûnun terakkîsinde mühim tesirleri görünen büyük bir dinin muhteşem bir mabedinde yirminci asra ve o baş döndürücü terakkiyyât-i fenniye ve felsefiyyeye rağmen böyle küf, böyle paslı ve yosunlu, böyle köhne

ve budala laflar işitmek hiç hatır ve hayaline gelir miydi?. Her millette, tabii bu derece değilse de, buna yakın seviyede aşağı adamlar bulunabilir.. Fakat hiçbir millet bu asırda böyle bir ucubeyi mu'allâ bir mabedin kürsî-i irşâdında teşhîr etmek tuhaflığını irtikâp etmez. Hükûmet, farazâ nâmûs-kâr-âne mesaisiyle hayatlarını kazanmak isteyen teşne-i irfân kızları, kadınları mekteb-i tıbbiyyeye kabul etmekten bir cinayet [428] işliyormuş gibi ürker, çekinir.. Sonra hurafenin, cehl ve gabâvetin (bönlük, akılsızlık) canlı bir timsali olan miskin bir adamın camilerde bî-pervâ neşr-i zulmet etmesine müsaade eder.. Buna teceddüd, buna hürriyet denilmez.. Taassuba, dalâlete, ta'bîr-i ma'rûfuyla kara kuvvete ser-fürû denilir.. Buna idâre-i maslahatçılık, medeni şecâ'atsizlik denilir.. İşte genç bir Süfrajat, bir inkılapçı asabiyetiyle haykırıyorum: Bu kafada hükûmet, bu kafada millet bu asırda mümkün değil yaşayamaz.. Hükûmet de, halk da fenne, ulûm-ı müsbeteye layık olduğu ehemmiyeti vermeli, zulmete ve hurafeye nefes aldirmamalıdır..

61

Mektep

Mektebi pek sefil, pek perişan buldum.. Diyebilirim ki şimdiye kadar bu derece hayat ve intizâmdan, zekâ ve ziyâdan mahrum bir müesseseye tesadüf etmedim!. İstanbul'daki mekteplerle İstanbul'dan mesafe itibarıyla pek de uzak olmayan bu Kurûn-ı Vustâî (Orta Çağ) dârü'l-tedrîs! Arasında sanki asırlardan yapılmış müthiş, nihayetsiz bir uçurumun derinlikleri var.. Bizim memleketimiz cidden pek gariptir.. Aynı vatan evlatlarının bir kısmı terakkiyât-ı fenniyyenin tavsiye ve emrettiği şerâ'ite az çok yakın bir tarzda hayât-ı tahsîliyyesini imrâr ederken (geçirmek) diğer bir kısmı işte böyle Kurûn-ı Vustânın bile tahammül edemeyeceği ağır bir kâbûs-ı gaflet altında, en [429] ibtidâî, en basit terbiye prensiplerine lakayt bir kesâfet-i cehl (yoğun bilgisizlik) arasında zamanını heder eder, durur!. Filhakika burası bütün o köhne ve muzlim manzarasıyla mektep değil, maktel (öldürme yeri)!. Dârü'l-tedrîs değil, dârü'l-azâb!..

İlk darbe-i nazarda mektebi zekâyı söndüren, tabiatın tekâmül ve inkişâf emreden kanunlarını tezyîf eyleyen öyle mütefessih (bozulmuş, çürümüş, kokmuş) bir hevâ-yı zulmet içinde buldum ki âdeta ruhumun boğulduğunu duydum.. Şimdiye kadar dimağında ziyâ ve i'tilânın biraz heyecanı titremiş bir müdüre, bir muallime malik olamayan bedbaht mektebin şu elîm ve yetim tâli'sizliğine el'ân, mebhût (şaşkın) ve müteessir, matem tutmaktayım.. Muhterem seleflerim (öncelikler, önceki görevliler) galiba pek geniş kalpli adamlar imiş!. Hele “En-nezâfetü minel-imân” diye feryat eden bir dine mensup insanların temizlik namına gösterdikleri bu derin lâkaydiye inanmak cidden pek güç, pek ızdıraplı oluyor!. Fakat feci hakikat o kadar müstehzî, o kadar zalim bir belâgatle nazara sıcıyor ki....

Mektebin şekline, ruhuna istediğim istikamet ve tarâveti verebilmek için maruz kaldığım müşkilâtı düşündükçe teessürden, tehevvürden ne yapacağımı şaşıırıyordum.. Mamafih vazifemin kıymet ve kudsîyyetini gösteren bu müşkilât beni teşvik ve teşcî' de ediyordu. Nihayet birden büyük bir azm ile ıslâhâta başladım.. Evvela işi maddî kısmından tutturdum.. Çünkü maddiyatın maneviyat üzerindeki mehîb tesirine emindim. Senelerden beri temizlik ile münâsebâtını kesen, ümrân ve intizâma i'lân-ı isyân eden pejmürde ve perişan binayı talebeye ve ahaliye mütebessim ve mültefit (iltifat eden, ilgi gösteren, iyi davranan) bir sîmâ-yı nezâfet (temizlik yüzü) hâlinde gösterebilmek için tamirat, telvînât (boyama) ve tathîrât (temizlikler) namına [430] ne yapmak kabilse yaptırdım.. Hayvanların dolaşamayacağı müzahrefât (sahte boya, yaldız vb. ile süslenmiş, işe yaramaz şeyler; çerçöp, pislik, süprüntü) dolu müte'affın (kokuşmuş) avluyu insanların teneffüs edebileceği bir bahçe hâline koymak için her türlü meşâkk (zahmetler, sıkıntılar) ve müşkilâta katlandım.. Dershaneleri, yemek odalarını medeni bir milletin çocuklarına yakışır bir hâle biraz yaklaştırdım.. Ve bütün bu işler için mesuliyeti üzerime alarak on gün kadar mektebi tatil etmek cesaretinde bulundum. Filhakika müfîd bir iş görüleceğine emin olduktan sonra hayât-ı idârede mesuliyetten korkmak pek büyük bir nakîsa, bir cebânet-i ma'neviyyedir (manevi korkaklık).. İşte bugüne kadar ufak bir ra'ş-e-i nezâfet ve ümrân ile titrememiş o köhne ve harap mektebin siyah ve müşmeiz (nefret eden, tiksinen; sıkılan) çehresi şimdi bahar şebâbının içinde ilk defa olarak biraz bir tarâvet-i beyâz ile gülümsüyor!.

Müsaadenizle nezâfet ve intizâm meselesi üzerinde biraz tevakkuf edeceğim: Otellerimizde, kahvelerimizde, lokantalarımızda, berber dükkânlarımızda, hamamlarımızda, hatta bütün müessesâtımızda, bütün devâ'irimizde derece derece bu adem-i nezâfetin (temizlik etmeme), ümrân ve intizâma karşı bu derin lâkaydînin emârelerine (işaret, iz) maalesef tesadüf edilmez mi?.. Bî-pervâ itiraf etmek celâdetini göstermeliyiz ki duvarlarında sinek pislikleri, kesîf toz tabakaları ile kararmış “En-nezâfetü minel-imân” levhaları asılı bir Müslüman kahvesi, bir Türk misafirhanesi, berber veya aşçı dükkânı ile bir Hristiyan'ın, bir Avrupalının idare ettiği bir gazino, bir otel, bir lokanta ve bir tuvalet salonu arasında büyük bir fark, bir fark-ı nezâfet ve intizâm vardır.. Ne hacet, bizim şehremaneti daha lağımlar, [431] umumi abdesthaneler yapmak lüzumunu bile hissetmemiştir.. Ne feci, ne gayr-i medenî bir lâkaydî!.. Kapalıçarşı'yı gezmek için Nurosmaniye avlusundan geçmeye mecbur olan bir ecnebi sol köşeden gelen o pis kokuyu duyar da hakkımızda nasıl iyi, temiz hisler besler, rica ederim?!. Hakiki milliyetperverlik ilk darbe-i nazarda ehemmiyetsiz gibi görünen ve fakat hakikatte iktisat ve irfana, yani medeniyete temas eyleyen bu farkı ve bu nakîsa-ı idâriyyeyi evvela itiraf etmek, sonra da imhâya azim-kâr-âne çalışmaktır.. Yoksa ibtidâî bir zihniyetle mütemadiyen yüksekte atıp tutmak, saray yerine mütemadiyen millete riyakârlık yapmak, Asya'dan, Turan'dan, Kızılelma'dan, Hiung-nulardan muhayyel destanlar yaratmak değildir!. Memnuniyetle itiraf ederim ki maziye nispeten bu ümrân ve irfan farkı biraz azalmıştır.. Fakat daha kat' edilecek (aşmak, yol almak) o kadar uzun, o kadar müthiş bir mesafe vardır ki!.

Hamamlarımızda manzûr (görülen, bakılan, dikkat çenek) olan adem-i nezâfet ve intizâm ise hatırı sayılacak derecede derin ve an'anevidir.. Evvela soyunulan odaya giriniz.. Ne görürsünüz?. Üzeri kirli beyaz bezlerle örtülmüş ezeli tozlara müstağrak minderler.. Sonra örümcekli duvara dayanan sefil, asır-dîde bir konsol üzerinde kesâfet-i gubârdan (toz) kudret cilasını kaybetmiş uyuz bir ayna!. İçindeki bulanık ve... Klasik bir suyu aylardan beri yorgun sinesinde taşımaktan usanmış mazlum bir sürahinin yanında ta'ab-ı intizârdan (bekleyiş yorgunluğu) sararmış mağmûm (gamlı, kederli) bir bardak!. Vazifesi toz almaktan ziyade toz vermekten ibaret solgun bir fırça üzerinde dişleri dökülmüş bir kocakarı manzarasıyla sırttan köhne bir tarak!. Daha [432] sonra da bütün cansızlığın, bütün bu

ümrânsızlığın ve tabiatsızlığın, bütün bu ummân-ı gubârın muhtazar (can çekişen) bir dalgası şeklinde ayaklarınızın ucuna serilmiş, atıl ve mütevekkil, bir çift terlik!..

İşte soyunmak için hamamlarda birinci mevki! Müşterilerine tahsis edilen odaların hâli!.. Hamamın içine gelince: Maalesef burası daha az sefil, daha az gayr-i sıhhî değildir. Son zamanlarda bizde, fennî esaslara istinâd etmemekle beraber, az çok âsârını (alametler; eserler) gösteren intibâh-ı iktisâdiyye temenni eylerim ki biraz da sıhhi ve bedî'î intibâh-ı refik olsun!. Dünyanın en latif ve cazip sahillerine malik olan memleketimizde deniz hamamlarının letâfet-i tabî'yye ile sanki istihzâ eden o sefâlet-i sun'iyeleri ne elîm, ne yürekler acısı bir manzaradır?!. Avrupa'daki emsali ile kıyas etmekten çoktan vazgeçtik!. Lakin şu dünkü Bulgaristan'ın Sofya'daki dârü'l-istihmâmalarını, pek mahdûd bir sahile malik şu dünkü Romanya'nın deniz hamamlarını görüp de hayat ve medeniyetin manasını idrakte gösterdiğimiz zaaf ve meskenete teessüf etmemek pek güç oluyor.. Bu zaaf ve meskenete yeni bir misal mi istersiniz? Öyle ise işte daha iki üç sene evvel sehîr bir hande-i tarâvet ile gülümseyen Gülhane Parkı'nın kesîf tozlar ile pudralanan bugünkü harap, solgun, abûs (somurtkan) ve ihtiyar siması!... Bari hudutlarımıza büyük harflerle şu levhaları dikelim: “Buraya medeniyet ve saadetin, ziyâ ve sevdanın, intizâm ve ümrânın girmesi katiyen memnû'dur!..”

Muhteşem ve asil İstanbul'u enzâr-ı ecânibe (yabancı gözler) büyük bir köy hâlinde teşhîr eden avâmilden biri de toz ile çamurdur.. Köhneliği, mâzî-perestliği, [433] ibtidâ'îliği temsil eden toz ve çamur, iki üç senedir Alman kamyonlarının o bî-imân tekerlekleri altında büsbütün harap ve bî-tâb (yorgun, güçsüz) kalmış sokaklarımızda asırlardan beri abonedir.. Güya yazın toz, kışın çamur bu füsûnkâr şehrin ruhuna tamamen sinmiş, onu çirkinleştirmiş, köhneleştirmiştir.. Yirminci asra ve bütün tahavvülât-ı cihâna rağmen sevgili İstanbul'umuzda, muhterem Piyer Loti [Pierre Loti] hazretleri afv buyursunlar, irfansızlığımızı, idaresizliğimizi, tabiatsızlığımızı ifşa eden öyle klasik bir ümrânsızlık, bir Asyaîlik hüküm-fermâ ki bunu itiraf, celâdet sahibi her münevver Türk için bir vazifedir!. Cahil analar gibi insan vatanını kör, muzır bir şefkatle, riyakâr adamlar gibi insan milletini sahte, menfaat-endiş (menfaat düşünen) bir hürmetle sevmemelidir!..

Mektepte biraz ümrân yapabildikten, mektebin pejmürde ve perişan manzarasını biraz düzelttikten sonra sıra talebeye geldi.. İtiraf ederim ki bunda tamamıyla muvaffak olamadım.. Aman ya Rabbi, o ne müthiş bir herc ü mercî-i kıyâfet, o ne sefil bir mahşer-i telebbüs (giyim yeri)?!. Kenarı yağlı çoğu püskülsüz ve yeşil boncuklu fesler tıpkı hamam tası şeklinde.. Çorapsız ayaklar yemeniler, terlikler, hatta ... Evet hatta nalınlarla sürüklenmekte!. Solgun şalvarın üstünde rengi uçmuş redingot... Mavi cepkenin altında dona çok benzeyen beyaz pantolon... Kuşakla mutaassıb-âne sarılmış belin fevkinde yamalı bohça hâlinde mintan.. Üşümemesi için bî-amân bir itina ile sarılmış bir başa mukabil çırpıplak iki ayak!.. Lisânen değil, fakat şeklen, kıyafeten Babil kölesine çok benzeyen bu gird-bâd-ı [434] tenevvü' karşısında bir müddet sersemlemedim desem yalan söylemiş olurum. İstanbul'dan buraya gelmek ile sanki yalnız yirmi saatlik bir mesâfe-i mekân değil, yirmi asırlık bir mesâfe-i zamân da kat' eylemiş olduğumu sarahaten duydum!.. Zavallı yetim taşra!.. Zavallı bakımsız Anadolu!.. Mamafih İstanbul mekteplerinde de aynı feci farklar hiç yok değil.. İşte Heybeli, işte Kuleli!..

Yüz altmış sekiz müdâvim içinde şeklen şöyle böyle mektep talebesi denilecek kıyafette ancak yirmi kişi görebildim!. Şu elîm nispet memleketin yalnız sefâlet-i iktisâdiyyesini değil, maa't-teessüf zulmet-i rûhiyyesini de gösterir.. Talebenin çoğu sabahleyin elini yüzünü yıkamayı bile fazla ve bî-lüzum görerek mektebe geliyorlar.. Su da para ile değil ya!. Evet, bu sefaletin, bu perîşânî-i kıyâfetin mühim bir sebebi iktisadi ise diğer bir sebebi de, hiç şüphe yok, ebeveyndeki cehl ve lâkaydîdir. Fakr u zarûret (şiddetli fakirlik) tabiatsızlık ve intizâmsızlık ile imtizâc ederse işte böyle bir manzara-ı gılzet ika' eder (vuku bulmak).. Babalar sabahtan akşama kadar o atâlet ve rehâvet mikroplarıyla dolu pis ve muzlim kahvelere tıkılıp nargile çekeceğine, tavla, iskanbil oynayacağına biraz da evlatlarına baksınlar.. Analar sabah kahvesini içmek için komşulara koşup çene çalacağına hiç olmazsa çocuklarının yüzlerini yıkasınlar.. Emin olunuz ki oğlu için iki üç kuruş feda edip defter alamayan peder tavla için, rakı için, hatta daha feci kumar için sarfı lazım gelen parayı bulmakta hiç de müşkilâta tesadüf etmiyor!.

Düşününüz azizim, böyle Babilî bir kıyafet arz eden talebeyi yeknesak, [435] muntazam ve medeni bir şekle sokmak ne muazzam, en müthiş azim-kârların kudret-i

teşebbüsiyelerini gevşetebilecek ne müşkil ve çapraşık bir iştir?.. Üç haftalık mu'annid (inatçı), haşin ve tehdit-kâr azmim ve sa'yımla elde ettiğim neticeyi rapor şeklinde işte size yazıyorum:

- 1 – Kısmen kalıplattırılmış ve püskül taktırılmış feslere, nev esasen gayr-i tabîî ser-pûşlara (başlık) biraz muntazam bir şekil verilebildi..
- 2 – Ayakların birçoğu çıplak olmak sefaletinden, nalın ve terlik giymek süfliyyetinden (aşağılık) kurtarıldı..
- 3 – En ziyade tehevvr ve tenkidime uğrayan şalvarlar, poturlar, donlar tedricen (gitgide, adım adım) pantolonlara .. Mintanlar, c(ç)epkenler ve gömlekler c(ç)aketlere terk-i mevki' (yerini terk etme) etti..
- 4 – Soğuktan muhafaza endişesiyle başlara sargı sarılması katiyen men' olundu.. Hatta bu memnû'iyet (yasak olma hâli) daima yüzü sargılar içinde kaybolmuş ihtiyar ruhlu genç bir muallime bile teşmîl edildi..

Filhakika bütün bu tedbirler kıyafetteki ibtidâ'iliği bir dereceye kadar getirdi. Fakat arzu ettiğim medeni şekil, asrî intizâm ve ahenk bittabi hasıl olmadı!.

Bu suretle mektebin binasına, mefrûşâtına (döşeme); sonra da talebenin şekline, kıyafetine kabil olabildiği kadar ümrân ve intizâm verdikten sonra sıra irfana, maneviyata geldi.. Nazar-ı teftîşimi bir projektör kudretiyle mektebin ruhuna, dimağına çevirdim.. Sefâlet-i mâddiyyeden hiç de daha az feci bulmadığım zulmet-i ma'neviyye beni tedhîş (dehşet salma, dehşete düşürme) etti!.. Harb-i Umûmî'nin [436] şe'âmeti mekteplere de ne korkunç, ne zalim savletler yapmış!. Genç ve muktedir muallimleri, ekseriya ihtiyat zabitleri şeklinde, cephelerde alevler yutuyor.. Buna mukabil dersanelerde köhne kafalar taze dimağlara zulmet saçıyor..

Heyecanlar, endişelerle dershâneleri dolaşıyorum.. Derslerde, takrîrlerde (anlatma, yerleştirme) bulunuyorum.. Fakat ne muallimlerde, ne de talebede bir hayat, bir şevk, bir ziyâ hissedebiliyorum!.. Sanki ruhlar Asyaî bir nefha (üfürük, şişkinlik) ile incimâd etmiş!. Son

zamanlarda hemen bütün mekteplerimize az çok istila eden müfid vatan heyecanları, milliyet cereyanları buraya kadar gelebilmek için sanki sedd-i Çin'e tesadüf eylemiş!.. Yukarı sınıf şâkirdânı (talebeler) bile değil bir şiir inşâdını, doğru dürüst ibare okumasını bilmiyor.. Canlı, şanlı duygular külliye mefkûd!.. Talebe de müfekkirenin (düşünme gücü), muhayyilenin inkişâfına hiç çalışılmamış!.. Esassız, abur cubur malumat ile şâkirdânın dimağları su-i hazma uğramış!.. Çocukların ruhuna hayat için, insanlık için vatan ve irfan için değil bir heyecan, bir ideal; hatta ufak bir heves, naçiz bir katre-i iştiyâk bile saçılmamış.. Her şey durgun, her şey miskin, her şey köhne!.. Her şey sanki derin bir gaflet ve sükûnet içinde atıl ve hâbîde (uyuyakalmış, uyumuş)!.

Derse girip çıkmalar gayr-i muntazam.. Ekser muallimlerde, mürebbilerde değil terbiye-i hissiye ve fikriye, terbiye-i şekliye bile yok!. Teneffüs zamanları bahçede hayat ve hareket, şetâret-i rûhiye yerine kaba ve bî-ma'nâ bir yaygara mevcut!. Of, bütün bu uyuşmuş ve donmuş kitleye [437] harâret-i rûh-ı nefh ü ifâza etmek (bol bol akmak, taşmak) için bilmem nasıl bir kudrete, Mesihî bir mucizeye malik olmalı?. Muallimlerden üçü, mu'îdlerden (yardımcı) ikisi fikrimce mahalle mekteplerinde bevâblık (kapıcılık) edemez. Vilâyet-i ma'ârif müdüriyetine uzun bir lâyiha şeklinde yazdığım tahrîrâtta mektebin hâlini tasvir, bu söylediğim muallim ve mürebbilerin azil (görevden alma) edilerek yerlerine asrın ihtiyacını, tadrîsin, terbiyenin felsefesini hiç olmazsa biraz idrak edebilmiş muktedirce zevâtın tayinini rica ettim.. Ricam is'âf edilmezse (yerine getirilmek) maa't-teessüf istifa ıztırârında (zorunluluk, mecburiyet) kalacağım.. Filhakika burada öyle hocalara tesadüf etmek fecâ'atine uğradım ki psikolojiye, pedagojiye ufak bir vukufu (bir konu hakkında geniş bilgi sahibi olma) olmak, talebenin ruhuna ve seviyesine inmek lüzumunu hissederek ona göre tahrîrâtta bulunmak şöyle dursun, okuttuğu dersin mevzu ve gayesinden bile gafil ve bî-haber!. Gözlerim öyle mu'îdler, mürebbiler görmek zulmüne uğradı ki alet-i terbiye olmak üzere yalnız elinde değneğe, ağzında da küfre malik!. Bir hakiki mürebbi için terbiyenin başka ciddi ve fennî vasıtaları olduğuna dar, boş dimağları kani' olamamış bu zavallılara bilmem terbiye için dayağın, küfrün hiç de müessir bir âmil olamayacağını nasıl anlatabilmeli?. Dârü'l-irfanlara girmek hak ve salâhiyyetine hiçbir zaman sâhib olamamış bu adamları kollarından tutup dışarıya fırlatmak suretiyle, değil mi?.

İşte azizim, ne kadar müşkül ve müz'ic şerâ'it dahilinde îfâ-yı vazîfe etmekte olduğumu, ilerlemek için önümde daha devrilecek ne kadar engeller, mâni'alar bulunduğunu düşün de sık sık mektup [438] yazamadığıma gücenme!. Eğer şu mektubu tanzîm ve ıslaha muvaffak olursam hayatta mesut ve feyyâz bir rol îfâ edenlerde görülen ilahi bir inşirâh ile cidden sevineceğim, ve sevine sevine gözlerimi kapayabileceğim!.

Hayatınıza, hâdisât ve vakayi'e dair mufassal mektubunuzu beklerim.. Nasıl, düşman tayyâreleri yine payitahta bomba atıyorlar mı?. İstanbul'daki hod-bînlik, ihtiras ve ihtikâr aynı şiddetle devam ediyor mu? Avusturya'dan kıyyesi iki buçuk krona alınan yüzlerce vagon şekerler halka acaba üç yüze mi, yoksa dört yüze mi satılıyor?!. Mamafih hâlinize şükrediniz.. Biz burada para ile bile şeker bulamıyoruz!.. Ma'ârif nezâretindeki entrikalar, mektep kitaplarına ait inhisâr eskisi gibi mi, yoksa daha şiddetli mi?. Harbin az çok mesut cereyanına rağmen nedir memleketteki bu bedbaht idare? Bükreş'in sukut-ı mutantana, Enver Paşa'nın Meclis-i Meb'ûsân'da nursuz neşelerle alkışlanan o uzun, o pembe ve nîk-bîn nutkuna rağmen Alman başvekilinin sulh teklifi, "Sulha âmâde, harbe azim-kâr!" prensibi doğrusu midemi çok bulandırdı!.. Galip zümre sulha teşne (susamış).. Mağlup kitle harbe harîs (hırslı, düşkün)!.. İtilâfın sulh hakkında Amerika'ya verdiği cevap âdeta redd şeklinde.. Ne garip ve acîb, ne ruha hicran ve ihtirâz veren bir müstehzî tezat!.. Nerede bizde Klemanso (Clemenceau) gibi hükûmete muhikk (haklı), vatanperver hücumlarda bulunacak şecâ'at-i medeniyeye sahibi adam?. Neydi geçen sene ihtiyar kaplanın harbe rağmen Viviyani'ye (Jean Raphaël Adrien René Viviani), Deşanel'e (Paul Eugène Louis Deschanel), Briyan'a (Aristide Briand) yaptığı o parlak, o müfteris ve müstehzî [439] savletler, hücumlar?. Bizde hükûmet ya hiç muâheze (azarlama, sorgulama) edilmez, yahut bir fikr-i mahsûsla, menfaat ve ihtirasla tenkit olunur..

Fransuva Jozef, Avrupa diplomasisinin telif ve ibdâ' ettiği Harb-i Umûmî romanının mâ-ba'dını okumadan, trajedinin son perdesini görmeden gözlerini ebediyet ufkuna kapadı.. Bilmem genç ve yeni imparator – kral sahnenin karşısında nasıl bir tavır ve heyecan takınacak?. İşte saralı bir musâra'a senesi daha bitmek üzere! Fakat maa't-teessûf bu gidişle, her şeyi altüst eden sarsar-ı (fırtına, kasırga) hûn-hâr ile önümüzdeki baharda da şükûfe-i müsâlemet tenebbüt edemeyecek (bitmek, yeşermek, büyümek)!.. İnsaniyet ve medeniyet

içün, yirminci asır içün ne ayıp, ne elîm ve feci bir manzara, bir manzara-ı hamâkat (ahmaklık manzarası) ve gaflet!. Fikrimce bütün milletler hep birden mekteplerinde ensâl-i müstakbeleyi (gelecek nesiller) harbe düşman olacak bir tarz ve terbiyede yetiştirmezlerse beşeriyet vakit vakit bu meş'ûm saraya tutulacak, bu budalalığı irtikâb-ı cinâyetinden hiçbir zaman kurtulamayacaktır. Ah, nerede mektebe mukaddes ışığı getirecek büyük meşale? Nerede harbin hamâkat ve cinayet olduğunu idrak ve ispat edecek büyük felsefe?... Vaktiyle kendisine o kadar nurlu ümitler, emeller izâfe (bağlama; ekleme, katma, ilave etme) ettiğim muazzam yirminci asır şimdi gözümün önünde o kanlı simasıyla o kadar küçüldü, o kadar manasız ve hiç oldu ki!...

[440]

62

Faziletin Kudreti

Mektubunuzu ağlayarak, hatta hıçkırarak okudum.. Öyle içimden gelen ve ruhumu yükselten bir tuğyân-ı бүкâ' (ağlama taşkınlığı), bir feyezân-ı sirişk (gözyaşı çokluğu) ki beni ilahi bir elem ile mest etti!.. Şimdiye kadar bu derece tabii ve samimi bir belâgat-i hüzn ile yazılmış hiçbir mektuba, hiçbir hissî esere tesadüf etmedim desem yalan söylememiş olurum. İnleyen hassas ve mümtaz ruhunuzun büyük ızdırabını o muhteriz ve şi'r-âmîz satırlar arasında öyle güzel, öyle füsûnkâr yaşattınız ki beni, bir sanatkâr kudretiyle, tatlı tatlı ağlattınız.. Ruhuma, hınçkıran üslubunuzla, asil ihtizâzlar, felsefeler akıttınız...

Geniş, hatta mutantan bir inşirâh-ı ma'îşet ile dolu mâzî-i hayâtınıza rağmen bugün korkunç sıkletiyle üzerinize çöken kâbûs-ı sefâlet... Mukaddes gururunuz çimdiklenmeden alamadığınız çamurdan vesika ekmekleri ile sizi idâme-i hayâta icbâr eden (zorlama) zalim

ve muzlim tâli' ve kader.. Kardaşımın tagaddîsi ve tahsili için çarşı içlerinde, bedestânlarda (içinde kıymetli eşya, antika, mücevher vb. şeyler satılan, üstü kapalı çarşı) ulvî ruhunuzun hiçbir zaman aşınası olmamış o adi ihtikâr ve ihtiras muhitlerinde her biri muazzez bir hatıranın heyecanını saklayan eşyanızı, mücevherâtınızı satarken siyah bir bulut parçasına benzeyen kesîf peçenizin altında [441] saklı sevimli ve semâvî simanızın ifade ettiği o bî-nazîr, o ağlamaktan çok belîğ ve müessir ma'nâ-yı melâl.. Hayatın bî-amân savletlerine müz'ic ve müthiş şerâ'it dahilinde nâmûs-kâr-âne karşı gelebilmek için her gün iktihâm (göğüs germe) mecburiyetinde bulunduğunuz o bin türlü mevânî' (mâniler, engeller) ve müşkilât... Ciger-pârelerine süt parası tedarik edebilmek maksadıyla en kıymetli eşyasını ve nihayet, ah ya Rabbi ne feci itiraf, evet nihayet iffetini mukaddes helecânlardan, şekhalardan (hıçkırık) sonra meş'ûm harbin meş'ûm türedilerine satmaya mecbur kalmış zavallı namuslu kadınların yaptığı o tüyler ürpertici trajik manzara.. Zulüm ile, zulmet ile mücehhez riyakâr muhitin, rezil ve zelîl hayatın her gün biraz daha kuduran müfteris hamleleri karşısında azminiz, mukavemetiniz (dayanma, direnme, direnç) kırılır gibi olunca yüksek ruhunuzda duyduğunuz kâbûs-ı sukuta çok benzeyen o korkunç endîşe-i ferdâ (yarın endişesi).. Ve en nihayet, âlâm-ı umûmiyyenin Hazîne-i Hassâsından (Padişahlara ait emlak, arazi vb. şeylerin gelir ve giderleri ve bunlara bakan teşkilat) koparılmış ve çalınmış bir servet-i hûnîn (kanlı servet) içinde, şâtır ve sefih, yaşayan muhteris ve mütebasbıs (yaltakçı, yardakçı) bir zümrenin şerefine cephelede semîh-âne kanını döken, gerilerde süfliyyet ve sefalet içinde can çekişen mazlum bir kitle-i azîmenin (büyük kitle) haksızlığa, adaletsizliğe, sirkat (hırsızlık) ve fezâhata (rezillik, edepsizlik) o elîm inkıyâdı (boyun eğme, itaat etme)... Bütün bu birbirini itmâm (tamamlama, bitirme) ve ikmal eden hissî ve vahşî manzaralar ve hadiseler, mektubunuzu okurken, bir sinema şeridi süratiyle, birer birer gözümün önünden geçti.. Asi, hummâvî ra'şelerle titredim, inledim.. Asırlardan beri vatanımı her gün biraz daha uçuruma, harabeye iten gayr-i mer'î siyah kudrete, ruhumdan kopan asabi tel'inlerle (lanetleme, kınama), yumruklarımı sıktım!. [442]

Ah, benim nazik ruhlu sevgili anneciğim!. Siz hayatın bu derece kaba ve çirkin darbelerine uğrayacak bir kadın mı idiniz?. Hayatta siz bu kadar yalnız, bu kadar istinâdsız ve tesellisiz kalacak bir mahlûk mu idiniz?. Filhakika bugün dünyada size benden başka iffet

ve hürmetle elini uzatacak hiçbir kimse yok!.. Hâlbuki ben de maalesef hâlâ size yardım edecek bir kuvvete malik olmaktan uzak bulunuyorum.. Sizin gibi şimdiye kadar hayatı ziyâ ve refah içinde geçen hassas, ruhen yüksek ve kibar bir kadın bu korkunç ve karanlık şerâ'it dahilinde yalnız maaşı ile nasıl yaşayabilir?. Mamafih, çok rica ederim güzel ve muhterem anneciğim, metanetinizi, celâdet-i rûhiyyenizi muhafaza ediniz.. Her şeye, bütün o muğfil (aldatan) ve riyakâr alayış ve nümâyîşe, bütün o göz kamaştırıcı zavâhir-i hayâtiyyeye rağmen faziletin kudretini, sihir ve füsûnunu hiçbir zaman unutmayınız.. Vâkıâ hummâlar, ihtiyaçlar, sahtelikler, riyalar ve ihtiraslarla dolu hayatın fazilete pek tahammülü yok gibidir. Hayatta ekseriya doğruluktan, iffet-i hissiye ve fikriyyeden ziyade entrika, yalancılık, levs ve tabasbus ihrâz-ı zafer (zafer kazanma) eder, görünür.. Fakat bu gayr-i meşrû' zafer zahirîdir, muvakkattir.. Her fitnenin bir zilleti, ve her uzun gecenin de bir sabahı vardır.. Cihanın mukadderâtı üzerinde muhteşem blöflerle bî-muhâbâ poker oynayan en zî-kudret (kudret sahibi) hükümdarlar ve diplomatlardan en aciz fertlere kadar, insaniyet ve müsâlemet, adalet ve fazilet aleyhine yapılan suikastların, fezâhatların er geç cezasını vermekte, emin olunuz, tabî'at-ı âliye pek müteyakkız (uyanık) ve adildir. Eğer bunda tereddüt ederseniz size bütün bir tarihi işhâd edebilirim (şahit göstermek, tanık getirmek)!..

[443]

İçinde bulunduğunuz elîm vaz'ıyyet-i iktisâdiyyeye rağmen, son derece arzu ettiğim içün, gönderdiğiniz fotoğraftan çok memnun, çok mütehassis (çok duygulu, duygulanmış, hisli) ve müteheyyc oldum.. Kardeşim sevgili Necdet'in yeni resmine baka baka ağladım.. Zavallı harp çocuğu.. Üç, üç buçuk sene evvel kıymetli babası birden esen çılgın ve hûn-hâr bir fırtına ile müebbeden Kafkas'ın karlı şâhikalarında kalmış biçare harp kurbanı!.. Bu munis ve zeki çehreyi uzun uzadıya tetkik ettim. Hassas nazarlarına sanki bir muhallil (analiz yapan), bir psikolog gibi baktım.. Gözlerinin derinliklerinde ihtizâzını sezdiğim mevce-i melâl (sıkıntı dalgası) kalbimi ezdi.. Sevgili annesinin çektiği sefalet, mihnet ve meşakkate aşına öyle asil, öyle ince bir melâl ki küçük simasına muzdarip büyük bir adam vakar ve mehabeti veriyor!. Filhakika sıcak ve kavi (güçlü) şefkatinize rağmen sefaletin tahrîb-kâr gölgesi zavallının simasını bir hâle-i hüזâl gibi sarmış!. Ah ne kadar zayıflamış, sararmış!. Necdet'in bulutlu nâfiz nazarlarında, tatlı melankolik bakışlarında sanki sevgili annesinin

yüksek elemine iştirâk eden öyle derin, öyle pür-âşinâ bir ma'nâ-yı vefâ, tâlî'in zulmünden şikayet etmek isteyen öyle nazik, öyle muhteriz bir şî'r-i iğbirâr (gücenme, kırılma) var ki müteessir ve müteheyyic olmamak gayr-i kabil.. Of, hayat!. Sen bazen ne kadar zalim ve kahirsin!..

Heyûlâ-yı hayât, burada da İstanbul'dakinden daha az korkunç değildir. Ahalinin, hatta köylülerin bir kısmı banknotları çuvallara doldurmakla, büyük ve zavallı bir kısmı da hayvanlar gibi ot yemek veya lokantalardan, aşçı dükkânlarından köpekler için atılan artıkları [444] kapışmakla meşgul! Her yerde aynı zalim tezat, aynı adaletsiz ve asaletsiz manzara!. Anadolu hiçbir zaman bu derecede geniş bir mezar, nihayetsiz bir harâbe-zâr (viranelik) olmadı; ve hiçbir zaman yorgun ve sıtmal göğsünü bu kadar içi para dolu çuvarlar sarmadı.. Nedir bu esrarengiz hayat pahalılığı, ölüm ucuzluğu?.. Ve sonra nedir hep gayr-i lâıklara münhasır o muammâ-âlûd para feyezânı, banknot tufanı?!...

Size hicâb (utanma, mecburiyet; engel) ve ihtirâzla ancak on lira gönderebiliyorum.. Sizi müteessir etmemek için bu parayı nasıl tedarik ettiğimi, bunun için nelere tahammül etmek lazım geldiğini yazmayacağım. Mamafih ümit ediyorum ki yakın bir istikbalde size vâsi' mikyasta mu'âvenet-i mâddiyyede bulunabileceğim.. Sizin içinde bulunduğunuz sefalet, hayatla muzaffer-âne çarpışmak için ruhuma büyük bir kudret veriyor. Lakin şiddetle istiyorum ki hayatımı kazanırken vakar ve namusumdan bir zerre bile kaybetmeyeyim. Çünkü ah, bu sefil dünyada asâlet-i rûhiyyeyi, iffet-i fikriyyeyi rencide etmeksizin para kazanmak o kadar güç, hatta bazen o kadar gayr-i kabil ki!.. Sanki parada rûh-ı beşerî karartan sârî (geçen, bulaşıcı) bir siyahlık var!.. Harb-i Umûmî ile bu sârî siyahlık bir kat daha kesâfet (yoğunluk) peyda etti.. Meş'ûm harp yalnız sınırlarda kuvvet ve şetâret, midelerde sıhhat ve ciyâdet (iyilik, hoşluk, tazelik, temizlik) bırakmamakla kalmadı; aynı zamanda paraya karşı vicdanlara bayağı, muzlim ve müfteris bir ihtiras koydu!.. Bî-nazîr bir vahşet-i imtidâd (bol, tul, uzunluk, uzama) ile ateş ve ölüm saçan harp, filhakika maddiyattan ziyade maneviyatı mahvediyor!. Tarihi, hatta tabiatı titreten ne korkunç bir manzara, bir manzara-ı tahrîb, değil mi?.. [445]

Mamafih el ile tutulacak derecede vuzuh ve maddiyet peyda eden bütün bu gafletlere, dalâletlere rağmen ben âtîden ümitvarım.. Aksül'l-amel (ters tepki; reaksiyon), amelin şiddetiyle mebsûten (yaygın olarak) mütenâsibdir. Herhâlde fütûra (gevşeklik, bıkkınlık, zayıflık; ümitsizlik), bed-bînliğe tevdi'-i nefis etmek gerek fert, gerek millet gerek insanlık itibarıyla pek tehlikelidir. Hususuyla bizde bed-bînlik vaktiyle müteveffâ Güleç Paşa'nın dediği gibi bir maraz-ı millî şeklini almıştır. Bu marazdan şifâ-yâb (şifa bulan) olmaya mutlaka çalışmalıyız.. Onun için, rica ederim sevgili ve kıymetli anneciğim, siz de biraz nikbin olmaya çalışınız.. Kendinize ve istikbale i'timâdla bakınız.. Teselliye şu'ün (olaylar; yeni işler) ve hâdisâtta değil, kendi asil ruhunuzda arayınız!. Son mektubunuzdan metâ'ib-i hayât (hayat yorgunluğu) sabır ve metanetinizi biraz azaltıyor, hissettim.. Mektubunuzdan böyle bir ma'nî (anlam) sezişim bilerseniz ruhuma mahiyetini tasvire bir türlü muktedir olamayacağım ne muzdarip, ne mahmûm (sıtmalı olan, ateşli olan; mecnun; saçma sapan konuşan) ve mesmûm ihtizâzlar, hınçkırıklar verdi.. Lakin hayır, hayır!. Sizin namuskâr ve ziyâ-dâr şahsiyetinizi sefalet bulutu hiçbir zaman karartamaz!. Çünkü ruhunuzda faziletin ilahi kudreti var!..

Hilkaten az çok metin ve azimkâr olduğuma rağmen birden mektubunuzun tesîrâtına ruhumu fazla kaptırdığım için şimdi kendimi tenkit ve muâheze ediyorum. Hayatın ebedî bir mübâreze (kavga, mücadele) ve mücadeleden ibaret olduğunu size evvelce de arz etmiştim.. Yaşamak için çalışmak, uğraşmak, çırpınmak: İşte kanûn-ı tabî'at, işte destûr-ı hayât!.. Emin olunuz sevgili anneciğim ki fikir, tabiat ve hayatın kanunlarını idrake muvaffak [446] olduğu dakikada âlâm ve ızdırabâta karşı teselliye muhtaç kalmak zilletinden kurtulur. Sizin yüksek ruhunuzdan bu celâdet-i ziyâyı her vakit ümit ederim. Yalvararak yine tekrar ediyorum.. Katiyen bed-bîn ve meftûr (bezmiş, kederli, ümitsiz) olmayınız.. Bed-bînlik ruhu kemirir, dimağı eritir.. Hayatın müfteris hamlelerine, savletlerine metanetle mukavemetle devam ediniz.. Hassasiyet, teessür ve rikkat kadınların en derin ve mütebârüz bir hâssesi (bir şeye veya bir kimseye mahsus olan, yalnız onda bulunan hal, keyfiyet) ise de bu, hiçbir zaman âmâ ve bî-ma'nî (anlamsız) bir za'f-ı kalb derekesine inmemelidir. Melâl ve fütûra, ye's ve eleme hemen teslim nefis zayıfların, ahmakların hakkıdır.

Artık bizim kadınlarımız da hayatla mücadele etmesini bilmeli, ma'nâ-yı hayâtı yeni bir zihniyet ile ihâta eylemelidir. Hepimiz, erkek ve kadın, zengin ve fakir, küçük yaşımızdan beri gördüğümüz yumuşak, hayatsız ve ziyâsız, muzır ve köhne bir terbiyenin esiri, hatta şehidiyiz!.. Zavallı vatan da, asırlardan beri, evlatlarının aldığı bu meş'ûm terbiyenin taht-ı te'sîrinde, cazibe kanununa itaat eden bir cisim gibi, sukut etmektedir..

Sihhi ve iktisadi bir sefalet içinde inleyen cevherli millet bedenî ve ruhi bir hüzâl ile muzdarip ve perişan.. Zaten sa'âdet-i iktisâdiyye, kudret-i istihsâliyye olmayan bir memlekette şetâret-i ictimâ'îyye, ciyâdet-i fikriyye, hatta hayât-ı edebiyye bulunamaz ki.. Onun için bu kadar muzlim ve müz'ic şerâ'ite rağmen göstermekte olduğunuz metanet ve celâdeti aldığınız yumuşak terbiye ile gayr-i mütenâsib buluyor, ve sizi bütün ruhumla alkışlıyor, takdis ediyorum.. Eminim ki en şiddetli bir mahrumiyet ve sefalet kasırgası bile ruhunuzdaki o ezeli nûr-ı ismet ve asaleti söndüremeyecektir!. [447]

Bilirim, mahrumiyetler ve sefaletlerle mahmûl yâbis, muttarid, gayr-i fennî ve gayr-i bedî'î bir hayat yüksek ruhlar için elîm bir işkencedir.. Cahil, keyfî, bürokratik hükûmetler elinde kalan milletler çok muzdarip, çok şâyân-ı merhamettir.. Asrına ve muhitine tefevvuk eden hassas ve mümtaz zekâlar ekseriya son derece bedbaht, son derece avaredir.. Lakin fecre, adle ve yeni bir ufka intizâren sebat ve mukavemet, anneciğim!. Ah esaslı, nevvâr ve ziyâdâr bir inkılap!. Ailede inkılap, mektepte inkılap, iktisâdiyyatta inkılap, dinî ve hayati tarz-ı telakkide inkılap, hükûmetin dimağında ve milletin ruhunda inkılap!.. Zulmü ve zulmeti parçalayan, cehli ve dalâleti kökünden koparan bu nurlu fırtına, bu şefkatli gird-bâd acaba meskenet ve tevekkül diyarına hiç nasip olmayacak, bu memlekette büyük Petro gibi bir adam doğmayacak mı?..

Size vüs'at ve inşirâh ile dest-i mu'âvenetimi uzatıncaya kadar, öteden beri büyük bir sanat ve maharet gösterdiğiniz el işlerine germî (sûrat) veriniz; ve... Mahsûl-i mesâ'inizi satınız!.. Sakın hiç beklenilmeyen müthiş bir teklif karşısında duyulan teessür ve heyecan ile sarsılmayınız.. Çünkü bu, bir zillet ve meskenet değil, bilakis büyük bir fazilet, bir fazilet-i iktisâdiyye ve ictimâ'îyyedir.. Aldığımız o muzlim ve müz'ic terbiye bu teklifi bize ilk darbeye bir zillet gibi gösterse bile sizin zekâ-yı rûhunuz onun bir fazilet olduğunu idrakte

güçlük çekmez... Azmederseniz her türlü müşkilâta rağmen sanatkâr iğneniz size biraz refah verebilir!.. [448]

Tabiat ve hayatın kanunlarına ve destûrlarına ser-fürû etmeyen fertler ve milletler cezasız kalmaz.. Artık hepimiz, kadın ve erkek, bu ebedî hakikati tamamıyla kavramalıyız.. Bakınız, dört seneye yakın bir zamandır Almanlar gibi muazzam bir millet ile müttefik bulunuyor, yan yana fedakâr-âne harp ediyoruz.. Fakat bu şeref bizi mağrur ve müftehir etmek için yetiştiriyor. Çünkü medeniyetlerimiz, ruhlarımız, kudretlerimiz, hele iktisâdiyyâtımız arasında bizim aleyhimize olarak müthiş bir fark var.. Biz faaliyetimizle, intibahımızla, irfanımızla bu farkı azaltmadıkça Almanya bizim müttefikimiz değil, ancak bir hâmimiz, bir amirimiz olur! Ve bizi işte böyle her vakit istediği, menfaatinin emrettiği istikamete, cepheye mütehakkim-âne (zorlayarak) ve müstebidd-âne (baskıcı şekilde, despotça) sürükler!! Demek ki cengâver-âne harp etmek bir millete şerefli ve kudretli olmak için kâfi gelmiyor. Hükûmette adil, muntazam bir idare ve irfana müstenid bir siyaset, millette ancak böyle bir idare ve siyaseti ibdâ' edebilecek bir hükûmeti mevki'-i iktidârda tutan bir azm-i hayât, bir şu'le-i fenn lazım.. Alman tertibat ve teşkilât-ı idâriyyesi hâlâ bizim için numûne-i intibâh olmaktan çok uzak!... Nedir İstanbul'u, o köhne Bizans'ı büsbütün harap ve telvîs eden (kirlletmek) müte'affın hevâ-yı idâre? Nedir bu nazik ve buhranlı dakikalarda vatanın sîne-i hassâsına konmuş meş'ûm bûm-ı ihtikâr?.. Nedir faziletin ciyâdet ve kudsîyyetine karşı bu istihzâ-yı elîm?. Nedir ismet-i ahlâkiyyeye fırlatılan bu küstahlık?... Nedir vicdan ve irfana saçılan o gayz (öfke) u kin?... Nedir cehle, zulme, hurafeye ve ahlaksızlığa verilen o salâhiyyet-i mütehakkim-âne, o saltanat-ı menhûse?.. Nedir memleketteki hürriyete, meşrutiyete rağmen o daima ayakta [449] duran muzaffer ve cevval külhanbeylik?.. Cephelerde bilmem ne maksatlarla kan döken zavallılara.. Beldelerde, karyelerde aklıktan, zulümden can çekişen biçarelere.. Hele yalnız şeker ihtikârı yüzünden ölen binlerce çocuğun masum ruhlarına bir katre-i hürmet ve merhamet, bir sirişk-i nedâmet de mi yok?. Evet, nedir, nedir bu ancak köhne Bizans'a hâs edepsizlik, ve sonra hissizlik ve sessizlik?...

Elimizde meşaleli asâ-yı isyân ile zulmetleri parçalamak için haydi artık silah başına!.. Evet, erkek ve kadın, şehirli ve köylü, zengin ve fakir, zabıt ve memur, şair ve tâcir...

Hepimiz, hepimiz silah başına!. Hususıyla sizler, ey hâlâ meflûc (felç olmuş, felçli) bir hâlde bulunan milletin nısf-ı latîfi?. Lakin bu adl ve irfan, bu nur ve ziyâ seferberliğini yapacak kahraman, medeni ve siyasi kumandan nerede?..

Kadınlarımız ictimâî ve fikrî hayatta biraz kımıldandı.. Teşkil ettikleri cemiyetleri, şefkat ve mu'âvenet müesseselerini zevk ve heyecanla temâşâ etmemek gayr-i kabil!.. Bu, uzak bir ufk-ı inkılâbda sezilen bir mübeşşir, bir ufak şafak... İşte şimdi sizden bu mukaddes şafak namına rica edeceğim: Bulunduğunuz o yâbis şerâ'it-i hayâtiyyeye rağmen yalnız kendiniz ve sevgili küçük oğlunuz için değil, aynı zamanda hey'et-i ictimâ'iyeye için, millet ve vatan için çalışınız.. Bilseniz bu ilahi emel sizin için ne büyük bir kudret ve tesliyet membaı olur.. Evet, iğneniz ictimâî bir fâ'ide, bir şahsiyet göstermek için size kifayet edecek derecede sanatkârdır. Bıçkı Yurdu, Kadınları Çalıştırma Cemiyeti gibi müesseselere girseniz [450] – maddî istifadeden sarf-ı nazar – vatanın faal ve müfid bir uzv-ı ictimâ'iyyesi olduğunuzu hissetmekle mağrur ve müftehir olabilirsiniz.. Ve bu gurur ve iftihar, bütün elemelerinizi, cefalarınızı, feryatlarınızı susturmak için ne mesut bir âheng-i tesliyetir?... Filhakika sizin şimdi vatanınıza ve içinde yaşadığınız hey'et-i ictimâ'iyeye karşı iki mühim vazifeniz var: Biri sevgili Necdet'i asrın ve milletin ihtiyacına cevap verecek bir tarzda yetiştirmek... Diğeri faziletin kudretine iman etmekten mütevellid bir inşirâh-ı tefekkür ile sanatkâr iğnenizi işletmek!..

İşte size müheyyic bir büyük mektup, daha doğrusu mütemevvic bir küçük hikâye!.. Eğer bu, ruhunuzu tagdiye ve takviye eder, kalbinize biraz inşirâh ve itmi'nân serperse benim için ne saadet?.. Filhakika gelecek mektubunuzun hassas ve nezîh satırlarında daha az bedbîn ve meftûr (bezgin) bir ruhun tahassüsât ve teheyyücâtına benzer bir ma'nâ-yı azm ve i'timâd görürsem pek müsterih ve mesut olacağım, muhterem sevgili anneciğim..

Hâmiş. – Aylardan beri muvaffakiyyât-ı hevâ'iyyesini hemen her gün Alman tebliğ-i resmîlerinde hayretler ve takdirlerle okuduğumuz için kendisini gıyâben (yokluğunda, yokken) çok iyi tanıdığımız tayyâreci yüzbaşı baron “Rihthofen”in (Baron Manfred Von Richthofen) yüze yakın düşman tayyâresi düşürdükten sonra sukutu fikrimce pek parlak bir i'tilâdır! Hangi millet tarafından ibdâ' edilirse edilsin, bu gibi ulvi, kahraman manzaralar bed-

bînliği, fûtûr ve melâli gidermekte; terbiye-i irâdeyi, hassâsiyyet-i milliyyeyi yükseltmekte büyük tesirler yapar.. Onun için günün bu heyecanlı hadisesini mektubuma ilave etmekten kendimi alamadım..

Bir de Kafkasya hükûmetiyle başlayan sulh müzâkerâtı da ruhlardaki bed-bînliği [451] izâle edecek bir mahiyeti haiz görünüyor.. İnşallah şu sulh müzâkeresini diğerleri takip eder de yakın zamanda bu saralı ve kasırgalı hayattan kurtulur, sükûn ve müsâlemet sahiline yanaşmış bulunuruz, anneciğim..

İdeal Talebe

İctimâ'î bir hikâye veya fikri bir müsâmereye benzeyen kıymetli mektuplarınızdan çok mütehassis ve müstefid oluyorum; gösterdiğiniz samimiyetten de mesut ve mağrur.. Hemen minnet ve şükrânla itiraf etmeliyim ki mektuplarınız dimağım ve ruhum üzerinde pek feyizli, pek yükseltici bir tesir yapıyor.. Madem ki siz de naçiz yazılarımdan ve fikirlerimden istifade ettiğinizi söylemekte bu derece musırr (ısrarcı, direnen) görünüyorsunuz.. O hâlde ben de mufassal mektuplarla muhterem kardaşımı memnun etmeye çalışayım...

Her şeyden evvel şunu söyleyeyim ki şimdiye kadar arzunuzu is'âf edemeyişime sebep epey zamandır çektiğim hastalıktır. Buranın havası hiç de iyi değil.. Âdeta merzagî (bataklık) bir memleket.. Sıhhat, artık pek hayati bir mesele-i ictimâ'îyye telakki edilmesi lazım gelen “Nüfus” üzerinde meş'ûm bir tesiri olduğu hâlde civardaki bataklığı kurutmak

senelerden, hatta asırlardan beri hükûmetin hiç hatırına gelmemiş!.. Birçok lüzumsuz harplerde halkı bol bol harcamayı pek iyi bilen padişahlar, vezirler sulh zamanı – hiç olmazsa biraz – milletin sıhhatini düşünmelidirler, değil mi?!. [452] Evet, kıymetli Anadolu’nun sıhhatini, fedakâr milletin varlığını tehdit eden bataklıklar kurutulmuyor, fakat onların yerine kahraman Türk ırkı kurumakta ber-devâm!. Burada “Kinin”siz yaşamak hemen gayr-i kabil.. Hastalık bana amelî (pratik), müessir bir ders verdi.. Şimdi her gün yirmi beş santigramlık komprime sülfato alıyorum. Çok faydasını gördüm. Simalarında sıhhat ve şetâret nişanesi sezilmeyen arkadaşlarıma da tavsiye ettim. Az çok bir ilm-i muhîti (kuşatıcı ilim, her şeyi içine alan ilim) içinde bulunan arkadaşlarımla simaları solgun.. Fakat kapkara bir cehaletin miyasmalı (çürümüş şeylerden, durgun sulardan çıkıp havaya karışan ve eskiden kolera, vebâ gibi salgın hastalıklara sebep olduğu zannedilen pis kokulu, zehirli buhar) havasında yaşayan zavallı halkın yüzü ölü benzi gibi sapsarı.. Bu derece sefil şerâ’it-i sıhhiyye içinde yaşayan hiçbir millet gösterilemez ki aynı zamanda bizim gibi büyük bir kudret-i hayâtîyye gösterebilir; mütemâdî harplerle kahramanlık tabloları ibdâ’ etsin!.. Benden Çanakkale ve Sakarya kahramanlarını doğuran Anadolu’ya, o mukaddes anaya ebedî hürmet ve ta’zîz!. Ah, acaba zulmet ve dalâlet içinde bunalmış kalmış bu feragat ve kahramanlık diyarına *fen* denilen yegâne necât-kâr ilahe o mukaddes ışığını ne zamana salacak?!..

Lakin evvela müsaade ediniz de sizi ruhumdan kopan samimi bir feverânla tebrik edeyim.. Bu senede parlak numaralar ve alkışlar arasında birinciliği muhafaza etmeniz cidden tebriğe şâyân bir muvaffakiyettir. Ben bu muvaffakiyeti sade sa’yın ve zekânın değil, aynı zamanda faziletin, azmin ve fenne tatbik edilmiş bir hayatın zaferi şeklinde telakki edeceğim. Demek metodunuz, usûl-i sa’yınız, hurafeye çok teneffüs vermeyen, hayatın her safhasında fennin ve hıfzıssıhhanın kudret ve hakimiyetini kabul esasına istinâd eden [453] tarz-ı tefekkürünüz yine galip geldi. Evvelki mektubunuzda sınıfta mevkiinizin hafif bir buhran geçirmekte olduğunu, Fehmi Efendi’nin sarf ettiği o mütemâdî gayret, o hummalı ihtiras bütün sınıfa onun birinciliği kapacağı kanaatini verdiğini yazıyordunuz.. Fakat ben sınıfınızda ve ihtimal muallimlerinizde hüküm süren bu hâlet-i rûhiyyeye rağmen Fehmi Efendi’nin birinci olacağını katiyen ümit etmiyordum. Vâkıâ dört yüz doksan beş gece ve gündüz çalışır, bir dakika boş durmaz, tahsil uğurunda sıhhatini, hayatını istihfâf (hafife

alma, küçümseme) eder.. Siz pek muhtemeldir ki onun yarısı kadar çalışmazsınız.. Lakin siz muntazam fasılalarla, hıfzıssıhha kavâ'idine (kurallar, prensipler) riayet ve hürmet ederek çalışırsınız.. Siz dimağınızı ve sinirlerinizi zâlim-âne yormaz, i'tidâlden ayrılmaz, bünyevî kuvvetinizi beyhude hırpalamazsınız.. Fikrî ve bedenî faaliyet arasında adil bir muvâzenet tesisine büyük bir ehemmiyet verirsiniz.. Siz ne sporu, tenezzühü (gezinti), fa'âliyyet-i bedeniyeyi ihmal edersiniz; ne de derse, terbiye-i fikriyyeye, hayât-ı ilmiyyeye tahsis edilen kıymetli saatleri, maalesef birçok talebelerin yaptığı gibi, "Futbol"un dalgalı ihtirasları içinde gömersiniz.. Sizin sıhhi, mantıkî, bilmem nasıl söyleyeyim, fennî tarz-ı say'ınız o kadar sakın, o kadar ferahlı ve intizâmlıdır ki dimağa ve ruha katiyen sıkıntı, zucret vermez.. Fehmi'nin hayatı ise daimî bir hummâ-yı sa'yın kâbusu içinde geçer.. Bir sa'y ki dimağı uyuşturur; vücutta hareket, ruhta şetâret bırakmaz.. Yemek yer yemez Fehmi bir dakika bile nefes almaz, hemen kitaplarına koşar.. Gece yatakta okur, teneffüs zamanı bahçede okur, cuma okur, bayram [454] okur, gündüz okur, gece okur.. Bir dimağ bu kadar gayr-i tabî'î bir yorgunluğa, bir elîm işkenceye nasıl tahammül eder? Bilirsiniz ki hadd-i zâtında en iyi, en müfid bir şey de müfrit (haddini aşan) oldu mu aksı tesir yapar, muzır olmaya başlar. Dünyada en büyük fazilet nedir?. Çalışmak değil mi?. Fakat işte bu en büyük fazilet bile böyle müfrit ve müz'ic bir şekil alırsa sahibini bedbaht ve berbat eder.. Usul-i sa'yıda fennin, hıfzıssıhhanın tavsiyelerine riayet ve hürmet olunmazsa insan nihayet Fehmi Efendi gibi sersem ve hasta olur. Filhakika fa'âliyyet-i bedeniyeye ve şetâret-i rûhiyyeye ile hem-âheng olmayan mesâ'î-i fikriyye siniri, mideyi bitirir, insanı nevrasteninin pençesi altında inletir. Hususıyla şimdi sinirlerimize, midelerimize çok dikkat ve itina edecek bir zamandayız.. Çünkü Harb-i Umûmî insanlarda ne sinir bıraktı, ne de mide... Esasen Harb-i Umûmî'nin kâfi derecede tahrip ettiği sinirleri, mideleri biz de vesâyâ-yı sıhhiyyeye adem-i ri'âyetle (uymama) büsbütün berbat edersek sonra hâlimiz ne olur?.. Fen kaidelerini hayata tatbik etmek istemeyen an'ane ve hurafelere esir fertler ve milletler hüzâl ve izmihlâle mahkûmdurlar.. Biz inhitâtan kurtulmak, saltanat-ı kudretle yaşamak istiyorsak yalnız fenne, hakaik-i fenniyyeye bî'at ve itaat etmeliyiz..

Zaten bizde öteden beri hep böyle değil midir?. Bilmem neden biz, büyüğümüz küçüğümüz, Avrupalılar gibi müsmir (verimli) ve muntazam bir mesâ'î-i hayâtı mümkün

değil geçiremeyiz.. Ekseriyetle ne yaşamasını biliriz, ne çalışmasını.. Ne iş görmesini, ne de eğlenmesini.. Ya hiç çalışmayız; tembel tembel, miskin miskin, afyon yutmuş Çinliler gibi, uyuklarız; kahveleri sabahtan [455] akşama kadar tavla gürültülerine boğarız; zevk-i irfân, şevk-i mesâ'î, fikren ve ilmen yükselmenin ruha verdiği o ilahi saadet nedir bilmeyiz; hayatımızı, zamanımızı yalnız mütemadiyen spora veya zevk ü sefâhate veririz.. Yahut da işte böyle Fehmi Efendi gibi fennin, hıfzıssıhhanın en basit kaidelerine isyan ederek, sporun, hava almanın, tenezzüh ve fa'âliyyet-i bedeniyyenin lüzum ve ehemmiyetini istihfâf eyleyerek sade dimağımızla çalışır, vücudumuzu miskin ve atıl bırakırz..

Hele şu vücut atâleti eskiden mekteplerimizde ne kadar mütebârüz imiş!. Şimdi kavâ'id-i fenniyyeye muvâfık ve fa'âliyyet-i cismâniyye ile müterâfık (refakat eden; karışık) bir tarzda, intizâm ve sebatla çalışanlar eskisine nispeten biraz fazla... Hâlbuki ben bugünkü usul-i mesâ'îyi de pek makul ve mutedil (ölçülü, hoşgörülü) bulamıyorum.. Öyle hissediyorum ki eski, köhne tarz-ı mesâ'îyyenin aksı tesiriyle bu defa da tenezzühe, hareket-i bedeniyyeye, hususıyla futbola fazla, müfrit bir tehâlük ve ibtilâ (belaya uğramak, düşkünlük) gösteriliyor.. Fikre, maneviyata lüzumu kadar kıymet ve ehemmiyet verilmiyor.. Dersler, mesâ'î-i ilmiyye ihmale uğruyor.. Bir türlü tam, müsâvî ve adil bir muvâzene temin edilemiyor.. Düşünölmek istenilmiyor ki bedenî kudret ve faaliyet ile hem-âheng olmayan mesâ'î-i zihniyye ne derece muzır ve akamete mahkûm ise mütemadiyen vücut faaliyetlerini istihdâf (hedef edinme) etmiş atâlet-i fikriyyeye müstağrak irfansız bir hayat da o derece hiç ve hatta meş'ûmdur.

Fehmi Efendi'yi ben çok iyi tanırım. Öyle tuhaf, öyle garip zihniyette bir genç ki muallimlerin en muknî' (ikna edici) delillerle serdettikleri bütün [456] fikirlere, mütâlaalara, Diyojen nesline mensup bir feylesof gibi, tamamen câmid ve lakayt kalır!. Fikren, dimağın bu kadar çalışkan olan Fehmi'nin bedenlen bu derece tembel ve uyuşuk oluşuna insan cidden şaşar.. Vatan, emin olmalı, böyle evlatlardan hiç istifade edemez.. Midesi bozuk, siniri bozuk, ruhu heyecansız, vücudu harekete ve teşebbüse düşman bir adamda sağlam dimağ, sağlam muhâkeme, sağlam azim ve irade ne gezer?.. Zaten bir defa o zavallı dimağ kitapları, nazariyeleri, bütün o bî-pâyân ve bî-amân ma'lûmât-ı ilmiyyeyi hazm ve temsil edemez ki.. Ne hacet?. Fâzıl, allâme-i (büyük alim) yegâne zannettiğimiz sû-i hazm-ı ilmîye uğramış bazı

adamlarımızın iş başında, iktidar mevkisinde, pratik hayatta nasıl sendelediklerini, nasıl apışıp kaldıklarını, ne büyük hatalar, gaflar yaptıklarını, vatanın zararına olarak, az mı gördük?. Yine keza ilme, fenne, ihtisasa ehemmiyet vermek istemeyen, sergüzeştçülükla, ataklıkla umûr-ı devleti idareye yeltenen gafillerin, alaylı diplomatların memleketi ne hâle soktuklarını İstanbul’u düşman elinde nasıl bırakıp kaçtıklarını yakın bir mazide teessür ve ızdırıp ile temâşâ etmedik mi?. Bütün bunlar, bu feci tezatlar neden?. Bizdeki ma’ârifin ibtidâ’iliğinden, bizdeki tarz-ı mesâ’inin fenne adem-i muvafakatinden.. Ailelerimizde ve mekteplerimizde verilen terbiye ve tahsilin tabiatın kanunlarına, pedagoginin destûrlarına külliyyen muhalif oluşundan.. Düşünmeli, Harb-i Umûmî’de Rusların Anadolu’yu Trabzon’a kadar işgalleri esnasında bıraktıkları iskele, köprü, yol vesaire gibi ümrân eserlerini tezyîd (çoğaltma, arttırma) ve takviye şöyle dursun, idâme bile edemedik!. Fikrimce bir millet hurafeye, muzır ve köhne i’tiyâdâta [457] esir olmanın, fenne ve tabiata muhalif gelmenin katiyen cezasız kalmayacağını tamamıyla idrak ve ihâta edemedikçe o millete hakiki terakkî, hakiki temeddün (uygarlık, medenileşme) nasip olamaz.. O millette mümkün değil nurlu bir inkılap parlayamaz.. Tadrîs ve tahsil hayatımızda bazen ufak tufek teceddüd ve intibah eserleri, mevceleri görünmüyor değil.. Fakat bu, pek hafif, pek naçiz.. Mevceler bir şelâle-i ziyâ yaratacak derecede zinde, kesîf ve müheyyic olmalıdır ki idealistleri memnun ve ikna edebilsin!.

Mektubunuzda bizim imtihanın neticesini merakla soruyorsunuz.. Ben birinci oldum; Nuri Efendi de ikinci.. Bedri Efendi’nin birinciliği kaybetmesinde iki sebep buluyorum: Sebebin biri serkeş, anûd ve asabi ahlakında, diğeri zekâsıyla gayr-i mütenâsib bir surette az çalışmasında mündemic!. Bu da Fehmi Efendi’nin zıddı bir tip!. Zannediyor ki zekâsı her şeyi telafi etmek, bütün boşlukları örtmek için kâfi.. Üzerinde uzun müddet çalışmadıktan sonra en münbit (verimli), en feyyâz bir toprak bile bir semere (meyve, ürün) vermiyor. Buna parlak fakat hazin bir misal, zengin topraklara malik harap Türkiye’nin şu fakir, şu köhne manzarası değil midir?.. Zekâ, hayret ve takdirle temâşâ ettiğimiz eserleri, medeni harikaları ancak sa’yın kıymetli refakatiyle vücuda getirebilmiştir. Zekâ sa’y ile izdivâc ve imtizâc etmezse kısır kalmaya mahkûmdur. Zekâyı sa’y ile işletmeli ki cevherini versin.. Hâlbuki Bedri çalışmaz, yevmiye derslerini yapmaz, hatta muallimi dinlemeye bile yanaşmaz.. Ders

zamanı hayâlât içinde yüzer, mütemadiyen tünel geçer.. İşte sonra [458] birincilik de ondan böylece vazgeçer!. Fazla gururun, zekâyâ fazla i'timâdın cezasını çekmekle Bedri şimdi hakikatin şedîd bir şamarını yemiş oldu.. Filhakika birincilikten birden beşinciliğe sukut mağrur, hayal-perver bir talebe için az sersemletici bir darbe değildir..

Hasan Efendi'nin mükerrer (tekrarlı, tekrarlanmış) vukuatından dolayı mektepten tard edildiğine mektebinizin, dolayısıyla vatanın selameti namına cidden pek sevindim. Tardın şimdiye kadar teehhür (gecikme, geriye kalma) ettiğine zaten pek müteessir oluyordum.. Nihayet hakikat, fazilet galebe çaldı.. Onun o iğrenç şeytanetiyle mu'îdleri, muallimleri öyle bir aldatışı vardır ki hayret!. Kaç defa bu hilekâr, bu menfî ve sümüklü zekâsıyla en mülevves, en şenî' ithamlardan pak olarak çıktı.. Onun vücudu mektep için cidden bir şeyn (noksan, kusur, kötü) idi.. Mektebin seciyesi pek sağlam olmayan fenalığa müsta'idd (yetenekli, uygun) talebelerini az mı baştan çıkarttı.. Külhanbeylik satacak, ötekine berikine çatacak yerin herhâlde mektep muhiti olamayacağını bu kabîl (bu türlü, bunun gibi) efendiler! Bilmem ne vakit anlayacaklar?. Onlara bu basit hakikati amelî bir tarzda anlatabilmek için mektep idareleri işte böyle kollarından tutup: “Buyurunuz efendi dışarıya!. Yanlış gelmiş olmalısınız.. Burası sizin yeriniz değil!.” demeli, dışarıya fırlatmalı!.

Merhametten maraz hasıl olur, derler.. Çok doğru.. Hele ictimâ'î, umumi maraz husûle getiren tesâmühler (hoşgörü) fikrimce cünha (suç, kabahat) da değil, cinayettir.. Sârî bir hastalığa tutulan bir adamı cemiyetten tecrîd ediyoruz (uzaklaştırmak; temizlemek; ayırmak) da manevî mikroplarla malul gayr-i kabil-i tedavi bir talebeyi sıhhat-i ma'neviyyesini [459] ihlâl (bozma, sakatlama, lekeleme) ve berbat etsin diye mi mektebin muhît-i ciyâdetinde bırakmak gaflet ve dalâletini irtikâp (işleme, suç işleme) ediyoruz?. Sârî hastalığın intişârına sebebiyet veren bir tabîb ne vaziyette ise vücutları mektep için muzır talebelere tesâmüh gösteren mürebbî de aynı mesuliyet çerçevesi içindedir. Mektep müdürleri mütemadiyen kâğıtlarla, idare ve killer işleriyle meşgul olmasınlar, biraz da terbiye ve seciye ile, fikir ve ilim ile, talebenin rûhiyyât ve maneviyatıyla iştigâl etsinler.. Bir mektebi temiz ve yüksek, ceyyid ve muntazam tutan en mühim âmil mektebin efkâr-ı umûmiyyesidir (kamuoyu, genel düşünce). Muallimlerin, mürebbîlerin en mühim vazifeleri talebe efkâr-ı umûmiyyesine hadd-i a'zamîde (en çok) nezâhet (temizlik, incelik), ziyâ ve

i'tilâ (yükselme) vermek olmalıdır. Eğer bir mektebin efkâr-ı umûmiyyesi, vasatî (orta) seviye-i fikriyye ve ahlâkiyyesi yüksek olursa vaktiyle iyi aile terbiyesi görmemiş, ruhen ve fikren aşağı derekede kalmış bir talebe hüviyetini değiştirmedikçe kabil değil o mektebin muhît-i fazîletinde yaşayamaz, barınamaz.. Çünkü onun ufak bir çirkin hareketini efkâr-ı umûmiyye derhal şiddetle protesto eder.. İyi asrî bir mekteb ben ona derim ki arsız ve tembel bir çocuk cezadan, mektebin idare ve talim hey'âtından değil, arkadaşlarının efkâr-ı umûmiyyesinden ürker, arkadaşlarının sille-i tezyîfinden (aşağılama tokadı) titrer.. Biz şimdi böyle bir usul takip ediyoruz.. Fena talebeyi iyiliğe sevk ve imâleye (bir tarafa meylettirme), gayr-i kabil-i islâh talebeyi de içimizde yaşatmamaya çalışıyoruz.. Zannederim bu, mekteb hayatında istisgâr edilemeyecek mesut bir – haydi inkılap gelmesini ben de suistimal etmeyeyim – tebeddül (değişim) ve teceddüddür. Mektebimiz efkâr-ı umûmiyyesini şimdi bu aczimle beraber ben idareye çalışıyorum.. [460] Bu efkâr-ı umûmiyye istifade edemediğimiz muallimler üzerinde de, ümit ederim, yakında tesirini gösterecektir. Esasen muallimin iyiliğini ma'ârif rû'esâsından, bazen dar, şahsi hislere kapılan mektep müdürlerinden ziyade talebenin hiss-i selîmi (her çeşit zarar verebilecek olan şeylerden kendini koruma hissi) daha iyi anlar.. Mamafih şunu da ehemmiyetle ilave edeyim ki bu anlayış talebe seviyesinin yüksekliğiyle mukayyedir (bağlı, kayıtlı, sınırlı).. Filhakika ben ne muktedir (güçlü, iktidarlı), ne hayır-hâh muallimler bilirim ki terakkî ve inkişâf edememiş, isti'dâdlarıyla (yetenek) mütenâsib (uygun) mevkilere yükselememiş, ve yine ne sünepe ve köhne hocalar tanırım ki mühim mekteplerde mebzûl (bol, ucuz) maaşlarla imkân-ı beka (devamlılık, ebedilik imkânı) bulabilmiştir.. Ah, ezeli dert!..

Aile ve mekteplerdeki tarz-ı terbiyeye, muzlim şerâ'ite rağmen yine bizde az çok münevverlerin, mütefekkirlerin (düşünür), hatta dehaların yetişmesi, büyük hakikati kavrayan liberal kafaların inkişâf etmesi ırktaki feyîz-i kabiliyyete, zekâ-yı irsîye büyük bir nişanedir. Avrupa'da zekâları, alimleri ve sanatkârları mekteplerde - serlerde yetiştirilen nebatlar ve çiçekler gibi – ilmî ve fennî bir tarzda yetiştiriyorlar.. Bizde ise hemen hemen aksine!.. Ben şu tecrübesiz, şu genç dimağımla şu hakikati kavrayabiliyorum ki memleketimize Garp medeniyetini, Garp usûl-i sa'yını, Garp usûl-i tefekkürünü, hatta Garp usûl-i ma'îşetini tamamen sokmadıktan sonra bizim selamete çıkmamızın ihtimali yoktur..

Bazı müfrit (haddini aşan) milliyetperverlerin Avrupa medeniyetine düşman oluşlarını, Asyaî bir hayata temayül edeyişlerini ben hiç anlamam, hiç samimi sanmam!. Bu, ta'bîr-i mahsûsuyla gâvura kızıp oruç bozmaya benzer!. Hele kendi sevgili memleketimiz, öz vatanımız böyle harap ve sefil, böyle ziyâ [461] ve i'tilâya muhtaç ve müştâk dururken münhasıran (sadece, hususi olarak) Turan'ı, Türk ve İslâm âlemini düşünmek, bu âlem için muazzam projeler tertip etmek budalalıkla müterâfık bir hayal-perverlikten başka bir şey midir?. Bu adamlar bana öyle geliyor ki yalnız cereyana, yalnız modaya, yahut yalnız mevki'-i iktidârın temâyülâtına, kayıtsız ve şuursuz, ser-fürû etmekle vazifelerini yapmış oldukları fikrindedirler!. Gençlik için fena, hatta meş'ûm bir örnek.. Herhâlde yeni nesil karşısında faziletli, seciyeli örnekler, mütefekkirler görmek ister.. Buna hem muhtaçtır, hem de teşne (susamış).. Emin ol kardaşım ki bu tipler büsbütün başka bir cereyân-ı fikrîyi temsil eden bir kudret karşısında kaldıkları gün hiç hissettirmeden, sezdirmeden en büyük ta'biye (kurulu düzen; taktik) üstatlarını hayrette bırakacak bir tarz-ı maharet-kâr-âne ile derhal tebdîl-i cephe ederler, tılsımlı bir cümle ile derhal yeni cereyana kendilerini verirler!. Mesela şoven iken sosyalist, kapitalizm taraftarı iken Bolşevik, Asyalı iken müthiş bir Avrupalı olurlar! Panislamizm veya Turanizm efsanelerini sayıklarlarlarken birden bir cümle-i ihtirâs ile uyanırlar, müsâlemet (karşılıklı barış) ve medeniyet terânelerine başlarlar.. Şimdi en mutaassıbı “Toleran”, en “Krelikal”ı layık olmakla mağrurdur!...

Bizim sınıfta da sizin Hasan derekesinde değil ise de herhâlde vücûdî iyi bir mektep için fena bir efendi vardı.. Hepimiz onunla konuşmamaya, onun bayağı sözlerine ve şakalarına, hakim ve mütehakkim (zorba, zorla hükmeden) görünmek isteyen galiz tavırlarına hakaretli bir metanet ile karşı koymaya azmettik.. Her münasebetsiz hareketini tenkide ve icabında idareye bildirmeye [462] başladık.. Bu sayede iki ay içinde o koltukları kabarık, o püskülü daima siyah ve sivri fesinin yanında bir edâ-yı gurûrla duran kabadayı, süt dökmüş kediye döndü!. Aile terbiyesinin, muhitin, göreneğin bu gibi behîmî (hayvanî), budala tavırlara, giyinişlere ne çok tesiri var!. Mektep idareleri fikrimce talebenin hem maneviyatına, hem de az çok şekline, tarz-ı telebbüsüne (giyinme tarzı) atf-ı dikkat etmeli.. Ben medeni kafa ile medeni kıyafetin yekdiğeriyle samimi bir münasebet ve alakası olduğuna kanaat getirenlerdenim.. Hele çocukların diz kapaklarından çok aşağı güya – kısa

pantolonlarına, hamam taşı şeklinde boncuklu feslerine o kadar kızar, o kadar sinirlenirim ki..

Şimdi kardaşım, size bir şey rica edeceğim.. Mamafih ricaya da hacet yok ya.. Sizin yüksek, nezîh şahsiyetiniz rica edeceğim şeyi belki kısmen yapmıştır bile.. Fehmi Efendi'nin hastalığına pek esef ettim. Bilirim, Fehmi sizi pek o kadar sevmez, sizi daima kıskanır; fakat zararı yok.. Kendisine gidiniz, hatırını sorunuz, benden de selam söyleyiniz, i'ade-i âfiyet temennisinde bulunduğumu ilave ediniz.. Hastalığına sebep o müfrit ve gayr-i sıhhî çalışması olduğunu da anlatınız.. Onu belki yeni bir tehlikeden kurtarmış olursunuz..

İstanbul'dan, hususıyla sizden ayrıldığım için doğrusu müteessifim.. Fakat İstanbul'un şî'riyyet ve ciyâdetini telvîs (kirlletme, bozma, bulaştırma) eden meş'ûm işgalin kâbuslu semasından kurtulduğum, burada temiz, hür ve kahraman bir hava teneffüs ettiğim için de pek memnun ve mesudum.. Nasıl, yine Palikaryalar (Rum kabadayısı) "Zito Venizelos!" (eller yukarıda) diye haykırıyorlar, ara sıra "Kostantin" taraftarlarından [463] dayak yiyorlar, yine tabiatsız ve faziletsiz düşman askerleri o pis ve mundar, o suratına bakılmaz Rum şıllıklarını kadın diye yanlarında gezdiriyorlar, otomobillerde kucaklarına alıp bed mest-âne (sarhoşça) bağırıyorlar, yine İngilizler gülünç bahanelerle ahaliden ceza alıyorlar ve dükkânlardan öte beri aşırıyorlar mı? Vahşi zannettiğimiz, beğenmediğimiz Ruslar doğrusu İngilizlerden, Amerikalılardan ve Fransızlardan çok medeni çıktılar.. Yoksa mağlubiyetin bir terbiye-i fazîlet-kârîsi mi var?!... Kısa saçlı, uzun kirpikli Haraşolar bizim küçük ve büyük beyleri tombala ile, cilve ve gamze ile soymakta ve Florya sahillerinde soyunmakta devam ediyorlar mı? Lakin orada Haraşolara soyulacaklarına beylerimiz Anadolu'ya gelsinler de Anadolu'yu soymak isteyen soysuz haydutları vatanımızdan koğsunlar...

Ali Muzaffer İzmir'den buraya geldi.. Malta yârânından olan amucası da Ankara'ya gitti.. İşgal esnasında ve diğer müte'âkib (ardından, izleyen) günlerde Yunanlıların İzmir'de ve mülhakatta yaptıkları mezâlîmi Muzaffer anlata anlata bitiremiyor.. İzmir'deki malum fecâyî'den başka Aydın'da dört bin Türk şehit edilmiş.. Bütün kasabalar ve köyler yakılmış.. Menemen'de katliama kaymakamdan başlamışlar, kadınları ve çocukları bile süngülerle

parçalamışlar.. Nazilli’de, Bergama’da, Manisa’da aynı fecâyî’ aynı vahşetle tekrar olunmuş!. Ben de ona Marmara havalisinde yaptıkları kıtâli, çocukları ve kadınları gazlarla diri diri nasıl yaktıklarını anlattım.. Eminim ki yakın bir âtîde irtikâp ettikleri mezâlimin, şenâyî’in (iğrenç, kötü ve alçakça işler) kara ve kızıl alevi İzmir Körfezi’nde burunlarından fitil fitil çıkacaktır!. [464]

Şimdi gözümün önünden ancak iki üç asra sığabilen şu iki üç senelik hâdisât bir sinema şeridi süratiyle geçiyor: Bulgar cephesinin devrilmesi, Almanya’nın o muazzam cüssesiyle zemin-i inhizâma serilmesi.. Menhûs Mondros Mütarekesi.. İstanbul’un ve İzmir’in işgali.. Müheyyic Sultan Ahmed mitingi.. Şûrâ-yı Saltanatın meş’ûm Vahideddin riyâsetinde (reislik, başkanlık) ictimâ’ı.. İttihâdcıların muhâkemeleri, Malta’ya sevkleri.. Tekrar hizmet-i muvazzafaya alınan İtilâfçı müteka’id (emekli) ihtiyar paşaların bir çocuk şetâretiyle giydikleri o üstlerinden akan üniformalı yeni elbiselerle düşman işgali altında inleyen İstanbul sokaklarında kurum satışları.. Meclis-i Meb’ûsân’ın İngilizler tarafından kapatılışı.. Yavuz’un İzmit Körfezi’nde küreğe mahkûm bir mazlum gibi yatışı.. Erzurum, Sivas kongreleri.. Versay müzâkereleri.. Bolşevizm, komünizm mücadeleleri. Vrangeli ve Denikin ordularının akıbeti.. Vaktiyle Ayastefanos’a giren muzaffer ve kah-hâr (yok edici, kahreden) Moskoflara mukabil İstanbul kaldırımlarında Türklere avuç açan Beyaz Rusların yaptıkları şâyân-ı ibret siyah manzara.. Anadolu’da Müdâfaa-ı Hukuk’un inkişâfı, Kuvâ-yı Milliyye’nin teessüs (kurulma, yerleşme) ve tekâmülü.. Mustafa Kemâl Paşa denilen büyük adamın gurur ve mukavemet (direnme) yıldızı şeklinde pırıldamaya, gözleri kamaştırmaya başlaması.. Ankara’da Büyük Millet Meclisi’nin küşadı, anavatanın göğsünde İstanbul’a rağmen millî müstakil bir hükûmetin teşekkülü, tebellür ve tenemmüvü (gelişip büyüme) ve Sovyet Rusya ile müttefik (birleşmiş) oluşu.. Kâzım Karabekir Paşa’nın Ermenistan’ı te’dîbi (cezalandırma, terbiye etme).. Şanlı İnönü muharebeleri.. Vahideddin’in ma’hûd halife ordusu teşkilatı!. Yunan askeriyle teşrîk-i mesâ’î (birlikte çalışma, işbirliği) eden Kuvâ-yı İnzibâtiyye’nin Kuvâ-yı Milliyye ile [465] “Geyve” boğazında çarpışması ve makhûr (kahrolmuş; yenilmiş) olması.. Anadolu’nun bazı yerlerinde türeyen isyanların yıldırım hızıyla bastırılması.. Adana’nın Fransızlar tarafından işgali.. Urfa ve Gaziantep’te hamâset (kahramanlık, yiğitlik) manzaraları.. Ve nihayet Yunan’ın, daha doğrusu İngiltere’nin

kafasında nevvâr ve kah-hâr bir bomba gibi patlayan Sakarya zaferi!.... Epey sadedden (konu) dışarı çıktım; mevzua avdet edeyim..

Mektubunuzda muallimlerimiz hakkında malumat istiyorsunuz.. Bu arzunuzu yerine getireyim de lüzumundan fazla uzayan mektubuma artık hâtime çekeyim (son vermek): Evvela şunu söyleyeyim ki vatan nazîrsiz büyük bir buhran geçirdiği, milletin hayatını, hakk-ı bekasını, namus ve istiklalini müdafaa ile meşgul olduğu için memleketin bütün kuvvetleri siperlerde teksîf (yoğunlaştırma, toplama) ve temerküz (toplama, birikme) ettirilmiştir. Onun için hey'et-i ta'lîmiyyemiz matlûb bir seviyede değildir. Genç ve muktedir muallimler hep cephede.. Mamafih Anadolu'nun diğer mekteplerine kıyas edilirse zararsızdır, denilebilir.. Üç dört ay evvel edebiyat muallimimiz değişti. Yeni gelen daha ciddi, daha vakur (ağırbaşlı) ve malumatlı.. Edebiyatı yalnız zevkten, eğlenceden, vezin ve kafiyeden, kelime ve terkîb oyunlarından ibaret addetmiyor.. Edebiyatın terbiye-i umûmiyyede, terbiye-i milliyyede, terbiye-i hissiyye ve fikriyyede mühim bir tesiri, bir rolü olduğuna şiddetle kani'.. Edebiyat için, nasihat vermeden ruhları yükselten cazip bir âmildir, diyor.. Ve ilave ediyor: “Şiir, roman, dram ve hatta komedi kuvvetli bir vâsıta-ı intişârdır. Bütün bunlar hayatı ve ahlakı aksettirir.. Muharririn parlak fikri, yüksek heyecanı dimağımızı [466] teshîr (büyüleme, ele geçirme) ve tenvîr eder. Şedîd ve derin hassasiyeti ruhumuzda şerâreler, şuleler yaratır.. Tolstoi, Dickens bize şefkati öğretti, Göte de iffet ve feraseti... Büyük romancılar, büyük şairler bize daima yüksek bir ideal, bir nur şâhıkası göstermişler, bize hayatın derin ve müşevveş manasını ifşa ve izah etmişlerdir...” Bir iki ay içinde kendisinden fikren epey istifade ettik.. Eslâfın (geçmişler, önce gelenler) manzum ve mensur eserlerini okurken ve bilmece halleder gibi tahlile çalışırken çektiğimiz zahmetlere, döktüğümüz terlere mukabil edebiyat ve ma'nâ-yı edebiyât hakkında edindiğimiz yeni malumat ve nazariyyâtla zihnimize gelen tarâvet, muvâzeneyi temin ediyor!..

Filhakika eski edebiyat yenir, yutulur şey değil!. Gayr-i tabî'î mübalağalar, türlü türlü cinaslar (anlamları ayrı, yazılış veya söylenişleri birbirinin aynı yahut benzeri olan iki kelimenin bir ibarede kullanılması yoluyla yapılan söz sanatı, lafzî (sözle, kelimeyle ilgili) tantanalar, hokkabazlıklarla mâl-â-mâl olan bu sefih ve ayyaş edebiyat, bu Divan – daha doğru tabirle – gül ve bülbül, mey ve ney edebiyatı altı yedi asırda ancak dört beş büyük şair

yetiştirebilmiş!. Fakat bunları da anlamak, demin söylediğim gibi, muamma halletmekten bin kat müşkil.. Fuzuli'nin büyük gönlüne az çok aşına çıkan ruhum lisanını anlamakta öyle yâbis engellere tesadüf ediyor ki... Gerek Leyla ve Mecnun'u, gerek Şeyh Galib'in Hüsn ü Aşk'ını yanına varılamayan, yalnız uzaktan temâşâ olunan güzel ve cazip bir şey gibi okuyorum.. Diğer şairler ise hep mukallid (taklitçi)!. Diğerlerinde de, fakat pek basit ve yâbis bir tarzda, hep aynı terâne, aynı mevzu.. Hep aynı emtia-ı teşbîhât (benzetme malları) ve aynı mel'abe-i terkîbât (birleşim oyunları)!.

Fransızca muallimimiz az çok pratik bir usul takip ediyor.. Fakat [467] hiçbirimize bir türlü Fransızca konuşmak nasip olamıyor!. Tarih muallimi bunca terakkiyât-i ilmiyyeye rağmen hâlâ tarih ile masal arasında bir fark olmadığına zâhib (kapılan, fikre sahip olan) bir zihniyette.. Tarih mi okuyoruz, yoksa padişahların, hükümdarların mübalağa ve tantana ile dolu tercüme-i hâllerini mi ezberliyoruz, farkında değiliz.. İsim ve tarih ezberlemekten, cılız hatveler (adım) ve hamlelerle teferruat üzerinde yürümekten asıl tarihe, hâdisât-ı târihiyyeye, vakayi'-i mâziyeyi hâl ve istikbale müfîd olabilecek bir tarzda tahlil ve teşrîhe sıra gelmiyor.. Bugünkü hakikate rağmen hâlâ muallim dördüncü Murad'ın zulmünü, Mustafa'nın mecnunluğunu, üçüncü Murad'ın ve İbrahim'in budalalıklarını, sefahatlerini açık açık anlatmıyor. Mamafih, Allah için söylemeli, riyâziyye (matematik) muallimimiz pek müthiş!. Kendisine sanki Arşimet'in ruhu sinmiş!... Bir yürüyüşü, bir söz söyleyişi, bir oturuşu ve bir adım atışı var ki hep kat'î ve riyâzî, hep cebirî ve hendesî (geometri ile alakalı)!. Bizi tahta başına çektiği zaman dersimizi faiziyle beraber istiyor, hâlbuki numara verirken dehşetli iskonto yapıyor!. Arabî'den hiçbir şey anlamayarak, gayeyi ve hedefi kavrayamayarak kör körüne mütemadiyen “Nasri nasser” ezberlemeye mahkûm kalmış zavallı eslâfımız gibi dimağı bir işkence, daha doğrusu, bir engizisyon karşısında bulunmuyorsak da “Bâb”lardan da bir türlü dışarı çıkıp saf, serbest bir havâ-yı inşirâh almak nasip olmuyor!.. Güzel lisanımıza müfîd ve istinâd-gâh olabilecek amelî bir tarz-ı tadrîs takip etmek Arabî muallimimizin hiç düşünmediği, düşünmek istemediği bir şey.. Kabil-i tahlîl olmadığı, cıva gibi ele avuca sığmadığı için [468] maalesef kimya muallimimizden bahsedemeyeceğim.. Terbiye-i bedeniyye muallimimize gelince, doğrusu pehlivan gibi bir adam!. Tam sportmen.. Futboldan ziyade güreşe, İsveç jimnastiğinden ziyade cambazlığa meraklı.. Elinden gelse

millî spor diye yalnız bize pehlivanlık öğretecek!. Millî elbise diye halka şalvar, potur giydirmek isteyen bazı millî budalalar gibi!. Sporun sıhhatle, bedenî terbiye ile, hele bedî'yyâtla (konusu güzel ve güzellik olan ilim, estetik), tenâsüb (uygunluk, uyma) ve ahenk ile alakası olduğundan külliyyen bî-haber!. Ulûm-i dîniyye (dini ilimler) hocamız ise bütün manasıyla allahlık!. Ufk-ı rü'yeti yeşil sarıgının kenarlarıyla kapanmış kulaklarına takılı gözlüğünün altından burununun ötesini göremeyecek derecede dar.. Dini, hayatı ve memâtı tarz-ı telakkîsi o kadar iskolastik, o kadar ibtidâ'î, o kadar köhne ve hurafe ile âlûde ki halka-ı tadrîsî! karşısında değil yirminci asrın, ihtimal kable't-târîh devirlerin çocukları bile isyan ve fevân eder.. Talebeyi dine karşı büsbütün câmid ve lakayt bulundurmak için ne iyi intihâb edilmiş bir hoca!. Filhakika bazen sayıklamaya, bazen kâbusa benzeyen sözleri, takrîrleri okuduğumuz fûnûn-ı müsbetenin (fen ilimleri) körpe dimağlarımıza saçtığı hakikat nurlarını söndürmek için hummalı, cılız bir rüzgâr gibi kulaklarımıza çarpıyor ve bizi bir ninni fûsûnuyla uyutuyor!. Cidden asr-ı hâzır terakkiyyât-ı fikriyye ve felsefiyyesiyle pek mütenâsib bir tadrîs-i dînî!. Öyle güzel ve parlak bir tadrîs-i dînî ki ruhta ra'ş-e-i hayât, dimağda kabiliyyet-i tefekkür bırakmıyor.. Öyle semâvî, münevver bir kürsî-i takrîr ki yalnız zulmete, hurafe ve ürcûfeye hevâ-yı pervâz veriyor..

Dikkat ediyorum, sınıfta ders zamanı vücudu elzem olan sükûn (469) ve intizâmı muhafaza edemeyen.. Yürüyen ve gülen, konuşan ve uyuklayan talebeye ses çıkarmak için ruhunda kudret göremeyen. Hasılı tavrıyla, şahsiyetiyle, zihniyetiyle, tarz-ı tadrîsiyle talebeye hürmet ve i'timâd telkin edemeyen bir muallimin, hatta alim ve fâzıl da olsa, hayât-ı tadrîsiyyesi pek hiç, pek sönük oluyor.. Muhterem, hatta mukaddes muallimlik mesleğini yükseltecek yegâne tedbir adilane bir tarzda gayr-i lâyıkları temizlemek, dârü'l-mu'allimînleri en kuvvetli manasıyla asrî bir hâle getirmektir. İşte naçiz fikrimce mihver-i ıslâhât, mihver-i teceddüd.. Yalnız mekteplerde değil, bütün devâ'ir ve müessesâtta gayr-i lâyıkları temizlemek, iş başına vicdan ve irfan, kafa ve ihtisas itibarıyla hadd-i a'zamîde layık vatandaşları getirmek.... Şu gayeye hangi hükûmet muvaffak olursa idari ve medeni inkılabı yapmak şerefi ona müyesser (nasip olma) olacaktır.. İnşallah bu tarihî şerefe kahraman Anadolu'nun yaralı göğsünden fışkıran bugünkü millî hükûmet kavuşur..

Yeni neslin ruhuna taassuba ve hurafeye, zulmete ve atâlete, haksızlığa ve ahlaksızlığa asi bir ziyâ koymak... İşte bence terbiye hedefi, teceddüd ideali.. Eminim, işgal ve istila kâbusunu üzerimizden attıktan, vatanın namus ve istiklalini kurtardıktan sonra önümüzde ikinci mühim bir cihat açılacaktır.. Zulmet ve taassupla yapılacak bu cihat, bu gazâ-yı ekber-i medeniyet herhâlde şimdiki cidâlden daha çetin olacak.. Artık İstanbul'da düşmanla teşrîk-i mesâî, tevhit-i âmâl eden bir Vahiddedi'nin değil kendisi, sülâlesi de saltanat süremeyecek bütün o heyûlâî-ı an'aneler, kuvvetler ve kudretler birer birer çökecektir.. Ben ki istikbali temsil ediyorum, tamamen böyle [470] düşünüyorum.. Zaten arkadaşlara da mektepte hep şu yolda propaganda yapıyorum: Biz istikbali fethedecek, istikbali zulmetin, hurafenin pençesinden tahlîs edecek (kurtarma) ziyâ ve irfan ordusunun pîş-dârıyız.. Biz dalâletle, taassup ve ürcûfe ile, sefâlet-i fikriyye ve ahlâkiyye ile harp edeceğiz ve muzaffer olacağız.. Türkiye'de yakın bir âtîde ümrâna, adl ve irfana, medeniyete, cezrî (köklü) teceddüd ve inkılaba perestişkâr ve mazhar (şereflenme, nail olma) bir millî muhit, bir millî hayat yaratacağız..

Geçen gün bu fikirlerimi, hususıyla saltanatın şiddetle aleyhinde olduğumu babama, anneme ve dayıma anlattım.. Fena hâlde kızdılar.. Sözlerimi dinlemeye tahammül edemediler.. Akıllarınca beni terslediler, yanımdan çıkıp gittiler.. Ben bunu gayet tabii buldum.. Eski nesil ile yeni nesil arasında bu kadarlık bir fark bulunmazsa sonra âtîden nasıl ümitvar olabiliriz?. Biz daima istikbale doğru gideceğiz.. Maziye katiyen dönmeyeceğiz.. Çünkü orada uçurumlar var!. Siz de aynı fikirdesiniz, değil mi?..

Medeniyete Doğru

Meşguliyetim, hemen hemen bir seyyâh hâlinde bulunmaklığım size şimdiye kadar mektup yazmaya mâni oldu. Mamafih teehhürden (gecikme, geriye kalma) mütevellid kusurumu bu mufassal mektubumla afv ettirmeye çalışacağım.. [471]

Ankara'ya oldukça konforlu, Avrupaî bir tren seyahatiyle geldim. Türk'ün medeniyete, teşkilata kabiliyeti hakkında bana pek tatlı ümitler ve mikyaslar veren bu yataklı vagonla seyahatten pek memnun, pek mesut ve müteheyyic oldum. İki sene evvel de Ankara'ya gitmiştim.. Şu iki sene içinde gerek şimendifer yolculuğunda, gerek güzergâhta ve gerek Ankara'da epey mühim, epey esaslı değişiklikler gördüm. Hele Türk Cumhuriyetinin payitahtı âdeta geniş bir ümrân inkılabının arifesinde.. Şu son aylarda medeniyete, fikrî ve ictimâî teceddüde kağı ile değil, hatta tren ile de değil, yıldırım süratiyle gidiyoruz.. Evet, Yunan ordusunu o büyük ve müessir vesâ'it-i fenniyyesine rağmen on dört gün gibi pek kısa bir zamanda Ankara önlerinden İzmir sahillerine sürükleyen ve dönen mukaddes kasırganın gösterdiği berkî sürate benzer bir hızlılıkla, hârr (kızgın, yakıcı) hamleler ve nevvâr merhalelerle (aşama) teceddüd ve terakkîye doğru gidiyoruz.. Evet, köhne ve kıskanç, zalim ve muzlim istibdâd ve hurafe cadısının ruhumuzda şimdiye kadar haps ve tazyik ettiği kudretli ve tarâvetli bir iştiyâk ve istiğrâk ile medeniyet perisine doğru gidiyoruz.. Vaka, hakikat o kadar azametli ve heyûlâî, o kadar tarihe sığmayacak derecede büyük ve mütekâsif (koyulaşmış, yoğunlaşmış) ki onu tespit ve tasvir etmek isteyen kalem aczinden, beht (şaşkınlık, hayranlık) ve hayretinden ne yapacağını şaşırıyor.. Meğer mesut rüyalar hakikat olduğu, muazzam ve müheyyic inkılaplar cûş u hurûşa geldiği, yüksek idealler ve ezeli tahassürler temin ve tatmin edildiği zaman edebiyat, şiir ve hayal ne derin bir samt (sükût) ve sükûn içinde kalırmış!..

Ankara'da ancak bir hafta kaldım.. Eskişehir'e geldim.. Şimdilik [472] Mahkeme-i Temyîz (Yargıtay) ile temâyüz eden bu kasabada da iki gün bulunduktan sonra tasvir edilemez bir vecd-i âşık-âne, bir hürmet-i dindar-âne ile feragat ve kahramanlık mabetlerini tavâf (etrafında dönme, ziyaret etme) etmeye başladım.. Genç Türk Cumhuriyetinin temeli atıldığı “İnönü”nü, vatan coşkunlarının ruhuna ilahi bir tarâvet serpen Dumlupınar'ı, insana

tunçtan mehîb bir heykel hissini veren “Altıntaş”ı, kızılığında intibah ve ihtişâm kaynaşan Afyonkarahisar’ı, şanlı ve kanlı Sakarya’nın tarihî güzergâhını.. Hatta “Sevr”i doğuran kahpe “Mondros”a mukabil Lozan’ı yaratan aziz Mudanya’yı dolaştım.. Türk ordusunun kahramanlığı karşısında.. Askerî rü’esânın, hususıyla yoktan bir hışımlı ordu var eden gazinin rabbânî şecâ’ati ve fennî kudreti huzurunda mest-i hayret ve hürmet kaldım.. Düşmanın şenâyi’ ve mezâlimine kurban olmuş Garbî Anadolu’nun ümrân ra’şeleriyle henüz canlanmaya başlayan birçok kasabalarını, köylerini de gezdim.. Hem pek müteessir, hem de pek müstefid oldum. Şimdi Konya’dayım..

Bu sene Anadolu’da mahsul çok iyi.. Harb-i Umûmî senelerinden beri ilk defa olarak bol mahsul elde edilecek, köylünün yüzü gülecek. Filhakika bir taraftan a’şâr (vergi türü) kalkması, diğer taraftan mahsulün artması öyle ümit ediyorum ki zavallı Anadolu’yu senelerden, hatta asırlardan beri görmediği nisbî bir refaha kavuşturacak.. Şimdiye kadar hayatını fişkı, gübre ve tezek kokuları içinde geçiren bu masum halkı artık tamamen uyandırmak, ona medeniyetin, sıhhat ve saadetin tadını [473] tattırmak, “El-kanaatü kenzün lâ-yüfna/yefna (kanaat tükenmez bir hazinedir)” gibi köhne mefhûmların, yahut “Nân-ı huşkuyla (kuru ekmek) kanaat gibi bir devlet mi var, genç istiğnâ gibi bir gûşe-i râhat mı var?..” ve “Bir pareye almazsa nola atlas-ı çarhı, evvel kim ola sûd ger kâlâ-yı kanâ'at..” beyitleri gibi zillet ve meskenet terennüm eden manzumelerin hakikat olmadığını, uyutucu ve uyuşturucu birer ninni mahiyetini haiz bu terennümlerin yaşamak isteyen fertlere ve milletlere meş’ûm bir felsefe tesirini yaptığını artık bi-hakkın anlatmak lazım.. Şimendifer güzergâhlarında tesadüf ettiğim çocukların hâli beni cidden pek müteessir etti. Benizleri solgun, karınları acîb ve gayr-i tabî’î bir şekilde şiş olan bu yavrularda öyle mevtâî (ölümcül, ölü gibi), öyle uhrevî bir manzara-ı hüçâl, bir mişvâr-ı hayât var ki.. Elbette bu zayıf ve hüçâl timsâli çocuklarla sağlam, ceyyid bir istikbal kurulamaz.. Her vakit olduğu gibi bugün de Anadolu’nun en bî-amân düşmanı sıtmadır. Kudret-i ırkiyyeyi zâlim-âne kemiren bu müthiş düşmana karşı asırlarca lakayıt kalıp da lüzumlu lüzumsuz mütemadiyen harp yapan gafıl ve cahil siyasete lanet okumamak gayr-i kabil.. İstikbali kavrayan büyük bir feraset ile sıtmaya karşı derhal kesîf bir cephe alan cumhuriyet, bu müfteris hastalığı tamamen mağlup ettiği gün pek şerefli, pek tarihî ve ebedî bir zafer kazanmış olacaktır. Öteden beri zaten

Anadolu’da kahredilecek iki dâhilî düşman vardı: Malarya, hurafe.. Bu defa Şeyh Said’in köhne şahsiyetinde sırtan, canlanmak hevesine kapılan hurafe artık tamamen maziye, tarihe karıştı. Yakında Ankara’da in’ikad (bağlama, toplanma) edeceği söylenilen tıp kongresi de malaryayı kat’î bir surette imhâya muvaffak olduğu takdirde inkişâf ve i’tilâ için önümüzde hiçbir mâni'a kalmayacak, demektir.. [474]

Hurafe dedim de hatırıma geldi.. Size burada dinlediğim inanmakta son derece müşkilâta tesadüf edeceğiniz emsalsiz bir hurafe numunesini tasvir edeyim de hayretler içinde kalınız.. Hem acı acı gülünüz, hem derin derin düşününüz.. Şu gülünç ve feci vakayı vaktiyle Vatan Gazetesi de yazmış.. Bu ürcûfenin yanında yağmur duası.. Şeyhlerin kerametine itikat.. Bakıcılara, üfürükçü babalara emniyet ve i’timâd gibi ibtidâ’îlikler pek asrî ve fennî kalır!. Siz hiç Lodos ’un kızını Poyraz’ın oğluna gelin edildiği işittiniz, duydunuz mu?. İşte içinde yaşadığımız yirminci asra ve geçirdiğimiz o her şeyi sürükleyen, tarumar eden mehîb medeniyet inkılabına rağmen Konya’ya pek de uzak olmayan bir kasabada bu mu’cize-i izdivâc geçen kış debdebe ve tantana ile tahminen icrâ olunmuştur.. Hem müftüden izin-nâme çıkartılmak suretiyle!!. Hem cami meydanında kurulan kazanlardan ahaliye, fakir fukaraya pilav, zerde dağıtılmak şartıyla!!. Eskiden izin-nâmeyi mahkeme-i şer’iyyeden alırlarmış.. Şimdi, çok şükür, mahkeme-i şer’iyyeler kalktığı için bu sene fetvayı faziletli ve ferasetli müftü efendi vermiş!. Bütün bu düğünün, derneğin sebebi nedir biliyor musunuz?. Kavânîn-i tabî’ata rağmen soğukların azalması, havaların mutedil olmasını temin!.. Hayretinizi büsbütün tezyîd (arttırma) ve teksîf etmek, yahut kahkahanıza ruhsat-ı intrâk vermek için işte size, daha doğrusu, târîh-i ictimâ’î ve ahlakımıza müftünün verdiği izin-nâme suretini tevdi’ ediyorum: “Sevkü’lhevâ imamı Bahtiyar Efendi’ye inhâ (bildirme) olunur ki Lodos harâret-i me’nûsun kerîmesi Vefiye Hanım’ı Poyraz bürûdet-perdâzın (soğukluk yapan; dargınlık yapan) oğlu Zail Bey’e [475] tesmiye-i mehr ile akd-ı nikâh (nikâh kıyma) ve ol vechle beyinlerini sulh eylesin, vesselam!..”

Şimdi hurafenin daha ziyade garâbet (gariplik) peyda eden, daha ziyade acayıpleşen mâ-ba’dını lütfen dinleyiniz.. Bu izin-nâme merasim-i mahsûsa ile cami yanında bir ağaca asılmış.. Sonra bu kâğıt parçası rüzgârın tesiriyle yırtılarak uçarmış.. Eğer havada bir iyilik, bir i’tidâl eseri görülmezse mutlaka Poyraz-zâdenin Lodos’un kızını sevmediği anlaşılırmış!!.

Hani ya nikâhta kerâmet vardı?! Mahalle çocukları düğünden birkaç gün evvel her evden bulgur, yağ, un, pekmez gibi şeyler toplarlarmış.. Bütün bu hazırlıklar, fedakârlıklar hep Poyraz'ın hatırını, gönlünü hoş etmek içünmüş!.. Düşünmeli, yirminci asırda böyle kable't-târîhî bir ürcûfeye, efsaneye inanabilmek içün bir halk ne feci bir tarzda safdil, ibtidâ'î ve cahil olmalıdır.. Şimdiye kadar Anadolu'yu bu derecede sefâlet-i ma'neviyyede bırakanlara lanet!..

Sadede geleyim: Hükûmetin ziraat siyaseti de şimendifer siyaseti, hurafe ve sıtmayı tahrip siyaseti gibi nurlu, hakikate ve ihtiyaca uygun.. Fakat ilk defa olarak takip edilmeye başlanılan bu feyyâz siyaseti iyi hissetmek içün mutlaka Anadolu'yu görmek, dolaşmak lazım.. Türk amelesi ve Türk mühendisleriyle yapılan hatlar, memleketin senelerden beri faaliyet ve medeniyet hummâsıyla yanan vücudunu saran madenî damarlar ruhta öyle öyle tatlı ve emsalsiz bir heyecan, bir heyecân-ı gurûr uyandırıyor ki tasvir edilemez.. Trenler Ankara'dan Yahşihan'a kadar işlemeye başladı bile.. Şu şimendifer faaliyetini görünce insan kendini âdetâ yeşil [476] bir rüyada zannediyor.. Dünkü uyku, dünkü gaflet ile bugünkü uyanıklık, bugünkü basiret arasında mesut bir yadırgama geçiriyor. Ziraat içün de şunu cesaretle ve bî-taraf bir hisle söyleyebilirim ki ziraat memleketi olan Türkiye'de asırlardan beri ilk defa olarak bugün müfid, şuurlu, az çok ihtiyaçla mütenâsib bir ziraat siyaseti teşekkül ve tebellür (açığa, meydana çıkmak) etmiştir. Vekalet, ziraat içün bütün köylere tohumluk dağıttı.. Ekinlerde hastalık vardı; çiftçilere göztaşı tevzî' etti.. Üzümlerde külleme vardı; bağcılara kükürt verdi.. Bu sene bağlarda hiç filoksera yok.. Köylülere fen dairesinde arıcılık gösteriliyor. Karga mücadelesi büsbütün ilmî bir şekil aldı. Tohumları kalburlamak içün – pek ihtiyaç nispetinde değilse de – kalbur makinesi dağıtılıyor.. Epey traktör de var.. Eğer son sistem ziraat aletleri tezyîd (arttırma) ve ta'mîm (genelleştirme, yayma) edilecek, kuvvet zavallı köylünün omuzlarından tamamen alınıp makineye verilecek olursa, emin olunuz ki birkaç sene içinde bereketli Anadolu toprağının mübarek sinelerinden altın fışkıracak, bu servetle millet dirilecek ve zenginleşecek, harap anavatan mamur ve medeni bir seviye-i hayâta yükselecektir..

Halk bu sene çok zer'ıyyâtta (ekim işleri) bulunmuştur. Fakat para ve kredinin azlığından dolayı tarlalardaki mahsul düşkün fiyatlarla satılmaktadır.. Bankaların çiftçilere

ihitiyaçla mütenâsib bir surette para ikrâzı (borç) maddesi pek mühim bir mesele.. Bu sene zeytinyağı mahsulü de zararsız.. Kırk milyon kiloya bâliğ olacak (ulaşmak, erişmek).. Ancak zeytin ağaçlarına musallat [477] “Dakus” denilen menhûs sinek mahsulâta az çok tesir yapıyor.. Buna fennî bir çare bulmak lazım.. Bütün cihanda zeytinyağı ihraç eden memleketler arasında İtalya, İspanya ve Yunanistan’dan sonra Türkiye geliyor.. Bu sahada da Yunanistan’ı behemehâl mağlup etmeli, iktisat ve istihsâlin (imalat) şu safhasında hiç olmazsa üçüncü gelmeliyiz.. Her şeyden olduğu gibi bunda da muvaffak olmak için yalnız bir çare var: Fen!..

Ticaretin, istihsâlin zevkini her yerden iyi tatan ve faal bir iş yeri olan Adana’da bu sene pamuk mahsulü pek feyyâz.. Yalnız “Genç” te patlayan bunak isyan bir taraftan Adana’ya fazla amele gelmesine mâni olduğu, diğer cihetten burada çalışacak dinç kuvvetleri seferberliğe mecbur ettiği için bu feyz ü bereket maalesef azami dereceyi bulamadı!. Filhakika mel’ûn isyan Şarkî Anadolu’nun, daha doğrusu bütün memleketin faaliyetini, hususıyla iktisadi hayatını bir müddet felce uğrattı.. Seferberliğe şuurlu ve heyecanlı bir şitâbla (acele, koşma) koşan Türk milleti bu defa da Yunan’ın değil, fakat Şeyh Said’in tepesinden mağrur ve muazzam İngiltere’ye kah-hâr bir yumruk indirdi.. Evet, Dumlupınar’da, İzmir’de Yunan’ın beyinsiz kafasına indirilen yumruk doğrudan doğruya Loid Corc’a (Lloyd George), İngiltere’ye ait olduğu gibi bu kere Şeyh Said’in kof ve karanlık kafasında yıldırım şiddet ve hiddetiyle patlayan tarrâkayı te’dîb de Londra’ya râci’dir (ait, ilgili, hakkında).. Fakat herifler vurdumduymaz cinsinden.. Dayaktan, istiskalden anlar şeyler değiller ki.. Bakınız “Emperyalizm” in, siyasi haydutluğun muzlim ihtirasına ki İngiltere gibi [478] yüksek, medeni ve müterakkî bir millet Şeyh Said gibi ibtidâî ve nîm vahşi bir adama kompliman yapmak, elini uzatmak derekesine iniyor.. Ne sukut!.. Fikrimce isyanın mesafeye ve şedâ’id-i tabî’ata (doğal afetler) rağmen süratle ve Şey Said’in esaretiyle müessir bir tarzda bastırılmasının ancak şu pek mühim iki manası vardır: Hükûmet asrî, Avrupaî bir hükûmettir. Millet cumhuriyeti, bu en yüksek ve müttekâmil (olgun, mükemmel) şekl-i hükûmeti tamamıyla benimsemiş, hazm ve temsil etmiştir.. Terakkî ve temeddünden (medenileşme, uygarlık), ziyâ ve intibahtan nişan veren bu manayı ve bu hakikati acaba İngiltere’de hâlâ anlamayan Loid Corc (Lloyd George) kafalı adamlar var mı, bilmem...

Te'dîb-i harekâtına bilfiil (gerçekten) iştirâk eden Sedat evvelki gün Diyarbakır'dan buraya geldi.. Teyzezadesi süvari zabiti Ferhat – birçok arkadaşlarıyla beraber – şehit olmuş.. Zulmetle çarpışan nurlu cumhuriyet ordusuna benden minnet ve hürmet.. Sedat Şeyh Said ve rüfekasının (arkadaşlar) tantana ve debdebe ile Diyarbakır'a girişlerini bir tasvir ediyor ki... Fennin hurafeye, nurun zulmete ebedî galibiyet ve hakimiyetini temsil ve teşhîr (gösterme) eden bu müheyyic manzara fikrimce Türk ordusuna ve milletine pek parlak, pek medeni zafer çiçekleri ve çelenkleri takmıştır!. Din, şeyh kisvesi altında derebeylik yapan bu pek cahil ve bayağı adamların muhâkeme esnasında takındıkları tavırları, verdikleri cevapları, daima bir şeyler okuyup üflediklerini Sedat öyle bir anlatıyor ki hayret!. Yalnız ben şunu diyebilirim ki Osmanlı Devleti'nin târîh-i teessüsünden beri Şark vilayetleri ilk defa olarak bugün zabt edilmiş, bugün Türkiye'ye ilhâk (katma, ekleme) olunmuştur. [479]

İstanbul'da bahriye zabitlerinin, belediye memurlarıyla mektep talebelerinin şems siperli ser-pûş giydiklerini gazetelerde okudum.. Burada da birkaç genç bu cesâret-i medeniyyeyi gösterdi, güneşin kızgın tasallutundan (sataşma, musallat olma) başlarını korumaya muvaffak oldu!. Şimdiye kadar tarihimizde tesadûf edilememiş emsalsiz celâdet-i ma'neviyyeyi gösteren, kendi kuvvet ve kudretini avâmın hoşuna gidecek ve cehl ve taassubu yelpazeleyecek harekât ve icrâatta değil, yalnız ziyâ ve i'tilâda taharrî eden İsmet Paşa hükûmetini hürmetlerle alkışlamamak vatan ve irfanı seven ve biraz doğru düşünen bir fert için kabil değildir. Avrupalıların kullandığı pâ-pûşu giyiyoruz da ser-pûşu neye giymeyelim?. Bundan büyük mantıksızlık olur mu?. Bari fes bizim millî veya dinî bir ser-pûşumuz olsa.. Vaktiyle Yunanlılardan alınmış püsküllü bir bela.. Kim bilir mutaassıplar o vakitte fese karşı ne kıyametler koparmışlardır?. Emin olunuz ki ahfâdımız bizim ser-pûş hakkında gösterdiğimiz manasız taassuplara, çatkın tavırlara bir gün gelecek, çok gülecektir!.. Filhakika dinin birtakım cahil ve mutaassıp, miskin ve muhteris hocalar ve kafalar yüzünden millî ve ictimâ'î hayatımız üzerinde yaptığı meş'ûm tazyikler millete değil hevâ-yı inkişâf, hatta nefes aldirmayacak derecede şiddet ve kesâfet peyda etmiştir: Sağa bak, günah.. Sola bak günah.. Zevcenle sokağa git, günah.. Peçeyi veya kafesi kaldır, günah.. Resim yap, günah.. Faiz al veya fotoğraf aldır, günah.. Sokaklara ve salonlara heykel dik veya koy, günah.. Mûsikî dinle, günah.. Medeni ve sıhhi kıyafetle dolaş, günah. Tiyatro veya

sinemaya gir, günah.. [480] Sahneye çık, günah.. Dans et, günah.. Lisan öğren, günah.. Avrupa'ya seyahat et, günah.. Kadınlara insan olmak hissiyetiyle hakk-ı hayât ve hakk-ı hürriyet ver, günah!.. Ee, artık yetişir... İşte nihayet bütün bu esassız silsile-i günâha bir dest-i dehâ ile kat'î bir damga-yı butlân (anlamsızlık, boşluk, batıl olma) vuruldu, hakikat ve medeniyet âşıklarının bütün o ezelî rüyaları, tahassür ve iştiyâkları temin ve tatmin olundu, vesselam!...

Memleketin iktisâdiyyâtı düzelir, adalet daha esaslı ve serî' bir surette temin edilir, memlekette iltimasa ve ihtirasa daha az mevki verilir, ma'ârif teşkilatı ihtiyaca bi-hakkın cevap verecek bir şekil alır ve hususuyla küçük ve büyük bütün memuriyet mevkilerine vicdan ve irfan, kafa ve ihtisas itibarıyla hadd-i a'zamîde layık vatandaşlar getirilir, seciyesizlere, kendi hasîs menfaatlerinden başka bir şey düşünmeyen, her devirde zeytinyağı gibi üste çıkmak isteyen yüzüstülere fazla yüz verilmezse emin olmalı ki bu memleket bu nurlu hamleler ve merhalelerle birkaç sene içinde hem satvet, hem medeniyet cihetinden birinci sınıf bir Avrupa devleti seviyesine yükselir, yükselebilir.. İsmet Paşa'nın şu fikirleri çok ümit-nevâz, çok şâyân-ı dikkattir: “Anadolu Avrupa haritasına dahildir.. Garp medeniyetini şimendiferle İran hududuna kadar getireceğiz.. Herkes anlayacak ki medeni Avrupa'nın hududu ancak İran'da biter!..” Şu güzel ve doğru sözleri İttihâdcıların Asya politikası takip etmek, Altay Dağları'na gitmek isteyen ham Turancılarına ithaf ederim!. Bize Turan değil, mesut, medeni ve mamur bir Anadolu lazım.. [481] İsmet Paşa'nın ahîren îrâd ettiği bir nutuktan tarihe altın harfle yazılacak şu parlak ve mücez (kısaca, kısa ve özlü) cümleyi de mektubuma nakletmekten vazgeçemeyeceğim: “Tecrübe, akl-ı selîm (sağduyu), hakaik-i târîhiyye, îcâbât-ı fenniyye neyi istilzâm ediyorsa (gerekli görmek) açıktan açığa, *avâmın hoşuna gitmese bile*, onu iltizâm etmek (gerekli görmek) idare adamları için bir vazifedir...” Bu sözü de mutaassıplara, hacılara ve hocalara, hususuyla fırkamız ve hükûmetimiz kuvvetli olsun diye vatanın aleyhine olarak cehle, zulmete reverans yapan sabık ve esbak (önceki, eski) zimâm-dârlara hediye ederim.. Filhakika denilebilir ki şimdiye kadar hiçbir Türk başvekili, bir hükûmet adamı bu kadar yüksek, bu kadar nurlu bir söz sarf etmemiştir. Benden Lozan kahramanına nazariyyâtını fiiliyyât sahasında tamamen tatbik etmek için pek samimi muvaffakiyet temennisi..

Şimdi, İstanbul'da iken bir musâhabe ve münakaşa esnasında sorduğunuz mühim suale vaat ettiğim gibi sarâhatle (açık) cevap vereyim, Harb-i Umûmî meşîmesinden doğan bugünkü cılız dünya hakkındaki intibâ'larımı, hisler ve fikirlerimi bildireyim:

Harb-i Umûmî'nin beşeriyete yaptığı feci tesirler saymakla bitmez. En mühimleri iktisadi ve ahlaki olan bu meş'ûm tesirlerle, denilebilir ki, insanın âdeta fizyoloji ve psikolojisi değişmiştir!. İşte şu bedbaht tahavvül ve inkılap neticesinde bugünkü insan, bugünkü dünya hem cismen, hem de ruhen şâyân-ı dikkat bir hevâ-yı hüzel içinde yaşıyor. Bir kâbus ağırlığıyla insanlığın üzerine çöken bu siyah, bu musîbet-engîz havaya [482] ara sıra nur damlaları serpilme zulmetten boğulmamak mümkün olmayacak!. Evet, her şeye rağmen itiraf etmelidir ki sisli ve puslu hava bazen ümit veren bir lerziş-i ziyâ (ışık titremesi) ile pırıldıyor!..

Milletleri, milletlerin hakiki iradesini kemaliyle temsil ve ifade etmeyen hükümdarlar ve diplomatlar yüzünden beşeriyetin ve onun müşterek (ortak) mâlî ve muhassalası (sonuç) olan medeniyetin uğradığı son emsalsiz faciadan usâre-i intibah alan insanlar harbin, emperyalizmin, siyasi haydutluğun şimdi bittabi daha derin bir samimiyetle aleyhindedirler. Filhakika Harb-i Umûmî'nin, galip ve mağlup, hangi millete faydası dokundu?. Bir hiç, meş'ûm bir ihtiras yüzünden feda edilen milyonlarca zekâların, milyonlarca liralardan boşluğunu doldurmak için acaba asırlar kâfi gelecek mi?. İnsanlığı vahşet devirlerine doğru kaydıran şu emsalsiz hâ'ile dahi milletlere ışık vermezse artık âtîden, medeniyetten ümit beklemek nasıl mümkün olur?.

Fikrimce bütün bu pâyânsız (son, uç, kenar, sınır) mazarratlarına, fecâ'atlerine mukabil Harb-i Umûmî netâyicinin (neticeler, sonuçlar) yegâne müfid ve ziyâdâr cephesi ale'l-umûm (genellikle, genelde) harbin, hususuyla emperyalist ihtiraslar, şoven düşüncelerle yapılan harplerin çok mel'ûn ve menhûs olduğu herkesçe anlaşılması ve bu hakikati hadd-i a'zamîde idrak kabiliyetinde bulunanların mevki-i iktidâra geçmesi için milletlerin vicdanında nevvâr bir ra'ş-e-i isyânın uyanmasıdır. Artık bundan sonra kolay kolay milletler, mezbahaya sevk edilen koyun sürüsü tevekkülüyle, ateşe atılamayacaklardır, zannederim, yahut zannetmek isterim..

İşte milletlerin vicdanlarında parlayan bu şuurlu fecr, bu nurlu [483] heyecanlardır ki asırlardan beri yalancı, sahte birer pırlanta gibi parlayan taşlar birer birer sönüyor.. İşte milletlerin vicdanlarında parlayan bu şuurlu fecr, bu nurlu heyecanlardır ki siyâset-i devleti pokerin blöflerinden fazla bir cüretle idare eden şımarık, muhteris ve sergüzeştçi zimâm-dârlara, diplomatlara artık hevâ-yı ruhsat verilmek istenmiyor.. Filhakika şu beş altı sene içinde ne Hohenzollerin Hanedanı kaldı, ne Habsburg, hatta ne de Çin! Artık çarların, sultanların, hatta şahların da yerlerinde yeller esiyor!. Diğer taraftan bir müddet Avrupa siyasetine müfteris bir tantana ve şa'sa'a ile hâkim olan Loid Corclar (Lloyd George), Klemansolar (Georges Clemenceau), Puvankareler (Raymond Poincaré) şimdi bir gölgeden daha aciz, daha sessiz.. Eğer heyûlâi bir zelzele gibi dünyayı ve insanlığı kökünden sarsan Harb-i Umûmî îka' (meydana getirme, yapma) ettiği mütenevvi ve gayr-i kabil ta'mîr-i felâket ve musibetlere mukabil, şimdilik biraz sönük de olsa, şu iyiliği, şu şafağa getirmeseydi dünyanın zulmet ve hicran içinde iflası muhakkaktı. Bütün milletlerde nurlu ve kudretli insanlar bu kutsi iyiliği takviyede, bu şafağa ziyâ serpmekte müsabaka etmelidirler..

Bir aralık İngiltere başvekaletine Mister Ramzey Makdonald (Ramsay MacDonald) gelmişti.. Bu, mühim bir hatve, kıymetli bir beşâret idi.. İnsanlık namına İngiliz ameile fırkası reisinin muvaffakiyetini istememek gayr-i kabildi.. Fakat ezelî tahakküm ve ihtiras diyarı maalesef bu kadar acı tecrübelerden sonra da bu adamı hazmedemedi!. Memnuniyetle itiraf etmelidir ki bugün İngiltere'nin siyasi "Prestij"i çok zayıflamıştır.. Çin hadisesi bu zaafa son bir numune.. [484]

Puvankare'nin zebûn-küşlûkte ileri gitmemesi, müstakbel Alman nesline kin ve intikam hisleri zerk ve telkin etmemesi sa'âdet-i cihân namına çok şâyân-ı temennî idi.. Fransa'nın selameti, Almanya'yı kımıldanmayacak bir hâle koymak gayesini istihdâf etmekten ziyade Alman milletini sar'a-ı kîn ile titretmemeye, bilakis âlî-cenâb-âne ve insaniyet-kâr-âne müsaadelerle ona minnet ve şükrân hisleri ilka etmeye (atmak, bırakmak, yerleştirmek) bağlıydı.. Yüksek feylesoflar, mütefekkirler yetiştiren zeki ve hassas Fransa bu inceliği anlayamadı.. Fransa dehasını bi-hakkın temsil edemeyen Puvankare'yi uzun müddet hükûmet-i riyâsetinde tuttu.. Vâkıâ mu'ahharen Heriyu (Édouard Marie Herriot), Penleve (Paul Painlevé), hatta Kayyu (Joseph-Marie-Auguste Caillaux) iktidar mevkilerine geldiler

ama ba'de harâbi'l-Basra.. Millî kahramanlara perestîş etmesi lazım gelen Fransa nihayet Abdülkerim ile harbe girmek hatasını irtikâba mecbur bir vaziyette kaldı. Bugünkü Fas meselesi fikrimce eski zihniyetin miras seyyi'âtıdır. Fettân (işveli, oynak) siyasetin ne garip ve acayip cilveleri var.. Vaktiyle dar, hasîs fikirlerle vatan haini addedilen Kayyu'dan minnet ve şükrânla getirildiği maliye nezâretinde bugün zengin ümitler ve geniş muvaffakiyetler dileniliyor!. Birkaç sene evvel o mühim ve müheyyic eseriyle Avrupa'ya nereye gittiğini celâdet-kâr-âne soran bu nurlu adam acaba şimdi Fransa'nın nereye sürüklendiğini görebiliyor mu?.

Muhteris Musolini'nin façistliği nurlu, insanlık için hayırlı bir milliyetperverliğin hududunu geçti mi pek mümkündür ki hem İtalya, hem dünya için bir felaket olabilsin.. İtalyan milleti zulmet ve ihtirasa, emperyalizm temayüllerine kapılmayacak derecede Harb-i Umûmî'den kâfi derecede ders-i ibret almıştır, sanırım!. Ve aynı ümidi Hindenburg hakkında da beslemek isterim.. [485]

Bolşeviklerin peygamberi “Lenin”in irtihâlinden sonra Kızıl Rusya, derinliğinde fırtına gizli olması muhtemel derin bir sükût ve intizâr devresi geçiriyor.. Herhâlde komünizm, prensiplerinden bazılarını fedaya mecbur olacak, görünüyor..

Genç Türk cumhuriyetine gelince: Mustafa Kemâl Paşa, Türkiye'nin asırlardan beri mütehassir-âne beklediği bu çok kudretli büyük müteceddid bütün harekâtıyla emperyalizmin şiddetle aleyhinde olduğunu parlak bir surette ispat etmiştir. Hele dinî emperyalizmi temsil eden hilâfet heyulasını ilahi bir hamle-i şecâ'atle yıkması medeniyetin ve hürriyet-i tefekkürün pîşvâsı (önder, lider) olmakla mağrur ve müftehir görünen ve fakat elân, velev ki hafif olsun, klerikalizm tesîrâtı altında inleyen birçok medeni milletlere gıpta verebilecek bir manzara-ı ziyâdır. Felsefeyi ve ebedî hakikati halelendiren bu manzara-ı celâdet karşısında hayret ve takdirle mest olmamak medeni bir insan için mümkün değildir.

Hülâsa bugünkü dünya dünkü faciadan ibret alırsa, bugünkü milletler dünkü hâ'ileden geniş mikyasta ibret alan ve derin bir tarzda mütehassis olan bütün manasıyla yüksek evlatlarını mevki'-i iktidâra çıkarırlarsa ancak o zaman yarına, yarının insanlığına ve medeniyetine emniyet ve inşirâhla bakılabilir.. Aksi taktirde dünya zulmet ve kâbusla ezeli

ve ebedî bir konturatu akd (anlaşma, sözleşme, bağlama) etmek gaflet ve fecâ'atine mahkûm olmuş demektir!..

Ne elim manzara ki biz hurafeyi kökünden kopararak hararetli ve şuurlu hamleler ve heyecanlarla medeniyete doğru şitâb ederken medeniyette çok ilerlemiş bazı milletler vahşete, yağmâ-gerliğe (yağmacı) rücû' (geri dönme) arzusunu gösteren tavırlar ve ihtiraslar takınıyorlar!..

[486]

65

Bir Seyahatin Hikâyesi

Hemen hemen senden ayrıldığım dakikadan itibaren başlayan seyahatimin canlı ve heyecanlı bir hikâyesini, buradaki hayatımın, müşâhede ve intibâ'larımın hisli ve renkli bir krokisini istediğin için işte sana şu çok uzun mektubu yazıyorum.. Mektubumun uzunluğu onu pek geç yollamaktan mütevellid kusurumu afv ettirecektir, sanırım..

Seninle vedalaştıktan biraz sonra Şehzadebaşı'nda, İstanbul'un en mamur olması lazım gelen bu harap yerinde tramvaya atladım.. Müz'ic bir kalabalık arasında ancak ayakta durabilecek bir yer bulabildim. Tramvayın pek de temiz ve medeni olmayan manzarasından rencide olmuş nazarlarımı hemen harice çevirdim.. Kah derin ve âteşin bir ihtiyâc-ı i'tilâ ile münfail-âne (gücenmiş ve darılmış olarak), kah hafif teceddüd ve ümrân nişanelerinin ruhuma serptiği müphem haz ve zevk reşâşeleri (serpinti) içinde münekkid-âne güzergâhı temâşâ ediyor, mütefekkir ve müteheyyic, yarını, yarınki medeni, mamur ve mesut İstanbul'u düşünüyorum..

Benim öteden beri tramvaylarla yaptığım mini mini seyahatler hayatımın en asi ve asabi, en bed-bîn ve bedbaht dakikalarını teşkil etmiştir. Henüz daha mektepte iken, henüz

daha hayata cazip ve muğfil (aldatan, aldatıcı) bir zâviye-i rü'yet (zaviye-açı, köşe; rüyet-görme) [487] arasında uzaklardan nigerân olurken raylar üzerinde bir enîn-i iştikâ ile atıl ve mütevekkil yürüyen o öküz arabalarından hiç de farklı bulamadığım atlı tramvaylarla Aksaray'dan Köprü'ye kadar öyle hassas ve pür-melâl seyahatlerim, seyrânlarım (gezinme) vardır ki ateşin ruhumda dalgalandırdığı ibdâ'î (orijinal) tehevvrler ve tefekkürlerle sanki serâpâ bir gambeta, müheykel (heykel gibi) bir isyan ve heyecan kesilirdim!. İnsana kable't-târîhî devirlere mensup yeşil bir kaplumbağa hissini veren nefha-ı rehâvetle (tembellik esintisi) şişkin tramvayın cılız hayvanlarla mişvâr-ı seyri ne kadar batî ve yorgun, tahta perde ile ikiye ayrılmış zamanın kıymetine karşı lakayıt halkın kıyafetleri ve mükâlemeleri ile yaptıkları manzara ne kadar köhne ve ibtidâ'î ise güzergâh daha ziyade uyuşuk ve buruşuk, daha ziyade hayattan ve ümrândan, ziyadan ve zekâdan bî-nasîb idi.. Sönük ve sümsük caddeleri büsbütün miskinleştiren kirli dükkânların, ahşap evlerin ve azametinde zillet sırtan konakların dizilişinde, hayata çatkın çehre ile bakan insanların durgun ve dargın yürüyüşünde sanki felsefe-i inhitâtı ifşa eden bir nükte, bir ahenk seziliyordu!. Şimdi, geçtiği yerlere zinde ve cevval mevceler saçan elektrikli tramvayda nisbî bir (göreceli) hevâ-yı hayât içinde güzergâhı temâşâ ederken bütün o elîm safhalarıyla hep maziye düşünüyor; ve sonra muzlim ve müstağrak gubâr-ı mâzînin kısmen inhidâm (yıkılma, çökme) ve inhizâmından mesut ve mağrur, fakat bütün emellere, heyecanlara rağmen hassas ruhları maalesef hiç de tatmin edemeyen hâlden muğber (küsün, darılmış, kırılğan) ve müşteki (şikayetçi), hakiki bir inkılabın fecri aksetmiş o büyük ve uzak istikbali beklemekten münkesir (kırık, kırılmış) ve yorgun, bedî'î ve medeni [488] bir İstanbul tasavvur ediyordum!. Filhakika beş altı sene evvelki İstanbul ile bugünkü payitaht arasında Cemil Paşa'nın ziyâdâr eliyle vücuda gelen pek hafif bir fark, bir fark-ı ümrân var.. O hâlde daha geniş, daha nevvâr bir faaliyet ile çalışılırsa şimdi hayalimde yaşattığım güzel İstanbul neye yirmi otuz sene sonra bir hakikat olmasın?.

Doğrusunu söylemek lazım gelirse İstanbul'u şimdiye kadar büyük bir köy olmak sefaletinden kurtaramadığımız için hem tabiata karşı bedî'î bir cinayet işlemiş, hem de medeniyet âlemine aczimizi, idare ve ümrân sahasındaki kabiliyetsizliğimizi ifşa etmiş bulunduk!.

Beldelerde tarâvet ve nezâfetin, fûshat (genişlik) ve intizâmın terbiye-i hissiye ve fikriyye, terbiye-i medeniyye ve ictimâ'îyye üzerindeki mesut tesirin mehabetinden pek emin olduğum için harap ve müstağrak-ı hâb bir İstanbul'un tozlu göğsünde büyümüş çocuklarla a'mâkindan (derinlikler) hayat ve ümrân fışkıran cevval ve faal bir payitahtın nurlu kucağında yetişmiş evlâd-ı vatan arasında ruhen ve dimağen pek büyük bir mesafe bulunacağına mu'tekidim (inanam).. Keza hayvanla cerr (sürükleme, çekme) edilen köhne ve batî tramvaylara binmeye alışmış mahlûklarla yeni ve berkî vesâ'it-i nakliye ile i'tiyâd-ı seyâhat etmiş insanlar arasında da aynı hiss ve fikir uçurumu vardır. Elektrikli tramvaylar İstanbul'da yeni işlemeye başladığı zaman sürat, cevvaliyyete karşı pek munis ve i'tilâf-kâr olmayan halkımız ancak inkılap ve ihtilâl zamanlarında hissedilen alık bir hayret ve memnuniyet ile iniş ve binişlerde elîm bir beceriksizlik, bir rehâvet gösteriyor, tevakkuf mahallelerinde bu yüzden çok vakit kaybeden tramvaylar istenilen [489] sürati temin edemiyordu. Fakat rehâvet nihayet elektriğin, seyyâliyyetin (ödeyebilirlik), seher-i şitâbın cazibesine münkad (itaatkâr) olmakta gecikemedi.. Filhakika şimdi halk tramvaylara binmekte ve inmekte – tabii matlûb derecede değil – nisbî bir sürat ve maharet göstermektedir. Demek ki şu yeni ve medeni vâsita-ı nakliye, her şeyden sarf-ı nazar, halkımıza – velev ki hafif mikyasta olsun – bir terbiye-i şitâb vermiş oldu!.. Kadınlar bile artık tramvaylarda Üstad Hüseyin Rahmi'nin romanlarına zengin bir memba teşkil eden o an'anevî ve ezelî gevezeliklere eskisi gibi fazla ruhsat-ı cereyân veremiyor; tramvaylarda hiç tanımadıkları hemcinsleri ile birden, bir dakikanın sihir ve füsûnu içinde, ezelî bir aşına çıkarak o müz'ic ve yâbis lâfazanlığa (geveze) çok devam edemiyor.. Ne idi o öküz arabalarını andıran tramvaylarda adi ve vasat tabakalara mensup hanımların bî-amân, hiç insaf ve merhamet tanımayan çeneleriyle yaptıkları muhâvere (karşılıklı konuşma) ve musâhabeler!..

Memlekette biraz medeni inkılap, ictimâ'î tekâmül var mı, yahut başlıyor mu?. Bunu anlamak için ben Meclis-i Meb'ûsân'da, kongre ve konferans salonları da dahil olduğu hâlde hep ictimâ'î mahallelerinin arz ettiği manzaraları tahlil ve tettebbu' ederim.. Bu mühim mu'adele-i milliyyeyi (millî beraberliği, eşitliği) bu vech ile hale çalışırım.. Filhakika şimdi tramvaylara, vapurlara, gaziinlara, lokantalara, tiyatrolara acûl (acelecî) fakat nâfiz bir nazar fırlatınız.. Biz de terbiye-i fikriyyenin, seviyye-i medeniyyenin, hayât-ı ictimâ'îyyenin

yükseldiğine değil, fakat biraz inkişâf etmeye başladığına, güçlkle de olsa, hükmedebilirsiniz.. Herhâlde bu inkişâfî tesrî' (hızlandırma) ve ta'cilde (acele ettirme) evvela hükûmetin, [490] sonra da mütefekkirlerin, muallim ve müelliflerin (yazar) çok tesiri olabilir.. Hükûmet hassas, kibar bir ruhla irfanın, medeniyetin kıymetini bi-hakkın takdir etmeli; zulmete karşı elinde daima büyük Petro'nun o haşin ve şefik, o nevvâr ve ziyâdâr kamçısı bulunmalıdır.. Mütefekkirler, ediplerde kalemlerinin ucuna milletin ruhunu yükseltecek tılsımı takmalıdır.. Ancak bu tılsımlardır ki şair veya mütefekkir ilahi bir kudret ve sanat göstermiş olabilir!.. İşte bunun için bence Fikret insanlık, vatan ve medeniyet fikrini mesut bir fesahat ve tarâvet içinde der-âgûş etmiş büyük bir şairdir.. Çünkü füsûnlu kalemi milletin ruhunu biraz yükseltebilmiş, ziyâ ve me'âlîye doğru itebilmiştir.

Şimdi yine bir ra'se-i nefret ile maziye ric'at (geri dönme, vazgeçme) edeceğim.. Tiyatroların eski zelil ve sefil manzarasını düşünüyorum da bugün bile asabiyetten titriyorum.. Mamafih bugün de dünkünden maalesef çok farklı değil!. Tabii oynanan oyunların mahiyetinden bahsetmek için kelimelere pek günah olacağını bilmez değilim.. Ben burada tiyatro binalarının sefaleti ve manzara-ı dâhiliyyesi üzerinde biraz tevakkuf etmek isteyeceğim: Birinci mevki müşterilerine varıncaya kadar sandalyelerin adiliği ve tarz-ı tertîbi.. Girip çıkmak için yalnız orta yerde bırakılan yegâne dar yolun mu'ahharen ilave edilen iskemlelerle tamamen tıkanması.. Harice çıkmak için ufak bir menfez (delik) bile bulamayan cigara dumanlarının yaptıkları o kesif ve müthiş bulut.. Satıcıların dinlenmek bilmeyen müz'ic ve muttarid (sıralı, düzgün, devamlı) sesleri.. Bî-amân bir faaliyetle simitlerin, fındık ve fıstıkların ağızlarda [491] hummalı kıpırdanışı.. Yerleri kaplayan mütenevvi' kabukların üstünü damgalayan muhtelif hacimlerde balgamlar, tükürükler!.. Ötede adi ve nâ-be-mahal (mahalsiz, yersiz, uygunsuz) bir alkış tufanı arasında boğulmuş bir çocuk feryadı.. Beride soğuk sahneye ithaf edilen ateşli ahlâkın fevkinde coşkun ve küstah bir na're (haykırma)!.. Sonra bütün bu iğrenç, muzlim bayağılıkların, bütün bu gılzet ve zucretlerin hep birden yaptığı o sefil, o cidden tahammül-fersâ kâbus!. Daha sonra da, en feci olmak üzere, temâşâ-gerlerin her türlü esbâb-ı istirâhatlerini temine mantıken ve kanunen mecbur olması lazım gelen tiyatro sahiplerinin gösterdikleri hürmetsizliklere, tezyîf ve

tahkirlere (aşağılama) lakayt halkın o köhne tiyatro salaşlarına minnettar bir tehâlük ve teheyyüc ile şitâb edişi...

Asırlardan beri sû-i idâre (kötü yönetim), ma'ârifsizlik milletin ruhunda nasıl elîm ve derin hiçlikler îka etmiş (yapmak, işlemek) olmalı ki bu ahlak, sanat ve sıhhat maktellerinde eğlenmek, vakit geçirmek için o ruhta ra'ş-e-i ârzû, isti'dâd-ı şitâb bulunabilsin!. Hiç unutmam, bir ramazan gecesi nihayet beni de muhitim Şehzadebaşı'nda bu ma'hûd tiyatrolardan birine sürüklemişti.. Ben filhakika bu gird-bâda pek güç kapılırdım.. Fakat o gece arkadaşların musirr-âne (ısrarla) ricaları beni de o girdaba atmış bulundu.. Manzara demin tasvir ettiğimden daha zâlim-âne ve daha sefil-âne idi.. Hikmet-i vücûduna bir türlü akıl erdirmek kabil olamayan bir perdelik komedinin o tahammülü pek güç olan sıklet-ı bürûdetine (dargınlık sıkıntısı) bin müşkilâtla sabrettikten sonra çıkmak istedim, fakat o kesîf ve bî-amân hatt-ı muhâsarayı yarmaya muvaffak [492] olamadım. Nihayet seviye-i rûhiyyeye göre cazip ve iğrenç ihtisaslar veren kanto başlamış oldu.. Cigara dumanlarının yaptığı galiz sisin zulmeti içinde gözlerim kabiliyyet-i rû'yetini, ciğerlerim isti'dâd-ı teneffüsünü kaybetmek derecesine geldi.. Bu sırada şaşkın nazarlar, alık hatvelerle üç ecnebinin bize doğru yürüdüğünü gördüm.. Gördüm, ve yerin dibine geçtim.. Tiyatro memurlarından birisinin delâletiyle ve bin müşkilâtla yakınımızda oturdular.. Herhâlde gelenler Levantenlerden, Tatlısu Frenklerinden değildi.. Avrupa'nın yüksek tabakat-ı ictimâ'iyyesine mensup seyyâhlardı.. Mutlaka bizim hayatımızı, ruhumuzu, medeniyetimizi, sanata karşı iştîyâkımızı anlamak için bu berzaha (kabir, cehennem, dil) tıklamak felaketine katlanmışlardı.. Aman ya Rabbi, memleketim o gece şu üç ecnebi mümeyyiz huzurunda ne müthiş bir imtihan geçiriyor, ve aldığı tahte'l-sıfır (sıfırın altında) numaralarla ne karanlık uçurumlara yuvarlanıyordu!. İhtimal alıştığımız, ünsiyet (alışkanlık, dostluk) peyda ettiğimiz için tiyatronun terakkiyât-ı medeniyye ile istihzâ eden şu sefil ve alîl manzarası bize pek fena bir tesir yapmaz; hatta biz belki bu manzarayı gayet güzel ve tabii de bulabiliriz.. Fakat Avrupa'nın saraya benzeyen o muhteşem tiyatro binalarından birden böyle galiz bir muhite düşmek bir ecnebi için, bir mütemeddin adam için cidden pek elîm, pek feci bir sukut olur!.

Tiyatroda ecnebi seyyâhlar ancak on dakika kadar tahammül ve sebat edebildiler.. Zaten bu kısa müddet onlara uzun uzadıya her şeyi anlatmak için lazım gelen belâgate

maliktir.. Ben kıymetli ırkımın medeni sefaletine şahit olan bu yabancı adamların gitmesine sevinirken içlerinden [493] birinin birden gazûb-âne mırıldandığı müfteris bir cümle kulağımı tırmaladı; dimağıma bir hummâ, bir kasırğa gibi çarptı!. Bu saralı ve sâ'ikalı (yıldırım) darbeyi şimdiye kadar unutmadım, ve ölünceye kadar da unutamayacağım.. Fransızca söylenilen cümleyi sana, daha doğrusu ahlâfa (nesil, sonra gelenler) aynen tercüme ve tevdî' ediyorum.. Okumak için nazarların metin olsun: "Burada iki dakikadan fazla değil insanlar, hayvanlar bile duramaz, yaşayamaz!.."

Mamafih ben bu sözü, bu itâbı (azarlama) mütemeddin bir ecnebi ağzından pek tabii, pek haklı buldum.. Onun için söyleyene kızmak için kendimde sarîh bir hak, bir salâhiyyet göremedim.. Tehevvür mü, gayz (öfke, hınç, kin) mı asıl hedefe, bizi şimdiye kadar medeniyet şeh-râhında (ana yol, cadde; mec. doğru ve açık yol, selamet yolu) bu derece geri bırakan istibdâda, sû-ı idâreye ve kara kuvvete tevcîh (yönetme, yönlendirme) ettim.. Nefret, heder edilmiş (boş yere kullanmak) bunca kıymetli zamanların, hatta asırların taçlı ve taçsız katillerine!. Hele lanet, sinemizden çıkan küçük milletler büyük adımlarla terakkîye, medeniyete doğru şitâb ederlerken bizi otuz üç sene vehhâm-ı şahsî uğuruna meflûc ve muzlim bırakan meş'ûm yıldıza!.. İşte tiyatroya ait elim, feci bir hatıra ki ara sıra müfekkirimi (düşünme gücü) incitir, ruhumu asi ra'selelre titretir..

On Temmuz inkılabı bizde hiç olmazsa temâşâ, sanat vadisinde bir silah eseri gösterebildi mi?. Maalesef hayır.. Meşrutiyetin ictimâ'î ve medeni teceddüd ve inkılap ile hemen hemen alâkası yok gibi!.. Bununla beraber istibdâda nispeten hiçbir zerre-i fark yok demek de fazla bed-bînlik ve müşkil-pesendlik (zor beğenen) olur. Fakat bu fark o kadar az, o kadar sönük, o kadar gayr-i mer'î (görünmeyen) ve gayr-i mahsûs ki terakkî ve te'âlîye âşık ruhları bir türlü [494] tatmin edemiyor.. Gönül ister ki dârü'l-bedâyi temâşâ hayatımızda mesut bir mübeşşir (müjdecî) olsun!. Meşrutiyetten beri yedi sekiz sene geçtiği hâlde hâlâ medeni milletlere has millî bir tiyatroya, asrî bir temâşâ binasına malik olamadık.. Emin olmalı ki temâşâcılarının ruhi seviyesini yükseltmekte tiyatro binalarının pek büyük bir tesiri vardır. Zaten temâşâ müessesesiyle halk kitlesi müteakabilen (karşılıklı olarak) birbirini yükseltirler.. Bir tiyatro kumpanyası ne derece müessir bir tılsıma, bir füsûn-ı san'ata malik bulunursa bulunsun müterakkî ve bedâyi'-perest bir milletin efrâdını salaşlara, harabelere

tıkayamaz, onları birer mücrim (suçlu) gibi iki üç saat zulmet ve süfliyyet içinde mahsûr ve mahbûs (hapsedilmiş) bırakamaz.. Filhakika her millet liyakat peyda ettiği temâşâyâ mazhar olur. Çünkü tiyatro yalnız temâşâ-gerleri değil, temâşâ-gerler de bilmukabele tiyatroyu yükseltir.. Biz hâlâ tiyatrolarda cigara içmemek lüzumunu bile idrak edemedik!. Mamafih bütün bu yâbis, sefil ve müz'ic manzaralardan fazla müteessir, fazla bed-bîn görünmemeli, ictimâ'î hayatımızın hutût-ı umûmiyyesinde (umumi hatlar, çizgiler) az çok tekâmülü andırır hafif bir fark bulunduğunu itiraf etmelidir. İşte ben de itiraf ediyorum ki bu hafif farkı farazâ yalnız dârü'l-bedâyi'in artistlerinde, dekorlarında, temâşâ-gerlerinde değil; sokakta biraz serî ve asabi hatvellerle yürümeye başlayan vatandaşlarda, zabite tesadûf eden çalak askerin keskin ve muntazam selam verişinde, şık ve zarif çarşafların serbest hatvellerinde, otomobilde evrak okuyan nâzırda, iskemlesinde gazetesini süzen arabacıda ve hatta boyacıda, vapur salonlarında ceridelerine, kitaplarına gömülmüş gençlerde.. [495] Tramvayları dolduran halkın giyinişlerinde ve sözlerinde... Sabahleyin ellerinde veya arkalarında çantalarla mekteplere, muhtelif menâbi'-i irfâna (irfan kaynağı) koşuşan muhtelif yaştaki kız ve erkek çocukların, gençlerin âheng-i şitâbında.. Daha sonra dairelerimizin, evlerimizin tarz-ı tertîb ve tefrîşinde, kadın tuvaletlerinin hudûd-ı ifrâtı aşmayan bedî'î zarafetinde, sokak köşelerinde nöbet bekleyen, mühim geçit noktalarında vesâ'it-i nakliyyeyi idare eden polislerin kıyafet ve hareketlerinde.. Hatta ceplerimizde işleyen saatlerin revîş-i ifadesinde görüyorum.. Fakat bütün her şeye rağmen o kadar az, o kadar müphem ve ancak mahsus ki atş-ı terakkîyi (ilerlemeye susamak), heyecân-ı medenîyi, idealistlerin o ezeli tahassürünü hiç teskin ve tatmin edemiyor.. Bütün bu küçük farklarla beraber Avrupa ile aramızdaki o büyük uçurumu, o müthiş irfan ve medeniyet mesafesini görünce titrememek, medhûş (dehşete kapılmış) ve mütehayyir olmamak gayr-i kabil!..

İşte böyle isyan ve asabiyet dolu teheyhüc ve tefekkürlerle, arkasında asır-dîde gaflet ve dalâletimizin nişanesi olan büyük bir yangının geniş harabesini saklayan dar ve durgun Direklerarası'nı geçerken birden nazarlarım bedbaht bir ma'nâ-yı tenkîdle dârü'l-fünûn takıldı.. Şimdiye kadar ma'ârifte yapılan acemi, gayr-i tabî'î siyasetin hoppalıklarını bütün o zararları, vakit kaybetmekten mütevellid israfları ile müteellim-âne (kaderlenerek) düşünür ve maliyenin karşısındaki bir payitaht için cidden feci barakaları melûl-âne temâşâ ederken

üzerinden son senelerde hafif bir havâ-yı ümrânın tarâveti esmiş ... Beyazıt Meydanı biraz ruhuma ferahlık verdi. Tramvay Aksaray'dan [496] gelen hata geçince Aksaray'a muntahî (sona eren, son) caddenin sefalet ve zucretini ve harap İstanbul'u büsbütün viraneye çeviren Çırçır yangınına düşündüm.. Bu hayat ve ziyâdan mahrum klasik harabeyi süratle asrî bir ma'mûreye çevirebilirsek.. Müz'ic, gayr-i bedî'î bir intizâc içinde birbirine yapışmış ahşaptan ve zulmetten evler yerine zamanın ihtiyâcâtına, fennin îcâbâtına tamamen cevap verebilir bir seviyede kâr-gîr inşa edersek şehrin bu emsalsiz hâ'ileden zinde ve şâtır çıkacağına itikat etmekten mütevellid garip bir memnuniyet, müphem bir heyecan arasında çarşı tevakkuf mahalline gelmiş bulundum. Burada caddenin vüs'at ve intizâmına mürtecî'-âne taarruz eden (saldırmak) o pis, o cidden sefil ve en ufak bir intizâm-ı hendesîden (geometrik) âzâde dükkânları, bir payitaht için ebedî bir şeyn, bir şâibe olan köhne barakaları ve daha evinde sebili ve mezarı mütehevvir (kızgın) bir ân-ı hayâlî içinde yıktıktan, caddenin hevâ-yı vüs'at ve inşirâhını bir kâbus ağırlığıyla boğan bu mütefessih harabe üzerinde bî-amân bir ameliyye-i cerrâhiyye yaptıktan sonra biraz ileride, şehrin tam ortasında, muhterem Piyer Loti'ye (Pierre Loti) rağmen pek manasız, pek gayr-i hayâtî bir manzara gösteren mezarlıkları hayalimin gazûb darbe-i şeh-bâliyle (kanattaki en uzun tüy) hîçî-i ademe gönderdim.. Daha sonra Çemberlitaş'ın karşısında birden caddenin vüs'atını kısan ve kıskanan Köprülü Cami'nin büyük bir kısmını da muhayyilemin azimkâr ve ümrân ve intizâma perestîşkâr eliyle bir hamlede kestim.. Bu vech ile çarşı kapısından türbeye kadar aynı genişlikte bir cadde açmış bulundum..

Şimdi arızalar, çkıntılar, çirkinliklerle tahriş edilmeyen nazarlarımı hafif, fani bir havâ-yı inşirâh yelpazeliyor, artık cadde aynı [497] genişlikte, vakur ve ferahlı, Ayasofya civarına kadar devam ediyordu.. Cemil Paşa burada hedm (yıkma, tahrip etme) ameliyatı yapmak için hayalimdeki çlgın ve coşkun mimara yalnız Sultan Ahmet parkının karşısındaki kısmen miskin silsile-i mesâkini bırakmış oldu.. Filhakika Divan Yolu Caddesi'nin muntazam genişliği birden ma'hûd Zabtiyye Nezâretine (Güvenlik kuvvetlerinin bağlı olduğu teşkilat) giden sokağın başta muhtell (bozuk; karışık) oluyor, ve bu ihtilâl-i âlem-dâra dönen caddenin mebbeine kadar sürüyordu.. Divan Yolu İstanbul'un en millî ve merkezî, en güzel ve kibar bir caddesi olduğu için yalnız yıkmak, nazarları tırmalayan

köhnelikleri parçalamak ile iktifâ etmiyor (yetinmek), aynı zamanda caddenin her iki tarafını bir seviyede muhteşem kâr-gîr binalarla süslüyor, hususıyla şehrin asalet ve melâhatıyla mütenâsib azametli şehremaneti ile millî tiyatro binalarını bu caddeye diziyordum.. Sultan Ahmet Parkı'na, ileride yeni açılan meydanlığa müftehir-âne ve takdîr-kâr-âne baktıktan sonra layık olduğu hürriyeti, intizâmı az çok bulmuş Alemdar Caddesi'ni teftîş ediyordum.. Bu sırada ta karşıdan şuh ve nefis Gülhane Parkı'nın ağır bir kale gibi duran kalın, yüksek kapıları birden sedd-i Çin huşûnetiyle (sertlik, kabalık) nazarlarıma çarptı.. Ve dimağımı asabî tahassüsler, asi teheyüç ve tefekkürler içinde bıraktı. Ben parkın manzarasını, inşirâhını, şi'riyyet ve tarâvetini ta uzaklardan zâlim-âne haps ve tazyik eden bu kapılarda, bu duvarlarda vücuduna mümana'at (engelleme) edilen güzellik ile, vüs'at ve inşirâh ile mütenâsib tarihî bir kıymet göremiyorum.. Bu kadar kıymettar âbidât-ı târîhiyye (tarihi anıtlar) varken bir duvar parçasına mutaassıp bir kıskançlık ile – hususıyla şehrin ümrânı, intizâm ve inşirâhı aleyhine – bu derece fazla bir pây-e-i târîhî (tarihi rütbe, derece) atf [498] ve izâfe etmek pek doğru bir hareket olmasa gerek.. En müfid, en makbul işlerde ve teşebbüslerde bile ifrât (aşırılık, haddi aşma) muzırdır.. Ben İstanbul Muhibleri (sevenler) Cem'iyyet-i Muhteremesi'nin (hürmetle layık kadın) bu hareketini pek müfrit-âne ve pek mutaassıp-âne buluyorum.. İstanbul Muhibleri Cemiyeti'nin esas fikrine bittabi mu'âriz (karşı) değilim.. Ve böyle bir cemiyetin lüzumuna bütün ruhumla taraftarım.. Fakat senelerden beri harap ve müstağrak hâb kalmış dar ve muzlim sokaklarımıza, caddelerimize verilecek vüs'at ve şetârette bu cemiyetin daha az muhafazakâr ve daha çok fedakâr olmasını muhibbî bulunduğu şehir namına temenni ederim. Parkın ezmine-i ibtidâ'iyedeki hapishane veya kale kapılarını andıran medhal (giriş, başlangıç) ucubelerini biraz geçtikten sonra köşe başındaki yüksek ve kârgîr binayı şimdiye kadar ibka' etmenin beldenin ümrân ve inşirâhı namına pek büyük bir müsamaha olduğuna kendi ictihâdımın verdiği bir kudret ve katiyet (kesinlik) ile hükmederken sol tarafta Bab-ı Âli'nin senelerden, belki de asırlardan beri kesâfet ibâre-i mütevekkil-âne sinesini germiş o daima kapalı mehîb ve klasik kapısı, önündeki süprüntülerle beraber, nazar-ı ibretime çarpıyordu! Kendi kendime işte, diyordum, Bab-ı Âli'yi asırlardan beri küçük ve sönük gösteren sırrın tozlu ve paslı anahtarı!.. Bundan sonra Köprü'ye kadar devam eden caddede darlık ve intizâmsızlık, sefalet ve zillet gittikçe artıyordu.. Şahın Paşa oteli harabeye düşmüş mecrûh bir kartal şeklinde nazarları taltîf (iltifat

etme, ödüllendirme) ve teşcî' (yüreklendirme) ederken, daha öteye, şehrin antresi mesâbesinde bulunan Sirkeci'ye birer vesîka-ı meskenet hâlinde dizilmiş çirkin binalar, ahşap oteller Sirkeci Garı'ndan hayretle şehre ayak basan [499] ecnebilerin genişliğe ve yüksekliğe alışmış nazarlarına bizi ifşa için sanki çömelmiş gibi görünüyordular!..

Bahçe kapısında Evkaf Nezâreti'nin yaptırmakta olduğu yeni ve ihtişâmlı bina, şimdiden asrî ve müstehzî (alaycı) nazarlarıyla karşısındaki kâr-gîr fakat sefil küçük dükkânların hep birden yaptığı köhne manzarayı kamçılıyordu.. Son zamanlarda bahçe kapısı ve civarı biraz genişletilmişti.. Fakat bu genişlik değil istikbalin, hatta hâlin bile ihtiyacına cevap verememektedir. Caddeleri açmakta en ziyade düşünülecek nokta, en ziyade istinâd edilecek destûr uzak bir istikbalin dürbîn nazarlara gösterebileceği zâviye-i ihtiyâcdır (ihtiyaç köşesi).. Herhâlde Dördüncü Vakıf Han'ı caddeye şeref ve mehâbet verebilmek için mutlaka karşısındaki dükkânları yıkmak, caddeyi birkaç metre daha açmak ve han ile Ertuğrul mağazası arasına sıkışmış kârgîr adayı hiç olmazsa kısmen kaldırmak lazımdır.. Şehrin en işlek, en kalabalık ve en ziyade ağyâra (yabancılar) maruz bir mevki olan Sirkeci'nin sefaleti, dar caddeyi tırmalayan kargacık burgacık binaların, miskin otellerin manzarası değil bir paytaht, alelade medeni bir şehir için ne büyük bir ayb-ı ümrân, ne afv olunmaz bir günâh-ı inşirâhtır.. Sirkeci Garı'na ilk ayak atan bir ecnebi bu zelîl manzara karşısında bizim için neler, neler düşünmez?. Filhakika Sirkeci şehrin antresi hükmündedir.. Antre bu kadar çirkin, bu kadar kirli ve sefil olduktan sonra?.. Demek şehir de evlerimizle hem-âheng!.. Ekseriyet itibarıyla evlerimizin antreleri de böyle zucret ve kasvet içinde değil midir?. [500]

Şehzadebaşı'ndan Köprü'ye kadar asi ve asabi duygular ve düşüncelerle yaptığım şu küçük seyahatten sonra Köprü'den geçmek benim için bi'n-nisbe (bir dereceye kadar, nispeten) mesut ve müheyyic bir seyrân oldu.. Artık akşamdı.. Köprü'nün parlak ve medeni ziyâları nazarlarıma seyyâl ve nevvâr mevceler saçıyor, denizin sinesine kurulmuş bu Avrupaî, bu nefis ve şuh şeh-râh arkamda bıraktığım güzergâhın hissettiğimden fazla muzlim, dar ve bî-nasîb hayat olduğunu füsûnkâr gamzelerle (süzgün bakış, göz kırpma, gözle işaret) bana fitneliyordu!. Yeni bir hayatın fecrle dolu ufkuna pür-şitâb dimağımla.. Nura, ümrân ve fûshata şimdi tamamen küşâde (açık, şen, ferahlı) ruhumla bu hevâ-yı bedî'î ve medeni*y*i katre katre içiyordum.. Gittikçe nazar-ı hayâlimde bütün ihtişâm ve intizâmıyla

küçük mikyasta büyük bir Avrupa beldesi canlanıyor, yükseliyordu.. Ah, istiyordum ki İstanbul'un bütün caddeleri hiç değilse bu genişlikte, bu temizlikte ve parıltıda olsun.. Şimdi muhayyilemde Köprü'nün iki tarafına parlayan beyaz cepheleriyle kârgîr ve muhteşem binalar diziyor, yaptığım bu mecmuadan birçok numuneleri bir darbe-i mâ-fevka't-tabîa (tabiat üstü) ile İstanbul'un her tarafına serpiyordum.. Ah, ideal İstanbul!. Acaba ben senin o güzel sîmâ-yı ümrânını görebilmeye muvaffak olacak mıyım?. Heyhât!.

Fennin parlak zaferini, cünbüş-i envârını (nurlar canlılığı) kıskanmış gibi ta karşıdan, Anadolu âfâkından istiğnâ fûrûş-âne (satıcı) bir eda ile yükselen mehtap o şahane azametiyle tabiatın haşmet ve şi'riyyetini teşhîr ve temsil ederken sağda nurlara müstağrak vapurların Boğaziçi'ne, Adalar'a, Kadıköyü'ne doğru şitâblarında bir âheng-i hayât ve medeniyet hissediliyor, sol tarafta sakın ve âsûde (rahat, huzur içinde), [501] sislere ve hissizliklere müstağrak Haliç şimdiden uykuya hazırlanan yarı kapalı gözlerini üzerinde hayat ve ziyâ dalgalanan Köprü'ye, hasûd (kıskanç) ve müstehzî, çeviriyordu.. İşte hiçbir beldeye görülmesi hemen gayr-i kabil orijinal bir manzara, bir manzara-ı tezâd! Tramvayla Köprü'den geçerken sağımda asabi denizi, elektrıklere müstağrak vapurları ile hayat ve ziyâ kaynaşan bir faaliyet, bir medeni cûş u hurûş, belki de bir yirminci asır.. Solumda yorgun, güya mücrim (suçlu, günahkâr) hüviyetini sislerin a'mâk-ı hafâyâsına (gizli derinlikleri) gömmüş, lakayıt ve âsûde, muzlim ve hâbîde (uyuyakalmış) bir göl, bî-mevc (dalgasız) ve bî-hayât bir Haliç!.. Sanki bir onuncu asır!. Sağ ve sol omuzlarım arasında on asrın gird-bâd farkını taşımak birden ruhumu pek garip, nasıl anlatayım bilmem, pek elektrikli bir cazibe ile titretti, ezdi!. Sağ ile soldaki fark hemen hemen aynı elîm nispetsizlikle ileri ile geri, karşı ile İstanbul beyrinde de mevcut değil mi?. Köprü'nün biri tarafında gurûb ile beraber, zaten gündüz ancak hissedilebilen hayat büsbütün söner.. Sanki bütün şehre bir kâbus ağırlığıyla sükûn ve memâtın kanadı gerilmiştir.. Köprü'nün öte cihetinde ise her köşeden hareket ve ziyâ sıçrar.. Güya caddeler pür-hayât şelalelerle dalgalıdır.. Sanki İstanbul ile Beyoğlu arasında köprü ile ayrılmış beş on dakikalık bir mesâfe-i mekân değil, aynı zamanda beş on asırlık bir mesâfe-i zaman da var!. Esasen gündüz muntazam ve müsmir (faydalı, verimli, neticeli) bir sa'y ile çalışamayan milletler şuh ve şâtır gece hayatı ibdâ' edemezler ki.. Eğlenmek, eğlenmekten zevk alabilmek [502] için çalışmak lazım.. Benim anladığım

milliyetperverlik, Türkçülük Turan efsaneleriyle, bilmem Kızıl Elma hikâyeleriyle Asyaî, yâbis ve gayr-i medenî kahramanlıklar taslamak değil, Türk dimağlarının seviyye-i irfânını, Türk beldelerinin seviyye-i ümrânını yükseltmek için mücâhid-âne (çalışan, uğraşan) ve fedakâr-âne çalışmaktır.. Biz evvela, İstanbul cihetini ra'ş-e-i hayât ve medeniyet ile canlandırmalı, gubâr-ı meskenet ve sefaletten kurtarmalıyız.. Sonra da Beyoğlu'nu feth ve teshîr etmeliyiz.. Beyoğlu'nda, Galata'da hayata, ticarete Levantenlerin, yabancı unsurların hâkim olmasına fikrî, iktisadi faaliyetimizle mâni olmalıyız.. Fennî ve tedricî (aşama aşama, basamaklar hâlinde) bir hulûl-i iktisâd-kâr-âne ile Beyoğlu'nu tamamen zapt etmeliyiz.. Filhakika Turan'a, Kızıl Elma'ya varıncaya kadar bizzat kendi memleketimizde zapt ve teshîr edilecek öyle mütenevvi', öyle bî-pâyân köşeler, sahalar var ki!.. İşte Garbî ve Şarkî Anadolu, işte Trakya, işte Irak, işte Suriye!. Hatta işte İstanbul!!.. Gelen bir ecnebi payitahtın herhangi bir köşesini gezerse gezsin, kendisini bir Türk beldesinde bulunduğunu vuzuh ile hissetmelidir. Şunu iyi bilmeli ve ona göre tedbir düşünmeli ki iktisadın ve irfanın hâkim olamadığı yerde milliyetin en bariz nişanesi olan lisan mahkûm vaziyetinde kalır.. Buna küçük bir masal mı istersiniz?. Öyle ise, işte Beyoğlu mağazalarının kapılarında karikatürleştirilen, hatta idam edilen güzel ve bî-bedel lisanımızın manzara-ı imlâsı!..

Köprü'yü geçer geçmez tramvaydan atladım. Galata rıhtımına doğru ilerledim.. Galata rıhtımı da ayruca bir facia, başlı başına bir menkıbe!. [503] Vapurların mühimleri ve büyükleri buraya yanaşır ve buradan kalkar.. Berren (kara yolu ile) gelenler için Sirkeci Garı ne ise bahren (deniz yolu ile) gelenler için de Galata rıhtımı odur; yani şehrin antresidir.. Bu antrenin zulmet ve sefaleti Sirkeci'den daha az kesîf değildir.. Burası da Avrupa, hatta İzmir rıhtımlarına nispeten bir harabe.. Geceleri ise zulmet içinde.. Hususıyla Gümrükönü... Hiç unutmam, iki üç sene evvel İzmir'den avdet ederken vapurumuz gurûbdan bir saat sonra Gümrükönü'ne yanaşmıştı. Yolcular çok ve mühim bir kısmı da ecnebi idi.. Çünkü mesajeri (kara veya denizde taşıma hizmetleri) kumpanyasına mensup vapur Marsilya'dan geliyordu.. Avrupa sevâhilinden gelen büyük vapurların yanaştıkları, birçok ecnebilerin, seyyâhların resmî muamele ve muayenelerle ilk ayak bastıkları bu yer, bu rıhtım, bu Gümrük pîş-gâhı Meşrutiyet ve Hürriyet devrine rağmen bu derece hafif, bu derece marîz bir şule ile mi âşinâyı ziyâ olmalıydı?. Bu nîm-zulmet karşısında o zaman pek asabî dakikalar geçirmiştım..

Cevvâl ve mebzûl bir hayat ve ziyâya alışmış ecnebilerin simalarında sezdiğim ma'nâ-yı işmi'zâz ile payitahtın ilk darbeye kendilerine verdiği tesirin pek fena, pek sönük ve silik olduğunu anladım.. Sirkeci'ye gelinceye kadar şimendifer güzergâhında bir ecnebinin göreceği o sefil manzaralar, o teneke evler, o bütün şiddet-i ma'nâsıyla harap mahalleler, viraneler burada yok ise ona mukabil büyük bir intizâmsızlık ve hayatsızlık ve feci bir ziyâsızlık vardı. Rıhtıma gelişigüzel dizilen ahenksiz ve nispetsiz binaların, salaşların, barakadan gazinoların nazarlara verdiği kasvet de [504] başka.. Hükûmet gümrüğe, şirket-i rıhtıma bir iki kuvvetli lüks lambası ta'lik etmek (asmak; ertelemek, askıya almak) ihtiyacını nasıl düşünemiyor, nasıl idrak edemiyor, hayretteyim!. Payitahtta misafirleri, seyyâhları zulmet ile karşılayan, ağırlayan bir hükûmet herhâlde nevvâr ve cevval bir hükûmet olamaz..

Rıhtımda, melûl ve mütevekkil, bekleyen küçük vapurumuza bindim.. Eşyayı gündüz erken yerleştirmem, kamaramı vaktiyle işgal etmem meğer ne kadar isabet olmuş!. Vapurda medeni bir insanın tahammül edemeyeceği derecede kesif, müthiş bir kalabalık var!. Az yolcularla bile seyahat etmek pek müz'ic ve tehlikeli görünen, ilk darbe-i nazarda insana Kadıköyü'nün o meşhur ve tarihî dört numaralı "Ton Ton"u ile karâbet-i sıhriyesi olduğu hissini veren bu küçük ve köhne vapurla, tahammülünün çok fevkinde aldığı bu kadar yolcuya ve eşyâ-yı ticâriyyeye rağmen, Gelibolu'ya kadar gitmek herhâlde – velev ki menfi olsun – büyük bir celâdet-i medeniyete idi!. Ruhumda bu menfi ve cebrî celâdeti hissetmekten mütevellid sınırlı bir tevekkül ile vapurda ufak bir tetkik seyahati yapmak istedim.. Evvela şunu söyleyeyim ki güverte yolcularının işgal ettiği muhtelifü'l-cins (cinsleri farklı olan) mevâşî ile dolu mülevves sahanın yaptığı manzaraya uzaktan nigerân olan bir adam, kendisinin üçüncü sınıftan sâbih (yüzen, yüzücü) bir âhûr (ahır) karşısında bulunduğuna bilâ-tereddüt hükmeder. İnsaniyet için bir şey olan şu zavallı manzarayı görür görmez bütün asabiyyet-i rûhumla temenni ettim ki zayıf, yorgun kollarımızla Almanya hesabına müthiş yükünü taşımak cesaretinde [505] bulunduğumuz büyük ve bî-nazîr harpten inşallah mesut ve pür-hayât çıkarız da zaferin verdiği millî ve insani bir gurur, bir izzet-i nefis ile güzel sahillerimizi, güzel denizlerimizi lekeleyen ve yirminci asır medeniyet-i mâddiyyesine karşı seyyâr birer leke teşkil eden bu çirkin – vapur diyemeyeceğim – sâbihalarla (sâbih kelimesinin kadını ifade eden, kadın ismi olarak kullanılan veya tamlamalarda ortaya çıkan

aynı manadaki müennes şekli; gemi) seyahat etmeyi artık kendimiz için büyük bir zillet addederiz.. Ah, harbe sarf ettiğimiz ve edeceğimiz paralarla ne kadar güzel vapurlar alınır, ve memlekette ne kadar çok irfan ve ümrân müesseseleri yapılırdı!..

Vapurda hareket alâ'imi (alametler, belirtiler) başladı.. Birinci mevkiin küçük salonuna kapıdan bir göz gezdirdim: Kalabalık pek müthiş.. Cigara dumanına müstağrak salon kesîf bir sis içinde.. Mevsime rağmen insanın yüzüne hamam gibi sıcak, ağır bir hava çarpıyor.. Pencere açmak, bu pis havayı biraz temizlemek için ellerde kudret-i küşâd incimâd etmiş.. Buradan firara çok benzeyen bir süratle hemen ayrıldım.. Soğuk olmakla beraber hava güzel, nefis!. Hemen yukarıya çıktım.. Mehtap, semanın o ezelî ve nazlı kraliçesi, vakur ve muhteşem, yükselmekte devam ediyor, güzel İstanbul'a şiir ve füsûn saçıyordu.. Bu sükûn ve füsûn dolu kış gecesinin bütün serâir-i bedâ'iyî'ni (benzersiz güzellikler) katre katre içmek isteyen ruhumda sezdiğim ilahi bahar ile şu köhne vapurun muhît-i sefilinde hissettiğim şitâ-yı alîl (hasta/kör kış) arasında ne derin bir tezat, ne dolmaz bir uçurum vardı..

Saat yedi.. Vapur hareket etti.. Denizin güzelliği, nermînliği, [506] şiiri ... ile müsabaka ediyor.. Vapurumuz sehîr güzelliğın sinesinde çirkin bir gölge gibi kayıyor.. Deniz ziyâ akislerinin yaptığı yıldızlarla sanki müstevî (düzgün, düz; kaplayan) bir semâ-yı mütemeyyî!. Sema ara sıra görünen beyaz bulutların teşkil ettiğı dalgalarla muka'ar (çukur) bir bahr-ı muallak!. Böyle güzel bir gece ile güzel İstanbul'a veda ruhumda ne heyecanlı, ne vecdli (coşkulu, muhabbetli) bir füsûn-ı hicrân ibdâ' ediyor.. Kıymetini tamamıyla takdir edemediğimiz sevgili şehrin muhtelif kısımlarına, mütenevvi' cazibelerine böyle uzaktan bütün bir aşk ile bakarken ruhum mestî-i perestiştan pek tatlı bir teessür, bir ızdırıp duyuyor!..

Sarayburnu açıklarını geçtikten ve Boğaz'ın mer'î kısmına son mehabet-kâr vedamı ithaf ettikten sonra gözümün önüne birden bütün çıplaklığı, bütün o harabeye benzeyen zulmet ve sükûnetiyle İstanbul'un Marmara'ya hâkim kısmı serildi. İşte köhne Bizans'ın mehtap ile sırtan yaralı sırtı... Yıkık dökük binalar, kanburu çıkmış sefil ihtiyar evler, yanmış arsalar ve geniş viraneler arasında yalnız ecdadın, yalnız mazinin birer yadigârı, menkıbe-i ümrânî şeklinde serzeniş-kâr-âne yükselen narin ve zarif minareleriyle muazzam mabetler,

kubbeler ruha tesliyet ve tarâvet veriyor, öbür tarafta Haydarpaşa sahilinde uzun bir hatt-ı nûr gamzeli pırıltıları ile uzaktan bu gûşe-i zulmet ve metrûkiyyete sadaka-ı sevdâ ve ziyâ gönderiyor, geride Yıldız yolunda ve Dolmabahçe rıhtımındaki ışıklar sanki tarihî zulmetleri ifşa etmek isteyen bir hamle-i nûr ile titriyor, ileride Ayastefanos taraflarında bacasından alev kusan [507] lokomotifin sedâ-yı tîzî (keskin seda) İstanbul'un hevâ-yı sükûn ve memâtına yanık ra'seler, baygın terânelerle güya müstehzî bir mûsikî-i hayât döküyordu.. Artık harabelerinde bedî'alar (yeni ve görülmedik güzel şey) uyuklayan güzel ve şîve-kâr İstanbul perestişkâr nazarlarımdan tadrîcen kaçıyor, siliniyor, sönüyordu!.

Şimdi tamamen yükselen mehtabın aks-i envârı ile lâhûtî (ilahî, manevî) bir şîr-i ihtizâz içinde titreyen Marmara'nın sîmîn (gümüştan, gümüş gibi beyaz) sinesinde denize düşmüş siyah bir bulut ağırlığıyla yürüyen vapurumuz gittikçe güzel tabiatın harîm (harem, kutsal) füsûnuna dalıyordu.. Ben bu nefis, bu bî-nazîr güzelliğin ruhunu vecdler, teheyyücler içinde katre katre emerken birden, yaşadığım hayât-ı hülyâdan ayıldım ve ayrıldım.. Ta karşıda, kısa fakat ciddi bir talim ve tadrîs ile orduya ihdâ edilen (hediye etmek) ihtiyat zabıt namzetleri, kıyafetlerinin ve tavırlarının intizâm ve mehabeti şîr-i celâdet hâlinde millî gururu okşayan sekiz on kişiden ibaret bir zümre-i şebâb ruhta saf heyecanlar yaratan bir mişvâr-ı terennüm ile vatan şarkıları söylemeye başlamışlardı.. Deminden beri tabiatın şiiri ile mest kalmış ruhuma şimdi vatan aşkının mevceleri, ihtirasları ve teheyyücleri doluyordu.. Ooh!. Ben daima musırr-âne (ısrarla) iddia edebileceğim ki memleketini halisane (içtenlikle) seven hassas bir ruh, güzel ve müheyyic bir vatan şarkısından duyduğu teessürü, zevki, heyecân-ı bedî'îyi en sanatkârane, en âşık-âne bir şiirin veya bir mûsikînin terânelerinde bile bulamaz.. Hiç unutmam, Meşrutiyet'in o ilk heyecanlı günlerinden bir gün idi.. Tepebaşı'nda, yazlık tiyatrodâ Nâmık Kemâl'in vatan piyesi oynanacaktı.. Müsâmereye evvela "Marseyyez" ile [508] başlanmıştı.. O ne ahenk, o ne heyecan ve hicran idi ya Rabbi?. Beni asabi şehkalar, teheyyüclerle tatlı tatlı ağlattı.. Gözlerimden akan yaşlar ruhumda senelerden beri biriken yübûseti, elimi yıkadı!. Gönlüme verdiği heyecan itibarıyla ben daima Marseyyez'i en güzel, en meşhur klasik mûsikî parçalarına tercih ederim.. Bence yüksek bir zekâ-yı san'atla yazılmış vatani ve millî manzumeler de liriktir, tam manasıyla şiirdir.. Çünkü büyük heyecanların, şiddetli intibâ'ların mahsulüdür.. Keza yine ben musırr-

âne bahsederim ki vakur, muntazam ve zarif bir kıyafetle etrafına fedakâr ihtîşâmlar saçan genç ve kahraman bir taburun manzara-ı güzârîşi en nefis, en şık ve cazip bir kadının ruha verdiği şiir ve füsûn gibi kalbi mest-i heyecân ve sa'âdet eder.. Ben bu mestîyi birçok defa hissettim.. Vatan aşkının, insanlık ve doğruluk aşkının kadın aşkından bazen daha müessir, daha canlı ve heyecanlı olduğunu çok defalar duydum. Filhakika bu aşk bu kadar beyaz, bu kadar zinde ve derin olmasa bir işaretle yüz binlerce medeni gençler memâtın siyah koynuna tehâlûk ve şitâbla teslîm-i vücûd ederler miydi?. O hâlde kalbi bu derece derin tahassüslerle titreten, ruha bu kadar bedî'î ilhamlar veren bu sevda, bu muallâ-i incizâb (cezbedilme yüksekliği) – diğer yüksek ictimâ'î ve insani idealler de dahil olduğu hâlde – niçün edebiyatın muhît-i şümûlüne, malikâne-i tasvîr ve tahliline girmesin?. Kadın ve vatan.. Zaten ikisi de bir, ikisi de muazzez birer ana değil midir?. Yetişir ki eseri yazan kalem hassas ve mümtaz olsun, sanatkârda heyecan coşkunu, samimi ve bedî'î olsun.. Yeni gençliğin, asil ve fedakâr gençliğin [509] şu parlak, şu güzel gecenin füsûn dolu sahnesi içinde verdiği vatani konseri o kadar büyük ümitler, vecdler ve teheyyüçlerle dinledim ki Türklük aşkı ile, istikbal ve ideal heyecanı ile dolan ruhuma artık bu nefis, bu sehîr tabiat bir ma'nâ-yı melâhat, bir nûkte-i incizâb ifşa edemez oldu!.

“Haydi sefere cesur askerler, bize istikbal zaferler gizler.” şarkısını, sonra ahenkte millî bir melâlin şi'riyyeti sezilen “Ey gaziler”i ve daha birçok güzel neşîdeleri vatana perestîşkâr temiz ve körpe ruhlarının samimi, harareti hamleleriyle semaya ve Marmara'ya tevdi' eden Çanakkale dârü'l-harbinin (savaş yeri) bu münevver genç askerlerini İstanbul müdafaası için yeni bir kudret, bir cazibe addeder ve sevinirken harbin o her şeyi yakan ve yıkan zalim kasırgasına taze ve güzide vücutları atmaya kıyamayan ruhumda garip, derin bir sızı hissediyordum.. Ey kıymetli gençler!. Güzel semanın mehtaptan duvağını taktığı, gelin olduğu bu nefis ve ilahi gecede, şiir ve sükûna müstağrak Marmara'nın altın iltimâ'larla titreyen pür-füsûn sinesine tevdi' ettiğiniz kahraman mûsîkînin mişvâr-ı terennümünde ben öyle bir ma'nâ-yı hayât hissediyorum ki âfiden emin olmaktan mütevellid bir zevk ile bu güzel semaların, bu güzel denizlerin, şu dakikada payitahtın kapılarına düşen düşman mermilerine rağmen, ile'l-ebed hâkimi olacağımıza, sevgili vatanın bütün bu tabii bedî'alarına irfan ve iktisadımızla suni güzelliklerde serpeceğimize iman ediyorum..

Artık gittikçe fazla esen rüzgârla simasını buruşturmaya başlayan [510] Marmara'dan, semada peyda olan siyah bulutların arkasında fazla geciken mehtaptan bir reng-i hırem, bir me'âl-i şitâ sezerek güverteyi terk ettim.. Aşağıya, salona! İndim.. Yolcuların bir kısmı yatmakta tehâlûk gösterdikleri için, çok şükür, kalabalık, cigara dumanıyla beraber, azalmış!. Bir köşeye oturdum.. Ortada yanan şişesi kirli büyükçe bir lâmbanın çıkardığı cılız, sisli bir ziyâ ile elimdeki gazeteyi okuyor görünürken etrafımdaki simaları yavaş yavaş tetkik ve tahlile başladım : Bağdaş kurarak oturan, o ezelî felsefe-i ku'ûdu (oturma felsefesi) dar kanepede de tatbikten çekinmeyen beyaz sakallı, yeşil sarıklı bir hoca efendi tespihli eliyle enfiye kutusunu – dudaklarında betâ'etle (yavaşlık, ağırlık) beliren an'anevî bir tebessüm içinde – yanındaki şişman, kır bıyıklı, sincabî şalvarlı koyun tâcirine uzatırken, ötede gözlüklü mavi gözlerini tuhaf, buruşuk ve yılışık bir ma'nâ-yı takayyüdle sabahın pembe sahîfelerinden ayıran her şeye rağmen hayattan çok memnun bir ihtiyar: “Hoca efendi, bizi de unutma!.” diye sesleniyordu!. Daha ötede, masa başında Edremit tüccârından bir genç, attığı birkaç kadehin verdiği şâtır bir gevezelikle vapurun ikincisine ticaret yolunda şimdiye kadar çektiği meşakkatleri nasıl iktihâm (hücum ve istilâ eylemek; dayanmak) ve istihfâf eylediğini, yaptığı ziyanlardan azmi kırılmayarak nihayet nasıl yağlı bir kuyruk elde ettiğini ve nazarlarla, merkez-i umûmî a'zâlarıyla nasıl laubali olduğunu mağrûr-âne anlatırken biri de şekerleme kestiren geçkince, fakat tatlı ve ince bir Rum kadınının yanında saçları ikiye ayrılmış başı açık genç bir yüzbaşı elindeki harita [511] ile meşgul görünüyordu. Kızını Tekfurdağı'ndaki damadı yanına getiren zayıf, kıranta bıyıklı, saçsız başlı çarşu-yı kebîr esnafından bir Ermeni yemekte içtiği şarabın son cür'alarını (yudum) da midesinden mahrum bırakmamak için yukarıya diktiği kadehi, mest ve hayran, dudaklarında bir müddet tutarken kapıdan giren dokuz on yaşında bir çocuk diz kapağından çok aşağı güya – kısa pantolonundan sarkan kirli beyaz donuyla, hamam tasını andıran mavi püsküllü ve nazar boncuklu fesiyle ve bütün bunların fevkinde burnundan akan ezelî sümügüyle ilerleyerek ta köşede kafasını arkaya dayamış ve uykuya hazırlanmış memura çok benzeyen orta yaşlı bir efendiye: – Bey baba, annem seni çağırıyor, çabuk gel!. diye bağırıyor, nisbî bir sükûn içinde bulunan salona küçük fakat çirkin bir kasırğa serpiyordu.. Daha sonra sol tarafta küçük bir koridora sıkışmış birer mezara benzeyen karşılıklı kamaralarda ağlayan çocukların, “Hoşt oradan, köpek yestehlemekle deniz murdar olur mu?”

diye bağırان kadınların, “İlahî yok olunuz inşallah, hınzır yumurcıklar..” mukaddeme-i taltifiyle küfürler saçan annelerin gürültüleri işitiliyor; uykularında horlayan ve horuldayan ağızların yaptıkları âheng-i zucrete artık yukarıda daha ziyade sebat etmeyi lüzumsuz gören ihtiyat zabitlerinin gittikçe yaklaşan sesleri karışıyordu..

Ben kamaraya gidip yatmayı diri diri mezara girmekten hiç de farklı bulamadığım için bütün geceyi kah burada, salon karikatürüne bile benzemek meziyetinden mahrum şu dar yerde, kah soğuğa rağmen yukarıda, [512] güvertede geçirmeye karar vermiştim.. Kararımı tamamen tatbik edebilmek için çok müşkilât çektim.. Bütün gece ancak bir saat kadar uyuyabildim.. Şimdiye kadar bu derece sefil, bu derece müz'ic ve yâbis şerâ'it dahilinde bir seyahat yapmamıştım.. Muhayyilemde hep anlatılamaz bir sihr-i tezâd içinde mütemadiyen Transatlantik vapurlarını ve bu vapurlarla yapılan o medeni, o ihtişâmlı, o bütün bir hayat ve saadete muadil (eşit, denk) seyahatleri düşünüyor, tasavvur ediyor; ve hassas ruhumla inliyor, inliyordum!. Emin ol, eğer büyük, konforlu bir vapurla güzel bir seyahat yapmadan ölürsem gözüm arkada kalacaktır.. Bereket versin ki sinâ'atın (sanat, meslek) vapur şeklindeki şu sîmâ-yı sakîlini (ağır, çirkin sima) tabiatın gazûb eli şamarlamadı!. Deniz, mevsime rağmen, sükûn ve sükûnetini hitâm-ı seyâhatimize kadar muhafaza etti..

Sabah olur olmaz kendimizi Tekfurdağı önünde bulduk. Büyük bir yamacın çıplak ve yanık bağına arkasını vermiş bu kasabayı şöyle bir tetkik ihtiyacıyla hemen dışarıya çıktım.. Maalesef burasını da bütün beldelerimize sârî aynı illet ile, ümrânsızlık ve hayatsızlık ile malul gördüm. Hevâ-yı muhîtinde melâl perisinin yorgun ve atıl kanatları gerilen, çok fena kaldırımlı dar sokakları, Ermenilere ait birkaç güzel binadan sarf-ı nazar, köhne ve kambur evleri ile insana bir harabede geziyor hissini veren bu kasabaya şimdi yalnız fa'âliyyet-i askeriyye biraz sadaka-ı hayât veriyor.. Üç yüz yirmi sekizin meş'ûm zelzelesiyle meş'ûm harbi zaten müddet-i medîde mahrum-ı ümrân kalmış bu diyarı büsbütün bir mezar yaptı.. İzdivâcında inkisârımla, sukut-ı hayâle uğramış içli, [513] ince ruhlu bir kızın geçirdiği asi ve serseri dakikalara müşâbih (benzer) bir melankoli ile vapura avdet etmekte tehâlük gösterdim.. Şimdi mâ-fevka't-tabîa bir darbe-i şeh-bâl içinde bu havadan, bu muhitten yükselmek, o hayati ve manzara-ı ümrânî hakkında daima şiddetli tenkitlerde bulunduğum

İstanbul'un sehhâr kucağına atılmak ihtiyacını hissediyordum.. Meğerse İstanbul'un kıymeti İstanbul'dan çıkıldıktan sonra takdir ediliyormuş!.. Biraz sonra vapur beni bu hissimle istihzâ eden marîz bir gurur içinde İstanbul'dan daha ziyade uzaklaştırmaya başladı.. Semtû'r-re'se (başucu, zenit) aklaşan güneş ılık ziyâlarıyla güvertede sebat etmeme epey yardım etti.. Fakat sonra rüzgâr perisinin şimâlden (kuzey, sol), kutuplardan, meçhul ve bî-pâyân ekalîm-i semâviyyeden toplayarak yaptığı mini mini hava buketlerini huşûnetle Marmara'ya serpmeye başlar başlamaz artık mukavemet (dayanma, direnme) kabil olamadı.. İçeriye girdim.. Biraz bir şey yedim.. Bin müşkilâtla bir köşeye sokularak, hüküm-fermâ gürültüye, kesîf duman tabakasına rağmen uyumayı taklide çalıştım.. Uğraştım, çırpındım.. Göz kapaklarımı bir kâbus ağırlığıyla bastıran uyku ihtiyacına rağmen, kabil değil uyuyamadım.. Ruhumda asabi bir feverânla yine yukarıya çıktım.. Ve “Hemen Cenâb-ı vâhibü'l-âmâl (istekleri veren Allah) şirin ve zümürrüdîn sahillerimizin vüs'at ve letâfetiyle mütenâsib vapurlarla, medeni ve müterakkî milletlere has bir konfor, bir vakar-ı istirâhat içinde seyahat etmeyi an-karîb-iz-zamân (yakın vakitten) bize de nasip ve müyesser eylesin, âmin!” du'â-yı bî-riyâsını ref' bâr-gâh-ı Kibriyâ (Allah'ın huzuru) ederek sinirli ve serî' hatvelerle mütemadiyen güverte üzerinde dolaşmaya başladım!. [514]

Akşam yaklaşıyor, hava melûl bir şeffâfiyyet içinde gittikçe güzelleşiyor, daha ziyade i'tilâya benzeyen batî, gururlu bir sukutla ufka inen kırmızı güneş ile ta karşıdan yükselen beyaz ay, bir müddet renklerini mübâdele (bir şeyin başka bir şeyle değiştirilmesi) etmişler gibi, garip ve pür-füsûn iltimâ'lar, in'ikâslarla (aksetme, tersine çevrilme) bî-nazîr bir cihân-ı bedâyi' yaratıyordu.. Şimdi bir taraftan batmaya hazırlanan güneşin, diğer cihetten ziyâ-yı aslîsini bulan ayın – yekdiğeriyle müsabaka edercesine – Marmara'ya serptikleri rengarenk ziyâ şebekeleri, mel'abeleri (oyun, oyuncak, oyun yeri) ilahi bir şehr-âyîn (şenlik, şenlenmiş şehir) şaşaasıyla parlıyordu.. İşte bu bedî'î manzarayı tetvîc eden bir tablo!.. İşte ta karşıdan, pembe sisler içinde, gelinlere has bir mişvâr-ı istiğnâ ile bütün bu güzelliklere doğru süzülüyor zannedilen yorgun pür-sükûn Gelibolu!... Gözüken harabeleri, uzaktan bile hissedilen şetâretsizliği ve saadetsizliği ile beraber filhakika Gelibolu'nun manzarası ne kadar şair-âne, ne kadar melûl-âne ve kibar-âne!. Anlaşıyor ki tabiatın bütün güzellik

hazinelerini Gelibolu'ya müsrif-âne serpmesi sanki onu şımartmış, sanat ve ümrâna karşı istiğnâ-kâr yapmış.. Pek güzel, pek sehîr bir kadının tuvalete olan lâkaydîsi gibi!.

Yalnız Türklerin mübdi'-âne ve celâdet-kâr-âne bir tarzda ilk defa olarak Anadolu'dan Rumeli'ye geçtikleri bir yer bulunmak itibarıyla değil, aynı zamanda Nâmık Kemâl'in ateşli ve füsûnlukalemine sahne-i tasvîr olmak haysiyetiyle de Gelibolu'nun mümtaz bir ehemmiyeti, tarihî ve edebî bir kıymeti vardır. Vatanperver edibin hassas kalbini o kadar teheyyüclere, vecdlere müstağrak eden Gelibolu'nun tulû' ve gurûb levhalarını, yüksek dimağına o kadar asabiyetler, tehevvrler saçan [515] kasabanın harap ve bî-nasîb hayat manzarasını görmek elbet benim için pek kıymetdâr bir temâşâ olacaktı..

Belediyenin tenvîr vazifesi vekaleten sema tarafından yapıldığı bir gecede Gelibolu'ya çıktığım için çok mesudum.. Çünkü ancak bu sayededir ki sokaklarda yuvarlanmak, çamurlara batmak felaketinden masûn kalabildim.. Herhâlde Gelibolu ilk darbe-i nazarda ruhum üzerinde pek fena bir tesir yaptı.. Belediyenin her türlü felaketlere, her türlü irşâd kamçılarına rağmen o klasik atalet ve lâkaydîsi şimdiye kadar bu kasabanın üstünden de ufak bir hevâ-yı ümrânın vezânına (esen, esici) mâni olmuş!. Her yer harabe.. Her yer yirminci asırda yaşanıldığına insanı inandırmayacak derecede ibtidâî ve köhne.. Cezasız kalmamaya mahkûm elîm bir tezat: Tabiat ne kadar güzel, ne kadar şirin, ne kadar sehîr ve lütfkâr ise memleket o kadar çirkin, o kadar sefil ve müşmeiz (nefret eden, tiksinen)!. Lakin bu, tabiata, güzelliğe karşı nankörlük, hissizlik değil mi?. Gelibolu'yu daha iyi anlamak, Gelibolu'nun hayatına, daha doğrusu hayatsızlığına daha iyi vakıf olmak içündür ki sana bu mektubu buraya geldikten bir ay sonra yazabildim. Bu müddet zarfında zamanımı, vazifeden fırsat buldukça, Gelibolu'yu tetkik ve tettebbu'a casir ettim.. Evvela asabi bir tehâlükle şunu söyleyeyim ki kahraman ecdadımızın o kadar müstesna harikalarla ilk defa olarak Anadolu'dan Rumeli'ye geçmesine sahne-i celâdet olan bu cidden bütün manasıyla tarihî mevki veya kasaba o emsalsiz kıymet-i mâziyesine, payitahta kurbiyyetine (yakınlık) ve Akdeniz – Karadeniz şeh-râh-ı bahriyesinin güzergâhında bulunmasına mukabil bu derece sefil, [516] bu derece hayat ve ümrândan mahrum kalmayacaktı.. Gelibolu'nun haiz olduğu şu güzide şerâ'iti bi-hakkın idrak ve takdir edecek cevval ve âteşin, hassas ve bedâyi-perver bir mutasarrıfa, bir belediye reisine adem-i mâlikiyyetinden

mi, yoksa daha kavi bir ihtimal ile vatana, idâre-i umûmiyyeye asırlardan beri istila eden kâbusun tesîrâtından mı, neden ise güzel Gelibolu şimdiye kadar öyle cinayetkâr bir çirkinlik içinde kalmış ki bu bedî'î cinayetin mesuliyetini başta padişahlar, sadrazamlar, vüzerâ (vezirler, bakanlar) ve ulemâ (alimler, bilginler) olduğu hâlde bütün millete tahammül etmek mecburiyetini hissediyorum. Benim bu asabi ve mütehevvir, fakat saf ve hayr-hâh tenkitlerime karşı kasabanın büyük bir zelzele ve meş'ûm bir harp geçirdiğini bir mazeret, bir esbâb-ı muhaffife (yapılan bir kabahatin cezasını hafifletici sebepler) olarak söylüyorlar.. Ben insaftan, i'tidâlden uzaklaşır bir adam değilim.. Zelzelenin ve Balkan Harbi'nin yaptığı tahrîbâtı geniş bir müsamahakârlıkla tayy (katlama, atlama, geçip gitme) ediyorum.. Fakat yine işte, Gelibolu'yu merhamet ve muâhezeye şâyân sıska bir sîmâ-yı ümrân içinde görüyorum!.. Her vakit olduğu gibi yine feryat edeceğim, hükûmet milletin ruhunu yükseltmek istiyorsa evvela kendisi yükselmeli, o yükseklikle, o rif'at-ı fikriyye ile ne yapıp yapıp kasabaların, beldelerin seviye-i ümrânını biraz i'lâ (yüceltme, yükseltme) etmelidir.. Böyle bataklıklar, çamurlar içinde yaşayan, tozlar, harabeler içinde oturan, böyle dar ve çirkefli sokaklardan geçen, miskin kahvelerde ve köhne evlerde sürünen bir halkta ne hassâsiyyet-i milliyye kalır, ne hissiyyât-ı bedî'iyye!. Ne iştihâ-yı hayât bulunur, ne de şevk-i mesâ'î!.

Kemâl'in feryadından kırk kırk beş sene sonra aynı feryat aynı şerâ'it [517] dahilinde yeni neslin asabi ruhları tarafından yine böyle tekrar mı edilecekti?. Yoksa dimağlarımız zulmetlerle, beldelerimiz harabelerle ebedî bir kontrat mı akd etti?. Tabiaten bu kadar güzel bir yerde bu derece çirkinlik bir küfrân (nankörlük), bedâyi' ve mehâsine (iyilikler, güzellikler) karşı bir isyan değil midir?. Muzlim, menfî ve gayr-i tabî'î her bir isyanın cezası mutlaka çekilmeyecek midir?. Lakin bize karanlık, bunak bir isyan değil, nurlu bir ihtilâl ve inkılap lazım.. Artık yetişir.. Bu gaflet ve meskenetle, bu medeniyet-girizlikle, hurafe ve harabeye karşı bu ibtilâ ile biz kabil değil istikbal ve istiklalimizi temin ve idâme edemeyiz.. Bütün ruhumla temenni ederim ki asırlardan beri işlediğimiz siyasi ve idari, medeni ve ictimâ'î, fikrî ve ahlaki günahlara karşı artık hiç olmazsa bu defa ciddi ve samimi bir istiğfâr gösteririz de tabiatın o müthiş, o her şeyi mahveden ebedî cezasından kurtuluruz.. Ah bu defa

kurtulsak.. Selametle, zaferle, irfan ve intibah ile bu müthiş harbin içinden bir çıksak. İşte bir temenni ki ruhumda tahassür ve hicran girdapları, gird-bâdları açıyor..

Beldelerimizin, kasabalarımızın hemen hepsinde öteden beri Müslüman mahalleleri Hristiyan mahallelerine nispeten daha çok köhne ve pür-sükûn, daha çok hayattan ve ümrândan mahrumdur. Bu, bir hakikattir ki itiraf etmek celâdet-i medeniyyesini göstermezsek yükselemeyiz.. Yalnız garâbete bakınız ki Gelibolu bu hususta bir dereceye kadar bir istisna teşkil ediyor.. Türk mahalleleri kadar Rum, Ermeni, Musevi mahalleleri de sefil ve perişan.. Mamafih bu tevâzünden (denklik, ölçülü, dengeli olma) cesaret alarak Gelibolu hayât-ı iktisâdiyyesine hiçbir unsurun [518] hâkim olmadığına hüküm etmeyiniz.. Burada da ticaret ve iktisatta derece derece Rumlar, Museviler, Ermeniler hâkim.. Güzel, kâr-gîr evlerin çoğuna da keza gayr-i Müslimler daha çok sahip!. Her yerde olduğu gibi burada da pazar günleri çarşı hayatına, ticaret muhitine derin bir sükûn çöker.. Bütün mağazalar, dükkânlar kapalıdır.. Yalnız bu manzara, pazarın cumaya şu kahir-âne tahakkümü Türklerin kendi memleketlerinde ne elîm, ne esir bir vaz'iyet-i iktisâdiyyede bulunduklarını göstermek için kâfi!. Un fabrikası tamamen Rumların elinde!. Ticaret müesseselerine mukabil ise bizde elân birçok zâ'irlere (ziyaretçi) malik dedeler ve türbeler var!. Sırası gelmişken yine söyleyeyim.. Biz hurafeleri, klerikalizmi devirmedikten, dünyaya, hayata ve maddiyata ehemmiyet ve kıymet vermedikten sonra adam olacak değiliz!.. Kasabayı kaplayan kâbus atâletin merkez-i sıkleti liman önündeki sıra kahvelerde temerküz etmiştir (toplanmak, merkezleşmek, birikmek). Kesif cigara dumanları ile örtülü bu basık kahvelerde sabahdan akşama, akşamdan gece yarısına kadar iskambil ve tavla oynanır.. Kasabada medeni hiçbir ihtiyacınız tatmin edilemez.. “En-nezâfetü minel-imân”a rağmen ne yatacak temiz bir otel, ne insanca karnınızı doyuracak temiz bir lokanta, ne de oturacak veya gazete okuyacak temiz bir gazino bulabilirsiniz.. Bütün bu medeni bir kasaba için son derece elzem müesseselere karşı Gelibolu tamamen câmid ve lakayt!. Hâlbuki bu kasaba da ekser beldelerimiz gibi o kadar terakki ve inkişâfa, ümrân ve intizâma müsait ki asırlardan beri bilinemez nasıl bir hissizlikle idâme edilen lâkaydiye, dalâlete karşı fevân etmemek gayr-i kabil!.

Şimdi yine hakikatin ruhumda bıraktığı tehevür ve infî'âli hayalimin darbe-i pervâzı (uçan, uçma), [519] lütf-i ibdâ'ı ile iskât (susturma) etmek ihtiyacını duyuyorum.. Pîş-i hayâlimde açtığım ve güzel parkelerle tefrîş ettiğim (döşemek) geniş caddelere naçiz, fakat zarif ve kâr-gîr binalar sıralıyorum. Kasabanın antresini düzeltiyor, genişletiyor, deniz kenarında temiz bir rıhtım üzerine tiyatrosu, lokanta ve gazinosu ile denizden kasabaya girenleri hemen medeni tebessümler içinde karşılayan büyükçe bir otel koyuyorum.. Fenere giden ve ümrâna çok kabiliyetli olan yolu büyük bir i'tinâ-yı hendesî ile açıyor, güzergâhına aynı seviyede mamur ve mesut evler diziyorum.. Ve sonrada kasabanın güzel bir tenezzüh mahalli olabilmek için her türlü kabiliyete, şerâ'ite malik fenere bir park yapıyorum. Parkın en güzel bir noktasına yazın yerli ve ecnebi birçok seyyâhları sinesine çekeceğinden emin olduğum güzel bir otel ve bir gazino konduruyorum.. Bir park, bir otel ki mevki, manzara ve hava itibarıyla Avrupa'nın birçok tenezzüh ve sayfiye (yazlık) yerlerine vakur-âne iddi'â-yı tefevvuk edebilir!. Kısmen Moda'ya benzettiğim bu güzel ve bî-nazîr mevki, metrûkiyyetin köhne ve tahrîb-kâr eline terkedilmekle cidden gayr-i kabil afv bir kayıtsızlık irtikâp edilmiş oluyor.. Karşısında Anadolu sahilinin pür-vakar yeşilliği, solunda Marmara'nın geniş mâ'îliği, sağında darlaşmaya başlayan Boğaz'ın şî'riyyet-i i'vicâcî (eğrilik) imtidâd eden bu mevki Boğaziçi ile Moda'nın haiz olduğu güzellikleri latif bir âhenk-i imtizâc içinde sinesinde toplamış pek nefis bir gûşe-i tabî'attır.. Dest-i kudretin bu kadar büyük bir i'tinâ ile Boğaziçi'ne nazîre yapmak istediği şu tabii şah eser, suni güzelliklerle de müzeyyen (süslenmiş, süslü) ve mütetevvic (taçlı) olmamalı mıydı? Filhakika Gelibolu [520] ve civarının tabii ve coğrafi şekil itibarıyla Boğaziçi'nden pek az farkı vardır. Güya tabiat, tabiatın tılsımlı eli Boğaziçi'ni biraz genişletmiş ve sanatkâr bir itina ile şuraya itivermiş!.. Biraz hava iyi olursa hemen buraya geliyor, bu güzel ve muattar (ıtırılı, güzel kokulu) manzaranın füsûnunu tekmîl ciğerlerimle içerek İstanbul'a mütehasir ruhumda Boğaziçi'nin, Ada'nın, Moda'nın tabii güzelliklerini yaşıyorum.. Ah, hiç olmazsa burada ağaçlar altına gizlenmiş küçük bir gazino gülümseseydi!. O da yok!. En akim (kısır, neticesiz, verimsiz), en abûs bir topraktan, bir manzaradan hülyâ-rîz (hayal saçan) ve şîir-âmîz bir bedî'a-ı ümrân meydana getiren sa'y-i beşer buraya, tabiatın bütün servet-i hüsnünü semîh-âne bahş ve ibzâl ettiği şu güzel gûşe-i arsa bir katre-i ihtimâm bile serpmemiş!..

Kemâl'in çok hakkı varmış!. Ben buradaki gurûbda, hususıyla tulû'da hissettiğim güzelliği, ilahi heyecanı hiçbir yerde duymadım.. Buranın tulû' ve gurûbunu Kemâl'i düşünmeden, onun azamet-i rûhunu takdis etmeden temâşâ ettiğimi bilmiyorum. Gelibolu'nun tulû' ve gurûbuna bundan otuz kırk sene evvel in'itâf eden âteşîn nazar-ı Kemâl, sanki oraya heyecanlı ruhundan ebedî bir füsûn koymuş!. Gurûbun, hele tulû'un öyle kelimelerle, hatlarla, boyalarla kabil değil tasvir ve tespit edilemez ince ve mütenevvi' renkleri, güya kavs-i kuzaktan (gökkuşağı) yapılmış cezbelere, inşi'âları var ki bu bütün manasıyla ilahi manzara karşısında vecd ve istiğrâklar içinde mest-i şî'r ve hülyâ kalmamak gayr-i kabil.. Bî-nazîr bir güzelliğin, müstesna bir muhît-i bedî'înin âgûşunda yaşadıklarından bî-haber [521] lakayıt halka ekseriyetle acıyor, bazen gıpta edecek bir fecâ'at-i rûhiyye içinde bunalıyorum!..

Artık muhitin köhneliğini, hayatsızlığını tabiatın tarâvet ve şî'riyetiyle telafiye şitâbkâr ruhumda beni bed-bîn ve bedbaht edemeyen bir muvâzene teessüs ediyor (kurulmak) gibi.. Tabî'at-ı muhîteye olduğu kadar buranın hayatsızlığına da tedricen alışıyor, hatta Gelibolu'yu sevmeye bile başlıyorum.. Ah, muhit.. Ah, i'tiyâd... Siz rûh-ı beşer üzerinde kurduğunuz o müessir kürsî-i telkîninizle ne kudretli, ne bî-amân birer mürebbî, birer muallimsiniz!.

Buraya geldikten bir hafta sonra Bolayır'a gittim.. Bolayır denilen harap mabedi ziyaret etmek bence mukaddes bir vazife idi.. At ile bir buçuk saat kadar devam eden bu seyahat cidden pek güzel ve pek şair-âne olmuştu.. Aşağı ve orta kısmı geniş ve şişman olan Gelibolu şibh-i cezîresi (yarımada) yukarıya doğru, sanki tabiat kursa gidermiş gibi, darlaşır.. Bolayır civarı ise genç ve nefis bir kadının beli gibi inceleşir.. İşte burada, şibh-i cezîrenin bu dar ve ince sahasında manzara cidden pek müheyyic, pek orijinaldir.. Filhakika bir saniye içinde nazarların bir darbe-i in'itâfıyla birden iki denizi, hem Marmara'yı, hem Bahr-ı Sefîd'i (Akdeniz) görmek bir mu'cize-i temâşâ değil midir?.

Latif manzaralar, vecd-âver (coşkulu, heyecan veren) intibâ'larla devam eden bu güzel seyahatin kalbime bıraktığı servet-i zevk Bolayır'a yaklaşmakla iflas etti.. Sanki enkaz-ı hayâtla inleyen ketûm bir harabe geniş bir mezar olmuş da köy şeklinde Bolayır'a inkılap

etmiş!. Filhakika zelzele, [522] zelzeleden meş'ûm Balkan Harbi esasen köhne olan bu köyü tamamen viraneye çevirmiş!. Oof, harabeler.. Harabeler!.. Her yerde müzmin (kronik, zamanla yerleşmiş), asır-dîde idaresizliğin, siyasetsizliğin doğurduğu ölü nişaneler!. Havasında ufak bir ra'ş-e-i hayât bile titremeyen viraneler arasında, kalbimde büyük bir inkisâr-ı hayâl ile, harap mabede yaklaştım.. Bir köylünün delâletiyle evvela Süleyman Paşa'yı ziyaret ettim. İbdâî celâdetiyle tarihte mühim bir iz bırakan kahramanın harap olmuş bir bina içindeki mezarı karşısında uzun tahassüs ve tefekkür dakikaları geçirdim.. Gözümün önünde altı yedi asır, müstehzî bir gır-dâb-ı serzeniş içinde çalkalandı, durdu.. Buradan vaktiyle nerelere kadar gittik?. Ve bugün nerelere döndük?. Bu devir, bu gidiş ve dönüş bana bütün devirlerin felsefesini yaptı.. Ezelî gaflet!. Zannettik ki yalnız askerî feth her şeyi itmâm ve temin için kâfidir.. Süleyman Paşa'nın türbesinden çıktuktan sonra ruhumda birden tebessüm eden bir âşinâ-yı samîmî ile kendimi Kemâl'in zelzeleden kısmen müteessir makberi önünde buldum. Kalbimin biriken bütün hararetli hürmetleri ve perestişleriyle mezarın soğuk mermerini öptüm.. Sanki bu buseler nesl-i hâzırın vatanperver şaire bir hediye-i minnet ve şükrânı idi.. E'âzımına (büyükler, ileri gelenler) hürmet etmeyen bir millet hiçbir zaman büyük evlat yetiştiremez.. Bir aralık büyüklerimize hürmet şöyle dursun, onları tahkir ve tezyîf etmek, hususuyla edebiyat âleminde, iğrenç bir moda olmuştu.. Meşhur olmak için asil ve büyük şöhetleri yıkmak, onların enkazı üstüne vatanın ve hakikatin zararına kâşâne-i iştiâr (kaşane-yuva, oda) kurmak ihtiyacını hisseden [523] menfaat düşkünü muhteris budalalara kızmamak gayr-i kabil!. Çünkü bunlar en ziyade fazilete, metanet ve ciyâdet-i ahlâkiyyeye muhtaç gençlik üzerinde az çok meş'ûm bir tesir bırakıyorlar.. İstikbale mütereddî (soysuzlaşmış) ve mütefessih bir hava koyuyorlar.. Vâkıâ bu tesirler muvakkattir; hakikat güneşi müddet-i medîde bulutların, siyahlıkların a'mâkında gömülmüş kalamaz.. Fakat bütün bu gayr-i meşrû' cereyanlardan, desîse ve ihtiraslardan herhâlde vatanın hayât-ı fikriyye ve ahlâkiyyesi rencide olabilir.. Yalnız edebî değil, siyasi ve hatta dinî ihtiraslarla büyük Fikret'e yapılan küçük ta'rîzler (söylenmek istenen şeyi, zarif bir şekilde bir nükte ile tam tersini söyleyerek anlatma sanatı) işte meydanda!.. Bu memlekette makbul ve muhterem olabilmek için mutlaka ikiyüzlü, izzet-i nefsten mahrum, hod-endiş (kendini düşünen) ve riyakâr mı olmalı?. Tabasbus, fitne ve desîse merdivenleriyle muvakkaten resmî ve edebî ikbal ve iştiâr mevkilerine su'ûd (yukarı çıkma, yükselme)

edenlerin mudhik ve muzlim akıbetleri hâlâ bize ziyâ ve intibah vermeyecek mi?. Nâmık Kemâl'in kabri önünde muhayyilemde bütün o sanat ve samimiyetten mahrum tenkitleri, bütün o bî-nasîb nezâhet münakaşa ve müşâtemeleri (atışma, birbirine sövme) ile son yarım asrın edebiyat tarihi canlandı. Hep egoizm.. Hep ihtiras.. Hep haset ve kin.. Hep olduğundan fazla görünmeye karşı şedîd bir ibtilâ.. Hasılı hep aynı dua: Benlik, menem diğer nist.. Sonra savletler, küfürler, asaletsiz tezyîfler, iftiralar!...

Âgûşunda tarihin iki ma'mûresini saklayan bu harabeden büyük bir borç ödeyenlerde görülen bir hiss-i inşirâh ile, melûl ve müteheyyic, uzaklaştım.. Ta uzaklarda, Saros Körfezi'nin mûntehâsında (son) mavi denizde sincabî birer nokta şeklinde dört zırhlı görünüyor, epey zamandan [524] beri düşmana bir hummâ-yı intikam içinde intizâr eden civâr-ı kıta'ât-ı askeriyyede nisbî bir asabiyet ve faaliyet meşhûd oluyor (görölmek), sağımda İmroz Adası'yla Akdeniz'i, solumda sevâhiliyle Marmara'yı görmekten mütevellid coğrafi ve panoramik bir harikanın hevâ-yı ihtizâzı içinde ta karşıdan siyah çatılar arasında Gelibolu'nun büyük birer zambak gibi beyaz değirmenleri fark olunuyordu.....

Artık çok uzayan mektubumu ellerini sıkarak bitiriyorum.. Ümit ederim ki yarın postaya vereyim.. Herhâlde sık sık birkaç satırlık kısa mektuplar yollamaktansa böyle seyrek fakat uzun yazılar yazmak bizim için daha müfid, daha zevkli olacaktır.. Senden de mufassal mektuplar beklerim kardaşım..

Hâmiş. – Evvelce söylediğim gibi buraya geldikten bir ay sonra sana şu mektubu yazmaya başladım; ve ancak on günde bitirebildim.. Postaya verilmek için de zavallı mektubum altı yedi gün masamda mahbûs kalmak felaketine uğradı!.. Bilmem mektubun fazla uzunluğu tembelliğimi mazur gösterebilecek mi?. Fakat bir cihetten de isabet oldu! Çünkü bu altı yedi gün içinde pek mühim vakalar geçirdik.. Üç haftadır Liman Fon Sanders Paşa'nın (Liman von Sanders) ordusuna karargâh olan Gelibolu birkaç günde meydân-ı harbe döndü.. Öyle hummalı bir fa'âliyyet-i askeriyye ve öyle hissî bir manzara-ı şehâmet ki sersem ve sermest (kendinden geçmiş, sarhoş) olmamak gayr-i kabil!.

On İki nisanda karaya asker çıkaran düşmanı kanlı ve şanlı savletlerle istikbal eden kahraman alaylarımız ilk mecrûhlarının bir kısmını [525] Gelibolu'ya gönderdi.. Demir ve

ateş tufanına karşı göğüslerini ve süngülerini siper yapan yaralı Türk arslanları muharebeyi bir düğünden bahseder gibi öyle lakayt bir hararet ve şetâretle anlatıyorlar ki... Geçen gün Gelibolu da, ilk defa olarak, Saros Körfezi'ndeki düşman zırhlıları tarafından aşırma suretiyle şiddetli bir bombardımana maruz kaldı. Ahali birden alık bir heyecan içinde ne yapacağı şaşırıldı.. Sonra erkek kadın, çoluk çocuk bütün halk fenerdeki kayalıkların, tabii kovukların içine sığındı; oralarda kendisine emin bir melce (sığınacak yer, sığınak) buldu.. Bombardıman epey müddet devam etti.. Fakat ehemmiyetli tahrîbât yapamadı.. Yalnız birkaç mecruh ile bir iki şehit var. Bombardımanın hedefi güya limandaki sefâ'in-i nakliyye (gemiler) ile un fabrikası olacak!.

Vaziyetin vahâmet ve ciddiyetine rağmen sana şuracıkta şuh bir tasvir yapmaktan vazgeçemeyeceğim: Denize düşen mermiler şimdiye kadar hiç görmediğim öyle güzel ve şair-âne bir manzara yapıyor ki ölüm tehlikesi içinde bile bu cinânî (cennetler) manzaranın cazibesi beni uzun uzadıya meftûn ve meşgul etti!. Eminim ki bu manzaranın yanında Niyagara Şelalesi'nin galeyânlı haşmeti ve feverânî ebyazıyyeti (beyazlık) pek naçiz, pek sönük kalmıştır!. Mavi denizin üzerinden iki üç minare boyunda köpüklü sütunları birbirini müte'akib fışkırıyor, bilinemez nasıl esrarlı bir hamle-i kudret ile yükseliyor, yükseliyor, tâkat-ı i'tilâsı kesildikten sonra cazip ve mağrur bir ân-ı mestî, bir ân-ı tevakkuf geçiriyor, sonra fark edilmez bir tılsım-ı tadrîc içinde nazlı nazlı membaının füsûnlu derinliklerine iniyor, süzülüyor, [526] kayıyor, kayboluyor!.. İnsana deniz üstüne şeytani bir el ile beyaz uzun minareler dikilmiş hissini veren bu bütün manasıyla orijinal manzaranın her şeye rağmen sihr-i imtidâdını istememek sanayi'-i nefîse namına âdeta bir cinayet!. Lakin düşman tayyârelerinin seyrânında ve bomba atışında hiç böyle bir cazibe, bir tantana-ı şî'riyyet yok!. Semâvî yılanların ahiretten ısıklık çalınıyor vehmini veren o esrarengiz, o cehennemî vızıltısı fena hâlde sinirime dokunuyor.. Dün yine tayyâre ile epeyce bombardıman edildik.. Askerlikle alâkası olmayan üç erkek ile iki kadın ve bir çocuk yaralandı!.

Kuvvetli bir şayiaya göre İngiliz tahte'l-bahrleri kesîf torpil şebekesine rağmen Boğaz'ı geçmeye muvaffak olmuşlar.. Hatta bir tanesi Marmara Adası'nda gözükmüş!. Eğer bu meş'ûm rivayet tahakkuk ederse Marmara'da Seyr-i Sefâ'in (Denizyolları), nakliyyât-ı askeriyye pek müşkil, hatta gayr-i kabil olacak!. O zaman bütün nakliyatı Keşan tarîkiyle

karadan yapmaktan başka çare kalmayacak.. Demek nihayet Marmara'da da hâkimiyet-i bahriyeyi kaybetmiş oluyoruz!.. Ah, Kadir-i Mutlak **fenn!**.. İşte şâyân-ı ibret, şâyân-ı intibâh bir hadise, bir manzara ki fenne, medeniyet-i mâddiyyeye karşı şimdiye kadar lakayt kalmış bizlere esaslı bir uyanıklık vermeye pek müsait!.. Lakin ne kadar yazık ki bu uyanıklık, bu ders bize pek pahalıya oturacak!..

Bütün ruhumla temenni ederim ki Gelibolu şibh-i cezâresinin sahil topraklarında On İki Nisanda başlayan kanlı muharebelerin tâli' meşhur Beş Mart hücum-ı bahrîsiyle hem-âheng olsun... [527]

Son havadis. – ne garip tesadüf!. Yine mektubumu postaya veremedim.. Gelibolu artık tamamıyla alt üst oldu!. Saros'tan pek şiddetli bir bombardımana daha maruz kaldık.. Tayyâreler de bomba atmakta ber-devâm.. Kasabada zaten pek cılız olan hayat, şimdi büsbütün söndü.. Gelibolu âdeta uhrevî bir memleket hâlini aldı.. Ahalinin kaçmayan kısmı zamanını fenerdeki kovuklarda geçiriyor.. Tahte'l-bahr meselesi maalesef feci bir tarzda tahakkuk etti! Dün de Mesudiye müthiş bir torpil yedi.. Birden denizin derinliklerinde kayboldu, gitti!.. Mesudiye'nin bu bedbaht akıbetinden pek müteessir oldum. Facia anı olduğu için zâbitân ve efrattan epey zayıat varmış.. Senin İbrahim Hayreddin Mesudiye'de mi, yoksa Turgut'ta mı idi?. Rica ederim, bildir.. Çoğu cevherli, ateşli bir gençti.. Felakete uğradıysa yanarım..

Sabire'nin İntiharı

Dünkü gazeteleri okuduğunuz zaman hassas nazarlarınıza çarpan elîm satırlar, eminim, sizi de son derece müteessir ve mütehassis etmiş, sizin kalbinize de nurlu bir isyanın

alevini koymuştur.. Hemen söyleyeyim ki o birkaç satırın canlandırdığı hâ'ileli manzara karşısında ben pek buhranlı saatler geçirdim. Bizdeki kadınlığın zavallılığına, İzmir'de verdiğimiz yeni ve bî-nazîr kurbanın fâcia-ı üfûlüne mütemadiyen ağladım. Sinirlerimi, damarlarımı tutuşturan şerâre-i isyân, dün gece bana uykuyu haram etti.. Hummâlar içinde kaldım. Bu sabah ilk işim hassas ve mütefekkir, [528] hemşiremele dertleşmek için yazı odama gitmek, masamın başına geçmek oldu.. Varlığını sarsan, herc ü merc içinde bırakan heyecanları, fevânları size tevdi' edersem, öyle zannediyorum ki, ruhumdaki kasırga biraz sükûn bulacak!..

Zavallı Sabire!. Ezelî bir mümtâziyyetin, ilahi bir rikkat ve hassasiyetin kurbanı olmuş zavallı büyük mazlum!. Güzel İzmir'in çirkin bir mahallesinde, dalâlet ve zulmetin temaslı şeklinde çömelene köhne bir evde, küflü hurafeler kokan o boğucu muhit içinde sen nasıl bir mu'cize-i tezehhürle (çiçeklenme mucizesi) yetişmiş bir şükûfe-i ziyâ olmalıydın ki revolveri zulmetten çok incilmiş nezîh ruhuna sıkarak hayatı istihfâf ve istihkar etmeliydin.. Senin kibar ve pür-vakar intiharın, senin asil ve medeni olmaktan daha yüksek cûret ve şecâ'atin öyle ulvi bir işaret ki mütefekkir kadınlığın asi ve asabi ruhuna sanki büyük bir inkılabın takarrüb-i infilâkını (yakınlaşma) müjdeliyor! Necîb bir helecânla büyük ferdâyı bekleyen nura susamış Türk kadınlığı için senin mukaddes ruhun artık daima tavâf edilecek bir mabet olmuştur! Filhakika sen bizim için, dimağları âteşin bir idealin alevleriyle tutuşan irfan kadınları için bir ihtilâl ve inkılap ilahisi oldun, Sabire!. Senin o samedânî (ilahi) heyecanlara esir hür ve ser-âzâd kalbine sıktığın kurşunun ma'nâ-yı intırâkında (gürleme manası) biz ihtilâl ve inkılap seferberliğinin tantana-ı ilânını hissediyoruz.. O hâlde artık isyan.. Nura düşman, hurafeye esir peder ve vâlidelere, ihtiyar ruhlu genç kardeşlere, dimağları yosun tutmuş köhne ve mutaassıp zevcelere.. Bir kelime ile, zulmete isyan!.. [529] O hâlde artık inkılap!.. Asrın, tabiat ve hayatın îcâbât ve şerâ'itine serbestçe cevap verin.. Fennin, ziyâ ve zekânın emir ve ilhamlarına samimiyetle itaat eden bir inkılap!.. O hâlde artık şitâb!.. Mazinin atalet ve gafletini telâfi edebilecek bir süratle geniş, hür ve mesut bir ufka, bir fecre doğru şitâb!..

Eğer bu defa da ziyâ veren şu üfûlden bir şafak, bir meşale yapamazsak yazık bizlere hemşire, çok yazık!.. Düenden beri bütün o feci safhalarıyla mütemadiyen Sabire'nin hayatını

düşünüyorum. Evvela şunu söyleyeyim ki ruhları ve dimağları adî (sıradan) hamurdan yapılmış bir baba ve anadan böyle hassas ve mümtaz bir nefise, bir nefise-i zekâ vücûd bulsun, cidden şâyân-ı hayret!.. Artık feylesoflar istedikleri kadar veraset hakkında bol bol nazariyeler, farziyyeler ibdâ' etsinler.. Hiçbir fennî kaide, hiçbir kuvvetli nazariye bu kadar canlı ve muhabbetli bir tekzîbe (yalanlama), bu derece serkeş bir istisnaya kabil değil tahammül edemez!. Ebeveyni de galiba veraset kanununun kat'iyetine, kızlarının kendi miskin ruhlarını mutlaka hazm ve temsil edeceğine emin ve mutma'inn görünmüş olacaklar ki ismini **Sabire** koymuşlar!. Demek ki bu kaba ana baba, hassas kızın ince ruhunu dünyaya geldiği günden itibaren anlamamaya müttefikan karar vermişler.. Lakin Sabire bu ismi, bu kararı ve bu anlamamazlığı işte nihayet emsalsiz bir asâlet-i isyân içinde pek feci protesto etti!.. İctimâî hayatımızda ekseriya adî sebepler ve hadiselerle vukua gelen intiharlar yanında bu, ne büyük bir nezahet ve ulviyetle temâyüz ediyor.. Ya Rabbi, ebeveyn ile evlat arasında nedir [530] bu baş döndüren müthiş, muammâ-engîz tezat, uçurum ki hâristânda bir gonca-ı hassâsiyyet yetiştiriyor, ve zulmet-gâhta hâle-i dehâ parlıyor!..

Evet, sabır, daima sabır ve tevekkül... Lakin ifrât derecede sabır, sebat ve metanet manasını ihtiva etmekten çok uzak kalmış tevekkül, hiç de bir meziyet değil, belki bir meskenettir. Sefaletle sabır, zulmete ve istibdâda sabır, tahkire ve zillate sabır, el ile tutulacak derecede maddiyet peyda eden gaflet ve gabâvete sabır!. Fakat hayır, hayır!. Yüksek yaratılmış ruhlar bu kaba ve karanlık manzaralar ve tazyikler karşısında uzun müddet sabûr (çok sabırlı) ve mütevekkil olamazlar.. Mutlaka isyan ve feverân ederler...

Tekrar ediyorum ezelden büyük yaratılmış kız!. Senin bu ibdâ'î intiharın, senin bu mukaddes isyanın bir meşale kudretiyle bizi o kahir zulmetten, o irsî delaletten kurtaracaktır.. Sen intiharınla genç neslin kabiliyyet-i ma'neviyyesi hakkında bize pek müessir, pek belîğ bir numune gösterdin.. Türkler muhît-i ictimâ'îlerinde bu kadar yüksek bir intihara şahit oldukları için iftihar etmeli, lakin mümtaz hilkatleri müddet-i medîde yaşatamayan o memleketlerine has tâlî'sizlikten dolayı da mahcup ve müteessir olmalıdırlar.. Tabiatın Sabire'ye, içinde bulunduğu miskin ve akim muhite rağmen, âdeta zâlim-âne bir semâhat ile bahşettiği zekâ ve hassasiyet, onun ruhunu bir kartal kudretiyle daima yüksek ufuklara doğru çırpındırıyordu. Zavallı kız bu nurlu kuvvet, bu temiz temevvüc ve teheyvüc ile semanın

mavi derinliklerine doğru pervâz etmek isterken, siyah bir kasırga kanatlarını kırıyor, önünde birden zulümden ve zulmetten bir duvar yükseliyordu.. Ah, [531] bu boğulan ruhun şimdiye kadar teneffüs ettiği zehirli ve saralı hava bütün o hissî, o elîm safhalarıyla bir sinema gibi gözümün önünden geçerken bana ne feci, ne ebedî mevzular ilham ediyor!. Meğerse yalnız basit ve yâbis zevceler tarafından ruhları anlaşılamayan mümtaz kadınlar değil, kaba ve cahil ana ve babalar tarafından inceliğine nüfuz edilemeyen yüksek fikirli, coşkun gönüllü kızlar da bedbaht ve hayattan bî-tâb imişler... Zavallı Sabire hissiz ebeveyninin ibtidâî düşüncelerinden, Kurûn-ı Vustâî tazyiklerinden ne derece incilmiş, kim bilir dünyanın nasıl en büyük ve mütekâsif elemi ve melâlini duymuş ve yaşamış olmalı ki korkunç bir an, pür-füsûn bir celâdet-i isyân içinde kıymetli canına kıydı!. Bu büyük ruha konan ilahi cürete benden ebedî takdisler..

İntihara karar veren Sabire'deki azmi, azamet-i rûhu anlamalı ki hayata veda etmeden biraz evvel, derin bir belâgat-i sükûn içinde, lâ-yemût bir romana mevzu olabilecek bir vedâ-nâme yazdı!. Boğulan ruhunun ihtilâcını (çırpınma), çektiği elemin mehabetini sade bir üslup, samimi ve tabii bir ifade ile kâğıt üzerine döktü.. Vedâ-nâmesinde muhitine ve ebeveynine karşı kullandığı yumuşak lisan bu ezelden yüksek kızın aynı zamanda nasıl asil bir kalbe malik olduğunu da gösteriyor. Vahşi tahakküm ve tazyikleri ile felaketine sebep olan ebeveyni ve kardeşi için ne anîf bir kelime-i şikâyet, ne haşin bir cümle-i iğbirâr (gücenme, kırılma cümlesi) var!. Yalnız müphem, sanki boğulan ruhundan sızmış ve tamamıyla tebellür etmemiş bir katre-i serzeniş!. İşte o kadar.. Kadınlarda pek nadir görülen bir tarzda, [532] revolverle yapılan bu merdâne ve mübdi'-âne (yenilik getiren) intihara, bu ziyâ ve intibah veren üfûle ebediyet ağlasa, asırlar matem tutsa azdır..

Gazetelerde belki okuyamamışsınızdır diye, size pederine yazdığı mektuptan birkaç satırı aynen naklediyorum: "... muhitim bana pek dar, pek tahammülsüz geldi.. Ben bu muhitin karanlık, boğucu köşesinde daha fazla yaşamaya muktedir olamayacağım.. Yaşadığım müddetçe hayattan bir lezzet alamadım.. Bir parça lezzeti edebiyatta, resimde ve mûsîkîde buluyordum. Bunlarla avunacak, az çok mesut olacaktım. Fakat buna bütün mevcudiyetinizle siz, vâlidem, kardeşim.. Hepiniz mümâna'at ettiniz... Dimağımda tefekkür,

ruhumda tahassüs ve teheyyüc ziyade idi. Fakat bunları sarf etmeye meydan vermediniz. On sekiz yaşıma yazık oldu!”

Ah, artık yazamayacağım.. Pek müteessir oluyorum. Ben şimdiye kadar bu derece derin ve samimi bir ızdırapla sarsıldığımı bilmiyorum. Yazdığım şu perişan satırlar gözlerimden akan yaşlarla siliniyor.. Biçare kız, zavallı ebedî şehit!..

Mümâna'at!.. Teşvik ve taltîf yerine o ezeli ve an'anevî kâbus!. Bu kâbus ile kim bilir şimdiye kadar yaşamak ve mesut olmak hak ve salâhiyyetine malik ne cevval, ne hassas ve mümtaz kızlar boğuldu!.. Bedî'iyât, sanâyi'-i nefiseye, hayatın dar ve yâbis çerçevesi içinde insanlığı yükselten, insanlığa geniş ve nurlu ufuklar gösteren bu nezîh kudretlere bu derece galiz bir kin duymak ne iğrenç, ne müfteris bir vahşet-i rûhiyye!. Daima tekâmül ve inkişâf emreden tabiatın kanunlarına bu mertebe anûd, mütemerrid (inatçı, dik kafalı) savletler savurmak ne meş'ûm, ne zulmet-engîz bir isyan!.. [533]

Ey köhne kafalar.. Ey zulmete ve hurafeye esir pederler, vâlideler, zevceler ve kardeşler!. Sizin zihniyetinizin şe'âmetini yalnız sizler ve bizler değil, asırlardan beri cemiyet ve memleket çekiyor.. Artık kâbustan uyanınız; gözünüzü açınız.. Şimdiye kadar cehl ve taassup yüzünden yaptığınız ferdî ve ictimâî cürmler (suç, kabahat) ve cinayetler pek feci bir yekûn (hepsi, netice) teşkil ediyor.. Bu her-dem (daima, her zaman, her an) mütezâyid (artan) yekûnun sıkleti altında emin olunuz ki bir gün millet büsbütün ezilecek, birdenbire çökecek!.. Başka milletlerin mütefekkir bahçıvanları gibi Sabire gibi kıymetli şükûfeler yetiştirebilmek için terbiyevî “Ser”lere milyonlar dökerlerken biz tabiatın ara sıra bahşettiği bu nadir çiçeklerin inkişâfına böyle zâlim-âne mümâna'at eder, onları havasızlık, ziyâsızlık ile solduruyorsak, filhakika artık bu, yalnız şahsi bir cürm, bir günah olmakla kalmaz; aynı zamanda millî ve ictimâî bir cinayet olur!..

İşte sevgili hemşireciğim, dün gazetelerin yekten nazara çarpan o iri ve heyûlâî ser-nâmelerin (önsöz, baş yazı) altındaki Harb-i Umûmî vakayi'ine münhasır mutantan sahîfelerinde değil, adî hâdisât ve vukuatı bildiren sılık ve sönük sütunları arasında tesadüf ettiğim şu beş on satırlık gayr-i mer'î facia bende bütün bu fevânları ve heyecanları uyandırdı.. Hayatı ve ma'nâ-yı sa'âdeti çok iyi anlamış ve fakat maalesef anladığı gibi

yaşamaya muvaffak olamamış ruhundan mecrûh genç bir kadın ihtilâc ve infi'âliyle teessürlerini hemen size tevdî' etmekte büyük bir tehâlûk hissettim. Bu facianın hassas gönlünüze nasıl dokunduğunu öğrenmek için [534] sabırsızlanıyorum.. Bir hafta, belki on gün daha Ada'dan inemeyeceğim; mektubunuzu beklerim.. Fikret'in Robert Kolej'de verdiği konferans hakkında da malumat isterim.

Zavallı Sabire'nin hâ'ile-i üfûlü muhitimizde top, bomba tarrâkaları arasında hiç hissedilemeyecektir!. Günün yalnız heyecanlı hâdisât-ı askeriyye ve siyâsiyyesini nakletmekle vazifelerini yapmış görünen gazetelerimizde, hususuyla iki sahîfe olarak intişâr ettikleri şu günlerde, Sabire hakkında tahlîl-kâr bir sûtûn-ı tahassüs hiç beklememelidir!. Fakat asıl vazife bizim, bizim cemiyetimizin... "Büyük Ferdâ"nın lâkaydî-i umûmiyye iştirâk etmeyeceğine eminim. Filhakika biz bu büyük ölüyü ebediyen yaşatmalıyız.. Temenni ederim ki şu naçiz mektubum onu müebbeden kalplerimizde yaşatacak manevi heykelin ilk temel taşı olsun!. Kadınlığı hurafeden, esaret ve zulmetten kurtararak tabii, hür ve mev'ûd (vaat edilmiş, vadeli) bir hayata yükseltmeyi gâye-i emel edinen cemiyetimizin Sabire'yi, Sabire'nin ruhunu yaşatacak teşebbüslere şitâb edeceğini çok ümit ediyorum.. Bu ümitle "Büyük Ferdâ"yı ve onun şerefli mümessilini (temsilci) hararet ve hürmetle selamlarım!..

Hâmiş. – Bu büyük harpte kadınların bir senedir îfâ ettiği hizmet cidden pek ümit-nevâz bir manzara alıyor. Yalnız hastabakıcı hemşirelerin mecrûhlar üzerinde ne mesut tesirler bıraktığını anlamak için size, Çanakkale'de mecrûh olup İstanbul'da tedaviden sonra Galiçya'ya giden genç bir zabitten yüksek aileye mensup bir hastabakıcı hanıma gönderilen bir mektubun bir fıkrasını yazacağım.. Mektup cemiyetimiz a'zâsından Naşide Hanımefendi'nin kuzinleri Kâmuran Hanım'a yazılmıştır. İşte mektuptan size bir iki cümle: "Sizin müşfik elleriniz, nezîh ihtimâmlarınızla [535] heder olmaktan kurtulan hayatımı tekrar vatan için feda edeceğim!. Kanıma bu mâ-fevka't-tabîa hararet ve galeyânı mecrûhların başı ucunda fenn-i ilâhîsi, sıyânet melekesi şeklinde tecelli eden kadınlığın bugünkü nurlu ruhu verdi.. Harp eden ordu ilk defa olarak kadınlığın ebedî kudretini, ictimâ'î füsûnunu, tatlı ve diriltici şefkatini duydu..."

Vatan ve Aşk

Güzel, feyyâz bir nehrin tatlı akışı gibi ruhumda bedî'î tarâvetler, ilahi vecdler serpen sevimli mektubunu tasvir ve tahlil edilemez bir bahâr-ı heyecân içinde birçok defalar okudum.. Her okuyuşta başka başka tarzlarda dahi ruhunun tılsımına takılan kalbim saadetten, füsûn-ı tenevvü'den mest kaldı!. Mektubumu garip, anlatılmaz helecânlarla titreyerek okuduğu, kalbinin şiddetle çarpmaya başlaması üzerine bir müddet mütâlaaya devam edemediğini ve bu müheyyic fasıla esnasında dünyanın en hayalî, en nâ-mütenâhî bir saadeti yaşadığını yazıyorsun... Vefa ve sevda incisi şeklinde gönlümü nurlandıran şu kıymetli satırlardan hissettiğim müstesna zevk, saadetimi tetvîc etti.. Lakin kıskanç tabiat hiçbir kimseye ızdırapsız, hatta faciasız bu derece büyük bir saadet vermez, vermek istemez.. Onun için bahtiyarlığımın azamet ve kudsîyeti karşısında marîz bir hassasiyetle bazen pek elîm düşüncelere dalıyorum.. Vâkıâ beni [536] harap ve bî-tâb eden hicran – ruhumda böyle mâ-fevka't-tabîa heyecanlar, bir fânîye mukadder olamayacak ra'şeler verdiği için – ta'zîz ve tebcîl (ağırlama, yüceltme) etmiyor değilim.. Fakat ne yapayım ki siyah, bed-bîn ve bedbaht dakikalar hayatıma hâkim!. Hissimi nasıl ifade, kalbimde mütehaccir (taş gibi) bir zulmet gibi tıkalmış kalmış zalim müphemiyeti nasıl tasvir edeyim, bilmem ki...

Burada baharın ruhunu koyduğu dağlar, ovalar, yaylalar kıpkırmızı.. Ekseriya dev, bir ejderha gibi korkunç ve cesurum!. Hiçbir şey.. Ne saadet, ne felaket beni korkutamıyor.. Fakat bazen bir çocuk gibi aciz ve biçareyim.. Bir gölgeden, ufak bir hiss ve hafif bir sisten bile titremekteyim.. Saadetten, cesareten, korkudan ve hicrandan memnun ve mecnunum.. Yazılarımdaki muvâzenesizlikler bunu az çok gösteriyor galiba!. Memnun ve mecnunum, çünkü bütün varlığımla, bütün kabiliyyet-i aşkımla seviyorum.. Aşk ile tabîi dünyanın en ince, en ulvi ve bedî'î bir hissini, bir heyecanını kastediyorum. Kalbi istihfâf, zevki ve şehveti istihdâf eden ihtirasa aşk değil, fuhuş denilir.. Feridun bir taraftan güzel vatana, diğer taraftan da güzel Kâmuran'a meftûn!. Bu iki cazip kutup arasında yalnız sana borçlu olduğum ikinci hayatım bir ibre hassasiyetiyle mütemadiyen titriyor...

Anafartalar'da ölüm derecesinde yaralandım.. İstanbul'un Hilâl-i Ahmer hastahânelerinin birinde gözümü açtığım zaman etrafımda pervane gibi, hayır bir meleke-i sıyânet, bir ilahe-i şefkat gibi dolaşan seni, vatanın mukaddes hemşiresini gördüm!. Ah, sana in'itâf eden fersiz (nursuz) nazarımla kalbime [537] birden ne tatlı, ne bayıltıcı ve diriltici bir nur, bir kıvılcım düşmüştü.. Muhtelif cerîhalarla hurd u hâş olan vücudumda yalnız az çok kalbim eser-i hayât gösteriyordu.. O da füsûnkâr gözlerin, sehîr uzun kirpiklerin ile yaralanmıştı.. Fakat bu, öyle tatlı, öyle gönül açıcı bir cerîha oldu ki az zamanda vücudumun yaralarını kapattı, beni hayat veren bir tedavi içine aldı.. Ben yirminci asra ve o baş döndüren mehîb terakkiyât-ı fenniyyeye rağmen musirr-âne iddia edeceğim ki beni iyi eden, aldığım tehlikeli yaraların üzerine füsûn şifa dökken tıbbın, tedavinin kudretinden ziyade senin Mesihî şefkatin, senin sehîr ve ihtimâm-kâr kadınlığın olmuştur!. Hastahânelerde kadınlığın samedânî kudretini hemen ilk defa olarak hissedene ordu, tevekkeli değil, şimdi büsbütün başka bir tarâvet-i zaferle pür-i'tilâ'!

İçine derin kalbini koyduğun nazarların beni diriltti.. Benimle nişanlanmaya, ruhunu ve hayatını bana vermeye muvafakat edişin ise beni dünyanın yegâne mesut adamı yaptı.. Bu mazhariyet karşısında ben sana nasıl minnetler ve perestişlerle taabbüd etmeyeyim (ibadet, kulluk etmek)? Vatan da sana nasıl minnettar olmasın ki Çanakkale dârü'l-harbinde bir daha ateşe giremeyecek derecede yaralanan bir zabiti birkaç ay içinde dirilttin, ve daha sonra da Galiçya cephesine hediye ettin.. Burada düşmanla, Çanakkale'nin fevkinde, âdetâ efsanevi bir şehâmetle çarpışıyorum.. Çünkü bu defa ruhumda yalnız vatanın değil, Kâmuran'ın da aşkı var!. Türkoğlu Türk bir asker olduğum için ezelden vatana aşığım.. Hassas, hayalî bir genç [538] olduğum için de güzelliğe, bedâ'î'e yani sana gönüllüyüm.. Öteden beri beni, benim o müteheyyic ve mütemevvic, o biraz hercai ve müştâk tenevvü'-i ruhumu tatmin ve mesut edecek kadının çok müşkilât karşısında kalacağını düşünüyordum.. Daha doğrusu – rica ederim, gururuma, azamet-i rûhuma hamletme – beni tamamen bahtiyar edecek bir kadının dünyada mevcut bulmadığına gayr-i şu'ûrî (bilinçsiz şekilde, şuursuz) bir surette kail olmuş (inanmak) gibi idim.. Onun için pek kısa bir zaman zarfında kalbimi kaptırdığım yüksek, kudretli kız için yalnız derin, nazîrsiz bir aşk değil; büyük, hayret-kâr bir hürmet de duyuyorum..

Bir iki aydır, bulunduğum cehennemî muhite rağmen, mektuplarımızla ne cinânî bir manzara, ne güzel, ne necip bir roman yapıyoruz, değil mi Kâmuran?. Sen yanımda bulunmadıkça bana hazan görünen dünya mektubunu alınca birden bir bahâr-ı nevvâr içinde tazeleşiyor ve güzelleşiyor.. Şimdi saadetim ve hayatım ölüm kadar kadir ve ebedî.. Vatanın ve Kâmuran'ın aşkından, cismimi ve ruhumu yakan ateş ve heyecandan hayat ve memâtı aynı zâviye-i rû'yet arasında görüyorum.. İkisi bana aynı muvâzî (paralel) şuleyi, muvâzî cazibeyi veriyor.. Hele yaralanmak Feridun için ne ulvi bir saadete kavuşmaktır, bilsen?.. Senin aşkın beni öyle tatlı ve buhranlı, bilmem nasıl söyleyeyim, öyle bedî'î ve hayalî bir ihtizâz, bir ızdırıp içinde bulunduruyor ki kanı yakut renginde, bombayı meme şeklinde ve ölümü pembe bir felsefe hâlinde görüyorum.. Sensiz benim bahâr-ı saadetim solacak, bir şitâ-yı felâket (kış felaketi) olacaktı.. Eğer ezeli ve tarihî bir düşman karşısında bulunmasaydım, eğer güzel vatanın [539] ruhumu bakan şefik nazarlarında benden fedakârlık isteyen bir mana duymasaydım..

İşte yine dimağıma siyah bir nokta-ı istifhâm takıldı kaldı!. Sakın gazûb, mülhid (dinsiz) tabiat kalbimde yaşayan mukaddes aşka küfür savurmasın?.. Bu endişe bulutuyla sen bana erişilmez pek uzak bir yıldız, mâverâ-yı âfâkta hâlelere, mehtaplara sarılmış bir ilahi kız gibi görünüyorsun.. Bu hicran ile aşkım kalbimden taşıyor, ve .. Kainatı kaplıyor.... Dün müthiş bir harbe daha girdik.. Ceneral "Brosilof"un askerlerine, bölüğümün başında, kahir bir savletle hücum ettim.. Bölüğüm düşman siperlerinde mühim bir gedik açtı.. Muvaffakiyet birden bütün cepheye sirâyet etmiş bulundu.. Ruslar ilk defa olarak siperlerini bıraktılar, münhezimen (yenilerek) kaçtılar.. Avusturyalılar, Almanlar alık bir hayret içindeler!.. Biz geldikten sonra Moskof hücumları âdetâ tavsadı.. Bu cevherli millet, bu cevherli ordu iyi idare edilirse harikalar, mucizeler gösterecek!. Millet büyük, necip.. Misal mi istersin?. Öyle ise işte ordu, ve işte sen!.. Sinesinden böyle kahramanlar ve senin gibi böyle nurlu kızlar yetiştiren bir millet filhakika hem neciptir, hem büyük.. Bedî'î bir ihtiyaçla istiyorum ki güzel mektupların hiç bitmesin, ebediyet kadar devam etsin... Lakin benim muvâzenesiz, rabitasız cümleler ve fikirlerle dolu mektuplarım ne kadar perişan, ne kadar ruhsuz.. Dünkü kanlı ve şanlı harpten yorgun çıkan bölüğümüz bugün geride istirahatte.. Bu fırsattan istifade ederek sana şu satırları yazıyorum.. Seni düşünerek, ruhumda senin ruhun titreyerek harp etmek

meğer bana pek esâtîrî (efsanevi) [540] bir manzara-ı şehâmet veriyormuş.. Beni pek mâ-fevka't-tabîa bir mahluk, bir kahraman yapıyormuş!.. Ben pek farkında değilim.. Hayretle arkadaşlar anlatıyorlar.. Bu sabah kolordu kumandanından bir takdirname aldım.. Bütün bu hayretler ve takdirler acaba bana mı, yoksa beni aşkıyla diriltten ve yükselten Kâmurana mı ait?.

Hücuma başlamadan evvel sabaha karşı, nîm-zulmet içinde bölüğümü topladım.. Bir nutuk îrâd ettim.. Çünkü zavallı askerlerin tavırlarında “Gâvur topraklarında gâvurlar için muharebe ediyoruz, kan döküyoruz..” demek isteyen hafif bir ma'nâ-yı serzeniş sezer gibi oldum.. Onların pek aziz, pek masum kalplerini en ufak bir azaptan kurtarmak benim borcumdu.. Ben de bu arslanların müdafaaya muhtaç, kısmen istilaya uğramış sevgili vatanlarını bırakıp da Galiçya'da harp etmelerini pek muvaffak bulmuyorum ama, elden ne gelir?. Askerlik, vazife.. Bu yabancı yerde de Türk'ün ezeli şecâ'atini, askerî kudretini göstermek bir vatan borcu.. Onun için askerın kuvve-i ma'neviyyesini (iç, yürek kuvveti) takviye, temiz kalplerini tereddüt ve hicrandan tahlîs maksadıyla bir nutuk söylemek mecburiyetini hissettim. Nutku ancak senin aşkının verebileceği öyle tabii bir selâset, bir heyecân-ı belâgat içinde îrâd ettim ki.. Şimdi bu nutkun hûlasasını sana yazmak için ruhumda derin bir ihtiyaç duyuyorum.. İşte aziz Mehmetçiklere mesut bir tesir yapan, yüzlerinde beliren o hafif sehâb-ı endîşeyi (endişe bulutu), o masum reng-i serzeniş dağıtan nutkum:

“Ey iki senedir vatanın ser-hadlarında (sınır) düşmanlarla arslanlar gibi çarpışan [541] kahraman Türk ordusunun en bahtiyar, en tâli'li askerleri!.. Sizin buralarda teneffüs ettiğiniz hava ciğerlerinize girerken göğüsünüz şanlı bir maziye ait heyecanlı hatıralar, millî duygularla kabarıyor, değil mi?. Ruhunuza yabancı olmayan karşıkı ufuklardan gelen tatlı ve okşayıcı rüzgâr size ecdadınızın menkıbelerini, kahramanlık neşîdelerini fısıldıyor, değil mi?. Şimdi bastığınız topraklarda, gördüğünüz dağlar ve ovalarda size gurbet duygusunu vermeyen bir renk ve ahenk seziyor, vaktiyle buralarda salladıkları kılınçlarının muzaffer parıltıları arasında şehit düşen yiğit babalarınızın döktükleri kanın kokusunu duyuyorsunuz değil mi?.

“İşte o şanlı ve kahraman ecdadınızın kanlarıyla yoğurulan bu topraklarda, kalbinizi millî bir gururun heyecanlarıyla sarsan bu dağlar ve ovalarda müttefiklerimiz Almanlar, Avusturyalılar ve Macarlarla beraber büyük düşmanımız Moskoflarla çarpıştığınız için siz Türk ordusunun hakikaten en bahtiyar, en tâli'li askerlerisiniz.. Sizin vazifeniz, emin olunuz ki pek mühim ve mukaddestir.. Vaktiyle bu topraklarda kanlarını dökerek şanlar kazanan ecdadınız sizden şimdi yüksek bir fedakârlık, bir kahramanlık istiyor.. Göstereceğiniz kahramanlıklarla hem sevgili babalarınızın ruhunu şâd etmiş olacak, hem de kıymetli vatanınıza büyük bir şeref ve necât vermiş bulunacaksınız.. Asırlardan beri mukaddes vatanımızı mahvetmek isteyen Rusya'yı kımıldanamayacak bir hâle sokacak kat'î büyük muharebe ancak bulunduğunuz cephede olacaktır.. İşte bunun içündür ki sizin buralarda Moskoflarla yapacağınız cenk vatanın ser-hadlarında, Kafkas cephelerinde edilecek muharebelerden daha çok mühim, daha çok ecirlidir (ücret, karşılık, ödül, sevap). Moskoflara bu cepheden vurulacak büyük darbe vatanımızın kurtulmasını, muzaffer olmasını temin edecektir. O hâlde sizi tâli' böyle son derece şerefli, vatan için son derece faydalı bir vazifeye sevk ettiği için siz nasıl Türk ordusunun en bahtiyar askerleri sayılmazsınız?.. Elbette hepiniz düşmanlarımıza ve bütün cihana buralarda vaktiyle şanlı şanlı kılınç sallayan, at oynatan, süngü kullanan cesur ecdadımızın hakiki evlatları olduğunu gösterecek, parıldayan süngülerinizin uçlarıyla tarihimize parlak bir zafer destanı yazacaksınız.. [542]

“Ey Galiçya'da Moskoflarla cenk etmek tâli'ine mazhar olan cesur Türk askerleri!.. Bütün vatan şanlı süngülerinizin göstereceği harikalara, kahramanlıklara şükrân ve heyecan içinde muntazır.. Öyle ise ileriye atılmak, Moskof siperlerini bir hamlede almak için hazır olunuz sevgili askerler!..”

Kâmuran!. Biz yalnız nişanlanmadık, aynı zamanda evlendik de... Çünkü ruhlarımız ezelden imtizâc ve izdivâc etti.. Hocaların duaları, ailelerin niyazları olmamasına rağmen biz nikâhlıyız.. Bizi hilkat, bizi ezeliyyet nikâhladı.. Biz zevc ve zevceyiz.. Şehit olursam benim ismini taşıyacaksın.. Sade ruhen değil, şeklen de, resmen de şehit Feridun Bey'in zevcesi olacaksın.. İşte sana vasiyetim!

Zengin ve münevver bir ebeveynin muhitinde yetişen bir kız elbette az çok mükemmel olur.. Olmazsa yazık!.. Lakin senin gibi akîm (verimsiz; kısır) bir muhitte yetişenlerin gösterdikleri feyiz ve nur, rifat-ı (yükseklik, yücelik) hissiye, dehâ-yı rûhtur ki alkışlanmaya, takdir ve hayrete layıktır!.. Eminim ki bu uzun ve çok müz'ic harpten muzaffer çıkarsak kadınlık hayatında büyük bir inkılap olacak, mazinin miskin ve budala i'tiyâdları, hurafeleri tamamen parçalanacak; bu suretle hakikat güneşi ve fen meşalesi asırlardan beri zulmet ve yübûset içinde kalmış Türkiye'yi aydınlatacak... On sene evvelki Türk kadınlığıyla bugünkü Türk kadınlığı arasında istisgâr edilemeyecek bir fark yok mu?. O hâlde yakın bir istikbal bize neden daha mesut, daha nurlu, hatta büsbütün cezrî (köklü, kati') bir değişiklik vermesin?. Gayr-i Müslim kadınlar lokantalara, gazinolara, tiyatrolara, sinemalara giriyorlar; zevceleriyle bahçelerde, tenezzüh yerlerinde hava alıyorlar, vesâ'it-i nakliyyede istedikleri [543] mu'tenâ (itinalı, seçkin) işgal ediyorlar.. Vatanın hakiki anaları, millet-i hâkimenin (hakim millet, egemen millet) kadınları ise sümsük sümsük, süfliyyet ve sefalet içinde topraklar, taşlar, çayırlar üstünde oturuyorlar; yahut küstah erkeklerin müstehcen sözleriyle kulakları tırmalanmak için köhne mesire yerlerinde dolaşıyorlar.. Ne adi, ne acıklı bir manzara, bir manzara-ı tezâd değil mi?. Yalnız şu manzara bizim nasıl esaslı, nasıl medeni bir inkılabı muhtaç olduğumuzu göstermek için kâfi.. Meşrutiyet, On Temmuz memlekette az çok, yarım yamalak siyasi ve fikrî bir inkılap yarattı.. Lakin biz daha derin, daha geniş bir ictimâ'î inkılabı muhtacız.. Bu ziyâ ve inşirâh bize gelmezse zulmet ve zucret içinde sönmeye mahkûmuz!.

Benimle rüyanda telefonla muhabere ettiğine çok memnun oldum. Rüyanda bile en son vâsıta-ı medeniyye ile muhabere ediyorsun.. İnşallah yakın zamanda telefonla rüyada değil, nazarlarımızın telsiz telgrafıyla âlem-i hakikatte konuşmaya muvaffak oluruz!. İnşallah.. Evet, daima inşallah.. Bizde bu zavallı köhne terkîb ne kadar lüzumundan fazla kullanılır, ve Türk ruhuna ne kadar akîm, muğfil teselliler ve tecelliler verir!.. Küçük kardaşınızın, sevgili Nihat'ın “Eniştem muharebeden gelmeden ben toplanmak, şişman olmak istemem!” deyişi beni pek memnun, pek mütehassis ve müteessir etti. İşte kısa bir cümle ki o kibar ihtisârî içinde bir kitâb-ı belâgat kadar müessir, manidar.. Bu çocuğu bu derece hassas, bu derece tabiatın fevkinde gördükçe üstat Ekrem'in oğlu Nejad'ın akıbetini

düşünerek titriyorum.. Çünkü tabiat ekseriya mümtâziyyete (seçkinlik, üstünlük) musallat olur.. Ekseriya iyiler ölür, fenalar [544] kalır.. Görmüyor musun tifüs, İspanyol nezlesi bile hep iyi, güzide adamları seçiyor, fenalara, vatanın ve insanlığın üzerine kâbus gibi çöken muzır adamlara hiç dokunmuyor.. Onların menhûs hayatlarına sanki kıyamıyor!. Demek hem tabiat, hem hayat zulüm yapmaktan memnun ve mesut.. Pek muhterem amucanızdaki şeker hastalığının arttığına yalnız teessüf değil, hayret de ettim.. Hayretimin sebebi şu ki bu umumi perhiz devresinde şekerin nasıl arttığına aklımın erememesidir.. Galiba bu hastalığın da ruhla, sinirle, bedbahtlıkla rabıta ve alakası olacak!. Münir Bey'e kanserden ameliyat yapılacağına pek canım sıkıldı.. Ameliyatın muvaffakiyetle neticelendiği haberini merakla beklemekteyim.. Kuzeninizin geçirdiği otomobil kazasına da pek müteessir oldum.. Yarasının hafifçe oluşu beni biraz müteselli etti.. Bizim dar sokaklarımızda otomobilleri son süratle koşturmak cidden çok geniş bir tedbirsizlik.. Mütemâdî harpler, sârî ve mütenevvi' hastalıklar yetişmiyormuş gibi şimdi de otomobillerden mi telefât vereceğiz?. Hükûmet artık nüfusun kıymetini takdir etmeli, insan çiğnememeleri için pervasız ve rabitasız şoförleri sıkı bir inzibat altına almalıdır.. İşte yukarıda tabiat ve hayat hakkında serdettiğim (ileri sürmek) fikrin isabetini teyit eden küçük mikyasta üç vesika daha.. Dimağıma yine bed-bînlik dalgaları hücumu başladı.. Mevzuun cereyanını değiştireyim..

Ah, ruhunun tabii râyihası sinmiş kudret ve saadet dolu sinende benim heyecanlarım, benim minnet ve perestişlerim ne zaman yaşayacak?. O mukaddes [545] zamanın, seni bana verecek o mukaddes istikbalin her gün biraz daha uzaklara, müphemiyetlere doğru kaydığını sezdikçe ruhumu büyük bir hicran ve hüsrân kaplıyor.. Bu istiladan ancak harp ederken kurtuluyorum.. Neler yazıyorum, ben de pek bilmiyorum.. Bak, az kaldı, unutuyordum, Kâmuran.. Zeki bir hassasiyetle, bir sevk-i tabî'î ile gönderdiğin Atkinson kolonyasına pek sevindim.. Teşekkür ederim!. Kolonyaya çok ihtiyacım vardı. Zira mektuplarını okurken bazen baygınlıklar geçiriyordum.. Nazarlarımın buselerine, ruhumun taabbüdlerine maruz kalan o narin, o vefa ve sevda dolu satırlar evvela bana hayat, sıhhat ve kudret veriyor, sonra bilinmez nasıl esrarlı bir aks-ı tesîr ile beni mariz, baygın ve hasta ediyor.. Evet, aşkın hayat verirken hicranın öldürüyor.. Bazen kartal ruhumun heyecanlı şitâbıyla sana doğru koşmak,

uçmak istiyorum.. Lakin birden vazifeyi, vatani dnmekten mütevellid azametli, sabit bir vakarla olduğum yerde mihlanıp kalıyorum.

Sırbistan, Karada, hatta kısmen Belçika, Romanya gürledi gitti.. İstanbul kapılarında dilenen İngilizler, Fransızlar Çanakkale'den zelil-âne defolup gitti.. Fakat harbin yakında gideceğine dair hâlâ bir emâre, bir nişane sezilmedi.. Fransa'ya, Rusya'ya, İtalya'ya mukabil Türkiye, Avusturya – Macaristan da kısmen işgal altında.. Tahte'l-bahrlarla İngiltere'yi muhâsara etmesine mukabil Almanya da mahsûr bir hâlde.. Bu muvâzene, harbi idâme etmek için pek meş'ûm bir âmil..

Sen benim için hem seyyâl, firari, ele geçmez bir idealist, [546] hem de uzaklarda olduğuna rağmen yanımda, ruhumun içindesin.. Bu füsûnlu tezat beni bayıltıyor ve ayıltıyor.. Bana dünyanın en büyük saadetini ve en büyük felaketini tattırıyor.. Neden, nasıl oldu da sen benim ruhumun metb'ı (tabi olunan), melikesi oldun?. Hürriyete, azadeliğe ezelden mtâk kalbimin bütün kuvvetiyle bu hâkimiyeti ve bu tahakkümü takdis ederim.. Yalnız Ŗu var ki bütün bir cihan bedâ'ye mu'âdil (denk, eşdeğer) âgunda hakk-ı sa'âdetimi almak isterim.. Benim gibi – senin teveccüh-kâr tabirininle yüksek demeyeceğim – fakat hassas ve mevveŖ, seyyâl ve pr-hayal bir ruhu, benim gibi – yine senin iltifatkâr terkininle mâ-fevka't-tabîa demeyeceğim – lakin garib't-tabîa bir genci ince ve kibar gzelliğininle, zeki ve nezîh hassasiyetininle, nurlu ve Ŗuurlu dimağınla tamamen teshîr ve mesut etmek sana bir melike değıl, bir ilâhe gibi müebbeden perestîŖ ve taabbüd etmek için bana büyük bir hak bahşediyor.. Filhakika hâkim ve mütehakkim ruhum Ŗimdi tamamen esir.. Fakat yle cazip bir esaret ki yalnız âzâde-gî (hrlk) ve saadet veriyor.. Bana niçün yaŖadığımı, niçün yaŖayacağımı, neden harp ettiğimi, neden öleceğimi hr bir belâgatle bildiriyor.. Ve elime kıtaların, kalelerin fevkinde aşkın tsımlı anahtarını teslim ediyor!. Vatan için, senin için çektiğim yorgunluk bilsen ruhumu ne güzel dinlendiriyor.. Hicrana ve istikbalin mphemiyetine rağmen saadetten çok kudretli hiss, kalbimde Ŗimdi duyduğum heyecanın mskîsidir. Ruhumun satır Ŗeklindeki mevceleri acaba kaç gün sonra sana mülâki (buluŖan, kavuŖan) olacak, senin ruhuna dokunacak!. Senin güzel gözlerini peceğı için Ŗu satırları fena hâlde kıskanıyorum.. [547]

Aşk, saadet büyük olduğu nispette tahassür, iştiyâk ve intizâr elîm, afet-engîz (afet getiren) bir şekil alıyor.. Bir derecede ki bu elem ve afet ruha ilahi bir feragat ve bir kahramanlık veriyor.. İhtimal yarın, ihtimal öbür gün tekrar ateşe atılacağım.. Biz saadetimizin düğününü yaptık; izdivâcımızın düğünü ister olsun, ister olmasın!. Yaşıyorsun ve yaşıatıyorsun.. İşte bir kadın için gâye-i kemâl, gâye-i kudret! Vücudunun hazâ'in-i hutûtunu, yüzünün bütün o ince ve kibar tirelerini, zengin ifadeli gözlerinin o ruhu mest eden parıltılarını ancak biraz tespit edebilen fotoğrafın kalbimin üzerindeki cebimde.. Orada kalbimin ra'shelerini, çarpıntılarını dinliyor.. Nazarlarımın Kabe'si olan fotoğrafın endamının şî'riyyetini, gözlerinin hararet ve tarâvetini tamamıyla ifade edemese de zararı yok.. Çünkü mukaddes siman ruhuma ezelden mün'akis (yansıtan) ve muntabi' (fıtraten)!..

Ali Veysel Bey'in zevcesinin fotoğrafını çıkartmak istemeyişine hayret ettim.. Demek iyi ve makul düşünmek, hür fikirli olmak için şehbenderlikle (konsolosluk) Avrupa'da gezmek bile bazen kâfi gelmiyormuş!.. Ruh çok basit ve galiz yaratıldıktan, halk ederken (yaratmak) tabî'at-ı insâna fazla zulüm yaptıktan sonra terbiyenin, muhitin tesiri filhakika pek az, hatta bazen hiç oluyor.. Ya bu gılgat ve zulmetle beraber muhit ve terbiyenin ışığı da olmazsa.. O zaman böyle bir adamın yanında hayvan, insana daha munis, daha beşerî gelir.. Mektuplarına yalnız ruhunu değil, az çok hayatın manzarasını da veriyorsun.. Muhtelif meselelerden, hayatın [548] mütenevvi' safhalarından bahsedişin ne kadar cazip!. Mektuplarını kanmayan, duymayan bir ibtilâ ile okuyorum.. Mektupların yalnız gönlümü değil, dimağımı da tatmin ve taltîf ettikçe sana mülâki (görüşen, kavuşan, konuşan) olmak emelin verdiği heyecan ve iltihâb (alevlenme, yanma) mukavemet-sûz (karşı konulmaz, direnilmez) bir tarzda artıyor. Heyecan ve iltihâb arttıkça emel uzak, gayr-i kabil-i muvâsalat bir nokta, bir şâhika gibi gözüktüyor.. Bu zalim rû'yet-i a'sâbımda şerâre-i cinnet tutuşturuyor.. Eğer Allah insanlık için, medeniyet için bir bela, bir dâhiye (bela, musibet) olan şu kanlı ve saralı harbe yakında nihayet vermezse beni isyana, Fikret'in "Târîh-i Kadîm"ini bülend avazla inşâda mecbur edecek!.. Bana bu büyük aşkı veren Allah vatanıma, sana ve bana necât ve hayat da vermeli.. El-ihsân bit-tamâm!. İşte yine tatlı bir aks-ı tesîr: Zararı yok.. Ölürsen de mesut öleceğim.. Hiçlik diyarına ruhumda seni beraber getireceğim.. Elverir ki bir insan aşksız ölmesin!. Aşksız ölmek müthiş bir mahrumiyet, müthiş bir sefalet

ve yübûset.. Aşksız hayat ruhun boğulması demektir. Aşk olmadıktan sonra hayatın ehemmiyeti ne?. Zindandaki mahbûs için güneşin, mehtabın bir kıymeti var mı?. Hakiki cennet, zannettiğimiz gibi, semada değildir; kalple sevilen bir kadının gözlerinde ve dudaklarındadır!.. Sevmek ve sevilme hakk-ı hayâta, hakk-ı sa'âdete malik olduğunu fiilen ispat etmektir.. Seven ve sevdiren hayât-ı ilmine, aşk fennine (üslup) vakıf, binaenaleyh lâ-yemût demektir.. O hâlde biz hiç ölmeyeceğiz, değil mi?. Sen ki benim mu'avvec (eğilmiş) ve seyyâl ruhumun en mahrem bir köşesinde hâkim ve sabit bir kudretle yaşıyorsun.. Ruhundaki dahi sevda, dimağındaki ilahi ziyâ [549] ile elbette beni de yaşatacaksın, değil mi?. Şimdi varlığımda hissettiğim şehâmetin sırrını ve sebebini tamamıyla anlıyorum.. Kadınlarda güzellik, incelik olmasaydı erkeklerde büyüklük, kahramanlık olmazdı.. Senin aşkın bana kanat, bana kudret verdi. Ben burada esâtîrî bir kahraman gibi yükseldim.. Yirminci asır büyük, platonik aşklara, kalp kahramanlıklarına pek o kadar hakîr, müstehzî bir nazarla bakmasın... Sonra zulmet ve dalâlet içinde sefil ve zelîl kalır!.

Geçen hafta bedbaht, eksantrik Nedim Niyazi'den garip, benim şu satırlarım gibi rabitasız fakat şâyân-ı dikkat bir mektup aldım. Ta buralara kadar bana bu uzun mektubu yazmak için insan filhakika ya bedbaht, ya muvâzenesiz olmalıdır.. Hâlâ zavallı, çok sevdiği kızı her iki aile arasındaki münâferet-i (karşılıklı nefret) siyâsiyyeden dolayı – çünkü biri koyu ittihâdcı, diğeri kızıl İtilafçı idi! – alamadığının felaketini çekiyor!.. Bu acayip mektubun bazı satırlarını sana yazmak için ruhumda manasını izah edemeyeceğim bir arzu duydum :

“Mazinin, cehlin ve an'anenin müthiş bir kurbanıyım.. Benim mektepteki tahsilim kadar gayr-i tabî'î, mahalline gayr-i masrûf, mahv ve tebâha mahkûm bir tahsil gösterilemez!. Bir tahsil ki hayatımın en mu'tenâ (ihtimam edilmiş, özenilmiş) devresini felce uğrattı ve beni hissiyatım, temâyülâtımla taban tabana zıt bir mesleğin muhiti içine attı!.. Dedelerimden başlayarak bütün aileme lanet ediyorum.. Tahsil hayatımdaki şe'âmet, izdivâc hayatıma da karıştı.. Felaketim temâdî etti (art arda devam eden).. Cennete, aşka kavuşamadım.. Cehennemde yanıyorum!. Biraz istikbalden ümitvar olmasam çıldırmak bir şey değil.. Ben on senedir layık olmadığım mevkilerde bulunmaktan, layık olmadığım bir muhitte yaşamaktan bıktım, usandım.. Yâbis, köhne muhitlerde adiliğin tesiri [550] o kadar zîlim-

âne ki en yüksek bir ruhu bile teşvik ve tahrip ediyor.. Ziyâ ve zekâdan nişan veren bazı nezaketsizlikler vardır, asâlet-i rûhiyyeyi gösterir.. Ruhsuz, değersiz insanlarla temas beni öldürüyor.. Hakiki sıhriyyet (evlilikten doğan akrabalık, kan bağı) tesadüfün yaptığı sıhriyyet değil, sıhriyyet-i rûhiyye ve fikriyyedir. Zevcem tesadüfün zevcesidir. Ruhumun eşi, kafamın dengi değil!. Pek bedbahtım.. Dün çocuğum, zeki ve hassas olmasına rağmen, saçma bir sual ile yanıma geldi.. Fena hâlde kızdım.. Zaten o olmasaydı ben bu muhitte yaşamazdım. Hayata masum bir kurban vermeyeyim diye bu zulmet-gâha takılı kaldım.. Bazı muhitlerde vicdan, bedbahtlığı idâme için mühim bir âmil oluyor.. Çocuğumu tersledim: - Bu yaşta hâlâ o miskin masalları, hurafeleri dinliyorsun.. Bu saçma şeyler zekâyı, duyguyu ve düşünceyi körletir.. Senin kadar Rum, Yahudi çocukları mükemmel Fransızca konuşuyorlar.. Sen hâlâ iki kelimeyi bir araya getiremiyorsun.. Yalnız mersi demekle iş bitmez; ve bu köhne masalları dinlemekle insan adam olmaz...

Lakin varak-ı mühür ve vefayı kim olur, kim dinler?. Cehl, an'ane ve hurafe içinde yetişen kadınlar ancak bu kadar saadet verir ve ancak bu kadar evlat yetiştirir.. Mektep ile aile muhiti sanki hayata yeni bir mağlup, yeni bir kurban yetiştirmek için birbiriyle müsabaka ediyor... Hayatımıza ne vakit fen, ne vakit mantık ve ziyâ gelecek, bilmem?. Uzun zulmet ve istibdâd senelerinde olduğu gibi yeni meşrutiyet devrinde de şu eski beyti vird-i zebân etmemek gayr-i kabil :

Bir mevsim-i bahârına geldik ki âlemin

Bülbül hamûş (sessiz, susmuş), havz (havuz) tehî (boş, anlamsız), gülîstân harâb!.

Ben şimdilik ölmek tehlikesinden, yanı kan ve ateş muhitinden uzaktayım.. Fakat bedbaht ve avareyim.. Sen ikinci defa olarak cehennemî bir çember içindesin, fakat ruhun da cennet ve tarâvet içinde.. Zira kalbinde aşkın ve saadetin ebedî füsûnu var.. Sana çok gıpta ediyorum.. Çünkü şifâ-yâb olunmak istenmeyen yegâne mukaddes, müheyyic bir hastalığa tutuldun.. Ben evlenmekle muhabbetin değil, yalnız kinin, nefretin ne olduğunu anlayabildim.. Yübûset ve ittîrâd beni boğuyor.. [551] Ruhen ezelden uyanık yaratılmayan, hayatın bütün inceliklerine, zarafetlerine lakayıt kalan, mümkün değil aşk kadını olamıyor...

Erkeğe vefa ve sevda telkin etmek sanatını bilmeyen kadın saadete layık değildir. Kadının kudreti erkeğin ruhunu, ruhunun bedî'î ihtiyacını tatmin edebilmektedir.. Keşke kanlı yorgunluklar içinde ben de aşk ve saadet düşünebilseydim...Mütâlaaya, fikre ve edebiyata lanet!. Hatta yerleri kızartan melhamelere (kanlı harp) mukabil insanlığın elemi bir dakika olsun susturacak bir şifa ibdâ'ından aciz kalan medeniyete lanet!.. Kitap mı, felsefe mi?. Usandım, bıktım.. Beni zehirleyen, hassasiyetimi marizleştiren, hatta tâlî'i, tesadüf aleyhime çevirten hep o değil mi?. Tenezzüh, zevk ve seyrân mı?. Niçün?. Her biri ayrı ayrı kalbimi yakacak nefiseleri, güzelliğin şerârelerini görmek için mü?. Saadet bana iğbirâr (gücenme, kırılma) göstereli çok oldu.. İstemem, ben de ondan uzak kalayım.. Ah, eleme, hicrana ve bedbaht tesadüfe karşı biraz lakayıt kalabilseydim!.. Ruso'nun çok hakkı var. Saadet denilen nazlı kuş o kadar ince, o kadar muhteriz ve korkak ki hummâ-yı hayât içinde çırpınan şehirlerden ziyade tabiatın saf ve serbest sinesinde yuva yapar.. Başımı alıp bir dağlara gitsen.. Leylâ'yı araya araya bir Mecnun'a dönsem!.

Harikalı bir tesadüfle dün elime yeni çıkmış Fransızca bir kitap geçti. Mütâlaaya isyanıma rağmen okumaktan kendimi alamadım!. Ezelî dert... Lakin bu eser gözümün önünden büsbütün yeni bir ufk-ı tefekkür açtı.. Yâbis ruhuma hafif bir şerâre-i tarâvet saçtı.. Sen harp ediyorsun ama bahtiyarsın.. Ben mesut olmayarak harp edenlere acırım. Medeniyetin her türlü ezvâkı, konforu içinde mesut hayat geçirenlerin siperlerde nasıl tatlı canlarını fedaya razı olduklarına şaşma.. Harp etmek için de hayatı tatmak, mesut olmak lazım! Ben bu sönük, bu kuru ruhumla ne siperde, ne cephe gerisinde işe yararım.. Ben ruhu ölmüş, sönmüş bir vücudum.. Önümde duran kitap ki "Hanri Barbos"un ([Henri Barbusse](#)) "Ateş" isimindeki eseridir, ale'l-umûm harbin aleyhindedir!. Bugün harp eden Fransa'da böyle bir eserin intişârına müsaade etmek için bir millette hürriyeti hazz ve temsil eden nasıl kudretli bir şuur olmak lazım?!. [552] Senin kalbindeki ve karşıdaki ateş sana neler söylüyor bilmem.. Fakat benim elimdeki "Ateş" harp eden iki ordu, intihar eden büyük bir ordu gibidir, diyor.. Ne kadar milletler varsa o kadar birbirine düşman millî hakikatler vardır, ve bu hakikatler asıl büyük hakikati, ebedî ve lâ-yemût hakikati hırpalıyorlar, diyor.. Sonra azametli, hazzı güç bir halt daha ediyor : Vatan fikri yanlış bir fikir değildir; fakat basit, küçük bir fikirdir ve daima küçük kalmaya mahkûmdur, diyor... Ben de diyorum ki ruhları

yekdiğerine eş olmayan, gayr-i müsâ'id şerâ'it altında izdivâc yapan erkek ve kadın müsennâ (iki kat, ikili, iki katlı) bir manzara-ı intihârdır. Çünkü az çok müsait şerâ'it altında vuku' bulan izdivâclar bile ekseriya kâbus olmaktan kurtulamamıştır.. Uysal, basit ruhlu adamlardan başka izdivâc müessesesinden tamamıyla memnun görünenler yok galiba.. İzdivâcın ruhu, ittîrâda düşman ve tenevvü'e müptela tabî'at-ı beşerle gayr-i kabil-i te'lîf galiba.. İzdivâcdan mesut görünenlerin çoğunu ruhlarının tahavvül ihtiyacını dışarıda temine muvaffak olanlar teşkil ediyor galiba!.. İşte ben bu ümitle, bu “Gâlibâ-yı müselles” ile teşyî-i hayât etmekteyim.. Mamafih senin gibi büyük aşka tutulanlar ve hususuyla böyle bir aşk ile yuva yapmaya muvaffak olanlar müstesna!.. Eğer bu sîmâ-yı istisnâda belirmeseydi, gülümsemeseydi hayat ne abûs, ne korkunç bir şey olurdu!. İşte al sana senin için tebrik, benim için de taziye olabilen bir mektûb-ı cinnet-i üslûb?..”

Mesut ve müheyyic ruhuma bir an içinde durgunluk ve tutkunluk veren şu hisli ve zehirli satırları bilmem niçün sana yazmak lüzumunu duydum?. İhtimal saadetimizin kıymetini daha iyi bilmemiz için.. İhtimal beni kaybedersen fazla müteessir olmaman için.. Bedbaht Nedim'e çok acıyorum. Fakat işte ben de müphemiyetten inliyor, saadetten bayılıyor ve aşktan pervaneye dönüyorum.. Ah, hem sevgili vatanı koruyabilsem, hem sevgili Kâmuran'a kavuşabilsem!...

[553]

Benden uzun mektup istiyorsun.. Hem öyle bir mektup ki İstanbul'un ruhunu gösterirken asrın ve şu'unun zulmünü bildirsin!. Birikmiş asi heyecanlarla titrerken memleketin ve ihtirasın zulmetini teşhîr etsin!. Öyle ilahi bir mektup ki hassas dimağına fecr-i cünûn akıtırken coşkun ruhuna sekr-i füsûn saçsın!. Seni hem çıldırsın, hem avutsun.. Hem bayılsın, hem ayılsın!. Öyle tılsımlı bir mektup ki asırların dolduramayacağı kısa ve mütekâsif bir tarihe birden çarpmaktan mütevellid korkunç bir aksü'l-amel ile seni, sersem ve sermest, uzaklara.. Hakikatin, hicranın, şu'unun yetişemeyeceği şafak ve hayal diyarına atsın!.

Lakin ben sana bu bezgin ve ezgin kalbim ile, bu esir ve dil-gîr (kalbe sıkıntı veren, kırılgan) kalemim ile, sonra da bu mağmûm ve mesmûm hava ile böyle sehhâr, böyle şifa-kâr, böyle içi cefa ve ziyâ dolu bir mektup nasıl yazarım, Reşat?. Sen ki benim gibi bu son sefil seneyi İstanbul'da geçirmek felaketine uğramadığın için sinirlerin benden çok kuvvetli, ruhun benden çok sağlam, hayalin benden çok temiz ve geniştir... Bilakis ben böyle inleten ve mest eden semâvî bir mektuba, bir üslûb-ı tesellâya muhtaç ve müştâkım.. Evet, senin hür ve ser-âzâd kalbinden ve kaleminden ben sihr-i tesliyet, hiç olmazsa, [554] şî'r-i serâb beklerim.. Filhakika sana ben, ruhuma ezelden aşına râyihası her gün biraz daha süzülen bu nefis ve sehhâr beldeden artık ne gönderebilir, ne hediye edebilirim? Yalnız zehir, yalnız melâl, yalnız enîn ve hicran.. İşte o kadar!.

Ah bilsen Reşat, şimdi nasıldır payitaht?.. Gelsen kabil değil tanıyamazsın!. Senin mütehasşir olduğun cinânî ve efsanevi şehir, aziz Pierloti'nin perestiş ettiği kubbeler ve minareler memleketi her gün biraz daha uzaklara, cehennemî ufuklara kayıyor gibi!.. İstanbul'a kavuşmak için ruhunun kanatları sakın şitâb ve iştiyâk ile beyhude çırpınmasın!. Sonra sukutun pek korkunç, pek feci olur. Yalnız şunu bil ki şimdi onun visâlinde hüsrân, gurbet ve dâü's-sıla (vatan hasreti) var!. Biz onun içinde olduğumuz hâlde uzağındayız!..

Filhakika İstanbul'un mişvârı, havası ve manzarası büsbütün değişti!. Gayr-i mer'î zalim bir furça-ı dilber şehrin simasını boyuyor!. Görünmez sihirbaz bir el her gün biraz daha payitahttan mukaddes bir yer, bir hatıra çalıyor!. İstanbul'un bu sinsi kayışı, bu tadrîcî

üfûlü gönlümde bilsen ne girdaplar, ne hicranlar bırakıyor.. Avrupa'nın medeni şa'sa'asına ve nurlu felsefesine biraz fazla dayanan dimağım şimdi elîm, karanlık bir boşluk içinde!..

Bilirsin, ben serbest fikirli, az çok sosyalist ruhlu bir adamım.. Vatanımı, milliyetimi ibtidâî, dar hisler ve ihtiraslarla değil, insani, geniş tahassüsler ve teheyyüclerle severim. İnsâniyyet-i külliye'nin munis [555] bir cüz'ü olmak sıfatıyla vatanıma perestîş ederim. Millî kelimesine mevsûf (vasıflı) olmakla cinayet ve fezâhatların faziletine kail değilim!. Millî hakikatlerin o büyük ve ebedî hakikati hırpalamasına razı olmam.. İnsanlık menfaatinin vatan menfaati fevkinde tutulmasına taraftarım.. Lakin görüyorum ki bu asil, bu nurlu aşk hurafe ve ürcûfe girdaplarını fersahlarla aşan, **klerikalizm** ile, an'aneler ve efsanelerle mesut ve muzaffer cidâller yapan o en yüksek, en medeni ve müterakkî milletlerde bile maalesef henüz pek zayıf, pek heyecansız!. Beş senelik hâ'ileli ve saralı maziye rağmen ihtiras, zulüm ve zulmet, alevli bir günah gibi, hâlâ her yeri yakıyor ve cehenneme çeviriyor!.. Buna yeni masal mı istersin?. Öyle ise işte mütareke şerâ'itine rağmen zalim bir işgal altında inleyen İstanbul!. İşte havasında mavi bir vahşetin kâbusu dalgalanan İzmir!. İşte bir kısım insâniyyet-i muztaribenin cebîn-i ma'sûmuna cânîyâne indirilen kızıl yumruk!..

Evet ihtiras, **entolerans** (intolérant-hoşgörüsüz) fertleri de, milletleri de alçaltıyor.. Cihanın ufk-ı mukadderâtını mütemadiyen karartıyor.. Korkuyorum ki harp bir zulmü ve bir zulmeti söndürürken mütareke yeni bir ateş, yeni bir cehennem îkad etmesin... Of!. Heyecanımı, savlet ve isyanımı hangi hedefe tevcih edeceğimi şaşırdım!. Hevâ-yı nesîmîden ziyade hevâ-yı âzâde-gîye muhtaç bir esir gibi inlemekte, karaya atılan bir balık gibi çırpınmaktayım!.. Turan'a, Kızıl Elma'ya gitmek isteyen dünkü kara siyaset, İstanbul'a getirdiği bu yabancı zalim kuvvet karşısında müebbeden utansın!.. Enkaz-ı idbârdan (talihsizlik yıkıntıları) şâhika-ı ikbâl kurmak isteyen bugünkü kitle-i hıyânet müebbeden sergerdân (şaşkın, başı dönmüş) [556] kalsın!. Ah, vatanın na's-ı mübârekî huzurunda, a'mâkında tufan saklı meş'ûm birer buluta benzeyen kinli ihtirasların o el'ân sükût ve hürmet nedir bilmeyen cânî ve cinâî feyezân ve hezeyanları Bizans'ın son günlerini ne çok andırıyor!.. İttihâd ve terakkiye rağmen tekrar hizmete alınan müteka'id i'tilâf paşalarının o üstlerinden akan üniformalarıyla düşman ayağı altında çiğnenen İstanbul sokaklarında kurum satmaları ne kadar sinire dokunuyor!..

Hasılı ötede, çok yakın bir mazide galiz ve ziyâ-şiken (ışık kıran, koparan), millete yalnız musibet ve şe'âmet getiren bir **şovenizm**.. Biri de, şu bedbaht günlerde hain ve zelif, memlekete yalnız hüçâl ve hezîmet veren bir **egoizm**.. İşte bu iki günahkâr dalga arasında zavallı vatan nihayet batıyor.. Eğer memleketi kaplayan bu korkunç bulutlara ve dalgalara mukabil Türklüğün ezeli cevherine tecelli-gâh (görünme yeri, ortaya çıkış yeri) Anadolu'nun afakında pırıldayan gurur ve mukavemet yıldızı olmasa burada, bu köhne Bizans'ta ümitsizlikten ve imansızlıktan ölmek, intihar etmek bir şey değil!.. Türk'ün kara bahtını aydınlatması çok me'mûl bu ilahi yıldızın mübdi'lerine (yenilik getiren) ebedî minnet ve şükran... Mesihî bir kudretle Anadolu'yu canlandıran Sivas kongresine nâ-mütenâhî hürmet ve takdis!..

Lakin kör ve dar, katil ve ziyâ-şiken şovenizm, hatta hâdisâtın belâgat-i irşâdına rağmen sefil ve zalim emperyalizm Venizelos'un idare ettiğı küstah memlekette de bütün şiddet ve şe'âmetiyle hüküm-fermâ!. Galiba inhilâl ve inhizâm nöbeti yakında oraya gelecek!. Filhakika İzmir yalnız bizim için bir hâ'ile, [557] bir hicran değil; Yunanistan için de bir bâdire, bir nekbettir. Büyüyen, kudretleşen millet gayr-i tabîî tarzda arazisini genişleten, siyasi haydutluğu kendisine meslek ve sermaye edinen millet değildir.. Ahlaken, iktisaden, irfânen yükselen millettir. İnsanlık acaba ne zaman İzmir'de ve havalisinde beyhude dökülen masum kanların mesuliyetini soracak derecede kadar ve dünyanın mukadderatına hâkim olacaktır?. Anî ve müterâkim bir füsûn-i dalâlet içinde beşeriyetin müştereken (ortaklaşa) yaptığı kan ve ateş tufanına hâlâ bir reşâşe-i merhamet, yirmi milyon bî-günâh gencin Harb-i Umûmî'de heder edilen hayatlarına hâlâ bir katre-i hürmet yok mu?.. Demek dört senelik bî-nazîr hâ'ilenin ihtirasları, saraları ve savletleri mütareke senelerine de sirâyet ediyor.. Demek bir yandan imhâ olunduğunu sevinçle temâşâ ettiğiniz bir militarizme mukabil diğer cihetten daha müthiş başka bir militarizm beliriyor.. Benim fikrimce en büyük, en müterakkî millet insanlık aşkını, hakiki medeniyet aşkını en yüksek mikyasta gösteren millettir. Bu nurlu aşkın, bu kutsi ateşin inkişâfıyladır ki beşeriyet zulmet ve dalâletten kurtulacaktır. Şuna kani' olmalıdır ki bir insan için diğer milletleri sevmek kendi milletini sevmeye katiyen mâni değildir. Fransa'nın be-nâm (ünlü) müverrihi (tarihçi) Ernest Lavis diyor ki: "İnsan ve vatanını sevmek için diğer vatanlardan nefret etmesi lazım gelmez.. Bilakis başka vatanları

seven kendi vatanını sevmesini daha iyi bilir...” Her milletin Harb-i Umûmî bâdiyesini îka' ve îkad eden gaflet-i umûmiyyeden bir hisse-i mes'ûliyyeti vardır. Bugünkü gâlibiyet-i meşrû', şuurlu bir kudretten, bir tefevvuktan ziyade [558] bir tesadüf, bir tâli' mahsulüdür.. Onun için Versay kahramanları lüzumundan fazla şımarmamalı, hakikate ve adalete şamar atmamalıdır!. Müstakbel harbe mâni olmak için yalnız maddî kuvvetin, silahın imhâsı kâfi değildir. Ruhlardaki kin ve intikam hislerini de kal' (koparma, sökme) etmelidir. Bu ise ancak beyne'l-milel (uluslararası) şefkat ve hakkaniyet (doğruluk) ile temin olunabilir.. Müstakbel nesillerin ruhuna kin zerk ve ilham etmemek.. İşte bugünkü diplomatların ve mütefekkirlerin, bugünkü resmî ve gayr-i resmî Avrupa'nın ulvî vazifesi..

Bugün cihanın mukadderatında müessir görünen siyasi ser-dârlar (komutan, önder) hıçkırarak *insaniyetin* mukaddes menâfi'ini icabında kendi vatanlarının menfaatlerine takdim ve tercih etmek kahramanlığını gösterirler, bütün milletleri müsâvî bir heyecân-ı adâlet içinde kucaklayan şefik şartlar ve ahdlere sulhu ebedileştirirler, asırlardan beri felsefeyi halelendiren ve kudsileştiren uhuvvet-i beşeriyye idealini kuvveden fiile getirirlerse işte o zaman derin bir gaflet ve hamâkat içinde dökülmüş kanlara, heba edilmiş zekâlara ve servetlere, çekilmiş sefalet ve ızdıraplara yazık olmuş sayılmaz!. Bu idealin – velev ki kısmen olsun – tulû'u öyle rabbanî bir şafak tesiri yapacaktır ki felce uğrayan, birkaç asır geriye kayan insanlığı diriltecek ve yükseltecek, bütün zulmetleri, bütün hicranları ve hezeyanları eritecektir.. Cihanı kin ve ihtirastan, o ezeli ve cehennemî girdaptan, o kudretli ve satvetli dalâletten kurtarmak için milyonlarca insanın kanı pahasına tecelli eden bu sehâh ve müheyyâ-yı firâr (müheyya-hazır) fırsatı kaçırmak cidden emsalsiz, pek feci bir günah olacak!.. [559]

Bugün Lloid Corc (Lloyd George) gibi, Klemanso (Clemenceau) gibi dünya siyasetini idare etmek mesuliyetini yüklenenler vatanların, dinlerin ve ırkların çok fevkine çıkmalı, ziyâ ve sevda dolu bir ruhla, bir hamle-i şefkatle âlâm-ı umûmiyyeyi kucaklamalı, hatta insanlığın selameti namına lüzumunda – memleketlerinin pek hayati olmayan menfaatleri aleyhine olarak – fedakârlıkta bulunmak şecâ'at-i medeniyyesini gösterebilmelidirler.. Filhakika asil büyük adamlar yalnız vatanlarının değil, bütün cihanın, bütün insanlığın büyük adamlarıdır.. Fakat ne kadar yazık ki bugünkü diplomatların

dimağlarında da dünkü feci hakikate rağmen o büyüklük, o nurlu ideal, o ilahi ateş değil; yalnız şeytani bir zulmet ve ihtiras, yalnız menfur bir taassup ve hod-bînî hüküm-fermâ.. Bu köhne ihtirasa, bu meş'ûm zihniyete yeni izler, yeni numuneler mi istiyorsun?.. Öyle ise işte Versay müzâkerâtı.. İşte Almanlara hakk-ı teneffüs bile vermek istemeyen gazûb ve zebûn-küş çember.. İşte Mondros mütarekesinden sonra irtikâp edilen gazab ve zülüm. İşte Ceneral (general) Harington'un mekteb-i Harbiyyedeki karargâhında verilen hükümler, zalim ve mudhik kararlar.. İşte "Kroker" Otelinde oynanan dramalar, facialar!... Milletler müştereken şuna emin olmalıdırlar ki millî menfaati cihanı menâfî'le telife muktedir pek yüksek hisli vatandaşlarını mevki'-i iktidâra getiremedikleri müddetçe medeniyet dünyası kandan, vahşetten, sefalet ve ızdıraptan kurtulamayacaktır...

Ben gelecek neslin ruhuna kin ve intikam zehri zerk etmeyecek bir sulhu bekliyor ve takdis ediyorum.. Ruhumu nurlu heyecanlarla yoran bu intizâr, bu ümitledir ki İstanbul'un şimdi zulüm, istihzâ ve hakaret dolu [560] iğrenç manzarasına katlanabiliyorum. Fakat ne yazık ki hâdisât, siyasi ufuk ümidimi her gün biraz daha karartıyor.. Kalbimdeki mukavemet membasını her gün biraz daha kurutuyor. Mamafih istitrâden şunu da bî-pervâ ilave etmeliyim ki asırlardan beri milletin mukadderatına musallat olan hükûmetlerin ve hükümdarların dalâletleri.. Sonra da milleti değil, yalnız zulmeti temsil eden fırkaların ve bazı gazetelerin şu hicranlı ve hâ'ileli günlerde bile susmak nedir bilmeyen ezelî ihtirasları bana bu zalim manzaradan, bu millî gururu boğan melun ve küstah hevâ-yı tezyîften daha az elîm ve çirkin görünmüyor!..

Burada, her gün sinsi sinsi biraz daha kayan İstanbul'a matem tutan şefik ve zâhid (dindar) evlatlar o kadar az, fakat bilerek veya bilmeyerek bir tekme daha vuran günahkârlar o kadar çok ki!.. Maalesef mühim bir kismımız tarihin dönüm noktasındaki o her şeyi sürükleyen, tarumar eden korkunç gird-bâdı göremiyor, hâ'ilenin rûh-ı hüsrânını sezemiyor, buhranın ve hicranın derinliğini kavrayamıyoruz!. Bir taraftan dehrin (devir, zaman; dünya) ve hâdisâtın muhnik (boğan, boğucu) cereyanına rağmen geniş bir havâ-yı ihtirâs içinde birbirimize kafa tutuyoruz; diğer cihetten yabancı kuvvetlerin, nankör unsurların o en miskin, en durgun gönüllere bile tuğyân ve isyan ilham eden zâlim-âne ve müzeyyif-âne (aşağılayarak) tavırlarına irsî bir tevekkülle boyun eğiyoruz!. Beni hem asrın ve şu'unun

zulmeti, hem sahte taçlı İstanbul'un miyasmalı ruhu boğuyor.. Muazzam afetin, facialı tarihin o kadar yakınındayız ki emsalsizliğini, şe'âmet ihtişamını göremiyoruz. Yarın hafidlerimiz (erkek torun) tarihi okudukları zaman bizim bu hummalı ve saralı günlere temas eden dimağlarımızın nasıl olup da çıldırmadığına [561] hayret edecek.. Yalnız o kadar değil, gaflet ve ihtirasımıza da lanet!. Nasıl hayret ve lanet etmesinler ki sönen, can çekişen İstanbul hâlâ nâzır, müsteşar, müdür-i umûmî olmak emelleriyle çırpınan, kuduran bir yığın günahkârların müfteris hamleleri ve ihtiraslarıyla yanıp tutuşuyor!.. Hoppa, asaletsiz alayışlar ve nümâyişler altında çiğnenen gün görmüş vakur İstanbul'un yaralı göğsüne filhakika biz güya – münevverler merhem değil, zehir koyuyoruz.. Şifa değil, cefa akıtıyoruz!.

Bu sefil küçüklükler, bu muzlim ihtiraslar içinde bereket versin ki anavatanda ruha ümit ve hayat veren büyük, kutsi bir ışık seziliyor : Müdâfaa-ı hukuk.. Anadolu'da pırıldayan bu taze meşalenin ziyâsı köhne Bizans'a kadar gelmeye başladı.. Mağrur İngilizlerin müz'ic takayyüdlerine rağmen İstanbul'un esrarengiz, mütevazı ve kahraman bir köşesi vatanın mukavemet membaına evlat ve mühimmat göndermekte şâyân-ı hayret bir muvaffakiyet gösteriyor.. Ne garip ve feci bir tezat!. Bir taraftan başta Vahideddin isimli padişah ve halife olduğu hâlde hürriyet ve i'tilâf hükûmeti mevtâi bir acz ve meskenet içinde düşmanla teşrîki mesâî ediyor, diğer cihetten memleketin fedakâr çocukları Mesihî ta'azzuvar (şekillenme, biçim alma), efsanevî menkıbeler yaratıyor!. Artık büsbütün miskinleşen, köhneleşen Bâb-ı Ali'nin hevâ-yı siyâsetine şimdi sarahaten gubâr-ı hıyânet de karıştı.. Evet sevgili Reşat, burada mavi semalı, pembe ufuklu hayalî payitahtta şimdi Bâb-ı Ali'nin yalnız hıyanet ve dalâlet, Avrupa medeniyetinin de sade vahşet ve gılgizet kısmı hüküm-fermâ!..

İğrenç bir sarrâflık (kuyumcu; mec. bir şeyden iyi anlayan, o şeyin ehli olan kimse) ruhunun, el ile tutulacak derecede maddileşen [562] kahpe bir hod-kâmlığın (kendini düşünme) her yere istila ettiğini görmekten mütevellid manzara, emin ol, pek afet-engîz bir şey oluyor.. Bir hâlde ki bu fitne-kâr manzara ruha ölüm, vecd-i adem telkin ve ilham ediyor... Nitekim geçen sene kayan İstanbul'un alçalan ruhunu birden titreten ve yükselten ulvî, vatani birkaç intihar vuku' buldu.. Fakat çok yazık ki bu ihtizâz ve i'tilâ gönüllere şihâb (kıvılcım, akan yıldız) gibi dokundu!..

Madem ki benden işgal altında inleyen ve eğlenen İstanbul'un müşevveş ve mu'avvec hayatını sarâhatle gösterir muhtasar bir kroki istemekte ısrar ediyorsun.. Öyle ise ben de siyah mektubuma daha vâzih (açık, net) birkaç kara çizgi ilave edeyim: Harb-i Umûmî'nin o herkesi titreten, tedhîş eden meşhur İstanbul nezlesinden bile kudretli bünyesi sayesinde kurtulan Celâl Oğuz Bey maalesef İngiliz zulmünden tahlîs-i nefis (kendini kurtarma) edemedi, haksız yere tıklandığı mahbeste (hapishane) çok elîm bir hayat geçirdikten sonra vefat etti!.. Leylâ Hanımefendi'nin yalısını, Nureddin Bey'in apartmanını zorla işgal ve eşyalarını tarumar ettiler.. Esasen Türklere ait işgal edilmedik güzel bir ev ve apartman hemen hemen kalmadı gibi bir şey!. Bundan dolayı mesken buhranı Harb-i Umûmî'den daha müthiş bir şekil aldı.. Ekser evlerde üç dört aile barınıyor.. Hem pahalılık, sefalet arttı.. Hem de büsbütün karikatürleşen Bâb-ı Ali'nin maaş vermekteki aczi.. Fakat buna rağmen İstanbul'un her köşesinde büyük bir hezeyân-ı zevk ü sefâhat hüküm-fermâ!.. Beyoğlu'na itbâ' (tabi kılma, arkasına katma) etmekte fazla gecikmeyen İstanbul haraşolu, tombalalı barlarla, çalgılı meyhanelerle doldu.. Hele Dördüncü Vakıf Hanı'nı [563] işgal eden Fransız askerlerinin eğlencesine sahne olan köhne Sirkeci mutarra (göz alıcı, parlak) bir çeng ü çegâne (saz eğlentisi) içinde pür-safâ!.. İşgalden beri karşı tarafa hiç geçmeyen bizim Haydar Bey geçen gün bir iş için Beyoğlu'na gitmeye mecbur olmuştu.. Câdde-i Kebîr'in mâî ve beyaz manzarasından esasen sinirlenen Haydar'a Palikarya'nın biri bililtizam şiddetli bir kol çarptı.. Haydar'ın: Dağ başında mısın? Sualine küstah Rum müthiş bir küfre terdif edilmiş bir tokatla cevap verdi. Neticede İngiliz polisi Rum'u serbest bıraktı, zavallı Haydar'ı deliğe tıktı!. Dün senin Kadri'den de, şirket vapurunda i'tilâf zabitlerine mahsus yere oturdu diye, on lira ceza aldılar.. Geçen hafta bir Fransız zabiti de Kadıköy vapurunda kendilerine tahsis edilen mevkide yer bulamadığı için ileride oturan bir Türk'e huşûnetle yerini kendisine vermesini söylemiş.. Bittabi barbarca harekete aldırmayan Türk'ün hemen kucağına oturuvermiş!.. Türk çiğnemek şartıyla şoförler, vatmanlar âdeta cezadan muaf!. Kadınlara sataşmak, feslere ve peçelere musallat olmak.. Dükkânları, hususıyla yemiş sergilerini yağma, pek gülünç sebeplerle cezâ-yı nakdî alma, silah atma ve adam vurma ise medeni i'tilâf askerleri için umûr-ı âdiyyeden (alışıldık işler)!.. Düşman neferleri (asker) ve polisleri içinde İtalyanlar nispeten terbiyeli, ağırbaşlı adamlar!..

Şimdi meş'ûm işgalin diğer manzarasına, bize ait cephesine geçeyim.. Bu, daha az elîm değil.. Düşman zabitleriyle gezmek bazı şımarıklar ve şıllıklar için muhteşem bir vesîle-i gurûr.. Bu süfli, bu siyah manzarayı [564] geniş bir hâ'ile-i samimiyet içinde i'tilâf zabitleriyle çay içen ve dans eden yüksek tabakaya mensup hanımlar, düşman zırhlılarının – galiba ma'hûd Averof da dahil!. – manalı davetlerine müftehir-âne koşan saraya mensup efendiler ve kadınlar itmâm ve tetvîc ediyor!. Manzaranın asıl şâyân-ı tenkîd feci kısmı ekseriya bu temasların ve şitâbların Türklüğün medeni seviyesini düşmanlara göstermek gibi meşrû' ve makbul bir maksatla değil, milliyet ve fazilete lakayt şuh ve hasîs hislerle yapılmış olmasıdır.. Her devirde mevki'-i iktidâr etrafında mâhir-âne hulûl manevraları yapan, kapıdan koğulunca pencereden girmeye uğraşan riya ve teneffu' (faydalanma) kahramanları işgal kuvveti karşısında da o ezelî ve an'anevî tabasbuslarına devamda şaşkınlık göstermiyorlar; bu yeni menfur şerâ'itten de güzel güzel istifade ediyorlar!... Diğer cihetten bezirgânlıkta Yahudileri geride bırakan, Arnavut muhallebicilerden, Kürt karpuzculardan, Türk leblebicilerden, hatta Rum bakkallardan çok kuvvetli bir teşkilat, çok ihtiraslı bir der-âgûşla bütün İstanbul'u kaplayan İranî tütüncüler, hususıyla Beyoğlu'ndakiler Türklüğü tezyîf ve tehzilde (alay etme) sanat! Harikaları gösteren Yunan mizah gazetelerini dükkânlarının en nazara çarpan yerlerine asmakta, bu suretle Rum müşterilerine kompliman yapmakta cidden acem-âne bir mübâlağa-ı i'tinâ gösteriyorlar!. Şu şah eser levhayı – Harb-i Umûmî'den ilan edilen cihâd-ı mukaddesin sanki müstehzî birer heyulası şeklinde dârü'l-hilâfe (hilafet merkezi, Osmanlılar devrinde İstanbul idi) sokaklarında dolaşan Müslüman fakat düşman Hint askerlerinin yaptığı şâyân-ı ibret panorama ile beraber – ittihâd-ı İslâm taraftarlarına hediye ederim!. [565] Turancılara, şovenlere de ithaf edilecek ufak bir tablo var: Sünbülizâde Suat Bey, İttihâd ve Terakki'nin irfan ve edebiyat cephesi kumandanı Ziyâ Gökalp'tan ve onun temsil ettiği satvet ve kudretten ihtimal artık bir fâ'ide-i maddiye temini mümkün olamayacağını düşünerek - İtalya'nın Harb-i Umûmî'deki mukaddes hod-kâmlığını andırır bir tebdîl-i cebhe hareketiyle – terkîblere avdet etti!. Daha garibi, Damat Ferid Paşa'dan nişan aldı; ve aralarında muhteşem küfürler te'âtî (alıp verme, karşılıklı alıp vermek) edilen Ali Kemal'in "Peyâm-ı Sabâh" ne makaleler yazdı.. Bu sihirbazlık, bu âdeta dâhiyâne hîle-i hulûl karşısında artık "Karnof" un sanatkârlığı pek basit kalır, değil mi?. Zavallı saf kalpli şeyh, şimdi bir kısım müridlerinin şu seciye-perverlik ile gayr-i kabil te'lîf-i hercâî hâllerini kim

bilir Malta’da nasıl mütehaccir (taşlanmış, taş hâline gelmiş) ve mütehayyir (şaşırmış) bir zâviye-i teessüf arasında temâşâ ediyordur?. Denilebilir ki İstanbul’un hüsrân ve hicrân manzarasına tarâvet ve ciyâdetiyle katre-i vefâ akıtan gözle görünür hemen bir müessese kalmış gibidir: Senin o pek beğendiğin sanatına ilahi bir vecd ile aşık asabi ve çalak şefîn riyâsetindeki bahriye bandosu.. Düşünmeli, düşman ellerinden bile derin hayret ve takdirlerle samimi alkış demetleri toplayabilmek için sanatın ve sanatkârın ne tılsımlı bir kudreti olmalıdır. Tepebaşı, bu nokta-ı nazardan, kâbus içinde kalmış Beyoğlu’nun yegâne hava alınacak bir köşesi, bir penceresi hükmünde!. Sanatın birbirine düşman milletlerin ruhlarını bile biraz füsûn içinde birleştiren ilahi kudretine benden ebedî hürmet!.

İşte şarâb-ı tesellî ile mahmûr (uykulu, baygın) ve sermest değil, fakat zehr-i hicrân ile bedbaht ve bed-mest (kendinden geçmiş derecede sarhoş) ruhumdan siyah mektubumun asi ve samimi satırlarına [566] kısmen sızan elemli ve matemli manzaralar ve hadiseler, sisli ve hisli enînler ve teheyhücüler!. Reşat, sakın bir daha benden mektup istemek gafletinde bulunma.. Mütehasir ve müştâk olduğun güzel beldenin râyihasını, nefhasını (can veren, ihya eden üfleme, diriltici nefes) mektuplarımla koklarım sanma!. Ve şafak sökünceye kadar zinhâr İstanbul denilen zulmet-gâha uğrama!.. Anadolu’nun temiz, hür ve kahraman havasına muhtaç ruhumun derinliklerinden gelen bu saralı sayha-ı tavsiye (tavsiye haykırışı), şimdilik benden sevgili Reşat’a gönderilmiş yegâne bir hediye-i irşâd olsun!..

Nur Veren Kız

Mektubunuzu nasıl mesut bir heyecanla okuduğumu kabil değil tasavvur edemezsiniz.. Kürsî-i tedrîsim önünde parlayan genç zekâlar arasında cevvel, mütefekkir gözlerinizin ifşa ettiği ma'nâ-yı ziyâ ile zaten siz öteden beri nazarımda pek mümtaz bir talebe

idiniz.. Daha o vakit sizin vatana, insanlığa nur veren yüksek bir muallim olacağınıza, zulmetlere ve hurafelere boğulmuş kadınlık âlemine ezelden uyanık ruhunuzla, ezelden aydınlık dimağınızla şafaklar saçacağınıza kanaat etmiştim, şimdi artık şetâretli bir vuzuh içinde görüyor ve büsbütün emin oluyorum ki sizinle vatan cidden güzîde bir evlat, yeni nesli asrî bir tarzda yetiştirebilecek mümtaz bir mütefekkir kazanmış oldu. [567]

Filhakika siz âteşin azminizin asalet ve necâbetini mektepten çıkar çıkmaz Anadolu'nun hücre ve en ziyade muhtâc-ı vefâ bir köşesine gitmekle parlak bir surette gösterdiniz.. Dimağınızdaki o mukaddes ıfık ile karanlıklara, gızlere ve zucretlere doğru bî-pervâ şitâb ve hücum ettiniz.. O sıcak, o cevval şefkatinizle fedakâr Anadolu'nun öksüz ve yâbis göğsüne hayat ve tarâvet serp̄tiniz.. Bu nurlu celâdeti ebediyen takdis ederim, kızım..

Şimdiye kadar ufak bir ra'se-i medeniyet ile titrememiş uzak ve havası fena kasabadan bana gönderdiğiniz uzun mektupta bütün o korkunç şerâ'ite rağmen vaziyetinizden pek memnun görünüyor, maddeten ve ma'nen çok sefil bulduğunuz İnâs Mektebi'ni bir iki ay içinde epey tanzîm ve ıslaha muvaffak olduğunuzu yazıyorsunuz.. Emin olunuz, her bir kelimesinden vefa ve ziyâ sızan mektubunuzun şu satırlarını okurken kalbimde duyduğum ilahi zevki şimdiye kadar müddet-i hayâtımda hiç hissetmedim. İnsanlık namına, vatan ve irfan namına beni öyle büyük, öyle ulviyeti tasvir edilemez bir heyecanla mest-i sa'âdet ettiniz ki size ne kadar teşekkür etsem, size ne rütbe minnettar olsam yine azdır...

Gönlünüzün büyüklüğüne hayran ve hürmetkâr ruhumun bütün samimiyetiyle sizi yalnız “Büyük Ferdâ” kadınlar komitesinin Anadolu'da en faal ve âteşin bir uzvu haysiyetiyle değil, Türk kadınlığının bir rehâ-kârı (kurtarıcı), büyük kadın inkılabının bir mübeşşiri (müjdecî) sıfatıyla selamlar ve alkışlarım! Şuna tamamıyla emin olmalı ki bütün milletler sade hükûmet şekilleriyle, inkılaplarıyla değil; [568] aynı zamanda sizin gibi nur veren kızlarla, kadınlarla zulmetten, hurafeden kurtulmuşlar, kadınlığın ibdâ' ettiği mukaddes ıfık ile necât ve i'tilâ' şâhikasını teshîre muvaffak olmuşlardır. Siz hüviyetini, kudret ve intizâmını henüz tamamıyla bulamamış Türk irfan ordusunun en cesur, en fedakâr bir pîş-dârı oldunuz.. İstiklâl Harbi'nde Anadolu'nun gösterdiği kahramanlığa, şimdiye kadar tarihin bir nazîrini görmediği tarzda Anadolu kadınlarının yaptığı fedakârlığa sanki bir nişâne-i

şükran olmak üzere siz onun nura müştâk yaralı göğsüne temiz ve fecr-âmîz bir çiçek, bir çelenk gibi atıldınız.. Şu necîb, şu gayr-i endiş manzara-ı vefâ bütün muallimlere ve memurlara ilahi bir numûne-i sevdâ olsun!.

Biz Anadolu'yu uyandırmak ve ısıdırmak, şen ve mesut yapmak için asrın ve *fenn* in istediği tarzda irfan kadınları yetiştirmeliyiz. O her şeyden güzel, o her şeyden kudretli hakikati ve istikbali ancak bu tarzda kadınlar kucaklayacak, ve asil medeni ve fikrî inkılabı, büyük ferdâyı şimdi yetiştireceğimiz nesil yaratacaktır. Sizin gibi şerefi, zevki ve kadınlık emellerini İstanbul'un dans ve cazbant kasırgalarıyla dalgalı parlak ve şuh salonlarında değil, vatanın nur ve ziyâya muhtaç sakin ve yâbis köşelerinde arayan genç ve cevval ıfık melekeleri çoğaldıkça elbette bu millet de zulmet ve hurafeden tamamen sıyrılacak, şetâretli ve tarâvetli bir ufk-ı hayâtın şafakları içinde yaşayacaktır. Filhakika ruha mesut bir incelik, tatlı bir ra'ş-e-i teheyhüc damlatan yüksek ve kibar bir aşk kadını, bir salon hanımı perestişe [569] şâyândır.. Fakat ilahi bir kudretle karanlıklara nur veren, vatan ve insanlık afakına şiirler ve fecrler serpen irfan kadını, ziyâ melekesi takdise layıktır.. Çok şükür, idealimiz hemen hemen tahakkuk etmek üzeredir.. Kadınlar hürriyetlerine sahip olmuşlar gibidir.. Fakat meselenin ruhu, merkez-i sıkliti vatanın bu hürriyetten müsbet bir surette istifade etmesidir.. Hâlbuki terbiye-i ictimâ'iyedeki nakîsalar, hafiflikler buna kısmen mâni olmakta.. İşte bizim ağır, mukaddes vazifemiz bu nakîsalarla, bu hafifliklerle mücadeledir.. Ah, vatanımızın irfan kadınlarına o kadar şedîd bir ihtiyacı vardır ki... Her şeyden sarf-ı nazar, ibadet ve nezâhet değil, atalet ve sefahat ay olan ramazanda yalnız bir gece Şehzadebaşı civarında yapılacak ufak bir cevelân (gezinti) erkeklerimizin de, kadınlarımızın da nasıl kuvvetli bir nura, nasıl derin bir medeni ve ictimâ'î terbiyeye muhtaç olduklarını göstermek için kifayet eder. Merkez-i irfân böyle sefil olursa artık diğer memleketlerimizin hâlini, medeni hayat seviyesini siz düşününüz.. Onun için fikrimce vatanın namus ve istiklalini müdafaa ve muhafaza için Çanakkale'de, İnönü'nde, Sakarya'da, Dumlupınar'da vuruşan kahraman ne ise Anadolu'nun haşin bir kasabasında zulmetler ve gılgizetlerle bî-pervâ ve bî-muhâbâ çarpışan bir Şehâmet hanım da odur!..

Terbiye ve tedris vazifesinden başka der'uhde ettiğiniz ictimâ'î vazife de cidden mühim.. Orada çelikten azminiz ve nurlu iradenizle teşekkül eden Hilâl-i Ahmer şubesinde

küçük bir müddet zarfında gösterdiğiniz büyük muvaffakiyet cidden takdir ve tebrike şâyandır. Kadınlarımızın az çok [570] millî ve ictimâî vazifelerini idrake başladıkları bir zamanda gönül istiyor ki sizin fedakârlığınızın hiç olmazsa onda birini her hanım yapsın.. Hâlbuki biz burada ekseriyet itibarıyla hayat mu'tâdemizi ihlâl etmek istemiyor, memleketin iktisadi buhranını, elemeler ve hicranlar dolu mazinin bıraktığı o muazzam matemî unutmış görünüyoruz.. Filhakika hanımlarımızın mühim bir kısmı – eskisinden fazla – havai ve hatta tahrib-kâr eğlencelerle, zaaf ve şûriş (kargaşa) içinde kıvranan iktisadiyatımıza elîm rahneler açmakla meşgul!.

Doğrusunu isterseniz ben artık sinema, dans ibtilâsını da fazla, müz'ic ve yâbis görmeye başladım. Vâkıâ iyi filmler intihâb edilmek şartıyla sinema kadınlarımıza az çok bir mektep şulesi verebilir.. Orada terbiye-i medeniyye, terbiye-i fikriyye, terbiye-i bedî'iyye tenemmüv ve inkişâf için az çok fırsatlar ve manzaralar bulabilir. Fakat adi ve açık filmler de mukabil tesirler yapmakta gecikmez!. Vâkıâ dansın bedî'î, medeni bir kıymeti vardır.. Ale'l-ittlâk (genel olarak, mutlaka, rasgele) dansın aleyhinde değilim, hatta lehindeyim.. Lakin biz Avrupa'dan hangi bir şeyi, bir müesseseyi alır, taklit ederiz de onu az çok karikatürleştirmeyiz!.. Ben bizim danslarda ekseriyet itibarıyla bedî'î bir kıymetten ziyade cinsî, behimî bir ihtiras görüyorum!. Cidden nezîh ve bedî'î, bütün manasıyla kibar ve pürvakar danslara ne kadar taraftarsam insanın yüzüne sıcak bir gılgizet ve şehvet havası savuran şımarık, hoppa rakslara da o kadar aleyhtarım. Hele dans ibtilâsının çılgın, marazî ve müfrit bir şekil almasına tamamıyla muhalifim.. Zaten ifrâtın en [571] iyi şeylerde ve işlerde bile muzır olduğu bir hakikat değil midir?.. Mamafih şunu da itiraf etmelidir ki kalpleri iyilik aşkı ile yükselen, ictimâî vazifelerinin kudsiyyetini bi-hakkın takdir eden hanımefendiler maziye nispeten epey artıyor.. Ancak gönül daha geniş bir ziyâ ve intibah istediği içündür ki kalem bilâ-ihitiyâr (elinde olmayarak) vâdî-i tenkîde sapıyor.

Sevimli mektubunuzu “Büyük Ferdâ”nın son ictimâ'ında okudum. Kıymetli fikirleriniz pek samimi takdirler ve heyecanlarla alkışlandı. A'zâ-yı merkeziye hârr u hürmetkâr selamlarını size tebliğ beni memur ettiği için çok mütehasşisim.. Azamızın mevcudu beş yüze bâliğ olduğunu büyük bir hiss-i iftihârla size tebşîr ederim. Aza intihâbında öteden beri gösterdiğimiz müşkülpesentlik, aradığımız şartlar ve meziyetler

düşünülürse az zamanda husûl bulan şu mütebessim ve emel-nevâz adet karşısında memnun ve nîk-bîn olmamak için bir sebep kalmaz.

Şimdi size, arzunıza emsalen cemiyetimizin üç aylık târîhçe-i muvaffakiyyâtı arz ve icmâl edeyim: Ankara, İzmir, Adana, Konya, Bursa ve Edirne şehirlerinde birer şube küşâdına muvaffak olduk.. Bu muvaffakiyet en haşin, en mutaassıp bir muhitin bile ciddi, makul teşebbüslerle ziyâ ve hakikate karşı büyük bir kabiliyyet-i elastikiyye gösterebileceğine iyi bir nişanedir. Filhakika milletimizin terakki ve teceddüd için kabiliyyet-i elastikiyyesi zannedildiğinden daha hassas olduğuna bu defa ben tamamıyla kanaat getirdim. Tenvîr ve irşâd, icabında şubeler küşâd etmek için cemiyetimizin faal ve âteşin erkânından (esaslar, ileri gelenler, temeller) Tiraje Bülend Hanımefendi Trabzon'a, Julide Nejad Hanımefendi Kastamonu'ya, [572] Refiye Nevzad Hanımefendi de Eskişehir'e gitmişlerdir. Leylâ Münir Hanımefendi de yarın Sivas'a hareket edecektir.

Avrupa ve Amerika kadın cemiyetleriyle temaslar tesis ettik (kurma).. Mektuplar yazdık.. Tebrikler, cevaplar aldık. İngiliz, Fransız ve Alman lisanlarına bi-hakkın vakıf Cevza Feridun Hanımefendi hem kadınlık âleminde tetkikat ve tettebbu'âtta bulunmak, hem de Türk kadınlığının ve sinesi nurlu bir inkılabın heyecanı ile titreyen cemiyetimizin mevcudiyetini medeniyet dünyasına bildirmek için üç gün evvel Avrupa'ya hareket etmiştir. Kabil olursa Amerika'ya kadar gidecektir. Komitamız bu büyük seyahatin icrası için lazım gelen parayı şâyân-ı takdîr bir fedakârlıkla temin etmiştir. Kibar ve zengin bir aileye mensup olan Cevza Hanımefendi'nin bu uzun seyahatinden mühim neticeler, büyük ümitler bekliyoruz..

Nasıl, bu güzel haberlerle sizi çok mesut ve müteheyyci ettim, değil mi?. Emin olunuz, Şehâmet Hanım, âtî bizimidir. Bütün o kesîf ve müterâkim zulmetlere, o müzmin (kronik) ve meş'ûm hurafelere, bulutlara rağmen şafak yaklaşıyor. Biz tabîî ve insani haklarımıza tamamen mazhar olduktan, müşevveş, cebrî ve suni hayatımızı tamamen tabiileştirdikten sonradır ki Türkiye denilen muazzez vatan hür, mesut ve medeni bir hayat içinde yükselecektir. Şu kadar var ki kadınlığın serbestîye, istiklal ve inşirâh şâhikasına doğru bu ziyâlı ve ulvî manalı yürüyüşünde nezâheti rencide edecek i'vicâc (eğrilme; mec. Dürüst

hareket etmeme, doğru davranmama, hileli yollara sapma, eğrilik) ve inhirâfların (sapma, doğru yoldan sapma, dönme) mümkün merteye az olmasına çalışmak bize, “Büyük Ferdâ”ya düşen pek mühim ve mukaddes bir vazifedir. Nezâhetsiz ve irfansız [573] bir hürriyet kadar behîmî, muzır ve çirkin ne tasavvur olunabilir?..

Size sevineceğiniz bir haber daha: Cemiyetimiz son ictimâ'ında dârü'l-fünûndan, dârü'l-muallimâtta vesair büyük kız mekteplerinden birinci, ikinci ve üçüncülükle neş'et edecek hanımlara Anadolu'nun uzak yerlerindeki İnâs Mektepleri'ne gitmeleri, zulmetlere ve gılzetlere gömülmüş Türk kadınlığını asâ-yı nûr ile diriltmeleri için hükûmetin kadın müdür ve muallimlere tahsis ettiği maaşa zamîmeten (ek olarak) şimdilik her ay otuz lira te'diyesine karar vermiştir. Bu karar pek müstesna, pek heyecanlı alkışlarla kabul olunmuştur. İstanbul'un asil ve nevvâr bir ailesine mensup muhterem a'zâımızdan Belkıs Ziyâ Hanımefendi Galata'da yed-i tasarrufunda (tasarruf eli, yönetimi altında tutma, sahiplik) bulunan mağazanın îrâd-ı senevîsini (senelik) tamamen ve müebbeden bu mukaddes maksat uğuruna cemiyete terk ve ihdâ (hediye etme) etmiştir. Şimdi “Büyük Ferdâ” her sene Avrupa ve Amerika'ya muntazaman on kız talebe gönderebilmek için varidat (gelirler) bulmakla meşgul... Frenklerin bir sözü vardır: Vouloir c'est pouvoir biz istiyoruz; azmediyoruz.. Elbette muvaffak olacağız..

Şimdi hassas kalbinizde derin, ilahi bir intibâ' bırakacak en mühim teşebbüsümüzü söyleyeyim: Ebeveyni tarafından hasîs (değersiz, kötü) maksatlarla cebren (zorla) evlendirilmek istenildiği için bize müracaat eden affif ve ezelden münevver kızları cemiyetimiz nihayet kabul ve himayeye başlamıştır. İşte ruhunuzda öteden beri bir alev-i kudsiyetiyle parlayan idealiniz nihayet husûl buldu; tebşîr ederim.. Tabii, sizinle evvelce de karar verdiğimiz gibi, yapılmak istenilen cebrî izdivâcın makul ve mesut olmadığına, ebeveyn tarafından [574] intihâb edilen zevcin kızın ruhuna ve dimağına cevap verecek bir hilkat ve kabiliyette bulunmadığına derin tahkikat (araştırmalar) neticesinde cemiyetimiz tamamen kanaat getirdikten sonra müracaatları kabul ediyoruz. Başkalarına ihtimal ilk darbe ve safhada ehemmiyetsiz gibi görünen bu mesele pek korkunç bir ictimâ'î buhran hâlinde bünye-i milliyyemizi, şetâret-i rûhiyyemizi kemirmektedir. Filhakika uçuruma çok benzeyen bu muvâzenesiz izdivâclar aile hayatımızda ne saralar, ne girdaplar ve gird-bâdlar yapmakta

ve bu cehennemî gird-bâdların derinliklerinde kurban-ı talâk olmuş ne mini mini zekâlar boğulmaktadır. Cebren izdivâc tehdidi altında inleyen bir genç kız, aralarında ruhen dolmaz bir uçurumun boşluğu bulunan ebeveynine isyan etse evden koğulacak.. Kendisi için icabında sığınacak emin bir yuva bulunamaması, istemeyerek zavallının hayatını zehirleyecek bir izdivâca muvafakat göstermesine sebep oluyor.. İşte böyle korkunç bir felaket fırtınasına maruz ruhen narin ve mümtaz kızlar için açtığımız bu ihtimal Avrupa'da da emsali bulunmayan şefkat ve sıyânet (koruma) müessesesi onlara medeni bir mersâ-yı halâs (kurtuluş limanı) olacak!..

Karanlık, dar dimağlı ebeveynlerin meş'ûm boyundurukları altından kurtardığımız sekiz kız şimdi cemiyetimizin sıcak âgûşunda müsmir ve faal bir hayat geçiriyor.. Bilseniz bu zavallılar ne ince, ne elem-dîde kızlar! Hepsinin hayatları birer facia, birer hissî roman.. Hemen hepsinin ruhlarında zulmete ve gılgate asi nurlu bir heyecan, ilahi bir râyiha var.. İntihabımızdan son derece memnun ve hatta mağruruz. Filhakika [575] tabiatın yetiştirmekte hisset gösterdiği böyle yüksek hilkatleri beyhude yere israf edilmiş olmaktan kurtarmak fahr u gurûr veren bir muvaffakiyet değil midir?.. Bu kızlardan birisi Selanikli.. Çok uyanık ruhlu, çok ince hisli bir kız.. Konuşuşunda Selaniklilere mahsus o garip şive, o soğuk mişvâr-ı ifâde yok. Ebeveyni kendisini kabileden sevmediği bir erkeğe vermek istediği için kaçtı, bize sığındı.. Hilkatlen zeki olan Selaniklilerin bu derece dar, bu derece gayr-i sıhî ve gayr-i fennî izdivâc an'anesini hâlâ muhafaza etmeleri, hurafe ve ürcûfeye elân bu rütbe esir görünmeleri cidden hayret ve teessüfe sezâdır (layık, uygun)..

Bu ince ve güzîde kızlar için ebeveynlerinin refik-i hayât (hayat arkadaşı) olmak üzere intihâb ettikleri erkeklerin terbiyelerini, hâlet-i rûhiyyelerini ve yaşayışlarını bir zâbita-ı siyâsiyye memuru dikkat ve ihtimâmıyla tetkik ve tahkik ettik.. Neticede müstakbel zevclerin maziye bağlı küflü ruhlarında, tavla veya iskanbil oynamak için entari ile sabah akşam mahalle kahvesine şitâb eden sönük ve sümsük birer efendi yattığını gördük!.. Hiç incelmemiş ve biçilmemiş dimağlarında Asyaî bir zihniyetin, ibtidâî bir taassubun yaşadığını anladık.. İşte cemiyetimizin nevvâr ve halâskâr eli olmasaydı, bu sekiz nezîh kız cehennemî bir hayatın galiz girdapları içinde mahv ve tebâh olacaktı. Uğrayacakları felaketten millî ve ictimâî hayatımızın alacağı zaaf ve hüzâl hissesi de ayrı.. Zaten bizde ekseriyetle hep

böyledir: Hissiz, ruhsuz, asâlet-i dimâğiyyeden mahrum bayağı erkekler uyanık ruhlu, hassas ve münevver kadınlara sahip ve malik [576] olurlar.. Basit düşünceli, hurafelere bağlı, rifat-ı hissiyyeden bî-nasîb, ta'bîr-i ma'rûfuyla mahalle-vârî kadınlar da ruhen ince yaratılmış, fikren çok yükselmiş coşkun gönüllü erkeklerle izdivâc ederler.. Ebedî meş'ûm tesadüf!.. Emin olunuz, ictimâ'î hayatımızda hissedilen o ezeli kâbus, o ezeli şetâretsizlik bu menhûs tesadüflerin muhassalasından (sonuç) başka bir şey değildir. İşte biz bu teşebbüsümüz ve bu müessesemizle ilk defa o ezeli ve heyûlâi kâbusa sanki nevvâr bir bomba fırlatmış olduk!.. Cemiyetimizin kitâbet hizmetlerinde istihdâm (bir görevde, bir işte kullanma) edilen bu genç hanımlara Hilâl-i Ahmer'de ve diğer ictimâ'î ve iktisadi müesseselerde işlerde bulundu. Hatta Türkan Hanım bir bankada daktilograf, Hale Hanım da muteber ve ma'rûf bir mağazada "Kasiyer" oldu.. Hem hayatlarını ve istikballerini kazanıyorlar, hem de müfid ve feyyâz bir unsur-ı ictimâ'î oluyorlar.. İçlerinden birisine de daha şimdiden mümtaz bir talip çıktı!. Mes'ûdiyyetlerine kanaat getirdiğimiz zaman nişanlanmalarına müsaade edeceğiz. Mamafih son söz, dest-i izdivâcî talep edilen kızıdır. Cemiyetimizin a'zâ-yı tabî'iyyesinden addedilen bu henüz inkişâfa başlamış birer gül gibi taze hanımlara idâre-i merkeziyyemizde dört yatak odası tahsîs olundu. Şâyân-ı takdîr bir i'tinâ-yı nefâsetle tanzîm ettikleri odalarına birden ıtr-ı tarâvet sindi.. İnşallah necîb ve münevver müessesemiz tedricen büyüyecek, karanlık izdivâc âlemine mesut ve feyyâz bir hâle-i inkılâb serpecektir.

Bununla tebşîrâtım bitmedi. Size pek mühim bir teşebbüsümüzden daha bahsedebileceğimden dolayı pek çok mesudum: Talakin, aile kavgalarının meş'ûm mebzuliyeti malum!.. Türk medeniyeti için bir şeyn olan [577] mahâkim-i şer'iyyede (şariat mahkemeleri) kadınlığın hukuk-ı mukaddesesini dar kafalı, geniş sarıklı erkekler elinde nasıl elîm bir tarzda pâ-y-mâl olduğu muhtâc-ı îzâh değil.. Şu ictimâ'î hâ'ilenin fecaatini tahfif için emsali nâ-mesbûk (olmamış, geçmemiş) bir teşebbüste bulunduk: Zevciyle uzun müddet ikamet ettiği İsviçre'de mükemmel hukuk tahsil eden ve bu kere Semavi Siret Hanım delâletiyle "Büyük Ferdâ"ya giren Bedia Nazım Hanımefendi cemiyetimiz tarafından mahâkim-i şer'iyyede hukuk-ı nisvânı muhafaza ve müdafaaya memur edildi!. Zevci tarafından cebren mehr-i müeccel ve muaccelinden vazgeçtirilerek tehdit ve ihâfe (korkutma, tehdit etme) ile bu hususa dair kendisinden senet alınmış zavallı bir mutallaka geçenlerde

cemiyetimize müracaatla bizden imdat ve mu'âvenet istemişti.. İcra edilen tetkikat neticesinde zulüm olanca şenâ'atiyle meydana çıktı. İlk defa olarak bu mühim davanın vekaletini kabul eden Bedia Nazım Hanımefendi önümüzdeki çarşamba günü mehkeme-i şer'iyyede isbât-ı vücûd edecek!.. O gün Türk kadınlığı için cidden tarihî bir gün olacaktır. Kadınlık âlemimizde büyük bir inkılap yapacak olan bu hareket herhâlde İngiliz Süfrajetlerinin teşebbüslerinden daha az medeni, daha az celâdet-kâr değildir. Tabii hâkim efendi hazretleri mantığa, hakikate klasik bir tokat atacak, kanunun bilmem kaçınıcı maddesine veyahut sarâhatsızlığına istinâden kadınların hiçbir zaman icrâ-yı vekâlete mezûn (izinli) olmadıklarına dair bir takım köhne nazariyeler, felsefeler dermeyan ederek (anlatmak, ortaya koymak) bu nevvâr ve cüretkâr muhâmî (müdafaa eden, himaye eden; avukat) mahkemeden çıkaracak; bunun üzerine yalnız tabiata, akla ve ziyâyâ dayanan ruhu serâpâ heyecan ve isyan dolu Bedia Hanımefendi [578] kendisine has bir sühûlet-i tasvîr, bir talâkat-ı âteşin ile kadınların erkekler elinden çektiği mezâlimin küçük bir krokisini yapacak, ve sonra bu müstesna manzara ve muhâvereye ilk defa sahne olmakla alıklaşan mahkemeden gazûb ve muhakkir nazarlar arasından çıkarken arkasından korkunç saralar ve savletlerle tel'in ve tekfîr (kâfir sayma) dalgaları yuvarlanacak!. Şimdilik işte en muhtemel netice.. Fakat netice böyle de olsa bu, bizim mütemadiyen çalışmamıza ve mütemadiyen buna benzer teşebbüslere kıyam ve devam etmemize katiyen mâni olamayacaktır. Dünyanın hiçbir medeni memleketinde emsali olmayan şu mahkeme-i şer'iyyeler yüzünden Türk kadınlığının gördüğü zulüm, çektiği zillet ve sefalet kadar yürekler acısı ne vardır?.

Anadolu'ya nur veren sevgili ve kıymetli kızıma önümüzdeki ictimâ'larda rûz-nâme-i müzâkerâtımıza dahil olan bazı mühim maddeleri hülâsa edeyim de artık mektubumu bitireyim: 1- "En-nezâfetü minel-imân" a rağmen yâr ve ağyâra karşı müthiş bir ictimâ'î pislik içinde yüzen İstanbul'un temizliğine, sıhhi ve medeni bir belde olmasına a'zâmî gayret sarf olunması için teşebbüsât.. 2 – tesadüf ettikleri her kadını galiz, sırnaşık sözlerle takip eden terbiyesiz erkeklerle bu ancak bizim memlekete has iğrenç küstahlığı yılışık tebessümler içinde zımnen tervîde (değerini arttırma, revaç verme; bir düşüncüyü tutma, tuttuğunu belirtme, destekleme) mahzûr (engel) görmeyen bazı adî ruhlu kadınların müştereken yaptıkları o ezeli bayağılığa artık mâni olmak için polisin, zâbıtâ-ı ahlâkiyyenin

mu'âvenetini talep.. 3 – kadınların bilaistisna bütün müessesâta kabulü, hanımlara müntehâb (seçilmiş, seçkin) ve mebus olabilmeleri hakkının verilmesi.. 4 – sokaklarda dilenen çocukların toplattırılması ve [579] i'âşe ve terbiye edilmesi için himaye-i etfâle müessir surette mu'âvenet, çok evlat sahibi memurların maaşlarının tezyîdi için hükûmete müracaat.. 5 – Harb-i Umûmî'nin meş'ûm meşîmesinden doğan iktisadi ejderhanın tesiriyle sukuta namzet görünen ve sukut eden kızlar ve kadınların tahlîsi, gayr-i meşrû' çocukların himaye ve terbiyesi.. 6 – kadınlar arasında istilaî bir şekilde icrâ-yı hüküm eden dedikodu hastalığının mümkün mertebe tedavisine ihtimâm.. 7 – cihân-ı müsâlemetinin temini için Avrupa ve Amerika kadın ve sulh cemiyetleriyle temas.. 8 – haricî siyasette sergüzeşt-cuyane (arayan) meslek takip etmemesi için icabında hükûmet üzerinde ricâ-kâr-âne icrâ-yı tesîr.. 9 – tenâkus-ı nüfusa (nüfus azalması), hususuyla vefeyât-ı etfâle karşı amelî ve fennî çareler taharrîsi...

Yeni Hayat

Benden, hayli zamandır uzak kaldığınız için firkat ve hasretine artık müşkilâtla tahammül edebildiğiniz İstanbul'un yeni manzarasını irâ'e eden (göstermek) uzun, gazete gibi makaleli ve hadiseli, sinema gibi seri ve mütenevvi' bir mektup istiyorsunuz.. Büyük inkılabın ictimâî hayatımızda bıraktığı izleri, akisleri cazip birer şu'un safhası hâlinde gösterir böyle canlı ve heyecanlı bir mektup yazabilmek için kalemim kâfi derecede cevval

ve sanatkâr olmamasına rağmen arzunuzu mümkün merteye yerine getirmeye çalışacağım:
[580]

Evvela bugünkü İstanbul'u iyice gösterebilmek için size bir iki çizgi ve bir iki renk ile Dârü'l-hilâfe (İstanbul)! nin Mütareke zamanındaki manzarasını arz etmiş olmalıyım.. Çünkü siz yalnız Osmanlı İmparatorluğunun, meşrutiyet devrinin payitahtını tanırırsınız.. Hennesede bir davayı tamamıyla kavramak için nasıl ondan evvelki davaları bilmek lazım ise cumhuriyetin bugünkü hür ve mesut merkez-i irfânını anlamak için de dünkü esir payitahta – hiç olmazsa ufak bir zâviye-i tedkîk içinde – bakmak elzem!. Filhakika bugünkü şafak ancak dünün bulutları arasından temâşâ olunursa daha iyi sezilir, hissedilir...

Dün, işgal pençesi altında zelîl-âne inleyen İstanbul batî, muhtazar nefeslerle can çekişiyordu; ve Türk tarihinin şimdiye kadar kaydetmediği bu hazin ihtizâra (can çekişme) birden, bir seher sür'at içinde Yunânîleşiveren Beyoğlu, yüzü mavi beyaza boyanmış küstah bir palyaço şetâretiyle kahkaha atıyordu!. Dün, her gün biraz daha hayalileşen, uzaklaşan payitahtta Türk hakîr bir hakikat, miskin bir gölge gibi sürünüyor, Türklük ateşi yağı tükenmiş aziz bir kandil gibi sönüyordu!. Dün görünüş ve yürüyüşlerde idama mahkûm bir adam fütûr ve mihneti süzülüyor, dün çeng ü çegânelerde inkıraz arifesinde bulunan milletlere has bir hezeyân-ı ihtirâs, bir lâkaydî-i müzmin, bir sermestî-i muncemid sızıyordu!.. Vaktiyle İstanbul'a tarihi korkutan bir heyula, bir ejderha gibi giren ve yerleşen Türk, dün istihfâf ve istiskale uğramış tufeylî (parazit) bir misafir gibi, zelîl ve miskin, [581] yurdundan çıkmaya hazırlanıyordu!. On Temmuz inkılabına rağmen iktisadi istiklalini bir türlü kazanamamış, pazarın cumaya tahakküm ve tagallübü (zorbalık) karşısında bî-hiss kalmış İstanbul, dün halife ve sultan unvan-ı şa'sa'a-dârıyla (gösterişli, parlak) Yıldız'da tüneyen baykuşa rağmen siyasi ve idari hakimiyetini de kaybetmiş, ma'hûd "Averof"a varıncaya kadar muhtelif çapta düşman zırhlılarının tantana-ı tehdîdi karşısında titremiş, ezilmişti!. Artık Türklere ve Müslümanlara hakk-ı hayât, cerîdelere ve minberlere hakk-ı sedâ vermeyen payitaht, dün cehennemî bir girdap ve gird-bâda tamamen kaymış gibiydi!..

İşte size naçiz birkaç satırla dünkü mağşûş (karışık, saf olmayan), dünkü bulutlu İstanbul'u kısmen gösteren basit bir kroki.. Artık şimdi, hiçbir zaman unutulmaması lazım

gelen bu zulmet ve şenâ'at, kasâvet ve gabâvet dolu mazinin arkasından size bugünkü şuh, bugünkü mağrur ve pür-nevvâr İstanbul'u, devre-i nekaheti (hastalığın tamamıyla iyileşmemiş hâli) içinde bahtiyar ve minnettar tebessümlerle gülümseyen bugünkü güzel beldeyi gösterebilirim.. Filhakika bugün İstanbul payitaht değildir.. Fakat zafer ve inkılap mucizesiyle dirilmiş, serpilmiş büyük, hür bir Türk şehri, yakın bir âtîde tamamen mamur ve medeni olmaya namzet muhteşem bir irfan beldesidir. Mütarekede kısmen cîfe (leş, ölü hayvan) ve ürcûfe içinde kalmış köhne Bizans'ın üzerinden ebedî ve ilahi bir tarâvetle zafer ve inkılabın kudretli süzgeci geçmiş, onu büsbütün yeni, müstakil ve medeni bir hayatla gençleştirmiştir... Artık Galata ve Beyoğlu tanıyamayacağınız derecede Türkleşti; işgalin, hatta daha evvelki zamanların yabancılık ifşa eden izleri hemen hemen tamamen silindi.. Filhakika iktisadi [582] hâkimiyet-i tedrîcî bir meşy-i muntazamla mütemadiyen bizim elimize geçmektedir.. Çünkü büyük inkılap hayâtın kudsîyyetini, medeniyetin manasını, terakkinin felsefesini, basübadelmevîtin (ölümünden sonra diriliş) serâirini bi-hakkın kavramış, kudret-i milliyyenin ancak iktisat cephesinde tebârüz (görünme, belli olma) ve temerküz edebileceğini tamamen anlamıştır. Evet inkılap, asırlardan beri vatani kemiren marazı dahiyane bir hazâkatle (ustalık, maharet) sezmiş, Türkiye'nin havasında klasik bir kâbus şe'âmetiyle asılmış kalmış hurafe bulutunu hurd u hâş etmiş, memlekete diriltici, nur verici bir alev yaymıştır!. Onun içündür ki şimdi burada her kapanan, iflasa mahkûm kalan yabancı mağazaya, ticaret müessesesine Türk'ün canlanmaya başlayan iktisadi pençesi yapışmaktadır. Denilebilir ki Kostantiniye'nin fethinden beri Türkler ilk defa olarak Beyoğlu'nu, hatta İstanbul'u zapt u teshîr etmişler, muzâ'af bir esâret-i iktisâdiyyeyi temsil eden haricî ve dâhilî kapitülasyonlardan sıyrılmışlardır. Şehrimizde bir iki seneden beri cuma, mesut bir zaferle pazara tahakküm etmekte; şirketler, bankalar, bütün ticaret evleri genç Türklerle dolu görünmektedir.. Bugüne kadar memur şeklinde hükûmetin bütçesine yük olan Türkler artık hususi müesseselerde mebzûl maaşlarla iş bulabiliyorlar.. Bir derecedeki ticaret ve iktisatla hayatını kazananların çokluğu me'mûrîn tabakasının seviyesini indiriyor. Hükûmet yakında muktedir memur bulmakta cidden müşkilâta uğrayacak!. Ecnebi ve gayr-i Müslim mekteplerin tamamıyla murâkabe (denetleme, kontrol) altına alınması, bu mekteplere tayin edilen muallimlerimizle lisan ve irfanımızın intişâr ve hakimiyeti temin olunması ise maddiyat ve iktisadiyatın fevkinde kıymetli bir zafer manevîdir. Ölüm

döşeginde [583] inleyen İstanbul'u ilahi bir kudretle diriltten, eski payitahta büsbütün yeni bir hevâ-yı ikbâl ve istiklal veren zafer ve inkılabın kadir ruhunu görebilmek için yalnız şu mesut değişikliklere kısa bir nazar atf etmek bile kâfi.. Üç sene evvel maslûb-âne (asılmış, asılarak idam edilmiş) bir tarzda düşük Türk başlarını semâvî bir azimle yukarı kaldırtan, İstanbul'u ve bütün vatanı esaret ve izmihlâlden kurtaran mukaddes kudrete benden ebedî secde!.

Geçen gün bir iş için elektrik şirketinin Tünel üstündeki merkezine gitmişim. Gördüğüm manzara beni gurur ve iftihadan mest etti. Bütün şefler, memurlar Türk.. Saçları muntazam taranmış açık başlarıyla masalarının önünde, vakur ve sâkit, medeni ve mütevazı, tıpkı bir Avrupalı gibi çalışıyorlar.. Şimdiye kadar az çok devâ'irimizi kaplamış intizâmsızlıktan, kayıtsızlıktan, perîşânî-i kıyâfetten burada ufak bir nişane yok!.. Memurların çoğu Galatasaraylı.. İş Bankası gibi yeni açılan iktisadi müesseselerimiz en iyi memurlarını bu liseden sühûletle tedarik edebilecekler.. Evvelce bir Türk'ün bin müşkilâtla girebildiği şirketler, bankalar, şimdi ruha ezelden aşına sempatik simalarla dolu.. Müessesât-ı iktisâdiyye, ecnebi ve gayr-i Müslim mektepler bir kısım münevver Türkleri hükûmete yük olmaktan kurtardığı gibi son senelerde pek çok artan, hususıyla Boğaziçi sevâhilini kaplayan tütün imalathâneleri de fakir aileleri, muhtaç erkek ve kadınları sefaletten, sürünmekten tahlîs ediyor.. Sa'y ve amelin zevkini tatan, hayatın ve medeniyetin manasını kavramaya başlayan kadın işçiler şâyân-ı hayret bir surette artmakta.. [584] Memleketimiz için elîm bir hakikat olan tenâkus-ı nüfusa rağmen ben diyebileceğim ki son zamanlarda nüfusumuz bir misli arttı!. Çünkü milletin nısf-ı meflûcu Mesihî bir deha ile birden canlandı, hayata karıştı.. Filhakika kadının hayata ve hürriyete kavuşması vatani zaafıtan, öksüzlükten, hicran ve hüsrandan kurtardı.. Hele İstanbul'a âdetâ medeni, Avrupaî bir şehir manzarası verdi.. Uzaklaşmasına rağmen Harb-i Umûmî'nin her gün biraz daha yakından hissedilen tesîrâtı altında mütemadiyen pahalılaştan hayatı biraz kabil-i tahammül bir hâle çevirmekte, emin olunuz, kadın inkılabının sehâr manivelâsı büyük bir tesir yapıyor.. Tesettürün kalkması, kadınların tamamen hayata ve insanlığa karışması bizim için öyle emsalsiz, öyle ideal bir inkılap ki bunun ehemmiyet ve mehâbetini – ihtimal büyük tarihî vakanın pek yakınında bulunduğumuz için – göremiyor, idrak ve ihâta edemiyoruz.. En liberal mütefekkirlerimizde,

en âteşin idealistlerimizde bile sanki sühûlet ve mebzûliyyetle sevgilisine kavuşmuş bir adam hâlsizliği ve kayıtsızlığı var.. İtiraf etmeli ki iki üç sene evvel hiçbirimizin tasavvur ve tahayyül edemeyeceği derecede büyük ve geniş olan inkılaba gençler de, mürşid ve mütefekkir geçinen simalar da istenildiği kadar alakadar görünmüyorlar.. Şairler bu ibdâî teceddüdü, bu medeni zaferi terennüm etmemeli, mütefekkirler inkılâbın felsefesini halkın ruhuna sindirmeye çalışmamalı mıdır?.. Mamafih hakikat ve i'tiyâd en büyük kudret, en büyük bir mürşid ve mürebbîdir. Son bir senenin ictimâî hayatımızda husûle getirdiği yeni i'tiyâdların yaptığı manzarayı tahlil, sözümün doğruluğunu [585] ispat için kâfidir. Tramvaylardan, vapurlardan perdelerin kalkmasıyla perde-i hayâtın yırtılacağını, dünyanın alt üst olacağını zannedenler yeni manzaraya alışmakta, yeni manzarayı pek tabii ve mantıkî görmekte hiç güçlük çekmediler.. Vesâit-i nakliyyede erkek ve kadınların bir arada oturması şimdiye kadar ufak bir uygunsuzluğa bile sebebiyet vermedi. Bilakis erkeklerin kadınlara karşı daha terbiyeli, daha medeni ve hürmetkâr olmalarına yardım etti. Filhakika bu ictimâî temas, bu medeni inkılap yolda tesadüf ettiği her kadını Kurûn-ı Vustâî bir zihniyet ile takip eden, her kadına yılışık nazarlarla bakan ve alık kelimelerle söz atan terbiyesiz küstahların adedini her gün biraz daha azaltıyor.. Şu insanlar için pek tabii medeniyet ve hürriyet havasını iki üç sene evvel değil teneffüs, tahayyül bile edemezdik.. Meğer en güç, en gayr-i kabil icra zannettiğimiz şeyler ve fikirler ne kadar kolay, ne kadar basit imiş!. Bu şaheser sehl-i mümteni'in (hem kolay hem güç manasına bir tabir) dâhî mübdi'ine yalnız vatan değil, insanlık namına da ebedî minnetler ve hürmetler...

Vâkıâ birden elde edilen bu cezrî (köklü) serbestîden bazen teferruata ait ufak tufek çirkin hadiseler hiç olmuyor değil.. Fakat dünyada bunun kadar pek az şey mantıkî ve tabiidir.. Asırlarca teessüs etmiş bir hurafenin, asırlarca yerleşmiş zerre-i ziyâdan mahrum kuvvetli bir i'tiyâdın, asırlarca tebellür ve tahaccür etmiş köhne bir şekl-i hayâtın birdenbire çökmesi elbette az çok enkaz-ı gılzet bırakacaktı. Bu enkazın tamamen kalkması ufak bir zaman meselesinden başka bir şey değildir. Ara sıra görünen [586] manzara-ı zucret felçten kurtulan hayatımıza gelen kudret ve şetâret yanında hiçtir. Teşekkül ve teessüse başlayan yeni hayat ve i'tiyâd bittabi tekâmül edecek, batî fakat satvetli hamlelerle yürüyen ebedî hakikat yakın bir âtîde bu ehemmiyetsiz çirkin hadiseleri de ezecektir. Esasen kadının tam

ve hür bir insan telakki edilmesi inkılabının mesut ve feyyâz semerelerini sevgili vatan ancak on, on beş sene sonra iktitâf (ağaçtan meyve toplamak, toplama) etmeye başlayacaktır. El verir ki uyanan Türk kadınlığı bu medeni serbestîden müsbet bir surette istifadeye çalışsın, ictimâ'î hürriyeti behîmî ser-âzâdlık manasına telakki ve tefsir etmek gafletinde bulunmasın!. Öyle ümit ediyorum ki Türk kadınlığının hiss-i selîmi hanımlarımızın böyle feci bir hataya düşmesine mâni olacak derecede esastır.

Son zamanlarda İstanbul kıyafet ve tuvalet itibarıyla da bir tekâmül geçirmektedir. Vâkıâ şık ve zarif giyinmek ve sonra farazâ başa şapka geçirmek behemehâl kafanın değişmesini, insanın medeni ve terbiyeli olmasına icap etmez.. Fakat maddiyatın maneviyat, şeklin ruh üzerindeki o derin tesîrâtı düşünülerek bî- pervâ söylenebilir ki zihniyet ile kıyafet arasında ezeli, samimi ve kat'î bir rabita ve münasebet vardır. Herhâlde kafayı değiştirmekte medeni ve sıhhi bir kıyafet ihmal edilemeyecek bir âmildir. Hem Balkanlılara varıncaya kadar şapka giymeyen, medeni kıyafetin îcâbâtına hürmet etmeyen bizden başka bir millet kaldı mı?. Bu, âdeta millî gururumuzu rencide edebilecek bir medeniyet meselesi şeklini almıştı.. Herhâlde ser-pûşun dinle alâkası olamayacağını anlayamamak, bir millet için [587] şerefli bir vaziyet ihdâs edemezdi.. Memnuniyetle itiraf etmelidir ki bugünkü gençlik şüphesiz bizim nesilden çok iyi giyiniyorlar.. Hayatla mücadele için bizden daha kuvvetli bir azimle yetişiyorlar.. Yalnız ben şunu temenni ederim ki fikirle, ilim ve irfanla olan münasebetlerini, temaslarını daha ziyade artırsınlar.. Spor kadar, dans kadar fıkre ve fenne de ibtilâ gösterebilirler.. Hem çalışmasını, hem yaşamasını bilsinler.. Kadınlarımız da – müfrit, gayr-i tabî'î bir tarz-ı tezeyyüne (süslenme tarzı) müptela tazeler, hele yüzünü ve ağzını göze çarpan kesif bir boya içinde bırakmak gafletini irtikâp eden yaşlılar bittabi müstesna – pek iyi, pek zarif giyiniyorlar.. Hanımlarımız çarşaf gibi yeni kıyafetle de, tayyör ve mantolara da rikkat ve zarafet sindirdiler.. Sarma başları şapkalı kadınlardan daha az cazip değil. Şüphesiz yakında şapka hanımlarımız arasında ta'ammüm edecektir. Eminim ki Türk kadınlığı bu medeni millî dehâ-yı zarâfetinden bedî'î bir incelik, bir ıtr-ı nefâset serpecektir. Yüksek ve orta tabakat-ı ictimâ'iyyeye mensup ekser kadın ve erkeklerin, bilhassa yeni yetişenlerin medeni kıyafetleriyle, etikete hürmetkâr görünen tavırlarıyla caddelerde, ictimâ' mahallerinde, vesâ'it-i nakliyede, bahçe ve gazinolarda yaptıkları

manzara-ı hayât ruhumda pek tatlı bir gurur yaratıyor.. Terbiye ve tahsilden, medeniyet ışığından büsbütün mahrum kalmış kadın ve erkeklerin gaflarını, kabalıklarını görmekten mütevellid acıyı unutturuyor.. Filhakika büyük ictimâî inkılap nakîsalarımızın de, meziyet ve faziletlerimizin de geniş bir sahne-i teşhîri oldu.. Meziyetlerimizi tevsi' (genişletme) ve takviyeye, seyyi'elerimizi (günah, kötülük) tahdîd (sınırlama) ve izâleye (giderme, yok etme) çalışmalıyız ki tekâmül seri devirler geçirsin, tekemmül çabuk gelsin.. [588]

Zabitlerimize, askerlerimize, hele bahriyelilerimize ruhumda millî bir iftiharla baka baka doyamıyorum.. Birden en medeni, en centilmen bir manzara-ı kıyafet gösterdiler.. Yeni ser-pûş, bazı müstesnalardan sarf-ı nazar, sanki kafamıza ezelden aşına imiş gibi munis ve mütebessim.. Asil, fitraten medeni bir millete herhâlde asil ve medeni bir şekl-i telebbüs (giyinme şekli) lazım.. Fikrimce 1341-1925 senesi, hususuyla bu senenin eylül ayı Türk medeniyetinin merhale-i tekâmülünde pek mühim, pek emsalsiz bir dönüm noktasıdır. Yıkılan hurafelerin bence en büyüğü, temsil ettiği hâlet-i rûhiyye itibarıyla, ser-pûştur. Şimdiye kadar hiçbir müteceddidin (yenilikçi) yakından dokunmaya değil, uzaktan bakmaya bile cesaret edemediği bu korkunç, bu tılsımlı efsane perdesini nihayet kudretli bir deha birden yırttı, attı.. Filhakika şapka meselesinin bu kadar süratle hallini çok serbest mütefekkirler de düşünememiş, onu uzak bir ufukta seyyâl bir hayal gibi görmüştü. En âteşin liberallerin bile tahayyül edemedikleri cezrî teceddüd ve inkılap hamleleri zaten şu bir iki sene içinde yıldırım süratiyle birbirini takip etti.. O heyûlâi ser-pûş meselesinin halliyle hemen hemen son şâhikayı buldu!. Şimdi teceddüd alevinin aydınlatmadığı hiçbir müessese, hiçbir kuşe-i zulmet kalmadı gibi.. Saltanat ve hilâfetin ilgâsı (kaldırma), cumhuriyetin ilanı, payitahtın resmen İstanbul'dan Ankara'ya nakli, din ve dünya işlerinin tamamen ayrılarak din reisinin kabineden ve siyasetten tamamen uzaklaştırılması, adl ve irfan için, Türk medeniyeti için birer leke olan mahkeme-i şer'iyelerin ve medreselerin lâğvı, tedrisâtın tevhîdi (birleştirme), nısf-ı latîfin [589] tesettür ve esaretten, diğer bir tabirle, millî ve ictimâî hayatımızın felçten kurtarılması, herkesin gelişigüzel başına sarık saramaması ve sarığı siyasete, köhne ve muzır fikirlere alet yapamaması, tekye (tekke) ve türbe gibi menfi cezvelerle mütemadiyen zulmet ve belâhet neşr eden membaların tıkatılması, orduya ve donanmaya, talebeye ve memura medeni ser-pûş giydirilmesi, halkın şapka ile güneşin kızgın

tasallutundan (musallat olma, sataşma) başını ve yüzünü muhafaza edebilmek hürriyetine mazhar olması öyle birkaç asra sığmayacak büyük ve mütekâsif, nurlu ve esaslı bir değişikliktir ki bu geniş ve mesut inkılabı teşvik ve ta'ziz etmek akli başında her Türk için bir vecîbedir. Ben şurada müsaadenizle biraz tevhîd-i tadrîsât meselesinde tevakkuf edeceğim. Hurafe ve ürcûfe, atalet ve meskenet yuvası olan medreselerin lâğvı ve bu suretle tadrîsâtın tevhîdi görüldüğünden çok mühimdir.. Şu kadar var ki fikrimce yalnız tadrîsi değil, terbiyeyi de tevhîd etmelidir; ve bu, daha ehemmiyetlidir. Zaten tevhîd-i tadrîsâtın maksat terbiyenin tevhîdidir. Tevhîd-i tadrîsât tevhîd-i terbiyeyi temin edemezse bu büyük iş yarıda kalmış demektir. Öteden beri medrese ve tekye zihniyeti ile Avrupalılık, fen ve medeniyet fikri milleti iki muhâsım (düşman) zümreye ayırmıştı. Türkler arasında bu hiss ve fikir uçurumu, bu hayatı görüş zıddiyeti (zıt olma hâli) o kadar derin ve müthişti ki her iki tarafı birbirine haricî düşmanlardan ziyade düşman yapmıştı.. Münevver, fenne ve hakikate hürmetkâr bir genç, hurafelerle ruhu ve dimağı paslanmış ve medrese terbiyesi almış bir vatandaş için en şenî' bir adam mahiyetinde idi.. Serbest ve yüksek fikirli bir Türk [590] de kendi zihniyetine uygun yabancı bir unsuru, bir ecnebiyi köhne kafalı, hurafe esiri hem ırkına tercîh-i mecbûriyyet-i elîmesinde kalıyordu.. Ötekiyle konuşuyor, musâhabesinden zevk alıyor, berikinin bir dakikalık sohbetine tahammül edemiyordu.. Bu ikilik, bu meş'ûm tefrika (ayrılık) ailelerde de âheng-i imtizâc bırakmıyor, milleti mütemadiyen zaafa, ictimâî kudretsizliğe sürüklüyordu.. Filhakika bu iki muhâsım fikir zümresine mensup zevc ve zevcenin mesut bir aile teşkil edebilmesi kabil midir?. Zaten ne eski terbiye ile, ne eski hukuk ile bir ailenin saadetine imkân vardır. Yeni hayat için, medeni aile için yeni bir zevc ve zevce zihniyeti, yeni bir zevc ve zevce hukuku lazımdır.. Bir milletin bütün efrâdına aynı terbiyeyi vermek, milleti esasta aynı hiss ve fikir hamuruyla yoğurmak öyle büyük bir kudret-i milliyyedir ki Alman satvet-i ictimâ'îyyesinin sırrı bu terbiyede mündemicdir.

Nurlu inkılabın ictimâ'î hayata aks eden pırıltıları merkez-i irfân olmak haysiyetiyle İstanbul'da tabii daha mer'î ve mütebellir.. Geçen cuma yeni alınan Büyük Ada vapuruyla Ada'ya gittim.. Vapur fûshat, taksîmât (bölüştürmeler) ve tefrîşât itibarıyla cidden güzel.. Yalnız sürati maalesef matlûb derecede değil.. Cumanın pazara zaferini gösteren bu seyahatten çok memnun kaldım. Temiz, güzel ve medeni kıyafetler ve tuvaletlerle süslenen

vapurun manzarası idealistleri memnun ve ikna edecek mertebeye yakındı.. Türkler çalışmakta, giyinmekte, kadın erkek beraber gezmekte hakikaten nisbî bir tekâmül geçiriyor.. Vapur Kadıköyü'nden kalktıktan, Kınalı yolunu tuttuktan sonra bir mektep müdürü veya bir belediye müfettişi dikkat ve ihtimâmıyla [591] geminin her tarafını dolaştım.. Vapuru ve halkı tetkik ve tahlil ettim: Orta salon pek şık.. Kış tarafta hasır koltuklar var.. İsteyen, yer bulabilen orada oturuyor.. Güverte de geniş ve güzel.. İşte temizliğiyle, nezâhet ve zarafetiyle, az çok intizâma ve âdâb-ı medeniyyeye riayet eden halkıyla yirminci asrın meşrû' bir vapuru!. Gemide kadın ve erkeklerin müctemian (topluca, beraber) teşkil ettiği medeni manzaraya tam sekiz numara verdim. Bilirsiniz ki benim numaram kıttır, daha doğrusu benim numara vermemde mirasyedi sefahati yoktur. Bir muallim için talebesine hakkından ve liyakatinden fazla veya eksik numara vermeyi mazarratı (zarar verme) bütün vatana şâmil (içine alma) manevi bir cünha (küçük suç) telakki ederim.. Gönlüm şu iki numarayı da kırmak istemiyordu.. Fakat ne yapayım ki gezerken güvertenin ön tarafında yere atılmış müthiş fıstık kabuklarına tesadüf ettim.. Ben o vapurlarda fıstık gibi kabukları yere atılması zaruri şeyleri katiyen saydırmam; ve hariçten alınıp yenilmesine de müsaade etmem.. Bir de, daha mühimi olarak, muhtelif yerlerde muhtelif çapta birkaç tükürük gördüm!.. Buna çok canım sıkıldı.. Mamafih maziye düşünerek bu kadarına şükrettim.. Çünkü bu tetkik cevelânını beş on sene evvel yapmış olsaydım taşıdığı halkıyla vapur ancak beş numara alabilirdi. Tetkiki istibdâd zamanında, farazâ meşhur dört numaralı tontonda icra etmiş olsaydım ahaliyle beraber vapur mümkün değil sınıf geçemezdi.. Lakin Ada'dan dönüşte numarayı kırdım; altıya indirdim.. Çünkü içtikleri rakının tesîrâtını galiz bir tarzda göstermeye [592] başlayan, halka hürmet etmek mecburiyetini duyamayan, kendi evinde imiş gibi çirkin sesler ve tavırlarla konuşan ve haykıran yontulmamış kafalara, incelmemiş ruhlara tesadüf ettim.. Aynı zamanda tükürüklerin de çoğaldığını gördüm.. Tramvaylarda, Tünel'de millî izzet-i nefsimizi, medeni gururumuzu rencide etmesi lazım gelen Türkçe ve Fransızca yazılmış levhalar vardır. Bu levhalar, yere tükürmenin memnû' olduğunu söyler!. Değil vesâ'it-i nakliyyede, sokaklarda da yere tükürmemek sıhhat-i umûmiyyeye hürmet etmeye mecbur bir vatandaşın en tabii bir vazifesidir. Bu basit vazifeyi idrak edememek pek feci, pek ibtidâ'î bir zihniyete delâlet eyler. Tramvayda ve Tünel'de şu elîm ihtarı (uyarı, hatırlatma) fazla,

haysiyet-şiken görececek münevver ve hassas nesil çok ümit etmek istiyorum ki mekteplerde verilecek ciddî bir terbiye-i medeniyye ile yakın bir istikbalde yetişebilsin..

Vapurda ruhuma tatlı ümitler veren manzaralara da şahit olmadım değil.. İki şapkalı Türk genci ayakta kalan – biri Türk, biri Rum – iki kadına kibar bir reveransla yerlerini terk etti.. Kadınlarla erkeklerin bir arada oturuşlarında ruh nezâheti incitecek bir manzaraya hiç tesadüf etmedim. Henüz pek yakın olan muzlim mazinin ruhlarda bıraktığı derin izlere rağmen umumiyet itibarıyla halkımızın âheng-i etvârında (tavırlar, hâller) bu medeni vaziyete sanki ezelden aşına bir mana var. Ada'ya giderken karşımda üç genç hanım oturuyordu. Bazı hemcinsleri, hemşireleri gibi şımarık, muvâzenesiz, serbestîden mest değildiler.. Birinin saçı kesik, tuvaleti tamamen modern idi.. Hevâ-yı mevcûdiyyetinde sanki [593] Paris'in ruh zarafeti titreşiyordu.. Saçı kesik olmayanlar kadar, hatta daha ziyade, kesik saçlı hanım zarif ve sevimli idi.. Bu manzara bana bir defa daha şu hakikati anlatmış oldu ki mesele saç kesip kesmemekte değil; tuvaleti, modayı kendisine yakıştırmaktadır. Ne saçı kesik, ne modayı günü gününe mutaassıb-âne bir ihtimâmla takip eden kadınlar tanıyorum ki üzerlerinde hafif bir hâle-i zarâfetin şemme (koklama; çok az miktar) ve mevcisi bile yok.. Ve yine modaya esir olmamış, onu kudretli kadınlığına tabi kılmış ne hanımlar bilirim ki neseviyyete has bedî'îliğin bütün incelikleri, mümtâziyyetleri şahsiyetinden nebe'ân (çıkma, kaynaklanma) etmekte.. Modayı kendi vücudunun hususi irtisâmâtıyla (resmedilme), kendi ruhunun hususi ifâdâtıyla sanatkârane mezc (katma, karıştırma) ve te'lîf (yan yana getirme, alıştırma, birleştirme) edebilen kadındır ki zariftir, caziptir, şıktır, ezelden kadındır!. Karşımdaki tazeler iyi bir lise tahsilinin verdiği şetâret-i fikriyye ile muhtelif meseleler üzerinde, ciddi ve serbest, cevelân ediyorlardı.. Hevâ'ıyyâta, dedikoduya, menfî heyecanlara temas eder bir kelime bile sarf etmiyorlardı.. Mevzularını hep ictimâ'î, fikrî ve felsefî membalardan alıyorlar, hususuyla cumhuriyetten, inkılaptan, kadınların mazhar olduğu hürriyetten minnet ve şükrânla bahsediyorlardı. Zekâsı daha cevval, akli daha uzun görünen kısa saçlı hanım coşkun bir belâgatle:

- Biz Türk kadınları, diyordu, şimdiye kadar insandan başka bir şey imişiz de haberimiz yokmuş!. Dünkü yâbis hayata, dünkü hâ'ileli esaretle bugünkü hür ve münşerih hayatımızı düşündükçe rüya görüyor gibi oluyorum.. Meğer bizim evvelce cidden hayvandan

bir farkımız [594] yokmuş!. Rum hizmetçilerimiz farazâ Mühürdâr gazinosunda oturur, hava alır, musik dinlerdi de biz hanımlar, biz vatanın asil kadınları onların önlerinden mücrim (suçlu, günahkâr) birer gölge, birer esir gibi – biraz kaba fakat daha hakiki bir teşbîhle – süte uzaktan mütehassir-âne bakan birer kedi gibi geçerdik.. Bahçede oturup da mûsîkiden, hava ve manzaradan bir türlü istifade edemezdik.. Önümüzde asırlardan beri müstebidd (zorba, despot) bir kıskançlıkla nesilden nesle tevdî' edilen, bize değil hakk-ı hayât, hakk-ı teneffüs bile vermeyen müfteris bir heyûlâ-yı müselles, meş'ûm bir ekanîm-i selâse (Hıristiyanların tanrı mefhumunda yer alan üç asıl; baba (Allah), Rûhü'l-kudûs ve oğul (Hz. İsa) şeklinde ifade edilen üçlü tanrı anlayışı, teslis) vardı: **Yasak, ayıp, günah!**.. Bu üç pençeli hurafe ejderhasının zulüm ve tahakkümü altında hayatımız, miskin ve şuursuz, sürükleniyordu.. Allah razı olsun Mustafa Kemal Paşa'dan!. Bütün Türkler bu büyük adama minnettardılar.. Fakat kadınlar iki kat müteşekkir ve minnettardılar. Tarihte diyebilirim ki bu kadar kudretli bir müteceddid, bu derece ameli ve kat'î bir mütefekkir gelmemiştir. Benim fikrimce Gazi cihan tarihinin tanıdığı iki büyük adamın mecmuuna (toplam) bile fâiktir.. Filhakika Napolyon + Büyük Petro = Mustafa Kemal.. Demekle, böyle bir mu'âdele kurmakla bir Türk ancak tevâzu' göstermiş olabilir.. Kıymetli reis-i cumhuremiz elbette cumhuriyetten imparatorluk meydana getiren Napolyon'dan askerî ve siyasi deha itibarıyla yüksektir.. Elbette elinde nurlu asâ ile Rusya'ya ilk defa olarak Avrupa medeniyetini sokan Petro'dan daha büyük, daha geniş bir teceddüd ve inkılap kahramanıdır.. İşte asırlardan beri yüzlerce felsefi ve edebî kitapların yapamadığını Gazi'nin cesur iki hareketi, üç sözü yaptı.. Türklük ilahi bir hamle-i ziyâ ile "Rönesans" tarihinin üzerinden aşarak dinî ve ibtidâî hayat devrinden fennî ve medenî hayat devrine sıçradı!. Ben iddia edeceğim ki üç dört sene evvel zillet ve esaret içinde inkırâza mahkûm görünen Türkler bugün yirminci asra hâkimdir. Çünkü yirminci asrın en büyük adamı Mustafa Kemal'dir. Gazi'nin büyüklüğü yalnız millî ve mahallî değil, insani ve cihanîdir. Zira o, umumi tarihin cereyanını değiştirmiştir. Zira onun yaptığı bazı inkılap hamlelerini hazmedemeyecek kafalar Avrupa'da, Amerika'da az değildir!. Ben Gazi denilince reis-i cumhuremizin askerî gazasından ziyade medenî gazasını düşünürüm. Çünkü bu gazayı ötekenden daha güç, daha harikalı görüyorum. İhtimal bu düşünüşte şimdiye kadar bizde hakiki hiçbir medeniyet ve teceddüd kahramanının yetişmemesinin de tesiri olacak!. Cumhuriyetin, ictimâî ve medenî inkılabın el ile temas

edilecek derecede bariz füyûzâtını gördükten sonra geriye dönmek, irticâ'a (geriye dönüş) meyletmek için bir insan cidden hayvan olmalıdır. Şimdi biz Türk kadınları Gazi'ye karşı minnet ve şükrânımızı ancak bir suretle ödeyebiliriz: Bu geniş hürriyete layık olduğumuzu, hürriyetin vatani ve insani hedefini tamamen kavradığımızı fiilen ispat etmekle.. Yalnız kıyafet ve tuvalet, zevk ve tenezzüh gibi zahirî manzara-ı hayâtta değil, medeniyetin en kudretli, en hakiki cephesini teşkil eden irfan ve iktisat vâdîsinde de muvaffakiyet göstermekle.. Hasılı millî ve ictimâî hayatta kıymetli birer unsur olmakla!. Hürriyeti, medeniyeti, asrîliği yalnız tuvaletlerde, yalnız eğlencelerde, yalnız danslarda [596] tatbik etmek, ictimâî ve ailevî, fikrî ve iktisadi mesaide tekâsül göstermek en hafif tabiriyle nankörlüktür, bu mesut hürriyete adem-i liyâkatimizi göstermektir..

Diğer hanımlar tabii ve samimi bir belâgat içinde söylenen sözleri tasvip-kâr (uygun görme, uygun görülme) tavırlarla dinliyorlar, nutkun devamını isteyen nazarlarla hatîbe (hitap eden) bakıyorlardı. Bu tavırlar ve nazarlarla şetâret-i fikriyyesi yelpazelenen âteşin natûk (düzgün konuşan) ufak bir tevakkuftan sonra devam etti:- Bir sene evvel rüyada görsek inanamayacağımız, belki de hayra yoramayacağımız mühim, tarihî bir hadise oldu: Hurafelerle paslanmış, küflenmiş bir kafes içinde asırlardan beri, meftûr ve mehcûr, yaşayan Türk kadını esaretten kurtuldu, hayat ve hürriyete kavuştu. Şimdi hanımlarımızın hayatta, her şu'be-i irfanda, her şu'be-i sanatta kabiliyet ve kudret göstermeleri kendileri için, rica ederim, bir şeref, bir haysiyet ve bir milliyet meselesi değil midir?.

Bu suale arkadaşları müsbet cevaplar vererek musâhabeyi cem'iyet-i akvâm (birleşmiş milletler) müzâkerelerinden çok büyük bir tarâvet ve muvaffakiyetle idare ve idâme ettiler. Filhakika inkılaptan sade menfî bir tarzda, zevk ve eğlence yolunda istifade eden ve bu dar istifadeyi kokain, morfin, eter kullanmak suretiyle tahrîb-kârlığa kadar genişleten kadınlara mukabil müsbet bir tarzda, irfan ve istihsâl vâdîsinde müstefid olan hanımlarımız da var.. Hatta ben bu genç irfan kadınlarını nur ve ziyâyâ, hakiki medeniyete karşı erkeklerden daha müştâk ve mütehâlik görüyorum..

Büyük Ada'yı bu sene bir kat daha güzelleşmiş buldum.. Hele iskele [597] civarı asrî bir Avrupa sayfiyesi (yazlık, gezinecek ve yazın yaşanacak yer) manzarası gösteriyor.. Son

zamanlarda İstanbul'un her tarafında müstakbel füşat ve ma'mûriyyetin nüvesini (çekirdek, asıl, memba) teşkil edebilecek beledî (kentli, şehirli) icraata başlanmış gibidir. Birçok yerlerde caddeler genişletiliyor, dar kafalı insanlar gibi füşat ve inşirâhı tırmalayan binalar yıkılıyor, çirkin ve köhne manzaralar imhâ ediliyor. Yalnız Harb-i Umûmî'den beri bir türlü sulanamayan caddeler bu sene de toz içinde!. Bugün İstanbul'un medeni tarihinde pek mühim bir sahîfe işgal edecek bir hadise var: Ebussuut Caddesi'nden başlanılan kanalizasyon inşaatı hummalı bir faaliyetle Sirkeci'ye doğru ilerliyor.. Artık fen ve medeniyet ruhu, ümrân ve nezâfet-i ihtiyâc ve iştiyâkı şehremanetinde de, halkta da tenemmüv inkişâf etmekte.. Şimdi ben Boğaziçi'nin Rumeli, hususıyla Anadolu sahilinde açılan geniş caddelerden, meşrû' bir hamle-i hayât ile geriye alınan mezarlıklardan ümitlenerek dört gözle çarşı kapısındaki tramvay mevkifinin (durak, bölüm) medeni bir belde için cidden ebedî bir şeyn (kusur) olan sefil darlığına nihayet verilmesini, mezarlığın ve sebîlin kaldırılmasını bekliyorum. İstanbul'un göbeğinde pek iğrenç bir leke, bir karha (yara) gibi duran şu ibtidâî köhneliğin üzerinde seri ve kat'î bir ameliyat yapmak herhâlde Boğaziçi sahillerinde cadde açmaktan çok daha mühimdi. Fikrimce beriki lazım, öteki elzemdi...

Temâşâ hayatı hakkında gazetelerde gördüğünüz tafsilatı kâfi bulmuyor, benden piyesler, artistler ve temâşâ-gerler hakkında malumat ve izahat istiyorsunuz.. Elimden geldiği kadar arzu ettiğiniz izahatı vermek benim için tatlı bir vazife olacaktır. Evvela şunu söyleyeyim, bütün [598] samimiyetiyle medeni ve ictimâ'î seviyemizin yüksekliğini isteyen bir vatandaş heyecanı ile hemen şunu arz edeyim ki tiyatrolarda hâlimiz, tavrımız ve kıyafetimizle yaptığımız manzara müterakkî bir millet şeklini göstermekten henüz epey uzak. Vâkıâ beş on sene evvelkine, hususıyla istibdâd zamanına nispeten halkta biraz intizâm, biraz ciddiyet ve nezahet varsa da cezrî inkılabın azamet ve mehabetiyle mütenâsib değil!. Bina itibarıyla hâlâ köhnelikten kurtulamayan tiyatrolarda Avrupa kadınları tarzında giyinmiş, mevcudiyetleriyle cidden iftihar edilebilecek zarif, nezîh ve kibar hanımlar yanda memnû'iyete rağmen ağızlarının kenarlarında hiç eksik olmayan ince cigaralarıyla kaba ruhlu, acîb ve galiz kıyafetli, hatta daha feci, emzikli! Kadınlar.. Temiz ve muntazam elbiseli, şeklen ve ruhen medeni erkekler arasında da ağzı mütemadiyen fıstık çiğneyen, tıraşı uzamış ve boyun bağı yakasından sanki bir hiss-i isyânla fırlamış adamlar var!. Bu ezeli fıstık

hadisesine öteden beri o kadar öfkelenir, sinirlenirim ki.. Cigara, fıstık.. İşte bizim tiyatroları, sinemaları diğer milletlerin temâşâ müesseselerinden, Frenk tabiriyle söyleyeyim, karakterize eden iki meş'ûm şey.. Vâkıâ eskisine nispetle bu iki çirkin nesne biraz hafifledi, azaldı ama işte yine cigara dumanı tiyatronun havasında kesîf bulutlar hâlinde yuvarlanıyor.. Fıstık, fındık çıtırtısı işte yine, âheng-i teceddüde rağmen, müz'ic, sinire dokunan bir konserle kulakları tırmalıyor.. Beyoğlu'nda aynı binada bir ecnebi trubu oyun verir, cigara dumanından eser görünmez.. Bizim dârü'l-bedâyi' gelir, tiyatro bî-hiss bir sis içinde gömülü kalır.. Kahrolası ezeli maraz!.. [599]

Piyeslere gelince: Bir kısmı zararsız, bir kısmı ise hiç de iyi değil, hatta fena.. Türk ruhunu, hayatını sadakatle gösteren, dimağımıza ziyâ ve intibah serpen hiçbir ciddi ve ibdâî eser yok.. Adaptasyon fazla istimal, daha doğrusu, suistimal ediliyor.. Bedîî değil, iktisadi bir hisle vodvillere, hem hissiz ve mantıksız kahkahalar koparan açık vodvillere maalesef fazla temayül gösteriliyor. Muharrirlerde ve artistlerde halkın seviyesini yükseltmek endişesi, medeni inkılapta müfîd bir unsur olabilmek düşüncesi yok.. Hâlbuki iyi, nurlu piyesler bizim gibi ictimâî hayatında tekâmül ve inkılap geçiren milletler için ne güzel, ne heyecanlı medeniyet hamleleri yapabilirler.. Ben tiyatrolardaki bu vodvil, bu kahkaha temayülü ile bazı mecmuaların fazla satış yapmak için takip ettiği sistem arasında gizli bir münasebet ve muvâzenet görüyorum. Bu, öyle bir temayül, bir tazyik ki memleketin esasen yükselmemiş zevki zorla gılgate doğru itiyor; suni, mübalağalı heyecanlar ve amiyane (sıradan, bayağı) tuhaflıklarla milletin sanat ve hassasiyet seviyesini alçaltıyor.. Hâlbuki bizim yâbis ruhumuzu bedîî bir hevâ-yı tarâvet içinde yükseltecek, işlenmemiş, nîm zulmet içinde kalmış dimağımıza ışıık serpecek sanat eserlerine öyle her milletten çok ihtiyacımız var ki.. “Yüksek, ciddi ve tezli piyeslerden halk anlamaz!” terânesi doğru değildir. Güzel, müheyyic ve sanatkârane olmak şartıyla ictimâî ve fikrî eserlere teşne ve müştâk temâşâ-gerlerin adedi, zannederim, birkaç tiyatroyu, birkaç dârü'l-bedâyi'i hıncahınc dolduracak derecededir.. Hem düşünmeli ki hadd-i zâtında edebiyat, temâşâ bir milletin zevkine [600] mesut bir cereyan, asil bir inhirâf verecek kadar kudretlidir. Ben ictimâî, fikrî ve ahlaki meselelerin, fakat sanat ve tarâvet içinde, sahnede mevzu bahis oluşu kadar halkımızın ruhunu yükseltecek, halkımızın dimağında nurlu değişiklikler ibdâ' edecek cazip ve müessir

bir vasıta göremiyorum. Bu sehîr vasıtadan müstefîd olmamak, temâşâyı sade kâhkahadan ibaret sanmak cidden ağlanacak bir gaflet!.. Artistler umumiyetle çok iyi.. Türk kadınları da sahnede her gün biraz daha inkişâfa, tekâmüle doğru yürüyor.. Hanımlığın bütün medeniyet ve sanat şubelerinde ezeli isti'dâdını gösteren bu inkişâf ve tekâmül cidden takdirlere, iftiharlara layıktır.

Türk Ocakları hakkındaki fikrime gelince: Türklük cereyanının bence en müfid ve feyyâz cephesi Türk'e ne ve kim olduğunu anlatması, Türk'ün ruhunda meşrû' bir millî gurur yaratmasıdır.. Bu şuurlu anlayış büyük, cazip bir kudrettir. Fakat işin asıl ehemmiyetli, güç kısmı bundan sonra geliyor. Millî cereyan medeniyet ve teceddüd, ilim ve sa'y cereyanıdır. İktisadî tabirle müstehlik (tüketici) Türk'ü müstahsil (üretici) yapmak cereyanıdır. Bu cereyanın şovenizm ile, Avrupa'yı beğenmemekle, mütemadiyen böbürlenmek ve kendimizi, hususuyla ilim ve fikir âleminde, dev aynasında görmekle münasebet ve rabtası yoktur. İtiraf etmelidir ki Meşrutiyet Devri'nde Türkçülük doğru, ihtiyaca bi-hakkın cevap verir bir istikamet alamamıştı. Merhum Ziyâ Gökalp'ın etrafında endîşe-i menfa'at ile bir hevâ-yı ihtirâs yaratan ve yaşatan bazı adamlar bu saf kalpli milliyetperverin nazariyelerini büsbütün iğlâk (kapalılık, üstü kapalı konuşma) ve teşevvüş etmişlerdi. Fessiz fotoğraf çıkartmak, [601] bonjur gibi bütün insaniyetin malı olmuş beyne'l-milel kelimeleri kullanmak âdetâ gayr-i kabil-i afv birer millî günah sayılırdı.. Çağataycadan, bilmem nereden getirilmiş yaşamamaya mahkûm kaba kelimelerle güzel lisanımızın inceliğini, şî'riyyetini rencide etmek bir nev marifet, bir nev kahramanlık addolunurdu. Suni heyecanlarla Cengiz'e, Timürleng'e tapmak; hakan, hakan!. diye bağırmak parlak bir nişâne-i hitâbet sayılırdı.. Nutuklarda, belâgatlerde, müzmin bir şovenlik, medeniyete düşman bir Asyaîlik istişmâm etmemek (koklamak, hissetmek) mümkün değildi. Daha garip ve daha fecî'i bu temiz cereyanı istismar suretiyle kirletenler, ocağa şerâre-i şeyn serpenler görünüyor, mütehekkim ve mütehekkim (alay eden) bir mişvâr ile Türklük ve Türkçülük taslayanların arasında yabancı ırklara ve unsurlara mensup simalar sırtıyordu!. Fikrimce şimdi Türk ocaklarının vazifesi medeniyet inkılabında halka rehber ve mürşit olmak, büyük inkılabın ruhunu iyi işlenmemiş Türk dimağlarına sindirmek, artık benliğini bulan Türk'ün bedenî ve medeni seviyesini yükseltmek için icap eden fedakârlığı yapmaktır. Türkçülüğün,

milliyetperverliğin hedef-i aslîsi çilekeş Anadolu'nun ümrân ve irfanını, medeni ve iktisadi kudretini temin olmalıdır.. Anadolu'da bazı ocakların bu “Direktif” (yönerge) dahilinde çalıştıkları ve muvaffak oldukları memnuniyetle görülüyor. Bu büyük ve mukaddes iş tamamen başarıldıktan, Anadolu muhtâc-ı himmet bir dede olmak vaziyetinden kurtulduktan sonradır ki hudutlar haricinde kalmış Türklere, Türk âlemine maddî ve manevi mu'âvenet diriğ (ret, esirgeme) edilmez.. Bu mu'âvenet ile bittabi Türkiye mesut ve lâ-yemût bir zevk hisseder.. [602]

Milliyet ve medeniyet ateşine tecelli-gâh (görünme yeri) olan ocaklar her Türk'ü – ciddi manasıyla – asrî [*] yapmak için çalışmalıdır. Asrî kelimesini son zamanlarda uğradığı hoppa havadan, müfterî (iftiracı) ve müstehzî manadan kurtarmak Türk ocaklarının en ciddi ve kutsi bir emeli olsa gerek.. Bu kelime karikatürleşmiş, tanınmayacak bir şekle, bir hüviyete girmiştir. “Modern” kelimesinin pek asil, pek medeni bir manası olduğu artık tamamen anlaşılmamıştır. Asrîlik demek züppelik, hoppalık; tezeyyün ve tenezzühe, fuhuş ve sefahate inhimâk (aşırı düşkünlük) demek değildir. Asrîlik demek kafayı asrın düşüncüsüyle, asrın ulûm ve fûnûnuyla tenvîr ve techîz etmek, ruhu köhneliklerden, hurafe ve ürcûfelerden temizlemek demektir. Böyle hadd-i a'zamîde ağır, vakur ve pür-nûr bir kelimenin bizde bu derece hafiflenmesine, ciddiyet ve asaletini kaybetmesine doğrusu çok hayret ve teessüf etmekteyim. Acaba Avrupa'dan, medeniyet âleminden aldığımız her şeyi, her fikri biraz karikatürleştirmedikçe bizim içimiz rahat etmez mi?..

Kitap satışı bildiğiniz gibi: Hatta bildiğinizden fena.. Şu son senelerde maalesef hiçbir ciddi, müfid kitap satılmıyor, okunmuyor.. Bedî'î edebiyat ise hemen hemen mahvolmak üzere.. Yalnız açık saçık, suni ve adi heyecanlar veren yazılara, şehvet ve cinayet edebiyatına! Rağbet (istek) olunuyor.. Ve bir kısım tâbî'ler (kitap basan) ve muharripler, mecmualar ve gazeteler bu adiliği, bu besâteti (basitlik, düzlük) yelpazeliyorlar. Ta'bîr-i ma'rûfuyla, yangına körükle gidiyorlar..

[*] “Modern” mukabili olarak istimal edilen bu kelime fikrimce maksadı tamamıyla ifade etmekten acizdir.. Çünkü modern: Yeni, son terakkiyât ve telakkiyâta muvâfık..

Manalarına gelir. Hâlbuki “Asrî” asra mensup demek olduğuna göre onuncu asırda yaşamış insanların da asrî olmaları icap eder!.. **[603]**

Bu, memleketin en elîm manevi bir yarası.. Cumhuriyet ki ancak ırfana, nur ve ziyâya istinâd eder yüksek müessese, bir şekl-i idâredir; böyle mütekâmil bir müessese-i siyâsiyyeye malik Türklerin iyi eserler okumak ve iyi eserler neşretmek hususunda gösterdikleri tesâmüh ve lâkaydî tenkit ve istiğrâba (hayret etme, yadırgama) layık değil midir?.. Çocuklar sade futbola, sinemaya.. Gençler ve büyükler yalnız dansa, kumara müptela.. Kitap satışında büyük medeniyet inkılabına rağmen bu şimdiye kadar görülmemiş müthiş tedennîye (alçalma, inme, gerileme) iktisadi sebeplerin, Harb-i Umûmî'nin doğurduğu buhranların tesiri varsa da asıl maraz, asıl hastalık ırfana, ciddi mütâlaaya, manevi gıdaya karşı vicdân-ı halkta mevcut rükûdetin (durgunluk), kayıtsızlığın artmasıdır. Madem ki iktisadi sebepler, buhranlar sinemaların, birahânelerin, barların, zevk ü sefâhat yerlerinin dolmasına mâni olamıyor.. O hâlde kitap satışına da - hiç olmazsa bu derece zâlim-âne – tesir yapmaması lazım gelirdi. Halkın müheyyic fakat kof, gayr-i tabîî ve gayr-i bedîî mevzulara karşı temayülünü kamçılayan eserler, makaleler içün hissettiğim hiddeti, işmi'zâzı size anlatamam..

“Oğlumun kütüphanesi”nden en müfid ve güzel üç kitap seçmemi ve size göndermemi rica ediyorsunuz.. İntihabı bana bırakmak suretiyle gösterdiğiniz teveccüh ve i'timâda teşekkür ederim. Arzunuzu tehâlükle yerine getirdim.. Kendimce en mühim gördüğüm hürriyet-i vicdân, Oğullarımız, Kızlarımız ünvanlı üç cildi bir paket hâlinde postaya teslim ettim.. İki ciltten müteşekkil “Din hayatının ibtidâî şekilleri” ünvanlı eser de enteresan.. İsterseniz göndereyim.. “Asrî **[604]** Demokrasiler” de fena değil.. Yalnız bütün bu tercümelerde biraz aceleye gelmiş bir hâl, nasıl anlatayım, hafif bir sarsaklık var. Mamafih bu kadar mühim ve müfid eserleri lisanımıza tercüme etmekle Cahit Bey memleketin ırfanına pek kıymetli hizmetlerde bulunmuş, hatta hayât-ı siyâsiyyesindeki bazı hataları afv ettirmiştir. Lakin memlekete zengin, nurlu bir kütüphane getiren Hayat-ı Muhayyel muharrir-

i muhtereminden bir vazife ve hatta bütün cihana ziyâ saçacak millî bir eser-i edebî de beklerdik..

Geçen gün elime sahîfelerinde büyük hakikatler pırıldayan küçük bir kitap geçti.. Eseri pek beğendim; hususuyla talebeler ve gençler için “Ernest Lavis”ın nutukları kadar müfid buldum.. Fransa’nın benâm (ünlü) ve fâzıl muallimlerinden bir zatın talebesine hitaben verdiği konferanslardan ibaret kitap “Gençlere Hitap” unvanıyla Türkçeye de tercüme edilmiştir. Arzu ederseniz onu da göndereyim.. Eserden kafama çok uygun geldiği için pek beğendiğim bazı parçaları şimdilik gelişigüzel şuraya yazmaktan men-i nefis edemeyeceğim:

“..... Anlıyorsunuz ki bahsettiğim vatanperverlik vatanın hatalarına ve noksanlarına göz yumduran, taraf-gîrlık ettiren, her ecnebiye nefret telkin eyleyen patırtılı bir taassub-ı câhil-âne değildir. Bu, bir hamâkattir, akılsızca bir ta'azzumdur (kibirlenme). Vatanınızı hem bir ananın sevilmesi gibi fitrî (yaratılıştan gelen) bir hisle, hem de ciddi ve mantıkî bir fikirle seviniz.. Vatanı her türlü şâibeden masûn ve pak olarak muhafaza ediniz ve ahlâfınıza aldığınız gibi, bütün güzelliği, bütün necâbetiyle devr ve teslim ediniz..

Bir millet nefesine i'timâdı ve itikadı kaybederse, istikbalin büyük bir fikrini temsile cesaret gösteremezse, emel ve azminin muzafferiyetine bütün kalbi [605] ve kuvvetiyle çalışmazsa ortadan kalkar.. Yaşamak için yaşamayı istemeli.. Onun için her hususta azim ve cesareti kaybetmekten, sa'y ü gayrete olan şevk ve imanınıza hâlel (zarar) getirmekten hâzır (sakınma, çekinme) ediniz..

Ruhu kurutan ve donduran şeylere karşı acz gösterilmezse gençlik kudreti idâme edilebilir.. Bu fena şeylerin birincisi hod-kâmlıktır. Dünyada yalnız kendi menfaatinden başka bir şey görmemek, her işte yalnız kendisinin fâ'ide-mend (kârlı, faydalanan) olmasını istemek, vicdan ve fazileti istihfâf etmek, şefkat ve muhabbeti, bir zaaf veya hamâkat telakki eylemek, menfaate müstenid olmayan bir işe akıl erdirmemek, sevmeye ve sevlmeye kabiliyet gösterememek kalbi büsbütün kurutmak değil de nedir?. Ruh ancak semâhat (iyilikseverlik) ve necâbet gösterdiği takdirde neşe ve tarâvet duyar..

Hayatı istemek onu sevmeye, yaşamanın değeri olduğuna kanaat getirmeye mütevakıftır. Etrafımızda her gün nice sefaletler, ızdıraplar ve matemler, nice haksızlıklar ve şenâ'atler görüyoruz.. Kimini teskin ve kimini teselli etmek, kimine tatlılık ve kimine sertlik göstermek bir vazifedir. İnsanın aslından fena olduğunu ve ıslah kabul etmediğini iddia doğru değildir. İşin doğrusu bu cihan, bu hayat ne büsbütün fenadır, ne de büsbütün iyi... Birçok hasenâta birçok seyyi'ât karışmıştır. Fakat sa'y ü gayret sayesinde babalarımızdan miras kalan yükü evlatlarımıza daha hafif olarak bırakacağız.. Herkes kendi nefesine ve bütün insaniyete karşı bu mukaddes sa'ya iştirâka borçludur. Namuslu insanlar olursanız hayat size güç görünmez. Vazifenizi yapmakla hayata tarâvet verirsiniz biliniz ki zahmetinize değer.. Mesut hayata ancak faziletin, doğruluk ve iyiliğin peşinde koşmakla kavuşabilirsiniz..

Safvet ve samimiyeti bırakmadığınız için gülünç olurum diye çekinmeyiniz.. Safvet hamâkatten ileri gelmez.. Samimiyet manevi temizlik eseridir. Eğer tesadüf sizi bu gibi faziletlere nazar-ı istihfâfla bakan galiz bir muhit içinde yaşamak mecburiyetinde bulunduracak olursa sakın korkmayınız.. Safvet ve samimiyetinizi bir nişâne-i temâyüz, bir nişâne-i asâlet bilerek iftihar ediniz.....”

Şimdi, imtihan eden bir mümeyyiz vakarıyla sorduğunuz son suale cevap **[606]** vereyim.. Yalnız şunu öğrenmek istiyorum ki acaba bu mühim suali sade bana mı, yoksa anket tarzında başkalarına da mı soruyorsunuz?. İşte benim “Mebusların ne gibi meziyetlerle mücehhez olması lazımdır?.” unvanlı muhteşem istimzâcınıza naçiz cevabım:

Ben hususuyla şu büyük inkılap devresinde bizim milletvekillerinde şu üç meziyetin bulunmasına şiddetle lüzum görüyorum:

1. – Asrın katiyetle istediği, emrettiği esaslı teceddüdât ve ıslâhâtı sendelemeksizin, başı dönmeksizin hazm ve temsil edecek ve büyük inkılabın ruhunu bütün kalbiyle sezecek derecede tabiatın feyzine mazhar olmak.. Bu meziyet için her vakit yalnız ilim ve irfan, yalnız mekâtib-i âliyeden mezun bulunmak kifayet etmez.. Bazen öyle alim ve mütefennin insanlar vardır ki ruhları ezelden kısır, ezelden abûs yaratılmıştır. Bu adamların hüviyetlerini biraz kazısanız derhal karşınızda bir softa veya köhne bir kaynana sıtırır!. Bazen

de öyle tahsil görmemiş, yahut pek az tahsil görmüş adamlar vardır ki hakikati, nur ve ziyâyı kavramakta fitraten arif yaratılmışlardır. Sanki ruhları nur ve ziyâyı ezelden âşıktır. Birinciler, hususuyla inkılap zamanlarında, ne kadar faydasız ve hatta muzır iseler ikinciler o kadar müfid ve munistirler.

2. – Mebus ebediyen seciye ve meslek sahibi, vakur ve fedakâr, hakikate ve fazilete mutî' ve hürmetkâr kalmalı; muhteris ve mütebasbıs, mihver-i tefekkürâtı esen rüzgâra, tebellür eden kuvvet ve menfaate göre döner cinsten olmamalı ve hususuyla daima, ama daima menâfi'-i milliyyeyi şahsi ve zümrevî menfaat ve ihtirasların [607] çok fevkinde tutabilmek celâdetini, kahramanlığını gösterebilecek pak ve mert bir tabiatta yaratılmış bulunmalıdır. Bu meziyetlerden mahrum, muhalefet ve muvafakati endîşe-i vatanla değil, sâ'ika-ı ihtirâsla yapmaya mahkûm adamlar katiyen vekalet mabedine girememelidirler.. İster riya ve desîse, ister fitne ve taassupla âlûde olsun, menfi ihtiras – menfi ihtiras diyorum, zira müsbet ihtiras ekseriya müfid ve feyyâzdır- meclisin havasını kirletmemelidir.. Çünkü vatan şimdiye kadar müfsid ve riyakâr mutaassıplardan, servet ve ikbale harîs güya – münevver seciyesizlerden lüzumundan fazla feci zararlara, darbelere uğradı.. Hayr-hâh, pür-nûr ve ziyâ bir muhalefetin lüzumuna şiddetle taraftarım.. Fakat hakikatine ve mes'ûdiyyetine iman ettiğim bir inkılabın dem-i inkişâfında bu meşrû' muhalefetin bile mutedil (ölçülü) olmasını, idare makinesinde görülmesi zaruri hatalara ve haksızlıklara münhasır kalmasını, esasa, rûh-ı inkılâba katiyen tevcîh edilmemesini elzem ve zaruri görürüm. Fransa parlamentosunda krallık taraftarı fırkalar mevcut olduğunu söyleyen ulûm-ı siyâsiyye mütehassıslarına, hukuk alimlerine bugünkü Türkiye'nin bugünkü Fransa olmadığını, vaktiyle Fransa'nın cumhuriyet inkılabında gösterdiği kanlı şiddetleri hatırlamalarını tavsiye ederim.. Bir de salâhiyyet-dâr (yetki sahibi) olmadığı hâlde umumi müzâkere esnasında her mesele hakkında söz alan, beyhude yere meclisin kıymetli zamanını işgal eden, fakat buna mukabil encümenlerde çalışmasını hiç sevmeyen avâm-firîb (demagog, halkı avlayan) ve nümâyîş-perest adamların, boş kafalı hatîblerin mebusluğundan da memlekete zerre kadar bir fayda gelemeyeceği fikrindeyim.

3. – Memleketin ruhunu, isti'dâd ve ihtiyacını bi-hakkın anlaması [608] icap eden her mebusta arz ettiğim bu iki meziyet mutlak bir surette bulunduktan sonra milletvekillerinin

hiç olmazsa mühim bir kısmında şu üçüncü kudret ve fazilet de mevcut olmalıdır: Fünûn-ı müsbededen, ulûm-ı siyâsiyye ve ictimâ'iyeden çiftçiliğe, iktisatçılığa, demirciliğe kadar herhangi bir irfan ve sanat şubesinde az çok mütehassıs olmak.. Mecliste mütehassısların geniş bir mikyasta mevcudiyeti yalnız münevver ve muktedir bir hey'ât-ı vekîlenin en müsait şerâ'it dahilinde teşkili için değil, meclis müzâkerâtının ilmî ve asrî, sâlim ve ziyâdâr bir sahada cereyanı, siyâset-i hâriciyye ve dâhiliyyenin selamet ve kiyâsetle idaresi için de elzemdir. Vasatî seviyye-i fikriyye ve ilmiyesi yüksek olmayan bir mecliste bazen mugâyir-i ilim ve mantık kararlar verilir.. Ve bu kararlar ekseriya terakki ve tekâmülün seyrini teşvîş (karıştırma) ve işkâl (zorlaştırma), inkılabın ruhunu taciz ve rencide eder.. Bu suretle teceddüdât ve ıslâhât vâdîsinde pek kıymetdâr olması lazım gelen **zaman** beyhude heder edilmiş olur. Eğer bu milletin başında bulunmak, bu mukaddes vatanın seması altında esiri bir nur, bir alev gibi dolaşmak için Mustafa Kemal denilen teceddüd ve inkılap peygamberi ma'nen olduğu gibi maddeten de ebediyyet-i hayâta muzahar olmuş olsaydı ancak o zaman bu cidden vatani ve samimi endişeler, mebuslar için lüzumuna şiddetle kani' görüldüğü meziyetler fazla görünebilirdi.. Halk fırkasının fikrimce en mühim bir vazifesi millet meclisinin ilmî ve fikrî kudretinden, medeni ve inkılâbî satvetinden bir zerre kaybetmemesi, bilakis o kudret ve satvetin artması için – hiç olmazsa on, on beş sene – intihâbatta meşrû' bir surette müessir olmasıdır.

Bir de mebuslarda bir fazilet daha bulunmak lazımdır ki onu dördüncü [609] meziyet olarak ayruca tespite lüzum görmeyişim bu üç meziyeti haiz bir milletvekilinin dördüncü faziletle de müzeyyen ve mücehhez olmasını pek tabii buluşumdur. Bu mühim fazilet gayr-i lâıyk adamların memuriyetlere, terakkilere mazhariyetlerini temin maksadıyla mütemadiyen vekilleri iz'âc (rahatsız etme) etmemek, hususi işler için vekaletlerin eşiklerini aşındırmamaktır. Layık bir adamın, mağdur bir memurun hakkını istihsâl ve istirdâda (geri alma) vasıta olmayı anlarım.. Ve hatta bunu mebuslar için mühim bir vazife, bir mecbûriyyet-i vicdâniyye telakki ederim. Fakat gayr-i lâıyıkları, ilmen ve ahlaken düşkün olanları hususi hissiyata kapılarak himaye etmek vatana yapılacak fenalıkların en meş'ûmudur. Mebusların vazifesi bu gibi değersiz, kıymetsiz adamları himaye değil, nasılsa idare makinesine karışmış, menfaati için her zilleti irtikâba kabiliyetli cahil ve küstah

unsurları faaliyet sahasından seri bir tedricle temizlemeye delâlet etmektir. Köhne, pür-hurafe bir hevâ-yı atâlet içinde paslanmış ve küflenmiş idare makinesine ceyyid, nurlu bir cilâ-yı hayât vermek.. Fikrimce işte rûh-ı ıslâhât, mihver-i teceddüdât.. Ben suistimali, meskenet ve ataleti, haksızlık ve ahlaksızlığı tecrîm (cezalandırma) ve tecziyede; fazilet ve faaliyeti, irfan ve ihtisası, samimi teceddüd-perverliği teşcî' ve taltîfte âteşîn bir şitâb göstermeyi ıslâhât-ı idâreye ve inkılâbât-ı ictimâ'îyye için en mühim, en emin ve metin bir nokta-ı hareket addediyorum.. Artık istibdâd ve saltanat asırlarında, ittihâd devrinde, hürriyet ve i'tilâf denilen u'cûbe-i idâre zamanında olduğu gibi memlekette tabasbus ve taassup, cehl ve fezâhat, zulüm ve hurafe değil; vakar ve hürriyet, irfan ve ihtisas, adl ve nur hâkim olmalıdır. Ne mesut, ne müstesna bir hadisedir ki [610] bu mukaddes hakimiyet kısmen tecelli etmeye başlamıştır. Filhakika idare makinesinde ve memleketin ahvâl-i umûmiyyesinde – idealistleri tamamen memnun ve tatmin edecek derecede değilse de – geçen seneye, hususıyla imparatorluk devrine nispeten şâyân-ı dikkat, hatta şâyân-ı şükrân bir salâh (düzelme, iyileşme, rahatlık) ve tekâmül görünmektedir. Eminim ki büyük Gazi medeniyet ve ıslâhât gazasında da tamamen muzaffer olacaktır.. Çünkü vatani asırlardan beri hareketsiz, miskin ve uyuşuk bırakan yarayı hâzık (uzman, usta, yetenekli) ve cesur bir operatör maharetiyle kesip atmış, hasta adamı nekahet devresine sokmuştur!.

*

* *

Buraya kadar yazdıklarımı muhtelif mevzulardan müteşekkil birer musâhabe, birer baş makale mahiyetinde telakki ederseniz şimdi yazacaklarımı da gazetelerin şu'ûn kısmına benzetebilirsiniz.. İstanbul'un yeni hayatından mütenevvi' bazı kısa tablolar, manzaralar göstereyim, tanıdıklarınıza ait ufak tufek havadisler yazayım da bir gazeteye benzeyen mektubuma artık nihayet vereyim:

İrfan Bey'in Almanya'da ikmâl-i tahsîl etmiş büyük kızı evlendi.. Cuma yani izdivâc gecesi bütün manasıyla mükellef ve muhteşem bir müsâmere-i raksiyye verildi.. Ben de

davetli idim.. Bî-pervâ diyebilirim ki Avrupa'nın en medeni bir şehrinde ve en kibar bir evinde salonlar ancak bu derece hüsn-ı tabiata muvâfık bir surette tefrîş ve tezyîn edilebilir, davetliler, kadın ve erkek, ancak bu derece temiz ve zarîf giyinebilir ve bu derece vakur bir nezâhet ve şetâret içinde vakit geçirir.. Büfe de, mûsîkî de, cazbant da sanki muhitin kibarlığıyla, bedî'îliğiyle müsabaka etmek istiyormuş [611] gibi pek güzeldi.. Sabaha kadar – yeni gelin ve güvey de dahil olduğu hâlde – dans edildi.. Sabahleyin zevc ve zevce balayını geçirmek üzere Avrupa'ya seyahate çıktı.. Kızının izdivâcî şerefine İrfan Bey'in verdiği bu bir nev baloyu görenler ne kadar mutaassıp dans aleyhtarî olsalar eminim ki fikirlerinde mühim miktarda fedakârlık yapmaya mecburiyet duyarlar.. Nezâhet, kibarlık başka şey vesselam.. Ben de, samimi bir dans taraftarı olmama rağmen, şehvet kokan, gılgizet dalgalanan raksların aleyhindeyim.. O gece tamamen teslim ettim ki Türkler Avrupa'nın en yüksek sosyete hayatını taklit ve temsilde de muvaffakiyet gösterebileceklerdir.. Zaten çay ziyafetleri, garden partiler her gün bu ümidi takviye ediyor.. Artık “Hârîstân ve gülîstân” muharrir-i muhtereminin ma'rûf “Yeğenim” monoloğu mudhik kıymetini kaybetti!.

- Sami Bey geçen gün Trabzon'dan geldi.. Cumhuriyet vapuruyla yaptığı seyahatten pek memnun.. Yakında İzmir'e de gidecek.. Diyor ki: “Mesut, medeni bir inkılap geçirmekte olduğumuzu görmek isteyenler seyr-i sefâinin (gemi gezisi) Cumhuriyet, Karadeniz, Reşit Paşa gibi vapurlarıyla bir seyahat yapsınlar, kâfi.. Temizlik, intizâm, konfor, Türk garsonların ciddiyet ve nezâketle hizmetleri vesaire medeniyette en yüksek milletlerin vapurlarından hemen hemen farksız.. Artık en müşkil-pesendler bile Lamartin (Lamartine) ile, Famaka veya Fezara ile seyahat etmeye özenmeyebilirler.. Sami'nin ruhuma millî ve medeni bir gurur veren bu medh ü senâsı karşısında benim yine numara damarım galeyâna geldi.. Tehâlûkle sordum:- Cumhuriyet vapurunda gördüğün hayat ve medeniyet manzarasına kaç numara verirsiniz?. [612] dedim. Bir müddet düşündü.. Sonra hak ve adldan zerrece ayrılmak istemeyen bir mümeyyiz ciddiyetiyle:- Dokuz buçuk, dedi.. Bu cevap ruhuma, ezelden beri mütehassir kaldığı bir emele kavuşmuş bir adamın duyacağı saadet ve tarâveti verdi.. Şu fûshat ve tekâmül eserleri az çok diğer Türk kumpanyalarında da var.. Filhakika hususi şirketlerin abur cubur tekneleri arasında büyükçe, güzelce vapurlar da görünmeye başlandı.. Bazı iyi tahsil görmemiş adamlar vardır ki tabiatın ruhlarına verdiği

uyanıklık, dimağlarına bahşettiği servet-i zekâ sayesinde fakir irfanlarını örterler, hatta iyi tahsil görmüşlerden daha büyük bir isabetle eşyayı, muhîât ve hâdisâtı tetkik ve muhâkeme, hakikate nüfuz ve hulûl ederler. İşte Sami Bey bu tip insanların en güzîdelerindendir. Fikrimce tam mebus olacak bir adamdır.. Kerim Sebati'nin karısını boşadığını söylediğim zaman ne hayret etti, ne de başkaları gibi tel'in!. Mutallaka uzaktan akrabası olduğu hâlde gayet tabii bir şey işitenlere has bir sükûnet tavrıla: - Talâk vuku' bulmasaydı hayret edecektim; çünkü ruhlar imtizâc edemezse vücutlar müddet-i medîde izdivâc edemez, dedi.. Ve sonra ilave etti: "Hassas, zeki bir erkeği daimî bir takdir ve perestiş havası içinde bulunduran kuvvet kadının güzelliğinden, hatta hüsn-ı ahlâkından ziyade şahsiyetinin, zekâsının ruhu tatmin ve taltîf edişi, konuşuşunun cazip tenevvü'ü, nazarlarının derinliklerinde titreyen mananın seyyâl şuhluğu, tuvaletinin ve kadınlığının zarafet ve şetâretidir. Bu meziyetlerden mahrum yâbis, dönük kadınlar hususuyla [613] hassas ve zeki bir erkeğe düşmek felaketine uğrarlar, hele bir de kaynana-görümce kasırgası içinde kalırlarsa akıbetleri bittabi tatlîk fecâ'atinden kurtulamaz.." Sami Bey mübadeleye (değişme) tabi şerîkinden (ortak, okul arkadaşı) ayrıldı. Zekâsı ve azm ve iradesi sayesinde ticaret âleminde mühim bir mevki kazandı.. Kardaşı Âlî Bey de Şarkî Anadolu'dan geldi.. Şeyh Said aleyhine yapılan te'dîb harekâtına iştirâk eden Âlî kardaşı gibi cevval, ezelden uyanık bir genç.. Diyarbekir istiklal mahkemesinde Şeyh Said'in idam kararı okunurken bulunmuş.. Bu tarihî celseyi anlata anlata bitiremiyor.. İsyandan bahsederken diyor ki: "İstiklâl harbini yapan ordu – belki de gayr-i şu'ûrî bir surette – büyük bir fikir inkılabı yaratıyordu.. İsyân harekâtını bastıran ordu yaratılan bu yüksek fikir inkılâbını büyüttü, tekmîl ve tetvîc etti.. Filhakika şimdiye kadar şuursuz hislerle Allah ve padişah uğruna harp eden bir ordunun bugün vatan ve Türklük, hak ve medeniyet için harp etmesi asırlara sığamayacak derecede büyük bir fikrî inkılap değil de nedir?.."

– Cumhuriyet Halk Fırkası'ndan istifa edip bin bir ümitle Terakki-perver Fırka'ya giren ve Takrîr-i Sükûn Kanûnu üzerine derhal bu fırkadan çekilip tekrar Halk Fırkası'na girmek isteyen esbak İttihatçı, sabık İtilafçı ve sulh ve selametçi Rüstem Hulusi Bey bu defa köşe kapmaca oynayan çocuklar gibi açıkta kaldı!. Geçen gün Laleli apartmanından çıkarken tesadüf ettim. Kendisine mahsus riyakâr bir bâlâ-pervâzlıkla (yükseklerden uçan) ne dese

beğenirsiniz?. İşte aynen yazıyorum:- Benim [614] fırkalara borsacı gözüyle bakışımı ve fırkadan fırkaya atlayışımı çekemeyenler, beni seciyesizlikle itham edenler var. Lakin bu muhterem efendiler hiç anlamak istemiyorlar ki benim fırkalara geçişim vatana daha müessir bir surette hizmet içündür.. Eğer meşhur “Teleyeran” (Talleyrand) da her devirde, muhtelif fırkaların mevki'-i iktidârda bulunduğu muhtelif hengamelerde vazife kabul etmiş, muhtelif şekl-i idâreleri tervîc etmiş ise Fransa'ya daha büyük hizmet edebilmek için idi!.. Aman ya Rabbi, Rüstem.. Sonra da Teleyeran!. Dünyada zannederim, bundan büyük, bundan şaheser bir “Hüsn-i kuruntu” tasavvur ve tahayyül edilemez..

– Zahit Senâî'nin seciyesizlikte ve riyakârlıkta Rüstem Hulusi'den geri kaldığı yok. Mütarekede nüfuzlu itilafçılarla, hatta düşman zabitlerle görüşmeyi, düşüp kalkmayı kendisi için en büyük bir şeref ve muvaffakiyet telakki eden ve birçok şüpheli, kirli işlere giren bu adam Rafet Paşa'nın büyük bir tantana ile Kabataş'a çıktığı gün hemen başına mehîb, müheykel bir kalpak geçirmiş; zaferde büyük yararlıklar göstermiş gibi bir tavır takınmıştı.. O zaman hem fesin, hem şapkanın, hem de kadınların tesettür ve esaretten kurtulmasının şiddetle aleyhinde bulunuyor, Avrupa'da mecburiyetle şapka giyenleri bile tekfir ediyor, dans eden hanımlara, zevceleriyle beraber gezen erkeklere galiz, ağza alınmaz kelimelerle bârân-ı tel'in yağdırıyordu.. Daha feci ekser geceler entariyle mahalle kahvesine çıkarak güya milliyetperverlikten mütevellid bir taassup ile medeniyet ve teceddüd aleyhinde propaganda yapıyordu!. Bu defa İstanbul'da ilk defa şapka giyenler arasında onu da görmeyeyim mi? Memur olmadığı [615] hâlde hemen bir “Fötr” almış, riyakâr bir telaş ve nümâyîşle başına geçirmiş!. Prensibine, ictihâdât-ı fikriyyesine muvâfık geldiği için samimi bir şevk ve tehâlük içinde şapka giyen o ruhları ezelden uyanık adamlarla yalnız kuvvete ve menfaate tapınan fakat içinden her türlü teceddüde karşı ebedî bir gayz (öfke) ve kin duyan sahteler birden nasıl fark ediliyor, bilseniz!.. Filhakika ötekilerin başında şapka munis ve mütebessim bir ahenkle duruyor.. Berikilerde ise sanki abûs bir hevâ-yı istiskal içinde saralanıyor!. Beni şapka ile görünce sanki mesleğini, zihniyetini bilmiyormuşum gibi: - Ha şöyle, dedi, vaktiyle kalpak giymedim ama bu defa şapka giymekte isti'câl (acele etme, sabırsızlanma) gösterdin, aferin!.. Lozan'da Lord Gurzon (George Gurzon) uğradığı hezîmet-i siyâsiyyeyi zarafet-i edebiyeye ile telakki etmek isteyerek: “Çiçerin'in başında İsmet Paşa'nın kalpagını

görüyorum!..” demişti.. Ben de şimdi bu gibi hilkaten yobaz yaratılmış şapkaklı adamların başında softaların sarığını, dervişlerin külâhını görüyorum.. Zahit Senâî’nın zıddı tipler de eksik değil.. Her fırsatta şapka giydiği, şapkanın dinle alâkası bulunmadığına ezelden kani' olduğu hâlde başlarından bir türlü fesi çıkaramayan, hatta fes lehinde propaganda yapan müfsidler de var!..

– Son aylarda Beyoğlu, ekserisini Rusların idare ettiği pastacı dükkânlarından ziyade eşya satış mağazalarıyla doldu.. Bu mağazalar sâkıt-ı hânedân azasını ve mübâdeleye tâbi' olanların kıymetli eşyalarıyla mâl-â-mâl.. Aynı zamanda Câdde-i Kebîr hususuyla akşam üzeri, Feridiye'deki Müslüman umûmhânelerinin zarif ve galiz sermayeleriyle de dolu.. Serbestliği menfi bir tarzda hazm ve temsil eden bu gayr-i meşrû' müstahsiller (üretici) hem meslekleri [616] yabancı anâsıra (unsurlar) iktisaden hâkim bir vaziyete girmekteler!. Şimdi hatırıma Avrupalı bir mütefekkirin şu sözü geldi: “Allah derd-i ma’îşet, idâme-i hayât için namuslarını fedaya mecbur olan, fuhuş bataklığı içinde yuvarlanan kadınları herkesten evvel cennete kabul edecektir!..”

– Ahmet Bey nihayet güzel karısını satacak bir derekeye düştü.. Kumar ibtilâsı, ikbal ve intifâ' (faydalanma) ihtirası bu adamı berbat ve bedbaht etti.. Fakat kim bilir, her şeye rağmen belki kendisini dünyanın en makbul ve mesut insanı zanneder!.. Âtîf ise dört çocuğuna rağmen yirmi senelik afif hayat arkadaşını boşadı; Ada'da seviştiği kadınla evlendi.. Zavallı mutallaka Kadıköy vapurundan kendini denize attı, bin müşkilâtla kurtarıldı..

– Sâim Bey’in kayınvalidesi bu defa sade yüzünü, ağzını boyamakla iktifâ (yeter bulmak) edemedi, oksijenli saçlarını kesti; kokain kullanmaya başladı!. Kızı Fevziye Hanım geçen kış Perapalas'ta verilen baloda bir dans meselesi dolayısıyla tatlik edildikten sonra büsbütün damalarkasa uğradı.. Barlardan, dans salonlarından hiç ayrıldığı yok.. Rast gelene: “Ben hayatta eşini bulamayan bir bedbahtım..” deyip duruyor.. Muhitine ve kendine daima facia ve heyecan getiren bu esrarlı, bu şuh ve içli kadın bir rivayete göre sonradan görme zengin bir komisyoncuya metres olmuş; diğerk bir rivayete göre de genç bir mebusla serbest, medeni bir izdivâc akdetmiş.. İşte yeni hayatın şımarık, bedbaht ve mütereddî bir tipi!. Yeni

hayat tabiatıyla yeni roman yapıyor.. Romancılar artık minnet ve memnuniyet dolu bir şitâbla mahdûdiyyetten, yübûsetten [617] kurtulan mevzularına füşat ve tarâvet vermeli, eserlerinin “Törnür”lerini tamamıyla değiştirmelidirler.. Herhâlde şimdi roman hayatı değil, hayat romanı ibdâ’ ediyor.. Vaktiyle tesettürü, hayât-ı ictimâ’iyyedeki gayr-i tabî’iliği eserleri için büyük bir nakîsa telakki eden roman ve temâşâ muharrirleri acaba şimdi neredeler?.. Bittabi burada romandan, temâşâdan maksadım ve vesâ’ik-i ictimâ’iyye ile mücehhez ciddi sanat eserleridir; fuhuş ve cinayet, kakhaha ve entrika edebiyatı değil!..

– Hatice Hanım o müfrit taassubuna rağmen nihayet evinin iki odasını, hem de bir Hristiyan aileye, kiraya vermeye razı oldu!. Hayatta yegâne istinâd-gâhı olan ve geçen sene hapisten çıkan hemşîre-zâdesi Ali bu defa da, güya başkasıyla münasebette bulunduğu için, saldırma ile karısını parça parça etti.. On dört yaşındaki oğlunu da otomobil çiğnedi!. Çocuğu hastahânedede, sevgili Ali’si de hapishanede.. Fransızların dediği gibi hakikaten felaket yalnız gelmiyormuş!.. Ali’nin irtikâp ettiği cinayet cidden tüyleri ürpertecek bir derecede.. İctimâ’î ve medeni bir inkılap yapan hükûmet artık hiç kimsenin saldırma gibi vahşet timsâli (sembol, resim) alât-ı cârihayı (yaralayıcı aletler) taşımasına müsaade etmemeli, külhanbeyi kıyafet ve zihniyetini de ortadan kaldırmalıdır.. Benim öteden beri iki şeye pek samimi, pek âteşin bir husumetim vardı: Softalık, külhanbeylik.. Ne kadar şâyân-ı şükrândır ki hurafeyi, gabâvet (bönlük, akılsızlık) ve zulmeti ifade eden softalık millî ve ictimâ’î hayatımızdan kal’ (koparma, sökme) edildi.. Fakat ikincisi maalesef henüz mevcut.. İbtidâ’iliği, vahşet ve şenâ’ati temsil eden [618] külhanbeyliğinin köküne artık kibrit suyu dökmenin zamanı geldi, hatta geçti.. Evvela hükûmet zihniyet ile kıyafet beynindeki o ezelden rabıtayı nazar-ı dikkate alarak külhanbeyi kıyafetiyle gezmeyi şiddetle men’ etmelidir. Sonra da tenvîr ve te’dîbi memzûcen (karışık) isti’mâl ederek külhanbeyliğin zihniyetini ortadan kaldırmalıdır. Külhanbeyliğin imhâsı, bu suretle âsâyiş-ı medenî ve intizâm-ı ictimâ’înin temini için istiklal mahkemeleri pek mesut, pek müessir bir amil olabilirler.. Vâkıâ külhanbeyiler arasında namuslu, mert adamlar hiç yok değildir.. Lakin kıyafet ve zihniyetleri o kadar bayağı, o kadar ibtidâ’î ve mütehakkim-ânedir ki medeni bir milletin efrâdı arasında görülmeye hiç de layık değildirler.. Hele nur kaynağı olan mekteplere külhanbeyliğin en hafif bir mevcesi bile girememelidir.. Bu sene geçen seneye nispeten zabıta vukuatı, külhanbeylik maskaralıkları,

kadınlara sarkıntılık rezaletleri az.. Mamafih polisleri daha iyi seçmeli ve terfih (rahat yaşamasını sağlama) etmeli.. Hâlâ tek tuk sakalı uzamış, canından bıkmış polislere tesadüf ediliyor.. Belediye ve polis memurların görmeyi ve giyinmeyi çok iyi öğrenmelidirler.

– Münire elektrik şirketinde daktilograf, Hale bir bankada kâtip, Kâmî Ermeni mektebinde muallim, Sabit tramvayda biletçi, Nâzım Beyoğlu sinemalarının birinde memur, Subhi şoför oldu. Cevdet İş Bankası'na, Ayşe tütün imalathânesine yerleşti.. Sabiha Hanım bir örgü makinesi aldı.. Fanila, kaşkorse, bluz, çorap gibi melbûsât (giyecekler) yapıyor ve epey para kazanıyor!.. Cevat mektebin kabul ettiği kasketi giymesine babası muvafakat etmediği için büyük bir inkisâr-ı emele uğradı; meş'ûm [619] bir asabiyet, nurlu bir hassasiyet ile süblime içerek intihara teşebbüs etti; vaktiyle yetişilerek bir facianın önü alınabildi.. Pederi mahzâ (tam, ancak, yalnız, sade) şapka giymemek için memuriyetinden istifa etti!. Taktığı gözlükle tıpkı “Harold Loyd”a benzeyen İzzet'in şapka giydiğini gören büyük annesi de, ne günlere kaldık ya Rabbi, feryadıyla düşüp bayıldı; ancak bir saatte kendine gelebildi!.

– Bu sene açılan Sarayburnu gazinosunun ince sazlı sahil kısmında kadın ve erkek birlikte bira içenler arasında İstanbul'un kenâr mahalleleri ahalisi de görünüyor!. Bu kafil (topluluk) içinde kır eğlencesine gidiliyormuş gibi yemekleriyle gelenler de var!.. Cazbantlı ve danslı yukarı kısım bittabi daha mütekâmil.. Herhâlde Sarayburnu gazinosu halkın medeni tenezzüh stajı yapmasına müsait bir saha.. Burada stajı ikmal edenler Taksim bahçesinde sendelemezler, diplomalı bir adam gururıyla gezinebilirler... Mamafih manzara hey'et-i umûmiyye itibarıyla pek fena değil.. Tenezzühte, ictimâî hayatta hafif fakat mesut bir tebeddül hissediliyor. Bittabi gelecek senelerde bu tebeddül daha bariz, daha kat'î inkişâf devreleri geçirecektir.

– Bu yaz Ada'da Yat Kulübü'nde verilen baloda dans, tuvalet, âdâb-ı medeniyet cihazlarından geçen seneye nispeten ünsiyetin tevlîd ettiği bir tekâmül hissedildi. Smokinsiz, fraksız gelenler, giyinişe itina etmeyenler pek azdı.. Hele kadınlar pek nefis ve zarıftı.. Adil Sefa Bey bu seneki baloya zevcesini de getirdi, hatta dans etmesine müsaade etti.. Epey zamandır itibardan düşen gramofon İstanbul'da tekrar iade-i haysiyet ediyor gibi.. Dans

modası [620] âdeta ona ameli bir kıymet vermiş oldu.. Tabii her yere, her eve cazbant getirmek mümkün değil!. Vaktiyle sinesinde bol bol çifte telliler, köhne şarkılar dökülen gramofonlar da artık asrîleşti.. Şimdi onların öyle güzel bir fokstrot, bir çalışları var ki...

– Celal futbolu bıraktı, tenise merakı sardı.. Ütülü beyaz pantolonuyla, elinde raketi ile her akşam Nişantaş kortuna devam ediyor. Bu nezîh ve kibar oyun son günlerde epey ta'ammüm etmekte.. Artık futbol kabak tadı vermeye başladı.. Hususuyla kulüp, federasyon gürültüleri, dedikoduları herkesi bıktırdı.. Celal'in kardaşı Siret de pokerin blöflerinden, fokstrotun muhteris ve muattar dalgaları içinde yüzmekten bıktı.. Şimdi deniz sporculuğuyla meşgul!. Geçen günkü kayık yarışında ikinciliği kazandı!.. Size burada takdir ve hayret ile karşılayacağınız mini mini bir inkılap buketi takdim edeyim: O günkü yüzme müsabakasında birinci gelen bir hanım oldu!. Geçenlerde Taksim stadyumunda bir maçta bulundum.. Bizde futbol son senelerde teknik nokta-ı nazarından epey terakki safhaları geçirmiş.. Futbolistlerin kıyafetleri, tavırları da umumiyetle şık ve zarif.. Fakat futbol kulüpleri arasındaki ihtiras, tezat siyasi fırkalar arasındaki taassup ve münâferet kadar şedîd.. Filhakika bizde fırka, zümre sekterliğine canlı ve heyecanlı bir misal görmek isterseniz bir defa Galatasaray – Fenerbahçe maçına gidiniz, kâfi.. Müfrit kulüp taassubu genç kızlara, küçük çocuklara kadar sârî.. Şaşarım, acırım bu menfî, bu masum ve boş heyecanlara, ihtiraslara.. [621] Rica ederim, spor vücudun maddi, hatta bedîî tekâmülüne hizmet, irade kuvvetini ve ahlak hislerini tenmiye etmezse (nemalandırma, artırma, büyütme, geliştirme) gayeden elîm bir tarzda uzaklaşmış olmaz mı? Her nev taassupla mücadele yapan inkılabın nevvâr ve müsamahakâr ruhu ümit ederim ki futbol kulüpleri taraftarlarına da sirâyet eder.. Hele oyun esnasında seyircilerden bir kısmının o çirkin yaygaraları, ciddiye ve nezâhetten ârî feryâd-kâr teşvikleri pek sinire dokunuyor.. Öyle kaba bir hây u hûy teşvik, bir kıyâmet-i feryâd ki oyuncularını şaşırtmaktan, manzaraya gîlzet, ibtidâîlik ve gayr-i medenîlik vermekten başka bir kıymeti yok!. Duhûliyye (giriş ücreti) ücretleri de pek münasebetsiz, pek pahalı.. Bir derecede ki en necîb, en en centilmen bir mesleği, bir temayülü maddi menfaatlerine bâzîçe yapmak isteyen adamların mevcudiyetine insanın hükmedeceği geliyor..

– Kıymeti pek takdir edilemediği, maddeten az çok mutazarrır olduğu hâlde Sermet Bey her yerde – şûrîde-dil (perişan, karasevda) bir âşık, Leyla'ya vurgun bir Mecnun gibi

– rüyalarını realize eden inkılabı, teceddüdü hararet ve talâkatle müdafaa ediyor.. Diyor ki: “İnkılâbın yerleşmesine, kök salmasına çalışmak – hangi fırkaya, hangi siyasi ictihâda mensup olursa olsun – her münevver, her akli başında Türk için vatan ve insanlık borcudur.. Çünkü vatani ihyâ ve i'lâ edecek olan bu nurlu, bu medeni inkılap fırkanın, şahsın değil, milletindir.. Bilirsin, ben siyasi fırkalara germeyi pek sevmem.. Yine bilirsin ki son günlerde epey incindim.. Fakat bütün ruhumla bu muazzam tahavvülü vücuda getiren fırkanın, hükûmetin en samimi taraftarıyım.. Onun [622] için hükûmete, inkılaba fî-sebilü'l-vatan mütemadiyen propaganda yapmaktayım.. İcabında bu medeni inkılap uğuruna canımı da feda edebilirim..” İşte size temiz, samimi, gıll ü gıştan ârî bir vatanperver, bir inkılapçı tipi!. Sermed’e mukabil inkılaptan şahsen mütenaffi olanlardan, iktidarlarıyla gayr-i mütenâsib mevki ve memuriyet kapılarından öyle simalar görünüyor ki inkılabın menfaatine çalışmak şöyle dursun, idaresizlikleri ve haksızlıklarıyla onun büyük ruhunu incitiyorlar.. Ezeli manzara-ı tezâd!..

– Dârü'l-fünûnun hukuk ve edebiyat fakültelerinin sabık Harbiyye, İstanbul lisesinin de maliye nezâretlerine nakli Beyazıt’a hafif mikyasta bir Sorbon çâşnisi verdi.. Lakin fen fakültesinin işgal ettiği Zeynep Hanım Konağı’ndan başlayıp Beyazıt tramvay mevkii kadar imtidâd eden ve Beyazıt meydanından füşat ve şetâreti tırmalayan o köhne barakalar hâlâ bir türlü kalkamadı.. Teşkil ettiği yeni itfaiye ile köhne İstanbul’u yangın afetinden kurtaran sabık şehremini Haydar Bey’in Beyazıt meydanına yaptırdığı havuzun fiskiyesi de el’ân fışkıramadı... Şehzadebaşı, bildiğiniz gibi, darlığı mutaassıb-âne muhafaza ediyor.. Yeni açılan Mustafa Kemal Paşa caddesi Avrupa bulvarları kadar geniş..

– Namık Zeki Bey Maltepe talimgâhında. Sevim Hanım da Akil Muhtar Bey’in kıymetli tavsiyesiyle Yakacık’ta.. Sevim’de “süspek”likten nişane kalmamış, tam beş kilo artmış.. Az kalsın dâhilî her hastalığa aspirin, haricî her maraza tentürdiyot tavsiye eden cahil bir doktorun kayıtsızlığına kurban olup gidecekti.. Sevim çok zeki, çok zarif bir kız [623] olmuş!. Görseniz tanıyamazsınız. Gelecek sene “Dam dö Siyon” (Dame de Sion) dan şehâdet-nâme alacak.. Hâlinde ve tavrında, giyinişinde ve yürüyüşünde ancak terbiye ve tahsilin, ancak zekânın ve asâlet-i muhîtiyyenin verebileceği öyle bir incelik, öyle şuh ve seyyâl bir sevimlilik var ki. Her gün bazen Veli Paşa bahçesinde, bazen Süreyya Paşa

Korusu’nda harap içinde “siyes” yapıyor.. Geçenlerde bir hafta Yakacık’ta kaldım cidden dünyanın en güzel yeri, cihanın yegâne sanatoryum mahalli.. Lakin maalesef harabe.. Milleti sülûk gibi emen hurafe hastalığı burasını da kadîd (zayıf, iskelet gibi) hâlinde bırakmış!. Temeyyüzlükten, konfordan eser yok.. Hatta veremlilerin tahaşşüd-gâhı olduğu hâlde bir “Etûv” makinesiyle bile mücehhez değil!. Su, hava ve manzara enfes.. Fakat tabiatın güzelliğine sanatın yed-i melâhatı hiç karışmamış.. Bu uyuşuk, bu nankör lâkaydî tabiata karşı bedî’î bir cinayet değil mi?. Ümit ederim ki yakında cumhuriyetin köhneliğe, Asyaîliğe düşman medeni ve kudretli ruhu burasını Avrupa sayfiyeleri derecesine yükseltir!. İnkılâbın, yeni hayatın Yakacık’taki tesiri Ayazma’da, Koru’da kadın ve erkeklerin beraber oturmalarından, serbest serbest yemek yemelerinden ibaret.. Mamafih bu da maziye nispeten istisgâr edilemeyecek ictimâ’î bir nimet!.

– On beş gün evvel merkez-i hükûmetten avdet eden sizin pek sevdiğiniz! Sadık Selami evvelki gün yine Ankara’ya gitti.. İstibdâdda Yıldız Caddesi’nin asfaltlarını, ittihad zamanında Şeref Efendi Sokağı’nın parkelerini aşındıran Sadık şimdi İstanbul ile Ankara arasında mütemadiyen [624] mekik dokuyor.. Yeni memuriyet ve meşguliyetini bilmiyorsanız söyleyeyim: Cehline rağmen bir ecnebi şirketin mümessili, murahhası (yetkili).. Hîle-i hulûlde irsî bir maharete sahip olduğunu bu defa da ispat etti.. Mamafih Ankara’dan pek yüz bulmuyor gibi.. Geçen gün, Ankara bir dakika oturulacak yer değil, deyip duruyordu.. Geçen sene cennet gibi bir yer, terânesini tutturmuştu.. Hâlbuki geçen seneye nispeten bu sene Ankara’da ümrân itibarıyla pek büyük bir fark var.. Asıl şimdi Ankara oturulacak medeni bir şehir şeklini almaya başladı. Fakat mübarek ihtiras, mübarek menfaat insanda mantık, insaf bırakır mı? Zavallı adam birden epey paraya kavuşmaktan mütevellid bir görmemişlikle ne yapacağını şaşırdı.. Sakalını ve bıyığını tıraş etti.. Elli beş yaşına rağmen çocuk denilecek derecede genç bir kızı kendisine metres yaptı.. Karısını ve çocuklarını feci bir surette ihmale başladı.. Kuvvetli bir rivayete göre de frengiye yakalandı.. Kumara, hususıyla pokere pek dadandı.. Geçen gece beş yüz lira kaybetmiş.. Elinde olduğu ve diğer oyuncularla birer ve ikişer “..” başka bir şey bulunmadığı hâlde kurnaz bir pokercinin blöfüyle masada birikmiş elli liradan mahrum kaldığını bön bön, yana yakıla herkese anlatıyormuş.. Son senelerde İstanbul’da poker aileler arasında salgın bir hastalık

gibi intişâr ve ta'ammüm etmekte.. Bütün yeni hanımlar dans kadar pokere de müptela.. Mamafih pokeri icat eden adam da cidden psikolog, insanların ruhunu ve damarını bi-hakkın anlamış ve kavramış bir herif imiş!. Bu oyun ruhu öyle cazip, öyle her dem taze tenevvü'ler, heyecanlar, ümitler ve ihtiraslar içinde bulunduruyor ki insana [625] en hâkim ve müstebidd bir ihtiyacı, mide ihtiyacını bile unutturuyor...

– Gençlerde, hususıyla çocuklarda şapka giymek emeli pek canlı ve tarâvetli.. Evde dün akşam yemek yerken ictimâ'î hayatımızdaki o ancak birkaç asır sonra görülebileceğini ümit ettiğimiz medeni tahavvüllerden, şapkadan vesaireden bahsediyorduk.. Bülent birden en ziyade kardaşlarını istihdâf eden mağrur bir sesle: - İçinizde, dedi, en medeni insan benim.. Çünkü başlıktan derhal şapkaya atladım, hiç fes giymedim.. Kuzum baba, bir de bana “Jackie Coogan”ın giydiği gibi bir şapka al... Ah, ben de onun kadar zengin olsam, şöhret kazansam!. Ben sekiz yaşında bir çocuğun şu duygusunu ve düşünüşünü zamanın zekâsına, muhitin tekâmülüne en hakiki bir mi'yâr telakki ettim.. Ahmak ve zeki insanlar olduğu gibi bence ahmak ve zeki devirler, zamanlar da vardır. Medeni ihtirâ'lardan, inkılap meşalesinin saçtığı nurlu hakikatlerden geniş bir gıdâ-yı zekâ alan *zamâne* çocukların zihniyeti, hâlet-i rûhiyyesi üzerinde pek mesut tesirler yapıyor.. Zaten bütün ümit, bütün kudret yeni yetişecek nesilde.. Yeni yetişecek nesli iyi terbiye etmekte.. Gerek irfana, nur ve ziyâya istinâd eden cumhuriyet, gerek şimdiye kadar zulmet ve hurafe içinde kalmış memleket çok kudretli, çok basiretli, çok idareli ve ihatalı bir ma'ârif cihazına, bir ma'ârif teşkilatına muhtaç...

Son

[626]

SONUÇ

İncelediğimiz bu eserde Raif Necdet Kestelli'nin halkın ağzından yazmış olduğu mektupları inceleyerek dönemin ekonomik, siyasi ve toplumsal yapısına yönelik çıkarımlarda bulunduk. Yazarın da belirttiği gibi eserin bir vesika özelliği taşıması Raif Necdet'in realist ve gerçekleri ileriki nesillere taşıma hedefi olan bir yazar olduğunun bir göstergesidir. Eserde halkın her tabakasından insanın görüşüne ve kalemine yer veren yazar, o dönemi yalnızca soyluların yahut köylülerin gözünden görmemizi istememiştir. Toplumun her kesiminden insanın gözünden görüp değerlendirmeyi okurun tarafsız bir şekilde yapması için altyapı oluşturmuştur.

Raif Necdet Kestelli Türk Edebiyatına kattığı değerleri eserler ile edebiyat tarihinde yerini almış önemli Türk yazarlardan birisidir. Kestelli'nin bugüne kadar birçok eseri Osmanlı Türkçesinden günümüz Türkçesine çevrilmiştir. Bu eserler dönemin dil yapısını, siyasi ve ekonomik yapısını içerisinde barındıran eserlerdir. Yazıldıkları döneme ait tarihi izler barındıran bu eserler Türk Edebiyat tarihinin bilinmesi ve daha detaylı incelenebilmesi için yüksek önem taşımaktadır.

İncelediğimiz eser Raif Necdet Kestelli'nin *Hayat ve Mektuplar* isimli eseridir. Bu kitap iki ciltten meydana gelmiştir. Yazar bu ciltleri “Birinci Kısım”, “İkinci Kısım” ve “Üçüncü Kısım” olmak üzere sınıflandırmıştır. Birinci cilt bünyesinde “Birinci Kısım”ı barındırırken ikinci cilt, “İkinci Kısım” ve “Üçüncü Kısım”ı birlikte barındırmaktadır. Eser Osmanlı Türkçesiyle yazılmış olup, şahsım tarafından ilk defa günümüz Türkçesine çevrilmiştir.

Hayat ve Mektuplar isimli eser 70 adet mektuptan oluşmuştur. Bu çalışmanın amacı eserin Türk Edebiyatı'nın derin mahzenlerinden çıkarıp günümüz Türkçesine kazandırmaktır. Günümüz dünyasında şiire, romana, hikâyeye meraklı insanların olmasının yanı sıra, mektup

müptelası insanlar da bulunmaktadır. Bu eserin gün yüzüne çıkarılması demek mektup okurlarına hem tarih bilgilerini geliştirip hem de zevk alarak okuyacakları bir eser kazandırmak demektir.

KAYNAKÇA

- AKDAŞ, G. (1995). *Raif Necdet Kestelli'nin Hayatı ve Eserleri*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi".
- ALTAY, E. (1974). *Rus Yazınında Mektup*. Ankara: Öncü Basımevi.
- AYDIN, R. (2015). Râ'if Necdet ve Yeni Mektub Numuneleri (İnceleme-Metin). Bartın: Bartın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.
- BURDULİ, S. (2021). Raif Necdet Kesteli'nin Hayat ve Mektuplar Adlı Eseri Üzerine Bir İnceleme. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 362-380.
- DEVELLİOĞLU, F. (2012). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- DONBAY, A. (2011). Edebiyatımızda "Mektup" Türü ile İlgili Başlıca Çalışmalar. *Erdem Atatürk Kültür Merkezi Dergisi*, 83-102.
- EROĞLU, E. (2000). Türk Edebiyatında Özel Mektuplar Bibliyografyası. İstanbul: Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.
- EROL, K. (2017, Kasım 18). Vecize Edebiyatı ve Sosyal Öğreti Örneği Olarak Raif Necdet Kestelli'nin Süzme Sözleri. *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi/Journal of Oriental Scientific Research (JOSR)*, 624-643.
- GÖKTÜRK, A. (1974). *Amerikan Yazınında Mektup*. Ankara: Öncü Basımevi.
- GÖKTÜRK, A. (1974). *İngiliz Yazınında Mektup*. Ankara: Öncü Basımevi.
- GÖKYAY, O. Ş. (1974). Tanzimat Dönemine Değın Mektup. *Türk Dili Dergisi Mektup Özel Sayısı*, 17-23.
- KAPLAN, E. (1999). Bir Edebî Tür Olarak mektup ve Türk Edebiyatındaki Yeri. Mersin: Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- KARAALİOĞLU, S. K. (1982). *Sözlü-yazılı kompozisyon, konuşmak ve yazmak sanatı*. İstanbul: İnkılâp ve Aka.
- KARADOĞAN, S. (2003). *RAİF NECDET KESTELLİ'NİN HAYATI, ROMANLARI VE HİKAYELERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME*. Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

- KARATAŞ, E. (2012). Mektup Roman Tekniğı ve Türk Romanından İki Örnek: Mektup Aşkları ve Kedi Mektupları. *Turkish Studies*, 2173-2192.
- KEFELİ, E. (2002). *Anlatım Tekniğı Olarak Mektup*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- KESTELLİ, R. N. (1925). *Hayat ve Mektuplar*. İstanbul: İkdam Matbaası.
- OKAY, O. (2010). *Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- ÖZAKTÜRK, G. (2000). Yazınsal Mektubun Tarihçesi. Ankara: Archivum Anatolicum (Anadolu Arşivleri).
- RİJOVA, N., & DİYAKOVA, K. (2013). *ОБРАЩЕНИЕ В ЭПИСТОЛЯРНОМ ЖАНРЕ (по произведениям русской литературы)*. Moskova: Вестник РУДН.
- TEKİN, D. (2020). *Raif Necdet Kestelli'nin "Resimli Türkçe Kamus'unda Söz Varlığı İncelemesi*. Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- TONGA, N. (2018, 05 18). *Ahmet Yesevi Üniversitesi*. Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü: <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/kestelli-raif-necdet> adresinden alındı
- TUNCEL, B. (1974). *Mektup Türüne Giriş*. Ankara: Öncü Basımevi.
- Türk Dil Kurumu;. (2011). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ÜSTÜNOVA, M. (1998). *Namık Kemal'in Özel Mektuplarında Edebî Konular*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.

ÖZGEÇMİŞ

Salome BURDULİ, 2011 senesinde Tiflis Devlet Üniversitesi, Doğu Bilimler Fakültesi, Türkoloji bölümüne başladı. 2016 senesinde Lisans derecesini başarıyla bitirdikten sonra Yüksek Lisans eğitimi için Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı'na giriş yaptı.